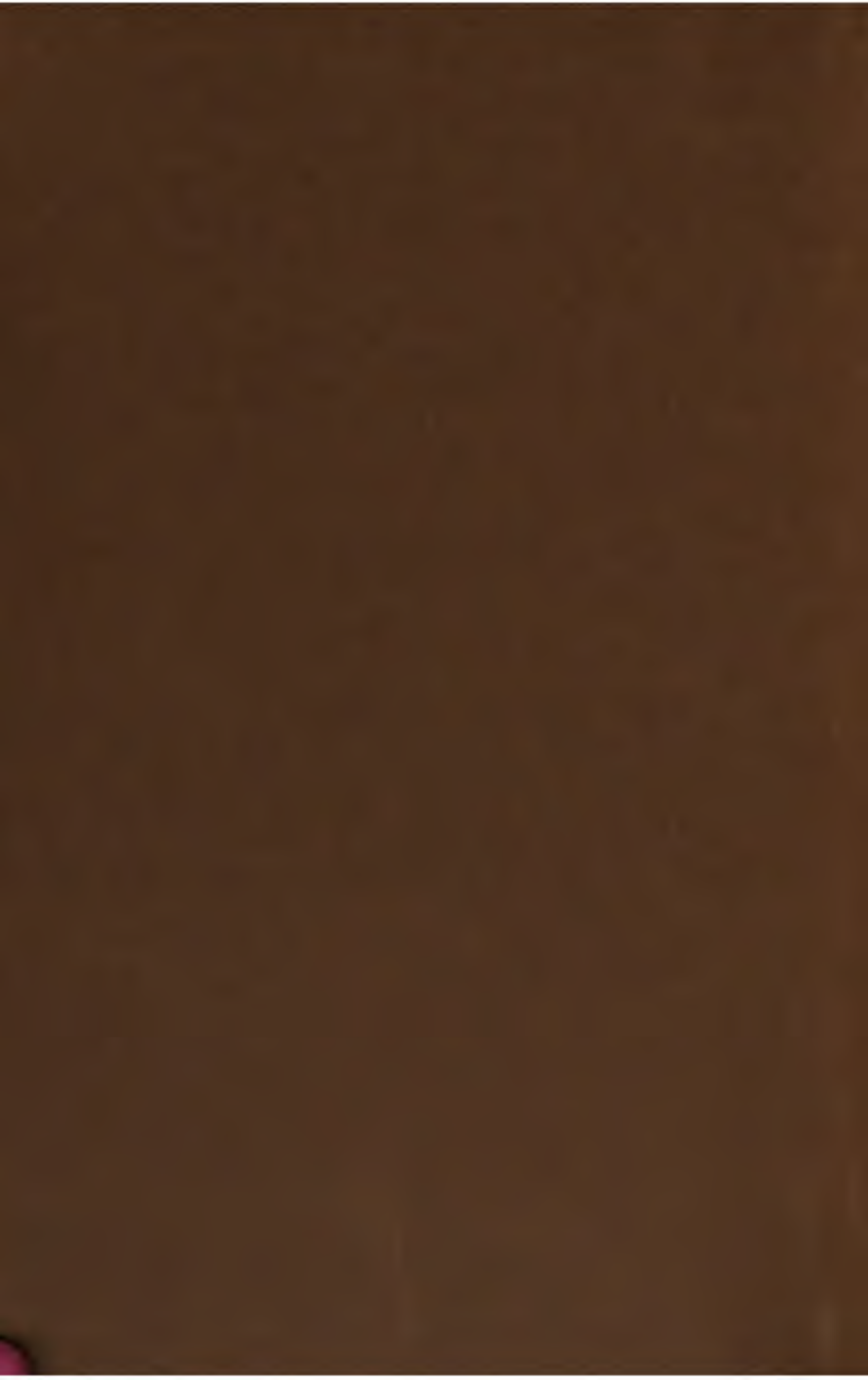

СБОРНИКЪ

НА

БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО

ВЪ СОФИЯ

I

СОФИЯ
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА
1901.

СБОРНИКЪ

НА

БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО

ВЪ СОФИЯ

I

СОФИЯ
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА
1901.

Съдържа.

I.

II.

III.

IV.

I.

КРАЛИ-МАРКО

въ

БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА ЕПИКА

СЪ ИСТОРИКО-ЛИТЕРАТУРЕНЪ УВОДЪ И РѢЧНИКЪ НА ПО́-НЕИЗВѢСТНИТѢ ДУМИ И ГЕОГРАФСКИ ИМЕНА ВЪ ПѢСНИТѢ

отъ

Велико Йордановъ

Господину

П. П. СЛАВЕЙКОВУ

Авторътъ.

Прѣдговоръ.

Литературного изслѣдвание върху историко-епичната личность на Крали-Марка прѣдставя безъ съмнѣние голѣма мжчнотия. Не само защото по него не сж се появили до сега никакви научни монографии и материялътъ е огроменъ и много разпрѣснатъ, но защото исторически личностьта на Крали Марка не е достатъчно освѣтлена въ смисълъ, каква е била неговата роля въ първитѣ стълкновения на южнитѣ славѣни съ турцитѣ, съ какви геройски дѣла е придобилъ епическа извѣстность и пр., и още повече дѣто и малкото онова, което се знае за него, е затъмнено отъ неяснитѣ и противорѣчиви народни прѣдания. Личностьта на Крали-Марка ни се прѣдставя като единъ колосаленъ, загатенъ феноменъ, за който не се знае ни дѣ почва, нито дѣ свършва. Неговата сѣнка покрива цѣлия южнославѣнски свѣтъ. Той е навсждѣ и нийдѣ. Поради това Крали-Марко е достояние повечето на народната фантазия, на народната традиция, отколкото на историята. Потърсимъ ли причинитѣ на това, ние не можемъ да дойдемъ до други резултатъ, освѣнъ че и епичната традиция за Крали-Марка трѣба да има своето оправдание, което ще да се корени въ тайнитѣ сфери на народното съзнание: поетико-творчата способность на южнитѣ славѣни е намирала подкрѣпа, утѣха и удоволствие въ лицето на Крали-Марка — но защо именно въ него, тукъ е гатанката — и то е въздигнала до степень на единственъ свой мощенъ прѣдставитель и застжпникъ противъ посѣгания на мухамеданството. Личностьта на Крали-Марка слѣдователно е въ сжщото врѣме и типовата личность на южнитѣ славѣни; въ нея тѣ сж вложили своитѣ мисли, чувства, желания. Мжкитѣ, скърбитѣ и надеждитѣ на поробенитѣ славѣни, тѣхното трагично положение прѣзъ врѣмето на петвѣковното иго — всичко това се отразява най-силно въ душата на Крали-Марка. Макаръ той и да ни се прѣдава отъ народната традиция като свърхестествено сжщество; макаръ че у него всичко е въ голѣми димензии; при все това той си е останалъ *човѣкъ* съ неговитѣ висши полети и слаби страни, той е плъть отъ плътьта на южнитѣ славѣни. Боброата, а именно борбата противъ вѣковния притеснитель, е Марковия елементъ. Неговата сила въ тая борба се състои въ физическа и нравствена мощь. Образътъ на Крали-Марка въ сръбската епика обаче е малко по-други, отколкото въ българската.

Въ тая работа ние се постарахме да проникнемъ въ загатната личность на Крали-Марка, каквато ни се прѣдава тя отъ българското прѣдание. За тая цѣль бѣ необходимо едно всестранно изучване на всичко, каквото българското творчество е обективирало въ образа на Крали-Марка. Каквото и да е родила въ епиката творчата способность на българина, тя винаги за всичко е имала дѣйствителни поводи: *единъ историченъ реализъмъ прониква българската народна епика и образува зародиша на поетическитѣ образи.* Възъ основа на това при изучването на Крали-Марка ние се старахме да посочимъ къмъ *културно-историческитѣ моменти, които сѫ легнали въ образуването на Крали-Марковитѣ пѣсни,* а *така сѫщо и врѣмскитѣ* и *мѣстни признаци на тѣхната поява.* Така изучени, епикитѣ на българитѣ и сърбитѣ ще ни уяснятъ, каква зависность сѫществува между тѣхъ, на коя се пада първенство въ образуванье на епичнитѣ циклове и скитаньето на народнитѣ приказни мотиви. Защото голитѣ твърдения, необосновани съ факти, не доказватъ нищо и не убѣждаватъ никого. — Българскитѣ народни пѣсни за Крали-Марка сѫ приблизително около 270, съ най-новитѣ публикации. Много отъ тѣхъ сѫ варианти на единъ и сѫщи мотивъ. Тѣ не прѣдставятъ по единство и поетичность завършенъ образъ на Крали Марка, както що е случай съ народнитѣ епопеи на другитѣ нации, напр. нордската „Калевала", германската „Пѣсень на Нибелунгитѣ" и пр. Общото въ българскитѣ пѣсни за Крали-Марка е общиятъ духъ и че Крали-Марко е герой въ всѣко събитие, изобразено отъ тѣхъ. Тия събития обаче не стоятъ въ историческа и психологическа послѣдователность, слѣдов. липсува имъ историческото и поетично единство. Но изучваньето на Крали-Марковитѣ пѣсни все ще доведе до една система, която малко или много открива нѣкаква зависность между тѣхъ. Така и ние, както се вижда отъ увода, наредихме пѣснитѣ по най-естествения начинъ, именно съгласно съ развитието на Марковия епически образъ. Но както въ всѣка класификация, тъй и въ нашия случай, нѣйдѣ се чувствуватъ противорѣчия. То е слѣдствие на това, дѣто Крали-Марковиятъ епиченъ цикълъ е, тъй да се каже, петвѣковно наслоение на уклончивата епическа традиция, за центъръ на която е билъ поставянъ винаги образътъ на Марка. Прѣзъ тоя дългъ робски периодъ въ Крали-Марка се концентрира народната мощь, за да се употрѣби противъ насилието на турцитѣ. Въ всѣко по-важно събитие, което е фрапирало съзнанието на българина, Марко играе геройската роля, така че пѣснитѣ, които сѫ изникнали по тоя начинъ, приличатъ повечето на една естествена, първобитна гора, отколкото на изкусно обработенъ паркъ. Изобщо казано, народното творчество на южнитѣ славѣни не се е издигнало въ своята епико-поетична концепция за Крали-Марка до единъ синтетично завършенъ, поетиченъ образъ.

Въ прѣдставения тукъ сборникъ на Крали-Маркови пѣсни читательтъ ще намѣри най-характеристичнитѣ отъ тѣхъ по форма и съдържание, които прѣдаватъ релиефно епичния образъ на българския Крали-Марко. Както се знае, нашитѣ народни пѣсни, особно епичнитѣ, сѫ записани твърдѣ злѣ, та по външность много отъ тѣхъ иматъ дрипава форма; освѣнъ това, всѣки записувачъ си ималъ особно правописание. Поради

това съставяньето на Крали-Марковия сборникъ прѣдставяше една мжчнотия: да се прѣпечататъ прѣдметнитѣ пѣсни тъй, както сж отпечатани веднъжъ въ разнитѣ сборници, бѣ противно на всѣкакво естетично чувство. Защото при нарежданьето на тоя сборникъ ние се водихме и отъ мисъльта, да дадемъ на нашето общество цвѣта отъ неговата народна епична поезия въ нейното най-висше проявление, да му дадемъ хубаво народно-поетично четиво. Ето защо, като запазихме строго фонетичната особность на пѣснитѣ, ние ги привождаме къмъ едно общо правописание, което ще придаде на сборника еднообразность и може би ще позадоволи вкуса на читателитѣ. Въ нашето правописание ние замѣнихме въ текста на пѣснитѣ *ѣ* съ *е*, едно, защото повечето отъ записвачитѣ сж сторили сжщото при записваньето на пѣснитѣ, и второ, защото въ западния български диялектъ, който се отличава съ своитѣ разнообразни членове *от, та, то; ов, ва, во; он, на, но* (жената, женава, женана), *ѣ* се изговаря като *е*. Колкото пъкъ до *ж, ъ* и *ь* въ края и въ срѣдата на думитѣ, ние ги оставихме тъй, както ги намираме въ съврѣменното правописание. Никакви други измѣнения не сме направили въ пѣснитѣ, освѣнъ въ незначителни случаи, дѣто има очевидни погрѣшки. Но всичко това е показано съ дребно писмо подъ текста на пѣснитѣ. Пѣсни както № 1 и № 22, които сж записани твърдѣ лошо, не би трѣбало да влизатъ въ нашия сборникъ, но ние ги помѣстихме поради тѣхното важно съдържание за обрисовката на Крали-Марковия образъ.

София, 10. августъ, 1900.

В. Йордановъ.

Уводъ.

1. Съ настжпваньето на XIV. вѣкъ се започватъ на Балканския полуостровъ силни промѣнения. Жизненитѣ сили на Византийското царство, което нѣкога игра такава голѣма рола и което упражни мощно влияние върху съсѣднитѣ си славѣнски държави, бѣха вече изчерпани посрѣдствомъ постояннитѣ вжтрѣшни раздори, за източникъ на които послужиха злокобниятъ абсолутизъмъ и феодалната разкжсаность; то почна да се разпада постепенно. Влиянието, което Византийското царство упражни слѣдователно върху южнославѣнскитѣ държави, попрѣчи поради своитѣ нездрави свойства на единството въ наредбата на държавния имъ животъ, и като резултатъ отъ това въ тия държавици се появиха непрѣкжснати борби за трона и управлението. Тъкмо въ това злокобно положение на вжтрѣшна разкапалость тритѣ съсѣдни държави — Византия, България и Сърбия — бѣха жедно изненадани и заплашени съ унищожение отъ новоизрастващето, жедно за разрушение и завладѣния османство. Тритѣ тия държави трѣбаше, като по една вжтрѣшна необходимость, да подпаднатъ подъ разрушителнитѣ удари на османскитѣ орди: най-напрѣдъ България, слѣдъ нея Сърбия, а най-послѣ и сама Византия. Фатална, трагична бѣ тѣхната сждба. Българското царство падна политически подъ турцитѣ (1393 г.), като въ сжщо врѣме подпадна и църковно подъ гръцкото духовенство — двойно робство: грабежъ, варварски произволъ и насилие отъ една страна, потжпкуванье, унищожение на душевния животъ отъ друга страна. Това двойно турско-гръцко господарство прѣкжсна душевното и социялното развитие на българската нация и прѣдизвика силни, коренни промѣни въ живота, правото, обичаитѣ и езика на българитѣ.

Слѣдъ дълги и ужасни борби и Сърбия подпадна подъ турското иго (1459), слѣдъ като малко по-прѣди прѣживѣ своя блѣскавъ периодъ подъ управлението на великия си царь Стефанъ Душанъ. Подиръ неговата смърть, макаръ че той имаше законенъ наслѣдникъ—

младия Урошъ — повечето отъ владѣтелитѣ на голѣмитѣ провинции изявиха претенции за прѣстола, воеводитѣ се обявиха за независни, а турцитѣ бѣснуваха вече по южнитѣ склонове на Балканския полуостровъ. *Вълкашинъ*, управительтъ на една македонска провинция, съ резиденция Прилѣпъ, се прогласи слѣдъ смъртьта на Душана за царь на Сърбия (1366) мимо законния наслѣдникъ — младия Урошъ — за да може да нареди едно здраво управление, което да запази Сърбия отъ грозещата я опасность отъ турцитѣ.[1]) Неговътъ синъ, Крали-Марко, стана най-любимия и най-много възпѣтия герой у южнитѣ славѣни.

Крали-Марко бѣ слѣдователно синъ на сръбския краль Вълкашинъ,[2]) който освѣнъ Марка, е ималъ още двама сина: Андрея и Димитъръ. Кога се е родилъ Марко, за това историята нищо не ни споменува. Както неговътъ баща, тъй и той сж се ползували по всѣка вѣроятность съ голѣмъ почитъ при двора на Душана и споредъ сръбската епика Марко е съхранявалъ държавнитѣ документи, „carostavne knjige“.[3]) Слѣдъ смъртьта на царь Душана, Марко се обявилъ на страната на онеправдания Уроша противъ притезанията на баща си Вълкашина.[4]) Слѣдъ нещастната битка при Чърноменъ при Марица (1371), въ която погина Вълкашинъ, князъ Лазаръ бѣ избранъ за сръбски царь, а Марко отива отъ Пеония (Кюстендилската областъ), наречена още Пиганьць, въ Прилѣпъ, наслѣдилъ прѣстола на баща си, който бѣ управитель тамъ отъ когато сръбското царство въ врѣмето на Душана се бѣше разпространило върху българска почва. Марковитѣ неприятелски обноски спрѣмо Лазара, за които споменува само Троношкия лѣтописъ, не почиватъ, както се вижда, възъ никаква основа.[5]) Марко се е задоволилъ съ своята областъ — западна Македония — като е гледалъ да се запази независенъ, и се е закралилъ, „Марко се закралио“, въ 1372 год.[6]).

---

[1]) Въ сръбската народна поезия Вълкашинъ се нарича убиецъ на царь Уроша, нѣшо което се опровъргава отъ историята. Срв. „Kraljević Marko u narodnim pesmama“. отъ Iv. Filipović, drugo pomn. izd. стр. XV.

[2]) Споредъ съобщението на Basilius Petrović „митрополита црногорскаго, скендерийскаго и приморскаго“ Вълкашинъ „билъ отъ нацiи Болгарскiи“. Руварацъ, О кнезу Лазару, стр. 186.

[3]) Filipović, XV.

[4]) Jagić: Kraljević Marko. Kurz skizzirt nach der serb. Volksdichtung im Archiv für slav. Philol. V, 440.

[5]) Arnim Pavić, Narodne pjesme o boju na Kosovu godine 1387, (1877) стр. 27.

[6]) Руварац, О кнезу Лазару, стр. 120.

Крали-Марко,[1]) съобщава Иречекъ (Ист. на българитѣ, стр. 424), ималъ резиденцията си въ Прилѣпъ. Неговата крѣпостна сграда стояла на една стръмна скала съ два върха, която се поднема на 300 лакти височина една четвърть часъ на западъ отъ сегашния градъ Прилѣпъ; още и сега се виждатъ тамъ развалини, които народътъ нарича „Маркови кули".[2]) При южното подножие на скалата, възъ която е построено укрѣплението, се намиралъ стариятъ градъ Прилѣпъ, сега село съ 150 кѫщи и 6—7 църкви, наречено *Варошъ*. Въ църквата св. Михаилъ се намира изобразението на краль Михаила съ корона и скиптъръ. Срѣщатъ се тъй сѫщо монети съ надписъ: „въ Христа Бога благовѣрни краль Марко". При „Маркова рѣка", която подъ Скопие се влива въ Вардаръ при село Сушица, се намира често възпѣваниятъ „Краль-Марковъ манастиръ" св. Димитрия. Господарството на Марка се простирало отъ Шаръ до границитѣ на Тесалия.

„Личностьта на Марка, любимецъ на народнитѣ разкази, малко е разяснена отъ историята. Най-вече сѫ извѣстни неговитѣ „прѣпирни за Костуръ". Съ какви геройства се е отличилъ Марко въ ужаснитѣ борби между турци и южни славѣни, та е привлѣкълъ върху себе си народната фантазия и добилъ славата на южно-славѣнски герой, не се знае; и народната поезия е запазила съвсѣмъ слаби спомени отъ ония исторически събития, въ които Марко е игралъ негли първостъпенна рола. Но въвъ всѣки случай той трѣба да е показалъ неимовѣрни геройства въ борбитѣ си срѣщу турцитѣ, за което ни съобщаватъ откѫслечнитѣ свѣдѣния на нѣкои пѫтешественици изъ турската империя прѣзъ 16. вѣкъ. На пѫтешественика Венцель Вратиславъ отъ Митровицъ, който е пѫтувалъ съ императорското австрийско посолство за Цариградъ прѣзъ 1591 год., сѫ били показвани „развалинитѣ на замъка, дѣто послѣдниятъ български деспотъ Маркъ Карловицъ (Марко Кралевичъ) е живѣлъ"[3]) и дѣто по поводъ на Траяновитѣ врата, споредъ съобщенията на пѫтешественика Dornschwan (16. в.) „Новакъ — единъ българинъ —

---

[1]) Въ старитѣ надписи той се именува винаги краль Марко, въ българската епика краль — крали — кралевити — кралевичъ Марко; въ Прилѣпъ, неговата резиденция — Марко-Крале, и най-послѣ въ една пѣсень Мсб. V стр. 6, № 6 той се нарича „витецъ Марко"; въ сръбската епика, както и въ сръбскитѣ лѣтописи Крали-Марко се нарича послѣдователно Кралевичъ Марко (патронимиконъ „кралския синъ"). Ние задържаме най-много употрѣбителното въ бълг. епика название *Крали Марко*.

[2]) Желѣзнитѣ врата на Марковитѣ кули сѫ сѫществували до 1790 г. Слѣдъ тази дата тѣ сѫ били разрушени отъ единъ турчинъ и направени на плугъ. Гласникъ, VIII стр. 144.

[3]) Jireček, Geschichte der Bulgaren, p. 462, Bem. 21.

и Marcus Krayowith (М. Кралевичъ) сж показали дълго време силно *съпротивление на турцитѣ*." Подобни сж съобщенията и на Линкленцайна (Lewenklaws Chronika, стр. 527) и други. Но наскоро Марко е билъ принуденъ отъ неимовѣрната сила на турцитѣ да отстжпи и се е призналъ за васалъ на султанъ Мурада, тъй че е възможно да се е сражавалъ на негова страна срѣщу сърбитѣ на Косово поле въ 1389.[1]) А за неговата смъртъ Иречекъ разказва: „есеньта прѣзъ 1394 год. Баязидъ миналъ Дунава; съ него били, макаръ и противъ волята си, Стефанъ Лазаревичъ, Константинъ и Краль-Марко. Но на 10. октомврия Мирчо разбилъ турцитѣ въ една битка, която происходила на полета, наречено „на Ровини", въ врѣме на която облаци стрѣли затъмнили небето. Много паши и войводи паднали тоя день, а между тѣхъ историческия Марко и съ него Константинъ. Споредъ разказа на единъ съврѣменникъ, Марко казалъ прѣдъ сражението на Константина: „азъ говоря и моля Бога за да помогне на християнитѣ и азъ да падна първи въ това сражение." Но споредъ народното прѣдание той не умрѣлъ; разказватъ, че той чака въ една пещера деньтъ, когато пакъ ще види слънчевата свѣтлина".[2]) Повече историята нищо не знае за Марка.

При изслѣдването на историческата сждба на Крали-Марка трѣба да се има прѣдъ видъ обстоятелството, че отъ западнитѣ историци и пжтешественици прѣзъ Турция (отъ 15. в. до ново врѣме) той се нарича винаги *князъ, деспотъ* или *краль* български. За това свидѣтелствуватъ многото цитати, помѣстени въ Rad, Archiv, f. sl. Ph., Мин. сбор., соф. Пер. Спис. LXI и пр. Това не ще никакво чудење, понеже неговата провинция — западната часть отъ Македония бѣ българска страна, както и днесъ е населена прѣимуществено съ българи.[3])

2. Прѣди да почнемъ да разгледваме самитѣ пѣсни за Крали-Марка, ще направимъ нѣколко прѣдварителни бѣлѣжки по въпроса

---

[1]) Гласник, XVIII стр. 80.

[2]) Иречекъ, Истор. на българитѣ, прѣводъ Бояджиевъ, стр. 450.

[3]) Излѣзлата изподъ перото на сръбския историкъ Панта Срећковић работа въ „Споменик" на сръбската кралевска академия XXXVI (= 32), Бѣлградъ 1900, подъ насловъ „*Преглед историјских извора о кнезу Лазару и Краљевићу Марку*", не ми донася нищо ново. Цѣлата работа за Крали-Марка се състои въ *безсистемно* цитиранье и дързовити прѣцѣнки: за той сръбски академикъ работитѣ на Дринова и на Иречека били измисляици. Той никакъ не се дотъкнува до сжщественитѣ въпроси за Крали-Марка, говори (стр. 179), че царь Самуилъ „цар словенски" нѣмалъ нищо общо съ България и нейния неславянски бигъ, че въ Македония нѣмало българи и пр. и пр. нелѣпости; за подобни нелѣпости той прѣди години бѣ изложенъ много справедливо на жестоко порицание отъ г. Илариона Руварацъ, въ неговата книга „О кнезу Лазару".

за тѣжното потекло. Приима се обикновено, и то съ право, че южнославѣнската епическа поезия въ тоя нейнъ видъ, който ние сега познаваме, датира отъ епохата на падането на южнитѣ славѣни подъ турцитѣ и че материалътъ на тая поезия е почерпенъ отъ многобройнитѣ борби на славѣнитѣ съ турцитѣ — нѣщо, което се доказва нагледно и отъ самата народна поезия. Много важното изслѣдване на проф. Ягича ни показва именно, че „първоначалниятъ източникъ на южнославѣнската епика, която води своето произхождение отъ епохата на турскитѣ нахлувания, трѣбва да се търси тамъ, дѣто станаха първитѣ рѣшителни сражения, дѣто се случиха най-първитѣ катастрофи (Марица, Косово); че прѣнасянието на пѣсненитѣ и приказнитѣ сюжети е ставало съгласно съ историческитѣ събития отъ юго-истокъ къмъ сѣверо-западъ по Балканския полуостровъ и че главното съдържание и мѣстото на събитията, възпѣти въ най-старитѣ пѣсни (за Кралевича Марка) сочатъ къмъ оная мѣстность, която обикновено означаватъ съ названието „България“ именно отъ когато се разпадна Душановото царство“.[1]) Само много оскъдни извѣстия и насоки показватъ, че и много по-рано е имало между българитѣ епически пѣсни. Но никакви подробности както по вида и формата на тѣзи пѣсни, тъй и по съдържанието и разпространението имъ, не сж запазени. Гръцкиятъ хронистъ Никифоръ въ 1326 год. „видѣлъ въ Струмица на Троица играещи момци и моми и чувалъ във врѣме на пѫтуването си героически пѣсни. Въ онова врѣме на непрѣкѫснатитѣ междуусобия и войни, българскиятъ епосъ, по всѣка вѣроятность, е билъ въ най-цъвтещо състояние; до насъ сж дошли само едни откѫслеци отъ пѣсни.“[2]) Има мнѣние, че тѣзи стари епически пѣсни, чието сѫществуванье се отнася до епохата на турскитѣ нахлувания, не сж нищо друго, освѣнъ тъй нареченитѣ „bugarštice“, „bugarkinje“, които непосрѣдствено до или прѣзъ врѣмето на подпаданьето на българитѣ подъ турцитѣ сж прѣнесени отъ България у западнитѣ съсѣди и едноплеменници сърбитѣ въ Далмация, дѣто тия пѣсни сж записани прѣзъ 15—16. в.[3]) Тази стара епическа поезия напомня само по името си своето първоначално отечество, въ което обаче за нея не сж запазени никакви традиции. Макаръ въпросътъ за „бугарщицитѣ“

---

[1]) Archiv, IV p. 241.

[2]) Иречекъ, Истор. на българитѣ стр. 529.

[3]) Още отъ завладѣванието на България отъ Турцитѣ сж станали важни промѣни. „Споредъ едно прѣдание, запазено въ Охридъ, кога се прѣвзималъ тоя градъ, около 8000 души християни заедно съ управителя си побѣгнали въ Италия“. Василъ Кѫнчовъ, Македония, етнография и статистика, София 1900, стр. 17.

и да не е напълно разясненъ, но на всѣки случай твърдението на Миклошича[1]) и на други, че тази поезия е специфично хърватска, се оказа невѣрно и се опровъргава отъ новитѣ изслѣдвания, така че „бугарщицитѣ“ сега се разглеждатъ като такива, които сж произлѣзли подъ влиянието на българската поезия прѣзъ една минала епоха. Тъй напр. д-ръ Сьорензенъ[2]) казва, че названието „bugarštica“ resp. „pjesan bugarska“ (Bogišić 27, 29) се обяснява най-просто, като се приеме, че тѣзи пѣсни водятъ своето произхождение отъ България, но тѣ не сж свободни отъ своя страна отъ гръцко влияние. „Ако моето прѣдположение, а слѣдов. и обяснението на загатното име е изобщо приемливо“, пише д-ръ Сьорензенъ, „то ние не бихме погрѣшили много, ако *приемемъ едно такова българско влияние прѣди всичко прѣзъ XIV вѣкъ, епоха, прѣзъ която сферата на сръбската сила се бѣше разпрострѣла далечъ върху българската езиковна область и слѣдователно бѣ принудена да отвори своитѣ врата на това влияние*“.[3])

Като се има прѣдъ видъ горното, може да се прѣдположи, че отъ врѣмето на първитѣ грозни нахлувания на турцитѣ, отъ врѣмето на първитѣ кървопролитни сражения и ужасни опустошения, които турцитѣ извършиха на Балканския полуостровъ, изобщо отъ епохата на великитѣ промѣни и сътресения, които се започнаха отъ срѣдата на 14. в. между южнитѣ славѣни, особно между българитѣ, тѣхната поезия удари по другъ пжть: вмѣсто „дългостишнитѣ“ (16 срички) пѣсни, каквито сж бугарщицитѣ, се появяватъ десето или осмосричнитѣ епически пѣсни, които се отличаватъ съ пò-бързъ темпъ и отговарятъ на настроението на епохата:[4]) отъ дълбочинитѣ на сърцето на българина прозвучаватъ печално новитѣ юнашки пѣсни, които ни изобразяватъ злокобната му сждба въ не-

---

[1]) Miklosich, Beiträge zur Kenntnis der südsl. Volkspoesie. I. Die Volkspoesie der Kroaten. Wien, стр. 1 и слѣд.

[2]) Archiv, XVI, стр. 100.

[3]) Ibd.

[4]) Бугарщицитѣ състоятъ споредъ Волнера (Untersuchungen über den Versbau des Südslav. Volksliedes, Archiv IX, стр. 276.) отъ такива строфи:

— — — — — (—) || — — — — — —
— — — —
— — — — — (—) || — — — — — — дѣто срѣдниятъ стихъ е рефренъ.

Напр. пѣсеньта „Majka Маргарита“:

Cvilu to mi cviljaše drobna ptica laslovica,
ona mala ptica,
Cvilu to mi cviljaše drobna ptica laslovica,
Ona cvilu sviljaše Zadru gradu na pridvratju
ona mala ptica
Ona cvilu cviljaše Zadru gradu na privratju, и пр.

говата неравна борба съ турцитѣ и които се групиратъ прѣимуществено около името на Сида и Ролонда на южнитѣ славѣни — Крали Марко.

Маваръ че прѣзъ епохата на робството „единственото срѣдство, чрѣзъ което избиваше народниятъ духъ и да бѣ громко и високо звучната народна пѣсень, слѣдъ като всѣки други животъ изгасна подъ ударитѣ на турския юмрукъ и коварството на фанариотитѣ,“[1]) обаче записваньето на българскитѣ народни пѣсни датира отъ врѣмето на прочутия Вукъ Караджичъ въ началото на това столѣтие. Прѣди тази дата се простира непрогледна темнина, така че ние не притежаваме никакви свѣдѣния за състоянието на нашата народна поезия прѣзъ изтеклитѣ петь робски вѣка. Ние притежаваме обаче двѣ бѣлѣжки, едната отъ 16. а другата отъ 18. вѣкъ, които ни съобщаватъ, че епическата поезия за Крали Марка въ България е била нѣкога въ цъвтещо състояние. Първата бѣлѣжка е направена отъ Хейнрихъ Лихтенщейнъ въ неговата книга „Reyss auff Constantinopol | im 1584“,[2]) въ която ни казва, че като дошълъ въ мѣстностьта между Родопитѣ и Стара-планина, видѣлъ много развалини, между които и ония отъ замъка на *послѣдния български деспотъ или князъ и господарь на България или Mysiae superioris | Marco Cralowitzo, за когото и за неговитѣ рицарски хора мѣстнитѣ жители и до сега пѣели една традиционна пѣсень и че тоя Марко геройски се е защищавалъ противъ Турцитѣ.* Втората бѣлѣжка произхожда отъ рагузанския поетъ фра Андрея Кашичъ Миошичъ (1690—1760) — единъ отъ обичнитѣ и популярнитѣ далматински поети, който е показалъ голѣмъ интересъ къмъ народната поезия. Въ своята поетическа книжка „Razgovor ugodni naroda slovinskago“[3]) той пѣе:

„Босна слави Реъу Бошњанина,
Сењ бијели Иву Сењанина,
Унгарија Сибињанин Іанка,
Бугарија Краљевића Марка“ и пр.

3. Българската епическа поезия, прѣимуществено оная за Крали Марка, не е пораснала възъ основа на цѣлата българска езиковна область. Напротивъ, ние я намираме концентрирана върху извѣстни краини, дѣто сѫ се давали главнитѣ импулси. Намъ

---

[1]) Karl Emil Franzos: „die Litteratur der Bulgaren въ Deutsche Dichtung XXI, кн. 10 стр. 251.
[2]) Lewenklaw's Chronika стр. 527.
[3]) Руварац „О кнезу Лазару“ стр. 308.

липсуватъ исторически доказателства, но самитѣ пѣсни подтвърдяватъ това доста нагледно. Причината на това явление се крие въ историческитѣ събития и географическото положение на страната. Въ източна България се пѣятъ малко епически пѣсни; тамъ цъвти лириката, тъй нареченитѣ „женски пѣсни", а епическото пѣснопѣние намира тука слабъ отгласъ; когато напротивъ „българитѣ отъ горна Мизия и Македония иматъ комай сжщитѣ пѣсни, както и сърбитѣ", макаръ и не въ такова изобилие, както въ Сърбия — съобщава Ami Boué.[1]) Слѣдователно западна България се показва творителка въ областьта на епиката; тя ни е съхранила едно голѣмо количество пѣсни и прѣдания въ голѣмъ и малъкъ обемъ. Но и въ тази область е имало, както ми се чини, извѣстни планински краища, които сж се отличили като хранилища на епически пѣсни и въ които народната пѣсень е хванала широки корени; тамъ покрай изцѣло творещия народъ сж се намирали отдѣлни личности, които сж били прѣимуществено пѣвци и главни агенти на народната пѣсень, това сж именно *просяцитѣ*. Въ своята кратка рецензия (Archiv, VII) Дриновъ обръща нашето внимание върху факта, че въ Битоля е сжществувала нѣкога „пѣвческа школа" (Sängerschule). Той се осланя главно върху пѣсень Качановски 196, като казва (стр. 112) „бждещитѣ изслѣдуватели ще обърнатъ внимание прѣимуществено върху пѣсень № 196 (обаче твърдѣ убъркана версия), дѣто става дума за една пѣвческа школа въ Битоля, недалечъ отъ Прилѣпъ — Марковата резиденция". По-подробни свѣдѣния, т. е. кога собствено е могла да сжществува една такава школа въ Битоля и да ли има исторически бѣлѣжки за това, Дриновъ не ни съобщава. Обаче освѣнъ споменатата пѣсень има и други пѣсни, които ни навождатъ върху сжщото обстоятелство и подтвърдяватъ мнѣнието на проф. Дриновъ; тѣ сж именно Мсб. XII стр. 68 и Милад. № 2. Но прѣди всички Кач. 196. Тя е, както се спомена, разнебитена версия, забъркана е външната ѝ форма, а разбъркана е и послѣдователностьта на стиховетѣ (слѣдъ ст. 29 трѣбва да слѣдва пасажътъ 47—65, а слѣдъ туй 30—46). Въ тая пѣсень мнимиятъ просякъ моли Ивана Поповичъ, главното лице въ пѣсеньта, да го занесе на коня си до Битоля:

„Та ме носи на Битоля града —
Тамо има много мои прошляци,
Тамо има да се ранимъ".

---

[1]) Die Europäische Türkei, B. I, стр. 403.

Въ пѣсень Мсб. XII стр. 68 Марко срѣща при „града Манастиръ“ „стара просячина“, който му описва своето странствуванье: Косово—Водена града—Прилѣпъ—Битоля. Най-сетнѣ въ хубавичката пѣсень Милад. № 2 се казва, че самовилитѣ танцуватъ върху *Рудина* планина, но нѣматъ мефтеръ,[1]) затова пращатъ Гюргя самовила да вземе мефтера Дима отъ Битоля. Тукъ трѣба да споменемъ и това, че въ Македония и България е разпространенъ твърдѣ много изразъ *„битолски просякъ“*, което има порицателно значение. Едно обяснение на тия думи намирамъ въ книгата на А. Шоповъ,[2]) дѣто той казва, че тоя изразъ се употрѣбява по отношение на българитѣ отъ битолския велаетъ за натякванье, усмиванье. Шоповъ вѣрва, че тайниятъ смисълъ на тѣзи думи сочи къмъ ослѣпената войска на царь Самуила. Но мене се чини, че това обяснение не е толкова вѣроятно.

Не само Битоля е билъ центъръ на просяци-пѣвци, такива е имало и въ гористата краина Разлогъ, а именно въ село Недобратско, дѣто и до днесъ сѫществуватъ пѫтуещитѣ просяци-пѣвци; отъ единъ старъ слѣпецъ е записалъ С. Ив. Б(ояновъ) значително число пѣсни — за съжаление въ много лоша форма — които е публикувалъ въ особенъ сборникъ, както и въ Сборника на министерството. По поводъ на просяцитѣ отъ това мѣсто неизвѣстниятъ авторъ на „Пѫтуванье по долинитѣ на Струма, Мѣста и Брѣгалница“[3]) съобщава: „Недобърско е забѣлѣжително и по друго нѣщо. Всѣкое дѣте, което има какъвъ годѣ тѣлесенъ недостатъкъ, се приготвя отъ малко съ старание за просяшки занаятъ. По околнитѣ села бѣдѭтъ Недобърчани, че тѣ нарочно си осакатявали дѣцата, за да имъ печелятъ пари съ просия. Това нѣщо не е вѣрно. Бивали сѫ случаи, когато Недобърскитѣ просяци сѫ събирали сакати дѣца по другитѣ села за да ги учатъ на занаятъ. Учатъ ги да свиратъ на гусла и да пѣятъ пѣсни.“

У насъ не се е обърнало до сега никакво внимание върху просяцитѣ, върху тѣхното сѫщество, пѣние и скитанье, но отъ пѣснитѣ и осѫднитѣ бѣлѣжки заключаваме, че Битоля и Разлогъ сѫ били любимитѣ сборища на слѣпцитѣ. Много често въ пѣснитѣ употрѣбяното „прошлякъ“, „просякъ“ и „слѣпецъ“ не означава нищо

---

[1]) Дюверннуа, Словарь болг. языка: мефтеръ = михтарджия, тур. 4. Musicien faisant partie de la musique militaire du Prince. Въ книгата на Geuffreum стр. X. се говори за *Mechter-bassi* = Oberst über Trompeter (Heerbaucken) Zinkenblaser vnd ander Seitenspieler“.

[2]) „Изъ живота и положението на Българитѣ въ Вилаетитѣ“, стр. 360.

[3]) Мсб. XII, 275.

друго, освѣнъ единъ просякъ — пѣвецъ на епически пѣсни, единъ тъй да се каже рапсодъ. Макаръ и да може да се прѣдположи, че е сѫществувала подобна каста, но не трѣба да си прѣдставяме нашитѣ слѣпци като нѣщо подобно на келтскитѣ барди, т. е. тия просяци не бѣха единственитѣ творци и носители на традиционната поезия, но че тѣ сѫществуваха покрай голѣмата маса „пѣещъ" народъ; нашиятъ епосъ не остана слѣдов. само тѣхно достояние, а принадлежеше на цѣлия народъ.

4. Пѣснитѣ за Марка прѣдставятъ обширенъ материялъ, който е пръснатъ изъ всевъзможнитѣ български списания и малки сборници, прѣди всичко обаче въ Сборника на министерството, въ сборницитѣ на братия Миладинови, Качановски, Шапкаревъ, Ястребовъ, С. Ив. Б. и пр.

Въ сборника на бр. Миладинови има	24	пѣсни съ	2096 ст.
„ „ „ м-ството I—XIII.[1])	97	„ „	11·729 „
„ „ „ С. Ив. Б.	13	„ „	3400 „
	134		18·225
Качановски	52		
Ястребовъ	13		
Шапкаревъ	43		
	250	около	40·000

Тука не сѫ писани пѣснитѣ, които сѫ публикувани въ соф. Пер. Сп., „Трудъ", „Библиот. св. Климентъ" и пр. Но изобщо можемъ да кажемъ, че досегашнитѣ публикации съставятъ срѣдно 250 пѣсни, между които има такива съ значителна дължина: пѣсеньта въ Мсб. II стр. 85 има 850 стиха, а пѣсеньта въ сПс. XXVII има 1140 стиха. Отъ най-старитѣ публикации менъ бѣ достѫпенъ само сборникътъ на Безсонова; обаче пѣснитѣ за Крали Марка, които се намиратъ въ него, не могатъ да се нарекѫтъ добри. Първиятъ валенъ сборникъ, който съдържа интересни пѣсни за Крали Маркътъ, е сборникътъ на братия Миладинови (Загребъ 1861 г.). Слѣдъ него се появиха нѣкои малки сборници, а въ 1889 год. министерството на нар. просвѣщение почна да издава особенъ сборникъ. До сега сѫ се появили 17 колосални тома, във всѣки отъ които е отдѣлено едно

[1]) Въ послѣднитѣ четири тома (XIV, XV, XVI—XVII) отъ Мсб. има около 20 пѣсни за Крали Марка. Нѣкои отъ тѣхъ сѫ слаби варянти, които не внасятъ нѣщо ново въ цикълуса на Крали Марка; затова ние разглеждаме и сме взели въ нашия сборникъ само най-характернитѣ.

значително мѣсто за народни пѣсни; тамъ между тѣхъ сѫ помѣстени и пѣсни за Крали Марка подъ заглавието „пѣсни отъ политическия животъ“. Записваньето на народнитѣ ни Пѣсни въ сѣверна България и Македония, която макаръ и да „не е вече Калифорния“, но все още terra incognita, продължава. Дали въ свободна България сѫ записани всичкитѣ Маркови пѣсни, не може да се каже. Туй обаче, което е до сега записано, се отличава съ една разнообразна ортография: всѣки записувачъималъ своя ортография, на която много често той самъ не оставалъ послѣдователенъ. Изключение прави сборникътъ на Миладинови, който съдържа изобщо много цѣнни пѣсни.

I.

Марковото епическо потекло.

Марковото епическо потекло е свързано съ загинваньето на единъ по-старъ герой — Момчилъ войвода — който се явява като уйка на Марка. Затова ние ще разгледаме накратко ония пѣсни за Момчила войвода, които съдържатъ въ себе си мотива за Марковото епическо произхождение. Защото само слѣдъ това ще можемъ да добиемъ ясно понятие за Марковия епически образъ. Между тия двама народни герои е прокарана въ пѣснитѣ, както по тѣхното произхождение, тъй и по цѣлото имъ сѫщество изобщо, една органическа връзка; народната фантазия ги е свързала генетически, нѣщо, за което историята нищо не знае. Самостоятелни пѣсни, въ които да се възпѣватъ геройскитѣ подвизи на Момчила, не ни сѫ прѣдадени отъ миналото нито записани, нито въ устната традиция.[1])

---

[1]) Момчилъ войвода (Момьчило, Μομιτζίλος) е билъ споредъ съобщението на Кантакузена (II, 403) българинъ, „erat enim Momitzilus genere Moesus." Роденъ е може би въ Родопитѣ, но дѣ и кога, не се знае. Устното прѣдание говори, че е билъ родомъ отъ с. Лѫжене. Въ младитѣ си години той трѣба да се е отличилъ съ геройски похождения като прѣдводитель на една чета по границитѣ на България, Сърбия и Гърция. Нѣколко врѣме е билъ подъ знамената на Душана. За да го привлѣче на своя страна, Кантакузенъ го назначи управитель на провинцията *Мерона* (южно отъ Родопитѣ), като му даде титлата севастократоръ; а за да го отклсне отъ Кантакузена, царица Ана му даде титлата деспотъ. Кантакузенъ се надѣваше да го употрѣби за своитѣ цѣли, именно да заеме отъ царица Ана гръцкия прѣстолъ. Но слѣдъ малко М. се обяви за независенъ. „Той взимаше тихо своитѣ рѣшения; тѣ бѣха ужасни, но винаги сполучваха и дѣто нападнѣше, той удряше съ бързината на свѣткавицата", казва Новаковичъ (Глас, стр. 27). За кѫсо врѣме той разпространи своята область отъ Долна Струма до устието на Марица, а на сѣверъ до Родопитѣ. Неговата крѣпость бѣ Перитеорионъ, а резиденцията — Ксантия. Кантакузенъ се отправи срѣщу Момчила, обаче послѣдниятъ го прѣдупрѣди съ едно ненадѣйно поражение. Тайно Момчилъ нападналъ и турцитѣ при Абдера, разбилъ ги и изгорилъ три тѣхни кораба. Въ 1343. год. Кантакузенъ се съюзва съ турцитѣ, та нападатъ Момчила до неговата крѣпость Перитеорионъ. Жителитѣ гърци не пуснали Момчила, та затова той и неговата конница, прѣко геройско съпротивление били унищожени до стѣнитѣ на крѣпостьта. Момчилъ е билъ една силна, безстрашна личность съ особна желѣзна воля и рѣшимость и благодарение на това той е могълъ да се издигне до независенъ владѣтель. Самъ Кантакузенъ плакалъ надъ неговото тѣло, защото виждалъ, какъвъ герой прѣждеврѣменно е загиналъ. Слѣдъ разбиваньето на Мом-

По въпроса за генетическата връзка между Момчила отъ една страна и Вълкашина и Марка отъ друга въ литературноисторическото изслѣдвание могатъ да се съзрѫтъ двѣ течения: едното се основава възъ българскитѣ пѣсни за Момчила като такива, които стоѭтъ по-близу до историческата истина, и то прѣимуществено възъ пѣснитѣ Милад. 105 и Качан. 182, чието съдържание се явява като отражение на дѣйствителната смърть на Момчила при Перитеорионъ, дѣто той загина въ боя срѣщу съединенитѣ сили на Кантакузена и Умурбега; поради това тия варианти не съдържатъ мотива за Марковото епическо потекло. Неприятелското съприкосновение между Момчила и Вълкашина, както и Марковото произхождение, отъ точка зрѣние на това течение, се разглежда пъкъ като секундарно развитие на поетическото прѣдание. Това становище при изслѣдването на Марковата поетическа традиция е застѫпено отъ Дринова, Иречека, Халански, Джурински и др.

Втората посока наопаки приима, че сръбскитѣ пѣсни за Момчила, както ние сега ги имаме записани, а тъй сѫщо и ония български Момчилови пѣсни, които по своето съдържание сѫ тъждествени съсъ сръбскитѣ — поради което биватъ поставяни обикновено въ зависимость отъ сръбскитѣ! — т. е. ония сръбски и български пѣсни за Момчила, които свързватъ Крали Марка генетически съ сестрата на Момчила, прѣдставятъ, споредъ второто възрѣние, най-старитѣ версии за Момчила войвода. „За приоритета на това прѣдание", казва проф. Ягичъ, главниятъ прѣдставитель на второто възрѣние, „говори тѣхното общо разпространение както между сърбитѣ, тъй и между българитѣ".[1]) Проф. Ягичъ не вѣрва, че пѣсеньта № 105 отъ Милад. сборникъ съдържа най-старото прѣдание за Момчила; наопаки той вижда въ нея едно „поправено копие отъ по-рано вече образувалото се прѣдание за Момчилъ-Вълкашина". А по-нататъкъ той казва: „епическото

чила Кантакузенъ се упѫтилъ къмъ Ксантия, жителитѣ на която се прѣдаватъ тутакси; жената на Момчила, българка, била рицарски изпратена отъ Кантакузена въ България.

„Още единъ пѫть ние срѣщаме исторически оригиналъ на единъ отъ геронтѣ, който се възпѣва още и сега въ народнитѣ пѣсни на сърбитѣ и българитѣ. Исполинскиятъ образъ на Момчила се появилъ подобно на метеоръ и слѣдъ кратковрѣменно величие пакъ изчезналъ; но вижда се, че той произвелъ дълбоко впечатлѣние на южнитѣ славяни". „Споменътъ за Момчила се запазилъ въ Пиротъ и въ херцеговинския Пирлиторъ, дѣто по съзвучие на имената попрището на приказа било прѣнесено отъ забравения приморски Периторъ" (Иречекъ, Ист. на б. 392 и пр.). За Момчила сѫ писали: Ав. Иширковъ, „Момчилъ юнакъ" въ Български Прѣгледъ, год. II. кн. III, стр. 67—76, и В. Н. Златарски, „Ивайло и Момчилъ", сравн. характеристика, ibid. год. V. кн. VII, стр. 103—115.

[1]) Archiv, Bd. XVI, стр. 231.

свързванье на Марковата сила съ оная на Момчила причини (?) неприятелското отношение между послѣдния и Вълкашина. Мнѣнието, че това свързванье е по-ново и отъ сръбско произхождение въ противуположность на мнимо по-старитѣ български мотиви, азъ държа за фалшиво и необосновано"; и най-сетнѣ „собствената епика на голѣмитѣ приказни кръгове, както у българитѣ, тъй и у хърватитѣ сѫ отъ сръбско произхождение".[1])

Първата посока макаръ, споредъ насъ, и да стои по-близу до истината, но не дава достатъчни разяснения; втората ни се показва едностранчива, понеже тя не разглежда съ подобаеще внимание българската народна юнашка поезия.

Намъ едвали ще ни се удаде нѣкога да възстановимъ една опрѣдѣлена граница между сръбската и българската епика, т. е. едва ли ще ни се удаде да посочимъ, дѣ прѣстава първата да бѫде чисто българска и отъ дѣ почва сърбската, и обратно. Ние можемъ да констатираме онова, което лежи ясно прѣдъ нашитѣ очи; но да проникнемъ въ тъмнитѣ, едва уловливи области на постоянно въ взаимодѣйствие находещи се епически традиции на тия два сродни народа, за да прослѣдимъ господствуещитѣ тамъ закони, едва ли е за мисленье. Отдѣлни поетически мотиви обаче, както и тѣхното движение нис можемъ да прослѣдимъ възъ основа на историческитѣ, мѣстнитѣ и врѣмскитѣ отношения и да схванемъ тѣхнитѣ подвижни образи. И какъ трѣба да си прѣдставимъ образуванието на епическия цикълъ Момчилъ-Вълкашинъ? Исторически се знае положително, че Момчилъ загина въ боя срѣщу съюзенитѣ Кантакузенъ и Умурбегъ при стѣнитѣ на Перитеорионъ; на мѣстото на послѣднитѣ въ епическото прѣдание намираме „царь Костадинъ" (Милад. 105), „църна Арапина" (Качан. 182), „Вълкашинъ" (Вукъ II, 25; Милют. 137), Нијемац Бан (Богиш. 97) и пр. Първитѣ два, т. е. българскитѣ варианти се документиратъ съ споменуваньето на Момчиловитѣ убийци като истинско отражение на историческото събитие; но тѣзи варианти се отличаватъ изобщо и съ самостоятелно образувание, напр. началото на Миладиновата пѣсень не се намира въ никоя друга версия, и азъ не мога да си прѣдставя — проф. Ягичъ не ни посочва причинитѣ — защо трѣба да се съмнѣваме въ автентичностьта на тази пѣсень и да я считаме като „поправено копие" на сръбскитѣ мотиви. Споредъ насъ една съзнателна поправка, или по-добрѣ фалшификация би се отразила съвършено

[1]) Ibid. стр. 232. Въ нашата работа ние не ще се докосваме до въпроса за зависностьта на българската епика отъ сръбската.

другояче и би стояла въ противорѣчие съ общия характеръ на нашитѣ пѣсни. Наопаки както тая пѣсень, тъй и другата (Качан. 182) не съдържатъ въ себе си нищо съмнително, а освѣнъ туй тѣ сѫ и вѣренъ отгласъ на историческата дѣйствителность и съставятъ увода въ Марковата епическа традиция. Споменатитѣ пѣсни, както и Кач. 124[1]) свидѣтелствуватъ за единъ епически цикълъ, чиито герои сѫ били Момчилъ, царь Костадинъ и църна Арапина; тоя цикълъ е билъ поетическото отражение на истинскитѣ събития, които сѫ се разигравали между Момчила, Кантакузена и Умурбега (или Орхана). Отъ тоя цикълъ сѫ останали обаче само горнитѣ пѣсни, които, разбира се, сѫ притърпѣли голѣма промѣна въ вѣковната устна традиция, а всичко друго е забравено, може би затуй, че горнитѣ събития сѫ се разигравали въ надвечерието на окончателната катастрофа въ полуострова, която силно фрапира народната фантазия и прѣдизвика образуваньето на Крали Марковото епическо прѣдание, което изтика изъ народната паметь съ продължение на врѣмето комай всичкитѣ други епически наслоения; но то запази като съ единъ нервъ връзка съ остатъцитѣ отъ стария цикълъ.

Какъ ще си обяснимъ обаче тая връзка, това генетическо сродство между двамата велики герои въ нашата народна епика, именно между Момчила и Марка и неговото произхождение? Никога може би не ще ни се удаде да прослѣдимъ причиннитѣ връзки въ това епическо явление и каквото и да твърдимъ по тоя въпросъ, то ще си остане все хипотетично. Но като знаемъ, че речи всѣкога поетизиращето съзнание на епически творещитѣ народи намира за необходимо да придава на националнитѣ герои велико, възвишено, дори божествено произхождение, тъй че по такъвъ начинъ то образува цѣли генерации отъ епически възвишени родове юнаци, ние можемъ да кажемъ, че и въ нашия случай между Марка и Момчила се е почувствувала една такава необходимость, необходимость, споредъ която на най-любимия южнославѣнски юнакъ надъ юнацитѣ Крали Марка се придава едно възвишено освѣтление, като се свързва родствено съ видния, симпатичния по-старъ рицарски родъ на Момчила. Отъ Момчила по-виденъ е нѣмало; а Вълкашинъ, Марковътъ баща, никога не се е ползувалъ съ народната симпатия, защото въ лицето на народа Вълкашинъ е билъ въплотение на зълъ демонъ; а когато той отстрани младия Урошъ отъ сръбския

[1]) Въ тая пѣсень Марко навѣрно е заелъ мѣстото на по-стария герой Момчила.

прѣстолъ, народътъ погледна на Вълкашина като на убийца, както му приписва тенденциозно и убийството на Момчила. Явно е слѣдов., че образътъ на такъвъ юнакъ, какъвто е Крали-Марко, изисква не само да наслѣди отъ своитѣ геройски прадѣди необикновена, свърхчовѣшка сила, но и възвишено, нравствено достойнство. Нито едното, нито другото Марко можеше да наслѣди отъ баща си; затова въ тоя случай той е оставенъ на страна, за да може неговътъ синъ да получи виситѣ дарове отъ свѣтлия образъ на Момчиловата сестра Ефросима. Сега става ясно, защо поетическиятъ мотивъ, както ние го намираме въ Милад. 105, Качан. 182, Богиш. 97, е останалъ неплодовитъ; защото Крали-Марко не можеше да произхожда отъ единъ гръкъ (Милад. 105), турчинъ (Кач. 182) или нѣмецъ (Богиш. 97), а трѣбаше да води своя родъ отъ национално геройско поколѣние. Послѣдниятъ тоя мотивъ, както се прѣдава отъ Вукъ II. 25, Милют. 147, С. Ив. Б. № I, съдържа вече въ себе си развитие на по-нататъшни епически дѣйствия; затова е той тъй плодовитъ и много разпространенъ. Отъ този мотивъ, който се явява въ Момчилъ-Вълкашиновото приказно прѣдание като point saillant, ние намираме послѣднитѣ класически продукти върху сръбска почва; но още трѣба да се докаже, че той тамъ е намѣрилъ първоначалното си образуванье. Защо обаче именно Вълкашинъ бѣ свързанъ съ Момчиловия родъ и защо Марко стана националенъ герой, не може да се разгатне. Животътъ тъй създаде това.

Сега ние ще приведемъ едничко пълната, както намъ се чини, българска пѣсень, която съдържа Марковото епическо потекло и слѣдователно принадлежи къмъ приказния кръгъ за Момчила и Вълкашина, т. е. къмъ групата Вукъ II, 25, Милют. 147 и пр. Пѣсеньта, за която е дума, е помѣстена въ сборника на С. Ив. Б. подъ № I; тя е амплифицирана съ други мотиви, но се отличава съ нѣкои особности. Накжсо прѣдадено, въ нея се разказва слѣдньото. Краль Вълкашинъ изпраща отъ Скопие по единъ соколъ любовно писмо на Момчиловата жена въ *Пиротъ,* въ което той ѝ прѣдлага да отрови Момчила и да стане негова жена. Тя отговаря, че не може да стори това, защото Момчилъ получава яденье и пиенье отъ ржката на сестра си „Ефросина“ и е заобиколенъ винжги отъ своитѣ 9 брата, 12 братовчеда и 40 слуги. Но ако Вълкашинъ иска да погуби Момчила, трѣба да повика на помощь тритѣ вѣрни слуги на бега-Радулъ-бега отъ Букурещъ, именно Гърчека Манола, Рада Словослава и Гюра Пияница и заедно съ 3000 войника да излѣзе на

Разбой-планина до Синьото езеро и да чака тамъ Момчила, дѣто той обикновено отива на ловъ. Вълкашинъ изпълня това и чака 6 деня на казаното мѣсто. На 7-я, на св. недѣля Момчилъ рано сутриньта отива на църква и се завърща за обѣдъ въ кѫщи, дѣто сестра му приготвила яденье. Прѣзъ врѣме на обѣда дрѣмка напада Момчила и той изтърва чашата съ вино отъ рѫката си и сънува, че е нападнатъ отъ 4 змии, три отъ които той погубя, но четвъртата го ухапала. Жена му обяснява тоя сънь тъй: ще го срѣщнатъ, когато отиде на ловъ, 4 елена, отъ които тритѣ ще убие, а четвъртиятъ ще му избѣгне. Слѣдъ обѣдъ Момчилъ лѣга да спи, жена му отива при него да го пита, въ какво се състои неговото юначество, а той ѝ посочва да поразгледа чудеснитѣ свойства на коня му. Слѣдъ като схванала всичко, тя изгаря крилѣтѣ на коня и му подбива краката. Подиръ туй отива при Момчила и го съвѣтва да не взима никакво орѫжие, кога отива на ловъ; но той изискува сабята и боздугана си, които обаче жена му поврѣдила. Момчилъ заминува съ своята свита на ловъ. По пѫтя го напада отново дрѣмка и той сънува, че въ тъмна мъгла изгубилъ своитѣ спѫтници. Неговата свита го съвѣтва да се повърне, но той отива по Разбой-планина, дѣто се натъква върху неприятеля. Тримата Радулови слуги унищожаватъ хората на Момчила, но пъкъ Момчилъ погуби тѣхъ. Чакъ слѣдъ това се появява Вълкашинъ и напада Момчила; послѣдниятъ иска да фръкне, но не може, понеже коньтъ му бѣ поврѣденъ, та Вълкашинъ го достига и погубя. Слѣдъ туй Вълкашинъ отива въ Пиротъ; но като намѣрилъ крѣпостьта на Момчилица затворена и като се увѣрилъ въ нейната невѣрность, разрушава портитѣ, влиза вѫтрѣ, изгаря Момчилица, оженва се за Ефросина и я завожда въ Прилѣпъ, дѣто живѣли още 300 години и добили три дѣца:

Първо дете Кралю Адрашина,
Второ дете млада Ангелина,
Трекьо дете Марко Кралевики.

Тримата слуги и Момчилъ били погребени при Пиротъ.

Споредъ Джурински[1]) този вариантъ е тъждественъ съ Вуковия и възъ основа на запазенитѣ въ него вѣрни исторически детайли трѣба да завземе първо мѣсто въ българскитѣ пѣсни за Момчила. Но въ него липсува моментътъ съ затворенитѣ врата на калето и

---

[1]) „Болгарскіе пѣсни о Дойчинѣ и Момчилѣ“, Университетскія извѣстія, Киевъ Год. XXXIII № 4 (априлъ) 1893, стр. 48, заб.

важната сцена между Момчила и сестра му.[1]) Тази пѣсень, независно отъ своитѣ особности, не може нито по своята форма, нито по развитието на дѣйствието да се сравни съ пѣсеньта на пѣснитѣ (Вукъ II, 25). Но тука не е работата за художественитѣ качества на пѣсеньта, но доколко сѫ запазени въ нея първоначални мотиви и доколко тѣ отговарятъ на историческата дѣйствителность. Характеристичното въ тази пѣсень е това, че въ нея външното поетическо дѣйствие има съвършено друга експозиция, отколкото оная на Вуковата пѣсень: Момчилъ и жена му се намиратъ въ *Пиротъ,* а Вълкашинъ въ *Скопие* и *Прилѣпъ,* когато у Вукъ II, 25. Момчилица се намира въ Херцеговина „у Бијеломе граду Пирлитору, Пирлитору према Дурмитору", а Вълкашинъ „у Бијелу Скадру на Бојани". Сѫществуватъ ли реални основания за тѣзи локализации въ противуположность на Перитеорионъ (= Перитор̂ъ), или сѫ игра на случая? Още и до днесъ живѣе устната традиция, която разказва, че Момчилъ е живѣлъ въ Пиротъ и Пирдопъ.[2]) Тъй въ сПс. VIII. стр. 21. проф. Иречекъ казва: „въ Златишко сѫществуватъ и прѣдания за Момчила войвода. Отъ исторически съврѣменни свѣдѣния знаемъ, че юнакъ Момчило е живѣлъ и владѣлъ въ Родопитѣ и е падналъ въ битката срѣщу гръцкий царь Иоанъ Кантакузинъ прѣдъ града Периторъ до брѣговетѣ на Бѣлото море, въ 1345 год. Българскитѣ и сръбски пѣсни за него, които недавно хубаво е освѣтлилъ г-нъ Дриновъ,[3]) скоро се разпространили по цѣлия полуостровъ и споредъ природата на народното умотворение, сърбитѣ и българитѣ сѫ наченали въ приказкитѣ си да търсѫтъ жилището на Момчила въ разни мѣста, имената на които приличатъ до нѣйдѣ си па оня приморски градъ Периторъ. Сръбската пѣсень е опрѣдѣлила за жилище на този юнакъ развалинитѣ на градъ Пирлиторъ подъ върха на Дормиторъ, посрѣдъ великолѣпнитѣ херцеговски планини. Има и прѣдания, които казватъ, че Момчилъ е живѣлъ въ Пиротъ, а най-подирѣ Българитѣ сѫ му намѣрили седалището въ Пирдопъ. Мѣстното прѣдание приказва, че Момчилъ войвода е билъ ужъ родомъ отъ село Лѫжане, че е живѣлъ въ Пирдопъ, ходилъ съ войска чакъ до Цариградъ и погиналъ въ борба съ турцитѣ въ Одринъ. Единъ старецъ отъ Копривщица ми е разказвалъ, че е

---

[1]) Въ токо що излѣзлия послѣденъ томъ XVI и XVII отъ Мсб. (II. Материали стр. 149) се намира една пѣсень за погубяньето на Момчила, която е идентична съ С. Ив. Б. № 1 и която съдържа тая сцена. Но и тоя вариантъ има лоша форма.

[2]) „Пироћапи кажу да је то град војеводе Момчила, који је био ујак краљевићу Марку". Миличевић, Краљ. Срб. 224.

[3]) сПс. IV, 147.

имало у покойния бегликчия Стойчо Каравела даже и една писана книга за тогози Момчила, съ обширно описание на живота му, много хубава за четене, „да плачешъ, когато я чуешъ“, ами сега е пропаднала“. Джурински мисли, че отнисанието на Момчиловото убийство при Пирлиторъ е секундарно явление. Въ Вуковия вариантъ, казва той, се е съхранило косвено показание за мѣстото на дѣйствието на историческия Момчилъ. Това е Пироторъ (други пѣятъ Пирлиторъ), Περιθεώριον споредъ Кантакузена и Περιθορίου споредъ Грегора. Но въ това врѣме, когато историческиятъ Периторъ е лежалъ въ сѣвернитѣ брѣгове на Егейско море, пѣснениятъ се разположилъ въ Херцеговина по склоноветѣ на гористата мѣстность на Дурмиторъ. „Сюда могла быть перенесена пѣсня о Момчилѣ, локализовалась здѣсь къ здѣшнему Пиритору, сперва по созвучію именъ, а за тѣмъ срослась съ нимъ въ едно органическое цѣлое“.[1]) Иларионъ Руварацъ приима сѫщо, че локализирането на Момчилъ-Вълкашиновото прѣдание въ херцеговинския Пирлиторъ е секундарно явление въ това прѣдание,[2]) а въ Перитваръ („Peritvaru i krajinu gradu“, Bog. 97) д-ръ Сьорензенъ съзира нѣкакво си отношение къмъ Петроварадинъ и се съмнѣва, да ли имената Момчилъ и Пирлиторъ си водятъ началото отъ историческитѣ прѣдания на XIV. вѣкъ. Обаче тия съмнѣния на д-ръ Сьорензена сѫ неоснователни, а чини ми се, че нѣма и никакво отношение между Перитваръ и Петроварадинъ, понеже послѣдниятъ градъ и въ българската епика се нарича Варадинъ.[3]) Повечето отъ изслѣдователитѣ на тоя въпросъ сѫ слѣдов. съгласни, че локализирането на Момчилъ-Вълкашиновото прѣдание въ Херцеговина е послѣшно явление. Ако това е тъй и ако приемемъ, че прѣнасянието на приказнитѣ и пѣсненитѣ мотиви е станало отъ югъ къмъ сѣверозападъ по полуострова,[4]) тогава моментътъ на локализирането при Пиротъ съвпада посрѣдата между врѣмето на историческото прѣдание и локализирането въ Херцеговина — нѣщо, което стои въ съгласие съ географическото положение на града. Тъй че би могло да се прѣдположи, че скитаньето на нашия мотивъ е станало по пѫтя Пириторъ—Пирдопъ—Пиротъ[5]) – Пирлиторъ; първиятъ и послѣдниятъ пунктове прѣдставятъ началото и завършъка на движението.

---

[1]) „Болг. пѣсни о Дойчинѣ и Момчилѣ“ въ Киев. Унив. Изв. 88. стр. 48, 49.
[2]) Руварац, „Две студентске расправе“ стр. 51.
[3]) Ср. А. П. Стоиловъ „Сборникъ“ II, № 14: Дяче самоуко и *Варадински* паша.
[4]) Archiv, IV, 241.
[5]) Ср. Ястребовъ II. издание стр. 73 „Пирит-Пилит град“.

Ние искаме да посочимъ още една особность на нашата пѣсень, именно че по съвѣта на Момчилица Вълкашинъ повиква тримата слуги на ромжнския князъ Радула. Тоя трилистникъ Гърчекъ Манола, Радо Словославъ и Гюро Пияница срѣщаме и въ ония варианти, които разказватъ за нѣкаква си борба между българския краль Шишмана и ромжнския князъ Радула: Мсб. V. 77; Вукъ II, 75 и Милад. 181. Отъ историята е извѣстно, че Шишманъ се е сражавалъ съ ромжнския князъ Иоанъ Дана; въ това сражение Данъ падналъ мъртъвъ.[1]) Въ споменатитѣ пѣсни обаче вмѣсто Дана явява се баща му Радулъ. Намъ се чини, че това историческо събитие е амплифицирано съ друго едно отъ втората половина на 14. в., именно: Янинскиятъ деспотъ, тиранинъ *Тома,* повикалъ еднжжъ при себе си единъ богатъ човѣкъ, да стане кръстникъ на дѣтето му; но вмѣсто това Тома го умъртвява, за да се възползува отъ неговото богатство. Този Тома е ималъ трима вѣрни орждия въ изпълнение на своитѣ тиранства: Кусо Тодоръ, Манойло Чинта и Михаилъ Аспара.[2]) Може би злодѣйствата на Тома сж дали материялъ на народнитѣ пѣвци да ги възпѣятъ; основниятъ мотивъ на тия пѣсни може би е прѣнесенъ послѣ въ борбата между Шишмана и Радула. Общото нѣщо между казанитѣ три пѣсни и историческото прѣдание за Янинския деспотъ Тома, което бие много въ очи, е: както тамъ, тъй и тука имаме покана за кръщение, послѣ типичнитѣ трима слуги, отъ които само името на Манайло се схожда съ онова въ пѣснитѣ, най-сетнѣ жената на Радула е наречена *Томана* невѣста (Мсб. V, 77), което е може би името на Томовата жена.

II.

Марковото дѣтинство.

За Марковото рождение, както и за неговото дѣтинство въ българската епика едва ли сжществуватъ други пѣснени публикации, освѣнъ обнародваната напослѣдъкъ въ Мсб. XVI—XVII, „Материали", стр. 177 пѣсень подъ заглавие: „Марко, споредъ наржчбата на наржчницитѣ, прѣчупва коститѣ на баща си". Въ тая пѣсень Марковото рождение и неговото дѣтинство се прѣдаватъ твърдѣ поетически въ обвивката на старонародното повѣрие за наржчницитѣ въ свръзка съ мотива за Моисеевото фърлянье въ р. Нилъ. Трудна била Ефросина и дѣте си родила. Вълкашинъ се много зарадвалъ и прѣди да бжде

[1]) Иречекъ, Истор. Болгаръ 441.
[2]) Гласник, 13. стр. 247.

задоено, пратилъ го да го кръщатъ. Нарекли го Марко. Когато Вълкашинъ струвалъ повойница на дѣтето, поканилъ много гости; на третята вечерь срѣдноќь, когато всички се понапили и заспали, а само Вълкашинъ бодърствувалъ, дошли при дѣтето три наречници, за да му нарекжтъ „кжсмета". Какво сж казали двѣтѣ, пѣсеньта не съдържа; но третята нарекла, да стане Марко юнакъ и още като момче да прѣчупи коститѣ на баща си. Вълкашинъ чулъ всичко това. За да се отърве отъ сина си, той го пусналъ въ една осмолена кошница по Вардаръ за да се удави. По писъка на дѣтето намира го едно овчарче и го занася на баща си. Тоя отглежда Марка. Когато Марко станалъ момче за работа, бащата го главилъ за телчарче въ селото; но то на четвъртия день избило телцитѣ и се върнало у дома си. Бащата, като се научилъ за това, пропждилъ Марка и го проклелъ, Вардаръ да му бжде баща и майка. Марко отива покрай Вардаръ, дѣто си издълбалъ кжща въ пѣсъка. — Заженилъ се Релю Шестокрило. За нунко поканилъ Вълкашина, за пò-старь деверъ — Груица, а понеже пò-младиятъ деверъ се отказалъ, Релю изпраща Груица да търси пò-младъ деверъ. Въ своето скитанье Груица намира младия Марка край Вардаръ и го поканва. Марко отфърля поканата, като мисли, че Груица си бие шега съ него, но послѣ приима и отиватъ у дома на Реля, дѣто Марко се облича прилично и се въоружава. Слѣдъ това потеглятъ къмъ дома на невѣстата. Взиматъ я. На връщанье въ гората излиза на срѣща имъ една звѣретина, която пропуска сватбаритѣ срѣщу тѣхнитѣ дарове, като изискува при това отъ деверитѣ и булката. За да се спасжтъ, всички си прѣдаватъ даровеТѣ, а и Груица се уплашилъ. Всички подминуватъ. Марко остава самъ, сбива се съ звѣра и го погубва. Всички отишли у дома на Реля, дѣто яли и пили за душата на Марка и невѣстата. Но въ тоя моментъ Марко се явява съ невѣстата при тѣхъ. За да накаже сватбаритѣ за страхливостьта имъ, той имъ удря по нѣколко боздугана: ударилъ и на баща си, безъ да го познава, петнайсетъ и му прѣчупва коститѣ. Сватбата се започва отново. Вълкашинъ се подсѣтилъ да пита, кой е младиятъ деверъ Послѣдниятъ отговаря, че Вардаръ му е баща и майка. Отъ това Вълкашинъ разбралъ, че той е синъ му и го прѣгржща. Марко моли за прошка, а Вълкашинъ го целува. Слѣдъ дългъ пиръ всички се разотиватъ.

Тая пѣсень както по своето схващание, тъй и по начина на изложението си открива особенъ епиченъ духъ, оригиналность и като че е остатъкъ отъ стара епична формация; въ нея сж

вложени елементарни народни понятия въ сюжета за Марко и по всичко се отличава отъ другитѣ пѣсни. Но срѣщата на бащата и сина не става тъй поетично, тъй рицарски, както напр. между Хилдебранда и неговия синъ въ нѣмската епика и пр. Въ тая пѣсень Марковата сила се явява наслѣдствена, а и изрично не се споменува. Въ слѣднитѣ прозаически разкази и прѣдания наопаки ни се съобщава, че Марко е билъ селянче и че той, както и другитѣ селски дѣца, си е игралъ по улицитѣ, или пъкъ е пасълъ телци и коньe и по единъ честитъ случай вилата му прѣдава свърхчовѣшка сила. Тука ще приведемъ разказитѣ Мсб. VI, 112, 132, 133; Мсб. X, 153.

Мсб. VI, 133. Като дѣте, Марко билъ до толкова слабъ, че всичкитѣ други дѣца сж могли безнаказано да го биятъ. Единъ день обаче, когато той пасѣлъ коньетѣ на баща си, видѣлъ едно момичнце, което тъй му се аресало, че го прѣгърналъ, цалуналъ и пожелалъ да го има за своя сестра. Въ тая минута се появява майката на момиченцето — вилата, съ прѣмѣтнати прѣзъ рамо бозки и му казва, че би могълъ да го има за своя сестра, ако побозае отъ нейнитѣ гърди, отъ които бозае и това момиченце. Марко побозалъ малко нѣщо, слѣдъ което вилата му заповѣдва да повдигне наблизу тамъ лежащия голѣмъ камъкъ. Но Марко не могълъ да го повдигне; затова вилата му казва да побозае още малко. Отъ това той добива такава сила, че зафърля тежкия камъкъ прѣзъ 9 села далеко. Вилата му казва да доведе и едно жребче да побозае отъ нейнитѣ гърди за да стане и то юнакъ. Марко го довежда. То става послѣшниятъ неговъ вѣренъ конь и мощенъ другарь Шарко. Момиченцето — „дива самовила, Марку посестрима“ — става негова сестра, съ която той играещцъ е направилъ нѣкои могили покрай Дунава. Мсб. VI, 112 разказва, че Марко е роденъ въ Прилѣпъ, а всичкото друго се съгласува съ горната приказка. Мсб. VI, 132 съобщава, че Марко още като 7—8 годишно дѣте е проявилъ свърхчовѣшка сила: когато спѣлъ подъ едно дърво, при дишаньето му клонитѣ на дървото се прѣвивали до земята. Мсб. X, 153 ни прѣдставя Марка като едно сирашко дѣте, което служи при единъ турчинъ; тоя послѣдниятъ му подарява едно жребче, при рождението на което кобилата умрѣла и пр.

Главниятъ смисълъ на всички тия разкази е, че Марко добива своята необикновена сила отъ едно свърхчовѣшко сжщество, именно отъ много възпѣваната южнославѣнска вила; нейната дъщеря, която

му се тъй харесала, пожелалъ да има за своя сестра. Въ критически моменти тя помага на Марка явно или тайно, за да успѣе въ борбата, та слѣдов. е спомагала твърдѣ много за неговата епическа слава. Само въ нѣкоя и друга пѣсень се срѣщатъ слаби загатки за Марковата юношеска възрасть. Тъй напр. въ пѣсень Илиевъ № 316, „Царь Радославъ и Крали Марко", послѣдниятъ е поканенъ на праздникъ при Радослава. Въ палата на Радослава Марко се позасмѣлъ подъ мустакъ, па като го попиталъ Радославъ, защо се смѣе, той отговаря, че му става смѣшно, като си помисли, че тѣ и двамата нѣкога сж пасли телци, а сега Р. е царь, а М. — дели Марко. Въ пѣсень Мсб. II, 116 Марко е нареченъ *младо дѣте*. Тая пѣсень е една отъ най-интереснитѣ Маркови пѣсни и носи древенъ духъ въ себе си. Въ нея Марко се изобразява като пъленъ съ сила и жизненость младенецъ, който си набавя по традиционния епически начинъ конь, сабя и жена. Тѣзи дѣла могатъ да се нарекжтъ като първи Маркови приключения. По съдържание тая пѣсень спада въ друга група Маркови пѣсни; затова ние ще я рагледаме на съотвѣтното ѝ мѣсто.

III.

Марко си добива конь и сабя.

Мсб. II, 116; X, 153; VI, 133; VIII, 95; Милад. 124.

Какъ Марко си е добилъ коня Шарка се разказва различно. Въ прозаическия разказъ Мсб. X, 153 се казва, че той си е добилъ коня като подаръкъ отъ единъ турчинъ, при когото слугувалъ. Марко гледалъ добрѣ това конче и то станало отличенъ конь и неговъ вѣренъ другарь. Въ прозаическия разказъ Мсб. VI, 133 се разправя пъкъ, че Марковото конче бозало отъ вилата, затова станало такъвъ юначенъ конь, отъ който Марко никога прѣзъ живота си не се отдѣлилъ. Въ Мсб. II, 116 ст. 83—140 Марко пита майка си за бащиния си конь, за бащината си сабя и пр. Тя му отговаря, че баща му е ималъ една „витеза кобила", но когато умрѣлъ, тя я прогонила до „Слано езеро" и не знае, дали кобилата живѣе още. Марко отива да я търси и я намира при споменатото езеро, но не сама, а съ едно чудесно, пъстро конче. Марко понечилъ да хване кобилата, но тя се фърлила въ водата. Тогава той се впусналъ, та хваналъ кончето и му се качилъ; то се опитало да го фърли, но като не му се удава, налита въ водата. Марко се държалъ обаче здраво върху него за гривата му; кончето прѣплувало заедно съ

Марка езерото и излѣзло на брѣга, па се покланя на Марка и го пита, отъ чий е родъ — той (Марко) е голѣмъ юнакъ, затова то желае да му бжде „вѣрна слуга“. Марко отговаря, че баща му се е наричалъ Вълкашинъ и е ядилъ обикновено една кобила. Когато essa кончето чуло това, изцвилило на майка си да дойде, а послѣ тримата отиватъ въ Прилѣпъ у Марковия домъ. Тука споменатото Солено езеро, при което Марко намира своя бждещи юначенъ конь, се явява въ пѣсень Мсб. XIII, 87 подъ името „Слано море“ и по смисъла на пѣсеньта трѣба да се намира нѣкждѣ въ западна Македония; защото Марко отива къмъ *Дуката* града, да търси брата си *Александра*, но по пжтя Марко замръкналъ край „Слано море“, а осъмналъ у „Каравлашка земя“. Споменуваньето на послѣдната земя противуречи на смисъла на пѣсеньта, защото Марко отива въ Дукаджинъ, а осъмва въ Каравлашка земя, когато подъ послѣдното име е позната Молдавия. Въ нашата пѣсень се иматъ прѣдъ видъ навѣрно наситѣ въ западна Македония. Въ Мсб. XIII, 85 се споменува вмѣсто слано езеро — синьо езеро. Дали подъ послѣдното название се мисли нѣкое опрѣдѣлено езеро, не може да се каже. Но „Слано“ езеро, за което става дума въ Мсб. XIII, 87, се намира въ Македония; за него Бенъ Абдала Хаджи Калфа съобщава: „езерото Яйджиларъ (Iaidschiler), далечъ единъ день отъ Солунъ, има три мили околность. Водата е горчива и никакви риби не могатъ да живѣятъ въ него. Лѣтно врѣме се отдѣля околовръсть на разстояние единъ полугърмежъ бѣла соль, съ която жителитѣ търгуватъ“ и прочее.[1]) Това езеро и сега се нарича „Солено езеро“ и се намира въ каазата Кукушъ.[2])

Има и разни версии за прѣданието, какъ Марко си придобива сабята.

Въ пѣсень Мсб. II, 116 се казва, че Марко наслѣдилъ оржжието отъ баща си. Въ пѣсень Мсб. VIII, 95 наопаки се говори, че Марко е получилъ сабята си като деверъ, която му била дадена да пази булката по пжтя:

Азъ бехъ мамо деверъ на невеста,
Мене дари сабля дамаскиня,
Що беше на длъжъ дванаесетъ педи,
А пакъ на ширъ педя и чоперекъ.

Най-сетнѣ ние узнаваме отъ хубавата пѣсень Милад. 124, че Марковата посестрима — вилата — му е спомогнала да си добие

[1]) Rumeli und Bosna, стр. 81.
[2]) „Книжица“ кн. IV—VII стр. 25.

сабята. Трима теляли продаватъ една сабя въ Стамбулъ, като искатъ за нея 900 дуката и 90 за себе си. Когато чула това *Гюргя самовила,* тутакси възсѣда „сураго елена“; отъ змии сѫ ѝ стремената, отъ „жълта смока“ — камшикътъ ѝ. Съ необикновена бързина тя прѣфърка до Марка въ Прилѣпъ и му съобщава, че се продава сабята. Тутакси Марко възсѣда „бърза коня“ и доклѣ се съвне, тѣ влизатъ въ Стамбулъ.

Ми купие она остра сабя,
Що се диплитъ дванаесетъ дипли,
Що се носитъ у бела пазуа,
Що ми сечитъ древи и каменя,

и за обѣдъ се връщатъ въ Прилѣпъ.

IV.

Марко и баща му.

Отношението на Марка къмъ баща му Вълкашина не е особно сърдечно; то ни се прѣдставя нагледно въ пѣсень Мсб. II. 120. Близу до своята крѣпость Варошъ Вълкашинъ и Марко строятъ църквата св. Архангелъ и когато я свършили, Вълкашинъ заповѣдалъ да го нарисуватъ на вратата. Синъ му Марко не искалъ да остане по-долу отъ баща си, та заповѣдалъ да нарисуватъ и него отлѣво до образа на баща му. Слѣдъ туй трѣбало да я осветѭтъ, та устройватъ великолѣпно тържество: всичкото Охридско духовенство осветява църквата въ присѫтствието на много царе и банове. Подиръ освещението Вълкашинъ и Марко нареждатъ разкошенъ пиръ, който продължавалъ три деня и три нощи.. Въ разгара на веселия пиръ подима се деликатенъ разговоръ: всѣки се хвали съ своитѣ геройски дѣла, а Марко — че той е пò-юнакъ и отъ баща си. Тѣзи думи не се харесватъ на Вълкашина и той скача да погуби Марка. Отъ почитъ къмъ баща си и отъ боязънь къмъ Бога Марко не изважда мечъ, а гледа да избѣгне, като заобикаля тичешкомъ три пѫти черквата и кога най-послѣ баща му го комай достигналъ, Марко пакъ не повдигналъ рѫка срѣщу него, а се вмъква въ черквата, чиито врати слѣдъ неговото влизанье се затварятъ отъ само себе си, та Вълкашинъ, въ помисълъ да удари Марка съ ножа си, удря въ вратата, отъ която протича червена кръвь. Въ това врѣме се чува гласъ, който казва на Вълкашина, че той стори голѣмъ грѣхъ и оскверни черквата; Марко, синъ му, е пò-юнакъ отъ него и че

той (Вълкашинъ) не е ударилъ Марка, а св. Архангела, за което и ще бжде наказанъ.

Този мотивъ, който тука е обработенъ въ отдѣлна пѣсень, влиза въ сръбската пѣсень „Marko kaže na komu carstvo“[1]) като епизодъ, който органически е свързанъ съ други мотивъ: въ държавната разпря — кому принадлежи сръбското царство слѣдъ смъртьта на Душана, на сина му Уроша или на Вълкашина — Марко твърди, че царството се пада по право на слабия Урошъ.

Какво историческо събитие лежи въ основата на тѣзи пѣсни, не може точно да се каже; не сж запазени признаци и за врѣмето и мѣстото, когато и дѣто тѣ сж се появили. Обаче мотивътъ за свада между два родственика, единиятъ отъ които се спасява чрѣзъ бѣгство въ църква, е може би, както ще видимъ, старъ традиционенъ мотивъ, който е сжществувалъ прѣди Вълкашина и Марка, свързанъ съ други имена. Пжтешественикътъ фонъ денъ Дришъ, който, пжтувайки за Цариградъ миналъ прѣзъ София, съобщава въ своето съчинение,[2]) че населението на София не знаело, какво тоя градъ е построенъ отъ императора Justinianus и че турцитѣ въ София му говорили, какво принцеса София, дъщеря на Justin II, е основателка на града София и на нейната църква; именно принцесата трѣбало по съвѣта на лѣкаритѣ да намѣри една издигната мѣстность съ здрава вода и чистъ въздухъ; за тази цѣль тя избрала мѣстностьта, дѣто се намира градътъ София, дѣто тя се и заселила. Тамъ тя построила града, както и църквата му, която носи нейното име. „Тъй че за нея се разправя, че когато бѣгала отъ прѣслѣдванията на брата си къмъ църквата, той я речи настигналъ при входа и искалъ да я удари смъртоносно съ ножа си, но тя сполучила да избѣга въ черквата. За това тя се почита отъ тѣхъ за света жена, която Богъ не искалъ да погуби затуй, че водѣла набоженъ животъ“. Разбира се, че турцитѣ, които сж разказали, на фонъ денъ Дришъ това християнско прѣдание, сж го заели отъ християнитѣ на града (българи). Но тоя мотивъ, както менъ се чини, не се е появилъ отначало въ София, а пò-рано, въ врѣмето на Юстиниана (527—565), и стои може би въ зависность отъ черквата св. София въ Цариградъ.

---

[1]) Filipović (II Aufl.), VI.

[2]) „Historische Nachricht von der Röm. Kayserl. Gross = Botschaft nach Constantinopel“ auf Befehl des Karl des Sechsten, verrichtet durch Graf Damian Hugo von Hirmond, aufgesezt von seinem Secretär und Hystoriographen Gerhardt Cornelius von den Driesch. Nürnberg 1723. p. 89.

V.

Марко и майка му.

Едно вжтрѣшно, задушевно, горещо чувство господствува въ отношенията на Марка къмъ майка му. Марковитѣ пѣсни ни даватъ вѣренъ образъ за важното значение и голѣмата рола на майката въ фамилния и обществения животъ на южнитѣ славѣни. Вечерне врѣме подъ звѣздното небе седи Марко на чардака си въ Прилѣпъ съ майка си, та вечеря сухъ хлѣбъ и вино червено — една стереотипна ситуация въ Марковитѣ пѣсни — па се разговаря интимно, довѣрено съ нея, или пъкъ съ мѣсеца и вечерницата. Прѣди да приеме нѣкое важно рѣшение, той моли майка си за съвѣтъ; безъ нейната благословия той не отива противъ неприятеля; радостно, слѣдъ сполучливия изходъ на борбата, тя го посрѣща на пжтнитѣ врата. Слѣднитѣ пѣсни обаче се отклонявать отъ тази характеристика; тѣ сж се появили въ една епоха, когато Марковитѣ първоначални особности сж били вече речи на забравянье.

Мсб. IV, 7 № 9; Мсб. VII, 10 № 11; Мсб. XII, 67; Кач. 182 ст. 1—86.

Тѣзи пѣсни ни изобразяватъ грижитѣ на Марковата майка по нейния жеденъ за приключения синъ и разказватъ, какъ тя го търси, за да го отклони отъ неговитѣ лудории. Първитѣ двѣ пѣсни сж идентични и стоятъ въ зависность отъ ония, които прѣдставятъ борбата на Марка съ яничаритѣ. Стари митически прѣдставления сж приписани на Марка въ тия пѣсни, които, както женъ се чини, сж прѣдадени въ духа на хайдушкитѣ пѣсни. Марко е изчезналъ, майка му го търси навсждѣ и когато неможе никждѣ да го намѣри, тя пита свѣтлото слънце, дѣ се намира Марко; слънцето отговаря, че не го познава, затова тя описва Марка тъй:

Мойта синка твърде лична,
Твърде лична и прилична:
На чело му ясно слънце,
На гърди му ясенъ месицъ,
На ржка му пръстенъ грее. (Мсб. X, 10 № 11).

Слѣдъ това тя пита мѣсеца, дѣ се намира Марко: той ѝ отговаря, че Марко се бие съ 70 яничари въ Мала Азия. Въ пѣсень Мсб. XII, 67 Марковата майка търси Марка по *Стара планина*, вмѣсто тамъ, тя го намира въ механата, дѣто той пие вино съ нѣмцитѣ на които въ пиянството си обрича своята сестра за жена. Тя не иска да се мжжи за нѣмецъ, но бива взета на сила. И когато

майка му му прави укори, Марко горчиво се разкайва и иска да освободи сестра си, погубя нѣмцитѣ, а заедно съ тѣхъ и сестра си, за дѣто тя се изразила непрѣдпазливо къмъ него. Прѣди да издъхне тя го проклина. Въ Качан. 132 (ст. 1—86) Марковата майка намира Марка въ *Суха планина,* дѣто той копае кладенци за изкупление на своитѣ грѣхове. Но тука е свързанъ мотивътъ на Марковото освобождение отъ темницата съ помощьта на арапската дѣвойка — обаче съвършено развалено и разбъркано — съ мотива за *Арватка* дѣвойка. Въ Мсб. XII, 67 Марко е поставенъ въ много смѣшно положение: майка му казва, че той не трѣба да се скита низъ Прилѣпъ и да пие вино само отъ една механа, защото другитѣ кръчмарици ще завидятъ и ще го наклеветятъ прѣдъ стария кадия, който ще прати 300 яничари да го хванатъ и затворятъ; затова той трѣба да си стои въ кѫщи, защото

Въ пиянство юначество не бива.

Марко ѝ отговаря, че той не се бои отъ 300 яничари. Но слѣдъ врѣме той бива наклеветенъ отъ кръчмарицитѣ прѣдъ стария кадия, че

Ни довада вино да си пие,
Най довада моми да вадира,

та кадията го фърлилъ въ тъмницата. Нѣма Марко никого, който да му стане „кефилъ“. Майка му, слѣдъ като чакала 9 години да се върне Марко, почва да го търси. За тази цѣль тя си порѫчва желѣзни царвули и желѣзна тояга, които били приготвени съ това заклеванье:

Дето найда Марка дели баша,
Тамо да се царвуле прокѫнатъ
И тояга на двѣ да се строши.

Навсѣдѣ го търси майка му, но не може да го намѣри и най-послѣ се завръща пакъ въ Прилѣпъ, дѣто отеднѫжъ царвулитѣ се прокѫсватъ и тоягата се прѣчупва; тя отива въ едно кафене и слуша, какво сѫдиитѣ говорятъ за единъ човѣкъ, който става вече деветь години какъ лежи въ темницата, че за него никой не попитва, и че днесъ той ще бѫде погубенъ. Тя имъ казва, че търси такъвзи човѣкъ и желае да го откупи съ пари; прѣдлага много подаръци, но кадията не се съгласява да го пусне, доклѣ не обѣщала жената на Марка — Ангелина.

Обложила три хиляди гроша,
А кадия па си никомъ гледа;
Тя обложи сабя дамаскиня,

А кадия очи не повдига;
Тя обрече лека боздугана,
А кадия па си никомъ гледа;
Тя обрече коня Шарколия,
А кадия очи не повдига;
Тя обрече тънка Ангелина,
Кадията тогизъ глава дигна.

Плачейки Марковата майка си отива въ кѫщи и разправя всичко това на Ангелина; послѣдната се прѣоблича въ мѫжки дрѣхи, въоръжава се, качва се на Марковия конь, па принуждава сѫдиитѣ да пуснатъ Марка на свобода. Въ това комично изображение Марко ни се прѣдава като човѣкъ на пиеньето, който съ това навлича на себе си и на своитѣ голѣми тегла. Вѣроятно ни се вижда прѣданието, въ което Марко е нареченъ *пияница,* поради туй, че е билъ владѣтель на Пеония (Пиянецъ). Марко пие, споредъ народнитѣ прѣдания, наистина въ голѣми размѣри. Но това негово свойство може да се обясни и другояче: неговата физическа сила е изисквала възобновение — нѣщо, което той е добивалъ навѣрно чрѣзъ виното. Тази пѣсень съдържа освѣнъ това и характеристика на турското сѫднишко съсловие за неговото подкупничество — качество, което бѣ познато още на Баязида I, който въ яда си искалъ да изгори живи всичкитѣ сѫдии въ царството си.

VI.

Марко и братъ му.

Въ нашитѣ пѣсни, които ни рисуватъ отношението на Марка къмъ брата му Андрея, различаваме двѣ групи:

I. Мсб. VII, 98; XII, 54; Кач. 142, Ястр. 281; Мсб. XIII, 32, 33.
II. Мсб. XII, 51; XIII, 87; Кач. 138, 140, 141; С. Ив. Б. № X, Шапк. III, 570.

Двамата братя Марко и Андрея падатъ въ свада поради това, че всѣки отъ тѣхъ се мисли за по̀-юнакъ отъ другия. И за да си опитатъ силитѣ, Андрея прѣдлага на Марка двубой, но Марко не се съгласява, понеже не е прилично, казва той, на двама братя да излизатъ на двубой; но за да усмири високомѣрието на брата си Андрея, Марко му прѣдлага да отидатъ на *Суха планина,* дѣто нѣма никакъ вода за пиенье, и да гледатъ: който може да утрае по̀-дълго врѣме безъ вода, той ще бѫде по̀-юнакъ отъ другия. Тѣ се упѫтятъ къмъ Суха планина. Но тамъ Андрея не можалъ да трае повече отъ три деня безъ вода и до

толкова ожеднѣлъ, че тайно дупчилъ врата на коня си подъ гривата, за да пие кръвьта му (Мсб. VIII, 98). Марко забѣлѣзва това и го кори, че поврѣжда коня си, като му казва, че ако иска да се напие, трѣба да отиде въ кръчмата на „Мара кръчмарица", но да не влиза вжтрѣ, защото тамъ има 300 делии, които съ сдѣйствието на Мара ще го утрѣпятъ, а да иска, както си е отвънъ на коня, вино отъ Мара. Андрея отива при кръчмата, но на Мара се удава да го увлѣче, да слѣзе отъ коня си и да влѣзе въ механата, дѣто го опиватъ и убиватъ. Марко слѣдъ като чакалъ доста дълго врѣме да се завърне Андрея, изгубилъ търпѣние и отива при кръчмарицата да търси брата си, когото намира мъртъвъ. За да отмъсти за него, той погубя тристата делии, а Мара наказва чрѣзъ изгаряньe. Марко сполучва чрѣзъ молитва или чрѣзъ цѣлебна вода, добита отъ сварени билки, да съживи Андрея; но той слѣдъ малко пакъ умира. Отъ приведеното тукъ съдържание на първата група се вижда, че макаръ и Андрея да пада мъртъвъ въ тая борба, но не вече чрѣзъ ржката на брата си, както това е случай въ по̀-старото схващание на сжщия мотивъ (Bogiš. 6, Мсб. XIII, 23, 33), дѣто свадата е за наслѣдство или мома, а отъ ржката на други, поради неговото високомѣрие и неопитность. Послѣдното е по̀-новото развитие на горния мотивъ, измѣненъ възъ основа на християнскитѣ възрѣния; мотивътъ обаче въ Bogiš. 6, Мсб. XIII, 32, 33 си води началото отъ една по̀-стара епоха.

За тази група Маркови пѣсни не може да се каже нищо повече, защото речи във всичкитѣ се приповтаря единъ и сжщи мотивъ безъ всѣкакво по̀-нататъшно развитие и поетична обработка. Исторически не е засвидѣтелствувана никаква свада между Марка и Андрея, та можемъ да прѣдполагаме, че много стари и чужди мотиви, които сж се движили въ поетическия апаратъ на народа, сж приписани Марку и свързани съ Марковото име.

По въпроса за борбата между Марка и брата му Андрея въ своето съчинение „Пжтешествие изъ областьта на Дрина и Вардаръ"[1]) И. Г. фонъ Ханъ ни съобщава: „краль Марко и братъ му Бидаръ отишли еднжжъ при чанитѣ,[2]) защото чули, че тѣ раздавали такива свойства на хората, каквито пожелаятъ послѣднитѣ. Отъ чанитѣ Бидаръ получилъ по свое желание най-съвършената хубость, а Марко — най-голѣмата сила. Слѣдъ това двамата братя отишли на една сватба, дѣто било показано на Бидара, като най-

[1]) Denkschdiften d. K. K. Ak. zu Wien, philos.-histor. Klasse, XIV—XV p. 68, 69.
[2]) Горски духове, албански Елфи.

хубавецъ, не само най-почетно мѣсто, но и залѣли на него най-напрѣдъ чаша ракия. Отъ това Марко тъй много се ядосалъ, че строшилъ съ зѫби три чаши, изгонилъ брата си, а всичкитѣ други погубилъ. Но и Бидаръ не живѣлъ дълго слѣдъ това, защото той, изплашенъ отъ разгнѣвения си братъ, умрѣлъ отъ страхъ".

II. Съдържанието на втората група, на како прѣдадено, е слѣдното:

Въ една дружина отъ (3, 300, 70) кралье, чашата, съ която пиели вино, се изгубила. Всички се кълнѫтъ въ името на своитѣ братя, сестри и пр., че не знаятъ дѣ се е дѣнала чашата. Марко обаче се кълне въ своята сабя, въ боздугана и коня си Шарка, защото нѣма братя и сестри; но съ това се направилъ подозрителенъ. Нажаленъ, Марко отива при майка си и я пита, дали той наистина нѣма никакви братя и сестри. Тя му отговаря, че е ималъ такива, но тѣ сѫ откарани роби (въ Дуката града, Мсб. XIII, 87 или въ Анадолска земя С. Ив. Б. № X). Марко се запѫтя да търси брата си, намира го, открива му се, а слѣдъ туй и двамата тръгватъ да отидатъ въ Прилѣпъ при майка си. По пѫтя Андрея ожеднява, а отъ тукъ нататъкъ съдържанието е идентично съ онова на първата група.

Повечето отъ тия пѣсни отнасятъ дѣйствието въ *Суха* планина. По всѣка вѣроятность това ще е оная планина между Албания и Македония, за която въ Мсб. VII р. 187 се казва, че се нарича *Суха-гора*. Тя лежи 7—8 часа далечъ отъ Кичево; въ нея наистина нѣма никакъ вода за пиенье, или ако нѣйдѣ се намѣри нѣкой източникъ, той ще бѫде тъй дълбоко въ земята, че за да се достигне водата, трѣба да се слиза много надолу въ земята. Традицията казва, че върху тази планина се намирала крѣпостьта на Вълкашиновата дъщеря Цвѣта. Съсипнитѣ на тази крѣпость сѫществували и до днесъ.

Тази група Маркови пѣсни кара да приемемъ, че тукъ е работата за една историческа реминисценция: *Милица* (във всѣки случай не Цвѣта), Марковата сестра, чието име наистина се срѣща въ Шапк. III, 313, бѣ оженена за Юрия Балшичъ, господарь на Зета и часть отъ Дукаджинъ. Особно ясно се загатва за този фактъ въ Кач. 138, дѣто Марковата майка казва на Марка, че неговътъ братъ се намира въ Дуката града, а сестра му въ *Небенграда*. Но тукъ вмѣсто Суха-планина явява се *Димска* планина. Фрагментътъ Кач. 141 отнася събитието въ *Легена* града въ Рогожъ планина. У Шапк. III, 313; сПс. VIII, 149 Марко и

двамата му братя Мартинъ и Маренко се намиратъ като затворници при сестра си *Милица* (Шапк.), Руменка (сПс.) която обаче не знае, че тѣ сж нейни братя; но когато узнава това, освободява ги и ги изпраща при майка си. Въ Кач. 132 ст. 86 и слд. се казва, че *Челединъ* е отвлѣкълъ Марковия братъ Андрея въ *Латина* града. Менъ се чини, че тази пѣсень стои въ свръзка съ онова, което проф. Иречекъ казва въ своята „История Болгаръ" (442): въ кървавото сражение съ бейлербея *Хайрединъ* върху соленитѣ степи на Савръ при р. Деволъ, падна Балша, а съ него и Марковия братъ Иванишъ въ 1385. год.

Въ разгледанитѣ двѣ групи пѣсни господствува голѣма неопрѣдѣленость и неясность, липсуватъ всѣкакви исторически, а тъй сжщо мѣстни и врѣмски признаци, тъй че е много мжчно да може да се намѣри вжтрѣшната имъ връзка, както и оная съ историческитѣ прѣдания. Всичко е различено и убъркано, никаква поетична обработка на основния мотивъ, нито пъкъ задушевность въ излагание на събитието, така че тѣ не ни принасятъ нѣщо ново при образуванието на Марковото прѣдание и неговата характеристика. У нѣкои пѣсни отъ тия групи не може да се каже дори дали наистина подъ името Андрея се подразбира Марковиятъ братъ, или се говори за нѣкой отъ Албанскитѣ господари, напр. Андрея Мусаки или Александъръ, управитель на Валона и Канина (Мсб. XIII, 87 нарича Марковия братъ краль Александъръ отъ Дуката града) или най-сетнѣ Георги Кастриотъ Скендербегъ († 1468), подъ чийето знаме се сражаваха воинственитѣ дебърски българи.

VII.

Марко и сестра му.

Милад. 149; С. Ив. Б. XI; Мсб. II, 103; Чолак. 31.

Чолаковъ 31. Марко се намира въ страната на арабитѣ (Мала Азия), опналъ своя шатъръ, па си пие вжтрѣ вино и ракия цѣли три години. Когато въ четвъртата прѣвършилъ всичко, той се чуди, що да започене. Птица „пиле соколово" кацва на шатъра му и почва да писка Марко излиза навънъ и вижда, че 9 арапа, царски синове, гонятъ едно момиче, което казва, че е „бугарска робиня" и моли Марка да спаси отъ арапитѣ, както що е спасявалъ и много други. Марко погубя арапитѣ и пита момичето, отъ дѣ и кое е. То му отговаря, че е отъ Прилѣпъ — Вълкашинова дъщеря, която отдавна турчинътъ Османъ отвлѣкълъ за робиня.

Въ този моментъ соколътъ отново изпискува, Марко излиза отъ шатъра и вижда до 3000 арапа, които идатъ да си отмъстятъ за робинята. Отъ вида на толкова много войска Марко се уплашва и се допитва до Шарка, що да чини: да бѣга ли, или не. Шарко му отговаря, че е срамота за него да бѣга, а трѣба да остане и да се сражава. Марко наистина се сражава съ арапитѣ и надвива (Шарко му помага). Слѣдъ това Марко завожда сестра си въ Прилѣпъ при майка си, която плачейки прегръща своята дъщеря. Пѣсень С. Ив. Б. № XI се съгласява изобщо съ Чолак. 31, но се различава значително отъ нея по нѣкои особни детайли: именно въ нея се споменува името *„краль Юкански“*, за което ще е рѣчь попослѣ; освѣнъ това съобщава, че робинята е продадена отъ турцитѣ на *Манола* ристенина, който пъкъ я продалъ на татари, татаритѣ — на арапи.

Прѣдметнитѣ пѣсни изобразяватъ трагичната сѫдба на християнитѣ, които сѫ отвлѣчени отъ турцитѣ въ Мала Азия. Макаръ че тѣ сѫ се появили възъ основа на истински събития, но нѣматъ може би никакво историческо отношение къмъ Марка, съ името на когото се явяватъ свързани въ епиката, понеже, дали Марко е ходилъ въ Мала Азия — историята не може да подтвърди. Послѣдната пѣсень се документира като по-стара поради запазеното въ нея име краль Юкански, а споредъ това дѣйствието въ пѣсеньта се локализира сигурно въ Мала Азия. Тука споменатиятъ *Юканъ* е зетьтъ на Кантакузена и основатель на османското господарство въ Европа — Орханъ (нѣкои пишатъ Оркханъ[1]) умрѣлъ въ 1362 год. Мсб. II, стр. 103 звучи изобщо идентично съ горѣприведенитѣ двѣ пѣсни. Слѣдъ като Марко забилъ своя шатъръ, вързалъ на вратата коня си и легналъ да спи. Шарко наченва да го буди и му посочва приближаващитѣ се арапи, които обаче Марко унищожава до единъ, като оставя само една робиня, която се оказва неговата сестра. Въ Милад. 146 Марковата сестра се наричa *Шаина* робиня, която като избѣгала отъ Цариградъ отъ робство, станала воинствуеща дѣвойка. Султанътъ изпраща много юнаци да му я доведатъ, но когато тя ги види, извиква имъ отдалеко да почакатъ малко, доклѣ си дорѣше коситѣ:

Застойте се седумдесетъ юнаци
Да си зберамъ моя църна коса.

---

[1]) Allgemeine Schilderung des osm. Reiches aus dem Franz. des Herrn von Muradgea d'Ohsson von Christian Daniel Beck (Leipzig 1798) übersezt, B. II, p. 248.

Тѣ чакатъ, както му е редътъ въ такива случаи, доклѣ тя се приготви, а слѣдъ това се сражаватъ, но дѣвицата все надвива. Найсетнѣ султанътъ моли Марка да я побѣди. При тѣхната срѣща дѣвойката пита Марка, християнинъ ли е или турчинъ. Марко ѝ отговаря, че е християнинъ, като си казва при това името, па тогазъ пита и нея, отъ чий е родъ; тя отговаря, че е Марковата сестра Ангелина отъ Прилѣпъ: била е отвлѣчена отъ яничаритѣ за робиня, но понеже била отъ голѣмъ родъ, „голѣма фара", направили я слугиня на султана. За да се увѣри, че юнакътъ, който стои прѣдъ нея, е наистина Марко, тя поискува да види бѣлѣзитѣ на ржката му, а той — ония на гърдитѣ ѝ. Когато тѣ наистина се упознали, прѣгръщатъ се тъй силно, че потъватъ до колѣнѣ въ земята, а слѣдъ това отиватъ при майка си. Тази пѣсень се отличава съ самостоятелна обработка и ни дава нагледенъ образъ на южнославѣнска амазонка. Прозаическитѣ разкази Мсб. VII, 187, № I и Мсб. XII, 201, № 5 изобразяватъ борбата на Марка съ неговата сестра. Обаче имената и тука не се съгласуватъ съ историческитѣ. Дали името на робинята Шаина стои въ нѣкаква зависость отъ името на сръбския войвода Шаина, който се сражавалъ на страната на Мухамеда срѣщу Муса при Чамурлу,[2]) не може точно да се каже, защото липсуватъ по-подробни свѣдѣния.

VIII.

Марко си търси жена.

Пѣснитѣ Мсб. VI, 55, 59; VII, 112; XII, 67, 75; Кач. 130 изобразяватъ, какъ Марко си търси и намира жена. Самостоятелна обработка показва пѣсеньта Мсб. XII, 75: Марко пита сестра си, дали да си вземе едно бѣдно, но хубаво момиче, или богато, но грозно. Тя го съвѣтва за послѣдното. Избира си Марко едно богато момиче, па се завръща къмъ дома си. По пжтя вижда обаче, че гората е много нажалена, птицитѣ не пѣятъ и пр. Марко взима това за лошъ признакъ, напуща богатото момиче и си намира друго бѣдно, но хубаво. Когато се завръщалъ съ него къмъ дома си, околната природа вече не била тъй печална, както по-прѣди, а весела и радостна. Тази пѣсень, която е отражение на народната мждрость за женитба, изобразява Марковата женитба въ лѣтещъ шестосриченъ стихъ изразително и нагледно. Къмъ тази група принадлежи и една часть отъ пѣсень Мсб. II, 116 (ст. 205—368):

---

[2]) Иречекъ, Истор. Болгарь, 467.

Марко отива въ Солунъ при ковача Ива, който е служилъ и на баща му Вълкашина, за да подкове коня си Шарка. Но въ това врѣме Иво женѣлъ сина и дъщеря си въ единъ и сѫщи день, та казва на Марка, да почака, доклѣ се свършатъ сватбитѣ. Марко се съгласява, но желае да види снахата, и когато тя му залѣла пълна „чаша чобурлия" съ вино, той я дарилъ. Въ тоя моментъ на чардака се появила дъщерята на Иво въ сватбеното си облѣкло и почва да осмива Марка, че е пияница. Когато той, стоещъ върху коня си на двора, я зърналъ, пожелалъ и нея да подари съ нѣщо, но тя трѣбало да слѣзе отъ чардака да му цалуне по-прѣди рѫка. Горда и непрѣклонна, по молбата на баща си тя най-послѣ се съгласява да стори това, но по-прѣди се прѣоблича въ обикновенитѣ си дрѣхи, защото не иска да излѣзе прѣдъ единъ такъвъ пияница въ сватбарското си облѣкло. Още въ момента, когато Марко я видѣлъ, той се залюбилъ въ нея и иска да я открадне; но по-рано пита коня си, дали, като не е още кованъ, ще може да носи на гърба си два човѣка. Коньтъ отговаря, че може. Въ това врѣме Ангелина се задава, дохажда при него и му цалува рѫка, а той я дарява; тя, за да му поблагодари, пожелава да му цалуне още еднѫжъ рѫка, но Марко я хваща за рѫката, фърля я отзадѣ на коня си, па отлѣтява като соколъ. Слѣдъ него се спуща младоженецътъ да го стигне, за да си отнеме годеницата, но като дошелъ до р. *Галичица,* която Марко сполучилъ да прѣплува, неможилъ да я прѣброди. Когато Марко се озовалъ на другия брѣгъ на рѣката, цалуналъ коня си между двѣтѣ очи и го отрилъ съ бѣла кърпа отъ благодарность, че го прѣнесълъ прѣзъ рѣката. Младоженикътъ видѣлъ това и се присмѣлъ на Марка, като му казва, че той трѣба да цалува Ангелина, а не Шарка — Ангелина, която трѣба да принадлежи на него като на по-добъръ юнакъ. Марко му отговаря обаче, че той цалува Шарка, защото го спасилъ; Ангелина не иска да цалува

Дури венецъ ясъ незе не турамъ
И съсъ законъ нея да не венчамъ.

Слѣдъ това Марко отива тържествено у дома си.

Тази пѣсень е честито съчетание на много мотиви, които се намиратъ развити и въ самостоятелни пѣсни. Тя съдържа прѣкрасни, нагледни картини и ситуации, напр. сцената въ двора на Иво, оригиналното прѣплуванье прѣзъ Галичица и пр. Тя се отличава съ истински епически характеръ въ развитието на дѣйствията, въ начина на израженията и въ прѣдаванье специфичния духъ на

настроението; тя се отличава освѣнъ това и съ архаиченъ характеръ и би могла, възъ основа на своето съдържание, да образува зародиша на една Маркова епопея. Въ нашата пѣсень се споменува р. Галичица; тя не е никоя друга, освѣнъ оная, която съединява до политѣ на планина Галичица Охридското и Прѣспанското езера.[1]) Така че тая пѣсень се явно локализира въ Македония, но врѣмето на нейното появение остава неопрѣдѣлено. Въ Мсб. II, 101 и Шапк. III, 419 Марко си краде жена отъ Солунъ — *Солунка дѣвойка,* а въ комическо положение е поставенъ Марко въ пѣсень Шапк. III, 410, дѣто съ него се подиграва нѣкоя си *деми Мигделена:* въ деня, когато ще се вѣнчава за Марка, тя лѣга въ единъ погребаленъ ковчегъ и се прѣструва на мъртва. А когато Марко дохажда тържествено съ своитѣ многобройни сватбари да я вземе и се научава, че умрѣла, той се твърдѣ много зачудилъ и не искалъ да вѣрва; за да се убѣди, той ѝ налива студена вода върху гърдитѣ, но тя не проявява признаци на животъ; слѣдъ туй той ѝ поставя двѣ змии въ пазухитѣ, но тя все не се помръдва; най-сетнѣ Марко пожелалъ самъ да я попипа, но понеже тя и тогава не показала признаци отъ животъ, той си отива обратно, а тя става и се смѣе. Въ тая пѣсень ние имаме едно характерно хумористическо схващание на несполучлива женитба, прѣнесена върху Марка. Единъ своеобразенъ, но прѣлестенъ вариантъ отъ мотива за Марковата женитба имаме въ пѣсень Шапк. III, 413. Въ Заграда (сега селце при Прилѣпъ) Марко подковава коня си и му украсява гривата. Коньтъ пита Марка, защо той днесъ толкова тържествено го подковава и украсява. Марко му отговаря, че ще го прати въ *Легена* града, за да му донесе годеницата, и му поржчва, какъ трѣба да постжпи въ тоя случай: когато отиде въ двора на момата, ще дойдатъ при него да го хващатъ майката, бащата, сеститѣ ѝ и пр., но той не трѣба да се дава; най-послѣ ще дойде самата *Легена* дѣвойка и ще се опита да го хване; на нея той трѣба да се остави да го хване, па да легне на колѣнѣ, за да може тя леко да седне на сѣдлото; тогазъ Шарко трѣба да я донесе на Марка. Тъй се и случва. Марко прѣдставя на майка си Легена дѣвойка като „млада отмѣница, млада прѣмѣница“.

Мсб. XVI—XVII, Матер. стр. 161 е идентична съ горната.

---

[1]) Иречекъ, История Болгаръ, 58.

IX.

Марко и жена му.

Към тази група принадлежжт твърдѣ много пѣсни. Отъ историята знаемъ, че Марко не се е ползувалъ съ особно честитъ съпружески животъ. Неговата жена Елена му причинила голѣми неприятности съ своето недостолѣпно поведение. Най-напрѣдъ Марко живѣлъ съ жената на нѣкого Гъргура, но сетнѣ се оженилъ за дъщерята на князя Радослава Хлапенъ Веррейски, при което трѣбало да даде на тестя си своята държанка. Но Елена постжпяла тъй неприлично, че Марко се рѣшилъ да я напжди. Тя отишла въ Костуръ и прѣдала града на Балша II (1380). Напразно се мжчилъ Марко съ помощьта на турцитѣ да вземе Костуръ. Но Елена имала и при Балша такова лошо поведение, че и той се видѣлъ принуденъ слѣдъ нѣколко мѣсеца да я заточи и послѣ да я изгони.[1]) А за разяснение на нашитѣ пѣсни е важна и бѣлѣжката: „писа се сія книга у Порѣчу у селѣ зовомъ Калугерецъ въ дни благовѣрнаго краля Марка, іегда отдаде Θодору Гргурову жену Хлапену и узе жену свою правовѣнчану Елену Хлапенову дъщере.[2])

Такива приключения дразнятъ, както се знае, твърдѣ много народната фантазия, която ги обработва съ особна заинтересуваность, свързва ги и украсява съ всевъзможни други подобни събития. Тъй и тука ние имаме първоначалното събитие като единъ locus communis, около който сж привлѣчени и свързани много други съ подобенъ характеръ мотиви, та сж се появили твърдѣ много и разнообразни пѣсни за случката съ Марка. Тукъ принадлежжтъ пѣснитѣ:

I. Мсб. II 104, 105; VI, 54; VII, 114; XII, 76, 79; XIII, 57, 86; Милад. 101, 144, 147, 163; С. Ив. Б. XIII; Кач. 125, 130; Шапк. III, 312.

Повечето отъ тия пѣсни сж кжси и създадени въ осмосриченъ стихъ. Ний ще разгледаме прѣимуществено ония отъ тѣхъ, които сж важни за фиксиранието на историческия фактъ.

Най-напрѣдъ изпъква пѣсеньта Мсб. VII, 114, която е записана въ село Бѣлица (Разложко) и чието съдържание отговаря напълно на приведената по-горѣ историческа бѣлѣжка. Въ нея се разказва, че

Марко *Елена* йоставе,
Пиле Елено Елено,[3])
Та си за друга йотоде,

[1]) Иречекъ, Ист. на Българитѣ стр. 425.
[2]) Пакъ тамъ.
[3]) Рефренъ.

За друга за по-юбава,
По бела та по-цръвена,
За *Гюзелинка Ветринка,*
За *Гюзелъ бела Тодори.*

Когато Елена се научила за това Марково намѣрение, дълбоко нажалена, отива въ градината, дѣто почва да се разговаря съ цвѣтята; но свекърва ѝ, Марковата майка, ѝ казва, да се прѣмѣни и накити, па да излѣзе и посрѣщне Марка съ новата му жена Тодора. Елена изпълня това. Когато Тодора вижда Елена, подпитва девера си, коя е тая жена, и като се научава, че тя е първата Маркова жена, тутакси се повръща обратно у дома си. Както се вижда отъ горното съпоставяние, народната фантазия е размѣсила имената на двѣтѣ жени, макаръ че изобщо събитието е схванато вѣрно и точно прѣдадено въ пѣсеньта. По-нататъкъ ние отъ друга една пѣсень (Мсб. II, 105) се научаваме, защо Марко напуща първата си жена; но тая пѣсень ни показва въ сѫщо врѣме, какъ всичко онова, което се явява противно на народното възрѣние, или пъкъ му е много реалистично, се отстранява и Марковата раздѣла съ първата му жена е поставена върху основа на значителни, важни, нравствени причини.

Марко шета по Будима града,
Еве шета три години време:
Враня коня невесела яха,
Буйно копе положито държи.
Никой нѣма Марвоте да праша,
Защо коня невесела яха,
Буйно копе положито държи.

Най-сетнѣ сестра му *Миля* се осмѣлила да го попита, а той ѝ отговаря:

Еве стана деветъ годинъ време,
Како водимъ Елена невеста,
Оти нема породъ да породи?

За това той иска да я напусне. Сестра му е съгласна съ неговото рѣшение — да се ожени за друга. Но Марко съобщава това и на Елена, която съ особна резигнация, въ съзнание на своето трагично положение и Марковата невинность, му дава своето съгласие. Но Марко иска да се отърве отъ нея, затова я изпраща съ брата си Андрея на Стара планина, дѣто той трѣба да я погуби; обаче въ момента до нейното погубянье тя добила едно чудесно дѣте съ златни крила и ясенъ мѣсецъ на челото. Затова Андрея я завожда

на брата си, който въ тоя моментъ си водѣлъ нова жена. Но като се научава за станалото, той си взема първата жена, а тази, за която щѣлъ да се вѣнчае, далъ на брата си Андрея.

Тѣзи двѣ пѣсни възпѣватъ единъ и сѫщи сюжетъ: какъ Марко напуща жена си Елена. И двѣтѣ сѫ се появили самостоятелно и сѫ нагодени отъ разни пѣснопойци. Първата е съставена въ бързотеченъ, коректенъ шестосриченъ стихъ съ рефренъ, а формата на втората е десетосричниятъ стихъ, който обаче не е прокаранъ коректно въ цѣлата пѣсень. Когато въ първата не е дадена причината за развода, развитието на дѣйствието не е ясно прокарано, а развръзката е неопрѣдѣлена, втората пѣсень наопаки съсъ своето фрапираще начало ни дава възможность да вникнемъ въ душевното положение на Марка и неговата вѫтрѣшна борба, да схванемъ и почувствуваме тая борба, а тъй сѫщо и послѣдицитѣ отъ нея — развитието и развръзката на дѣйствието. Марковото отношение въ тоя случай къмъ жена му е сведено къмъ една нравствена точка и стои въ съгласие съ изразеното чрѣзъ устата на сестра му Миля народно възрѣние. Послѣдната пѣсень се отличава освѣнъ това и съ пълно, завършено схващание на поетическия мотивъ, като показва и нѣкои особности прѣдъ първата: съдържа историческитѣ имена на Марковата жена и неговата сестра; но първата е запазила имената на двѣтѣ жени, съ които бѣ свързана сѫдбата на Марка, така че тия двѣ пѣсни се допълнятъ една друга.

Въ слѣднитѣ пѣсни се изобразява мотивътъ за невѣрната Маркова жена. Милад. 163 е сѫщо отъ голѣма важность според Иречека, Халански и пр.,[1]) понеже тя напълно фиксира дѣйствителнитѣ отношения между Марка и неговата жена Елена. Но въ нея не се споменува нищо за Тодора. При „дѫбовитѣ кладенци“ (до кулитѣ на Марка, близу при Прилѣпъ) Марко се вслушва въ пѣнието на двѣ момичета, що бѣлятъ платно, които пѣятъ, че е „язъкъ“, дѣто Елена не люби вече „димни“ Марка, а залюбила „левенъ“ Дука. Ревнивиятъ Марко помолва момитѣ още еднѫжъ да изпѣятъ пѣсеньта и когато се увѣрилъ окончателно въ невѣрностьта на жена си, наказва я съ изгаряньe. Дали Марко е извършилъ нѣщо подобно, исторически не е засвидѣтелствувано. Споменатиятъ тука Левенъ Дуко е може би Михаилъ *Дуко,* който управлявалъ заедно съ брата си Тесалия (въ втората полов. на 14. в.), но билъ коварно ослѣпенъ отъ зетя си въ Костуръ, а слѣдъ туй фърленъ и въ затворъ.[2])

---

[1]) Иречекъ, Ист. Болгаръ р. 484; Халански II, 471.
[2]) Гласник 27, стр. 229.

Въ Мсб. VI, 54, Мсб. XVI—XVII, Матер. стр. 159 и С. Ив. Б. XIII. жената на Марка се явява като дѣтеубийца: тя убива своето дѣте въ отсѫтствието на Марка. Именно, Марко иска да заведе сина си въ единъ манастиръ на Атонската планина, за да се учи на „бѣла книга," „книга вангелия." Но по пѫтя забѣлѣзватъ, че забравили евангелието въ кѫщи; затова Марко повръща сина си да го вземе. Послѣдниятъ намира майка си въ кѫщи съ любовници; за да прикрие своята измѣна, тя убива сина си. Марко слѣдъ като го чакалъ дълго врѣме, повръща се и открива всичко, па погубя жена си съ изгаряньe, както въ Милад. 163. Но първата пѣсень е по̀-пространна отъ послѣдната, обаче записана въ лоша форма, а често показва и рѣзки изражения. Тя съдържа въ себе си единъ културно-историченъ споменъ, именно, че Атонъ е служилъ нѣкога като образователенъ центъръ за младежьта — нѣщо, което стои въ съгласие съ съобщението на Бенъ Абдала Хаджи Калфа,[1]) че Светагора „се почита твърдѣ много отъ невѣрницитѣ" и че послѣднитѣ пращали тамъ „дѣцата си въ голѣми количества да сѐ учатъ". Поради липсата обаче на други признаци мѫчно може да се каже, кога се е появила тази пѣсень, но тя има своитѣ корени освѣнъ това и въ мотива за невѣрностьта на Марковата жена и стои по всѣка вѣроятность въ зависность отъ Милад. 163; Мсб. XII, 76 е идентична съ Мсб. II, 114; Шапк. III, 399 е идент. съ Мсб. II, 105; Шапк. III, 352 е идентична съ Милад. 163. Въ пѣсень Мсб. VI, 58 се говори за Маркова дъщеря, която отива на бой и се завръща като съвършено непозната. Мсб. XI, 34, Кач. 137, Ястр. 273 разказватъ за единъ Марковъ внукъ.

II. Мсб. II, 104; сПс. кн. II, 164; Милад. 114; Кач. 196.

Тѣзи пѣсни не принадлежѫтъ къмъ първоначалния приказенъ крѫгъ на Крали Марка, а къмъ тъй наречената Waltharius Sage. Свързваньето на двата приказни крѫга се дължи на по̀-послѣшно съприкосновение.

Мсб. II, 104. Марко води жена си Ангелина при нейнитѣ родители на посѣщение; по пѫтя въ гората Марко я моли да му попѣе, но тя отговаря, че се бои, да не бѫде чута отъ *Адемъ Барамбаша,* неинъ нѣкогашенъ любовникъ, който сега въ съдружие съ *Муса Кеседжия* е завардилъ балкана; като чуе нейното пѣние, той ще я познае по гласа и ще я погуби. Но Марко ѝ казва да се не бои, защото тя се намира при особенъ юнакъ. Тя запѣва една хубава пѣсень,

[1]) Rumeli und Bosna, Übers. von Hammer. p. 80.

Речовита, тенка, гласовита.
Она пое, гора се отпое,
Отъ планини скали попадали,
Отъ гора си шуми попадали.

Адемъ Барамбаша познава по гласа своята прѣдишна любовница и обѣщава на оня отъ своитѣ хора, който хване Марка, голѣми подаръци. Муса Кеседжия се явява готовъ да изпълни това, прѣоблича се като „прошлякиня“, излиза на пжтя прѣдъ Марка и го моли да го занесе връхъ коня си на „друмъ на раздрумъ“, дѣто се събиратъ сиромаситѣ при черква. Марко го съжалява и го взима до себе си отзадъ на коня, но Муса му връзува ржцѣтѣ, па вика на Адема, да дойде. Марковица започва да ласкае обаче Адема и иска неговата сабя да посѣче Марка; но вмѣсто това, тя прѣрѣзва вжжето, съ което Марко билъ вързанъ; послѣдниятъ тутакси погубя нападателитѣ. Разгледаната пѣсень, както и Кач 196 звучжтъ много идентично и двѣтѣ могатъ да се отнесжтъ къмъ единъ и сжщи източникъ.

Халански (III, 594—607) като разглежда сравнително тия южнославѣнски прѣдания съ Waltharius Sage, наклоненъ е да приеме, че послѣдното прѣдание е упражнило по̀-голѣмо внимание върху южнославѣнското, отколкото източнитѣ версии. Ако изобщо може да се приеме едно такова влияние, трѣба да се счита, че е станало въ една много ранна епоха, защото първоначалниятъ мотивъ на това прѣдание е твърдѣ много измѣненъ въ нашитѣ пѣсни, които миришатъ твърдѣ силно на атмосферата на Балканския полуостровъ.

По̀-старо развитие на сроденъ единъ мотивъ прѣдставятъ пѣснитѣ Мсб. I, 55 (стихъ 1—161), 58. Марко отива съ своя побратимъ *Иве* низъ Перинъ планина Когато дошли въ „самовилски дервентъ“, дрѣмка напада Марка; затова той моли *Иве* да му попѣе, за да го разсъни. Иве отговаря, че го е страхъ да пѣе тука, защото ще го чуе *Вида Баздарджийка* и отъ зависть, че пѣе по̀добрѣ отъ нея, ще го погуби. Марко му казва, че той не трѣба да се бои, понеже вилата му е (на Марка) посестрима. Иве запѣва „съ ясни гласи, съсъ юначко сърце“. Гюргя самовила го чува и съобщава за това на Вида; послѣдната възсѣда тутакси своя шестокрилъ суръ еленъ, на който за узди служатъ двѣ змии; скоро-скоро тя настига героитѣ и погубя Иве. Марко се чувствува виновенъ за смъртьта на Иве, та иска да отмъсти за него; затова Марко фърка слѣдъ Вида на коня си, който му казва да си за-

върже очитѣ, защото ще ги срѣщнатъ всѣкакви вѣтрове, та ще му се замая свѣтъ. Марко достига Вида подъ „ведрото небо“, съ единъ ударъ я събаря на земята и иска да я накаже съ смърть. Тя му обѣщава съ помощьта на билки да възвърне живота на Иве, което и наистина извършва, като въ сжщо врѣме се извинява, че не знаела, какво Иве[1]) е Марковъ побратимъ. Слѣдъ това и тримата отиватъ въ Прилѣпъ на пиршество. Въ Мсб. I, 58 се явява само Вила Бѣлогорска, а Марко отива на църква Раваница съ двама юнака, Милошъ „добъръ юнакъ“ и Миленъ отъ Топлица; Милошъ пѣе, но бива погубенъ отъ вилата. Въ всичко друго тия пѣсни сж идентични. Халански намира, че тѣзи български и сръбски пѣсни, въ които юнакътъ бива утрепанъ отъ вилата, защото тя вижда въ него съперникъ въ пѣсненото изкуство, отговарятъ напълно на старогръцкото прѣдание и то а) за смъртьта на пѣвеца Лина, убитъ отъ Аполона въ пѣснено надваряние, б) за ослѣпението на Тамираса отъ музитѣ. Халански обръща нашето внимание върху факта, че според българскитѣ варианти мѣстото на дѣйствието се отнася върху Пиринъ планина (Родопитѣ), и казва, че споредъ българскитѣ прѣдания Пиринъ планина служи за прибѣжище на вилитѣ, а и названието Пиринъ произхожда навѣрно отъ гръцкото Πιερια. Познато е, че македонската страна Пиерия е страната на класическитѣ музи. Ако това е наистина тъй, пѣснитѣ за убития отъ вилата пѣвецъ сж отгласъ отъ гръцкото прѣдание за музитѣ и Тамираса, които още по врѣмето на Хомера сж стояли въ зависность отъ Тракия.[2])

X.

Крали Марко, Султанътъ и Черенъ Арапинъ.

Кач. 124; Ив. С. Б., III; Вукъ II, 66 и Милют. 187.

При разглеждането на пѣснитѣ за Момчила войвода видѣхме, че споредъ изслѣдванията и разясненията на проф. Дриновъ, подъ названието „царь Костадинъ“ въ тия пѣсни трѣбва да се подразбира гръцкиятъ императоръ Кантакузенъ. Мнѣнието на г. Дринова се подтвърдява напълно и отъ пѣсень Кач. 124. Тази пѣсень, освѣнъ това, е отъ особна важность; въ нея виждаме какъ историческата проза запазва своето право въ поетическо прѣдание, понеже тя

[1]) Дали името на героя *Иве* не стои въ зависность отъ царь Шишмановия войвода *Иво отъ Мегленъ?* Ср. Г. С. Раковски: „Ключъ бълг. езика“ стр. 93; отломъкъ отъ пѣсеньта *„женитба Ива отъ Мегленa“*, записана отъ И. Х. Константиновъ въ „Цар. В.“ 439, 1859.

[2]) Халански, II. 187, 188.

ни рисува едно историческо събитие отъ срѣдата на 14. в., събитие, което макаръ и да се бѣ разиграло между гръцкия императоръ *Кантакузенъ* и турския князъ *Орханъ,* обаче не по̀-малко силно е подѣйствувало върху съсѣдното българско население, та се е запазило въ устната му традиция. Въ тази пѣсень (Кач. 124) се разказва, какъ единъ черенъ арапинъ — „черна Арапщина" — е дошелъ отъ Арапска земя въ „Стамбола града", дѣто почва да си строи единъ замъкъ. Само „нѣма за себе прилика"; „аресалъ" обаче дъщерята на царь Костадина, па му я поисква *„мало сосъ добро, а повече со зло"*. Царьтъ се обѣщава, но царица Елена[1]) настоява да стане сватбата слѣдъ 15 деня. Прѣзъ това врѣме царицата пише на Крали Марка, да дойде да отърве дъщеря ѝ отъ арапина. Слѣдъ нея и самата ѝ дъщеря пише на Марка да я спаси отъ арапина и вземе за жена, или ако Марко си има жена, да я вземе за робиня, само и само да не я оставя въ ржцѣтѣ на арапина, та да не „грѣши" душата на майка си и да „срами" царя Костадина. Ако Марко не желае да я отърве, тя е рѣшила да се отрови. Отъ това извѣстие Марко поронилъ сълзи отъ жалость, стѣга тутакси Шарца коня и отива до *Бѣло море;* тамъ заваря царската дъщеря и я пита, кждѣ отива: а тя му отговаря, че е излѣзла да се поразходи, слѣдъ което ще се върне у дома си да се отрови, защото не иска да бжде жена на арапина, а и Марко не дошелъ да я спаси. Марко ѝ обажда, че той самъ е прѣдъ нея, дошелъ да я отърве, но баща ѝ трѣба да заповѣда, да се затворятъ въ Стамбулъ всичкитѣ „ханове", съ изключение на „новия ханъ", и да му се приготви въ него богата вечеря. Царьтъ изпълня заповѣдитѣ на Марка. Но ето че иде и арапинътъ съ триста души „бѣли арапи", взима дъщерята на царя и се повръща. Като минува край новия ханъ и вижда, че вратата му сж отворени и че Марко си е вързалъ тамъ Шарка коня, който не пропуска арапина, послѣдниятъ прѣскача съ своя конь „дебевия" въ двора и се спосрѣща съ Марка; но Марко го погубя, а послѣ изтрѣбя и другитѣ арапи. Така Марко освобождава царската дъщеря и я отвежда при баща ѝ, който му я прѣдлага за жена, но Марко му отказва:

Я си имамъ либе за воденье;
Я избавихъ твое мило чедо,
Твое мило чедо, па и мое.

---

[1]) Жената на Кантакузена се е наричала *Ирена,* име, което леко може да се идентифицира въ пѣснитѣ съ традиционното Елена.

Тоя вариянтъ, споредъ нашето мнѣние, е прототипъ и най-старъ отъ всичкитѣ други варианти, които се взиматъ тукъ подъ внимание, и ни дава възможность заедно съ историческото прѣдание да се приближимъ въ нашитѣ разяснения до първоначалнитѣ мотиви, които сѫ послужили за образуваньсто на тия пѣсни; тѣ сѫ се появили като резултатъ отъ слѣдното историческо събитие. Извѣстно е, че Кантакузенъ, за да може да се възкачи на грѫцкия прѣстолъ, е търсилъ помощь у малоазийскитѣ турски князе и прѣзъ извѣстно врѣме, както видѣхме, е билъ съюзникъ съ Умурбега. „Но, съобщава Hammer,[1]) на Кантакузена се показа като възможно съюзничеството съ другъ единъ турски князъ, по-силенъ отъ Умурбега и Саруханa (Ssaruchan), именно съ *Урхана,* който поиска за жена дъщерята на императора.[2]) *Послѣднитъ изпрати първитѣ посланици, които бъха дошли да искатъ дъщеря му, нито съ положителенъ, нито съ отрицателенъ отговоръ, а съ любезни думи и богати подаръци,* съвѣтва се по тоя въпросъ съ Умурбега и сгоди дъщеря си за османския князъ, който изпрати 30 кораба, много всадници и най-виднитѣ хора отъ своя дворъ, за да доведѫтъ царската годеница“. Тържественото прѣдаванье на послѣдната е станало върху равнината при градъ Силиврия, дѣто бѣ издигнато отъ платно особно помѣщение, отъ което годеницата, споредъ стария церемониялъ, практикуванъ при оженванието на принцеси отъ византийски дворъ за вънкашни мѫже, трѣбаше да се покаже на народа прѣди да отпѫтува. Слѣдъ като принцеса *Теодора*[3]) се достатъчно показала, бѣ прѣдадена подъ звуковетѣ на зурни, свирки, пищѣлки и *подъ звуковетѣ на нарочно приготвени отъ пѣвци по случая на сватбата пѣсни,*[4]) на 60 годишния варваринъ“ въ 1353. Прѣзъ слѣдната година Орханъ (нѣкои пишатъ Urkhan) споходи съ цѣлата си

---

[1]) Geschichte des Osm. Reiches, I, p. 127 f. Накжсо е нрѣдадено събитието и отъ *de la Croix*, I. стр. 108.

[2]) Ср. Палаузовъ, „Юго-востокъ Европы въ XIV стол.“ р. ст. 18: „Грегора ясно говоритъ, что посольство Уршана явилось съ *мребованіемъ руки его дочери* и даже *грозило* Кантакузену въ случаѣ отказа“.

[3]) Nicephorus Gregoras казва, че Орханъ се оженилъ за Кантакузеновата дъщеря Мария, а самъ Кантакузенъ казва, че Орханъ се е оженилъ за Теодора. „Geschichte des Osm. Reiches“ von Demetrie Kantemir (1712) ст. р. 33.

[4]) Въ пѣсень № 320 „Рада и войвода“ отъ Сборника на Шапкарева, томъ III, като че личи далеченъ отгласъ отъ това събитие. Въ тая пѣсень се казва:

Теллялинъ вичи по градá
По градá, по Силиврия:
Кой има кола, волове,
Селски на шума да идá,
Че да се жéни войвода,
Ти големъ веникъ че градú.

фамилия дѣда си въ Скутари, дѣто прѣкарали много дни въ веселие и по ловъ. Слѣдъ това Орханъ останалъ въ лагера, а императорътъ заедно съ дъщеря си и нейнитѣ четири заварени синове се упжтилъ за Цариградъ.

Сравнимъ ли съдържанието на пѣсень Ив. С. Б. III съ горното историческо събитие, ще намѣримъ не по̀-малка вжтрѣшна зависимость, както между Качан. 124 и разказаното събитие. Тия двѣ пѣсни се съгласуватъ въ нѣкои точки, а въ нѣкои се допълнятъ; но и пѣсень С. Ив. Б. показва въ своето схващание на поетическото дѣйствие нѣкои особности. На мѣстото на царя Костадина обаче въ нея стои султанъ Мурадъ, чиято дъщеря черниятъ арапинъ се домогва да получи за жена. Този арапинъ си строи замъка не вече въ Стамбулъ, а „покрай *Бѣло-море*". Слѣдъ като го построилъ поискува отъ султанъ Мурада дъщеря му; послѣдниятъ обаче *не му обѣщалъ напълно,* а само му се *„повтаксалъ"*, че ще му я даде. Но и въ тоя случай желанието на арапина рѣшава. Той отива въ земята си *Юкана,* да се приготви за сватбата, поканва „три иляди свата", на съ зурли тжпани потегля за Цариградъ, дѣто цѣлиятъ градъ се уплашилъ отъ черната му свита, та всички се изпокрили. Между това султанътъ моли Марка да отърве дъщеря му отъ черния арапинъ. Слѣдъ като се посъвѣтва съ майка си, Марко отива въ Стамбулъ и слиза на „ханъ куршумлия" па, излиза да се поразходи покрай *Бѣло-море;* тамъ той намира дъщерята на султана, че иска да се фърли въ морето. Но тука не е прѣдставена сцената между Марка и царската дъщеря тъй пластично, тъй поетически, както въ Вуковия вариантъ. Марко се обѣщава на момата да я запази отъ арапина, но ѝ дава съвѣтъ, да го не повръщатъ празенъ, когато дойде да я поиска, а да му я дадатъ; Марко ще я освободи отъ арапската процесия, когато тая послѣдната излѣзе вънъ отъ града — на полето, защото въ тѣснитѣ градски улици Марко мжчно може да се движи. Но прѣди да изпълни своя начертанъ планъ той бива провокиранъ отъ арапина, поради което Марко го тутакси унищожава заедно свитата му и освобождава дъщерята на султана.

Безъ съмнѣние прѣдметнитѣ двѣ пѣсни се съгласуватъ съ дѣйствителното събитие между Кантакузена и Орхана и съдържатъ едно живо доказателство за единъ отъ основнитѣ първични мотиви на южнославѣнския юнашки епосъ, именно първото сблъскване между християнитѣ и турцитѣ, колизията между двѣтѣ религиозни възрѣния — между християнството и мухамеданството. Съ малки изключения и пѣсень С. Ив. Б. III има сжщото съдържание, както

и Кач. 124, но първата има други лица за носители на поетическото дѣйствие, личности, които се появяватъ въ дѣйствителность на сцената нѣколко десетолѣтия по-късно отъ ония въ Кач. 124, но между които обаче се е разиграло подобно събитие, именно: женитбата на Мурадовия синъ Баязидъ Илдъръмъ за дъщерята на Кермияна, единъ отъ десетьтѣ селджушки князе, женитба, при която свитата на Баязида е броила 3000 мѫже и жени.[1]) То е схванато на всѣки случай наопаки, но при възпѣването му народниятъ пѣвецъ е ималъ вече въ апарата на своята фантазия готовитѣ форми и похвати отъ първата пѣсень, та по сѫщия начинъ е възпѣлъ и второто събитие поради подобието на събитията и еднаквостьта на пѣснитѣ по съдържание и форма трѣбаше необходимо да настѫпи въ течение на врѣмето идентифициране между пѣснитѣ и сливание или замѣстяние на дѣйствующитѣ лица. Разбира се, че нито едната (Кач. 124), нито другата (С. Ив. Б. III) е запазена въ своя първиченъ образъ, а и двѣтѣ сѫ значително измѣнени прѣзъ скитанието на народната традиция; но първата отразява на всѣки случай много по-ясно разположението на историческото събитие, а при туй задържала е у себе си по-вѣрно и ядката на поетическото дѣйствие, отколкото втората. Ние не можемъ да констатираме постепенното измѣнение въ съдържанието на тия пѣсни, защото ни липсуватъ достатъчни данни. Обаче можемъ да прѣдполагаме, че тѣ сѫ прѣтърпѣли едно важно измѣнение, когато въ паметьта на народа сѫ започнали да изчезватъ първоначалнитѣ носители на поетическото дѣйствие и на тѣхното мѣсто сѫ стѫпили нови герои, които съ своитѣ дѣйствия сѫ се издигнали високо въ народното съзнание и сѫ затъмнили прѣдишнитѣ. Така Кач. 124 отразява най-вѣрно разказаното отъ Хамера историческо събитие. Но когато послѣдното е било възпѣто отъ народа, Марко, главното дѣйствующе лице въ нашия вариянтъ, едва ли е билъ още епическа личность и слѣдов. неговата роля въ първичната пѣсень се е изпълнявала отъ по-старъ герой, навѣрно отъ Момчила,[2]) а това не противурѣчи и на историческитѣ събития прѣзъ врѣмето, за което е думата, още повече, че Момчилъ е билъ въ постоянни приятелски и неприятелски връзки съ Кантакузена, който не само че не е отблъскувалъ Момчила, но и желаелъ неговото приятелство и се нуждаелъ отъ неговата помощь. За такова отношение, за каквото се говори въ пѣсень Кач. 124 между Кантакузена и Марка, едва ли може да се мисли, защото по врѣмето на

[1]) Hammer, Geschichte des Osm. Reiches. I p. 158.
[2]) Погубенъ въ 1345, или споредъ други свѣдѣния въ 1361.

Кантакузена Марко едва ли е билъ още историческа личность.[1]) Така, че вмѣсто Марка въ първоначалнитѣ варианти, които сж рисували прѣдметното историческо събитие, е стоялъ навѣрно Момчилъ войвода. Въ пѣсень С. Ив. Б. III врѣмскитѣ и мѣстнитѣ признаци, както и самата женитба, сж схванати фалшиво: тукъ Мурадъ се намира въ Цариградъ, който по онова врѣме не принадлежеше още на турцитѣ; арапинътъ, нареченъ „краль Юкански", се домогва за Мурадовата дъщеря, което не е вѣрно, и най-сетнѣ Мурадъ едва ли се е нуждаелъ отъ Марковата помощь, както Кантакузенъ!

Пѣсень Вукъ II, 66 е сродна, по своето съдържание, дори идентична съ С. Ив. Б. III. Д-ръ Сьорензенъ като разгледва тоя родъ пѣсни[2]), приписва първенство на Вуковата версия, като казва, „че забърканата пѣсень Кач. 124 отразява ясно Вукови мотиви."

Ако разгледаме обаче сравнително тритѣ посочени тукъ варианта въ свръзка съ историческото събитие, ще видимъ много нагледно, че Вуковиятъ вариантъ не само че се отличава твърдѣ много отъ оня на Кач. 124, а показва и много забъркани елементи (напр. вмѣсто царь Костадинъ — „цар од Стамбол", една съвършено неопрѣдѣлена фигура; дъщеря му „туркиња ђевојка" като че има християнски и мухамедански чърти), така че е невъзможно да приемеме, че сж идентични, а още пò-малко — че Вуковиятъ вариантъ е по-старъ отъ Кач. 124. Наопаки Вуковата пѣсень трѣба да се разгледа като такава, която има обща основа съ С. Ив. Б. III, защото независно отъ многото общи чърти, и въ двѣтѣ пѣсни носителитѣ на дѣйствието се явяватъ турскиятъ царь и Марко отъ една страна и черниятъ арапинъ отъ друга; но послѣдниятъ се явява само въ варианта на С. Ив. Б. III подъ историческото си име Юканъ (= Орханъ). И въ двѣтѣ тия пѣсни обаче, поради прѣнасянието на първоначалния мотивъ (Кач. 124) върху тѣхнитѣ личности и поради опакото схващание на дѣйствителнитѣ отношения, както вече се спомена, мотивътъ се е измѣнилъ твърдѣ много: въ Кач. 124 работата е за домогванието на единъ арапинъ (турчинътъ Орханъ, или Оркханъ, който въ българската версия на С. Ив. Б. е споменатъ подъ името „Краль Ючански") за дъщерята на християнския царь Костадина — нѣщо, което споредъ гръко-православното вѣроизповѣдание се явява като необикновено странно, грѣховно, прѣстжпно[3]); но въ тоя случай Марковата поява на сцената е моти-

[1]) Руварац, О кнезу Лазару стр. 120: „Марко се закралио 1372".
[2]) Archiv B. 17, p. 216 Bem. 3.
[3]) По разсказу самого Кантакузена, Уршанъ сдѣлалъ ему прѣдложеніе выдать за него дочь его Θеодору; но изъ другаго соврѣменнаго источника открывается, что Канта-

вирана и неговата задача като освободителв на християнската дѣвойка е велика и възвишена. Наопаки въ пѣсеньта Вукъ II, 66 независно отъ нейнитѣ естетични особности, художествени образи и отличенъ езикъ, имаме единъ *османски* царь, „цар од Стамбола“, чиято дъщеря „туркиња ђевојка“ Марко прѣдприема да отърве отъ арапина, на когото името обаче не е споменато, както у С. Ив. Б. III. Въ тоя случай Марковата задача нѣма по никой начинъ оня геройски възвишенъ характеръ, както това е у Кач. 124, дѣто е работата за защита на нападнатото християнство. Освѣнъ това, въ Вуковата версия Марко е прѣданъ съвършено на султана (II. стр. 392, ст. 169—171) и не служи на нѣкой възвишенъ идеалъ, а на личнитѣ интереси на турския царь.

Трѣбва да споменемъ, че както Кач. 124, тъй и ней сроднитѣ по съдържание пѣсни сж построени по всѣка вѣроятность върху поранни традиционни мотиви, които напомнятъ повече или по̀-малко руския мотивъ въ пѣснитѣ „Егорій и Олексафія“ и „Ѳеодоръ Ѳырянинъ“.[1]) Началото на пѣсень Милют. 137 е идентично съ Качан. 124; обаче първата е държана повечето въ общи чърти, обработката ѝ е смжтна и се отстранява доста отъ историческото събитие. Въ тая пѣсень Марко като че не съзнава възвишеностьта на своята рола, а и сцената на морския брѣгъ е изоставена; Марко бива възпрѣченъ отъ маджари, да не може да влѣзе въ кръчмата (въ Цариградъ), но той си помага съ своя боздуганъ. Когато на слѣдната сутрина свабарската процесия прѣминува покрай кръчмата, дѣто билъ Марко, булката се изправя на вратата и пита Марка, нѣма ли да освободи „своята сестра“. Марко ѝ обѣщава. Кога нѣма съ що да си плати виното, което изпилъ, той си залага боздугана, но маджаритѣ — тѣ го наричатъ *„момче од Бугара“* — му ги даватъ обратно. Марко достига процесията, цалува булката, за да произведе скандалъ, отсича главата на арапина и спасява царската дъщеря. Милют. 137 слѣдов. стои както по съдържание, тъй и по развитие на мотива по-долу отъ Качан. 124.

По устройството на дѣйствието, даже въ частности, пѣсеньта Мсб. III, 100 се съгласява нацѣло съ Вукъ II, 66, но поетическото дѣйствие въ нея е прѣнесено върху султанъ Селима и неговата дъщеря Айкуна дѣвойка; формата на тая пѣсень не е тъй

кузенъ самъ всего болѣе домогался этого союза, *не смотря на отвращеніе христіанскихъ государей отдавать дочерей своихъ въ супружество за невѣрныхъ*“. Палаузовъ. ор. с. р. 16. sq.

[1]) Орестъ Миллеръ, Христоматія стр. 280, 282.

съвършенно, както оная на Вукавата и е може би зависима отъ послѣдната.

Отъ горнитѣ пѣсни можемъ да си съставимъ ясно прѣдставление и за типичната фигура на „черния арапинъ“. Въ Кач. 124, С. Ив. Б. № III и пр. подъ названието „църна арапина“ се подразбира Урханъ; въ Милад. 105 — Умурбегъ. Така че явно е, че южнославѣнската юнашка поезия въ изображенията на първитѣ сражения между турцитѣ и християнитѣ — водителитѣ на първитѣ се явяватъ въ образа на черенъ арапинъ, може би затова, защото славѣнскиятъ народъ не билъ добрѣ познатъ съ турцитѣ, а още повече, защото въ тѣхнитѣ походи сж взимали участие много арапи; образитѣ на послѣднитѣ, поради своята странна външность сж фрапирали силно фантазията на народа, поради което той ги идентифициралъ съ турскитѣ водители и образувалъ отъ тѣхъ типичната фигура, която се явява въ отвратителнитѣ свойства на мухамедански неприятель на християнството. Народнитѣ пѣсни отнасятъ царството на арапитѣ въ Мала-Азия[1]). Това идентифициранье на турскитѣ водители съ черенъ арапинъ се продължавало до тогава, до когато турцитѣ стжпиха здраво въ Европа; затова и послѣшнитѣ султани се явяватъ въ епиката съ своитѣ собствени имена. Самата дума *арапъ* е турска и означава черноножъ човѣкъ (негъръ), но по никой начинъ не означава житель отъ Арабия, защото, казва Джурински, българитѣ и сърбитѣ не би се изплашили отъ арабитѣ, боята на кожата на които малко се отличава отъ оная на южнитѣ славѣни и че хуманниятъ Марко не би унищожилъ своята избавителка „арапка дѣвойка“, за която ще стане дума по-долу, ако подъ това име не се разбираше именно „негърка“; освѣнъ това въ българская епосъ се е запазило прѣданието, че единъ арапинъ е убилъ послѣдния български царь.[2]) Но славѣнитѣ сж могли да дойдатъ въ съприкосновение съ арапитѣ и чрѣзъ гърцитѣ, чрѣзъ които можеше да се получи попрѣди и литературно влиянпе. Образътъ на арапа сжществува и до днеска, и днесъ народътъ си прѣдставя подъ това название „негъръ“. Д-ръ Сьорензенъ приима, че за арапи не могло да се говори въ южнославѣнската епика по̀-рано отъ врѣмето на завоеванията на султанъ Селима (въ начал. на XVI в, 1512—20). Че арапитѣ сж

[1]) Ср. Filipović, p. 454: „Kraljević Marko u Karaokanu“; Марко се намира
U Arapskoj preko morja sinja,
U tavnici mlad arapska bana,
U velikom u Karaokanu.

[2]) „Болгар. пѣсни о Дойчинѣ и Момчилѣ“ въ Киев. Унив. Изв. XXXIII, № 4, стр. 13, 14.

били извѣстни на славѣнитѣ много по-рано, може да се види отъ съобщението на Lewenklaw'овата „Newe Chronika“ стр. 11: der Gilderun Chan hatte ein schwarzes Moehrlein (der ein mæchtiger Pakschirer war).

Къмъ тази група причисляваме и всички други пѣсни, които изобразяватъ стълкновенията на Марка съ султана и арапина. Милад. 125: „Марко и Мурадбегъ“. Султанъ Мурадбегъ заповѣдалъ: никой турчинъ вино да не смѣе да пие, а християнинъ — зелена дрѣха да не носи. Марко обаче не иска и да чуе: спокойно той си носи „зелена долама“, а принуждава и турцитѣ на рамазанъ вино да пиятъ. Когато достига това до ушитѣ на султана, той заповѣдва на трима телали да прогласятъ изъ неговото царство, че който се наеме да му донесе главата на Марка, ще получи скъпи подаръци, между които и „Скопе града по край тиокъ Вардаръ“. Наелъ се единъ арапинъ, който набира много ерменци и гърци въ Стамбулъ, па потегля срѣщу Марка, намира го, но не го познава и го разпитва за Марка, който му отговаря:

„Богъ те убилъ, църна Арапино,
Съ Марка зборвишъ, Марка не познавашъ!“
Тръгна сабя — му пресече глаа“.

Съ главата на арапина Марко отива при султана, който се много изплашва и за да омилостиви Марка, дава му много подаръци и му обѣщава, че никой не ще го смущава въ неговитѣ дѣла. Въ тая пѣсень основниятъ мотивъ, на всѣки случай, е стълкновението между мухамеданитѣ и християнитѣ, прѣдизвикано отъ сѫщественото различие между тѣхнитѣ нърави и обичаи и коренитѣ на тая пѣсень се съзиратъ въ разнитѣ разпоредби на турскитѣ султани, да въведѫтъ разнообразни облѣкла между своитѣ подвѣдомствени, т. е. разнитѣ съсловия да се обличатъ съгласно съсъ своето положение въ обществото, та да се различаватъ по дрѣхитѣ. Подъ името Мурадбегъ трѣба да се подразбира султанъ Мурадъ III (умр. 1583), защото всичкитѣ негови прѣдшественици сѫ се старали да прокаратъ горнитѣ наредби, обаче само разпорежданията на Мурада III бѣха строго изпълнени; слѣдъ тѣхъ не сѫ ставали вече никакви нововъведения въ облѣклото на турскитѣ подданици.[1]) Другъ мотивъ отъ такъвъ характеръ въ тази пѣсень е мотивътъ за виното: споредъ корана на турцитѣ се забранява да пиятъ вино — нѣщо, което бѣ строго съ-

[1]) Allgemeine Schilderung des Othom. Reiches aus dem franzos. des Herrn von Muradgea d'Ohsson, übersetzt von Christian Daniel Beck, Leipzig 1793.

блюдавано отъ първитѣ султани въ Европа. Баязидъ прѣвъ наруши тоя законъ, като почна да пие вино.[1]) Пѣсень Мсб. III, 106 е идентична съ горната, но въ нея вмѣсто Мурадъ стои султанъ *Селимъ*. Арапинътъ търси Марка въ „Будима града“, дѣто Марко пие вино въ „ладни меани“ и разпитва за него. Марко като узнава за какво го търси арапинътъ, скача на крака, отсича му главата, пъхва я въ конската торба, па отива при султана,[2]) който изтръпва отъ страхъ, но съ благи думи и извинения се мжчи да отрази Марковитѣ заплашвания, като му дава и обѣщанитѣ на арапина скжпоцѣнности и му се врича, че въ неговитѣ дѣла за бждеще никой не ще смѣе да му се бърка. Въ заключение Марко го заплашва:

Фала тебе царе султанъ Селимъ,
Вече тизе облогъ да не правишъ,
Да не пращашъ църни Арапини,
Да ги пращашъ мене да погуба;
Нж се губишъ тизе самси сасъ нихъ.

Кой трѣба да се подразбира тука подъ името султанъ Селимъ, който заповѣда

Вече турци вино да не пия,
Бугаре *иръвено* да не носа
И на добри коне да не язда,

не може точно да се каже. Менъ се чини, че подъ това име се крие султанъ Селимъ I. Въ тая пѣсень на българитѣ се забранява да носятъ *червени* дрѣхи; когато се знае, че червенитѣ шапки у турцитѣ бѣха въведени отъ султанъ Баязида.[3]) По всѣка вѣроятность прѣдметната пѣсень е зависна отъ Милад. 125; тѣ и двѣтѣ сж се появили като протестъ противъ намѣсата на турскитѣ султани въ нъравитѣ и обичаитѣ на южнитѣ славѣни. Шапк. III, 361 показва — понеже споменува, че Марко напротивъ на заповѣдитѣ (не е казано отъ кого сж дадени тѣзи заповѣди) спокойно си носи „зелена долама“ и *„цървена калпака“* — че коренитѣ на тази група пѣсни достигатъ до врѣмето на Баязида; но тя е измѣнена въ течението на устната традиция и е свързана съ *„Будима града“* като мѣсто на дѣйствието. Голѣмъ интересъ прѣдставя пѣсеньта Мсб. III, стр. 103: *„Царь Солиманъ, Кулевиче Бане и Марко“*.

---

[1]) Zinkeisen I, 885.

[2]) Марко подражава въ тоя случай на арапитѣ, които сж занасяли главитѣ на побѣденитѣ побунители при султана като доказателство за своята заслуга, за да получатъ обѣщанитѣ награди. Ср. Hammer „des Osm. Reichs Staatsverwaltung und Staatsverfassung“ стр. 105.

[3]) Hammer, des Osm. Reichs Staatsverwaltung und Staatsverfassung, стр. 455.

Царь Солиманъ заповѣдалъ да потурчватъ наредъ жени, дѣца, момчета. Това достига до ушитѣ на Кулевиче бане отъ „Кулева града“, който иска да отиде при султана да го пита, защо потурчва българитѣ. Майка му го съвѣтва, да не си прѣдава сабята и коня, когато му ги поискатъ по пѫтя турцитѣ, защото тѣ ще го излъжатъ и погубятъ. Кулевиче бане тръгва за Стамбулъ, по пѫтя турци го прѣсрѣщатъ и му искатъ сабята и коня подъ прѣдлогъ, че не му приличатъ; но той имъ отказва, като имъ съобщава, че отива при султана да се потурчи и да стане паша. Тѣ се зарадватъ и го оставятъ на мира. Кулевиче бане отива въ Стамбулъ и съзира отъ далечъ султана върху чардака, а при него бъчва съ вино. Понеже банътъ знае, че турцитѣ не піятъ вино, мисли си, че този, когото вижда, не е султанътъ. Въ сѫщия моментъ го достига Марко, разпитватъ се кой кѫдѣ отива и Марко обяснява на Кулевиче бане, че оня наистина е султанътъ, който е приготвилъ бъчва съ вино (за Марка), понеже го е поканилъ на гости у себе си. Слѣдъ това двамата отиватъ заедно при султана върху чардака, сѣдатъ и почватъ да піятъ вино. Но султанътъ попитва потайно Марка, защо е довелъ другия юнакъ, когато той бѣ самъ поканенъ. Марко му отговаря, че той не познава тоя юнакъ, послѣдниятъ разпитвалъ за султана и дошелъ при него заедно съ Марка. Тогава султанътъ се обръща къмъ бана (когото нарича „дѣте“ и „църно бугаринче“) и му казва, че му се харесва, но че трѣба да се потурчи, слѣдъ което ще получи дъщеря му. Банътъ отвръща на султана, че той трѣба да управлява възъ основа на законитѣ и да почита всичкитѣ религии; християнската религия е по-добра отъ мухамеданската, затова султанътъ трѣба да се покръсти, слѣдъ което ще получи сестрата на бана. Разгнѣвенъ, султанътъ заповѣдва по турски, арнаутски, арабски и татарски да погубятъ бана, но той не разбира тия езици, затова Марко му съобщава тѣхния смисълъ „пословеки“ — т. е. на единъ условенъ, таенъ езикъ — че той трѣба да се готви за всѣки случай, защото ще бѫде нападнатъ отъ 500 кавази и ще бѫде погубенъ. Банътъ слиза долу отъ чардака, дѣто го нападатъ кавазитѣ, но той ги побѣждава. Тогава султанътъ заповѣда на 4 паши да погубятъ бана, който вече избѣгалъ, инакъ тѣ сами ще бѫдатъ погубени. Тѣ налитатъ съ голѣма войска слѣдъ него, но Марко ги изпрѣжда, достига бана и му съобщава да бѫде готовъ за бой; двамата се повръщатъ назадъ, спосрѣщатъ се съ войската, която всичката унищожаватъ, а четворицата паши взиматъ роби, закарватъ ги по домоветѣ си и ги побългаряватъ.

Тази пѣсень се отличава съ благозвученъ епически езикъ и рисува културноисторическото положение на турския дворъ въ Стамбулъ прѣзъ 15—16, в., безъ да ни дава обаче опрѣдѣлени изображения. Характеристиката е повечето обща, типична, а подъ името султанъ Сулейманъ трѣба да се разбира Сулейманъ II (1520—66); но споменуваньето на виното сочи къмъ личностьта на Сулеймана I. (1403—11), когото историята знае като лекъ въ това отношение. Цѣлото дѣйствие на пѣсеньта е сложено върху сътлкновението между християнството и мухамеданството. Тя може да се мисли, че се е появила прѣзъ 15—16. в., което се подтвърдява отъ слѣднитѣ обстоятелства. Споменътъ за потурчанието на славѣнитѣ се отнася по всѣка вѣроятность къмъ врѣмето на Баязида II (1495), понеже прѣзъ неговото царуванье сѫ били потурчани българитѣ въ голѣми маси въ Македония и Родопитѣ, а въ онова врѣме е станало и чутното потурчанье на Босна[1]) — обстоятелство, което е прѣдизвикало може би възкръсяванието въ народната фантазия на бана Кулевичъ, за да се противупостави, като защитникъ на християнството противъ золумитѣ на турскитѣ султани. Банъ Кулевичъ въ пѣсеньта е добрѣ познатиятъ между южнитѣ славѣни *банъ Кулинъ* отъ 13. в., споменъ за чийто златно врѣме още живѣе въ тѣхното прѣдание, защото той, съ своята умѣрена политика, прѣдложилъ приятенъ азилъ на богомилитѣ въ Босна.[2]) Тази пѣсень съдържа още една културноисторическа черта: въ онова врѣме (15 и 16 в.) бѣ станало обичай, южнитѣ славѣни, особито бошняцитѣ и херцеговцитѣ (а съвсѣмъ рѣдко и българитѣ) да изкупуватъ виснитѣ сановнически мѣста въ Стамбулъ съ приеманието на мухамеданската вѣра. Особно царуванието на Селима II (16 в.) се отличило съ много славѣнски паши, везири и пр.[3]) Тука ще споменемъ нѣщо и за думата *банъ, банове*. Тази дума е твърдѣ разпространена въ българската епика (срѣща се паралелно съ краль, кральове — кралеи, банеи), но не се намирала, споредъ проф. Иречека, въ старобълг. източници, а въ турскитѣ писмени паметници отъ 1382 г., въ които сѫ споменати софийскиятъ и чепинскиятъ банове. Тази титла сѫ носили замѣстницитѣ на унгарскитѣ крале не само въ Хърватско и Босна, но и въ Мачва и Северинъ; отъ тамъ е могла лесно да прѣмине и въ България.[4])

---

[1]) Иречекъ, Ист. Болгаръ, 586. Въ единъ домашенъ лѣтописъ се говори, че султанъ Селимъ „начь отъ Драма даже до Босна все истурчилъ". В. Кѫнчовъ, ор. с. стр. 41, 47.
[2]) Иречекъ, Ист. болгар, 328.
[3]) Ibd. 575—576.
[4]) Ibd. 499.

С. Ив. Б. II; Мсб. II, 94, III, 95; Милад. 54.

С. Ив. Б. № II. Марко получава три покани: първата го вика да отиде да стане кръстникъ на дѣтето на сирота влахинка въ Радомиръ; втората — да вѣнчае сина на Ривакския царь и най-сетнѣ третята — да отиде при султана, за да отърве земята му отъ арапитѣ. Марко се съвѣтва съ майка си, която му казва, да отиде при султана, защото нему не бива да се прѣкослови. Затова Марко отива при него, па го пита, защо го вика: да го погуби ли, или да го изпрати нѣкждѣ. Султанътъ му обяснява, защо го вика, но Марко му казва, че не иска да си пролива кръвьта за него. Отъ това разядосанъ, султанътъ хваща съ хитрость Марка и го изпраща въ затвора въ Одринъ, а коня му — въ *Филипе.*[1]) Въ затвора Марко убива една ламя и пролежава тамъ три години; една вила-самовила му донася яденье отъ небето. — Арапитѣ почватъ да застрашаватъ Стамбулъ съ прѣвзиманье, когато на царицата дохажда на умъ, че Марко може да ги спаси. Затова той бива освободенъ, но поисква три месѣца врѣме, да се поправи, защото ужасно изпусталѣлъ. Слѣдъ изминаванието на това врѣме той пожелава да си опита силитѣ съ прѣскачание на Тунджа. Като си възърналъ силитѣ, той поисква конь, но всичкитѣ конье, които му прѣдложили, той можелъ да хване за опашката и да ги запрати; затова изсвирва на своя конь, който го чува и дохажда при него; но понеже и той е изпусталѣлъ, Марко изисква и за него врѣме, за да се поправи. Дава му се. Съ пълни сили и голѣма войска Марко потегля срѣщу арапитѣ, побѣждава ги и се връща обратно. Но когато пиелъ вода отъ една чешма, нападатъ го деветьтѣ сина на *Юканския* краль, отвеждатъ го въ градъ *Юкана* и го фърлятъ въ затвора, дѣто той пролежава три години. Прѣзъ това врѣме царската дъщеря го пригледва тайно, влюбва се въ него и му се обѣщава да го освободи, ако той желае да я заведе като своя жена въ България. Марко се съгласява. Единъ день тѣ избѣгватъ; по пжтя обаче Марко забѣлѣзва, че нейното „бѣло лице“ е „като черна главня“; отъ това него трепетъ го побива, та иска да се отърве отъ нея. Когато по пжтя тѣ сѣдатъ да си починатъ и момичето заспива, Марко избѣгва; но нейниятъ конь я събужда и тя догонва Марко, но тогазъ той я погубя. Марко си отива у дома, разказва всичко на майка си, като се горчиво разкайва за стореното зло.

[1]) Дали подъ това име се крие градътъ *Philippi*, чиито развалини A. Viquesnel видѣлъ въ 1863 г. и ги е изобразилъ въ своя атласъ (Paris 1863) pl. 21, fig. 4; или градътъ Филипополъ?

Формата на тая пѣсень, както изобщо и на цѣлия сборникъ на С. Ив. Б., е лоша, но съдържанието ѝ прѣдставя съчетание на много мотиви, които може би не фиксиратъ нѣкакви си опрѣдѣлени, реални отношения, а сѫ продуктъ на народната фантазия. Марко се сражава въ Анадолъ, но намъ не сѫ дадени други опорни точки, за да можемъ да констатираме дѣйствителни случки. Споменуватъ се Одринъ и Стамбулъ, а въ послѣдния е поставенъ турския султанъ. На всѣки случай тази пѣсень, понеже споменува синоветѣ на краля Юкански, стои въ зависность отъ ония пѣсни, които ни прѣдставятъ църния арапинъ подъ образа на Орхана (С. Ив. Б. III и пр.). Макаръ че пѣсень Мсб. III, 95 е комай идентична съ разгледаната, но се отличава съ нѣкои особности, които я характеризиратъ като пò-стара: тритѣ покани, които Марко получава, идатъ отъ хърватския, сръбския крале и цариградския царь Костадинъ; поканитѣ на първитѣ двама Марко оставя неизпълнени, а като отива при царь Костадина не му отблъсва прѣдложението, а го приима на драго сърце. Съ голѣма войска Марко потегля отъ Хърватско за Мала Азия и побѣждава арапитѣ. Поради споменуванието на тѣзи кралье и поради положението, което Марко взима по отношение на тѣхъ, а особно неговата наклонность къмъ цариградския краль, както изобщо и по смисъла на основния мотивъ на тази пѣсень, може да се прѣдположи, че вмѣсто Марка въ старитѣ версии е стоялъ Момчилъ войвода; но намъ липсуватъ подробни свѣдѣния, за да можемъ да опрѣдѣлимъ врѣмето на появата на нашата пѣсень; впечатлението обаче, което тя оставя у насъ, ни насочва къмъ епохата на Момчила. Пѣсень Мсб. II, 94 изобразява Марка какъ гради „тежки задужбини", за да изкупи своя грѣхъ по отношение на арапка дѣвойка. Майка му го намира на работа и на нейнитѣ запитвания той разказва съ дълбока душевна тѫга историята съ арапка дѣвойка и за грѣха, които той си навлѣкълъ съ нея. Тукъ се казва, че Марко е билъ въ Шамска земя (= Сирия) и че той носѣлъ дѣвойката задъ него на коня си въ бѣгството имъ; но когато я видѣлъ, че е черна, той ѝ заповѣдалъ да слѣзе и да се омие съ вода; като видѣлъ обаче, че при все туй тя не побѣлѣва, Марко я погубилъ. Твърдѣ интересна е пѣсень Милад. 54 „Маркова изповѣдь". Ето вече три години става, какъ Марко лежи боленъ и не намира никакво изцѣление; неговата майка му казва, че той е боленъ отъ „грѣхове", затова трѣба да отиде при попа да се изповѣда. Съ разбито отъ тѫга сърце, съзнавайки своето тежко прѣстѫпление, съ

горесть на душата Марко изповѣда своя грѣхъ, който той си е навлѣкълъ мимо своето желание, защото той самъ казва:

Се опуливъ въ Арапка девойка —
Кога видофъ пусто лице църно,
Лице църно, пусти зѫби бели,
И ми дойде гровно и неарно. (стр. 64.)

Чрѣзъ тази изповѣдь той получилъ изцѣление на душата си и облекчение на своята съвѣсть.

Милад. 143, Кач. 164, 165, 166.

Милад. 143. Безъ позволението на султана Марко строи седемъ манастира върху Косово поле и когато ги свършилъ, той отива въ Скопие, за да построи тамъ манастира св. Димитрия. Когато обаче султанъ Мурадъ се научава за това, той прогласява, че който хване Марка и му го доведе при него, ще получи въ подаръкъ *гора Каменица, Сараево* и „сета *Босна* кървава“. Единъ арапинъ се наима да изпълни желанието на султана, но иска и други подаръци, та султанътъ му придава още градоветѣ *Сталакина* (тамъ, дѣто се сливатъ двѣтѣ Морави), *Радомиръ* и *Прилѣпъ*, а свърхъ това и коня, сабята, дѣтето и жената на Марка. Слѣдъ това арапинътъ се прѣоблича като монахъ, отива въ Прилѣпъ, па почуква на Марковитѣ порти и се научава, че Марко строи манастиръ въ Скопие. Отъ Прилѣпъ арапинътъ се упѫтва за Скопие, отива до вратитѣ на манастира и иска да благослови Марка („да му пее по една молитва“.) Зачуденъ отъ тая дързость на арапина, Марко го пита, що търси тука; но той отговаря, че не е арапинъ, а „църна калугера“ отъ Хилиндаръ. Извинявайки се, Марко се прѣкланя да го благослови мнимиятъ монахъ, но вмѣсто това арапинътъ му нахлузва една халка на врата, връзва го за сѣдлото на коня си и го повлича къмъ Цариградъ. Марко „пищи като люта змия“. Дочува го *айдутъ Дебелъ Новакъ „отъ висока Вачанина града“* и поисква да освободи Марка. Наскоро той догонва арапина, сбива се съ него, но бива побѣденъ и вързанъ до Марка. Когато се научава за това пò-стариятъ Новаковъ синъ, *Груица,* пожелава да отърве Марка и баща си, но и него постига сѫщата участь. Подиръ него отиватъ единъ слѣдъ други и вториятъ синъ на Новака — *Дели Татомирче, Янкула войвода* отъ града *Шидина* (= Сибина) и *Милошъ Огнянинъ,* но и тѣ биватъ побѣдени и вързани отъ арапина.

Пищатъ они като люти змии,
Небето и земята се тресатъ,
До край земя гласове се слушатъ:

Како що гърми свети Илия,
Тако отъ кральове гласове гърматъ.

Това дочува *Секула дѣтенце* отъ Будима града, взима сбогомъ отъ жена си и потегля за да настигне арапина. Но по-прѣди той прѣминува прѣзъ Скопие, дѣто се помолилъ въ Марковия манастиръ св. Димитрия. Слѣдъ това Секула бързо достига арапина и го извиква на борба; но арапинътъ се подиграва съ него, като му казва, че има още готови халки; той ще води шестьтѣ юнака, както деверъ невѣста. Арапинътъ оставя вързанитѣ герои на пѫтя, за да излѣзе на „юначки мегданъ" съ Секула: най-напрѣдъ арапинътъ запраща своя боздуганъ, но е мѣрилъ въ челото на Секуловия конь, и когато тоя лѣга на колѣна, боздуганътъ прѣминува надъ главата на Секула; слѣдъ това редъ е на Секула; той мѣри въ гърдитѣ на араповия конь; когато и тоя лѣга на колѣна, боздуганътъ удря арапина право въ челото. Секула му отрѣзва главата, пъхва я въ конската си торба, освобождава героитѣ, па отива при султана, за да унищожи и него, ако наистина той е пратилъ арапина. Султанътъ се уплашва и казва на Секула, че ако му донесе една арапска глава, ще получи много подаръци; Секула измъква главата. Отъ това султанътъ се ужасно уплашва, дава му подаръци и му поржчва да унищожи всичкитѣ арапи. Слѣдъ това Секула се повръща въ Скопие при освободенитѣ, дѣто пируватъ три недѣли врѣме; на тѣхъ той казва да му съобщаватъ, кога се появи нѣкой арапинъ — той знае да ги побѣждава.

До колко тази пѣсень отразява дѣйствителни исторически отношения и почерпя своя сюжетъ отъ сѫщинския животъ на южнитѣ славѣни прѣзъ 15. и 16. вѣкъ, ще покажатъ слѣднитѣ обяснения. Отъ разпоредбитѣ на султанъ Сулеймана ние се научаваме, че на християнитѣ и на евреитѣ не се позволявало да си строятъ църкви и манастири въ поворенитѣ отъ турцитѣ страни.[1]) Споменатиятъ въ нашата пѣсень манастиръ св. Димитрия е оня, за който сръбскиятъ историкъ П. Сречковичъ казва, че е построенъ въ днитѣ на благовѣрнаго и христолюбиваго Кралıа Марка, както това се вижда отъ надписа надъ вратата вѫтрѣ въ манастира.[2]) Обаче мотивътъ на пѣсеньта е сѫществувалъ по-рано, което може да се заключи отъ пѣсень Мсб. II, 120, дѣто се казва, че Вълкашинъ и Марко като построили манастира св. Архангелъ, нарисували и своитѣ образи върху вратата. Тѣзи образи сѫществуватъ и до сега, обаче

[1]) Hammer, des Osm. Reiches Staatsverwaltung und Staatsverfassung, p. 183.
[2]) Гласник, 46: „Путничке слике".

твърдѣ развалени.[1]) Въ послѣдната пѣсень не се споменуватъ турцитѣ и слѣдов. може да се прѣдполага, че строението манастирь отъ Марка и Вълкашина е възпѣно първоначално въ една самостоятелна пѣсень къмъ края на 14. в., и по-късно е свързана съ жестокоститѣ на турцитѣ. Защото Миладиновата пѣсень, както е записана, не е произлѣзла по-рано отъ втората половина на 15. в. Марко отдавна не сѫществуваше вече, но другитѣ личности сѫ живѣли именно по това врѣме, напр. подъ Мурадъ трѣба да се разбира Мурадъ II, *Янкула* е ромѫнското название на Иоанъ Корвинусъ Хунияди — прочутиятъ унгарски войвода (въ сръбската епика той е познатъ подъ името Сибинянинъ Янко, а въ българската — Янко отъ Сибина), който побѣди султанъ Мухамеда II (1442 г.)[2]) въ гората *Куновица* (между Бѣла-паланка и Нишъ). Както ми се чини въ пѣсеньта е станало едно размѣнение между горитѣ Куновица и Каменица, т. е. съ „гора Каменица" е означена въ нашата пѣсень „гора Куновица", дѣто е станало сражението, а гора Каменица е проникнала може би по-късно въ епиката, именно отъ когато ония отъ чепинскитѣ българи, които не се потурчили (XVII в.), избѣгали въ тая гора и заселили тамъ селото Каменица.[3]) За образа на Секула ще говоримъ послѣ, а сега ще споменемъ за оня на *хайдутъ Дебелъ Новакъ*. За него познатиятъ сръбски ученъ Иларионъ Руварацъ ни дава добри разяснения.[4]) Споредъ него сѫществували сѫ двѣ исторически личности подъ името Новакъ. Единиятъ се е казвалъ *Дебели Новакъ* и е живѣлъ къмъ края на XV. вѣкъ; за него Раичъ споменува, че той, както показва самото му име, е билъ много дебелъ и считалъ своето произхождение отъ българската царска фамилия на Шишмана и Страшимира. За този *Новакъ* мисли и Веранциусъ, когато казва (I, 317) „ad sua tempora cuncta accomodant et trahunt ejusmodi vastata castella et arces. Unde et Clyszurae pagum Clyszuram alii Novac Debegliae vocant, alii Marci Craglevitz, regulorum Graeciae eisque etiam originem locorum adscribunt". А подобно е и съобщението на Dornschwan: „alda der Nowakh, ein Bulgarier und Markus Krayowith den Türcken lange Zeit grosse Widerstand gethan haben", както и онова на пѫтешественика Стефанъ Герлахъ (Tagebuch 1674, 517), който при селото Вѣтренъ видѣлъ развалени стѣни („Gemauer"), дѣто българскиятъ

[1]) Гласник, 27 стр. 267.
[2]) Иречекъ, Ист. Болгаръ 473.
[3]) Иречекъ, Ист. Болгаръ 584.
[4]) Гласник, 49: „Прилошци" стр. 41.

деснютъ Novag Debeli е ималъ своето сѣдалище. Въ нашата пѣсень самъ Новакъ се описва тъй:

Мене викатъ айдутъ Дебелъ Новакъ
Отъ висока *Качанина* града,

дѣто подъ Качанина града може да се мисли *Кочани* (въ Малешевския балканъ, Македония), или *Кочникъ*, сѣверно отъ Скопие. Другиятъ Новакъ наопаки е живѣлъ къмъ края на XVI. вѣкъ и се е сражавалъ съ ромънския войвода Михаилъ срѣщу турцитѣ; той е *„Баби Новакъ* — прочутъ разбойникъ", който споредъ Руварaца е тъй нареченият *Старина Новакъ* въ сръбскитѣ народни пѣсни. Резултатътъ слѣдователно, до който Руварaцъ дохажда, е, че е имало двама Новака: *Дебели* и *Старина Новакъ* и че когато сѫ се появили пѣснитѣ за първия, вториятъ не е сѫществувалъ още; когато по-послѣ послѣдниятъ станалъ извѣстенъ, готовиятъ поетически образъ на първия е прѣнесенъ върху него. По-нататъкъ сѫщиятъ авторъ дава обяснение и за героя *Дели Татомира*, като мисли, че подъ това име може да се разбира българскиятъ царь Страшимиръ (отъ Видинъ). Но това не е вѣроятно. По-приемливо ще бѫде мнѣнието, че подъ този епически герой трѣба да се крие дѣйствително нѣкой отъ синоветѣ на Дебели Новака, който, като е произхождалъ споредъ Раича отъ рода на Страшимира, може да е запазилъ и родовото име на своитѣ прадѣди, като е нарекълъ едина отъ синоветѣ си съ името на Страшимира, отъ тамъ — Дели Татомиръ. Разгледаната пѣсень се отличава съ добрѣ образувана епическа форма и живо, напрѣгнато съдържание, чието срѣдоточие образува стълкновението между религиитѣ. Живото излизанье на седемь героя върху сцената, тѣхнитѣ отдѣлни борби съ арапина, а особно оная на Секула, чрѣзъ когото християнството възтържествува — всички тия нѣща сѫ прѣдадени съ истински хомерически тонъ и пластичность. Нашата пѣсень се е появила навѣрно прѣзъ 15. или 16. вѣкъ и се локализира положително въ Македония.

Кач. 164, 165, 166 сѫ почти иденетични съ Милад. 143 и не показватъ никаква особеность. Мсб. VII, 95 „Марко Кралевике унищожава сватбарския данъкъ",[1]) Милад. 126 „Нѣмечка кралица и Марко". Първата отлична пѣсень ни изобразява Марка, какъ той една сутринь излиза отъ своя *„Варошъ"* и отива въ Косовска „нахия" да я обиди.

---

[1]) Въ много точки тая пѣсень се съгласува съ Filipović, II. над. LXV.

Ушче първи петли не пеали,
Той се фърли Шарцу на рамена
И ми тръгна по бели друмове.

Слѣдъ като миналъ Скопие, Качанскитѣ клисури, Марко навлиза въ Косовската нахия и въ Косово поле, дѣто съзира „косовка дѣвойка“, но като си мисли, че тя е вдовица, поздравя я тъй: „добро утро косовко вдовице!“ Тя му отговаря, че не е вдовица, а мома; Марко я пита слѣдъ това, защо ѝ сж побѣлѣли коситѣ и повѣхнало бѣлото ѝ лице и защо не се е омжжила. Тя отвръща, има 30 години вече отъ като „черни арапинъ“ е закупилъ „сватбарината“,[1]) която за младоженика е 33, а за булката — 30 минца; нейнитѣ братя сж бѣдни и не могатъ да платжтъ сватбарския си данъкъ, поради което не могатъ да се оженятъ; затова ѝ сж коситѣ побѣлѣли и пр. Великодушно Марко изважда 30 минца, дава ги на момата, за да може да се ожени, па я пита за жилището на арапина. Тя му го обажда; Марко се упжтя къмъ него, пазачитѣ на което обаче го съзиратъ и съобщаватъ на арапина:

По другъ идеть, страшенъ е делия
И страшно ми коня налютило:
Одъ нози му огонь искри летатъ,
Одъ уста му бели пени пагетъ,
Одъ носотъ му сини пламни биетъ,
Одъ очи му секавици пушчатъ.
И най страшно ми се променило:
На плешчи му кожуфъ одъ мечишче,
На глава му калпакъ одъ вълчишче,
И во уста нещо църно носитъ,
Како ягне половинъ годишно.

Арапинътъ заповѣдва на своитѣ пазачи да взематъ оржжието на Марка, но тѣ се разбѣгватъ, когато той се приближилъ къмъ тѣхъ. Като дошелъ при арапина „отъ прѣко море“, Марко го пита, колко минца сватбарина ще му иска; арапинътъ се разядосва, че Марко незнае опрѣдѣлената сума, и му изисква два пжти повече, защото е много голѣмъ. Но Марко дава само три минца, като му обяснява, че нѣма повече; арапинътъ обаче хлопва Марка съ боздугана си, но това той изплаща съ своя животъ. Марко унищожава и неговитѣ хора, отъ които оставя само трима за да прогласжтъ, че отъ сега нататъкъ женитбата ще става безъ всѣкакви даждия, понеже

[1]) Сватбарскиятъ данъкъ въ разпоредбитѣ на султанъ Сулеймана се състоялъ: за мома, която иска да се ожени — 60, за вдовица — 40 аспри; бѣднитѣ плащали наполовина. Hammer, des Osm. Reiches Staatsverwaltung und Staatsverfassung, p. 202.

Заплатила Маркова десница,
Заплатила сета сватбарина.

Тази пѣсень се отличава съ едно особно трогателно изображение на печалното положение на косовска дѣвойка, която поради голѣмия сватбарски данъкъ не може да се ожени; но дѣвойката се възвисява въ нашитѣ очи не само защото сама страдае, а защото тя страдае и за своитѣ братя, които сѫ подвъргнати подъ гнета и жестокоститѣ на арапина; Марковитѣ горѣщи съчувствия къмъ страдащата дѣвойка и неговата възвишена задача да се сразява и унищожава злото въ какъвто образъ и да се яви то; истинско хуманниятъ характеръ на Марка, чиято свѣтовна задача се състои въ това, да отсича постоянно отново израстващитѣ глави на цербера, та да направи да възтържествува доброто — всичко това изпъква прѣдъ нашитѣ очи съ своето величие и възвишеность. Пѣсень Милад. 126 е зависна отъ горната.

Прѣкрасната пѣсень Мсб. III, 98 като че фърля слаби отражения отъ боя при Марица (1371), но ѝ липсуватъ точни доводи. Тази пѣсень стои въ зависность отъ прѣданието, споредъ което Вълкашинъ, като се спасилъ отъ вълнитѣ на Марица, билъ убитъ отъ единъ турчинъ поради скѫпото му облѣкло.[1]) Една „туркиня дѣвойка“ отива една сутринь на Марица да бѣли платно, но водата отеднѫжъ протича кръвна, като носи много глави и единъ раненъ юнакъ, който помолилъ момата да го извади съ помощьта на платното; тя го спасява, но братъ ѝ, Мустафа ага, го погубя, за да му земе скѫпоцѣнното облѣкло и орѫжие. Мустафа ага, така прѣмененъ, отива на Косово, дѣто Марко го погубя, понеже мисли, че той пъкъ е убилъ неговия побратимъ Андреаша и му е облѣкълъ дрѣхитѣ. Когато султанъ Селимъ се научава за това, заповѣда да погубятъ Марка, но никой не се наима; тогава той го повиква писмено при себе си, за да му види юначеството. Марко отива при султана и го заплашва съ смърть, но съ добри думи и голѣми обѣщания султанътъ омилостивя Марка, който въ заключение казва

Еве това я юнаство имамъ —
Да ти свалимъ глава одъ рамена,
Та да знаешъ, кога че да пратишъ,
Да ти дойде Марко Кралевичи;
Току айде царо да ти простамъ.

---

[1]) Гласник XXXV „Цар Урош и краљ Вукашин“ отъ Чед. Миятовичъ.

XI.

Марко освобождава три синджира роби.

Мсб. II, 102; XI, 25; XIII, 99; Милад. 148; Кач. 126, 127; Ястребовъ 103, 261, 269; С. Ив. Б. XII; Шапк. III, 401.

Като прѣдставитель на тази група ще вземемъ песеньта Мсб. XI, 25. Въ сѫбота вечерь Марко седи съ майка си на вечеря; тя го заклина, утрѣ като тръгне за черква, да не взима съ себе си орѫжие, защото ще пролѣе кръвь, та ще оскверни светата недѣля. На утрото, когато Марко се кани да тръгне за черква, жена му Елена го пита, да му постави ли на коня „юначкото оружие,“ но той ѝ отказва, понеже майка му не желае това. Обаче Елена тайно скрива въ седлото на коня „сабля на сглабове“, па порѫчва на тоя послѣдния, когато види Марка въ неволя, да му обади саблята, инакъ — да си мълчи:

Двашъ се, тришъ се у яѫре враща,
Та на Шарца она зарѫчаше:
Леле тебе Шарца добра коня!
Като идешъ тамо на друмове,
Ако видишъ некаква неволя,
Да си кажешъ сабя на сглабове;
Ако нема нищо на неволя,
Немой казва сабля на сглабове.

Отивайки въ черква, Марко забѣлѣзва по пѫтя, че гората е повѣнала, па я пита за причинитѣ; гората му отговаря, че е повѣнала отъ жалость по тритѣ синджира роби, които били прѣкарани прѣзъ нея. Тутакси Марко се затича да достигне робитѣ, минува покрай тѣхъ, па се спира да ги гледа като се извървяватъ. Една млада невѣста го кори, че не я освобождава; когато обаче Марко я упознава, прѣдлага откупъ на арапитѣ, но тѣ не се съгласяватъ, като му казватъ, че и за него има една халка на синджира.[1]) Силенъ гнѣвъ обзима Марка, да се стърпи той неможе, та дограбча отъ коня си скали и камъни, за да утрепе арапитѣ:

Разлюти се кралевике Марко,
Разлюти се сърце у юнака,
Та остана малко на назаде,
Та зафана отъ конь да се своди,
Та си бере скали и камъне,
Да загажда у църни арапе.

---

[1]) Ср. „Не е позволено да се повръщатъ робитѣ въ страната на невѣрницитѣ, или пъкъ да се освобождаватъ съ малъкъ откупъ, защото отъ това неприятельтъ добива сила“. Hammer, des Osm. Reiches Staatsverwaltung und Staatsverfassung, стр. 116.

Но коньтъ Шарко му обажда скритата сабя; съ нея Марко унищожава арапитѣ, освобождава робитѣ, дава имъ пари и ги изпраща да си отидатъ по домоветѣ. Марко продължава своя пжть — той отива въ Дечанския манастиръ но като дошелъ при него, той не влиза вжтрѣ, а развежда умисленъ своя конь около манастира. Монаситѣ очакватъ съ нетърпѣние Марка. Когато игуменътъ го съзира отъ прозореца на манастира, запитва го, защо не влиза въ черква. Марко съ съкрушено сърце му разказва, какво извършилъ прѣди малко: прѣдъ Бога и прѣдъ майка си той сгрѣшилъ, за дѣто пролѣлъ кръвь и се счита за недостоенъ да влѣзе въ черквата. Но игуменътъ му обяснява, че доброто, което Марко е сторилъ по поводъ на тоя случай, изкупува неговия грѣхъ; слѣдъ това Марко се причестява.

Тази прѣкрасна пѣсень, която се отличава съ истински епически тонъ и изобразителность, е забѣлѣжителна по това, че въ нея вѣрно е схваната и послѣдователно прокарана една важна черта отъ Марковия епически характеръ, именно неговото *нравствено величие;* тукъ се изразяватъ много силно както неговото страхопочитание къмъ Бога и майка му, тъй и неговата душевна борба. Цѣлата пѣсень е наджхана съ печаль и възбужда у читателя дълбоко трагично впечатление. Чрѣзъ споменуването на града Нови-Пазаръ и Дечанския манастиръ, нашата пѣсень сочи къмъ западната граница на Македония, дѣто може би се е случило подобно събитие. Другитѣ пѣсни отъ тази група не се характеризуватъ нито съ особно схващание, нито пъкъ съ особна форма, а излагатъ съвършено сухо основния мотивъ. Тѣ се намиратъ вънъ отъ всѣкаква зависность по врѣме и мѣсто. Само отличната пѣсень Милад. 148 ни изобразява сърцераздирателното отношение между Марка и зелената гора, която повѣнала поради сълзитѣ на робитѣ, като се отличава при това и съ завършенъ епически езикъ, украсенъ съ много рисуещи епитети.

Тази група пѣсни се е появила подъ влиянието на тжжното впечатление отъ звѣрскитѣ жестокости на турцитѣ по отношение на християнитѣ; въ тѣхъ се изразява отъ една страна чувството на ужасъ отъ дивата, тиранската человѣческа натура и съжаление къмъ плачещитѣ и ридаещитѣ нещастници. Ние притежаваме достатъчни исторически свѣдѣния, които поразително се схождатъ съ изображенията въ пѣснитѣ. Тия исторически съобщения ни разправятъ, че цѣла глутница хора, купувачи и прѣкупувачи, наречени *cozonen* или по латински *laniflae, mangones,* сж слѣдвали слѣдъ мухамеданската войска и сж купували „всичкитѣ християни, които

сж бивали взети роби отъ редовната войска и били докарани живи въ лагера; тѣ, купувачитѣ, водѣли съ себе си камили и мулета, слѣдъ които нързвали дълги вериги, често пжти тъй дълги, че въ тѣхъ могли да навържатъ около 50—60 човѣка; навързуватъ, слѣдователно, бѣднитѣ хорица на вериги, както по насъ навързуватъ напр. кучета, коньe или други животни".[1])

XII.

Богъ намалява Крали Марковата сила.

Мсб. II, 116; Библ. св. Климентъ 1889, кн. VIII стр. 165—172; Милад. стр. 528 (прозаич. разказъ).

Началото на първата пѣсень ни прѣдставя Марка въ едно общество отъ кралье и банове. Всѣки отъ тѣхъ се хвали съ своето юначество, най-много се хвали обаче Крали Марко, като казва, че ако земята имаше ржчка, той би я обърналъ. Всички избухватъ въ смѣхъ и му казватъ, че дори и баща му, който бѣ извънреденъ герой, не се е хвалилъ толкова много. Разядосанъ отъ това Марко отива у дома си. По пжтя го срѣща „дѣдо Господь" въ образа на старъ човѣкъ, за да му намали на половина силата, инакъ Марко би причинилъ голѣми загуби, ако обърне земята. За тази цѣль Богъ поставя на пжтя една торбичка, пълна съ пръсть и моли Марка да му я повдигне на гърба, защото самъ той е старъ и немощенъ човѣкъ. Марко поисква да я грабне съ своята „ياргия", но тя се прѣчупва на двѣ отъ тежестьта, та той се навежда отъ коня да я издигне съ ржка, обаче пакъ не му се удава. Отъ напрѣганието, което Марко употрѣбилъ, краката на Шарка потъватъ до колѣнѣ въ земята,[2]) а и *отъ това Марковата сила се намалила на половина*, въ замѣна на което

И отъ Бога благословъ той добилъ
За да биде Марко многу итъръ.

Мотивать, който тука се явява като епизодъ, е развитъ въ самостоятелна пѣсень въ Библ. св. Кл. VIII. Въ началото на тая пѣсень се изказва едно хвалебство въ честь на Бога, а слѣдъ това се нафърля въ едри краски извънредно нагледенъ образъ отъ Марка.

---

[1]) *Tuerckische Historien* von der Tuercken Ankunft | Regierung Königen | и т. н. Aus Italienischer Sprach in unsere Teutsche verdolmetscht durch Heinrich Mueller | der Rechten Licentiaten und freyen Kuenste Magister. Cap. I (der gefang. Christen). Frankfurt am Mayn M. D. XIII. (unpaginirt).

[2]) Единъ отъ великанитѣ на краль Rother (König Rothers Riesen), като се разтропалъ отъ ядъ, потъналъ до колѣнѣ въ земята.

Още отъ първитѣ части и началото на третята се появява експозицията на послѣдующето дѣйствие, което се развива слѣдовитто до самата висша точка: спогнатъ отъ велика сила, Марко не знае що да прави съ нея, защото нѣма никой, съ кого да се сражава; около него е глуха пустиня. Най-сетнѣ той се извръща къмъ небето, вижда блѣстещата вечерница какъ грѣе и се смѣе, па я пита, да ли е видѣла подобенъ герой, както него; тя му отговаря, „ни е било, нито пакъ ке бидитъ". Възгордѣнъ отъ това, Марко продумва на вечерницата: но ти не ме познавашъ още; дори съ самаго Бога бихъ се сборилъ, ако слѣзѣше на земята и ако тя имаше ржчка, азъ бихъ я повдигналъ. На това звѣздата не отвръща нищо, лицето ѝ притъмнява, заплаква и изчезва. Марко се разтжпкува насамъ нататъкъ на коня си, всичко около него трепери; най-сетнѣ Богъ поглежда отъ небето къмъ земята, смилява се за нея, защото не ще може да удържи повече Марка; затова той слиза на земята и както по-горѣ, отнима половината отъ Марковата сила, като му казва, че отъ тукъ нататъкъ *ще навива своитѣ неприятели съ хитрость.*[1]) Усмиренъ отъ това, Марко отива въ Прилѣпъ, оженва се и става господарь на страната си. Проф. Wollner е на мнѣние, че мотивътъ за намалението силата на Марка въ южнославѣнската епика се е появилъ подъ влиянието на персийското епическо прѣдание.[2])

XIII.

Марко и Веле отъ Костуръ.

Мсб. XII, 68; XIII, 101; Кач. 159 и пр.

Тази група изобразява едно дѣйствително събитие отъ живота на Марка, именно неговитѣ борби съ Балша за града Костуръ. Обаче прѣзъ вѣчното скитанье на устната традиция, историческиятъ фонъ на тѣзи пѣсни се е затъмнилъ, така че тѣ съдържатъ много слаби спомени отъ оная епоха; само името на града Костуръ (Македония) и онова на Балша (който собствено се явява подъ разни имена: *Беле* — въ Мсб. XIII, 101; Кач. 159; *Гина* — въ Мсб. XII, 68) напомнятъ за дѣйствителното събитие между Марка и Балша. Въ Марково отсжтствие Балша II и Андрея Мусаки завзели въ 1327 или 1373 г. града Костуръ, който принадлежалъ на Марка

[1]) Ср. Милад. стр. 528: *Фальба Маркова.* За да накаже Марковата надмѣнность Богъ праща Ангелъ да му отнеме, както по-горѣ, силата. Отъ тогава той „со хитрость сжде и подмамка наделвеше другитѣ юнаци, како Гина Груица, и др."

[2]) „Einige Spuren des Einflusses der iranischen Heldensage auf die Südslavische" in den Indogerm. Forschungen IV, p. 455. Ср. Период. Спис. кн. 58, стр. 651

Народната традиция разправя, че Марко се опиталъ съ помощьта на султана да вземе обратно града. М. Орбини съобщава, че съ съдѣйствието на султанъ Баязида, Марко сполучилъ да прѣвземе отново Костуръ, но трѣбвало да го напустне, защото противника му Балша получилъ подкрѣпление отъ своя братъ. Така Балшичитѣ отъ 1375 год. станали господари на града; послѣдниятъ Балшичъ, на име *Гина,* е може би първообразътъ на епическата личность „Мина отъ Костуръ.“[1]) Пѣсень Мсб. XIII, 101 отразява тъмни проблески отъ дѣйствителнитѣ причини за неприятелскитѣ отношения между Марка и Балша, именно Маркова жена Елена е послужила за поводъ на тѣхния раздоръ.[2]) Марко се скаралъ съ жена си Ангелина, защото тя не му давала да пие достатъчно вино, затова той отива да живѣе въ Солунъ. Тя му пише да се върне, но Марко отговаря, че ще остане тамъ 6 години; прѣзъ това врѣме тя трѣбва да го чака: ако той не се върне, тя трѣбва да се ожени, но само за *пò-добъръ* юнакъ отъ него. Жена му, обаче, не чаква и се оженва за *Беле Костурчето,* който ограбя кжщата на Марка и се завръща въ Костуръ. Увѣдоменъ отъ майка си за станалото, Марко се упжтва прѣоблеченъ като калугеръ къмъ Белевата кжща, сполучва да влѣзе вжтрѣ и погубя Беле, а жена си изгаря. Пѣсень Кач. 159 се съгласува изобщо съ горната, а въ пѣснитѣ Милад. 102, С. Ив. Б. V, Мсб. XIII, 86, Марковиятъ противникъ се явява подъ името *Гино,* Милад. 102. Марко постилъ, па се кани да иде да се причести въ черквата св. Архангелъ, като при това не иска да вземе никакво оржжие; жена му обаче полага сабята му подъ гривата на коня, на който и поржчва:

„Коню, коню жити църни очи!
Ако видишъ негде Марко во зло,
Да му кажешъ негва острà сабя.“

По пжтя Марко срѣща *Гина Арнаутче,* който му казва, безъ да го познава, че отива да грабне сестра му. Марко заминава пò-нататъкъ, но Шарко му обажда сабята; Марко се повръща да се бие съ Гина. Най-напрѣдъ се сражаватъ съ сабли, послѣ се хващатъ за рамената, при което Марко тъй силно бива ударенъ о земята, че се забилъ въ нея до врата. Сждбата му е рѣшена, но той моли Гина да го отведе при неговата кръчмарица, зà да го погуби

[1]) Гласник, 49 р. 199—200. г. Анд. Гавриловић (Глас. срп. кр. акад. LVIII 37, 1900, стр. 180) мисли, че „Мини-Мињи-Михни од Костура требва тражити пара у латинским господарима породице Гропа.“
[2]) Иречекъ, Истор. Болгаръ 433.

прѣдъ нея; тя ще се зарадва отъ това, понеже Марко не й заплатилъ изпитото вино. Но въ сѫщность, тя му била посестрима. Гино изпълня молбата му, кръчмарицата обаче тайно освобождава Марка отъ веригитѣ и му дава възможность да погуби *Гина*. Въ Мсб. XIII, 86, Марко устроява три софри: една за бѣдни хора, друга — за срѣдни, а третя за богати; но понеже нѣма риба за софритѣ, той отива да донесе. По пѫтя го срѣща Гино, който като не го познава, заплашва, че отива да обере кѫщата на Марка; но послѣдниятъ го погубя. С. Ив. Б. V се съгласява съ тази пѣсень напълно. Не може да се каже обаче, дали подъ името *Гино* може да се разбира послѣдниятъ господарь на Костуръ, или единъ отъ двамата деспоти въ Албания, *Гиносъ Буасъ*, който въ 1378 год. бѣ побѣденъ отъ Янинския Тома и взетъ робъ. Названието Арнаутче говори за послѣдния. Г. Ан. Гавриловић въ своята статийка *„Историјска сећања* у неким народним песмама о краљевићу Марку" *(Глас* срп. кр. акад. LVIII (=37), 1900, стр. 115—141) мисли, че въ основата на епическата личность *Ђемо Брђанин* въ сръбската пѣсень, Вукъ II, 68, е легнала нѣкоя отъ личноститѣ на арбанашкитѣ князе съ наименование *Гино;* но кой Гино именно г. Гавриловић не ни казва. Освѣнъ това, той мисли (стр. 124), че тая група пѣсни отъ сборника на Милад., въ който противникъ на Марко се явява *Гино* (Гино Арнауче, Динче Арнауче и Гино Латининъ), сѫ близки или далечни варианти отъ Вуковата пѣсень II, 68. Но пѣснитѣ на бр. Миладинови сѫ записани въ Македония, западната часть на която е била нѣкогашната Маркова държава. И самъ г. Гавриловић, малко по-горѣ въ своята работа (стр. 116) казва, че тамъ именно (областьта между Костуръ, Охрид. езеро, Шаръ и Вардаръ) — „на том простору ваља поглавито и тражити основу народног предања и певања: догађаја, ту засновани и упамећени, пренесоше се песмом и причом далеко, до граница раније поменутих; тамо се поетска страна њихова улепша, дође до врхунца, али историски део у њима потамне, локализова се изнова и с новога гледишта." Щомъ с тъй, не може ли да се счита Вуковата пѣсень като вариянтъ отъ идентичнитѣ пѣсни на Миладиновия сборникъ, които сѫ записани тамъ, дѣто и споредъ г. Гавриловића трѣба да се търси основата на народното прѣдание и пѣние за Крали Марка?

XIV.

Марко и Муса Кеседжия.

Кач. 168, 169; Мсб. VIII, 100; Шапк. III, 423; Ястр. стр. 60.

Кач. 168. Марко търси цѣли три дни и три нощи Муса Кеседжия, за да се сражава съ него; но като немогълъ да го намѣри, отъ досада напада го дрѣмка. Когато заспалъ, Шарко забѣлѣзва, че се приближава къмъ тѣхъ нѣкакво чудовище („хала“), затова събужда Марка. Послѣдниятъ, като видѣлъ халата, изплашва се, обаче иска да се срази съ нея, но вижда, че тя не е нищо друго, освѣнъ Муса, който не разпознава Марка, та го пита за него; Марко му отговаря: „съ Марка думашъ, Марка не познавашъ“. Слѣдъ това се открива една ожесточена борба, която трае три дни и три нощи; Марко бива поваленъ на земята, затова той вика своитѣ сестри — вилитѣ — на помощь; тѣ дохаждатъ тутакси и му пришепнуватъ на ухото: „да куде су потайни ножове“; Марко ги е ималъ у себе, но заборавилъ да ги употрѣби; сега съ тѣхъ той убива Муса, който пада върху Марка, та го затиска, както и въ борбата му съ евреина. Вилитѣ го избавятъ и отъ тая напасть. Мсб. VIII, 100 се схожда съ прозаическия разказъ Мсб. VI, 133—134, а освѣнъ това има нѣщо общо и съ Вукъ II, 67 по съдържание, но никакъ не и по поетическа обработка. Царьтъ фърлилъ Марка въ темница, дѣто Марко убива една ламя и пролежава 9 години; прѣзъ това врѣме той не получава нищо за ядене, освѣнъ малко хлѣбъ отъ една стара баба, та затова изпусталѣва страшно. Муса се прочулъ много; той изплашилъ свѣта съ своитѣ жестокости, а сега застрашава и царя. Когато послѣдниятъ узналъ, че Марко е живъ още, освобождава го; неговата брада достигнала до земята, а ноктитѣ — педя и чопережъ. Слѣдъ като го обръснали и остригали, царьтъ му дава, по негово желание, единъ мѣсецъ врѣме, за да се поправи. Марко дошелъ въ себе си, слѣдъ което се упжтва срѣщу Муса, намира го; но прѣди да се ударятъ Муса пита Марка, дѣ е билъ досега; Марко не му отговаря, а го призовава на бой. Близу до юнацитѣ сражаватъ се и тѣхнитѣ коньe. Когато Марко видѣлъ, че ще бжде надвитъ, повиква на помощь своята посестрима самовилата, която дохажда и му връчва единъ боздуганъ; съ него Марко поразява противника си. Муса ималъ 9 сърца, понеже бозалъ отъ 9 майки, а затова е билъ и толкова силенъ юнакъ. Тая пѣсень е прѣтърпѣла влияние отъ хайдушкия духъ; нейната форма е смѣшение отъ 10 и 8-срѣченъ стихъ; тя, както менъ се чини,

се е доста отдалечила отъ първоначалния вариянтъ. Отъ нейнитѣ елементи е съставена и пѣсень Шапк. III, 423, но като че тая подирната фиксира по-вѣрно епохата на Мусовитѣ жестокости и затова се прѣдставя и за по-стара. Споменуваньето „Качански клисури“, както и у Вукъ II, 67 „Уз Клисуру тврда Качаника“, сочи къмъ сѣверо-западна Македония — мѣстото на дѣйствителното историческо събитие. Едно особно елементарно настроение е легнало въ основата на тази пѣсень: Марко лежи въ одринската темница, неговото жилище е запустѣло: дворъ е обрасълъ съ пелинъ, а старото дърво — изсъхнало; връхъ него кацнали три кукувици:

Една кука туку овде-онде,
Друга кука вече ичъ не може,
Трекята е вече осипнала.

Първата е Марковата майка, втората — Марковото „любе“, а третята — неговата сестра. Но подиръ нѣкое врѣме Марка го освобождаватъ и т. н., както и въ пѣсень Мсб. VIII, 100. Съ помощьта на вилитѣ Марко побѣждава Муса. Слѣдъ това той отива при султана и за възнаграждение иска да царува три деня вмѣсто него; прѣзъ своето тридневно царуванье Марко унищожава тъмницитѣ, като ги напълня съ камъни. Въ Ястреб. стр. 60 се явява вмѣсто Муса — Курунъ разбойникъ. Дали мотивътъ за Марковото лежанье въ тъмницата, както това е въ пѣснитѣ Мсб. VIII, 100, Шапк. III, 423, Вукъ II, 67, е принадлежалъ къмъ първото схващанье въ пѣснитѣ за Муса, не може да се каже, защото Муса се явява въ тѣзи пѣсни, макаръ и съ собственото си име, въ образа на традиционния арапинъ; пѣснитѣ за борбата на Марка съ арапина, въ които тоя мотивъ се съдържа, сж се появили по всѣка вѣроятность по-рано и можеха слѣдователно да повлиятъ върху Мусовитѣ пѣсни.

Коя историческа личность е послужила за образуваньето на епическата фигура на Муса Кеседжия? Има двѣ исторически личности, извѣстни подъ това име: Муса, синъ на Баязида I, който бѣ изпратенъ отъ брата си Мухамеда отъ Азия въ Европа, за да погуби другия си братъ Сулеймана, владѣтельтъ на европейска Турция, но биде побѣденъ при Златния-рогъ отъ Сулеймана и бѣ принуденъ да се отстрани къмъ сѣверъ въ Тракия, дѣто извърши много жестокости, та си спечели прозвището „кеседжия“. По-послѣ той сполучи да погуби Сулеймана, но намѣри силенъ противникъ въ лицето на брата си Мухамеда и Сулеймановия синъ Орхана; Муса хвана обече послѣдния, ослѣпи го и прѣвзе страната на Богдана, славѣнски господарь въ Македония, защото тоя се сра-

жавалъ срѣщу него отъ къмъ страната на Мухамеда. Тоя, заедно съ Богдана и Стефана Лазаровичъ подгони Муса къмъ сѣверъ прѣзъ Овче поле (на изтокъ отъ споменатото Кочани) и се удари съ него въ рѣшително сражение при с. Чамурлу (близу при Самоковъ) въ 1413 год.; тукъ Муса, тоя ужасенъ „звѣрь“ споредъ думитѣ на К. Костенечки, бѣ погубенъ.

Второ. Руварацъ мисли, че въ сръбскитѣ пѣсни подъ името Муса по-скоро може да се подразбира Мойса, единъ отъ добритѣ герои на Г. Кастриотъ, като се основава въ това си твърдение, главно върху слѣдното съобщение отъ К.-Миошичъ:

J povedi od Dubra viteza
Po imenu Mojsiju vojvodu
Srbski pobro, *Musu Arbanasu*

и върху Вукъ II, стр. 401 „Вино пије Муса Арбанаса“. Руварацъ твърди, че Муса въ българскитѣ пѣсни е съвършено друга личность отъ оная въ сръбскитѣ. Доказателство за това той намира въ една пѣсень отъ сборника на П. Р. Славейковъ,[1]) въ която се разправя, че царьтъ се обърналъ за помощь къмъ заробения герой *Кара Богдана,* за да го отърве отъ Муса. Но Богданъ като не се наелъ да се сражава съ Муса, казалъ на султана, да се обърне къмъ Марка въ Прилѣпъ. Кара Богданъ въ пѣсеньта е по-горѣ споменатия Богданъ. Туй, което въ тази пѣсень, казва Руварацъ, се говори за Богдана, е прѣнесено въ сръбскитѣ пѣсни върху Марка. Албанскиятъ Муса е билъ отначало на длъжность при Г. Кастриотъ, но послѣ минува на страната на Мухамеда, който го употрѣбилъ въ борбата си срѣщу Кастриота; слѣдъ врѣме обаче Муса прѣминува пакъ къмъ послѣдния и се сражавалъ съ щастие срѣщу турцитѣ.[2]) Халански (III, 503) акцептира мнѣнието на Руварацa. И споредъ насъ то е твърдѣ вѣроятно. Разбира се, че най-напрѣдъ сж се образували пѣсни за турчина Муса, защото той е живѣлъ не само по-рано отъ албанеца Муса, но и съ своитѣ жестокости е франиралъ народната фантазия, когато послѣдниятъ е станалъ извѣстенъ, може би, едва слѣдъ 1444 г. като началникъ, поставенъ отъ Г. Кастриотъ на чело на албанското възстание. Пѣснитѣ, които сж се образували и за послѣдния, сж се слѣли въ скитьнето на устната традиция съ ония за Муса Кеседжия по сходството на името. Но българскитѣ пѣсни иматъ прѣдъ очи изключително Муса Кеседжия — синътъ на Баязида I.

[1]) Тоя сборникъ е станалъ библиографска рѣдкость; за мене той бѣ недостжпенъ.
[2]) Руварац, „Две студентске расправе“. р. 54—55.

XV.

Марко и Арватка дѣвойка.

Мсб. I, 62; Мсб. II, 100, 107; Мсб. X, 80; Кач. 170, 171, 172.

Мсб. X, 80. Една воинствена „Арватка дѣвойка“ е присвоила въ ржцѣтѣ си такава сила, че не позволява на другитѣ дѣвойки да се мжжатъ доклѣ тя сама не се ожжжи. Бѣднитѣ хорица се оплакватъ на Марка и му пишатъ да ги отърве отъ тази дѣвойка, за което ще получи голѣми подаръци. Писмото заваря Марка въ Прилѣпъ въ механата, когато той пие вино съ своитѣ вѣрни другари: Милошъ „вреденъ юнакъ“, Янкула войвода, Момчило добъръ юнакъ и Рельо шестокрилье. Отъ жалость Марко се разплаква, съобщава на другаритѣ си съдържанието на писмото и всичкитѣ рѣшаватъ, да отидатъ на помощь на страдащитѣ; тѣ *навлизатъ въ страната на Арватка дѣвойка:*

Де влъзная у нейната земня,
Де сгазия шесъ саати мѣсто (ст. 85—96).

Тя ги съзира, въоружава се и отива да се сражава съ тѣхъ. Нейната поява тъй ги изплашва, че тѣ се разбѣгватъ, но дѣвойката ги настига и ги пита, що сж и какво сж, па фърля прѣдъ тѣхъ своя „калпакъ“, като имъ казва, че който го повдигне и го постави на главата си, той ще стане нейнъ любовникъ. Всички се опитватъ, но напразно; най-сетнѣ се опитва и Марко, който издига калпака, но нарочно не го поставя на главата си; отъ това дѣвойката се разядосва и фърля героитѣ въ тъмница, дѣто тѣ лежаватъ цѣли три години. За великдень тя имъ праща червени яйца, за Гергьовденъ — агне и пр., за да знаятъ, кое годишно врѣме иматъ. Слѣдъ като се изминали тритѣ години, на Рельо се удава да изнесе героитѣ на крилата си прѣзъ комина, обаче да изнесе Марка — било много мжчно:

Реть е дошло Марконе юнака;
Па го зема Рельо шестокрильо,
Повдигна го — оно се не дига:
Тежко било, Богъ да го убие.

Въ всѣки случай, Рельо изнесълъ и него и всичкитѣ юнаци избѣгватъ. Чрѣзъ сънь дѣвойката узнава за станалото, та се въоружава и иска да ги догони:

Па си тури тоя самуръ калпакъ,
Па си яна коня ластоица:

Тури нога у десна зенгия;
Дуръ да тури море и оная —
Виуръ ветъръ подъ ясното небо.

Когато Марко забѣлѣжилъ, че ще ги стигне дѣвойката, прѣоблича се като монахъ и остава назадъ отъ другитѣ; Арватка дѣвойка го настига и пита за бѣгълцитѣ, но той ѝ обажда, че тѣ сѫ вече толкова далечъ, че не може ги достигна. Освѣнъ това Марко ѝ казва, че макаръ тя и да е юнакъ надъ юнаци, обаче все си остава жена: не може да върти добрѣ сабята, нито пъкъ да язди както трѣба конь; затуй той желае да я научи. Тя, като всѣка жена, „краткоумна жена дългокоса", слиза отъ коня и го прѣдава заедно съ сабята на Марко, който се фърля на коня, погубя дѣвойката, а тя умиращецъ го проклина:

Мене тука гробо че ми бäде,
Я отъ тебе нийде гробъ да нема.

По този начинъ Марко освободилъ „клетитѣ сиромаси", отъ жестоката дѣвойка! Тази хубава пѣсень, която състои отъ 455 десетосрични стиха, се отличава съ издържанъ епически езикъ и разнообразно съдържание; врѣмето и мѣстото на нейната поява не могатъ да бѫдатъ опрѣдѣлени, обаче отъ общия характеръ на тая група, както ще видимъ, заключаваме, че се е появила прѣзъ 15. в. Съпоставянието на Марка съ дѣвойката дѣйствува комично, но общото естетическо впечатление се накърнява отъ това, че Марко е изгубилъ своя рицарски духъ и се прѣобърналъ на единъ страхливецъ, който дѣйствува само съ измама. Мсб. I, 62: седи Марко, та вечеря сухъ хлѣбъ и вино червено, а до него е неговата стара майка, която отъ радости, че е отхранила такъвъ герой, не вечеря, а го гледа съ наслада въ очитѣ. Но той съ присмѣхъ ѝ обажда, че има герои, които го носятъ подъ мишница; това я толкова наскърбява, че тя заплаква. Марко я утѣшава, като ѝ казва, че и *Арватка* дѣвойка е била по̀-юнакъ отъ него, но той я погубилъ. Когато се събрали еднѫжъ 30 героя при Арвата града около единъ кладенецъ; тамъ тѣ съзрѣли едно бориково дърво, а връхъ него единъ водениченъ камъкъ, па се чудятъ, какво може да бѫде това. Едно козарче имъ обажда, че дървото е вретеното, а воденичниятъ камъкъ — прѣшленътъ на Арватка дѣвойка. Заинтересуванитѣ юнаци отишли въ Арвата града, за да видятъ тая дѣвойка, но трѣбало да чакатъ до срѣднощь, доклѣ се завърне.

Загреала една ясна дзвезда,
Загреала отъ земя запада;

Греомъ грее, на порти догрее.
Та не ми е тая ясна дзвезда,
Нело ми е Арватка девойка!

Юнацитѣ я поздравятъ и искатъ да я вземать за жена на Милоша. Тя се зарадва, съгласява се и ги поканя на чардака си да отидатъ да пиятъ вино. Марко се опитва обаче тайно да я убие, но тя прѣдугажда неговия помисълъ и се запазва, а слѣдъ туй фърля юнацитѣ въ тъмница. Въ останалото тая пѣсень се съгласява съ горната. Очевидно е, че тя е зависима отъ първата и стои въ всѣко отношение пò-долу отъ нея: поетическиятъ мотивъ на първата е освобождението на бѣднитѣ хорица отъ жестоката дѣвойка; а това съвършено е изоставено въ втората пѣсень и конфликтътъ е намаленъ, а въ своя завършъкъ дѣйствието се гради върху Марковото честолюбие. Десето-сричниятъ стихъ не е прокаранъ послѣдователно. Мсб. II. 100. Марко се намира въ *Легена* града, а майка му — въ „незнайна земя". Марко я пита, дали нѣма тамъ „незнайни делии", съ които да се сражава; тя отговаря, че нѣма такива, но има *незнайни* дѣвойки. Когато една отъ тия дочува това, извиква Марка да излѣзатъ на двубой върху *Стара* планина, дѣто сѫ се били нѣкога тѣхнитѣ бащи и дѣда. Марко иска обаче да го почака малко, доклѣ си приготви сабята и пушката; но тя му казва, че и тя не е приготвена. Сражаватъ се. Марко се оказва пò-слабъ, па вика на помощь брата си, който му отговаря, че е срамно да се биятъ двама юнаци срѣщу една мома. Тогазъ Марко вика на помощь сестра си; тя му напомня за „влашкото ножче", съ него той трѣба да удари дѣвойката въ „слаби половини". Така Марко побѣдилъ Арватка дѣвойка! Кач. 170 е зависна отъ Мсб. I, 62, обаче записана е злѣ. Въ Мсб. II, 107 дѣйствието се развива тъй, както и въ Мсб. I, 62, само че въ нея вмѣсто Марко явява се *Рельо Крилатица*, а дѣйствието се локализира въ *Аинъ* планина; дѣвойката се нарича Русалка (Русанта), която има едно „алатско кале", връхъ глава си носи перо отъ *бушма*. Въ Кач. 172 момата се нарича *Крила Самовила*, която взима данъкъ на юния, що отиватъ въ църква Раваница.

Колкото за войнствуещитѣ женски образи въ южнославѣнската епика, тѣ не могатъ да се разглеждатъ като слѣдствие отъ интернационално етническо прѣдание, а като такива, които сѫ взети отъ самия животъ на южнитѣ славѣни и ако между тия женски типове не намираме велики, индивидуално опрѣдѣлени образи. причината трѣба да се търси отъ една страна въ общото свойство на живота на южнитѣ славѣни, а отъ друга — въ тѣхната епика.

Халански обяснява етимологически значението на думата *Арватна* отъ старото название на Албания — *арванитска* държава (албанци — арванити) и мисли, че названията „джидовка“ и „арватка“ се отнасятъ къмъ една и сжща прѣдстава и иматъ еднакво значене. Това разяснение само по себе си се явява вѣроятно, но то се отнася само до етимологията на думата и не ни дава никакво понятие за появата на южнославѣнската амазонка. Ние обаче сме на мнѣние, че южнославянскитѣ воинствени дѣвойки, за чиито епически образи нѣмаме речи нищо запазено отъ историята, водятъ началото си отъ дѣйствителни личности. Така, съобщава професоръ Иречекъ,[1]) между войнишкитѣ села въ Срѣдна-Гора е било и селото *Копривщица,* което тогава броело около 10000 жители. Слѣдъ покорението на България, тамъ се прѣселили много богати хора отъ Златица и отъ Пловдивъ, понеже мѣстностьта около Копривщица е била гориста, та е служила като прибѣжище на жителитѣ отъ прѣслѣдванията на турцитѣ; освѣнъ туй тя била твърдѣ живописна. Между богатитѣ прѣселенци се е намирала и една жена отъ село *Рила,* която въ 1453 год. отишла при султана въ Одринъ и си измолила единъ ферманъ, съ който ѝ се усигорявало господството надъ Копривщица и то съ голѣми привилегии, напр. *никой конникъ турчинъ да не може да прѣстжпи въ нейната земя* и пр. Въ този ферманъ селото Копривщица се нарича *avrat-alan* — женско поле; а послѣ отъ avrat чрѣзъ метатеза е произлѣзло *arvat,* отъ тамъ — *арватка дѣвойка* и *арвата* града. А и самитѣ пѣсни даватъ да се разбере, че сж се появили въ мѣстностьта около Копривщица: Мсб. II, 107 отнася мѣстото на борбата въ *Аинъ* планина, което ще е *Хаинъ*-планина (Хаинкьоскиятъ боазъ на с. и. отъ Копривщица въ централния Балканъ); пѣсень Мсб. II. 100 локализира сражението около Копривщица въ Стара планина. Послѣ споменуваньето на „Клисура“ въ пѣсень Мсб. II, 107 не стои ли въ съотношение съ града Клисура (недалече отъ Копривщица), и Русалка (Русанта) съ Рила? Нѣколко думи и за названието *Легена* града. С. Новаковичъ (Archiv III, 124 слд.) мисля, че подъ Leden (отъ маджарското lengyel) се разбира полякъ. Д-ръ Сьоренсенъ (Archiv XV, стр. 33.) вѣрва, че тази дума означава литвинецъ, а съ това той се съгласява съ Руварацa,[2]) като черпи своитѣ доказателства отъ ромжнското стихотворение „Богданъ“. Тука Богданъ, синътъ на Lăpuşneau, се домогва до дъщерята на de

[1]) Исторія Болгаръ 580; сПс. IX, 24—25.
[2]) „Две студ. расправе“ стр. 40 сл.

Litean cel bogat şi din lege lepădat, въ което Litean, споредъ Сьорензена, е ромънското означение на литвинецъ. По обяснението на това загатно име *Легенъ* срѣщаме двѣ нови работи, рецензирани въ послѣдната книжка на „Летопис матице српске“, кн. 202 и 203, 1900, отъ дѣто ние заимаме слѣднитѣ бѣлѣжки. Г-нъ Синиша е написалъ[1]) историко-географска студия подъ заглавие „Лећан-град“. Авторътъ мисли, че народната традиция не грѣши, като отнася Легена града въ нѣкоя талиянска (латинска) земя, съ която сръбската държава е стояла въ нѣкакви връзки, напр. Душанъ съ Венеция. Споредъ Синиша най-напрѣдъ е била възпѣта женитбата на сръбския царь Бодина за латинката Яквинта (послѣ традицията е прѣнесена върху сръбския царь Стефана) дъщеря на Аргирица, дукъ на Апулия. Авторътъ намира, че въ първата половина на XI. вѣкъ се говори за нѣкой Аргиръ (Argyrus), синъ на Мела или Мило (Mello), па мисли, че Аргирусъ Миловъ е едно и сѫщо лице съ Аргирица; на мѣстото на бащата на Аргируса — Мила, е поставенъ сръбскиятъ Михаилъ. Аргирусъ живѣлъ въ полския градъ Alexanum (Alessano), който по изговора на сърбитѣ въ Приморието би гласѣлъ Алежанъ, а отъ послѣдното южно-сръбскиятъ пѣвецъ направилъ Лећан. Но споредъ рецензента (стр. 374) Аргирусъ, синътъ на Мила, и Аргирица не ще да сѫ една и сѫща личность, поради което хипотезата на Синиша пада. Друга версия за обяснението на Легена-града изнася ромънскиятъ историкъ-филологъ Б. П. Хаждъу въ своята работа *Negru Voda* (Букурещъ 1898), реферирана въ Пс. кн. LXI, 1900 г. Хаждъу търси Легена града въ Мала Влахия. Женитбата не се отнася до Душана, а до краля Милутина, който се женилъ за дъщерята на нѣкой влашки войвода. Този влашки войвода споредъ Хаждъу билъ *Литонъ,* чието седалище билъ градътъ *Nedea,* при вливането на р. Жиулъ въ Дунава. Но ромънски Литонъ се нарича Litean, което значи *Латинъ,* а нареченъ е билъ тъй, защото изповѣдалъ католишка вѣра. Славѣнското название на Литонова градъ е Нединъ (Мединъ) градъ. Хаждъу мисли слѣдов., че Милутинъ е воювалъ за Нединъ градъ; може би една такава война се е свършила съ жинитба. Литонъ-Латинъ билъ би слѣдователно латински краль Михаилъ, а Нединъ (Мединъ) градъ — Легенъ градъ. Обаче споредъ рецензента, стр. 376, отъ сръбската история не може положително да се установи, че дѣйствително жената на Милутина била отъ Мала Влахия. Така че и обяснението

---

[1]) Въ Годишњаца Николе Чупића, књига XIX. Београд, 1899.

на Хаждъу не е достатъчно. Особно какъ е произлѣло отъ Нединъ (Мединъ) градъ — Легенъ градъ? Прѣдставата за *Легена* града и *Легенски* царь се срѣща много често и въ българската епика, която свързва обаче тия понятия съ Македония. — Ние намираме у Верковича,[1]) че подъ названието *Легенско* е извѣстна мѣстностьта, която се намира недалече отъ Сѣрсть (3 часа) къмъ политѣ на Родопитѣ. Това му съобщила пѣвицата Дафина. Тамъ сѫ били заселени нѣкога поляци да обработватъ рудитѣ. Пѣснитѣ Милад. № 30, 31 разказватъ за нѣкакви си *Легенски* и „Труемски“ християни, които не зачитали религиознитѣ обичаи на ония отъ източно-православното вѣроизповѣдание, а си имали свои особни и понеже не вѣрвали въ истинския Богъ, а въ Бога на златото и среброто, Богъ ги наказалъ, като заповѣдалъ да потече отъ чешмитѣ имъ злато и сребро [2]) Отъ казаното се вижда слѣдов., че подъ названието Легенъ трѣба да се подразбира полякъ, и произхожда може би отъ Лехъ = полякъ. А. Шоповъ [3]) споменува, че въ Перинско (Македония) сѫ били заселени нѣкога поляци, които и до днесъ сѫществуватъ въ селото *Лехово* (Мелнишко).

XVI.

Марко и Евреина.

Мсб. V, 88, 89; Мсб. XII, 74; Кач. 162; С. Ив. Б. VI; Спс. XXI—XXII стр. 544.

Мсб. V. 89. Началото на тая пѣсень напомня пѣсеньта за Филипа Маджаринъ: на далеко и широко се разпространила славата на „жълта чафутина“. Той погубилъ много юнаци, отъ тѣхнитѣ глави издигналъ 9 кули, а отъ рѫцѣтѣ — построилъ портитѣ на кулитѣ си; сега той иска да погуби и Марка, та да може прѣспокойно да уплѣни св. Гора, да прогони монаситѣ и да изгори всичкитѣ книги.

Че изгори книги вангелии,
Сички народъ безъ законъ че стане.

Евреина праща писмо на стария игуменъ Славе, въ което му пише, да му прѣдаде манастира или да му го продаде, инакъ ще го вземе съ сила. Игуменътъ разгласява, че Св. Гора се намира въ опасность, не ще ли се намѣри нѣкой християнски герой, да я спаси отъ рѫцѣтѣ на евреина? Обаче като не се явява никой, отчаянъ, игу-

---

[1]) Народне песме Мак. Бугара“, кн. I р. 293.
[2]) Прѣданието за фригийския царь разказва, че тоя царь го стигнало проклетието, споредъ което хлѣбътъ му се прѣобърналъ въ злато и той умрѣлъ отъ гладъ.
[3]) „Изъ живота и положението на Българитѣ въ Вилаетитѣ“.

менътъ иска да продаде „чистата Света-гора“ на евреина. Монаситѣ го съвѣтвать да изпрати по-прѣди телялинъ, да прогласи за случката въ Солунъ, може би ще се наеме нѣкой; но пакъ никой не се явява. Евреина се готви вече да прѣкупи Света-гора съ неброено иманье. Всичко това достига най-сетнѣ до ушитѣ на Марка, който се съвѣтва съ майка си, дали да се опита да отърве Св. Гора отъ евреина.

Че оставимъ споменъ на земята.
Ако можемъ и я да загинемъ,
Па за вѣра, мале, че погинемъ.

Тя му дава своята благословия, а слѣдъ това Марко пише на евреина

Миръ си седи жълта базиргяна!
Не ти давамъ чиста Света-гора,
Не ти давамъ Илиндаръ мънастиръ!
Че ти сечемъ нодзе до колена,
Че ти сечемъ ржце до рамена!

Евреина отговаря, че само единъ двубой ще рѣши свадата: ако побѣди Марко, Света-гора ще бжде освободена, побѣди ли обаче евреина, Марко не ще бжде погубенъ, а — пише му евреина —

Че те ковемъ на моитѣ врати;
Кой те види, мене да завиди.

На утрото Марко потегля за Солунъ и вижда, какъ евреина излиза отъ своитѣ кули, за да се сражава съ Марка. При вида на евреина, Марко изтрѫпнува отъ страхъ и Шарко го съвѣтва да бѣга; обаче Марко се съвзима и иска да се удари съ противника:

Айде, айде Шарко, добра коньо,
Я че гинемъ и неска и утре; —
Що че бжде, сега нека бжде.

Сражаватъ се най-напрѣдъ съ боздугани. Прьвъ евреина зафърля срѣщу Марка, но коньтъ на послѣдния лѣга на колѣна, и Марко остава неповрѣденъ; слѣдъ това редътъ е на Марка, той запраща своя боздуганъ къмъ евреина и го цапнува въ челото, но вмѣсто главата пръсва се бозуганътъ:

Разцапи се топузъ на четири,
А па юнакъ не чуе, не ае!

Слѣдъ това двамата си опитватъ силитѣ съ фърлянье тежъкъ камъкъ: Марко го фърля „три саата“ мѣсто, а евреина — прѣзъ Бѣло-море оттатъкъ. Марко изтрънува отъ страхъ. Най-сетнѣ юнацитѣ прѣдприимать да прѣскачатъ прѣзъ кулитѣ на евреина; тѣхъ

Марко едва едва прѣскача, а евреина — по̀-високо и по̀-далеко отъ колкото трѣба. Марко се признава за побѣденъ и слѣдоват. трѣба да бжде прикованъ на портитѣ на евреина. Но помолва го Марко, да му позволи да отиде да вземе сбогомъ отъ майка си, а слѣдъ туй ще се повърне. Когато майка му (на Марка) се научава за станалото, тя казва на Марка, какъ да погуби евреина: трѣба да се прѣоблѣче като просякъ и да отиде въ Солунъ сутринь рано при чешмата, дѣто евреина отива да пие вода и когато той се наведе, Марко да му прѣсѣче краката. Марко изпълня това, но бива прѣслѣдванъ отъ трупа на евреина три часа наредъ, а споредъ С. Ив. Б. III еврейскиятъ трупъ затиска Марка, обаче 300 кираджии го изваждатъ. При все туй първата пѣсень завършва:

Па е славно Марковото име.
Каковъ золумъ що се направило,
Въвъ бугарска земе на напреде,
Се е Марко насреще излело;
Никждѣ се Марко *не посрами,*
И днеска е нему славно име.

Тази инакъ прѣкрасна пѣсень, която бѣ напечатана въ сПс. кн. XXI—XXII, макаръ и да не се отличава съ особенъ епически стилъ, обаче е богата съ пластични и нагледни образи; въ нея се съзира съчетание на леко, спокойно движение и поредность на стиховетѣ съ нагледно изложение на дѣйствието и изработката на характеритѣ, независно отъ нѣкои прѣходи. Задушевно е отношението на Марка къмъ майка му. Съ свойствената на геройскитѣ майки гордость и любовь тя изпраща сина си да се сражава съ евреина. Но макаръ че Марко самоотвържено се прѣдава отначало въ защита на нападнатото, притиснато християнство, обаче тая пѣсень, както и много други, ни разкриватъ непослѣдователностьта на неговия характеръ: въ рѣшителния моментъ той си помага съ хитрость. Поради тази непослѣдователность нашата пѣсень завършва съ една трагикомедия и оставя впечатление, което се характеризира съ думитѣ: цѣльта оправдава срѣдствата. Отъ робското положение на славѣнитѣ това е може би обяснимо, но естетичното достоинство на тази пѣсень се накърнява. Тя ни дава обаче вѣренъ образъ отъ плачевното положение на християнитѣ подъ турцитѣ прѣзъ 16. в., както ще видимъ по̀-послѣ. — Мсб. V, 88. Марковата майка казва на Марка, да се пази отъ евреина; съ помощьта на коня си Марко избива неговитѣ хора, а на него отсича главата, но тя не паднала, та евреинътъ прѣслѣдвалъ Марка; Рельо крилатица го спасява. У евреина имало три сърца:

Едното се тамамъ преборило,
Другото се тамамъ събудило,
А третото още хичъ не чуло.

С. Ив. Б. VI е идентична съ пѣсень Мсб. V, 89 и не се отличава съ никаква особность. Въ тия пѣсни евреинътъ се явява вече като исполинъ. Халански (II, стр. 251) разяснява това идентифициранье на двѣтѣ епични прѣдставления въ образа на евреина етимологически тъй: джид-гигъ = γίγας. А. Т. Илиевъ наопаки приима (Мсб. IV р. 284), че думата джидъ е произлѣзла отъ жидовинъ = ἰουδαῖος; а думата гигъ — отъ гигантинъ, гигантъ = γίγας; и че двѣтѣ тия думи сѫ нѣмали отначало нищо общо. Когато обаче българската форма жидъ въ значение евреинъ изчезнала, и двѣтѣ форми получили едно и сѫщо значение — исполинъ; това изравнение не е произлѣзло върху интернационална етническа почва, а е станало аналогично на идентифицирането на „елини" и „погани" съ „исполини", и то слѣдъ приимането на християнството и влиянието на църковната литература. Като основа и въ двата случая е служило традиционното прѣдставление за исполина, чиито корени изчезватъ въ тъмната мъгла на миналото.

Въвежданьето на евреина въ южнославѣнската епика не може да се мисли, че е станало по̀-рано отъ 16. в, когато испанскитѣ евреи, пропѫдени отъ инквизицията, потърсиха прибѣжище и покровителство въ отоманското царство, като се заселиха прѣимуществено въ Цариградъ и Солунъ. Така че, съобщава проф. Иречекъ, испанопортугалскитѣ евреи упражнили голѣмо влияние върху Портата въ 16. в. Единъ отъ тѣхъ е ималъ по̀-голѣма политическа сила въ своитѣ рѫцѣ, отколкото много паши, и е билъ противникъ на Кантакузена и на великия везиръ Мехмеда Соколовичъ (1579). Този евреинъ билъ познатъ въ Цариградъ подъ името „великиятъ Евреинъ" собственото му име е било Иоанъ Микезъ (Iohan Miquez) съ прозвище Nazzi. Той билъ родомъ отъ Португалия, дошелъ въ Цариградъ прѣзъ 1550, станалъ банкеръ на султана и на много паши, вземалъ е десетъка отъ виното въ отоманското царство, билъ е господарь и наематель на 12 Цикладски острова и е извѣстенъ още и подъ името „Наксоски войвода;" умрѣлъ въ 1579 г.[1]) Повечето отъ пѣснитѣ на тая група отнасятъ жилището на епичната фигура на евреина въ Солунъ. Това има своето основание. Тъй, оплаква се Бенъ-Абдала Хаджи Калфа,[2]) че Евреитѣ наводнили града Со-

[1]) сПс. VII (1884) стр. 98.
[2]) Rumeli und Bosna, p. 77—78.

лунъ и взели подъ наемъ за дълго врѣме празнитѣ кѫщи и ханове, но оказали голѣма полза съ изработката на килими и че еврейското училище *„Hora“*, въ което имало около 200 учителя и 1000 ученика, било една отъ важнитѣ знаменитости на града. Безъ съмнѣние пѣснитѣ отъ тази група сѫ произлѣзли подъ влиянието и значението на еврейското прѣселение, а може би историческата личность на поменатия евреинъ, чието име въ пѣснитѣ не се е запазило, е влѣзла въ основата на типичната епическа фигура на жълтия евреинъ. Не малко е интересна пѣсень Кач. 162 „Марко Кралевичъ унищожава еврейската аренда на Св.-гора“. Първоначалнитѣ варианти отъ тази група, които рисуватъ колизията между еврейството и християнството, сѫ произлѣзли по нашето изложение прѣзъ 16. вѣкъ и то навѣрно, понеже много често споменуватъ Солунъ, въ Солунъ и неговата околность, отъ дѣто послѣ сѫ се разпространили на западъ и на сѣверъ, като сѫ дошли въ съприкосновение и съ рускитѣ прѣдания. Съ това се съгласяватъ и изводитѣ на Халански, който казва, че руската билина „о жидовинѣ“ е произлѣзла подъ влиянието на южнославѣнското прѣдание и че едно взаимодѣйствие между руското и южнославѣнско прѣдание е станало прѣзъ 16. и 17. вѣкъ.

Нашитѣ пѣсни съдържатъ обаче още една епохална реминисценция: изнасилянието на църковнитѣ права на християнитѣ въ врѣмето на Селима I и II въ 16. в. — единъ исторически моментъ, който се е запазилъ въ многобройни български пѣсни; отъ тѣхъ тукъ ще споменемъ само ония, които стоѭтъ въ свързка съ името на Марка. Въ Мсб. V, 89 и С. Ив. Б. VI се разказва, че църквитѣ и манастиритѣ на Св.-гора се продаватъ и единъ богатъ евреинъ се готви да ги купи. Марко, възмутенъ силно, отива да се бие съ евреина и го побѣдява. Отъ историята знаемъ, че въ врѣмето на Селима I каменнитѣ църковни здания просто на просто били обявени за турски, а въ врѣмето на Селима II е станала продажба на църкви и манастири. „Въ лѣто 7075 (=1569) пусти Селимъ елыазаджи и продаде црькве и манастирѣ“ и „тогда царь (Селимь II) продасть црьквы и монастыре по вьсѣмь царствомъ его“.[1]) Илиевъ 68, по своето съдържание принадлежи къмъ тая

[1]) Дриновъ, „Истор. освѣтл.“ въ сПс. VII стр. 9, 10. Ср. и „Описаніе монастырей Аѳонскихъ въ 1845—6 годахъ“ стр. 82: „Въ томъ же или слѣдующемъ (1562) году всѣ Святогорскія обители вмѣстѣ со всѣю Восточною Церковію потерпѣли внезапной ущербъ и тяжкое гоненіе отъ Турецкаго правительства. Тогда Султанъ Селимъ, задумавъ угнести и обезсилить Христіанъ и Духовенство ихъ, повелѣлъ переписать въ царскій Вакуфъ (т. ск. въ казну) всѣ имѣнія, какія только принадлежали монастырямъ, церквамъ и

група. Сжщо и Мсб. XII, 74, въ която Марко се хваща на облогъ съ евреитѣ, да обиходи небето и земята за единъ день и една нощь. Марко спечелва обѣщаната награда 9 дюкяна съ златни пари, десети — съ карагрошове. Развитието на дѣйствието върви живо и заинтересувано; цѣлата пѣсень е проникната съ единъ здравъ, естественъ хуморъ. Шапк. III, № 449 е идентична съ Мсб. XII, 74, само че вмѣсто съ евреи Марко се обложва въ нея съ арапи.

XVII.

Марко и Филипъ Маджарина.

1. a) Мсб. II, 108; IV, 66, 73; С. Ив. Б. IX; Кач. № 145, 146, 161; Ястр. 52. — b) Кач. № 144; Мсб. VII, 101; VIII, 21. — c) Кач. 131, 147; Мсб. IV, 72. — 2. Мсб. VIII, 91; XII, 65; Шапк. III, 372; Трудъ I—III. кн.

1. a) Мсб. IV, 66. Марко вечеря съ майка си сухъ хлѣбъ и вино червено, разговаря се съ нея, „пай се Марко подъ мустака смѣе", а тя го пита защо се подсмива. Марко ѝ разправя, че му дохожда смѣшно отъ хвалбата на Филипа Маджаринъ, който говорилъ, че е погубилъ много юнаци, а сега иска да погуби и Марка, Янка отъ Косово и Рельо Крилатица. За това, понеже Марко не може да понесе тая обида, желае да излѣзе на бой съ Филипа, но пита майка си, да отиде ли при него, или да го покани при себе си; тя го съвѣтва, да отиде при Ф. Маджаринъ, понеже е сита отъ Марковитѣ бойове. Марко тръгва, достига до Дунава и вижда до 7 кралици — чиито мжже Филипъ е погубилъ — че бѣлятъ черна вълна. Тия кралици, робини на Ф. Маджаринъ, казватъ на Марка, че Филипъ ще го погуби, ако го нѣкакъ види, защото той е много прочутъ юнакъ: може да издигне тамъ близу лежещия камъкъ. Марко обаче граба тоя камъкъ, па го фърля тъй силно, че се натрошава на парчета. Послѣ той пита кралицитѣ за Филиповото жилище; тѣ му казватъ, че Филипъ живѣе въ *Маджара* града. Марко отива, намира кжщата, па чука на портитѣ, но Филиповата жена се отзовава твърдѣ лошо. Разсърденъ отъ това, Марко разбива портитѣ, влиза при нея въ двора, па я закача тъй слабо съ малкото си пръстче, че ѝ избива зжбитѣ; на излизанье той ѝ казва, че Филипъ трѣба да го търси въ механата. Когато Филипъ се завърналъ отъ ловъ и се научава за станалото, отива, та намира Марка въ механата, иска да го бие, но

іерархическимъ престоламъ въ его обширной Имперіи, и продать ихъ съ тѣмъ условіемъ, чтобы послѣ третьяго рода потомковъ его онѣ снова были проданы."

Марко му казва: въ механата се пие вино, а на Косово — юнацитѣ си опитватъ силитѣ. За това тѣ отиватъ на Косово, сражаватъ се, Марко се оказва по-слабъ, обаче вилитѣ му помагатъ и той погубя Филипа. Слѣдъ това Марко освобождава робинитѣ, а жената на Филипа отвежда за робиня на майка си. Въ Мсб. II, 108, С. Ив. Б. IX Марко намира 70 робини на р. *Ситница*, които бѣлятъ черно платно. Марко отива при двора на Филипа, чука на портитѣ, но понеже никой не излиза, той прѣскача и намира Филипица, че шие на златенъ гергевъ; той я поздравя, но понеже тя не му отговаря на поздрава, Марко заповѣдва на коня си да ѝ строши гергева; Филипица нагрубява Марка, който, разядосанъ отъ това, избива ѝ зжбитѣ както и по-горѣ. Слѣдъ това той отива въ механата, на вратата на която връзва Шарка и му заповѣда, никого да не пуска вжтрѣ. Но когато дохажда Филипъ, Марко заповѣдва на коня си, да го пусне; Филипъ влиза и хлопва Марка, на което послѣдниятъ му казва: „не ми пжди бжи утъ кужуу“, а пий по-добрѣ вино, па му прѣдлага своята чаша 70 оки, която Филипъ не може да изпие. Тогава Марко казва на Филипа да отидатъ при робинитѣ, за да ги попитатъ защо бѣлятъ толкова врѣме черно платно. Тамъ тѣ се сражаватъ, Марко надвива, освобождава робинитѣ, на всѣка отъ които дава по една златна монета, взима Филипица за своя робиня и си отива въ Прилѣпъ.

Срѣдно мѣсто между тия двѣ пѣсни завзима С. Ив. Б. IX. Тя почва сжщо тъй отначало, както и пѣсень Мсб. IV, 66, само че вмѣсто Янкула у нея се появява Дойчинъ отъ Солунъ. Слѣдъ като Филипъ — тъй разправя тази пѣсень — погуби тримата герои, Дойчина, Реля и Марка, на първитѣ ще вземе женитѣ, а на Марка (той не е ожененъ) — майка му за робиня. И въ двѣтѣ пѣсни Марко признава, че на Филипа може би ще се удаде да погуби Дойчина и него самаго, но се чуди, какъ ще погуби Реля. Началото на пѣсень Мсб. II, 108 е различно отъ онова на пѣсень С. Ив. Б. IX. Тамъ Марко се разговаря съ мѣсеца, който му съобщава хвалбата на Филипа, а въ останалитѣ детайли тия двѣ пѣсни сж речи идентични. Тѣ се отличаватъ обаче съ пълнота въ изложението и послѣдователность въ развитието на дѣйствието, а тъй сжщо и въ издържаность на епическото настроение. Така че тѣ не губятъ своето дѣйствие. Затова и можемъ да ги считаме за най-пълни и стари варианти отъ Марко-Филиповото прѣдание въ българската народна поезия. Другитѣ пѣсни отъ тази група не се отличаватъ съ никаква особность и самостоятелность и сж може би

зависни отъ разгледанитѣ по-горѣ три варианта. Само въ Кач. 161 се появява вмѣсто Филипа — *Дукъ-Латининъ*.

b) Тѣзи пѣсни локализиратъ Филиповото жилище въ Филибе (Пловдивъ), а робинитѣ бѣлятъ черното платно на Марица; по всѣка вѣроятность това локализиранье е секундарно.

c) Тукъ принадлежещитѣ пѣсни сѫ зависни отъ прѣданието за „Марко и Мина отъ Костуръ“. — Кач. 147. Марко получава три покани, но той желае да изпълни само оная на султана. Въ неговото отсѫтствие Филипъ Маджаринъ му обира жилището и взима жена му за себе си. Когато Марко слѣдъ дълги години се научава за това, отива да търси жилището на Филипа, сполучва да се вмъкне вѫтрѣ прѣоблѣченъ като монахъ и въ врѣме на игранье калугерско хоро отсича главата на Филипа съ нарочно скрита за това сабя. Такова „калугерско оро“, „оро сосъ калѫчка“ се срѣща и въ пѣсень Илиевъ, № 256. То ни напомня нѣмската „игра съ сабя“ („Schwerttanzspiel“), която е сѫществувала още въ врѣмето на Тацита и която е била твърдѣ много разпространена и въ другитѣ страни.[1]) Цѣлиятъ душевенъ съставъ на пѣсень Мсб. XII, 65 открива настроението на хайдушкитѣ пѣсни и Марковата бруталность стои въ противорѣчие съ неговото сѫщество; така че главнитѣ фигури въ тази пѣсень противорѣчатъ на първоначалнитѣ си характери. Но езикътъ на тази пѣсень, независимо отъ нѣкои нередовности, се отличава съ закрѫглена, завършена форма.

Всичкитѣ тия пѣсни, особно групитѣ b) и c), освѣнъ прѣкрасната пѣсенчица Мсб. X, 72, въ която Марковитѣ сестри — вилитѣ, — като не могѫтъ да понесѫтъ хвалбитѣ на Филипа, че погубилъ 70 юнака, а сега иска да унищожи и Марка съобщаватъ това на послѣдния, за да погуби Филипа, — показватъ голѣма безредица и несрѫчность въ формата, контаминирано схващанье и развитие на първоначалния мотивъ за борбата между Марка и Филипа; въ тѣхъ липсуватъ речи всѣкакви врѣмски и мѣстни данни, така че нищо не може да се каже за тѣхното произхождение. Основниятъ мотивъ на тѣзи пѣсни е, че Марко, понеже не може да понесе надмѣнностьта и хвалбата на Филипа, пламнува въ него жаждата за борба съ послѣдния и го погубя, макаръ и съ хитрость.

2. „Трудъ“ кн. I—III; Мсб. VIII, 91; Шапк. III 372.

Филипъ годява сестра си Соколина, та е поканилъ всичкитѣ „банове“ и „кральове“, а Марка и неговия сестринецъ Гюра не

---

[1]) Ср. Meyer, „Ein deutsches Schwerttanzspiel aus Ungarn“ въ Zeitschrift für Völkerpsychologie B. 19.

поканилъ. Това съобщава на Марка неговата посестрима вила. Марко, макаръ и непоканенъ, отива съ сестринеца си у Филипа, който го приима въ всѣки случай любезно, но другитѣ гости едва забѣлѣзватъ неговото дохаждане. Всички насѣдатъ на трапезата, Марко попитва Филипа, дѣ е сестра му. Слѣдъ малко и тя се явява да залива вино на гоститѣ и когато подала чашата на Гюра, той я хваща за ржката тъй силно, та ѝ прѣтрошава пръстенитѣ. Филипъ му казва, че това не е геройство; ако той желае да получи неговата сестра, трѣба да отиде въ Влашката земя за да отжсне отъ „дърво кеферично" три златни ябълки и да ги донесе на трапезата. Марко му дава за тая цѣль своя опитенъ конь, който прѣдпазва Гюра отъ „лами кучки", така че той се завръща щастливо заедно съ цѣлото дърво и ябълкитѣ; въ награда за това Гюро получава Соколина. Въ Шапк. III, 372 се явява *Гине* вмѣсто Филипа Маджаринъ. Тѣзи варианти сж запазили чърти отъ старогръцкото прѣдание за хесперидинитѣ ябълки.

Чия личность е послужила за образуваньето на епическия образъ на Филипа Маджаринъ, не е извѣстно. Халански, като изслѣдва тия южнославѣнски версии, намира, че тѣхната основна форма се схожда съвършено съ нѣмското прѣдание за Волфдитриха, който се сражава въ Будинъ съ Белияна; че и двѣтѣ народни прѣдания, нѣмското и южнославѣнското, сж се появили като резултатъ отъ едни и сжщи причини; че сж си влияли едно върху друго въ единъ ранни периодъ, но по-късно южнославѣнското прѣдание се национализирало, като се свързало съ борбитѣ на южнитѣ славѣни прѣзъ XIII—XIV в. съ маджаритѣ за господството надъ Боудимь и Видинъ (Бъдынъ, Бьдынь).[1] Речи въ всичкитѣ пѣсни замъкътъ на Филипа се рисува като построенъ отъ човѣшки глави, или най-малко съ такива украсенъ. Ако това прѣдставление не е старо прѣдание — замъкътъ на Белияна е украсенъ съ човѣшки глави — то можеше да бжде взето отъ живота: при защитата на Sabasz (Унгария), главитѣ на убититѣ били наредени по пжтя, отъ дѣто щѣлъ да мине на другия день Сюлейманъ въ замъка.[2]) Споредъ насъ епическата фигура на Филипа се е създала въ южнославѣнската епика прѣзъ началото на 16. в. и въ нейната основа лежи, може би, личностьта на пфалцграфа *Филипъ,* херцогъ Баварски — главниятъ началникъ и защитникъ на Виена прѣзъ 1529. г., при първото нападение отъ турцитѣ. Великитѣ събития и приготвяния

[1]) II p. 280—293.
[2]) Hammer, Türkische Geschichte, II, 21.

въ 15. и 16. в., свижданьето на много царствени князе въ Буда по врѣмето на краля Владислава, очакванията и надеждитѣ на южнитѣ славѣни, ужаснитѣ турски нашествия и сражения — всичко това трѣба да се е отразило въ народната поезия, и покрай симпатичнитѣ фигури на Сибинянина Янко и Секула народната епика създаде и несимпатичната епическа фигура на Филипа Маджаринъ. Г. Гавриловић (ор. с. р., 135) мисли, че поетическата личность на Филипа Маджаринъ има за основа историческата личность на *Филипа* Аргирокастърски, съ когото въ 15. в. се завършила княжеската династия на Гино Зеневизи. Прозвището „Маджаринъ" г. Г. обяснява тъй (стр. 128 слѣд.): понеже въ сборника на Богиш пѣсень № 7 и пр. Мина отъ Костуръ се нарича „Мина маџарски војвода", тогава подъ названието въ народ. пѣсни само подъ думата *угърски* трѣба да се подразбира унгарското племе, а подъ *маџарски* латинци, католици. Пѣвецътъ на горната пѣсень не е могълъ да мисли, че Костуръ е въ маджарската земя, но че въ Костуръ сж господствували латинитѣ. Но и хората отъ католишкото вѣроизповѣдание, които сж се прѣселили отъ Босна и Хърватско сж се наричали маджари. Дори и днесъ въ околностьта на Бихачъ маджари се наричатъ сърбитѣ отъ католишко вѣроизповѣдание. Тия обяснения менъ се виждатъ обаче прѣсилени. Повечето отъ българскитѣ и сръбски пѣсни ясно сочатъ, какво иматъ прѣдъ видъ подъ епичната личность на Филипа Маджаринъ, и локализиратъ неговото седалище въ Унгария. Тъй напр. въ Шапк. III, № 450, стр. 302 се казва:

Па си ойде Марко добъръ юнакъ,
Па си ойде низъ Будима града,
Та си ойде по бела Дунава.
Тамъ затече педесе робинки,
Де си беля това бело платно.
А Марко имъ потио говори:
„Такомъ Бога, педесе робини!
Дека седи Филипъ Маджарина?"
Робини му потио говора:
„Такомъ Бога непознатъ юначе!
Карай коня на десната страна,
Филипу са порти яко лични:
Порти му са съ чоа покриени,
Двори му са съ главе оперени,
Околъ двори сребрени потпори!"

Ясно е слѣдователно, че въ тая пѣсень се говори за нѣкоя маджарска личность съ название Филипъ, чието седалище е *Будима града.* Туй, което твърди г. Гавриловић, може да е секундарно отражение на основния мотивъ за Филипа Маджаринъ.

XVIII.

Марко и Секула дѣтенце.

Милад. 115, 142, 145; Мсб. XIII, 90. 94; Кач. 148; Илиевъ 84.

Милад. 145 има идентично съдържание съ разгледаната пѣсень „Трудъ" I—III. Единъ латински краль моли Марка, да ожени сина си Секула за дъщеря му. Марко се съгласява и отива съ сина си при краля, който ги приима тържествено. Слѣдъ продължителни пиршества латинскиятъ краль желае да изпита геройството на Секула: първо, той трѣба да се бори съ арапинъ, второ, да влѣзе въ горещя пещь и третьо, да донесе три ябълки отъ едно ябълчево дърво прѣзъ морето. Секула излиза честито изъ тритѣ изпитания и си получава Ангелина. Мсб. XIII, 90 изтъква вѣчното Марково пиенье. Янкула и Марко пропили всичко, най-сетнѣ продаватъ и Секула. Пѣсеньта Мсб. XIII, 94 съдържа собствено мотива на борбата между Марка и евреина за Св.-гора. Милад. 142 и Кач. 148 сѫ идентични: седемъ героя желаятъ да прѣдприематъ нѣщо въ земитѣ „Каравлашка", „Арбанашка", „Ингилешка", „Арапинска" и „Туратанска". Марковътъ сестринецъ Секула желае и той да отиде съ тѣхъ. По пѫтя тѣ го спускатъ въ единъ „бунаръ баталия", да имъ извади вода; тамъ го хваща ламя, но вилитѣ го освобождаватъ.

Понеже тѣзи пѣсни нѣматъ нищо интересно въ себе си, ние не ще се спираме повече върху тѣхъ, като ще споменемъ нѣщо за епическата фигура на Секула. Името Сикулъ (Петеръ Сикулъ) срѣщаме въ историята на често.[1]) Той бѣ противникъ на павликянцитѣ въ Цариградъ. Въ Македония, въ Битолския вилаетъ, има едно село съ името Секулово (Мсб. IV, p. 18). Като носитель на това име се явява историческата личность Széleky Tomas (Сєкоулa, Сєкуль) — единъ отъ героитѣ на Иоана Хунияди (15 в.). Най-сетнѣ подъ това име е извѣстенъ и сестринецътъ на Иоана Хунияди — Иоанъ Széleky, който падна въ втория Косовски бой. По всѣка вѣроятность единъ отъ двамата герои е послужилъ за основа на епическата личность на Секула дѣтенце, а особно послѣдниятъ отъ двамата, което като че се подтвърдява отъ Милад. 143:

Секула е отъ Будима града,
Секула Секуловото дѣте.
Онъ воюва токмо деветъ годинъ
На султанъ Муратова войска (стр. 213).

---

[1]) Иречекъ, Истор. Болгаръ, 190, 191.

Тука подъ името Муратъ се разбира султанъ Муратъ II (1421—1451). Пѣснитѣ отъ сборника на Илиева № 84, 86 не се отличаватъ съ особность въ съдържанието, отколкото съ начина на обработката на сѫществуещитѣ мотиви: тѣ взиматъ отъ сложнитѣ събития отдѣлни мотиви и ги прѣдаватъ въ бѣгълъ, осмосриченъ стихъ твърдѣ живо и нагледно; но у тѣхъ липсуватъ всѣкакви мѣстни и врѣмски спомени. Въ Шапк. III, 350 Секула е заелъ мѣстото на Момчила. Най-сетнѣ въ пѣсень Милад. 115 се говори за Секуловия гробъ: кираджии минаватъ покрай дома на Секула, чиято майка ги пита, дали сѫ видѣли гроба на сина ѝ; тѣ отговарятъ, че го видѣли, когато прѣминали рѣка *Чемерлия* при „више капина“; върхъ гроба му се развѣвалъ прѣпорецъ, на прѣпореца висѣли 12 кръста, а на кръстоветѣ — безцѣнни камъни. Отъ даннитѣ не може обаче да се опрѣдѣли, за коя мѣстность се говори.

XIX.

Марко и дѣте Дукатинче.

1. Мсб. I, 55 (стихъ 161—307), 66; VII, 101, 102; Кач. 151, 152, 153, 154, 155, 156; Милад. 121; Ястр. 66; С. Ив. Б. VII. — 2. Мсб. XIII, 85; XIV, 93; IX, 79; X, 73; Милад. 173; А. П. Стоиловъ № 1.

Първата група отъ тѣзи пѣсни изобразява борбитѣ на Марка съ дѣте Дукадинче.—Мсб. I, 55 (161—307). Както се каза по-горѣ, Марко побѣди вилата и я покани при себе си на пиршество въ Прилѣпъ. Прѣзъ врѣме на пиршеството той я пита, дали има подобъръ юнакъ отъ него. Тя му отговаря, че има, и той е въ Дуката града — *дѣте Дукадинче*, което е на седемъ години, но седемъ пѫти по-юнакъ отъ Марка. Щомъ чува това, Марко потегля къмъ дѣте Дукадинче, за да се сражава съ него, намира го и го призовава на бой, който състои въ това, кой ще утрае повече врѣме въ „пусти пустии“ и „сухи планини“ да не пие вода. Когато Марко вижда, че дѣтето ще го засрами, убива го съ хитрость. Цѣлата пѣсень изобщо е една отъ добритѣ български епически пѣсни, отличава се и съ доста добра външна форма. Обаче и тука Марко показва своето малодушие, слабость и измама, поради което доброто впечатление отъ първата часть на пѣсеньта се разрушава отъ онова на втората. Въ нашата пѣсень се споменува името *Богданъ* войвода, като гостенинъ на дѣте Дукадинче, но той не стои въ никаква връзка съ другитѣ събития. Тази пѣсень е честито съчетание на два мотива, които се намиратъ обработени въ отдѣлни пѣсни: борбата на Марка съ вилата и оная съ дѣте Дукадинче.

Но тя съдържа въ сжщото врѣме и едно противорѣчие: ако Марко можа да побѣди едно свръхчовѣчно сжщество (вилата), защо той се показва тъй слабъ прѣдъ дѣте Дукадинче? Това противорѣчие не може и да се обясни другояче, освѣнъ че двата мотива сж сжществували въ отдѣлни пѣсни, които послѣ сж били съчетани въ едно отъ нѣкой пѣвецъ, който не е чувствувалъ това противорѣчие. Но може да се приеме, че дѣте Дукадинче е схванато отъ народа като свръхчовѣчно сжщество. — Мсб. I, 66 е единъ развваленъ вариянтъ за Марковото приключение съ дѣте Дукадинче. По-интересна, обаче злѣ записана е пѣсеньта Мсб. XIII, 85. Марко хваналъ вечерницата, па я пита, дали има по-юнакъ отъ него, на което тя му посочва дѣте Дукадинче. Тази пѣсень съдържа нѣщо общо отъ пѣснитѣ за Ф. Маджаринъ: перещитѣ жени се явяватъ тука при едно синьо езеро, което се намира тамъ, дѣто слънцето захожда. По всѣка вѣроятность тука имаме работа съ една амплицифирана пѣсень. Марко намира дѣтето въ политѣ на майка му и го прѣдизвиква на двубой; но то му прѣдлага, да фърлятъ единъ столоватъ камъкъ, като поканва Марка да почне по-напрѣдъ, понеже той е „нѣкогашенъ юнакъ“. Доклѣ се накани обаче Марко, дѣтето поднима камъка и го запраща:

Като връви столоватенъ камъкъ,
Като връви, та се небо пука;
Като пада вофъ синьо езеро,
Далги фърли синьото езеро,
Та издави до седемъ градове.

Слѣдъ това Марко прѣдлага на дѣтето да се побратимятъ, но го погубя съ измама; на умиранье то му казва:

Това не е Марко юначество,
На това е харна гяволщина.

У него Марко намира 8 сърца, а деветото е змия, която го ухапя за пръста, та и той умира, — а съ това изкупува своята невѣрность. Мсб. XIV, 93 е идентична съ Мсб. XIII, 85. Пѣснитѣ отъ сборника на Качановски не прѣдставятъ нѣщо особно: въ № 151 Марко търси юнакъ да се сражава, за такъвъ намира дѣте Дукадинче въ Будима града; въ № 152 Марко се разговаря съ звѣзда „Деновницата“, въ Милад. 121 — съ вечерницата; въ Ястреб. 66 вмѣсто дѣте Дукадинче явява се Секула дѣтенце; въ Кач. 134 — *Динче Дукадинче* и най-послѣ въ Милад. 122 е подложенъ вмѣсто дѣте Дукадинче — Груица Новоговъ.

2. Къмъ горната група ще причислимъ и всичкитѣ ония пѣсни, които изобразяватъ отношенията на Марка къмъ другитѣ дѣца — юнаци — дѣте *Голомпше,* дѣте *Малиянче* и пр., макаръ че Марко не се „сражава" съ тѣхъ, а дохажда изобщо въ съприкосновение. — Мсб. IX, 79. Марко се жени за една дѣвойка отъ Солунъ, нѣма обаче деверъ; затова, съвѣтва го майка му, той трѣба да тръгне по пжтищата и когото срѣщне най-напрѣдъ, него да покани за деверъ. Марко тръгва и чакъ когато отива до *Бѣлото* море, намира едно дѣте, наречено *Голомпше,* което и поканва. То мисли, че Марко се шегува съ него, та го заплашва, че ще го хлопне съ камъкъ по „русата" глава, отъ което би му изкочили очитѣ. Марко го увѣрява обаче, че не се шегува, и дѣтето се съгласява да му стане деверъ. И двамата отиватъ въ Прилѣпъ, дѣто дѣтето получава отъ Марка дрѣхи да се облѣче, па си избира и конь отъ конюшната му: който отъ конетѣ не може да запрати за опашката, него избира за себе си. Процесията отива въ Солунъ, дѣто тържествено прѣдаватъ булката на девера да я пази по пжтя; но на връщанье къмъ Прилѣпъ черенъ арапинъ я прѣсрѣща и иска отъ всѣки подаръка, който е получилъ, тъй сжщо и отъ девера — булката. Всички си даватъ подаръцитѣ и заминаватъ, дѣтето обаче не само че не иска да прѣдаде булката, но излиза и на бой съ арапина, когото и побѣждава, а слѣдъ туй завежда булката въ Прилѣпъ на Марка. Тука ще споменемъ и пѣсень Милад. 173, чие съдържание е речи еднакво съ горната пѣсень, но дѣйствуещитѣ лица сж други. Тази прѣкрасна пѣсень се отличава поне отъ началото съ хубаво развитъ, крѣпъкъ и благозвученъ епически езикъ и ни прѣдава задушевното отношение между синъ и майка; обаче и края на тая пѣсень завършува съ траги-комическа ситуация. Мѣстото на Марка тукъ е заето отъ Темишвара Гюро,[1]) а вмѣсто Солунъ стои градъ Сланкаменъ.[2])

И Марко е игралъ нѣкога подобна роля — деверъ, покровитель на булката въ сватбарскитѣ процесии — (ср. п. 2.) и е възможно, тази роля отъ него да е прѣнесена върху дѣца — юнацитѣ. Отъ Мсб. VIII, 95 — пѣсень съ съвършено развалена външна форма — се научаваме, че когато Марковата майка пита Марка, да-ли не се е уплашилъ нѣкога въ продължение на 70 годишното си юначество, той отговаря, че се е уплашилъ само еднжжъ, и то

---

[1]) Срав. Temesvar, Königl. Freistadt des ungar. Temes, ehemal. Festung, am Bega Kanal.

[2]) Slankamen, u Srijemu, Vuks Wrb.

когато билъ деверъ на *Билинко Билинчинъ*, който се женилъ за *Никатанъ* дѣвойка отъ *Никатанъ* града. За да пази булката, той получилъ сабля, която се диплѣла 12 пжти. Въ борбата си съ арапина той се уплашилъ, но при все туй пакъ го навилъ. Мсб. X, 73 е създадена въ духа на хайдушкитѣ пѣсни; вмѣсто върху конь, Марко язди една мечка. Кач. 134 има нѣщо общо съ послѣдната. Въ началото на пѣсень А. П. Стоиловъ II № 1, Марко се разговаря съ сабята си, която изисква кръвь и месо, но Марко ѝ казва, да почака още малко. Дѣтето се явява тука като Марковъ сестринецъ. Наскоро слѣдъ рождението му трѣбало да се кръсти; за тая цѣль майка му го изпраща при Марка, когото срѣща по пжтя, но и двамата се не познавать, сбиватъ се, обаче дѣтето надвива и вързанъ отвежда Марка при жена му, която сумѣва да го освободи тайно, тъй че прикрива позорното му положение прѣдъ дѣтето. Мсб. IX, 84 вмѣсто Дукатинче явява се дѣте *Татуличе*, което бива надвито отъ Марка. Тукъ ще споменемъ и за странната пѣсень въ сПс. XLV стр. 459 подъ заглавие „дѣте Малиянче". Тя почва съ едно антитетично сравнение: гърми ли, или земята се тресе и пр. Не; вчера вечерь дѣте се родило и продумало, качва се на своето конче, па пита майка си, кой ще го кръща; тя му казва, че Марко, неговиятъ уйчо, ще го кръща, той се намира въ *Дуката* града. По пжтя дѣтето бива прѣсрѣщнато отъ три жени „наречници",[1]) едната отъ които хваща коня му за уздитѣ, втората го снима отъ коня, а третята го поставя на постлана върхъ земята постелка, а слѣдъ туй и тритѣ прѣдричатъ неговата сждба: първата му казва, че ще стане „бенди юнакъ" („юнакъ надъ юнаци"), втората — ще си придобие жена чрѣзъ особно геройство, а третята — ще умре отъ змийско ухапванье. Слѣдъ това дѣтето продължава пжтя си, освобождава *Дъшелинъ* войвода отъ единъ Арапинъ, па почва бързо да кара:

Ни го ветеръ, ветеръ задуваше,
Ни го сънце, сънце догреваше
Ни го роса, роса доросува.

Отъ ст. 159 нататъкъ съдържанието е идентично съ А. П. Стоиловъ II № 1. Много чудноватъ, ужасенъ е образътъ на Марка въ тая пѣсень. Той кръщава дѣтето и го нарича дѣте Малиянче.[2]) Отъ ст. 250 нататъкъ почва домогванието на дѣтето да получи за жена *Магдалена*, дъщерята на Филипа Маджаринъ, и то сжщо тъй, както въ

[1]) Славянскитѣ парки.
[2]) Матовъ мисли, че това име е съчетание отъ „Мали" и „Янче". Мсб. XIII стр. 80 (критика).

Трудъ I—III кн. Тука обаче сѫ показани 40 юнака, като сѫ споменати имената и жилищата имъ; между тѣхъ се намира и *Момчилъ отъ Пиметеръ*. Слѣдъ като извършва необходимитѣ геройства, дѣтето получава Магдалина и си отива у дома. Но единъжъ когато спало, било ухапано отъ змия, поради което, споредъ прѣдсказанието, умира. Тази малка отъ 608 стиха състояща епопея е съчетание, както се видѣ, отъ много, иначе самостоятелни мотиви, но при все туй има еднообразенъ характеръ и се отличава съ туй, че изброява точно имената на 40 героя, които сѫ живѣли отъ XIV до XVII вѣкъ. Главниятъ смисълъ на тая пѣсень е прѣдричането на наречницитѣ, мотивъ, който се намира повечето въ прозаически разкази. Цѣлото схващанье на пѣсеньта издава нейното ново произхождение; тя губи твърдѣ много отъ нехубавия си езикъ.

Повечето пѣсни отъ тая група, съ изключение на нѣколко, сѫ сухи, безинтересни варияции на единъ и сѫщи мотивъ: воденъ отъ своето честолюбие, Марко не може да търпи по-юнаци отъ себе си, затуй се сражава съ всички оныя, които се явяватъ по-силни отъ него и ги надвива, макаръ и съ хитрость и измама. Въ тия пѣсни като че липсува всѣкакво чувство; изложението имъ е пълно съ недостатъци, а формата груба и нередовна. Безъ всѣкакво съмнѣние тѣзи дѣца — герои въ южнославянската епика се явяватъ като еквиваленти на цвергитѣ,¹) но не сѫ цверги, а малки дѣца, за чието въвеждане въ нашата епика сѫ послужили може би голитѣ дукадински дѣца. Така, пише Хань,²) когато прѣминалъ прѣзъ областьта на Дрина въ планината Топлана, намѣрилъ „за пръвъ пѫть *голи дѣца*; тъй си ходѣли тѣ и зимно врѣме“. Въвеждането на дѣца — юнаци, които надминуватъ съ своето геройство Марка Кралевичъ, може да се мисли, че е станало въ епохата на Марковото загиване и се обяснява съ основния характеръ на южнославянската епика, да гради поетическитѣ образи прѣимуществено върху антитези и контрасти и стои по моето мнѣние въ зависность отъ прѣданието, което разправя, че когато измѣрили пушката и барута, приятелитѣ на Марка му занесли една пушка и му казали, че съ нея той може да бѫде убитъ отъ едно дѣте. За да се убѣди, Марко си простналъ рѫката и заповѣдалъ на едно дѣте да гръмне; куршумътъ прѣминалъ прѣзъ рѫката му, слѣдъ което Марко казалъ: „азъ не съмъ вече за този свѣтъ“ и изчезналъ. Споредъ това прѣдание врѣмето на Марковото епическо изчезванье и неговата историческа

---

¹) Стари, дребни човѣчета.
²) Hanh, J. G. v. Reise durch die Gebiete der Drin und Wardar. p. 86.

смърть приблизително съвпадатъ. Защото споредъ проф. Иречека „съмнително е, че въ смъртната борба на българитѣ съ турцитѣ се е употрѣбяло огнестрѣлно оръжие. Първи пѫть на полуострова, до колкото е извѣстно, се споменува то въ 1383. г. Тогава венециянцитѣ продали на босненския краль Твърдка една галера и при това като особна рѣдкость единъ falconus“.[1])

XX.

Марковата смърть.

Мсб. I, 63; II, 185; VI, 56, 57; IX, 18; XI, 28; Шапк. III, 371; Сбн. кн. 15, 442; Милад. 528.

Мсб. XI, 28. Провиква се *Деяна Попова* върху Стара-планина въ Никюпската гора и съжалява гората, че изсъхнала, поради което не ще може да води изъ нея дружина за освободението на България. Снощи, отговаря гората, минаха прѣзъ мене три синджира роби: единъ синджиръ все млади момчета („кумити“!), втори синджиръ — все млади дѣвойки, трети синджиръ — все млади невѣсти, между които и една, грабната отъ вѣнчило. За това, казва гората, ми е шумата повѣнала. А какъ да не вѣне, когато ето вече петстотинъ години, какъ турцитѣ бѣснуватъ? Къмъ тая жалба на гората се пригласява едно пиле, та запѣва една „жална пѣсень“: знаете ли Деяно Попова и ти повѣнала горо, когато турцитѣ и татаритѣ нападнаха и заробиха България, Romania и Сърбия и когато *Михалъ Витазно* поиска да освободи своитѣ братия, но понеже не можеха да го побѣдятъ, турцитѣ хванаха Марка да се бие за тѣхъ? Когато обаче той видѣлъ, че ще се сражава съ братя, помолилъ се на Бога да направи тъй, че Марко пръвъ да падне убитъ въ боя:

Леле Боже! какво сега стана?
Братъ на брата кръвьта да изпие.
Стори Боже азе пръвъ да падна!
. . . .
Пушка пукна и емъ се прѣметна.

Като изслушала тая пѣсень, отъ дълбока душевна печаль викна Деяна, та заплаква:

Жална горо, жали, да жалиме!
Запомни ли какво пиле пее?
Па заплака що гърло държи.
Емъ ти плаче, емъ ти песень пее,
Съ едно гърло две три песни пее:

---

[1]) История на българитѣ, стр. 526.

Една песень, песень за пеянье,
Друга песень, песень за плаканье,
Третя песень, песень за смеянье
Еднажъ викне, а дважъ се провикне.
Като вика и горатa вика,
Като плаче и гората плаче,
Като пее и пиіците пеятъ.

Слѣдъ това Деяна отива въ Търново, прѣоблича се като просякъ и почва да пѣе прѣдъ портитѣ на пашата:

Запеала една жална песень
Грьцки пее, влашки изговара,
А богдански гласо ѝ докарва
И съ кеменче гласо ѝ поправя.

Тя бива повикана въ палата на пашата, дѣто ѝ се удава да се прѣоблѣче въ неговитѣ дрѣхи, взима пари и отива въ Стара планина да събира дружина да освободи съ божията помощь България.

Тази пѣсень, която ни се показва доста особна, води началото си може би отъ ново врѣме, макаръ че може да се допусне, че съдържа и стари елементи. Но цѣлото нейно схващание, сѫществото на изразения въ нея духъ, е тъй силно прониknатъ отъ наплнвъ на печални чувства, тя прѣдставя една сърцераздирателна тѫжна пѣсень, въ която прониква и една безгранична любовь къмъ България; тази пѣсень не се отличава съ честита композиция, но съ поразително сходство съ историческото прѣдание за Марковата смърть, което е дѣйствувало при нейното образуванье. Но коя е тази Деяна Попова? Споменатиятъ въ пѣсеньта Никюпъ е стариятъ градъ Nicopolis ad Haemum, сѣверно отъ Търново (Халански II, 441). Въ пѣсень Мсб. VI, 56 двѣ кадънки, които се явяватъ въ образа на зли духове, взиматъ душата на Марка посрѣднощь при единъ кладенецъ. — Мсб. VI, 57. Марко лежи на умиранье, а при него стои „будимска кралица", която му казва, да си откупи душата, но Марко ѝ отговаря, че надъ него стоѭтъ три ангела, които не чакатъ за пари, а за неговата душа. Въ Мсб. IX, 18 Марко лежи сѫщо на умиранье; около него стоѭтъ сестритѣ му и го оплакватъ толкова силно, че земята се тресе:

Море Марко, море млади Марко!
Дали гърми, илъ се земя тресе,
Илъ се роватъ каменни могили,
Или Марко съ юнаци вечера?
Нито гърми, ни се земя тресе.
Ни се роватъ камении могили,

Нито Марко съ юнаци вечера;
Марко лежи боленъ че си умре,
Па го плачать до четири сестри.

Въ пѣсень Мсб. II, 135 Марковата смърть се описва твърдѣ поетически. Марко лежи боленъ въ една лилякова-дафинова гора. Никой нѣма, който да се грижи за него, само едно птиченце „бюлбюлеа" му носи съ уста водица и му прави сѣнка съ своитѣ крилца. Когато Марко почувствува приближението на смъртьта, той казва на птиченцето, да отлѣти въ неговитѣ двори, тамъ има дърво дюлево, подъ дървото нацъвтѣлъ триндафилъ — връхъ него трѣба да кацне; триндафиловитѣ цвѣтове ще нападатъ върху гърдитѣ на неговата жена; отъ това тя ще разбере, че Марко е починалъ. Печаленъ дъхъ полъхва отъ пѣсень Мсб. XIV, 90. тя ни рисува Марка въ неговото отчаяно прѣдсмъртно положение: слѣдъ толкова геройства, той почувствувалъ найпослѣ своето безсилие и загиваньето на неговия народъ; Марко не усѣща сили въ себе си да се бори въ защита на тоя народъ, защото неговата сѫдба е прѣдрѣшена отъ Бога. Отчаянъ, съ съкрушена душа, пълна съ дълбокъ трагизъмъ, Марко погубя жена, дѣте, майка и коня си, за да не паднатъ въ неприятелски рѫцѣ, и самъ той изчезва! Прозаическото разказче Шапк. III, 371, както и Hahn[1]) стр. p. 69 разправятъ, че Марко изчезналъ, когато се появила пушката и барутътъ. А сПс. кн. 15, 442 разказва, дѣ се намира Марко. Защото споредъ народното повѣрие той не е умрѣлъ, а живѣе върху една висока планина, около която се намиратъ каменни стѣни и пещери, пълни съ многѡ змии и лами. Горѣ, връхъ планината, се простира една широка, зелена поляна, въ срѣдата на която се издига едно сѣнчесто дърво, а подъ дървото — изворъ клокочи. Тамъ, подъ това дърво, на мрѣморенъ столъ седи Крали Марко, а коньтъ и кучето му се намиратъ въ една пещера въ Стара-планина. Марко е безсмъртенъ, защото е запоенъ отъ вилитѣ съ водата на безсмъртието. Най-сетнѣ и Милад. стр. 528 ни говори за мѣстото, дѣто се намира Марко — неговото „седалище": то се намира въ планината отъ лѣвата страна на Вардаръ, наблизу до Желѣзнитѣ врата. Понеже тази мѣстность дава отгласъ, то пѫтницитѣ, които минуватъ отъ тамъ, питатъ: „си живъ Марко"?

---

[1]) Hahn, J. G. v. Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar.

1.

Потеклото на Кралевича Марка.

Кралю Вулкашино пише отъ Скопие,
Чуди се, ка да земе Момчилица млада.
Книга пише отъ широко Скопие,
Та я прати по пиле соколово,
Прати я и си въ книга писалъ:
„Фного ти здраве, Момчилице млада,
Ето ти тебе книга допращамъ,
Какво да можъ Момчилъ да отровишъ,
Да отровишъ, Момчилъ да погубишъ,
Я да те зема, кралица да ми бждешъ,
Сé ке те облека у свила и у злато,
И ке шеташъ кадифе душези;
Ке те ране се леба-симида,
Ке те поя вино медовина
И да бидешъ господжа на земя“.
Отиде книга на града Пирота,
Дадоа книга на Момчилица млада.
Сама бѣше тя си язаджийка,
Развила е книга на колено,
Книга гледа, друга написува:
„Фного ти здраве кралю Вулкашине,
Ето назадъ книга ти допращамъ.
Милувашъ ме, та си до мене,
До мене кралю книга допратилъ;
Я те милувамъ и искамъ да те зема,
Ама не мога Момчилъ да отрове.
Немамъ у мене нищо на ржцете,
Нема фо що отрова да туре;
На Момчилъ си я нищо не готве,
Нито ручокъ, нито вечере.
Той си има една сестра Яфросина,
Тя му готви ручокъ и вечере,
Тя му точи вино и ракия,
Тя мене нищо на раце не дава.
Момчилъ си има деветь малки бракя
И си има дванаесе браточеда;
Има отъ градо четиредесе слуги,

Та не мога Момчилъ да отрове,
Не смея отъ неговите браќя.
Ако искашъ кралю мене да земешъ,
Мене да земешъ и Момчилъ да отрове,
Да пратишъ у града Букурещъ
До онойгу бегу, Радулъ-бегу;
Той си има до три добри слуги:
Пржва ми е Гръчека Манола —
Той си маа сабя за триста юнака;
Втора ми е Радо Словослава —
Той си разбира седемдесе язици;
Треќя слуга ми е Гюро пияница —
Той си пие за триста юнаци.
Да ги калесашъ, айлжкъ да имъ дадешъ
И ца соберешъ три иляди войскя,
Па да излезешъ на *Разбой* планина,
При онова Синьо езеро,
Що истича изъ четири страни.
Тамо ти чадъръ да опнешъ
И тамъ аскеръ да кордисашъ —
Тамъ да чекашъ Момчила войвода.
Момчилъ има тежакъ адетъ:
Кога дойде света неделе,
Той излази по гора по лова,
Та излази по Разбой планина,
При онова Синьо езеро —
Тамъ да мачишъ, Момчилъ да погубишъ,
Тога бива мене кралица да земешъ".
Върна книга по пиле соколово,
Ойде книга у више Скопие,
Ойде книга иа кральовите двори.
Тамъ си стжпи пиле соколово,
Стжпи у кралю на рамена,
Трепна съ криля, събори му книга,
Та я на колено кралю разви,
Та прегледа таа бела книга,
Книга гледа и друга исписа,
Исписа и прати на Букурещъ,
До онойго, до бегувите двори,
До онойго бегу, Радулъ-бегу:
„Фного ти здраве бегу, Радулъ-бегу,
Ето книга тебе ти пращамъ,
Да ми допратишъ твои добри слуги,
Я на нихъ айлжкъ ќе дамъ,
Саде котъ мене да дойдаа"
И бегу Радулъ-бегу на слуги каза:
„Чуйте мене до три добри слуги!
Книга е отъ кралю до васъ дошла,

Ке ве води на Разбой планина,
Големъ айлъкъ ке ви даде“.
Слуги станаа, коне си стегнаа,
Престегнаа, коне оседлаа,
Саби си за себе закачиа,
Саби и леки боздугани.
Изъ Букурещъ слуги излезнаа,
Заминаа презъ поле Букурешко,
Отидоа на бели Дунавъ.
Не трасаа ни скеле, ни бродъ.
Коне бутнаа, Дунавъ преминаа,
Отидоа више на Скопие,
Отидоа на кральовите двори.
Кральо си нихъ весело посрещна,
И беше собралъ три иляди войска;
Та си дигнаа до три баряка,
Та отидоа више на Разбой планина,
При онова Синьо езеро.
Тамо си чедъра опнаа
И аскере кордисаа.
Подъ чедъръ седнаа до четире краля;
Седеа тамо до шесть дена.
На седмия день у св. Неделе
Рано рани Момчила войвода
И отива на честита цръкфа,
Да се кръсти, Богу да се моли.
Седе Момчилъ до дека цръква дръжа,
Дойде време цръква испусна,
Зема си Момчилъ чиста летургия
И си заведе деветина бракя,
И си заведе дванаесе браточеда,
И си заведе четиредесе слуги;
Седнаа на честна трапеза.
Що беше сестра Яфросина,
Дома беше сичко приготвила,
По трапеза сичко наредила.
Седна си Момчилъ съ деветь бракя,
Седнаа браточеде съ четиредесе слуги,
Седнаа ручокъ да ручаа.
Дойде време вино Яфросина да ги служи;
Напанила Момчилова чаша,
Подаде на брата си Момчила:
„Заповедай, брате, трапеза благослови.“
А Момчилъ си чаша пофана,
Чаша пофана и дремка го фана,
Та си испусна чаша позлатена,
И големъ сонъ си сонува:
Пусна се до четири люти змии,

Една сь нозе си подпазикъ,
Втора съ конь двигнахъ напраихъ,
Трева сосъ сабя посекохъ,
Четвърта ме за сърце изеде
Изеде ме и фнего ме заболе.
Чаша си фана и сонь на браки си кажа.
Сички браки се чудеа
И не можеа да се сетаа,
Тоа сонь на що ке биде:
Да ли ке биде на тешка скалия,
Илъ ке биде на тешка мория.
Сички се чудеа и не сещаа.
А Момчилица говори:
„Не бой се господарю Момчиле!
Тоя сънь не е на лошо:
К'идите по гора зелена,
Та ке срещнете три сури елене:
Еденъ на тебе ке побегне,
Та за него сръце ке те заболи.“
А Момчилъ на люба си говори:
„Чекни до това да е.“
И кахъ собране се обърна и рече:
„Айде сички да предремеме,
Та сетне по гора к'идеме.“
Сички браки Момчилъ послушаа,
Та на двори налегаа и заспаа.
Момчилъ легна въ шарена водая,
А Момчилица Момчилъ распитува:
„Господарю, Момчилъ войводо!
Чула съмъ те, не съмъ те видела,
Ке си фнюго добъръ юнакъ;
Отъ пладнина до икиндия
Дванаесе хиляди войска губишъ.
Съ какво срьце, съ какво юнаство,
Искамъ на мене ги да кажешъ.“
А Момчилъ на люба си казува:
„Любо моя, Момчилице млада!
Слези долу въ ахъре,
Та извади коня шестокрила,
Та пусти коня низъ зелена бахча,
Та ти се тръгни и саиръ гледай,
Саиръ да погледашъ конь ка игра.
Конь ка игра, така сабя маамъ,
Сабя маамъ, войска си губе“.
Тя слезнала и коня извела;
Пуснала го изъ зелена бахча.
Тя се качи на кула висока,
Отъ кула саиръ да гледа,

Да гледа какво коня ке игра.
Коня игра по синьото небо
И спада по църната земя.
Слезна Момчилица отъ кула на земя,
Та си фана коня шестокрила,
Та го фоведе у вонски ахри,
Та си връза за ялъка,
Па зема свекя лоева,
Та на коне крила опали,
Да не може съ крила да фръка.
И си зе до четире сребрьни клинци,
И сосъ нихъ му ноги окова,
Да не може по друмъ да оди.
И се качи горе на диване,
При Момчилъ войвода флезна,
На Момчила тио говори:
„Господарю, Момчиле войводо!
Не ке д'идешъ на бой да се биешъ,
Та си земашъ юнашко оржие,
Остра сабя тешка бозндугана;
Защо тебе ни поасъ да тежея?
Кога Богъ нека да помогне,
Съ пали раце ловъ се лови.“
Момчилъ на люба си говори:
„Дай ми, любо, мало оржие;
Мала сабя и мала бозндугана,
Да ми се найде за зла неволя.“
Тя му сабя въ ножница турила,
Сабя му е мала, до шесть педи,
И тя баре да беше здрава,
Ами е сабя прекършена.
И даде му лена боздугана.
Обруна се Момчилъ войвода.
И съ него девекина браки,
И дванаесе братучеда,
И отъ града четиредесе слуги.
Та си возседнаа свои бръзи коне
И отидоа на Разбой планина.
И тамо го Момчилъ дремка налегна
И отъ кони на земи не падне
Отъ тая пуста дремка.
Кя си задрема и на сонъ виде:
Срещнаа три темни облаци,
Та се Момчилъ съ дружина разгуби.
И дружина му говореа:
„Тая дремка не е на хубаво,
Айда ние назадъ да се вьрнемъ“.
А Момчилъ на дружина говори:

„Врвете бракя да врънимъ,
Поврьщанкя лоша ке биде;
Айде, какво ни Господь помогне“.
Излезаа на Разбой планина,
На това старо разбойнище,
При онова Синьо езеро.
Тамо си те чудо видеа:
Край езеро три иляди воскя,
Подъ чадъръ до четири краля,
Край чадъра три баряка побиени.
Ка видеа деветина бракя,
На Момчилъ войвода говореа:
„Леле брате, Момчиле войводо!
Таа воскяназе си чека.
Айда ние да се врнеме,
Да се врнемъ, да побегнемъ.“
А Момчилъ имъ люто продума:
„Богъ Ви убилъ ваши женски срца,
Отъ това ли се сте уплашили?
Сами губе дванаесе иляди
Отъ пладнина до акшамъ“.
Дружина си Момчилъ услушаа,
Та отидоа котъ той бели чадъръ.
Отъ чадъръ излезоа до три добри слуги,
Добри слуги на бегу Радулъ-бегу,
Та погубиа Момчилова дружина,
Момчилова дружина отъ деветь бракя,
Деветь бракя, дванаесе браточеди,
Дванаесе браточеди и четиредесе слуги.
Тога се Момчилъ люто разсрьди,
Та си извади сабя прекршена.
Маана Момчилъ на десно, на лево,
Та си погуди до три добри слуги
И се пусна въ воскя Вулкашинова.
Тога Вулкашинъ отъ чадъръ излезе,
Та Момчилъ войвода нападна.
Момчилъ се отъ Вулкашинъ уплаши,
Та си бутна коня да бега,
Бута коня, конь не брьза.
Отъ мяки конь на Момчилъ продума:
„Ой ле господарю, Момчиле войводо!
Ка да брьзамъ съ тебе да бегамъ,
Като Момчилица криля ми опали,
Криля опали, ноги окова,
Да не мога веке съ крила да фрькамъ,
Съ криля да фрькамъ, съ нозе да оде.“
Тога си се Момчилъ досети,
Ке му е люба курава гидия

И ке отъ нея ке Момчилъ загине.
Дорде Момчилъ вовъ кале да влезе,
Достигна го кральо Волкашино,
Та кахъ Момчилъ сосъ сабя маана,
Сосъ сабя маана, глава му отсече;
Та си Момчилъ отъ коня падна.
Тога Вулкашинъ у Пиротъ дойде
И котъ Момчилови порти запре;
На порти чука, Момчилица вика.
А Момчилица у сарае седи,
У сарае седи, съ друзи любета весели.
Ка си чу, ке се на порти чука,
На порти чука, Момчилица вика,
Погледна си отъ високи прозори;
Отъ прозори гледа, Вулкашину говори:
„Почакай, Вулкашинъ, порти ке отворя,
Порти ке отворя, въ сарае ке флезешъ".
Ка си Момчилица това изрече,
Връза си дете съ вжже прѣзъ кръсти,
Та си дете отъ прозорци спуща,
Отъ прозорци спуща, порти да отвори,
До половинъ го спусне, па го издигне
И съ това си Вулкашинъ мами,
Вулкашинъ мами, любета да бегаа.
Виде Вулкашинъ, ке порти не отваря,
Порти не отваря, въ сарае да влезе;
Разсърди се Вулкашинъ, порти строши,
Порти строши, въ двори флезе.
Въ двори флезе, на сарае искочи.
Тамъ си найде Момчилица млада,
Та на Момчилица люто говори:
„Богъ те убилъ кураво гидио!
Ти измами Момчила войвода,
Измами го, погуби го,
Така ке и мене ти измамишъ."
Та си свали Кралю Волкашинъ,
Свали Момчилица отъ сарае на двори,
Та ж спусна въ дупка дибока,
Коя бе пълна съ лой и катранъ;
Па си запали Момчилица млада,
Коя горе три дни и три нощи
Та стана на прахъ и пепель.
Тога Вукашинъ зе Яфросина,
Яфросина, сестра на Момчила,
Та Яфросина стана кралица.
А що беа до три добри слуги,
Добри слуги на бегу Радулъ-бегу,
Нихъ донесоа на Разбой планинна

Отъ онова Сињо езеро;
Донесоа и Момчила войвода.
Та й закопаа край града,
Край града, града Пирета,
Кое гробница и се седе
И се седе като паметници.
А Вукашинъ Яфросина отведе,
Яфросина отведе въ Прилепа града;
Та се водиа триста години,
Та си родиа до три деца:
Първо дете кралю Андрашина,
Второ дете млада Ангелина;
Третьо дете Марко Кралевики.

2.

Марко, сперед наречбата на наречниците, пречупва костите на баща си.

Трудна била млада Евросина,
Трудна била, дете си родила.
Волкашинъ се многу израдува,
Дека му се машко дете роди.
Си го прати на кръщене кърифа,
Да го кърстатъ уште не задоямо.
На детето името му клале,
Чесно име Марко Кралевике.
Волкашинъ ми гости поканило,
Повойница на дете да сторa,
Трекя вечерь со слатка вечера.
Гости дошле и си вечерале,
По вечера що си полегнале,
Полегнале и сите заспале;
Волкашинъ ми саде не спиело.
Време било токмо на полноке,
На полноке, време глуа доба.
Що му дошле до три наречници,
На детето касметъ да наречатъ.
Двете касметъ на Марка нареклe;
Трекя рекла Марко да е юнакъ.
Кога момче оно да порасти,
На татка си коски да му скърши.
Кога чуло крала Волкашина;
Що нарекла трекя наречница,
Лели нему гючъ многу му падна.
Що си земе Марка малечкао
И го кладе во една комшица,
Комшица со смола намачкана,

Та го върли по бела Вардара,
Да с'удаи и да куртулиса,
Отъ що рекла трекя наречница.
Вардаръ тече и Марка га носи,
Кошницата по край брего плива,
Мали Марко во кошница писка.
Що го дочу младоно офчарче
И се прибра край брего да види,
Що е това, що толку ми пищи.
Кога види, дете во кошница.
На офчарче лели жалъ му падна,
Се наведе и кошница вати.
Кога виде во кошница дете,
Си го крена на две бели раце,
Го отнесе дома кай майка си,
Да го гледа и да го изгледа.
Го гледала и си го ранила.
Що станало момче за работа,
Го главила Марко за телчарче,
Да си пасе сите телци селцки.
Телци пасолъ три дни, емъ три ноки;
Четфърти день ми истепалъ телци,
Та си дошолъ дома при татка си.
Многу мака нему му паднало,
Дека телци Марко истепало.
Се налути татко му одъ Марка,
Та истералъ Кралевикя Марка,
Да не седи во негойте куки;
И на Марка той вака му рекло:
„Ай оттука ти, дете копиле!
Що ми стори големъ пакосъ мене,
Големъ пакосъ и страмъ ми донесе,
Що истепа сите селцки телци,
За да платамъ едно чудо пари,
Та да смирамъ сички селани.
Ти да беше дете аирлия,
Не ке беше по река пущено
Отъ тфой татко и отъ тфоя майка,
Да се давишъ во белио Вардаръ,
До Вардаръ синъ ми да те види
И отъ Вардаръ той да ми те земи
И дома ми той да те донеси,
Да те гледамъ и да те изгледамъ,
Да те сторамъ момче за женене
И сега ти пакосъ да ми сторишъ,“
Сите телци селцки да истепашъ!
Ай отъ тука, кай сакашъ оди си!
Вардаръ татко тебе нека ти е,

И Вардаръ майка нека ти е!"
Кога чуло Марко Кралевике
Одъ офчаро, що беше му рекалъ,
Се устрамилъ Марко и избегалъ.
Си отишалъ покрай бели Вардаръ
И си седналъ во белата песокъ;
Во песокта кукя си ископалъ
И си седналъ тамо да живеи.
Сфадба праилъ Релю Шестокрило,
Сфадба праилъ сакалъ да се жени.
Ми поканилъ кралеи, банеи,
Ми поканилъ китени сфатои
И поканилъ сфети Ионофци;
Нунко канилъ стара Волкашина,
А Груица за стара девера.
По-малъ деверъ му се понишмани.
Се налюти Релю Шестокрило,
Що испрати по старега девера
По патища, по сите друмища
И по сите божие раскърсници,
Со здравица по-малъ деверъ да ми бара;
Кой ке найди, деверъ да си земи.
По-старъ деверъ сегде ми прошеталъ,
По патища и по раскърсници,
Нигде деверъ она не ми нашло;
Кога дошолъ до бела Вардара,
Що ми нашолъ Марко во песокта.
Претъ Марко се Груйо застояло
И извадилъ здравица со вино,
Та поканилъ Марко за девера.
Лели Марко тогай прогоори:
„Ай оттука узнаенъ делиа!
Не щегуй се со мене сирака:
Мене ми е Вардаръ татко й майка,
А песокта мене ми е кукя."
Прогоори по-старъ девера:
„Не се брате со тебе шегувамъ,
Току тебе за девера канамъ
У онего Рела Шестокрила;
Зетъ ке биде, невеста ке зема,
Зановедай, здравица си земи,
За да бидишъ по-мала девера;
Ясъ ке бидамъ по-стара девера."
Кога чуло Марко Кралевике,
Що ми зело здравица во рака,
Се напило и сфадба почестило
И по-малъ деверъ оно ми станало
И търгнало на сфадба да оди.

Що ми пошде у Реда Шестокрила,
Реда ми го лепо пречекадо;
Си променилъ по-мада девера,
Со убай сфадбински алища,
Го обружа светлоно оруже
Ми чукнале сфирци, табуанци,
Ми тръгнаде китеци сфатои
И ми одде, невеста си зеде.
Кога назатъ тия си идеде
И ми дошде во гора зелена,
Що излегда една зверетина,
Зверетина богме со три глави.
Що заптиса китени сфатои,
Та му зеде отъ сите дарои,
Най-озади два млади девера,
Тие одатъ убаа невеста,
Зверетина невеста имъ сака;
На девери она вака рекло:
„Я остайте до два девера,
Я остайте младата невеста,
За живи да се куртулисате.“
Се уплаши по-стара девера,
Си остаи убаа невеста,
За живо той да се куртулиса.
Марко брате не ми се уплаши,
Отъ невеста не ми се остаи
И невеста она не си дава.
Лели ми се зверетинъ налути
И се цушилъ Марка да загуби.
Марко ми се юначки бореше.
Сфатоите отъ скрая гледале,
Сите ми се богме уплашиле,
Се уплашиле и ми избегаде,
Сите у Реда дома отишде.
Заптисаде сфирци, табуанци,
Ми викнале гяци, емъ попои,
Да ми пеатъ деверъ и невеста,
Та седнаде за дуда да ядатъ,
За невеста и за мадио деверъ.
Зверетина со Марко се борилъ:
Три саати токмо се бориле,
Дури Марко зверетина кутнадъ;
Му пресеколъ до три зверцки глави.
Що му зедо сичкитѣ дарои
И отпуцилъ три синджири робе:
Първи синджиръ се млади момчиня,
Втори синджиръ се млади девойки,
Треки синджиръ старци емъ старици.

И си зело убава невеста,
Та си дошло у Рела Шестокрила.
И ми пошолъ на чесна тързеза,
Та му вързилъ трите зверцки глави.
Отъ глаи се сите уплашиле
И на нозе сите ми скочиле;
На Марка му чесъ голема дале:
На тързеза на чело го клале.
Тогай Марко викналъ пд-старъ деверъ.
Лели рече Марко, прогоори:
„Ой ти море пд-стари девере!
Кога не си ти за деверъ да си,
Защо си се ти деверъ сторило
И невеста на патъ си остаилъ?
Наведи се язъ да та научамъ
За други патъ пакъ да бидишъ деверъ".
Се наведе Груйо пд-старъ деверъ;
Марко му удри до шесъ боздогана.
И повикалъ стари Волкашина,
Та му удрилъ петнасе боздогана,
Му прекършилъ сите негой ребра.
Що повикалъ и старега сфата,
Та му удрилъ петнасе боздогана,
Дека не зналъ невеста да чуа.
Що си викналъ Рела Шестокрила,
Та му удрилъ дваесе боздогана,
Дека не зналъ невеста да чуа.
И повикалъ китени сфатои,
И заредилъ со тежка боздогана:
Кому единъ, кому два ударилъ,
И секому даро му повракялъ,
Що му зела лоша зверетина.
И си седналъ на чесна тързеза,
Та повикалъ младата невеста,
Да м'се кланя и рака да бакнуа.
Ми удрили сфирци, табуанци,
Пакъ отъ първо поткачи се сфадба.
Сите ядатъ и вино си пиятъ
И сите се радосно веселатъ.
Тогай ми се Волкашинъ потсетилъ,
Прогоори и Марка го праша:
„Ой ти море, незнаенъ делия!
Ке те прашамъ прао да ми кажишъ:
Коя майка тебе те родило
И кой татко тебе те гледало?"
Лели Марко тогай прогоори:
„Ой ти море стари Волкашине!
Вардаръ майка, Вардаръ ми е татко,

Ситна песокъ ми е моя куня".
Кога чуло Краля Волкашина,
Що му кажи Марко Кралевике,
Оти Вардаръ нему майка било,
Той се сетилъ оти той е Марко.
Лели вели крала Волкашина:
„Ой ти море момче, цо-малъ деверъ!
Ти си мой синъ, ясъ сумъ тфой татко,
Сумъ ти клало име тфое Марко,
Трекя вечеръ тебе ти нарекле,
Ти да бидишъ юнакъ надъ юнака,
Ти да станешъ момче за женене
И коските мене да ми скършишъ,
Кога ке си ти юнакъ порастишъ.
Наречница трекя така рече;
За тоа те ясъ во Вардаръ върлифъ,
Да се удайшъ и да не ме тепашъ.
Арно, ама що е наречено
Преку глаа ке върви на чоеко."
Кога чуло Марко Кралевике,
Що му кажа стара Волкашина,
Оти той на Марка му билъ татко,
Рипна момче на нозе юначки,
Та си стори до три метании
И му бакна рака на татка си
И му сакалъ отъ татка си прощене,
Що му скършилъ коски со боздоганъ.
А Волкашинъ прегърщалъ си Марко,
Го целивалъ три пати во чело.
И седнали на чесна търпеза,
Да си піятъ вино, емъ. ракия.
Яле, пиле токмо три мѣсеци
И сите си радосно отишле,
Отъ како се сфадба биттисала.
Вала Богу за чудо голѣмо!
Що се рекло отъ три наречници,
Що се рекло и се извършило.

3.

Волкашинъ и Марко.

Църква градилъ Волкашинъ и Марко,
Църква градилъ света Арангела
До своитѣ кули надъ Вароша,
Я градиле до десетъ години.
Се отъ мермеръ диреци клавале,
А покривотъ со стребрени плочи,

Иконите се отъ суо злато.
На вратата Волкашинъ се писалъ.
Синъ му, Марко, богме му завиделъ;
И той ми се отъ лево написалъ
Во одежди и кралцки коруни.
Монастиро азъръ ми се сторилъ
И требало да си го осветать[1]).
Поканиле патрикъ и владици
Отъ Орида, за да си[2]) го светать;
Поканиле тяци, емъ попови,
Поканиле кралеи, банеи,
Поканиле народъ отъ секаде.
Како тие чесно поканиле,
Така чесно тие нимъ са дошле.
Монастиръ си го осветиле,
Лепи гости тие напраиле.
Що ставиле три чесни трпези:
На првата патрикъ и владици
И оние тяци, емъ попове;
Втора беше кралеи, банеи;
Третя беше отъ сите рисяни.
Яле, пиле три дни, емъ три ноки;
А кога се сите поднапиле,
Мушавере тие ми чиниле,
Най повеке кралеи, банеи:
Секой ми се со юнаство валилъ.
Марко слушалъ и вино и служилъ
И той ми се юначки повалилъ,
За негово, богме, юнаство.
Наче грло вака той да вели:
„Ой ви море, кралеи, банеи,
Сите вие сте били юнаци;
Зеръ ясъ не сумъ по-юнакъ отъ татка?“
Кога чуло крала Волкашина,
Лели, брате, не драго му падна.
Рипналъ юнакъ на нозе юначки,
Па извадилъ сабя отъ ножница,
И се пущилъ Марко да го губитъ.
Кога виделъ Марко Кралевике,
Оти татко му ке го загуби,
Честь му сторилъ, не му се сопротивилъ:
Трещилъ Марко предъ него да бега,
И не креналъ рака на татка си,
Да не земитъ клетвата отъ Бога.
Бегалъ Марко околу цркката,
Три пати я црквата обиколилъ;

---

[1]) Въ ориг.: *светатъ*. [2]) Въ ориг.: *му*.

Го привтасалъ татко му Волкашинъ,
Го привтасалъ и ке го пресечелъ.
Лели Марко и той сабя ималъ,
На татка си не велъ да я вадитъ;
Марко врати отъ манастиръ турналъ,
Въ църква влеголъ и ми се затворилъ.
Отъ лутина Волкашинъ ми удрилъ
На чесните враги монастирски.
Фала Богу за чудо голѣмо!
Отъ врата ми кърви що протекле.
Ангелъ Божи Волкашину реколъ:
Волкашине, ти си се полуделъ!
Да що търчишъ по сина ти Марка,
Да го сечишъ и да го погубишъ
И големъ гревъ ти сакашъ да сторишъ,
Света църква за да я затворишъ?
Еве три дни, ти кай я освети,
Зеръ пакъ сакашъ да я пресветуашъ?
Марко си етъ по-юнакъ отъ тебе
И пакъ рака на тебе не креналъ,
Тукъ си влезе во светая църква,
Да откини, честь тебе да стори.
Волкашине, ти честь непознавашъ
И на сърдце гревъ ти не познавашъ!
Дейди море стара Волкашина!
Ти не ўдри църковните врати,
Тукъ ми ўдри света Арангела
И му рани негоата нога
И отъ нога кърви протекоа.
Волкашине, аиръ не ке видишъ!
Куки, кули ке ти се растуратъ,
Монастиро здравъ не ке остане,
До три, богме, четире поясн.“

4.

Марко си придобива оръжие, конь и жена.

(„Марко грабитъ Ангелина“)

Се собрале седумдесетъ кралои.
Ядатъ, пиятъ, мушавере праатъ,
Еденъ други сите ми се валатъ
Со юнаство, кой какво що ималъ.
По край ними и Марко ми седелъ.
И той ми се, брате, повалило,
И вака си на кралеи рекло:
„Ой ви, море, кралеи, банеи.
И вие сте доста бре юнаци,
Ама ясъ сумъ отъ васъ бре по-юнакъ;

Ако рачка земнята имаше,
Ясъ ке можевъ, богме, да я свъртамъ“.
Кога чуле кралеи, банеи,
Кога чуле валбите отъ Марка,
Сите, брате, се изнасмеяле,
Сите шега нему се му збиле,
И го Марка многу устрамиле,
И вака му тогай нему рекле:
„Дейди, Марко! Како не се срамишъ,
Що се валишъ земня да превъртишъ?
Волкашинъ ти тебе беше татко,
Той имаше до три тарапани:
Първа беше отъ карагрошеи,
Втора беше отъ жолти дукади,
Трекя беше се отъ дребни пари.
И никой пать той се не валеше“.
Кога чуло Марко. младо дете,
Отъ кралеи таквие збореи,
Явналъ коня дома да си одитъ.
Овде, онде по бели друмои,
Дедо Господъ на пать беше седналъ,
Да го чека Марка отъ Вароша,
Полъ юнаство нему да му земитъ,
Да не нещо земня той превърти,
Големъ пакосъ тогай той да стори.
Турилъ Господъ една торба земя.
Марко дошолъ предъ Бога да вървитъ
И вака му Господъ проговорилъ:
„Ой юначе, незнаенъ делия!
Ти, що носишъ дългата гаргия,
Я подслези отъ коня на земи
Да ми кренишъ тая торба земня,
Дека сумъ си старо, емъ не вредно,
Та не можамъ само да си кренамъ“.
Кога чуло Марко Кралевике,
Той отъ коня, брате, не ми слеголъ;
Со гаргия торба си наденалъ.
Опналъ юнакъ, за да я подкренитъ
И не моголъ, Богме, да я кренитъ.
Гаргия се на пърчиня скърши.
Отъ коня се Марко поднаведи,
Съ десна рака торба ми подватилъ.
Опналъ юнакъ, за да я подкренитъ,
Се скинале отъ коня колани,
И пакъ Марко не му я подкренałъ.
Тогай Марко изгубилъ юнаство
Половина, отъ колко що имaлъ,
И отъ Бога блаосовъ той добилъ,

За да биде Марко многу итъръ.
Дупналъ коня и дома си дошолъ.
Що я викналъ майка си при себе,
Та я ватилъ за леса плетинки
И я стегналъ тая да му кажитъ,
И вака Марко незе той велелъ:
„Слушай майко, моя стара майко,
Ке те прашамъ нещо да ми кажишъ:
Оти мене не ми си казала,
Оти татко ималъ тарапани,
Тарапани, коня и оруже?“
Одговори майка му на Марка:
„Дейди, синко, младо мое дете!
Тарапани татко ти имаше:
Първа беше отъ карагрошеи,
Втора беше отъ жолти дукати,
Трекя беше се отъ дробни пари.
Вистина, ясъ не сумъ ти кажало,
Дека си ми уще аджамия;
Ясъ те чакавъ, ти да ми уздреишъ,
За тоа ясъ не сумъ ти казала.
Ела синко сега да ти кажамъ,
Тарапани со очи да видишъ
И да видишъ негоо оруже.
Татко ти конь той не си вяваше,
Той вяваше витеза кобила.
Кога умре татко ти Волкашинъ,
Я испущивъ край слано езеро;
Кой я знаитъ далъ уще е жива!“
Пошолъ Марко, тарапани виделъ,
И си зело таткоо оруже,
Та си пошло край слано езеро,
Да я баратъ витеза кобила.
Овде, онде околу езеро,
Що я нашолъ витеза кобила
И по нея шареноно ждребе;
Ми се загналъ юнакъ, да я вакя;
Той ми търчалъ, кобила бегала.
Кога Марко нея я привтасалъ,
Тая ми се въ езеро върлила.
Тогай Марко по ждребе се загналъ.
Овде, онде Марко ми го ватилъ,
Ми го ватилъ и юнакъ се вкачилъ.
Пърсна ждребе по поле да бега;
Рипа, скака и клоци върлало,
За да върли Марка отъ рамена.
Види ждребе, оти не се върля,
Ми се спущи и въ езеро рипна,

Да некако Марка да отвърли.
Марко тогай много се уплашилъ,
Да не нещо, богме, се удаитъ.
Яко Марко за грива се држалъ.
Препливало ждребето езеро;
Тогай ждребе ми се уморило
И на суо тоа ми излегло,
На Марка се тоа поклонило.
За чудене Шарецъ проговори
И на Марка вака тоа рекло:
„Ой юначе, незнаешъ делия!
Я кажи ми, чие си колено,
Ясъ да сумъ ти твоя верна слуга;
Ясъ сумъ юнакъ, ама ти по́-юнакъ“.
Лели вели Марко, му зборуа:
„Ой ти мое мило брате ждребе!
Татко мене Волкашинъ ми беше.
Дури живъ билъ, кобила вяаше
И со нея юнаство праеше“.
Кога чуло ждребе три-годинче,
Оти той билъ синъ на Волкашина,
Виснал ждребе по своята майка.
Марко вявналъ ждребе три-годинче
И кинисалъ дома да си идитъ.
Кога виде кобила витеза,
Оти ждребе шарено ке бега,
И кобила тргна си по него.
Дошолъ Марко во Варошя града,
Врзалъ Шарца въ темна конюшница
И до него витеза кобила.
Тогай Марко майка си прашало:
„Да ми кажишъ моя мила майко.
Татко коня кай си го коаше
И оруже кай си подпрааше;
Остра сабя кай си я точеше,
А боздуганъ кай му го белеше?“
„Ой ти Марко, мое мило чедо!
Татко ти си побратимъ имаше,
Побратима Яно куюнджия;
Той ми седитъ во Солуна града.
Той кобила на татка ти коалъ:
Отъ карагрошъ плочи той му клаалъ,
А отъ дукатъ клинци той му коалъ;
Остра сабя Яно му точеше
И боздуганъ той му го белеше“.
Кога чуло Марко своя майка,
Явна Шарца и тргна да одитъ,
Да ми одитъ во Солуна града,

У онега Яно куменджия.
Овде, онде по бели друмои.
Втасалъ юнакъ во Солуна града
Шеткалъ, прашалъ низъ тесни сокаци —
Кой ке стретилъ, секого го прашалъ,
За кай седитъ Яно куменджия.
Одвай юнакъ куката му нашолъ.
Порти биле, богме, затворени,
Во дворой свирци, табуани,
Дека Яно две свадби си праелъ:
Синъ си женалъ и керка си мажилъ.
Клукналъ Марко на витине порти.
Що излетле слугите Яной,
За да видятъ кой клука на порти.
Слуги Марка лели го прашале,
Що ми сака и на порти клука.
Проговори Марко Кралевике:
„Ясъ го сакамъ Яно куменджия,
Оти ми етъ отъ татка побратимъ,
Да ми коатъ Шарца пеливана,
Да ми точитъ сабя димиския
Да ми белитъ тешка боздогана“.
Ми излеголъ Яно куменджия
И му реколъ на Марка Кралевика:
„Ай ой ми си незнаенъ делия!
Ясъ не можамъ коня да ти коамъ,
Нито можамъ боздоганъ да беламъ;
Ясъ си имамъ, море, до две свадби“.
Лели Марко тогай се налути,
Та си порти со боздоганъ удри,
Що 'и втера до среде дворои.
Та си влезе Марко во дворой
И го стегна Яно куменджия
Да му коа коня со караргошъ.
Лели Яно тогай се уплаши,
Та го молилъ Марка Кралевика,
Да почекатъ салъ една неделя,
Дури свадби той да си битиса;
Марко да седитъ на ладна меана,
Да си пиетъ вино и ракия —
Що ке пиетъ, Яно ке заплатитъ.
Тогай Марко на Яна говори:
„Дейди, море, Яно куменджио
Ясъ не седамъ овде на меана,
За да пиямъ вино и ракия;
Ясъ ке одамъ во Вароша града,
Ке поседамъ свадби да битисамъ
По недѣля пакъ ясъ ке ти дойдамъ.

Току сега извай ми снаха си
Да ме мене со вино почести,
И ясъ нея даръ да я подарамъ".
Я изваде Яно своя снаха,
Та му тури чаша ройно вино
И почести Марко Кралевике.
Чаша мала, за него не наситна;
Той побаралъ чаша чабурлия.
Ми извадилъ Яно чабуръ чаша,
Чабуръ чаша седумдесетъ ока,
Що си пиелъ стара Волкашина,
Кога иделъ у Яна на гости.
Креналъ Марко чаша чобурлия
И я испилъ сета дуръ до капка.
Ми посакалъ Марко уще една.
Що гледала Яноата керка,
Що гледала горе отъ дивана,
Променета како за невеста,
И се шега со Марко подбила,
Оти вино многу Марку испилъ.
Я дочуло Марко Кралевике
И се Марко многу налутило
И вака му на Яна той рече:
„Ой ти Яно, татковъ ми побратимъ!
Благодарамъ на твоята снаа,
Що ме мене тая почестило
И со вино мене послужило,
И ясъ нея дарчокъ я подаривъ;
Нека дойди и твоята керка,
Да ми мене десница целива,
Та и незе дарчокъ да подарамъ,
Како що я снаа ти подаривъ,
Оти жени ми се кѫсканджии,
Кѫсканджии, многу завистливи".
Тогай Яно пошолъ при керка си,
При керка си гюзелъ Ангелина,
Да я молитъ, при Марко да дойдитъ.
Ангелина на татка си рекла:
„Променета ясъ сумъ за невеста,
При него не одамъ променета;
Ясъ да слечамъ невестинско руо
Да облечамъ руо катаденско,
Тогасъ, татко, предъ него ке одамъ,
Предъ онега незнаенъ делия,
Предъ онега тежка пияница".
Що велела, се Марко ми слушалъ
И се уще Марко налутило
И на Шарца вака зборуало:

Слушай, Шарце, що сакамъ да праамъ".
И ясъ тебе сакамъ да те прашамъ,
Дека ми си, Шарецъ, некоано:
Да ли можишъ дваица да носишъ?
Яновата керка ме[1]) бендиса,
Ке я грабамъ за млада невеста,
Оти тая мене не[2]) бендиса,
И се шега со мене шегува,
И си слече руо невестинско,
Та облече руо катаденско".
Шарецъ тогай на Марка зборуалъ:
„Дейди Марко, мои ступанине!
Ако тебе мома те[3]) бендиса
Ти граби я и ичъ ти небой се,
Ясъ ке можамъ да ве носамъ двата,
Ако самъ си море некоано".
Ангелина предъ Марка излезе
Со рубата лели катаденска,
За да бакнитъ Маркоа десница.
Марко тогай Шарца ми разигралъ
И подаде рака на Ангелина,
Ангелина за да му целиьатъ.
Я подарилъ три жолти дукати.
Ангелина му се поклонила
И повторно рака целивала.
Тогай Марко за рака я ватилъ
И я върлилъ задъ себе на коньо.
Дупналъ Шарца со жолти махмузи
И си летналъ по бели друмои.
Бегатъ Шарецъ како сиви соколъ.
Що запеа гюзелъ Ангелина,
Що запеа една лепа песна,
Малко била, богме, речоита,
Ама била много гласоита;
И во песна на зето велела,
Що гувеалъ на честна търпеза
У татка й Яно куменджия:
„Що гувеишъ, зете отъ краина,
Кога зеле твоя Ангелина?"
Кога чуло зета отъ краина,
Кога чуло песна отъ невеста,
Незините жалосни гласеи,
Дека Марко нея я попленилъ,

---

[1]) и [2]) противоречие. Би трѣбало да гласи:
255 Ке я грабамъ Яновата керка,
Ке я грабамъ за млада невеста,
Оти мене тая не бендиса и пр.
[3]) Трѣбало би: *ти*

Рипналъ юнакъ отъ чесни търцези.
Кай що стапилъ, на дно въ земи втералъ!
И проседлалъ коня бедевия,
Го престегналъ со деветъ колани.
Кога, брате, коня престегнуалъ,
До три педи отъ земи го кревалъ,
Конь си вяпалъ и боднаъ по Марва.
Овде, онде по бели друмои,
Го привтасалъ до Галичка река.
Река била лошо дотечена,
Що носила дърва и камене.
Тогай Марко беше се уплашилъ
Отъ реката, дека беше стекла,
И отъ юнакъ дека го привтасалъ.
Тогай Марко на Шарца зборуалъ:
Дейди Шарецъ, ние погинавме,
Отъ юнака, богме, отъ краина;
Уще малкце, ете го ни втаса".
Лели тогай коня му зборуа:
„Дейди Марко, мои стопанине!
Среде река ти си копе удри,
За да запришъ дърве и камене,
Дури да си ние поминиме;
Ти небой се, ке те исплывамъ,
Ясъ сумъ ученъ уще отъ малечко".
Удрилъ Марко копе среди река
И ми запрелъ дърве и камене,
Та ми влеголъ Шарецъ да ми плива.
Втасалъ юнакъ леди отъ краина
И той влеголъ въ река за да пливатъ.
Свикалъ Шарецъ на Марко Кралета:
„Търгай, Марко, копе отъ средъ река,
Да понеситъ дърва и камене
Да препречитъ коня бедевия".
Търгналъ Марко копе отъ средъ река,
И понесло дърва и камене,
Та препречилъ коня бедевия.
И се вратилъ юнакъ отъ краина,
Та застаналъ Марка да го гледатъ.
Марко слеголъ отъ коня на земи,
Та извадилъ белата маврама
И обришилъ Шарца пеливана,
Та во чело Шарца си целивалъ,
Мегю обе двете църни очи,
Дека него отъ река препливалъ.
Прогоорилъ юнакъ отъ краина:
„Дейди мори не знаешъ делия!
Не целивай коня шареногa,

Тукъ целивай гюзелъ Ангелина.
Ясъ я свършилъ, а ти я кердоса,
Оти си билъ цо̂-юнакъ отъ мене".
Отгоорилъ Марко Кралевике:
„Дейди море, юнакъ отъ краина!
Ясъ целивамъ коня шареногa,
Дека юнакъ той мене избавилъ;
Ангелина ясъ не я целивамъ,
Дури венецъ ясъ незе не турамъ
И со законъ нея да не венчамъ".
Станалъ Марко отъ Галичка река
И си дошолъ дома со невеста.
Майка му го убао причека
И невеста милно си пригърна,
Та я крена въ раце, како дете,
Я отнесе въ шарена одая.
Па си кани кралеи, банеи,
И курдиса свирци, табуанци.
Що ми праитъ свадба три недели!
Па ми викна стара егумена
Отъ манастиръ свети Арангела,
Да ми венча Марка Кралевикя
Со негоа гюзелъ Ангелина.
Свадба било и се биттисало,
Секой дома весело си ошло.

5.

Какъ Марко Кралевичъ си придобива сабята.

Дичба дичетъ при млади теляли,
Дичба дичетъ низъ више Стамбола:
Продаваетъ една остра сабя.
Скжпа цена за сабя сакаетъ,
Ми сакаетъ деветъ стотинъ дукадъ,
За теляли уще деведесетъ.
Ми дочула Гюргя самовила,
Та си зеде сурего елена,
Си го зеде за коня бързего,
Узенсии до две люти змии,
Жълта смока за камджикъ я зеде.
Негде-годе еленъ удараше,
Три саати предъ ветаръ бегаше,
Тукъ да втасатъ во града Прилепа,
Да му кажитъ Марку Кралевике.
И му каза ноке на полноке.
Станалъ Марко на нога юначка,
И си зеде своя бърза коня

И си зеде жълти-не дукади,
Си е зеде Гюргя самовила.
Дури ми се зора обзорила,
Ми пойдое во града Стамбола,
Ми купие она остра сабя,
Що се диплитъ дванадесетъ дипли,
Що се носитъ во бела пазуа,
Що ми сечитъ древя и каменя.
И на ручегъ назадъ се вратие,
И дойдое во града Прилепа.
Уще толку кърчма ми испие
Приятели, верни побратими.

6.

Маркова женитба.

Марко, млади Марко!
Марко Угре вели:
„Угре, мила сестро!
Изведи ми коне
На малата врата,
На мала вратница,
Предъ жътата дуна.
Искамъ сестро д' ида,
Да ида на углавъ;
Какфо, сестро, язе,
Язе да углава?
Да ли да углава
Яко сиромашко,
Та яко убаво,
Созъ малку дарове,
Дарове кошули,?
Не ке да дарува
Ни старо, ни младо.
Или да углава
Джелепско, та грозно,
Созъ ногу дарове?
Дарове кошули
Секо ке дарува,
И старо, и младо:
Старо по кошула,
Младо по кръпица,
Дете по яглаче."
А Угре му вели:
„Марко мили братко!
Боле си углави
Джелепско, та грозно."
Ойде, ойде Марко,
Углави Маргита
Джелепска, та грозна,
Созъ ногу дарове,
Дари, емъ кошули.
Станаа, креная
Китени сфатове.
Куга било, Марко,
През гора зелена,
Гората зелена,
Пилците поеа;
Куга било Марко
Презъ поле широко,
Водата си тече,
Морето си тече,
Кално, матно тече,
Отъ брегъ до брегъ биа.
Па йодоа тамо,
Зема си Маргита.
Поведе я Марко
Презъ поле широко —
Вода пресахнала;
Куга било Марко
Презъ гора зелена —
Гора повехнала,
Трева исахнала,
Пилци испукали,[1])

[1]) Въ ориг. „Пилци искупали".

Салте останало,
Салте едно пиле
У гора зелена.
Като пиле пое,
Дури отговара
И на Марко вели:
„Язъкъ, язъкъ Марко,
На твое юнаство,
На твое убоство:
Какво аро водишъ
На враната коня!“
Позапре се Марко,
Ка си дочу пиле,
На сватове вели:
„Е вие сфатове!
Стойте, почекайте,
Назадъ ке се връднемъ
Да оставимъ Маргита,
Чорбаджицко чедо;
Ке земемъ Мария,
Чедо[1]) сиромашко,
Та яко убаво.“
Назадъ се връднаа
Китени сфатове;
Оставия Маргита,
Па зеа Мария,
Сиромашко чедо,
Та ногу убаво.
Поведе я Марко
Презъ поле широко —
Морето дотекло
Водите дотекли;
Кога било Марко
Презъ гора зелена —
Гора развеселена,
Трева покарала
И пилци си поятъ.
Едно пиле пое
Дури отговара:
„Бре аферимъ, Марко,
На твое юнаство,
На твое убоство;
Какво добро водишъ,
На враната коня!
Води, води Марко,
Та дома отведи,
Да се кярдосате
Сосъ убава Мара.“

7.

Крали Марко се жени за Латинчанка.

Крали-Марко мома тера,
Сега мало три години,
Дуръ ся му сѫ мома дали,
Отъ Латинци Латинчанка,
Латинчанка, песя вера.
Тия иматъ проклетъ законъ:
Ща применятъ три девойки
Съ адно лико, съ адно руо,
И акъ познаятъ невестата
Тия нея ща да земѫтъ.
Ся в' неделя годенето,
На другата — силна свадба.
Речь рекоха, лепь ломиха,
Крали Марка изпращаха
И си нему порѫчаха:
— „Ой ти, свато, Крали Марко.
Кога правишъ силна свадба,
Да скалесашъ сичка рода,
Сичка рода и роднина;
Да н' скалесашъ сестрини ти,
Сестрини ти до два сина:
На кавга са кавгаджия,
На вино сѫ винопия,
На ракия — ракаджия,
На борба са борбаджия“.
Га заправи силна свадба,
Та скалеса сичка рода,
Сичка рода и роднина,
Не скалеса сестрини си,
Сестрини си до два сина.
Та навърви за невяста
Та навърви и отиде.
Сестрини му до два сина
На майка си отговарятъ:
„Ма ой мале, мила мале!
Ма нашъ уйко свадба прави,

---

[1]) Въ ориг. стои тука думата „яко“.

Скалесалъ е сичка рода,
Сичка рода и роднина,
Защо наше не калеса?
За невяста си отиде
Безъ невяста ще си дойде.
Ластичане, песянчане,
Тия иматъ проклетъ законъ:
Ще применятъ три девойки
Съ адно лико, съ адно рухо;
Й ако познай невестата,
Тога ще я той обземе;
Л' ако не я той познае,
Безъ невеста ща си дойде".
Майка ими си отговори:
„Имате ли мъжко сърце —
Облечете, наденете
Руба, що ви най приляга,
Наяхайте бързи коня,
Та идете на превара,
На превара, на престига
Белки н'вяста докарвате".
Тия майка услушаа.
Наденаха лична руба,
Наяхаха бързи коня,
Закачиха остри саби,
Отидоха на превара,
Отидоха фафъ Латинца;
Де найдоха Крали-Марко,
Лю си стои и се чуди
Дребни сълзи си зарони,
На табуръ си отговори:
„Какъ дойдохме за невеста,
Тъй ще идемъ безъ невеста".
По малкия отговори:
„Ой ти уйко, Крали Марко,
Не бери кахъръ, не вяни,
Я ще познамъ невестата".
Още отъ конь онъ не слезълъ,
Очи въ невеста удари,
Та отиде при невеста,
Та си фърли дребанъ бисеръ;
Сички ми се наведоха
Дребанъ бисеръ да ми збиратъ,
Пакъ той фати млада невеста
Па я кладе на бърза коня.
Върнаха са съсъ невеста.

8.

Дели Магдалéна и Марко.

Дели Магдо, дели Магдéлено!
Проси Марко дели Магдалéна;
Онъ я проси, она се поноси.
Па ю прати Марко огледало,
Огледало, Марко, за илядо.
Онъ го прати, она шега бие,
Шега бие, задъ врата го фърля.
И ю прати Марко росна китка.
Онъ ю прати, она шега бие,
Шега бие, задъ врата я фърля.
И ю прати пърстенъ бурмалия.
Онъ ю прати, она шега бие,
Шега бие, задъ врата го фърля,
Па си Мара, па вера не вата!
Кога било у сфета неделя,
Кани Марко сто лепи сфатове,
Па си ойде Магдéни на двори.
Согледа ги дели Магдалéна,
Согледа ги отъ високи чардакъ,
Де си иде Марко со сфатове,
Па на макя потиò говори:

„Леле мале, леле мила мале!
Ете иде Марко со сфатове;
Я че легнемъ, мале, да преумремъ,
Ти ме покри съ това бело платно,
Запали ми сфещи да ми гора
По дворъ оди, та ме жално плачи."
А макя ю потио говори:
„Леле щерко, дели Магдалéно!
Ете иде Марко со сфатове
Кой че сресне китени сфатове?
Кой че куму рака да целива?
Кой ли куму, кой ли на старойкя?
Кой Маркути коня да прифане?"
Слушала а Магдалéна макя:
Преумрела дели Магдалéна
Покрила а нойна стара макя,
Покрила а съ това бело платно,
Запали у сфещи да у гора.
Па си ойде макя на дворове,
Та Магдéна жално, тажно плачи:
„Леле щерко, дели Магдалéно!
Ете дойде Марко со сфатове,
Кой че сресне китени сфатове?
Кой че куму рака да целива?
Кой ли куму, кой ли на старойкя?
Кой Маркоти коня че прифане?"
Погледа а Марко дебъръ юнакъ,
Та на кума потио говори:
„Прости куме, прости господине!
Я ми прати два млада девера,
Да си ойда у гора зелена,
Да донеса вода леденица,
Да сипиме Магди у пазуха,
Ега би се Магда собудила,
Собудила, Магда сожививла!"
Та му прости, кумо, благосови
И му пущи два млада девера,
Та ойдоа у гора зелена,
Донесоа вода леденица,
Та сипаа Магди у пазуха
Баре Магда ни съ нога, ни съ рѫка,
Баре Магда ни абара нема!
Проговори Марко вреденъ юнакъ:
„Я ми прости, куме, благосови!
Я ми пущи два млада девера,
Да си одемъ у гора зелена,
Да фанеме змиа треоглава,
Да туриме Магда у пазуха

Ега би се Магда собудила,
Собудила Магда, соживила!“
Та му прости кумо, благосови
И му пущи два млада девера.
Ойдоа си у гора зелена,
Та фанаа змиа треоглава,
Па а турна Магди у пазуа.
Баре Магда ни съ нога, ни съ рѫка,
Баре Магда ни абара нема
Прогоори Марко вреденъ юнакъ:
„Я ми прости. куме, благосови!
Да си бъркнемъ Магди у пазуха
Ега би се Магда собудила,
Собудила, Магда, соживила!“
И му прости кумо, благосови,
Та си бъркна Магди у пазуха
Баре Магда ни съ нога, ни съ рѫка,
Баре Магда ни абара нема!
Ойдоа си китени сфатове,
И си ойде Марко со сфатове.
Останала дели Магдале́на!
Макя си я лепо попрашуе:
„Леле щерко, дели Магдале́но!
Какфо трая вода леденица,
Какфо трая змиа треоглава,
Какфо трая Марку десна рѫка?“
Магдале́на потио говори:
„Леле мале, леле мила мале!
Лесно траяхъ вода леденица,
Лесно траяхъ змиа треоглава;
Кога бъркна Марко съ десна рѫка,
За малу се, мале, не насмеяхъ!“

9.

Марко проси дели Магдале́на.

Марко проси дели Магдале́на.
Онъ я проси, она се односи,
Онъ я проси, она шега бие:
Гривни прати, о каменъ ги троши;
Китка прати, у огинь я фърля.
Вечерь са си съ нея зборували:
„Такомъ Бога, дели Магдале́но!
Кога бѫде ютре йодзарано,
Че ти дода, Магдо, со сватове.“
Магда му е нищо не думала.
Ка е било ютро йодзарано,

Да е Марко со сватове дошълъ,
Изкачи се дели Магдалéна,
Изкачи се на високи чардакъ,
Да разгледа нагоре, надоле,
Та разгледа пресъ широко поле,
Де си иде Марко со сватове.
Слезна Магда отъ високи чардакъ,
Па на макя потио говори:
„Леле мале, лела мила мале!
Де си иде Марко со сватове,
Де си иде пресъ широко поле,
Че ти легнемъ, мале, да ти умремъ,
Че ти умремъ, мале, у носила.
Ти ме прекрий съ това бело платно,
И си земи това жълто цвеке
И натъркай мое бело лице,
Да ми стане лице мъртовечко;
Осучи ми до три жълти свещи,
Запали ги, мале, на главата.
Ка приближи Марко со сватове,
Ка приближи, мале, до дворове,
Извикни се, мале, щото можешъ
Извикни се, мале, та си плачи,
Жално плачи, още по-жално реди:
„Моя Магдо, моя тъкменице,
Тъкменице, Магдо, гледанице!
Де си иде Марко со сватове,
Я ти, Магдо, у носила лежишъ,
Ти си, Магдо, съ покровъ покриена.“
Дури Магда дума да издума,
Де си дойде Марко со сватове.
Улезна си Марко со сватове,
Улезна си Марко у дворове.
Ка улезна у равни дворове,
Учуди се, Марко, удзвери се.
Проговори Марко младожене:
„Прости мене куме господине,
Прости мене що чемъ да продумамъ!
Снощи сме си съ Магда зборували,
Сега Магда у носила лежи,
Сега Магда съ покровъ покриена,
Маркути са за вера не фата.“
Та па Марко девере говори:
„Такомъ Бога два млада девера!
Я идете у гора зелена,
Донесете леда деветь педа,
Да туриме Магди у пазуки,
Ега би се Магда сoживила.“

Слушали го два млада девера,
Та утишле у гора зелена,
Та донесли леда деветь педа,
Та турили Магди у пазуки.
Бо'ме Магда ни съ нога, ни съ рака!
Маркути се за вера не фата,
Па се Марко чудомъ чуди,
Та па Марко девере говори:
„Такомъ Бога два млади девера!
Я идете у гора зелена,
Та фанете змия усойница,
Да туриме Магди у пазуки
Ега би се Магда сожнвила".
Слушали го два млади девера,
Та утишли у гора зелена,
Та фанали змия усойница,
Та турили Магди у пазуки.
Бо'ме Магда ни съ нога, ни съ рака.
Маркути се за вера не фата.
Него бъркна Марко у пазуки.
Бо'ме Магда — ни съ нога, ни съ рака.
Тогай му се за вера фанало,
Та се Марко со сватове върна,
Та си пойде пресъ широко поле.
Стана Магда низъ нови носила,
Та па Магда на маля казуя:
„Леле мале, леле стара мале!
Лесно трая леда деветь педа,
Още по-лесно змия усойница;
Мжчно трая Марковата рака:
Още малко да ми постояше,
Още малко — чехъ да се насмеемъ."
Дочули я нейните комшийки,
Комшийките, нейните душманки,
Та стигнали Маркуте юнака,
Стигнали го и го повърнали:
„Я се върни Марко, добаръ юнакъ
Стана Магда низъ нови носила!"

10.

Марко и Солунка девойка.

Снощи Марко отъ Солуна дойде
И доведе Солунска девойка.
Отъ далекъ се Марко провикува:
„Излезъ, излезъ моя стара мале,
Да отворишъ порти чемширови,
Да уведа моя добра коня

И возъ коня Солунка девойкя".
Дочула го Марку стара майкя,
Отворила порти чемширови,
Та уведе своя добра коня
И возъ коня Солунка девойкя.
Искачи я на високи чардакъ.
Седна Марко рано да вечера
Суа леба и червено вино
И сасъ него Солунка девойкя.
Онъ зборева, она не зборева;
Онъ се смее, она се не смее;
Онъ вечера, она не вечера.
Проговори Марко добаръ юнакъ:
„Я вечерай Солунко девойке!
Смей се мари, не засмеяла се,
Думай мари, ичъ не продумала".
Проговори Солунка девойкя:
„Ка ще Марко язе да се смея?
Снощи ойдохъ на чешма на вода,
Тамъ затекохъ две млади невести,
Съ мени стоятъ, за мене оратать,
Та си моя дума дометная,
Че съмъ язе вечерь доведена,
Та самъ язе крадната девойкя.

11.

Марко и Шарца коня.

Марко кове коня у Заграда,
Самъ го кове, самъ копито държи,
Китата му грива обнизуе
Се со зьли и съ бели грошове;
Сребро клочи, а отъ злато клинци.
Конь Маркоти потио говори:
„Леле Марко, да мой чорбаджио!
Що ме толко лепо уковуешъ,
Да ли мислишъ да ме препродавашъ,
Или мислишъ да ме аризуешъ,
Или мислишъ тафра да си чинишъ,
Или мислишъ далекъ да ме пратишъ?"
Марко коню потио говори:
„Такомъ Бога, Шарца добра коня!
Нито мислимъ да те препродавамъ,
Нито мислимъ да те аризуемъ,
Нито мислимъ тафра да си чинимъ;
Нело мислимъ далекъ да те пратимъ,
Далекъ, далекъ у Ледяна[1]) града,

[1]) или Легена града.

Да доведешъ гиздава девойкя.
Слушай коню, що че ми те учимъ:
Кога ойдешъ у Ледяна града,
Кога ойдешъ на момини двори,
Че излезе момината макя,
Че излезе, та че те прифане,
Дижай глава та ю се не давай,
Че излезе моминийо баща,
Че излезе, та че те прифане;
Дижай глава, та му се не давай.
Че излеза момините бракя,
Че излеза, та че та прифана;
Дижай глава и нимъ се не давай,
Че излеза момининтѣ сестри,
Че излеза, та че те прифана;
Дижай глава и нимъ се не давай;
Че излеза момините снаи,
Че излеза, та че та прифана;
Дижай глава и нимъ се не давай.
Слушай коню, що кемъ да те учимъ:
Че излезе Ледяна девойкя,
Че излезе, та че те прифане;
Сложи глава, та нека те фане,
Снижи седло, та нека се качи,
Донеси я дома на дворове".
Послуша го Шарца добра коня.
Кога ойде у Ледяна града,
Излезнала момината макя,
Излезнала коня да прифане;
Дигна глава, та ю се недава.
Излезналъ е моминио баща,
Излезналъ е коня да прифане;
Дигна глава, та му се не даде!
Излезнаа момините бракя,
Излезнаа коня да прифана;
Дигна глава и нимъ се не дава.
Излезнаа момините сестри,
Излезнаа коня да прифана;
Дигна глава и нимъ се не даде.
Излезнаа момините снаи,
Излезнаа коня да прифана;
Дигна глава и нимъ се не даде.
Излезнала Ледяна девойкя,
Излезнала коня да прифане:
Сложи глава Шарца добра коня,
Сложи глава, та го е фанала,
Снижи седло та се е качила.
Виуръ ветъръ по равни друмове,

Па си ойде на равни дворове,
Па Маркути потио говори:
Варай Марко, варай чорбаджио!
Те ти тебе млада одменица,
Одменица, бела променица!

12.

Марко и Маринко се скарвать за хубава Яна.

Галапъ гука у ресно ливаге,
Галапъ гука мома Яна буди:
„Стани Яно вино да пиеме,
Пò-малку ще вино да пиеме,
Повече ще саиръ да гледаме,
Какъ се биятъ Марко и Маринко,
Какъ се биятъ за убава мома.
Марко дума: моя е момата!
А Маринко: не твоя, моя е!
Марко дума: не дамъ я Маринко!
Одъ мене е дункя мерисала,
Одъ мене е гримки поносила,
Сасъ мене е пърстенъ променила,
Пръстено е половинъ венчане!
Мома Яна като братъ ме има,
Язе нея отъ маненка либа;
Друми й са презъ мои дворове,
Вода гребе на мои бунаре,
Цвеке бере у моя градина,
Венци вие на мои одрове,
Улага ги подъ моето зглаве“.
Мома Яна отъ санъ са сабуди,
Провикна се сасъ сънливо гърло:
„Боже мили, що е това сега?
Колку ли самъ малку позаспала
И за мене кървнина станала!
Снощи рекохъ дома да си ида,
Мама каже, тука да остана,
Да й жана червена ченица;
Па ще падне русата ми глава
За нейната червена ченица“.
Галапъ гука и на Яна дума:
„Мома ли си, тизе дома да си!“
Побиа се две мили братенца,
Побиа се, та се зговориа:
Марко зема гиздава девойкя,
А Маринко деверче му стана,
Та пойдоа въ църква на венчане.

13.

Марко си грабитъ невеста.

Ми помина Марко Кралевике,
Ми помина низъ Клисура града
Покрай порти Папа-Николои
И се врати у попа Никола.
Кога виде девойка по дворой,
Двори метитъ, ясно сънце греитъ,
Стори тока и назадъ се врати
И си пойде на негоа майка.
„Айти майко, айти стара майко!
Да се сготвишъ, стройница не ойшъ;
Ке те пущамъ во Клисура града,
Да ми ойшъ у попа Никола
Да посвършишъ убаа девойка“.
„Кѫде можа я стара да ода!“
Е се ѫрзна на негоа майка:
„Али гледамъ жълта боздогана,
Ти искършвамъ твои стари коски!“
„Айти синко, айти мили синко!
Когъ поелишъ, немамъ що да чинамъ“.
И ми стана Марко Кралевике,
Ми напълни три тоари азно,
Си тоари три млади сейсани;
Койна седлатъ и въ очи целиватъ:
„Айти моя Шарца бърза коня!;
Ке ти качамъ моя стара майка,
Да я вардишъ, да не я убиешъ
По пѫтища, по бели друмища“.
И извади три млади сейсани
И си качи негва стара майка.
Та си бъркна три млади сейсани,
Право търгатъ во Клисура града,
Во клисура у попа Никола.
Еношъ клюквитъ, а два пѫти викнитъ.
Когъ излезе убаа девойка,
Во дворои сънце разгреяло.
Марква майка одъ още ее зарадва,
Не чекаше фортоми да сотренитъ,
Тукъ исече со фрушки ножнина,
Растоари три сейсани азно.
А одъ згора викатъ попъ Никола:
„Айти тебе, Маркоа ми майко,
Що те тебе нужда дотерала?“
И та пойде на диванъ високи
И му велитъ на попа Никола:
„Ме допущилъ Марко Кралевике,

Да му дайшъ убаа девойка“.
„Айти тебе, Маркоа ми майко!
Ясъ отъ майка девойка не деля.
Тукъ девойка ми е посвършена:
Три юнаци отъ три кадалаци,
Три стройои ми е строювана,
Три пърстени ми е пърстенвата;
Въ неделя идатъ три рала сватои,
А со ними три китени зетои,
Во двурои унеръ ке чинеетъ:
Кой пò-големъ унеръ ке ми сторитъ,
Той ке земитъ мила моя керка.
Тукъ да станитъ Марко Кралевике,
Да ми станитъ утро во неделя,
Да облечитъ гуна кабанина,
Да подседлатъ коня со мутафа,
Да се сторитъ голема тептиля
И да дойдитъ во рани двурои“.
Па си явна коня шаренего
И си зеде три млади сейсани,
Когъ си летна по китой, по другой,
Алъ е стара, алъ е пашинъ деля,
Кѫде креватъ — мѫгли и праои.
Синъ е чекатъ на диванъ високи,
Слезе бърго, корти е отвори.
Не е чекатъ одъ коня да слезитъ,
Тукъ ми я Марко опитвеше:
„Айти тебе, моя стара майко!
Алъ посвърши убаа девойка?
„Постой Марко отъ коня да слеза“
И е слезе отъ коня бързего.
Не чекаетъ сейсани да фатетъ,
Не чекаетъ коня да го фатетъ,
И му велитъ Маркоата майка:
„Айти тебе, Марко Кралевике!
Девойка ми била посвършена:
Три юнаци отъ три кадалаци,
Три стройои била строювана.
Три пърстени била пърстенвата.
Во неделя на утро ке дойдетъ,
Три зетои съ три рала сватои.
Зборъ ми даде той кона Никола,
Ти да станишъ въ неделя рано,
Да се сторишъ голема тептиля,
Да облечишъ гуна кабанина,
Да подседлашъ коня со мутафа.
Кой ке сторитъ пò голема унеръ,
Той ке зеитъ убаа девойка“.

Марк' одъ радость земя не го държитъ!
И ми стана рано во неделя,
Си облече гуна кабанина,
Си подседла коня со мутафа,
Ми се стори голема тептиля;
Си напълни поли и джепои
Си напълни со жълти флорини,
Па си пойде у попа Никола.
Кога гледать чудо и големо!
Во дворои три рала сватои,
До сватои три китени зетои.
Марко клюкать на витите порти:
„Отворите, китени сватои!
Отворите, ябанджи да влезитъ.
Малу сеиръ тои да погледатъ“.
Отворие китени сватои.
„Въ нашъ вилеетъ си имаме адетъ,
Невестата ръка да целува,
Да целува на чоекъ ябанджия,
Ябанджия даръ да ми я дарвитъ“.
Изваие убаа девойка.
Сегна Марко во бели павуи,
На сватои дукати разфърли;
Мома фати за десната ръка,
Си я фърли на коня задъ себе,
Я превърза съ риза абдеслия.
„Айти Шарца моя бърза коня,
Али сега Шарца, алъ никога!“
Ми се фърли Шарца прекъ бедени.
Отворие китени сватои,
Отворие тие вити порти;
Търче, търче, що търчеа сите,
И пакъ сите назадъ се вратие.
Во сватои копиле се найде,
Далдисало по него да търчать,
Далдисало и го приблизало.
Стара майка на диванъ го чекать,
Стара майка му отвори порти.
И е даде майке си неестa.
Пакъ излезе надворъ до надвора,
Се поврати на курвоно копиле
Да с' обидить, кой ми е пò-юнакъ
„Нейдамъ, Марко, съ тебе да се биамъ,
Току идамъ побратимъ да бидемъ,
Защъ се найде юнакъ одъ юнака,
Да пограбишъ убаа неестa“.

14.

Марко Елена оставя.

Марко Елена йоставе,
Пиле Елено, Елено[1]),
Та си за друга йотоде,
За друга, за по́-любава,
По-танка, та по-висока,
По-бела, та по цръвена —
За гюзелинка Ветринка,
За гюзелъ бела Тодора!
Та си наканилъ сватове.
Флезе Елена въ градина,
Та си на цвете гувори:
„Миленко росо цветице,
Йотъ га те съмъ посеяло,
Та не те съмъ натакнало“.
Свекърва вели, говори:
„Снао Елено, Елено,
Йомий се, мари, йоплети,
Набели се, нацръви се,
Нареди се, премени се,
Се свилено, купринено,
Та млади Марко посрешни:
Мали му порти йотвори,
Врана му коня пофани,
Танка му пушка йоткачи
Десна му рака цалувай,
Ти'о му, лепо продумай:
„Добре ми дойде, Марко ле,
Сусъ тая коня петоня,
Сусъ тая млада невеста“.
Послушала е Елена,
Послушала е свекръва.
Йоми се снаа Елена,
Йоми се и уплете се,
Набели се, нацръви се,
Нареди се, премени се
Се свилено, копринено,
Та млади Марко причека:
Мали му порти йотвори,
Врана му коня пофана,
Танка му пушка йоткачи,
Десна му рака цалува,
Ти'о му, лепо продума:
„Добре ми дойде Марко ле
Сусъ тая коня петоня,
Сусъ тая млада невеста.
Невеста йотъ конь продума:
„Деверю, златенъ пръстеню,
Що ви е тая невеста?
Млада ли ви е комшийка,
Ели премлада кумица?
Деверъ й вели гувори:
„Снашице, мила едненка!
Не ни е млада комшийка,
Нито премлада кумица,
Марково е пръво любене.“
Невеста йотъ конь продума:
„Деверу, златенъ пръстеню,
Бръже ме назадъ върнете
На бащини ми дворове,
Дурде йотъ конь не самъ слезла,
Дурде ни портите зеяа,
Дурде е майка пу двори.“

15.

Димни Марко и Елена невѣста.

Кинисале две девойки,
Две девойки вишоранки,
Да ми одетъ на клаенецъ,
На клаенецъ на Джбо'и[2])
Да си белетъ бело платно.
Запеале лепа песма.
За Елена Маркоица:
„Язакъ, язакъ бре Елено.
Що отлюби димни Марка,
Та залюби левенъ Дука,
Твойга мили побратима!“
И 'и дочу димни Марко,
Катъ приблиза до клаенецъ:
„Две девойки, две другачки!

---

[1]) „Пиле Елено Елено“, се повтаря слѣдъ всѣки стихъ.
[2]) Джбовъ кладенецъ, изворъ подъ Маркови кули до Прилѣпъ.

Ке ви даамъ п'еденъ дукадъ,
Запеите тая песма,
Що я преге ве пеефте
За Елена Марковица!“
Две девойки я запеа:
„Язакъ, язакъ бре Елено,
Що отлюби димни Марка
И залюби левенъ Дука,
Твойга мили побратима!“
Пойде Марко на дивани
И е велитъ стоианке си:
„Ей Елено, домакинко!
Сакамъ гости да си канамъ
И да канамъ левенъ Дука,
Твойга мили побратима,
Кого мие да пратиме?“
Тая рече „сама одамъ.“
И я прати да го канитъ.
Той се качи на дивани
И я зеде дулбията.
И самъ Марко 'и довиде.
Къде тие си игра'а,
Негде годе се дираеть
И со кони се надтърчватъ.
Ми дофтаса левенъ Дуко,
Придойдое други гости;
Тогай рече димни Марко:
„Ей Елено, домакинко!
Коя слуга ти ке чиниш?
Или свекя да си държишъ,
Или слуга да си служишъ?“
„Ейди Марко, му говоре,
Слуга да си я послужамъ,
Да не некой ме потфатитъ
За моята бела рака,
Тебе добре не ке вадитъ;
А я свекя да си светамъ.“
Марко зеде рогузина,
Я намачка со катрана,
Я завитка Марковица,
Я изгори домакинка,
Да се знайтъ, паметуватъ!
Отлюбила димни Марка,
Залюбила левенъ Дука
? ? ?
Левенъ Дука, милъ побратимъ.

16.

Марко отнема своята жена, плѣнена отъ турци.

Ойде Марко по гора по лова.
Три дни оди по гора по лова.
Куга дойде одъ гора одъ лова,
Ега ле му двори попленени,
Ега ле му порти потрошени,
Ега ле му макя подгазена,
Ега ле му дете убодено;
Откарани деветъ врана кона,
Однесени деветъ азни пари,
Попленена гиздава Мариа.
Млади Марко вели и говори:
„Ой ле мале, ой ле стара мале!
Та що ми са двори попленени,
Та що ми са порти потрошени,
Та що ми е дете убодено,
Та камо ми деветъ врани кони,
Та камо ми деветъ азни пари,
И камо ми гиздава Мариа?“
А макя му вели и говори:
„Ой ле сину, ой ле мили сину!
Тизе ойде по гора по лова,

Та дойдоа турци лагарефци,
Попленна твоите двори,
Потрошиа твоите порти,
А менека си ме подгазиа,
Машкото ти дете убодоа,
Откараа деветь врани коне,
Отнесоа деветь азни пари,
Откараа знадава Мариа“.
Па се чуди Марко, млади Марко,
Ка да чини, Марко, що да чини!
Па си яхна Марко добра коня,
Па си ойде Марко у деда си,
На деда си вели и говори:
„Ой ле дедо, ой ле стари дедо!
Я пущи ми тфои деветь сина,
Тфои сина, мои деветь шуре,
Малку ярдъмъ да ми чинатъ,
Да стигнеме турци лагарефци,
Да отмеме деветь врани кона,
Да отмеме деветь азни пари,
Да имъ земемъ гиздава Мариа.“
Ка си дочу неговъ стари деда,
Онъ на Марко вели и говори:
„Ой ле Марко, ой ле мили зету!
Не си пущамъ мои деветь сина,
Мои деветь сина, тфои шуре,
Малку ярдъмъ да ти чинатъ“.
А Марко му вели и говори:
„Ой ле дедо, ой ле мили дедо!
Не ли ти е жалъ за тфоята щерка,
За тфоята щерка Мариа?“
А дедо му вели и говори:
„Ой ле Марко, ой ле мили зету!
Жалъ ми е за гиздава Мариа,
Ощъ повече за мой деветь сина“.
На Марките връло дожалело,
Па си яхна тая добра коня,
Та припущи нисъ поле широко:
Ни го сънце, сънце догревяще,
Ни го ветъръ, ветъръ додувяще.
Па си стигна турци лагарефци,
Па ги стигна у гора зелена.
Три дни са се били и кяцали.
Гиздава Мариа стои да гледа,
А Марко й вели и говори:
„Ой убава, гиздава Марио!
Я земи си тая остра сабя,
Та махни по турци, илъ по мене!“

Ка дочула гиздава Мариа,
Та земала неговата сабя —
Не махнала по Маркоти млади,
Но махнала по турци лагарефци.
Еднашъ махна и размахна,
Сите ги е редомъ поломила.
Па си стана Марко, та си ойде,
Та си ойде со гиздава Мариа,
Та си ойде у негови двори.

17.

Марковица прѣоблѣчена избавя мѫжа си отъ тъмница.

Майка Марко тиху утгуваря:
„Седи Марко, седи ни мой ходи.
Ни мой ходи изъ Прилепа града!
Вино пиешъ се на една меана,
А отъ среща друга меанджийка,
А тя гледа, ядове добива,
И тамъ иди, мющирия стани,
И тамъ Марко винце да попиешъ,
И тамъ Марко пари да уставишъ
Отъ своету бащину имане;
Чи сѫ таму жени меанджийки
И сѫ, Марко, моми кръчмарянки.
Вино пиешъ се въ една меана,
А отъ среща друга меанджийка
Кату гледа, ядове добива,
Събиратъ са жени меанджийки,
Събиратъ се моми кръчмарянки,
Та идуватъ при стара кадия,
Чи та, Марко, беда пубедяватъ,
Пубедяватъ, ифтира ти фърлятъ.
Той ми праща триста еничере,
Закаратъ те при стара кадия;
Той те сѫди три дни и три нощи;
А ти немашъ нийде и никогу,
Кой за тебе саипъ да излезе,
Кой за тебе кефилинъ да стане.
Фърлюватъ та във тъмна тъмница!“
А пѫ Марко майка отговаря:
„Леле мале, стара устаряла!
Такъвъ ли си синъ ти изранила,
Да гу фанътъ триста еничере?
Той се мале, Марко, расърдюва,
Путѫпкува триста еничере!“
А пѫ майка Марко йотговаря:

„Седи Марко, седи, не мой оди,
Чи въ пиянско юначество не бива:
Аку глава държи, ржце не ти държжтъ;
Аку ржце държжтъ, кръсче не ти държи;
Аку кръсче държи, крака не ти държжтъ.
Фануватъ та триста еничери!"
А пж Марко майка не пуслуша,
Най пурани една сутринъ рану,
Та утиде фъфъ Прилепа града.
Вино запи се на една меана,
А отъ среща друга меанджийка,
Като гледа, ядове добива.
Събрали са жени меанджийки,
Събрали са моми кръчмарянки,
Отишле сж при стара кадия,
Чи сж Марко беда победиле
И на Марко ифтира фърлиле:
„Ей та тебе, кадию, мюфтию!
Тукъ довада чювякъ ябанджия;
Ни довада вино да си пие,
Най довада моми да задира."
Той му прати триста еничере,
Тамжнъ беше Марко винце пийналъ,
Фанале го триста еничере,
Закаратъ го при стара кадия.
Той гу сжди три дни и три нощи.
Марко нема нийде и никогу,
Кой за негу саипъ да излезе,
Кой за Марко кефилинъ да стане.
Па гу фърлятъ фъфъ тъмна тъмница,
Та а лижалъ тъкму деветъ годинъ.
Чакала гу клета стара макя:
Нема Марко отъ ладна меана!
А тя каже тънка Ангелина:
„Нема Марко назатъ да си дойде.
Дали Марко нейде пугубия,
Или Марко ропче заробия,
Или Марко въ тъмница фърлия?
Я ще д'ида Марко да си дира".
Отговаря тънка Ангелина:
„Иди мале, ти стара свекърво,
Джно найдешъ Марко дели-баша."
Тя отиде при стари майсторе,
Та па вика, благи думи дума:
„Ей ви вазе, бре стари майсторе,
Излейте ми царвуле жулезни,
Излейте ми тояга жулязна!
Кату лейте, още наричайте:

Дето найда Марко дели-баша,
Тамо да сѫ цървуле прокѫнатъ
И тояга на две да са строши.“
Изливале бре стари майсторе,
Емъ лееле, емъ са наричале.
Па ги обу Марковата майка,
Чи обиди деветь кадѫлѫка..
Ни намери Марко дели баша.
Па сѫ върна фъфъ Прилепъ града
Кату флезе на край Прилепъ града,
Царвуле сѫ пети прукѫнале,
Тояга се на две притропила!
Тя отиде на ново кайвене,
Де са сбиратъ кадии, мюфтии.
Па пуслуша Маркувата майка,
Како думатъ кадии, мюфтии.
Дума думатъ кадии, мюфтии:
„Тука има чювекъ ебанджия,
Сеги стана тъкму деветь годинъ,
Нема нийде, нийде и никогу,
Кой за него саипъ да излезе.
Днеска щеме глава да му земемъ!“
Кату чула Марковата майка,
Приваря ги и думѫ прудума:
„Ей ви вазе, кадии, мюфтии,
Я си тръся чювекъ ебанджия;
Отворите тъмната тъмница.
Ясъ да видѫ чювякъ ебанджия;
Ко е мое, па ще да ви кажѫ.“
Отвориле тъмната тъмница·
Тя пувика Марковата майка:
„Тука ли си Марко дели баша?“
Отговори Марко дели-баша:
„Тука съмъ си мале остаряла!
Иди, мале, адетъ да направишъ,
Джереме да зимѫтъ, юнакъ да не губятъ.
Давай мале, давай и наддавай,
Давай мале бащино имане!
Аку, мале, канаятъ не станатъ,
Ти залагай копя Шаркалия;
Аку, мале, канаятъ не станатъ,
Ти залагай тънка Ангелина!“
Върнала са Марковата майка,
Та отиде при стара кадия,
Адетъ прави джереме да дава,
Джереме да дава, юнакъ да не губятъ.
Обложилѫ три хиляди грошa,
А кадия па си никомъ гледа:

Тя обложи сабя дамаскиня,
А кадия очи не пувдига;
Тя обрече лека боздуганя,
А кадия па си никомъ гледа;
Тя обрече коня Шаркалия,
А кадия очи не пувдига;
Тя обрече тънка Ангелина,
Кадията тугисъ глава дигна:
Мювлетъ дава три дни и три нощи,
Да донесе три хиляди гроша,
Да донесе сабя дамаскиня,
Да донесе лека боздуганя,
Да доведе коня Шаркалия,
Да доведе тънка Ангелина,
Да ѝ пуснатъ Марко дели-баша.
Върнала се Марковата майка
Върнала са, дома да си иде,
Срещнала е тънка Ангелина,
Па пупита Маркувата майка:
„Леле, мале, ти стара свекърво,
Намерили Марко дели-баша?“
Расплака са Марковата майка:
„Намерихъ гу, тънка Ангелино!
Адетъ направихъ, джереме да давамъ,
Чи обложихъ бащино имане,
Чи обложихъ три хиляди гроша,
А кадия па си никомъ гледа;
Асъ обложихъ сабя дамаскиня
И обложихъ лека боздугана,
А кадия очи но пувдига;
И обрекохъ коня Шаркалия,
А кадия па си никомъ гледа;
Тебе дадохъ Марко да откупамъ.“
Отговори тънка Ангелина:
„Мълчи, мале, ти стара свекърво,
Я ще Марко лесно да докарамъ
И безъ пара и безъ пуловина“
Па отиде тънка Ангелина,
Та облече руо чуадарско;
Па нарами лека боздуганя
И запаса сабя дамаскиня;
Па напрегна коня Шаркалия,
Па отиде на край Прилепа града,
Па завъртя лека боздугана,
Та а фърли фъфъ Прилепа града.
Потръси ся се Прилепа града!
А тя вика, благи думи дума:
„Излявайте кадии, мюфтии,

Да срещнете младу чуадарче,
Чи гу пратилъ царя, господаря,
Да закара кадии, мюфтии,
Да ги сѫди царя господаря,
Защо ми сѫ адетъ направиле,
Джереме да зимать, юнакъ да не губять;
Отишла а Марковата майка
Отишла а при царь господаря,
Седнала а давия да чини."
Кату чуле кадии, мюфтии,
Тия кажѫть младу чуадарче:
„Ку сме ние адетъ направиле,
Отзели сме три хилади гроша,
Тебѣ даваме шесь хиляди гроша,
Саде назе не мой да ни карашъ,
Да ни сѫде цара господаря"!
Отговори младу чуадарче:
„Ей ви вазе, кадии, мюфтии,
Я пуснете чювякъ ебанджия,
Да гу карамъ при царь господаря
Да гу сѫде цара господаря,
Защо той си майка не е слушалъ!"
Пуснале го кадии, мюфтии,
Прибрала гу тънка Ангелина;
Изляле са изъ Прилепа града.
Марко мърви и конче пугледа,
Та па викна, благи думи дума:
„Ей та тебе, младу чуадарче,
Искамъ тебе нѣщу да та питамъ:
Да ли ми е морна морилу,
Или ми е размирство станалю?
Отде отзе тази добра коня?
Ей, чё ми е тѫзи тънка сабля!"
Кату каза тѫзи добра думѫ,
А тя рипна отъ конь Шарколия,
Фърлила си руо чаударско,
Чи ѭ пузна Марко дели-баша,
Па си двама дома отидоа.

18.

Марко отмъстява на мома Маджаркиня и на триста ярдъмлии, които убили брата му Андриашка, а него възкръсява.

Андриашко дели Марко каже:
„Леле брайне, дели-баша Марко!
Айде д'идимъ по поле широко,

Орань да ореме, копань да копайме,
Да се, брайне, двама опитаме,
Кой ще да излезе юнакъ надъ юнака“.
Отговори дели-баша Марко:
„Леле брайно, дели Андрияшко!
Ни мой д'идимъ по поле широко,
Орань да ореме, копань да копайме;
На брата адетъ да ни вадимъ;
Най да идимъ по Стара-планина,
Да пуодимъ два дни още три дни;
Да пуодимъ до цала нидела,
Двамка, брайно, каулъ да вържиме:
Нету ляпъ да ядемъ, не винце да пиеме,
Да се, брайно, двамка опитаме,
Кой ще да излезе юнакъ надъ юнака.“
Послуша гу дели Андрияшко,
Па направи конче Докатинче,
А па Марко — коня Шарколия,
Изляли са по Стара-планина,
Пуодили два дни още три дни,
Андрияшко винце му се допи,
Андрияшко за винце науми;
Той извади сабя дамаскиня
Та си боде конче Докатинче,
Та си боде фъвъ юначки плешки
Пролива му черните кървове,
Па ги пие на вино на място.
Съгледа гу дели-баша Марко,
А той вика, благи думи дума:
„Леле брайно, дели Андрияшко,
Ни мой боди коня Докатиня,
Ни му лёй черните кървове,
Да ги пиешъ на вино на място;
Ни мой мърси наща чиста вяра.
Коги-ти са е тебъ винце допило,
На ти брате тъзика жълтица,
Па пугледай въ поле Арбанашко,
Де са гледа дърво суорашко,
Подъ дървото бе ладна меана —
Тамо има вино и ракия,
Иди, брайно, вино да си пиешъ;
Ала, брайно, отъ конь да ни сливашъ,
Да ни сливашъ, въ меана да ни флявашъ,
Чи тамъ има мома Маджаркиня,
Още има триста аржмлии.
Измамитъ та триста аржмлии,
Та ти зиматъ руса руйна глава;
Най пувикай отъ конь Докатинче,

Да излезе мома Маджаркиня,
Да изнесе една чаша вино;
Винце пийни, въ пѫтя да си минимъ".
Кѫ му речи тѫзи добра дума
И той наду конче Докатинче.
Кѫ гу наду изъ буйна клисура,
Около му гората засвири;
Кату падна въ поле Арбанашко,
Развяватъ го вихрите ветрове.
По вънъ оди мома Маджаркиня,
По вънъ оди и изъ друме гледа,
Чи видела дели Андрияшко.
Тя пувика триста ярѫмлии:
„Ей ва вазе, триста ярѫмлия!
Излявайте вънка на дворове,
Пугледайте, како добро иде,
Како добро, какъвъ добъръ юнакъ!
Я са дръще глава да му земемъ,
Просто да е щу по негу носи;
Мене дайте пофта позлатена.
Да я тура въ бачова на дъното,
Да ми света кату ясенъ месецъ".
Доде думѫ, думѫ да издума,
Той долитя дели Андрияшко,
И пувика отъ конъ Докатинче:
„Ай та тебе, мома Маджаркиня!
Изниси ми една чаша вино,
Винце жѫ си пийна, въ пѫтя жѫ[1]) примина.
Отговори мома Маджаркиня:
„Ай та тебе, незнайна гидийо!
Азе вину съ пари ни прудавамъ,
Асъ продавамъ на юначка вяра:
Койту юнакъ отъ коня си слезе,
Отъ конъ слезе, фъфъ меана влезе,
Мене залиби, китка да ми земе —
Винце нека пие, въ пѫтя да примине."
Измами се дели Андрияшко,
Та отседна конче Докатинче,
Па гу върза отвънъ за дръвника,
Та па флезе фъфъ ладна меана.
Срешнале гу триста ярѫмлии,
Дали му са се по чаша вино.
Той ни може уста да расквасе,
Той ни може сърце да загаси,
Най пувика мома Маджаркиня:
„Ей та тебе, мома Маджаркиньо!

---

[1]) Въ ориг. *да*.

Наточи ми една чаша вино,
Уста да расквасамъ, сърце да загасамъ.“
Усети гу мома Маджаркиня,
Чи е юнакъ фъфъ винце делия.
Тя наточи една чаша вино,
Натури му билки афионе!
Тукъ ги испи и тука се упи,
Та па легна юнакъ, та заюсна.
Тя пувика триста яржмлии:
„Я станите, глава му зимайте,
Та ни мойте адетъ да направимъ:
Мома юнакъ, юнакъ да погубя“.
Станале сж триста яржмлии,
Отзели му руса руйна глава,
Па я фърлятъ ябълка на мясту.
Отиде си дели-баша Марко,
Па почака дели Андрияшко,
Чи гу нема отъ ладна миана.
Той прудума на стара майчица:
„Аде мале да пувичераме,
Нема още дели Андрияшко“.
Па седнале съсъ стара майчица,
Седнали сж двама да вечератъ.
Па е легналъ Марко, та заюсналъ,
Заюсналъ е и съня сънувалъ:
Чи услипялъ коня Шаркалия,
Услипялъ е съсъ двете си очи.
Той се трепна, отъ сънъ се сабуди
И прицърка и на майка дума:
„Стани мале, стара устаряла!
Стани мале, добра коня прави,
Чи ждж идж братецъ да си диржж:
Погуби гу мома Маджаркиня,
Погуби гу тя за чаша вино“.
Станала е Марковата майка,
Коня прави, ситни сълзи роне,
И на коня молба са прималя:
„Айта тебе, конче Шарколийо,
Ти на Марку на помошъ да му си!“
Па се качи Марко дели-баша,
Та излезе на Стара-планина,
Та пудири дели Андрияшко.
Ни намери дели Андрияшко.
А той наду коня Шарколия.
Кж гу наду изъ буйни клисури,
Се му листе надъ глава свирия;
Кату падна въ поле Арбанашко,
Развяватъ гу вихрите вятрове.

Той на коня арбанашки дума:
„Ей та тебе, конче Шаркалие!
Като идемъ на ладна миана
Ѫѫ та вържа врата за резету,
А азе ща въ миана да фляза,
Да поиграмъ оро калугерско.
Койту иска на вънъ да излезе,
Съ уста лови, на къмъ мене фърляй;
Койту иска на вѫтре да флезе,
А ти, конче, съсъ задни нозе бий.“
По вънъ оди мома Маджаркиня,
По вънъ оди и низъ друма гледа:
Тя видяла дели-баша Марко.
Пувикала триста ярѫмлии:
„Я излясте вънка на дворове,
Пугледайте како добро иде,
Како добро, какъвъ добъръ юнакъ!
Я са дръще глава да му земемъ,
Просто да е, щу по негу носи,
Мене дайте пофта пузлатена,
Да я тура въ бъчова на дънто,
Да ми свети кату ясно слънце“.
Доде думѫ, думѫ да издума,
Той долитя дели-баша Марко.
Кату видялъ Андрияшку коня,
Чи ми седи за дръвника върззанъ,
Той пувика мома Маджаркиня:
„Не а ли язъкъ за тъсъ добра коня,
Дету седи за дръвника върззанъ?
И негу а юнакъ па пуездилъ!“
Отговори мома Маджаркиня:
„Айта тебе, незнайна гидийо!
Ако да ти Богъ да ти помогне,
И твоя ще тука върззанъ сидя“.
Той отседна коня Шаркалия,
Па гу върза врата за резету,
Па е флязалъ фъфъ ладна миана,
Чи е видялъ Андрияшку глава,
Де я фърлятъ триста ярѫмлии.
А той каже мома Маджаркиня:
„Ей та тебе, мома Маджаркиньо!
Язъкъ не а ли за тосъ добъръ юнакъ,
Де му фърлятъ руса руйна глава?
И негу а майка пуранила!“
Отговори мома Маджаркиня:
„Ей та тебе, незнайна гидийо!
Ако да би Богъ да ти пумогне
И твоята щѫтъ така да путфърлятъ“.

Расърди се Марко дели-баша,
Та извади сабля дамаскиня,
Кръстоса ги на лево, на десно,
Та пугуби триста арамии,
Салъ остана мома Маджаркиня,
А тя плаче, на Марку се моле:
„Прости мене, незнайна гидийо!“
А той отзе Андрияшку глава,
Та а тури Андрияшку на трупа,
Па а пуля съ една жива вода,
Па му чете три дни и три нощи, —
Исправи гу на юначки нозе.
А той каже дели-баша Марко:
„Леле брайне, дели-баша Марко,
Какъ си бяа азе слатко засналъ,
А ти дойде отъ сънъ ма събуди“.
Па улови мома Маджаркиня,
Намаза я Марко съ черенъ катранъ,
Запали я Марко дели-баша;
Тя горение, гори, още нищи,
Тия поетъ съ дели Андрияшко.

19.

Шаина робиня и Марко.

Отбегнала Шаина робина,
Отбегнала отъ града Стамбола,
Попленила зелена пестуфа;
Отбегнала въ гора зелена,
Ми удрила зелена чадора.
Личба личитъ цара отъ Стамбола,
Личба личитъ три дни и три нове:
„Кой е юнакъ отъ юнака роденъ,
Да я наитъ Шаина рабина,
Вамо жива да ми я донеситъ?
Ясъ му даамъ два бели градои:
Ясъ му даамъ града Каменлия,
Скопе града до тиокъ Вардара“.
Никой ми се тога не наймело,
Наймело се е жалтоно еврейче:
„Айти тебе, цара отъ Стамбола!
Дай ми мене седумдесть юнаци,
Ясъ ке пойдамъ во гора зелена,
Ке погубамъ Шаина робина,
Ели жива ке ти я донесамъ“.
И ми зеде седумдесть юнаци,
Ми отиде во гора зелена.
Какъ приближа край зелени чадоръ,

Силно одитъ жолтоно еврейче.
Отъ далеко Шаина му викатъ:
„Застойте се седумдестъ юнаци,
Да си зберемъ моя църна коса!“
Е сториа редъ и разседнае,
Разседнае по руда ледина,
Дуръ си собра св я църна коса
И запрегна поли и ржкаи
И ми явна кобила ластойца
И ми зеде сабя калаклия.
Се развърти по руда ледина.
Едношъ мавна со ржка десница,
Е загуби жълта евреина;
Како удри на десно, на лево,
Ми загуби седумдестъ юнаци,
Имъ напраи седумдестъ гробои.
Тая сите ми ги закопала,
Евреина незакопанъ остай,
Го остаи н'една мраморъ плоча,
Да го кинетъ орли и аршлани.
Ми допущатъ цара одъ Стамбола,
Ми допущатъ млада татарина,
Ми го пущатъ во града Прилепа.
Прао одитъ на Маркои порти,
Едношъ клюквитъ, а два пжти виквитъ:
„Я излези Марко Кралевике!
Отъ сумъ пущенъ одъ града Стамбола,
Ке ти даамъ книга аманета.
Тебе кажветъ мошне добъръ юнакъ.
Ке те пущитъ цара одъ Стамбола,
Джейнкъ да чинишъ съ една женска пола.
Име иматъ Шаина робина.
Тая била мошне малечкава,
Кога ми е нея поплениле,
Лагамъ фара тая не знаела.
Личба личитъ во Стамбола града,
Кой е юнакъ отъ юнака роденъ,
Да я фатитъ Шаина робина,
Вамо жива да ми я донеситъ.
И се найме желтоно еврейче.
Ми пособра седумдестъ юнаци
Ми отиде да ми я загубитъ.
А Шаина коси си чешлаше,
Молба стори да ми се застоетъ,
Дури да си коса пособеритъ.
Редъ е чинетъ, дури коси собра.
Тамо иматъ еденъ станой каменъ,
А во каменъ кобила ластойца,

Що ми летатъ, тука не ми вървитъ.
Кога стана Шаина робина,
Запрегнала поли и ржкаи,
Опасала сабя калаклия,
Се развърти по руда ледина,
Загубила жълта евреина
.И другите седумдесть юнака."
Тогъ говоритъ Марко Кралевике:
„Айти тебе, млада татарина!
Айде одай во града Стамбола,
Нейкюмъ другарь да идетъ со мене,
Самъ я идамъ во гора зелена".
И ми пойде во гора зелена,
Прау одитъ при зелени чадоръ.
А Шаина подъ чадоръ ми седитъ,
Отдалеко она му викаше:
„Добре дойде незнаена дельо,
Алъ си турчинъ, али си кауринъ"?
Ми говоритъ Марко Кралевике:
„Не сумъ турчинъ, Шаина робина,
Туку сумъ я, Шаина, хрисянинъ."
„Отъ коя фара и роднина си"?
„Айти тебе, Шаина робина!
Яска сумъ си Марко одъ Прилепа."
Пакъ му велитъ Шаина робина:
„Айти тебе, Марко одъ Прилепа!
Я соблечи твоя десна ржка,
Да ти видамъ, що нишани имашъ."
„Айти тебе Шаина робина!
Що ти требитъ да барашъ нишани"?
Пакъ му велитъ Шаина робина:
„Не люти се Марко Кралевике!
Али, Марко, имашъ ти на паметъ,
Оти бефме мие до две сестри:
Пò-голема беше Ангелина,
Среденъ беше Марко палаина,
А по него Шаина най-мала?
Когъ бугунлукъ во Прилепъ се стори,
Когъ дойдоа турци, яничари,
Тога мене турци поплевие,
М'однесое во града Стамбола.
Защо я бефъ одъ голема фара,
Ме сторие цару измекярка."
Тога велитъ Марко Кралевике:
„Айти тебе, Шаино робино!
Я разголи тойте бели грждп,
Да ти видамъ, що нишанъ ми имашъ".
Си сопаса свилена пояса

И отвори свои бели гради.
Кога виде Марко Кралевике,
Тога[1]) виде и Марко заверва.
Тогъ се пущи и си я прегърна:
Не я гърнитъ како за земия,
Тукъ я гърнитъ какъ за мила сестра.
Отъ що ми се силно прегърнаа,
До колена въ земи пропаднаа.
Марко плачи и Шаина плачи,
Не можеа да се отделеетъ.
С'разделие и чадара расвипие,
Да не идетъ турци газепчии.
Той си явна свои бърза коня,
А Шаина кобила ластойца.
Не ми отиде во града Стамбола,
Тукъ ми ойтъ по среде Прилепа
И ми викатъ на млада Маркоица:
„Отвори ни наши вити порти,
Земай мужде отъ нашата майка,
Отъ се роди наша мила сестра".
И часъ пойде млада Марковица,
Да ми веметъ мужде отъ свекърва.
Какъ е кажа, майка ничкумъ падна:
„Що ке бидитъ овой големъ умеръ!
Ево иматъ триесетъ години,
Како ми я Шаина пление,
Я пление турци еничари.
Ядатъ, пиятъ, дробни сълзи ронатъ,
А я тебе не сумъ ти казала;
Тукъ до каде имаме роднина,
Да каните гости приятели,
Защо Шаина си доврени вера."

20.

Два брата, Марко и Маренко, въ темница; сестра имъ Милица ги освобождава.

Шие, веже везуля девойкя,
Шие, веже прегъ темничка врата,
Шие, веже ситна сфиленица,
Сфиленица, ракавъ за венчане.
У темница сужни затфорени,
Затфорени та забоворени,
Затфорени две мили братета,
Та лежали деветь годинъ време!
Запояли сужни у темница,

---

[1]) Кога.

Едни поя, други распевая —
Марко плаче, Маренко го теши:
„Мучи Марко, да мой по-старъ брайно!
Да не сме си скоро затфорени,
Затфорени деца у пелени,
Затфорени па забеюрени!
Сега са ни бради обрасвали,
Бели бради до сфилни пояси,
Руси коси дури нотъ пояси;
Па не сме си у чуждо чуждинци,
Ние сме си у наша родинна,
У Милица, у наша сестрица,
У Маркоти, у нашийо зетъ!
Да би знала наша мила сестра,
Де ю лежа две мили братета,
Де ю лежа у темна темница;
Да би знала наша мила сестра,
Съ камени би темница разбила,
Да изваде две мили братета“!
Па ги дочу бърже девойка,
Сфила рукафъ, та дума отишла,
Па на Миля почно говори:
„Такомъ Бога Милице сташице!
Ка си вежахъ претъ темна темница,
Какфо поя съжна у темница!
Едни поя, други распевая,
Марко плачи, Маренко го теши:
„Мучи Марко, да мой по-старъ брайно,
Да не сме си скоро затфорени,
Затфорени деца у пелени;
Сега са ни бради обрасвали,
Бели бради до сфилни пояси,
Руси коси дори нотъ пояси;
Па не сме си у чуждо чуждинци,
Ние сме си у наша родинна,
У Милица, у наша сестрица,
У Маркоте, у нашийо зетъ.
Да би знала Миля, наша сестра,
Де ю лежа две мили братета,
Дека лежа у темна зандана,
Дека лежа за права правина;
Да би знала Миля, наша сестра,
Съ каменя би темница разбила,
Да отпущи две мили братета,
Да си ойда дома на дворове!“
Ка исказа везуля девойка,
Тога рипна Милица сестрица,
Та си зема ключи отъ темница,

Отфорила той тевна тевница,
Та изваде две мили братета.
Па викнала два млади бербера
Обрична две мили братета,
Обричиа тия руси коси;
Премени ги Милица сестрица,
Искачи ги на високи чардакъ,
Та ги тури на чесна търпеза.
Започеа вино да си пия
Малу пия и малу ручая,
Малу фногу, три месеци време.
Испрати ги Милица сестрица.
Ойдоа си на равни дворове,
Ойдоа си котъ старата майкя.

21.

Марко Кралевичъ и кърстато орленце.

Запали се Янина планина,
Изгорела горица зелена,
Изгорела гора габерова.
Се са пилци низъ гора бегали.
И изгоре той големо дърво.
И имало той големо дърво —
У дървото той големо гнездо,
У гнездото кърстато орленце,
Имало е ситни дробни пилци,
Та не стело пилци да остави.
Изгорело той големо гнездо,
Изгорели ситни дробни пилци,
Изгорело кърстато орленце,
Изгорели нозе до колена,
Изгорели крила до рамена.
Паднало е кърстато орленце,
Паднало е низъ големо дърво,
Паднало е низъ големо гнездо,
Паднало е на цуста поляна,
На поляна до равни друмове.
Па си пошли седамдесе души,
Седамдесе се млади юнаци,
Да си мира земя покрайнина.
Па ойдоа земя умириа,
Върнаа се седамдесе души,
Седамдесе се млади юнаци,
Па минаа презъ гора зелена.
А орленце на друмове лежи.
Секи мина, секи го подритна,

Най-одзадъ е Марко добъръ юнакъ,
Онъ си мина, онъ го не замина,
Нелъ се сведе отъ добрата коня,
Та си везе кърстато орленце,
Та го тури коню на теркия,
Па си ойде на свои дворове,
Па остави кърстато орленце,
Остави го у ладни одаи,
У одаи, у благи ябуки
Па на майкя потио говори:
„Леле мале, леле мила мале!
Прави мале той благи мехлеме,
Да лекувашъ кърстато орленце,
Да лекувашъ, да го излекувашъ,
Ега може да го излекувашъ“.
Лекува го Марку стара майкя,
Лекува го и излекува го,
Излекува кърстато орленце.
Па го везе Марко добъръ юнакъ,
Изнесе го на високи чардакъ,
Па го пущи одъ ладна пенджера,
Та си литна кърстато орленце,
Залете си у гора зелена . . . .
Па си Марко кираджия стана,
Та си Марко по друмове оди,
Па Марковте неволя ванало:
Поболи се Марко добъръ юнакъ,
Па си ойде у гора зелена,
Пущи Шарка на дебело траве,
Марко легна подъ дебела сенкя,
Та си лежа три месеца дана.
Боздиса се Марковата мърша,
Боздиса се Марко, усмърди се,
Па не може Марко да си стане —
Лежи Марко одъ место не стае.
Набра'а се църни орлетини,
Набрали се сурия орлове,
Да си пия Марко църни кръви,
Да си вада Марковите очи.
Кога виде кърстато орленце,
Кога виде изъ подъ ясно небо,
Пущило се отъ подъ ясно небо,
Та си падна на църната земя,
Та разгони сурия орлове.
Разгони ги кърстато орленце,
Па се вие надъ Марка юнака,
Крила пери, та му сенкя прави,
У клюница водица доноси,

Та си пои Марковте юнака,
А Марко му нотио говора:
„Фала тебе, църно орлетино!
Що се виешъ тиве нади мене:
Далъ се виешъ къртви да ми пиешъ,
Илъ се виешъ душа да ми вадишъ?“
А орле си на Марко говори:
„Фала тебе Марко побратиме,
Бре стой Марко, той душа не думай!
Ни се виемъ къртви да ти пиемъ,
Ни се виемъ очи да ти вадимъ,
Ни се виемъ душа да ти вадимъ;
Млого има хаметъ да ти правимъ,
Ти си мене млада побратима.
Да знаешъ ли Марко, илъ не знаешъ,
Ка изгоре Янина планина,
Ка изгоре той големо дърве,
А се пилци низъ гора бега'а?
А я имахъ ситни дробни пилци,
Та не можехъ пилци да оставимъ;
Та изгоре той големо гнездо,
Изгорея ситни дробни пилци,
Изгорея нодзе до колена,
Изгорея крила до рамена.
Па минахте седжмдесе души.
Ка минахте презъ гори зелени,
Секи мина, секи ме подритна,
А ти Марко най одзаде беше;
Ти си мина, ти ме не замина,
Нелъ се сведе одъ добрата коня,
Та ме везе, на коня ме качи,
Та ме тури коню на терки,
Занесе ме на твои дворове,
Па на майка ти'о отговарашъ:
„Леле мале, леле стара мале!
Прави мале той благи мехлеме,
Да лекувашъ кърстате орлеце,
Да лекувашъ да го излекувашъ“.
Послуша те тебе[1]) стара майка
Та си прави той благи мехлеме,
Лекува ме и ме излекува.[2])
Кога беше на день на Петровдень
Изнесе ме на високи чардакъ,
Та ме пущи одъ ладна пенджера.
Я долетехъ у гори зелени.

---

[1]) Твоя.
[2]) Въ ориг. „лекува ме излекува ме“.

Фала тебе, Марко добъръ юнакъ,
Много има изметъ да ти правимъ,
Ти си мене добро направило."

22.

Марко Кралевичъ спасява дъщерята на царя Константина и Елена отъ черния Арапинъ.

Дошла е черна Арапщина,
Де е дошла изъ арапска земя.
Дойде у Стамбола града,
Кале прави отъ мермера камикъ,
Кули гради отъ жълти дукати;
Само нема за себе прилика.
Аресалъ царевата черка
И си ойде кодъ цара Костадина,
Та му дума издумало:
„Чуешь мене царю Костадине!
Я заправилъ кале отъ мермера камикъ,
Кули правимъ одъ жълти дукати,
Ама немамъ за себе прилика"
Та беендисалъ това султана.
„Я самъ дошелъ нея си просимъ,
Дойдо молба да се молимъ,
Мале сосъ добро, а повече со зло".
А оно му е черна говорилъ.
Проговори царь Костадинъ:
„Че дадемъ моя мила черка".
А що беше Елена царица
И она изговори тая дума:
„Я че дадемъ моята мила черка,
Да ми чекашъ петнаесетъ дена".
И она написа тоя бела книга,
Та я праща на Марко Кралевичъ:
„Много здраве, Марко Кралевиче!
Да дойдешь, дедо да ми отмещъ
Отъ това църна Арапщина".
Дофтасала книга до Марко юнакъ.
Оно е книже прогледало
И го тури подъ коляно.
Кать станало петнаесъ дена,
И щото беше царевата черка,
Исписала тая бела книга,
Та я праща Марко на юнакъ:
„Да ли сакашъ мене за любе да си любишъ?
Ако ти имашъ любе за любене
Некъ ме земи за робиня,

Нели да ме люби църна Арапщина,
Да не грешимъ майчина душа,
Ни да срамимъ цара Костадина.
Ако нечешъ Марко да си придешъ,
Очемъ млада да се тровимъ"
Какъ си приде това бело книже
До Маркото Кралевича,
Тогай се Марко заплакало:
И посправи Шарца добра коня.
Какъ отиде на Белото море,
Излезнала царева султана,
Самъ царь Костадинова черка,
Да поoди малко по гезне,
Па че се върни да се трови.
Отпрашало него Марко юнакъ:
„Де си одишъ царева султано?"
Она нему оттовора:
Я си одимъ да малко прошетнемъ,
Че се върнимъ млада да се тровимъ,
Зашто че ме люби церна Арапщина.
Я пращала до три бели книги
На Маркоти добри юнакъ,
Да дойде мене да ослободи,
Алъ го нема, та и нема".
Одговори ней Марко добри юнакъ:
„Азъ съмъ Марко добъръ юнакъ;
Многу здрави цару Костадину!
Да отпущи до седемъ телала
Да си лича по Стамбола града:
Да си нигде нема двори отворени,
Салъ е негови сараи отворени
И да отвори той нови анове,
Да ми готви крава яловица
И да готви до три фурни леба
И да готви до три бочви вино.
Че да дойдемъ на нови анове,
Че да дойдамъ вечера да вечерамъ".
Щото беше цара Костадина,
Нему черка одказала:
„Ете иде Марко Прилепче!
Ти си пущи до седемъ телала
Да си лича по Стамбола града,
Нигде да нема двори отворени,
Само да е сарай отворенъ
И да се отворени той нови анове".
И ако е ти Марку приготвило,
Що е нему зарачило.
Ето дойде церна Арапщина

Сосъ триста души *бели* арапи
И веднагъ уйде у цареви двори...
Иземало царева султана,
Самъ царь Костадина черка.
И по тие приказало,
Кадъ си предъ нови анове;
Никой смея двори да отвори.
„Чекъ да отидемъ при новъ анджия"!
А Марко веза Шарца добра коня
И го веза за нови дирецн
И го пои вино шербетлие.
Кадъ притърча церна Арапина
Сосъ тенка бедовия
Фърли чифте за чифта
На добра Шарка коня,
Алъ не припуща тенка бедовия.
Излюти се церна Арапина,
Та си рипна тенка бедовия,
Та улезе у нови анове
И тамо е нашелъ Марко добри юнакъ
И проговори на Марко добри юнакъ:
„Богъ те било, Марко Кралевиче!
Да и ти ли си ми насреща пришелъ?"
И извади тая остра сабля
Да погуби Маркото юнакъ.
А Марко се подъ дирецн провредо:
Кадъ си удри церна Арапцина,
Удрило у нови дирецн,
Та си е сабля построшило.
Па и Марко извади сабя на зглобове,
Та присече церна Арапцина.
Та уяна Шарца добра коня,
Тай стигнало той бели арапи,
Тай погуби сите триста арапина
И повърна царева султана,
Самъ царь Костадина черка
И отведе я царю Костадину:
„Ето тебе твое мило чедо!"
А онъ си нему отговара:
„Ако сакашъ за любне я води".
А Марко му тия лено дума:
„Я си имамъ любе за водене:
Я избавилъ твое мило чедо,
Твое мило чедо, па и мое".

23.

Султанъ Селимъ, Арапинъ и Марко Кралевичъ.

Арапъ гради кули по край море.
Згради ги, та па и шари ги.
Па се сети, Богъ да го убие,
Та си саме дума продумало:
„Що залудо сыгъ кули и шарило!
Оти немамъ една стара майка,
Да ми седи у шарени кули;
Оти немамъ една мила сестра,
Да ми шете низъ шарени кули!"
Оти нѣмамъ едно първо либе
Да ми шета по шарени кули;
Па се сети, Богъ да го убие,
Защо има царо султанъ Селимъ,
Защо има една мила черка,
Една черка Айкуна девойка.
Прати писмо църна Арапина:
„Много здраве, царе султанъ Селимъ!
Да ми дадешъ Айкуна девойка,
Да я дадешъ либе да ми бйде;
Ако ли е царо да не давашъ,
Да излазишъ сосъ мене на граница,
Язе сакамъ съ тебе бой да биеме".
Отговара царо султанъ Селимъ,
Повраща му писмо на назаде:
„Очемъ, очемъ, църна Арапине,
Очемъ, очемъ, вы да не очемъ;
Ама сакамъ мухлетъ да ми дадешъ.
Да ме чекашъ три недели време,
Че е млада Айкуна девойка,
Още не е дари натъкмила;
Да приготви той тъпки дарове,
Тогай дойди съ китени сватове"
Арапинъ му повой отговара:
„Че те чекамъ три месеци време,
Доде сберешъ китени сватове
И тизека дари се натъкмишъ."
Тогай стана царо султанъ Селимъ,
Та исписа ситни бели книги,
Распрати ги по сите крайшини,
По турцитѣ и по бугарете:
Ега има юнакъ да намѣри
Да излезне Арапу насреща,
Да отървне Айкуна девойка.
Що самъ сака, даръ че да го даримъ".
Нема никой юнакъ да се найме,

Нилъ у турци, нилъ на у бугаре.
На царица на сънъ се присниило,
Защо има у Прилепа града,
Защо има юнакъ спроти него,
Емъ боле[1]) е по-юнакъ отъ него,
На име е Марко Кралевиче.
Та па стана, на царо казува:
„Хвала тебе, царо султанъ Селимъ!
Те имало у твоята държава,
Те имало юнакъ спроти него;
Той е юнакъ у Прилепа града,
На име е Марко Кралевичи.“
Веднъгъ пише царе султанъ Селимъ,
Веднъгъ пише едно бело писмо,
И попраща два бързи талале:
„Скоро, бърже до Прилепа града,
Ега дойди Марко Кралевичи,
Да излезне Арапу насреща,
Да отъвне Айкуна девойка.
Ще самъ сака, даръ че да го даримъ.“
Отишле са два бързи талале.
На Марко са писмото додали.
Писмо чети Марко Кралевичи,
Емъ го чети, на телале думе:
„Многу здраве цару да носите
Я не смеемъ кодъ Аранинъ д'идемъ,
Да ми свали глава отъ рамена.“
Върнали се два телале бърви,
На царо си това казували.
Веднъгъ пише па царица писмо
И попраща два бърви телале:
„Скоро, бърже до Прилепа града,
Ега дойди Марко Кралевичи,
Да излезне Арапу насреща
Да отъвне Айкуна девойка,
Че го даримъ той златна синия,
Обнизана съ безцани камене;
Кога руча, они да му света.“
Отишли са два бърви телале,
Додадоа Марку бело писмо.
Марко чети това бело писмо,
Емъ го чети, на телале думе.
„Фала вие, два бързи телале,
Многу здраве царици носете,
Я не смеемъ кодъ Араинъ д'идемъ
Да ми свали глава отъ рамена.“

---

[1]) Въ ориг. погрѣшно: *деле*

Върнали се два бързи телале,
На царица това казували.
Веднжгъ пише Айкуна девойка;
Веднжгъ пише она бело писмо
И го праща по бързи телале:
„Скоро, бърже до Прилепа града;
Ега дойде Марко Кралевичи,
Да отъвне мене отъ Арапинъ
Че го даримъ отъ злато кошуля
Самоткана, само злато ляна;
Че го даримъ три тавлии коне.
Ако му е малка па тая дарба,
Сама язе либе че му бждемъ“.
Отишле са два бързи телале,
Додадоа Марку бело писмо.
Ка го чети Марко Кралевичи,
Емъ го чети, на телале дума:
„Фала вие, два бързи телале,
Млого здраве Айкуни девойки,
Я не смеемъ кодъ Арапинъ д'идемъ
Да ми свали глава отъ рамена.“
И они са назадъ повърнали,
На Айкуна това казували:
„Хвала тебе, Айкуно девойко!
Марко не че тука да ви дойде.“
Таманъ това дума издумуватъ
И пристигна друго бело писмо,
Испраща го църна Арапина:
„Да се стега царо султанъ Селимъ,
Довечера сватове че стигна,
Че доведемъ три млядъ арапе.“
Това писмо като прочетаа,
Веднжгъ стана Айкуна девойка,
Та излезна изъ Стамбола града,
Та ходеше край синьо езеро,
Та гледаше у вода да рипа.
И кълнеше Марко Кралевичи:
„Проклетъ да е Марко Кралевичи!
Три пжти му писмо запращахме,
Незнано имане обричахме
Па не ще кодъназе да дойде,
Да отъвне мене отъ Арапинъ;
Нало сега у вода, че рипамъ
Да се давимъ млада и зелена.“
Тамжнъ она това издумала
И пристигна Марко Кралевичи,
Огъ конь слезна вода да го пои,
На Айкуна тогай отказува:

„Хвала тебе Айкуно девойко:
Те язе съмъ Марко Кралевичи;
Ти си иди на вашите двори,
Язе ч'идемъ на ладни меани
И тамока вечера пратете,
Само вино да не омалете.
Си сретнете църна Арапина,
Само лепо да го посретнете,
Не мой нещо да го разсърдите,
Та че после пакосъ да направи;
Я че чекамъ край Стамбола града.
Кога ютре тебе да поведа,
Я тогай насреща че излезнемъ,
Да отъвнемъ тебе отъ Арапинъ".
Марко ойде на ладни меани
И она се назадъ повърнала,
На баща си това казувала:
„Че престигна Марко Кралевичи,
Че отиде на ладна меана,
Та заржчи вечера да пратимъ
И заржчи араде да сретнемъ,
Че онъ не че тука да дооди,
Да кървави наши равни двори,
Нжло ютре край Стамбола, че е.
Ка поведе мене църнъ Арапинъ,
И онъ тогай среща че излене,
Че отъвне мене одъ Арапинъ."
Това му е дума приказала,
Друго писмо одъ Арапъ пристигна:
„Се чаршии да се затварая,
Защо водимъ три илядъ арапе,
Се са силни, се отбиръ юнаци,
Немой нещо пакосъ да направа."
Чаршии се тайномъ затвараа.
Па излази Марко низъ чаршии,
Та сичките редомъ испитуе:
„Що си толкозъ рано затварате?"
А они си Марку казувая:
„Че че дойдатъ три илядъ арапе,
Та че вода Айкуна девойкя,
Що е Куна царевата черка."
И Марко се на назадъ повърна.
Излезналъ е Новакъ механджия,
Па на Марко дума продумува:
„Хвала тебе, друмниче незнано,
Хайде стига оди по чаршия,
Нжло ела порти да затворимъ,
Че престигатъ три илядъ арапе."

А Марко му тотай отвязуе:
„Де съмъ вързалъ моя добра коня,
Тамо порти не че да затварашъ,
Я че стоимъ сеиръ да починимъ;
Ако нещо золумъ ти направа,
Я три ката че ти го заплатимъ.“
Богъ да бие църна Арапина!
Ка улезна у Стамбола града,
И си води три илядъ арапе,
И си язди тънка бедевина,
Играе го напредъ предъ арапе:
Като виде мекиа отворена,
Си разигра тънка бедевина,
Та погуби Новакъ мехаджия,
Защо не е портите затворилъ.
Шарко коньо на гърди го запре,
Съсъ копито неговъ коня удари
И онъ се е назадъ повърнало.
Не сети се църна Арапина,
Че защо е Марковата коня.
Ка ойдоа цару у дворове,
Пресретна ги царо султанъ Селимъ.
Налели са три илядъ арапе
Царо ги е лепо почитало,
И на Марко вечера заправи.
Като било ютре одъ зарана,
Досеща се църна арапина,
Че онъ виде Шарка добра коня,
Че това е Марковата коня:
„Да не бъде и Марко тъдева,
После може ядове да видимъ;
На по-рано коне постегайте
Та по-рано мома да изведемъ,
Предъ зори че мома да изведемъ,
Да излевнемъ низъ Стамбола града.“
Като било ютре одъ зарана,
Рано рана три илядъ арапе,
Сичките си коне постегнаа,
А царе имъ кочии стегаше.
Изведе имъ Айкуна девойкя.
Качила се у Сремски кочии
У осемъ са чензъ товарили,
У девета Айкуна девойка.
И тръгнаа презъ Стамбола града.
Най-напредъ е църна Арапина
А по него до деветь кочии,
По нихъ идатъ три илядъ арапе.
Почека ги Марко Кралевичи,

Дуръ излели низъ Стамбола града,
Па си яхна Шарка добра коня,
Пристигна ги край Стамбола града.
Видоа го три илядъ арапе,
Видоа го, какво силно кара.
Се арапе веде сабля вадиа,
На Арапинъ хабъри занесоа:
„Ей фала ти църни Арапине!
И ти ли си юнакъ надъ юнаци,
Та си поведъ царевата черка,
Царевата Айкуна девойка?
Ка ни стигна една юначина,
Кожухъ носи като теменъ облакъ,
Сабля носи като ясно сльнце.“
Досети се църни Арапина,
Че това е Марко Кралевичи,
Пó-скоро се назади повраща,
Отдалеко на Марката вика:
„Хей юначе, беда да те найде,
Те още си младо и зелено,
Кога си сè светъ насветувало?
Деветь пати чемъ да те прерипнемъ,
Па чемъ после, Марко, да те губимъ“.
А Марко му тогай отказуе:
„Не ти давамъ кодъ мене да прийдешъ,
А то не ли мене да прерипнешъ“.
Като това Марко продумало,
Заигра сè църна Арапина,
И заигра тешка беденина
Да прерипне Марка Кралевиче.
Шарко коня на гърди го запре.
Тогай виде църна Арапина,
Че е Марко по-юнакъ отъ него,
Та побегна църна Арапина.
Ка го погна Марко Кралевичи,
Шарко коня на Маркове дума:
„Хвала тебе Марко Кралевичи!
Защо носишъ тежка топузана,
Ка не можешъ Арапинъ да стигнешъ“?
Тогай дигна Марко Кралевичи —
Като дигна тежка топузана,
Та удари църна Арапина,
И Арапинъ отъ коньо паднало.
Търгна Марко сабля димиския,
Та отсече глава на Арапинъ,
Та отърва Айкуна девойка.
Повърна я Марко на назаде
И си кара до деветь кочии

И си носи отъ Арапинъ глава
И играе Шарко предъ кочии.
Се низъ Стамболъ насреща излеали
На Марко сж лепо зафалили,
Че погубилъ църна Арапина
И отъвналъ Айкуна девойкя.
Ка отиде у царскитѣ двори
Царо му се лепо зарадува,
Че отъвналъ нему мила черка,
Отъвна я отъ църни арапе.
Три недели зияветь правили,
Се поили, Марка гощавали,
И що са му дари па обрекли
И одъ више дари го дарили:
Дарила го царица господжа,
Дарила го златна синия,
Обнизана съ безцани камене;
Дарила го Айкуна девойкя,
Дарила го отъ злато кошуля,
Самоткана, само злато ляна;
Дарилъ го е царо султанъ Селимъ,
Дарилъ го е до три азни пари.
И тогай са Марка испратили
Да си ойде у Прилепа града.

24.

Марко и Муратъ-бегъ.

Личба личеть цара Муратъ-бега:
„Кой е турчинъ, вино да не пиеть,
А кауринъ зелено да не носитъ.“
Сите ми го цара послушале,
Не послуша Марко Кралевике:
Тукъ ми носитъ зелена долама
И со сила Турци натерало
Да си пиятъ вино во рамазанъ.
Ми дочуло цара Муратъ-бега
Та ми кладе три млади теляли.
Личба личеть низъ града Стамбола:
„Кой е юнакъ отъ юнака роденъ,
Да ми фатитъ Марка Кралевике,
Ке му даамъ голема пещежа:
Скопе града по край тиокъ Вардаръ,
И Едрене широки калдарми!“
Никой ми се юнакъ не наймало,
Да го фатитъ Марка Кралевике.
Наймала се църна Арапина
Да го фатитъ Марка Кралевике,

Али Марка живо да донеситъ,
Али Марка, али Маркоа гла'а.
И си явна на коня бързего
И ми шетатъ низъ града Стамбола;
Ми затералъ гърци, армении
Да го баратъ Марко Кралевике.
Марко седитъ на ладна меана,
Ядитъ, пиетъ, баре гайле нематъ.
Ми дочуло голема потера,
Та си стана на юначка нега.
Си го найде църна Арапина!
Тога рече Марко Кралевике:
„А егиди църна Арапина,
Що е ова голема потера?
Алъ нещо сакашъ, алъ некого барашъ?“
И му рече църна Арапина:
„Ясъ го барамъ Марка Кралевике:
Али него живо да го фатимъ,
Алъ негоа глаа да му земамъ.“
Тога велитъ Марко Кралевике:
Богъ те убилъ, църна Арапино,
Съ Марка зборишъ, Марка непознаашъ!“
Търгна сабя, му пресече глаа
И му зеде негоата коня,
Ми отиде у цара Муратъ-бега
И му рече Марко Кралевике:
„А егиди цара Муратъ-бега!
Чия глаа ти ми я барапе,
Алъ Маркоа, алъ Арапинова?“
Тога реча цара Муратъ-бега:
„Айти тебе, Марко Кралевике!
Какъ си чинилъ Марко, пакъ да чинишъ,
Никой тебе да те не запиратъ!“
И му даде голема пещежа:
Скопе града покрай тиокъ Вардаръ
И Едрене широки сокаци.

25.

Марко Крале и Будимски Паша.

Телялъ личитъ во Будима града:
„Що е турчинъ до турчина,
Да не пиятъ вино и ракия,
А бугаринъ да не носитъ зелена долама,
Зелена долама и цървена калпака“,
И ми дочулъ Марко Кралевике,
Марко Крале отъ Прилепа града;
Ми облече зелена долама

И на глава цървена калпака,
А на коня зелени-на ама,
Та отиде во Будима града.
Го видоа Будимски сеймени,
Го ватиа, раце му върза,
Му върза раце на йопаку,
Г'однесоа предъ Будимски паша.
А пашата Маркоте му велить:
Хай ти юнакъ, незнаешь делию!
Я сумъ личилъ телялъ во Будима:
Шчо е кауринъ, да не носитъ,
Да не носитъ зелена долама,
Зелена долама, цървена калпака;
А ти носишъ зелена долама,
Зелена долама, цървена калпака!"
И имъ рече на сеймени:
„Върлете го во темна зандана!"
Го върлиа Марко во зандана.
Еденъ саатъ Марко не ми стоалъ,
И му дошла Ерина Самовила,
Го извади отъ темна зандана.
Излезе Марко отъ темна зандана.
Ходжа викатъ на джамия.
Марко върли, ходжа го устрела;
Ходжа падеа подъ джамия.
Подъ джамия чобанъ се погоди;
Ходжа падна натъ чобанотѣ.
Се собрале Будимски сеймени,
Сеймени чобанъ ке г'утепатъ.
Тогъ излезе Марко Кралевике:
„Не е рече чобанъ, що г'отепа,
Туку я самъ го устрелафъ."
Отиде Марко на сарайотъ,
На сарайотъ предъ пашата:
„Дейди паша, ти куче краставо!
Ти дал' мене въ зандана ке фърлишъ?
А я сумъ си Марко кралевике!"
Та извади сабя калаклиа
И пресече на пашата глава
Й шчо найде сфекоякo благо.
И му зеде коня отъ конюшница,
Си тоари сфекояко благо.

26.

Царь Солиманъ, Кулевиче Ване и Марко.

Золумъ прави царя Солимана,
Золумъ прави по Стамбола града,

Та си турчи моми и невести,
Та си турчи и млади момчета.
Той се чуло до Кулева града.
Тогай стае Кулевиче бане,
Па си пита своя стара майка:
„Леле мале, леле стара мале!
Чемъ да идемъ у бела Стамбола,
Чемъ да идемъ кодъ царь Салимана,
Чемъ да идемъ да се разговоримъ,
Защо турчи моми и невести,
Защо турчи и млади момчета".
А стара му майка казуваше:
„Иди синко, не чемъ да те запремъ,
Алъ си синко млею аджамия,
А турци са итри и опаки;
Немой, синко, тебе да измама,
Та че тебе младо да погуба,
Не че може да те прежалеемъ.
Като ойдешъ у Стамболско поле,
Че та сретна турци-яничаре
Они, синко, коньо че ти сакать
Они, синко, сабля че ти сакать;
Тизе немой коньо да си дадешъ,
Нито па мой сабля да си дадешъ.
Щомъ си дадешъ сабля димиския,
Веднъга че тебе да погуба.
Като придешъ при бела Стамбола,
Че те сретна оджи и аджии,
Че те сретна паши и везире
И они че коня да ти сакать
И они че сабля да ти сакать.
Щомъ си дадешъ сабля низъ рацете,
Веднъга че тебе да погуба."
Дете си е майка послушало,
Уяхна си конче кошушанче,
Утиде си у Стамболско поле.
Сретнаа го турци-яничаре,
Веднъга му коньо поискаа:
„Хвала тебе, младо бугарийче!
Да ни дадешъ тая добра коня,
Да ни дадешъ твоя остра сабля;
Тая коня не е за тебека,
Тая сабля не е за тебека."
А дете си на турци зборува:
„Хвала вае турци-яничаре!
Я не карамъ коня да продавамъ,
Нъзъ не д'идемъ кодъ царь Салимана,
Че се прочулъ цара Салимана,

Защо турчи моми и невести
И си турчи и млади момчета,
Та я ч'идемъ младо да се турчимъ,
Че се турчимъ, везиръ да му бѫдемъ,
Та че яздимъ конче колушанче,
Че го яздимъ по Стамбола града."
Турци му се тогай радовали,
Де че д'иде вера да си мени
И тогай си турци заминало.
Отишло е край бела Стамбола,
Сретнаа го паши и везире,
Сретнаа го оджи и аджии,
Па на дете потио говоратъ:
„Хвала тебе, църно бугаринче!
Да ни дадешъ тая добра коня,
Тая коня не е за тебека;
И да дадешъ тая остра сабля,
Тая сабля не е за тебека."
А дете имъ тогай казуваше:
„Фала вие паши и везире!
Я не карамъ коня да продавамъ,
Нѫло ч'идемъ кодъ царь Солимана.
Прочулъ се е цара Солимана,
Защо турчи моми и невести
И си турчи и млади момчета;
Та я ч'идемъ младо да се турчимъ,
Че се турчимъ, паша да му бѫдемъ,
Та че яздимъ тая добра коня,
Че я яздимъ по Стамбола града."
И паши се тогай радуваа,
Де че д'иде вера да си мени.
Заминало паши и везире,
Отишло е у Стамбола града.
Сретнаа го две железни порти.
Той погледна на високи чардакъ,
Та съгледа цара Солимана,
И при него до две бъчви вино.
Не сети се Кулевичи бане,
Че защо е цара Солимана,
Защо турци вино не са пили,
А при него до две бъчви вино!
Той учини. некой другъ е юнакъ.
Повърна се дете на надзаде.
Сретналъ го е Марко Кралевичи
И веднѫгъ го Марко попитало:
„Фала тебе, Кулевиче бане,
Що си тражишъ по бела Стамбола?"
Отговара Кулевиче бане:

„Хвала тебе, Марко Кралевичи!
Сакамъ д'идемъ кодъ царь на честито,
Сакамъ д'идемъ да се разговоримъ,
Защо турчи моми и невести,
Защо турчи и млади момчета;
Та не знаемъ, де сж царски двори:
Тука гледахъ — като царски двори,
И на чардакъ — като царь Солиманъ;
На при него до две бъчви вино,
Нало турци вино па не пия,
Та той може другъ юнакъ да бжде."
А Марко му тогай казуваше:
„Фала тебе, Кулевиче бане!
Това си е цара Солимана,
На е канилъ мене на честито,
Канилъ ме е, на госте да дойдемъ,
Та е това вино за менека".
И дете се тогай повърнало,
Улезнаа у царски сарае,
Везаа си нихни добри коне,
Везаа ги у ладни яхъре.
Излезнаа на високи чардакъ,
Дека седи цара Солимана.
Седнали са на шарни постилки,
Запили са вино тройогодско,
Емъ си пия и се разговаратъ.
Питуе ги царо Солимана:
„Фала тебе, Марко Кралевичи!
Я те канихъ тебе на честито,
Да ми дойдешъ да се разговоримъ,
Да те поимъ вино тройогодско,
А тизе си другарь намерило.
Отъ дека е тоя добъръ юнакъ?"
А Марко си на царо казува:
„Ни го знаемъ, ни съмъ го па питалъ,
Ни знаемъ го и я отъ дека е,
Ни му знаемъ па име какво е.
Са го сретнахъ при твоите порти,
Та питуе за царски сарае.
И онъ тука при тебе е дошълъ,
А не знаемъ па защо е дошълъ."
Това си сж съ Марко зговорили.
Тогай царо дете попитало:
„Фала юнакъ отъ незнайна земя!
Че те питамъ и ти да ми кажешъ,
Само дума да ми не подгазишъ,
Че те млогу тебе бегендисахъ;
Хайде тебе да те потурчиме,

Че ти дадемъ моя млада черка,
Моя черка султанска девойка,
Да я водишъ, царевъ зетъ да бъдешъ."
А дете си тогай казуваше:
„Фала тебе, царе Сулимане,
Ти като си царь по велчка земя,
Тизе требе по ваменъ да знаешъ.
Да гледаме по сичките вери,
Коя вера днеска православна,
И колко си добри дни имая,
Презъ година ке да се веселя.
Нашата е вера православна,
Секи месецъ и добаръ день имаме,
Се имаме, та се веселиме;
А тизека самъ единъ день имашъ,
А и каро идмашъ го незнаешъ,
У кой день че дело да ти падне,
Хайде язе да те побугарчимъ;
Нашата е вера по-убава.
Че ти дадемъ моя млада сестра,
Та тизека мене зетъ да бъдешъ".
Царо се е многу разсърдило,
Защо иде спротивъ спроти него.
Хока царо отъ високи чардакъ,
Та зборуе турски, арнаутски,
И зборуе арапски, татарски:
„Сбирайте се петстотинъ гавази,
Да фанете това бугарличе,
Свалете му глава отъ рамена",
А Марко си на турски отбира
И по турски и по арнаутски,
По арапски, па и по татарски.
Па на деке последни дума:
„Фала тебе, Кулевичи бане,
Скоро слези отъ високи чардакъ,
Извади си конче колушанче,
Отклапай си сабля димиския;
Че да дойдатъ петстотинъ гавазе,
Де що ми сж отъ четири вери,
Веднага ке тебе да погубе,
Че ти свалятъ глава отъ рамена.
Това ока царе Солимана,
Ама тице турски не отбиратъ.
Нито турски, нито арнаутски,
Ни арапски, нито па татарски".
Веднжгъ деке отъ чардаци слезе,
И уяхна конче Калушанче,
И отклопи сабля димиския.
Наполниа петстотинъ гавазе,

Обтекоа дете да си фана.
Развърте се Кулевичи бане:
Ка развърте сабля димискиа,
Развърте я по царски сарае,
Та погуби петстотинъ гавазе.
А царо си на Марко казува:
„Скоро слази Марко отъ чардаци,
Та погуби това бугаринче!
Колко сакашъ даръ че да те даримъ“.
А Марко си на царо казува:
„Кюти царо, да го не разсърдишъ,
Че се качи на високи чардакъ,
Че погуби и тебе и мене;
Че тоя е отъ незнана земя,
И па си е юнакъ надъ юнаци.
Я го гледахъ точка кога дойде,
Играеше коня колушана,
Играеше самовилска игра,
На земня му конь не опираше,
Най летеше като силна хала“.
Веднжгъ хока царо Солимана,
Веднжгъ хока до четири паши.
А дете си низъ порти излезна.
Отговара цара Солимана:
„Хвала вие, до четири паши!
Пò-скоро си войската дигайте,
Да хванете това бугаринче,
Да хванете да го погубите;
Не че може да го престигните,
После нема живи да одите“.
Като имъ е това отказалъ,
И паши сж отъ чардаци слели
И дигнаа тая силна войска,
Да си стигна Кулевичи бане.
Отговаря Марко Кралевичи:
„Хвала тебе, царе Солимане!
Я че идемъ сасъ четири паши,
Да имъ кажемъ живъ да го улова,
Та кодъ тебе да го докарая“.
И си слази Марко отъ чардаци,
Та си яхна Шарка добра коня.
Не сте диде сасъ четири паши,
Най пристигна Кулевичи бане,
И тогай му верно казуваше:
„Хвала тебе, Кулевичи бане!
Я си слезни отъ добрата коня,
Та постегни два златни колане,
Постегни ги, лабави да не сж,

Защо има силенъ бой да биемъ;
Заклопи си сабля за ржката,
Немой нещо сабля да непущишь.
Я погледни отъ Стамбола града,
Защо се е войска зацърнела,
Че те гона до четири паши,
Войска вода до деведесе илядъ".
Обърна се дете на надзаде.
Кога виде турска силна войска,
Ка ги виде, защо силно ода,
Да си стигна Кулевичи бане,
Вегнагъ дете отъ коня си слезна,
Та постегна два златни колане,
Заклопи си сабля за ржката.
Тогай сж се съ Марко повърнали,
Та сретнаа до четири паши.
Веднага се у бой удариа,
На две сж се стърни раздвоили.
Това време било икиндия.
Доде вече зора да зазори,
И они са войска погубили,
Погубиа деведесе илядъ
И фанаа до четири паши.
Кога си са двата посретнали,
У ясни сж кърви потънали,
Не могоа двата да се позна.
Като сж си съ дума продумали,
Ча тогай се по дума познали.
Тръгнали сж по равни друмове
И си каратъ до четири паши,
Карантъ ги робе да имъ бжда:
До два паши Марко закарало,
Закара ги у Прилепа града,
А два паши Кулевичи бане,
Закара ги у Кулева града.
Ка го сретна нему стара майка,
Дете си й тогай казуваше:
„Гледай, мале, ка се разговорихъ,
Разговорихъ съ цара Солимана,
Защо турчи моми и невести,
И си турчи и млади момчета.
Те му карамъ до два главни паши;
Я че па нихъ да ги побугарчимъ.
И Марко си дома два закара,
Закара ги у Прилепа града
И онъ тамо че ги побугарчи".
Двама паши дете побугарчи,
И па Марко у Прилепа града
И онъ тамо двама побугарчи.

27.

Марко, царь Костадинъ и Арапинъ.

Седна Марко съ мака да вечера,
У вечера книга дупаднала,
Зема юнакъ книга да прегледа.
У вечера друга книга дойде;
Зема юнакъ и нея да гледа.
У вечера трета пристигнала;
Нея гледа Марко Кралевити.
Па го праша своя стара мака:
„Мили сину, Марко Кралевити!
Та какви са тия бели книги,
Далъ са на зло сину, иль на добро?“
А Марко ю потихо говори:
„Бога тебе, моя стара майко!
Нй са на зло, майко, ни на добро:
Едната е отъ Харвата града,
Отъ Харвата, отъ крало харватски:
Кумъ да идемъ, дете да му кръстимъ;
Втората е отъ Сърбина града,
Отъ Сърбина, отъ крало сърбински:
Кумъ да идемъ, девойка да венчаемъ;
А трекята отъ Стамбола града,
Отъ Стамбола, отъ царо стамболски;
Салъ не знаемъ, царо що ме вика.
По-стара си майко, научиме:
Дали д'идемъ на Харвата града,
Или д'идемъ на Сърбина града
Или д'идемъ у Стамбола града?“
А мака му потихо говори:
„Мили сину, Марко Кралевити!
Да си идешъ на Харвата града,
Харвате са хитри и гявуле,
Хоча ми те сину измамити,
Та че ми те млади попубити;
Па да идешъ на Сърбина града,
Ти не знаешъ сърбинъ, що ти мисли;
Боле иди на Стамбола града,
Аку гинишъ, царь да те погуби“.
Послуша я Марко Кралевити,
Та уседла Шарца добра коня
И си зема юначку оруже,
Па се качи коню на рамена,
Та утиде на Стамбола града,
Та на царо потихо говори:
Щу ти требемъ, царо Кустадине,
Щу ти требемъ, царо, та ме тражишъ?

Аку сакашъ царо да ме губишъ,
На ти сабля, та ми сечи глава!"
Пруговори цара Кустадина:
„Мое чедо, Марку Кралевити!
Щу ми чинишъ чедо, да те губимъ?
Али слушай Марку Кралевити:
Чуло самъ те, не самъ те видело,
Де си било голема юнака.
Пусили са краля Арапина,
Утъ уздоле, земля Анадолска,
Низъ оная града Анадола;
Приоте ми седемъ кадълъка,
Приоте ми седемдесе села
И се фали, Богъ да го убие,
Да ми отме и Стамбола града
И менека младу да погуби.
Ако можешъ чедо да го сопрешъ,
Тизека чешъ гулемъ бакшишъ зема".
Пруговори Марко Кралевити:
„Мога, царо, оти да не мога,
Твоя рака на далеко стиже.
Я испиши тия бели книги,
Распрати ги редомъ по сва земя,
Най-повече у Харвата града,
Да надойдатъ харватци юнаци
И да дойде войска утъ сва земня."
Пуслуша го цара Кустадина,
Та испишà тия бели книги,
Распрати ги редомъ пу сва земя,
Най-повече у Харвата града.
Распе шаторъ въ зелено ливаде,
Па си седи, та си вино пие.
Насубра са войска утъ сва земя,
Най-повече утъ Харвата града.
Тугай стана Марко Кралевити,
Та проходи тая силна войска,
Па си избра за него юнаци,
Малку фногу, три-илядъ юнаци.
Па си тръгна презъ поле широку,
Та си срещна краля Арапина.
А гу удри юнакъ, à гу варна,
Накара гу въ земя Анадолска
У оная града Анадола.
Па се върна юнакъ на назаде.
Три дни оди презъ поле широку,
Кога ойде ду гора зелена
Тамо найде той чешма шарена,
Се юнаци коне вода поя,

Коне поя и лица си мия.
Най удзатъ е Марку Кралевити,
И онъ свърна на чешма шарена
Да напои Шарца добра коня,
И да мие свое бело лице.
Богъ да бие краля Арапина!
Онъ имаше деветъ мили сина,
У нихъ бѣше сърце ненамирну.
Та яйнаха деветъ бързи коне,
Та бутнаха пу равни друмове,
Та стигнаха Марките юнака.
Веднага го у раце фанаха,
Веднага го назадъ повърнаха,
Уткараха го Анадола града,
Туриха го у тевна тевница,
Та е лижалъ деветъ годинъ време.
А щу беше краля Арапина,
Онъ имаше една мила щерка,
Бендисала Маркуте юнака,
Бендиса го за любне да й е.
Та гледала Маркуте юнака,
Гледала го у тевна тевница:
Носила му ручки и вечери,
У неделя два пати премена.
Ка станало и лето десето,
А щу беше краля Арапина,
Онъ отиде по гори на лова,
Забурави ключи да си земе,
Да си земе ключи отъ тевница.
А що беше неговата щерка,
Она зема ключи утъ тевница,
Та отвори Маркуте юнака,
И му даде Шарца добра коня.
Па яхнали Шарца добра коня,
Та бегали три дни и три нощи.
Куга беше река Варадина,
Пудухналъ е силенъ, буенъ ветаръ,
Та е открилъ момина прекрофка.
Светна лице като църна главня.
Ка я виде Марку Кралевити,
Ка я виде юнакъ, учуди се:
Каде води Арапка девойкя?
Ка че юнакъ утъ срамъ да я води!
Онъ извади своя остра сабля,
Та погуби Арапка девойкя,
Па я фарли въ река Варадина,
Па си ойде дома на дворове.
Па го праща своя стара майкя:

„Милу сину, Марку Кралевити!
Каде ходи деветь годинь време,
Каде ходи, сину, що печели?“
Преказа й Марку Кралевити,
Преказа й сичку, що е било.
А майкя му почно говори:
„Мили сину, Марку Кралевити!
Аку нехте любие да ти е,
Оти ми я, сину, не доведе,
Недоведе за млада любина?
Куга, сину, на моза гребника,
Тугай, сину, на тебе смъртника!“

28.

Марко юнакъ и Арапка дѣвойка.

Марко гради тежки задужбини,
Се мостове, камено калдъръме,
По суи ридища чешми шарени
И околъ чешми дъбица зелени —
Кой премине водица да пине,
Вода пине и подъ сенка седне.
Стара майкя Марка е питала:
„Вала Марко, вала мили синко!
Да те питамъ, право да ми кажешъ,
Защо правишъ тежки забужбини?
Далъ ги правишъ бащи за греове,
Илъ ги правишъ майци за старости,
Илъ ги правишъ отъ твое юнакство“?
А Марко ю четно говори:
„Леле мале, леле стара мале!
Не правимъ ги бащи за греове,
Ни ги правимъ за твои старости,
Ни ги правимъ отъ мое юнакство,
Нелъ ги правимъ за мои греове.
Да знаешъ ли, мале, кога бехме,
Кога бехме петдесе юнака,
Кога бехме, мале, затворени,
Затворени дорь у Шамска земи[1])?
Та лежахме петдесе юнака,
Та лежахме деветъ годинъ време;
Я се мале въ темница поболихъ,
Болентъ лежахъ до три годинъ време.
Па се найде Арапка девойка,
Верно мале съ нея дума думахъ,
Та ме чува три години време,

---

[1]) Въ ориг.: „затворени *дорк* у Шамска земи.“

Верно думахъ, верно се заклинахъ:
„Чувай мене, Арапко девойко!
Ако можемъ съ душа да останемъ,
Че те водимъ у Бугарска земя,
Че те водимъ люба да ми бждешъ.
Увери се Арапка девойкя,
Та чувала Марко добъръ юнакъ.
Леле мале, леле стара мале!
Дзаранъ, вечерь да носи студена водица,
Я на пладне се благи ябълки.
Та ме чува, мале, и ме понуди,
Та ме чува деветъ годинъ време;
Ка настжпи у десета годинъ
Леко по леко и я си оздравехъ“.
Проговори Арапка девойкя:
„Такумъ Бога, Марко, добъръ юнакъ!
Айде Марко сега скору и по-скору,
Да украднемъ ключи отъ зжндане,
Да украднемъ ключи отъ яхре“.
Украднала Арапка девойка,
Украднала ключи отъ зжндане,
Та отвори той тевни зжндане,
Та отвори той темни яхре,
Та изведе педесе коньове,
Па исока петдесе юнака:
„Скору стайте, петдесе юнака!
Да бегаме у Бугарска земя“.
Излезнаа петдесе юнака,
Наяали петдесе коньове;
Арапка се при Марко на конь качи,
На конь качи, зади Марко седна,
Па се Марку за рамена држжи,
Та па си са бегомъ побегнали.
Настанаа у Бугарска земя,
Дружина се Марку подсмеяли:
„Вала Марко, вала вреденъ юнакъ,
Защо водишъ цръна биволица?
Та кико чешъ, Марко, да я водишъ,
Та кико чешъ отъ срамъ да я любишъ?“
Па са нашли една бистра река,
А Марко ѝ потио гавори:
Я си слезни Арапко девойко,
Я си слезни отъ моята коня,
Та се оми на та бистра река,
Ега може лице пробелети.
Тогай слезна Арапка девойки,
Та се оми на та бистра река.
Марко приде, та Арапка вана,

Па ю връза коси за дѫбица,
Па е яналъ тая добра коня,
Та си пойде Марко съсъ дружина.
А она е коси откинала,
Откинала коси отъ дѫбици,
Па арапка по Марко тръчеше,
Тръчи, ока: „чекай мене Марко,
Чекай Марко, и я съ тебе че идемъ!“
А Марко везе тая остра сабля.
Та пресече арапка девойкя,
Пресече я презъ средъ половина.
Трупина на земя паднала,
А глава тръчи и Марките ока:
„Чекай, Марко, и я съ тебе д'идемъ,
Що заборави тизе мое добро,
Що ти давахъ студена водица,
Що ти носихъ благите понуди.
Тизе Марко добро не познавашъ,
Що те гледахъ три години време,
Що те гледахъ у тевни тевници“.
Се повръднахъ, глави ю отсекохъ,
Та погубихъ арапка девойкя“!
А майка му потио говори:
„Вала Марко, вала мили синко!
Та толку те й арапка гледала,
Не може ли дома да я доведешъ?
Ако нечешъ любе да ти бѫде,
Черка немамъ, черка да ми бѫде,
Сестра немашъ, сестра да ти бѫде;
Не да губишъ арапка девойкя“!

29.

Марково изповѣдане.

Поболилъ се Марко Кралевике,
Та си лежалъ токму три години,
Отъ нищо си илячъ не на'ожалъ.
И му рече негва стара майка:
„Айти Марко, айти синко мили!
Не си боленъ синко отъ Господа,
Тукъ си боленъ синко отъ греои;
Да ти викна попои, дуовници,
Лепо да се синко изповедвишъ.
Да си кажишъ твоите греои“.
Що ми викна до деветъ попои
И попои Марко-му велее:
„Кажи Марко твоите греои!“
Тога велитъ Марко Кралевике:

„А егиди попой, дуовници!
Я си имамъ голѐми греои:
Покраина люге сумъ загубилъ,
Много майки я сумъ си изгорилъ;
Ама единъ грѐфъ с'имамъ най-големъ.
Кога пойдофъ во Арапска земя,
Се биефме со църни арапи.
Арапите беа покьотни,
Мие тие си и наделифме.
Богъ е убилъ една стара баба,
Що голема марифетъ имъ каза,
Извадое нивни остри саби
И по земи ни и наредие,
Изсеквее отъ кони китици,
Семъ юнаци живи нѐ фатие,
Нѐ фарлие во темна зѫндана.
Кой си умре, кога го пущие,
Я си лежафъ до деветъ години.
Я не знаефъ ни лето, ни зима.
Царь имаше една мила керка,
Мила керка, арапка девойка.
Кога беше лето со цвекина,
Ми даваше п'една киска цвеке,
Ми велеше арапка девойка:
„На ти, Марко, и ти да разберишъ,
Отъ е сега лето со цвекина“!
Кога беше зима со снегои,
Ми дааше грутка снегоита:
„На ти, Марко, сега да разберишъ,
Отъ е сега зима со снегои“.
Се почудифъ тога, що да чина,
Какъ д'излезамъ отъ темна зѫндана.
Е измамифъ арапка девойка:
„Извади ме, арапке девойке,
Извади ме отъ темна зѫндана,
Ке те земамъ за млада невеста!“
Се измами арапка девойка,
Ме извади отъ темна зѫндана:
Кога беше царотъ на лоене,
На лоене во гора зелена,
Та си зеде до три добри коня,
И си зеде три тоари азно,
Си я качифъ задъ себе на коня,
Побегнафме во Прилепско поле.
Се застоифъ на край бела чешма,
Да пиеме една студена вода.
Се опуливъ въ арапка девойка.
Кога видефъ пусто лице църно,

Лице църно, кусти заби бели
И ми дойде грозно и не арно —
Търгнавъ сабя, е пресекофъ глаа.
Тие ми се големи греои.
Кешки неа да я не загубефъ,
Да донесофъ во моа-ва куkя,
При моява мила стара майка,
Да е държефъ като мила сестра,
Ке е найдефъ другаръ спроти неа,
Да не сторефъ големи греои.
Я не знаефъ во темна зъидана,
Ни кога ми сънце угреваше,
Нито сънце, нито месечина;
Язъ не знаефъ ни зима, ни лето.
Тая мене дома ме донесе,
А я неа на пжть е загубифъ!"
Тие ми се моите греои".
Си станае деветьте попои,
Му пеае свети вангелия,
Му пеае простени молитви.
Го пеае три дни и три нове.
Го фатило Марко сонъ да спиеть.
Кога отъ сонъ ми се разбудило,
Малу стана колко да си седнить,
По малу ся Марко оздраило!

30.

Седумъ юнаци и Арапинъ.

Шедба шете Марко Прилепчанецъ,
Шедба шете низъ Косово поле,
Тамо праве седумдесеть манастиръ
Безъ везировъ и безъ царевъ изанъ.
Отъ тамъ ойде на широко Скопе,
Тамъ фати манастиръ да праве,
Манастиротъ свети Димитрия.
Кога Марко манастиръ направи,
Ми се прочу во града Стамбола,
Во Стамбола до Султанъ Мурата.
Султанъ Муратъ теляли си кладе.
Телялъ личе низъ града Стамбола:
„Далъ чуете Турци и рае!
Що настанвалъ делибаша Марко,
Тия чудби, що ми сетъ отъ него?
Кой е юнакъ отъ юнака роденъ,
Да ми фатитъ делибаша Марка,
Живъ до мене него да донесе,
Ке му дадамъ до три лепи земле;

Ке му дадамъ гора Каменица,
Ке му дадамъ въ Босна Сараево,
Ке му да дамъ се Босна кървава,
Скде Марка живъ да ми донесе.
Ако сака, още земя давамъ!"
Се наиме еденъ църнъ арапинъ
Предъ цара испадна, се поклони:
„Честити царе отъ сега до века!
Я сумъ вреденъ Марка живъ да фатамъ!
Богъ да бие земите що давашъ,
Що не рагятъ ни ленъ, ни па жито;
Таксай, царе, друго що не таксашъ!"
Отговоре той царь Султанъ Муратъ:
„Ке ти даамъ града Сталакина,
Що повелятъ Сталакинъ Тодоре;
Ке ти даамъ града Радомира,
Що повелятъ та стара Влахина;
Ке ти даамъ и града Прилепа,
Що повелятъ Кралевиве Марко;
Ке ти даамъ Марковъ шаренъ коня,
Ке ти даамъ боздуганъ и сабя,
Ке ти даамъ млада Марковица,
Марковица со се машко дете".
Па се свали църниотъ арапинъ,
Па се свали во Стамболъ чаршия,
Право тегли на безистенджии
Да си кроитъ рубо калугерско.
Отъ тамъ отиде на куюмджии,
Тамъ направи кърсти позлатени.
На главата капа калугерска,
На ржцето нараквици златни.
Си се стори църна калугера,
Па отиде во града Прилепа
На Марковите тежки порти.
Викна, чукна църнио арапинъ,
Па испадна Марковата майка.
Нея пита, кжд' е синъ й Марко;
Му требало попой, калугери,
По аири имметъ да му чинатъ".
Тогай рече Марковата майка:
„Не е тука мои-о синъ Марко,
Марко прави тамо ленъ манастиръ
Ленъ манастиръ свети Димитрия".
Като ми научи църнъ арапинъ,
Стегна коньо со златни зенгии,
Та отиде на Скопе широко,
Право тегле на лени манастиръ,
Па застана на църквинска врата.

Провикна се църна арапина:
„А испадни Марко Кралевике!“
Кога Марко с' обвърна и виде —
„Отъ Бога да найдишъ, що ми барашъ,
Що ми барашъ тука църнъ арапинъ!“
Тогай рече църна арапина:
„Оведи се делибаша Марко,
Оведи се, немой греши душа!
Я не сумъ ти църна арапина,
Току сумъ ти църна калугера,
Дуръ отъ часта отъ Света гора,
Отъ лепъ манастиръ отъ Хилендара:
Оведи се, немой греши душа;
Първо, попъ, илъ калугеръ, що иде,
Требува стопанотъ да испадне
Да му пее по една молитва“.
Тогай рече делибаша Марко:
„Ти се молямъ оче, да ме простишъ,
Да ме простишъ, я не знамъ кой си!“
Тогъ извади църна арапина,
Ми извади книга отъ пазуха
И я клава на Маркова глава,
Та ми фати молитва да пее.
Со десната ръка книга държе,
Со левата ръка синджиръ държе,
Синджиръ кладе на Марко на гърло,
Върза Марка за коньово седло,
Извади го отъ лепи манастиръ.
Пищи Марко како люта змия.
Па го дочу айдутъ Дебелъ Новакъ.
Извикна на Новачица млада:
„Оди скоро, коньо да иселдишъ,
Да истърчамъ до широко Скопе,
До манастиръ Свети Димитрия“.
Кога дойде айдутъ Дебелъ Новакъ,
Кога гледе Марка ми го нематъ.
Стегна коньо низъ Скопе широко
И ми бърка църна арапина,
Да откине Марка Кралевика.
Кога стигна църна арапина,
Дека влече делибаша Марка,
Де го влече по студни калдарми.
Провикна се айдутъ Дебелъ Новакъ:
„Кафпе единъ църна арапино!
Не ти стигна, ясте, що ядише,
Па си дошолъ юнаци да фащаигъ.
Мене викатъ айдутъ Дебелъ Новакъ,
Отъ висока Качанина града;

Да ли знаешъ, църна арапино,
Ако тъ́ргнамъ тежка боздугана,
Акъ те удрамъ мегю двете очи,
Двете очи отъ глава ке скокнатъ;
Ка е белъ день, ноке ке се сторитъ".
Па завърти църна арапина,
Па завърти дервишко дерведже.
„Айде, рече, айдутъ Дебелъ Новакъ,
Арамъ да е кралство, що кралювашъ,
Какъ менъ арапинъ ако не отепашъ".
Махна Новакъ тежка боздугана,
Църнъ арапинъ боздуганъ пречека,
Го пречека на малкиотъ си пръстъ.
Тогай фърли църна арапина,
Фърли алка, фати Дебелъ Новакъ.
Та ги стори два добра юнака.
Па фатиха двата добра краля,
Да си пищатъ како люти змии.
Лели дочу Новаково дете,
Новаково, Груица войвода.
Кога дойде у широко Скопе,
Пущи коньо низъ Скопе широко,
Тука, тамо арапинъ да стигнитъ
Па го стигна на Скопскитѣ порти.
Провикна се Груица войвода:
„Кафпе единъ църна арапино!
Не е кафпе делибаша Марко,
Не е мойо татко Дебелъ Новакъ,
Менъ ме викатъ Груица войвода:
Мѫтна вода норой како носе,
Така тебе ке понесамъ бедо,
Чекай боздуганъ отъ мене на тебѣ".
И арапинъ дерведже подаде.
Пакъ арапинъ на нишанъ застана.
„Айде Груйо. тебе да те видамъ,
Да те видамъ, що юнаство имашъ".
Нишанъ кладе арапско колено.
Кога фърли Груица войвода
Кога фърли тежка боздугана,
Го дочека църна арапина.
Го дочека н' арапско колено.
Фърли алка и ми фати Груя.
Та ги стори три добри юнака.
Пищатъ они како люти змии.
Лели дочу по̀-малото дете,
По̀-малото айдутъ Новаково;
По̀-малото дели-Татомирче.
Пущи коня низъ Скопе широко,

Тува, тамо арапинъ да стигне,
Ми го стигна дуръ надворъ отъ Скопе,
Вонка до седумъ саате место.
Па си викна дели Татомирче:
„Ниманкъ ти, еденъ църенъ арапинъ!
Що си дошелъ кралеви да фаћашъ?“
Па подъде дервишко дерведже:
„Айде, веле, дели Татомирче!
И я те знамъ и светотъ те знаятъ,
Ще юнаство твое сърце имать;
Когъ седеше на Демиръ-Капия
Н' оставаше пиле да префръкне,
А камо ли човекъ да помине.
А ти тога мощне страхъ имаше,
Страхъ имаше отъ голи дервиши.
Да те видамъ дели Татомирче!“
Па замахна тежка топузина,
Го причека църна арапина
Го причека на левата рѫка.
И него ми въ алка го заключи.
Та ги стори четиръ добри краля.
Арапинъ ги влече по друмове,
Пищать они како люти змии.
Лели дочу Янкула войвода,
Войвода отъ града Шидина.
Па си явна коня великана,
Та ми дойде на Скопе широко.
Виде празенъ манастиръ да стое,
Побратима Марка ми го немать.
Му текна от' арапинъ го фати.
Кога явна коня подлетога,
Та искадна отъ Скопе широко;
Тука, тамо арапинъ да стигнитъ,
Го стигна на Косово широко.
Провикна се Янкула войвода:
„Стой тамо, църна арапине!
Яска сумъ ти Янкула войвода;
Мѫтна вода река како носе,
Така тебе язъ ке те поносамъ!“
А ка дочу църна арапина,
Па завърти дервишко дерведже:
„Айд' и тебе, Янкула войвода,
Да те видимъ що юнаство имашъ;
Арамъ да е кралство що кралювашъ,
Какъ мене арапинъ акъ не отепашъ“.
Ког' Янкула махна боздугана,
Го причека на левата рѫка,
Фърли алка и Янкула фати,

Та ги стори петь добри юнака.
Пищать они како люти змии,
Нихъ арапинъ влече по друмови.
Кога дочу Милошъ ми Оргянинъ,
Оргянинъ Милошъ отъ Оргяна града,
Онъ не оди на широко Скопе,
Преку поле и планини тегле,
Да превари църна арапина.
Не го питать, не ге сакать Милошь,
Отъ далеку боздугана махна:
„Држи, кафие църна арапино!
Що си донолъ во нашата земя?
Царь царува у Стамбола града,
А па пие у нашата земля,
Мене викать Оргянинъ Милошъ!
Провикна се църна арапина:
„Хайде Милошъ, що юнашство имашъ,
Харамъ да еть менъ ак' не отепашъ!“
Милошъ махна тешка топузина,
А арапинъ дерведже подаде,
Нема декъ да кладе боздугана;
Тог' арапинъ на тешко се найде:
Боздуганъ падна н' арапски гради
Фърли халка и Милоша фати
И ги стори шесть добри юнаци.
Пищать они како люти змии,
Небото и земята се тресать,
До край земя гласове ся слушать;
Како що гърме свети Илия,
Такъ гласове отъ кральове гърмать;
Пищать они како люти змии.
Лели дочу Секула детенце.
Секула е отъ Будима града
Секула Секуловото дете.
Онъ воюва токмо деветь годинъ
На султанъ Муратова войска.
Кога беше седналъ да вечера,
Отъ вратици гласе достигнаха.
И провикна на негова люба:
„Първа любо, млада Секулице!
Не мой стои, не мой любо слушай.
Скор' оседлай моя бърза коня,
Да излезамъ низъ поле широко:
Деветь годинъ земя сумъ оставилъ,
Слушамъ врева во широко поле,
Църнъ арапинъ по поле ми шетать.
Далъ отъ царотъ той изанъ имать,
За да газить моята ми земля?

Оседлай ми коня отъ конюшница".
Кога стана Секулица млада,
Оседла му коня шаренога,
А Секула опаша си сабя
И си зеде тешка боздугана,
Се прекърсти спроти исходъ сънце.
Кога стжпна на златна зенгия,
Се префърли коню на рамена.
Секулица млада му подаде,
Му подаде една малка чаша.
Кога чаша до очи поклопи,
Извикна се до негова люба:
„Първо любо остани со здраве!"
Право тегле на Скопе широко,
На манастиръ свети Димитрия".
Гледа тамо, самъ манастиръ стое,
Гледа, чичка му го Марка немать.
Му текна от' арапинъ го фати.
И на сите светци се поклони,
Най-повике на свети Димитрия.
Па си вякна коня крилатога.
Ка' го пущи низъ Скопе широко,
Отъ копита огань извадува,
Преку глава искри дори летатъ.
Ка испадна отъ Скопие вонка,
Тогай ми веле неговъ шаренъ конь,
Со вискомъ на ступанъ прикажува:
„Мой стопане, Секула детенце!
Ако сакашъ арапинъ да стигнишъ,
На мене яко ти да се държешъ:
Я сумъ вреденъ арапинъ да стигнамъ."
Реч' и летна подъ вишното небо.
Тува, тамо арапинъ да стигнатъ,
Па го стигна во гора зелена.
Па се свали отъ негова коня,
Та падна на земя Господова.
Па си свали отъ главата капа,
Метани чине на небо, на земля
И на сите свеци редъ по редомъ,
Най-повеке на свети Димитрия;
„Еда Боже, ти мене поможи,
Мили Боже, и свети Димитрия
Църнъ арапинъ въ ржка да си кладамъ!"
Кога свърши Секула молитва,
Си се фърли на конь на рамена,
Па го стигна църна арапина,
Си го стигна во зелена гора.
Провикна се Секула детенце:

„Држъ се никаковъ, църни арапинъ!
Не етъ, кафне, делибаша Марко.
Не етъ, кафне, айдутъ Дебелъ Новакъ;
Менъ ме викатъ Секула детенце,
На презиме Секулово дете;
Деветъ годинъ на цара работахъ.
Држъ се единъ църна арапино,
Да те видимъ, що юнашство имашъ!“
И арапинъ подаде дерведже,
И провикна църна арапина:
„Ай да видамъ, Секула детенце!
Я си фатихъ шесть добри юнака,
Една алка уцъ за тебе имамъ;
Богъ ке даитъ и тебе ке фатимъ:
Какъ малъ деверъ невеста що водитъ,
Така и ти шесть краля ке водишъ.“
Провикна се Секула детенце:
„Ай да видамъ, църна арапино,
Да те видамъ, що юнастю имашъ;
Немой гледай оти я сумъ дете!
Слушай църно бедо, да ти кажамъ:
Да испаднишъ на юнашки мегданъ,
Да видамъ, чя майка синъ родила,
Чия сестра брата си држала,
Да видимъ, чя майка ке плачитъ!
Ти остави шесть врзани краля,
Остави ги на пжтотъ да стоятъ,
Та испадни на юначки мегданъ.“
И арапинъ нема, що да чини,
Па испадна на юначки мегданъ.
Па испадна Секула детенце.
Сака дете съ боздуганъ да махне,
Сак' арапинъ съ боздуганъ да махне.
Провикна се Секула детенце:
„Мног' арапски боздугане сумъ ялъ,
Нека ядамъ уще еденъ твои!“
Па застана Секула на нишанъ.
Црнъ арапинъ фати да ми мери.
Не меритъ онъ ни горе, ни долу,
Току мери на конското чело.
Когъ арапинъ боздугана фрли,
Секуловъ конь во вчасо си легна,
Онъ си легна на зелена трева,
Па боздуганъ помина надъ глава,
Надъ глава отъ Секула детенце.
Па си стана Секула детенце.
Онъ не меритъ на конското чело,
Право мери на конските грди.

Когъ Секула фърли боздугана,
Арапски конь легна на колена,
И боздуганъ удари арапина;
Го удари мегю двете очи,
С' истаркаля отъ коньо по земя.
Падн' арапинъ, Секула нападна,
Па изваде сабя отъ ножница,
Та пресече арапската глава,
Па я кладе во конскиотъ зобникъ,
Я закачи на конското седло.
Па извикна Секула детенце,
Па извикна на шесть добри краля:
„Мои вуйковци и мои чичовци!
Ясъ погубихъ църна арапина!“
А що беше Секула детенце,
Лелъ потъргна сабя отъ ножница,
И пресече шесть арапски алки,
Та испущи шесть добри юнаци.
Проговори Секула детенце:
„Ве ойдете на широко Скопе,
На манастиръ свети Димитрия,
Тамо мене вие да чекате;
Ясъ ке ходамъ во града Стамбола,
Во Стамбола до султанъ Мурата,
Да го питамъ, да ли даде изанъ
Да шетаетъ по нашата земя,
Да шетаетъ църнине арапи.
Ако султанъ така даде изинъ,
Ке отключамъ сабя отъ ножница
И негова глава ке отрежамъ.
Вие мене чекайте на Скопе.“
И отиде Секула детенце,
Онъ отиде во Стамбола града,
Во Стамбола до султанъ Мурата.
Се поклони на султанъ Мурата,
Му целива ръка и колено,
Му говоре Секула детенце:
„Честитъ цару отъ сега до века!
Що е тая мъка отъ Арапи,
Що шетаетъ по нашата земя,
Да ми клаватъ кралеви во синджиръ?“
Отговоре царотъ султанъ Муратъ:
„Мои синко, Секула детенце!
Донеси ми едн' арапска глава,
Ке ти давамъ петнаесть товара
Дробно хазно се жълти флорини.“
Кога дочу Секула детенце,
Отъ дивани долу онъ се свали

Отъ консiи зобникъ глава искара
Я' изтьрвала предъ султанъ Мурата.
Тригодишна треска ми го стресе,
И си веле на Секула детенце:
„Слушай мене, Секулово дете!
Арапите въ твоята ржка сеть,
Мъртви сакамъ ти да ми ги носишъ,
Немой живи, да ги Богъ убие!“
Па му даде петнаесть товара,
Добро азно се чисти флорини.
Право тегне Секула детенце,
Право тегне на широко Скопе,
На манастиръ свети Димитрия.
Нему десеть товари приложи,
Петь товари за ладна меана.
Па си найде шесть добри юнаци.
„Поможи Богъ, шесть добри юнака!“
„Далъ Богъ добро, Секула детенце!“
„Айте мои вуйчовци, чичовци.
Да седнемъ на ладна меана.“
Ка седнаха седумъ добри краля,
Ка седнаха на ладна меана,
Ядатъ, пиятъ три недели време,
Па испиле три товара хазно.
Па имъ рече Секула детенце:
„Далъ чуете вие шесть юнака,
Далъ чуете? Отъ тува нататкы,
Кжд' видите църна арапина,
Не мой него вие задевайте;
П' едно пиле аберъ ми нущейте
Ясъ знамъ како арапинъ се деритъ,
Какъ се деритъ арапската кожа.“
Това чудо ми стори Секула,
Да се славе, да се прикажува;
Останала песма да се пеитъ,
Да слушаетъ сите наши бракя;
Отъ насъ песма, а отъ Бога здраве,
Аминъ Боже, за многу години!

31.

Марко Кралевике оничтожава свадбарския данъкъ.

Едно утро Марко ми подрани
Изъ Прилепа, Марко, изъ Варошотъ,
Да прошетатъ Косовска наия.
Ушче први петли не пеали,
Той се фърли Шарцу на рамена

И ми тъгрна по бели друмове;
По стреденокъ изъ Скопе помина;
Дури петли първи пропеали,
Той помина Качански клисури;
Дури зора утро зазорила,
Той натури Косовска наия;
Дури сълнце утро да изгреетъ
Той ми влезе во Косовско поле!
Нишчо Марко стрекя не го стрети,
Саде стрети косовка девойка.
Марко нейзе велитъ: „Добро утро,
Добро утро, косовске вдовице!“
А тая му нему одговори:
„Я не су си косовка вдовица,
Туку су си косовка девойка.“
Тога рече Марко Кралевике:
„Айти тебе косовке девойке!
Ќе те прашамъ, право да ми кажешъ:
Шчо ти тебе коси побелеле,
Бело лико ти се расипало?
Али жалишъ одъ рода твоего,
Шчо не си се млада оможила?“
Тога рече косовка девойка:
„Я не жалемъ одъ рода моего,
Току иматъ триесетъ години,
Какъ ми дошолъ църни Арапина,
Отъ цара ми свадбина прекупилъ:
Кой кя юнакъ млади се оженитъ,
Нему сакатъ триесетъ и три минца:
А девойка коя кя се можитъ,
Нейзи сакатъ триесетъ минцови.
Мои бракя ми се сиромаси,
Ми немаетъ азно да му даетъ;
Затова ми коси побелеле,
Бело лико ми се расипало!“
Тога баратъ Марко во пазува,
Ми извади триесетъ минцови
Е й даде косовке девоке.
Тога рече Марко Кралевике:
„Да си сакашъ момче спроти тебе,
Да си сакашъ да си се оможишъ
И на Арапъ свадбина да платишъ.
Кя те прашамъ, Косовке девойке,
Кя те прашамъ, право да ми кажешъ,
Жити рода и твоя кърванина,
Жити вера наша православна,
Жити име Христосъ Исусово,
Не мой мене ти да ме изложешъ:

Каде му се кули Арапови?“
Отговори косовска девойка:
„Кули му се сами познаваеть
Подъ Косово въ зелени ливаге;
Тамо иматъ белана чадара,
На чадоротъ отъ злато яболко.
Това светитъ како ясно сълнце,
Отдалеко само се познаватъ.“
Тога стегна Марко Кралевике,
Тога стегна своя бърза коня.
Го догледа стража Арапова,
Го догледа ушче отъ далеко,
Му говоритъ църни Арапине:
„Арапине, наши господине!
По друмъ идеть страшенъ е делия
И страшно ми коня налютило:
Одъ нози му огонъ искри летатъ,
Одъ уста му бели пени пагетъ,
Одъ носотъ му сини пламни биеть
Одъ очи му секавици пушчатъ;
А най страшно ми се промениле:
На плешчи му кожуфъ отъ мечишче
На глава му калпакъ отъ вълчишче
И во уста нешчо църно носитъ,
Како агне половинъ годишно.
Тога рече църна Арапина:
„Ай ви вами триесетъ стражари,
Вие него убаво причекайте
И аруже отъ поясъ земите,
Пратите го при мене да доетъ;
Тове ми е младо неженато,
Това идетъ свадбина да платитъ,
Кя ми даетъ азно неброено.“
Ушче Арапъ лафотъ не дорече,
Ми приближи Марко Кралевике.
Кога Марко стражи приближи
А стражари сите избегае,
Кой по поле, кой по планина.
Право търгатъ Арапу на чадоръ.
Марко нему велитъ: „Добро утро,
Добро утро, наши господине,
Господине, Арапъ отъ преку море!
Кажи мене шчо е свадбарина,
Да ти плата царска свадбарина,
Оту после потофъ кя си гледамъ,
Зере на потъ сватови ме чекатъ.
Тога рече църна Арапина:
„Хайти тебе незнайна делийо!

Дали ушче не си се научилъ?
Ево иматъ триесетъ години,
Коде седа во рамно Косово:
Кой кя юнакъ млади се оженитъ,
Нему земамъ триесетъ и три минца,
А девойка, коя кя се можитъ,
Нейзе земамъ триесетъ минцови;
Како тебе най-големъ юнака
И шеесетъ пакъ не ти се многу!"
Тога баратъ Марко во пазуви,
Ми извади саде три минцови:
— „На ти тебе, нашни господине,
На ти тебе саде три минцови,
Верувай ме, повекь азно немамъ!
Когъ кя пойдамъ во убава невеста,
Шчо кя мене дарчокъ ме даруватъ,
Сиотъ дарчокъ тебе кя поклона"
Тога рече църна Арапина:
„Алъ ме ложишъ, алъ вистина велишъ,
Алъ со мени шега кя се биешъ?
И ми зеде тешка топузина,
Ми го удри три-четири пъти.
Тога рече Марко Кралевике:
„Богъ те убилъ, църна Арапино!
Алъ се смеешъ, алъ вистина мавашъ,
Алъ правотъ ми отъ кожувофъ тресешъ?
Почекай ме и я да те удра,
Та да видишъ юнакъ како маватъ."
Пакъ извади Марко Кралевике,
Пакъ извади своя топузина;
Кога Марко на Арапинъ мафна —
Фала Богу е чудо големо! —
Снагата му вовъ земи пропадна,
А глава му на страна побегна.
Пакъ се пушчи на триесетъ стражари,
Дваесетъ редомъ сите 'и истепа,
А троица саде ми остави,
Да ми личатъ три млади телали,
Да ми личатъ низъ равно Косово:
„Коде иматъ юнакъ за женене,
Да си сакатъ мома спроти него,
Да си сакатъ, да си се оженатъ;
Коде иматъ мома за можене,
Да си сакатъ момче спроти нея,
Да си сакатъ, да си се оможитъ."
Заплатила Маркова десница,
Заплатила сета свадбарина!

32.

Немечка кралица и Марко.

Книга пишитъ немечка кралица,
Еле пишетъ кому ке я пратитъ?
Ке я пратитъ Марко̑е Кралевике,
Ке я пратитъ книга по гарвана.
Тога гарванъ е се оттоорвитъ:
„А егиди немечке кралице!
Ясъ Марка не си го познаамъ,
Да го вида книга да му даамъ.“
Тога велитъ немечка кралица:
„Ти да пойдишъ въ Орицка наия,
Да го барашъ Марка по меани,
По здравица ти ке го познаишъ.“
Гарванъ дойде Орицка наия,
Си го найде Марка по меани,
По здравица Марка го разбрало,
Па му фърли книга на скутем.
И си зеде Марко бела книга,
Книга пеитъ, дробни сълдзи ронитъ;
Що да видитъ чудо и големо!
Що пущила немечка кралица:
„Алъ си живо, Марко, али умре,
Що не згази во нашава земя!
Ево иматъ триесетъ години,
Попаднале църни арапини,
Не можиме свадба да сториме;
Юнаците сите остарea,
Девойките сите остарea!“
Тога велитъ Марко Кралевике:
„А егиди мой верни дружини!
Алъ идете сега да оиме
Да оиме во немечка земя,
Д'исечиме църнине арапи,
Отъ имало триесетъ години,
Како свадба тамо не сториле!“
Си станаа отъ ладна меана
Си зедое Секула детенце,
Защо беше лично и малоо.
Секула го неестa сторие,
Отидое во немечка земя.
Се спущиа църнине арапи,
Да имъ грабетъ убаа неестa.
Неестата тие имъ дадое.
Се собрае многу калабалокъ,
Отидое неестa да баретъ,
Да баретъ, ке́ имъ я однесое.

Отидое тие на ненадешъ
И фатие тога да и колетъ:
До колена кърва направие
Исекое църните арапи,
Баремъ еденъ не си остане.
Го зедое Секула детенце,
Отидое назадъ при кралица.
Що имъ даде голема пещежа,
Що имъ даде деветъ кули азно,
И и държа токму три месеци
Да едеетъ тие, да пиеетъ.

33.

Келешъ Мустафа погубя Андреаше, Марковъ побратимъ.

Рано рани туркиня девойкя,
Рано рани на Марица река,
Да си бели ситно бело платно.
Като дойде на Марица река,
Та течеше бистра и студена,
Та потече мътна и кървава
И пронеси глави отъ юнаци.
Ето носи ранена юнака.
Ка я виде ранена юнака,
Отдалеко хока изъ Марица,
Отдалеко изъ Марица река:
„Фала сестро, туркино девойко!
Фърли сестро това бело платно,
Извади ме изъ река Марица.
Язе имамъ три кемера злато
И си имамъ сабля прекована,
На три места сабля прекована,
На четири сабля позлатена,
Позлатена — ясни огледала,
Та се съ нея язе огледувамъ:
Она чини до два Цариграда.
И си имамъ коня Дебеляна;
Она чини за три Цариграда.
На мене е руо великово;
Оно чини за Софийско поле.“
Като фърли туркина девойкя,
Като фърли това бело платно,
Извади го изъ река Марица.
Отговара ранена юнака:
„Фала сестро, туркино девойко!
Кажи сестро кого дома имашъ?“
Отговаря туркиня девойка:
„Хвала тебе, ранена юнака!

Язе имамъ единъ пô-старъ брата,
Пô-старъ брата, Мустава ага."
Отговара ранена юнака:
„Иди сестро, тука нека дойде,
Язе имамъ три кемера злато:
Единъ кемеръ тебе че поклонимъ,
Други кемеръ нему че поклонимъ,
Трети кемеръ мене че остане,
Че остане, ране да си видимъ."
Като ойде туркина девойкя,
Отиде си дома на дворове,
Па на братъ си тогай казуваше:
„Фала брайно, бре Мустава аго!
Като ойдохъ рано на Марица,
Като ойдохъ на Марица река,
Та течеше бистра и студена,
Та притече мътна и кървава
И проноси глави отъ юнаци,
Та пронесе ранена юнака,
Язе фърлихъ съ това бело платно,
Извадихъ го низъ река Марица.
Онъ си язди коня Дебеляна,
Конь му чини за два Цариграда;
И си носи сабля димаския,
На три места сабля прекована,
На четири сабля позлатена,
И на нея ясни огледала,
Та се юнакъ съ нея огледуе;
Она чини до два Цариграда.
На него е руо великово;
Оно чини за Софийско поле.
И си има три кемера злато.
Онъ ме прати, кодъ него да идешъ,
Та да дойде на нашите двори;
Единъ кемеръ тебе че поклони,
Други кемеръ мене че поклони,
Треки кемеръ нему да остане,
Да остане, рани да си види."
Кога стана келешъ Муставата,
Та не стея дома да го води,
Но на юнакъ потио говори:
„Я почекай ранена юнака,
Да ти свалямъ сабля отъ рамена,
Да не ти е рани налегнала."
Не сети се ранена юнака,
Че защо е преворла измама.
Откачи му сабля одъ рамене.
Като махна келешъ Мустафата,

Отсече му тая руса глава,
Съблече му руо великово,
И му везе три кемере злато.
Па го фърли у река Марица.
Премени се келешъ Мустафата.
Ми облече руо великово,
И препаса сабля прекована,
На четири места позлатена,
И му яхна коня Дебеляна,
И припаса три кемере злато,
Та отиде водъ царь на честито.
Честити му цара добра коня,
Че другъ юнакъ царо не е ималъ,
Да му оди по царската земя.
Тогай стана келешъ Мустафата.
Като пойде презъ поле широко,
Та че д'иде у равно Косово,
Та че д'иде у гъста ордия.
Като ойде келешъ Мустафата,
Видоа го турските ордии,
Че не зная, каковъ че е юнакъ.
Сичките му на нодзе станаа,
Отдалекъ му сокакъ направиа.
Самси Марко отъ Прилепа града,
Онъ го виде изъ гора зелена,
Защо му е свой побратимъ веренъ.
Ка се слете низъ гора зелена,
Та претече келешъ Мустафата,
Онъ чинеше, че е свой побратимъ,
Свой побратимъ юнакъ Андреаша.
Като виде Марко Кралевичи,
Че защо е келешъ Мустафата,
Ка го запре край турска ордия,
Та па гу е тогай испитувалъ:
„Богъ те убилъ, бре келешъ Мустафа!
Дека найде коня Дебеляна,
Дека найде руо великово,
Дека найде сабля прекована,
На четири места позлатена?
Дека найде три кемере злато?
Тая коня, бог ми, Андреова,
Това руо, бог ми, Андреово,
Тая сабля, бог ми, Андреова,
Три кемере, бог ми, Андреови!
Той си беше мой побратимъ веренъ.
Ти си, бог ми, Андрея погубилъ,
Та му яздишъ неговата коня,
И му носишъ неговото руо,

И му носишъ неговата сабля
И му носишъ негови кемере.
Ти какво си Андрея погубилъ,
Я чемъ тебе сега да погубимъ."
Търгна Марко сабля на маскара,
Отсече му глава на истина.
Думъ по думъ се чуло туй до царо.
Царо прати троица телале,
Та си лича по турска ордия:
„Който може юнакъ да се найме,
Да си фане Марка Кралевичи,
Че погуби това младо турче,
Че ми беше първи у войната!"
Нема никой юнакъ да се найме.
Марко седи по ладни меани,
Та си пие вино троогодско.
Три пѫти му книга допращая,
Допраща му царо, султанъ Селимъ:
„Да ми дойде Марко Кралевичи,
Да го видимъ, що юнаиство има,
Та погуби това младо турче,
Че ми беше перви у войната."
Тогай стана Марко Кралевичи,
Па отиде край Стамбола града,
Край Стамбола, до цареви порти.
На портите диване стоеа,
Марко не сте нихъ да ги попита,
Но разигра Шарка добра коня,
Та прерипна презъ цареви порти,
Та си падна цару у дворове.
Веднѫгъ Марко сабля отклопува.
Ка го виде царо султанъ Селимъ,
Ка го виде отъ високи чарданъ,
Защо иде Марко на сърдито
И си носи сабля отклопена,
Напече го треска троюгодска;
Ка прикара царо до дувара,
Та си пъхна самъ кебе подъ себе
И на Марко тогай отговаря
„Немой Марко мене да погубишъ!
Не те окамъ язе за зло нещо,
Най те окамъ да се зговориме;
Тебе нема който да те сѫди,
Чи аку си турчето погубилъ,
Ти съ кабаатъ си го па погубилъ.
За той ти се, Марко, я не сърдимъ.
На ти, Марко, стотина дукати,
Тȁ отиди у ладна меана

Та си пийни вино сасъ дружина.“
А Марко го тогай допитува:
„Лесно царо, сега да ти простимъ,
А какви ми писма допращаше,
Да ме видишъ що юнаство имамъ?
Ете я това юнаство имамъ
Да ти свалимъ глава отъ рамена,
Та да знаешъ, кога че да пратишъ
Да ти дойде Марко Кралевичи.
Току айде царо че ти простимъ;
Салъ додай ми до триста дукати,
Що съмъ тепалъ коня Шаркалия,
Що съмъ тепалъ и дни изгубилъ.“
Царо нема дума да му каже,
Наброи му до триста дукати.
Тогай стана Марко Кралевичи,
Па си яна Шарко добра коня
И царо го до порти испрати.
Отиде си Марко Кралевичи
Отиде си на негови двори.

34.

Марко отива съ царя на ловъ.

Седи Марко та съ цара зборува,
Па му Марко потио говори:
„Хвала тебе, цару е честити!
Збирай войска и соколе рани,
Да идеме лови да ловиме,
Да ловиме тая дива лова,
Дива лова шати златокрили“.
И царь си е Марко послушало.
Събралъ си е три иляди войска,
Войска збира и соколи рани.
Ка пойдоха у лова да ида,
Свата войска по соколе везе.
Марко не сте соколе да земе,
Нело везе кърстато орленце.
Ка пойдоха у лови да ида,
Поминаа презъ поле широко,
Настанаа три големи езеръ.
Видаа ги шати златокрили,
Видоа си три иляди войска;
Сите шати на дно сѫ паднали,
Падна ли са на дно у езере.
Ка пущиа три илядъ пандури,
Ка пущиа три илядъ соколе,

Се летеа редомъ по езере,
Не можеа ни една да найда,
Да си найда шати златокрили.
Проговори Кралевичи Марко:
„Хвала вамо, цареви пандури!
Я окнете сиви соколета“.
Сви пандуре соколе окнаа,
Дойдоа си три илядъ соколе.
Тогай дума Кралевичи Марко:
„Хвала вамо, три иляди войска!
Че да пущимъ кърстато орленце.“
А орле си на Марко говори:
„Хвала тебе, Марко, мой сайбийо!
Да ме чекашъ ютре до пладнина,
Че излезимъ изъ подъ ясно небе,
Изъ подъ небо при дзвезда деница,
Да си питамъ дзвездица деница;
Она грее више по небеси
И си види редомъ по земята;
Она си е шати съгледала,
Видела е, накъде сж ошли.“
Ка излете кърстато орленце,
Излетело изъ подъ ясно небо,
Изъ подъ небо при дзвезда деница!
Припищало деници при рамо:
„Хе дзвездице, дзвездице денице,
Како греешъ више по небеси
И си гледашъ редомъ по земята
И си видишъ големи езере,
Да виде ли шати златокрили,
Да виде ли накъде ойдоа?“
Отговаря дзвездица деница:
„Хвала тебе, Марково соколе,
Хвала тебе, кърстато орленце!
Ка придохте вие на езере,
Видоа ви шати златокрили,
Та падпаа на дно на езере.“
Ка се пущи Марково соколе
Пущило се изъ подъ ясно небо,
Та си падна па дно у езере.
Обеднъгъ е седемдесе сърналъ,
Та си забра седемдесе шати,
Изкара ги низъ големи езеръ,
Закара ги Марку на колено.

35.

Марко избавя три синджира робе.

Седна Марко съ мakя да вечера.
А макя е боска извадила,
Та е клела Маркоте юнака:
„Леле синко, Кралевике Марко!
Арамъ да е това бело млеко,
Арамъ да е тая бела боска,
Що си цицалъ три години време;
Твойо баща у цържва идеше,
Не носеше юначко оруже,
Не правеше кръви у неделя.“
Рано рани Марко Кралевике,
Рано рани ютре одзарано,
Рано рани, та си любне вика:
„Стани любне, Еленко невесто!
Стани любне, вода да донесешь,
Стани любне, премена донеси,
Да си чисто лице преомиемъ,
Да се чисто, любне, преоблечемъ.
Че си идемъ цръкви на ютрина,
На ютрина и на литургия
И че земемъ пречисто преческе.“
А стануе неговото любне,
А стануе, а юнакъ прашуе:
„Леле тебе, Кралевике Марко!
Като спраимъ Шарца добра коня,
Да тура ли юначко оруже?“
„Не мой любне оруже да турашъ!
Не виде ли снащи моя макя,
Що ме макя съ боска заклиняла,
Кога идемъ цръква на ютрина,
Да не носимъ юначко оруже?
Не мой тура юначко оруже!“
И Еленка вода е донела,
Па изнела и бела премена.
Премени се Кралевике Марко.
А що беше Еленка невеста,
Справила е Шарца добра коня
И турила сабля на зглабове,
Що се вие сабля, та се крие,
Та се крие у свилни джепове;
Та я тури коню подъ чултара,
У чултара, у свилни джепове.
Двашъ се, тришъ се у яжре враща,
Та на Шарца она зарачаше:
„Леле тебе, Шарца добра коня!

Като идешъ тамо по друмове,
Ако видишъ некаква неволя,
Да си кажишъ сабля на неволя;
Ако нема нищо на неволя,
Не мой казва сабля на зглобове;
Кога дойде, мене да не ружи".
Излезналъ е Марко Кралевике.
Изведе му Еленка невеста,
Изведе му Шарца добра коня,
Изведе а при таша бинека.
Тури нога у десна зенгия,
Дуръ да тури море и оная,
Конь му мина презъ поле широко,
Та е наелъ презъ гора зелена.
Погледналъ е Кралевике Марко,
На гората шума повенала!
Марко юнакъ на гора зборева:
„Горо, горо, що си огрознела?
Да ли те е слана осланила,
Ели те е секира посекла,
Ели те е пожаръ пожарила?"
А гората Маркоти говори:
„Леле тебе, Кралевике Марко!
Не е мене слана осланила,
Нито мене секира посекла,
Нито мене пожаръ пожарило.
Заминае три синджира робе,
Караа ги три арапа църни:
Еденъ синджиръ се млади момчета,
Армасани, млади невенчани;
Други синджиръ се млади девоки,
Армасани, моми невенчани;
Треки синджиръ се млади невести,
Се невести сосъ машки дечица. —
Отъ жалби самъ язе повенала".
Бутна коня Кралевике Марко,
Бутна коня возъ темна клисура,
Та пристигна три синджира робе,
Пристигна ги, море, замина ги.
Тогай викна невеста низъ робе:
„Леле братко, Кралевике Марко!
И ти ли ме, братко, непознавашъ?
Я се молехъ и денемъ и ношкемъ,
Я да среснешъ мене, я да стигнешъ!
Ти ни стигна и ти ни замина!"
Запре коня Кралевике Марко,
Та почека три синджира робе,
Та си праша невеста изъ робе:

„Леле тебе, невесто изъ робе!
Какво знаешъ, ке ме Марко зоватъ?“
Тогай каже невеста изъ робе:
„Леле тебе, Кралевике Марко!
И ти ли ме мене не познавашъ,
И ти ли ме така заминуешъ!
Дали знаешъ мене, илъ не знаешъ?
Кога беше пръвна размирия,
Та идеха бугаре на войска.
И ти иде, Марколе, на войска,
Та донесе седемдесе рани,
Седемдесе рани куршумлии,
Осемдесе рани калъчлии;
А на коньо ни край, ни брой има!
Моя макя икимджикя беше
Та ти, Марко, рани лекуваше:
По тришъ днеска рани вързуваше,
Вързуваше и развързуваше.
А я си бехъ мжненко момиче,
Та ти, Марко, тънки кърпи перехъ“.
Тогай каже Марко Кралевике:
„Та ти ли си, Янинко невесто!“
„Ете я самъ, Марко Кралевике,
Ете я самъ, мое мило брате!“
Тогай каже, Кралевики Марко:
„Чуете ли три арапа църни!
Да ви дадемъ до двеста алтъна,
Да пущите невеста низъ робе“.
А що думатъ три арапа църни?
„Аде върви, луди Бугарине!
И за тебе една алка има.
Тебе че у робе да туриме,
Та и ти че у робе да идешъ,
Като кьосемъ предъ ситни шилета“.
Тогай каже Марко Кралевике:
„Чуете ли три арапа църни!
Да ви дамъ ли до триста алтъна,
Упущете невеста изъ робе“.
Па казаа три църни арапа:
„Минуй, минуй, църни бугарине,
И тизе чешъ у робе да идешъ!“
Разлюти се Кралевике Марко,
Разлюти се сърце у юнака,
Та остана мало на назаде,
Та зафана отъ конь да се своди,
Та си бере скали и камене
Да загажда у църни арапе.
Тогай каже Шарца добра коня:

„Леле тебе, Кралевике Марко!
Щото си е твойо първо любне,
Турило е сабля на зглябове,
Турила у чуена чултура,
У чултура, у свилни джепове.
Земи сабля, Марко Кралевике,
Та не троши ни мене, ни тебе
И удари троица арапа.“
И онъ бръкна у свилни джепове,
Та извади сабля изъ джепове,
Па растроши три синджира робе
На секъ даде по два-три алтъна,
Емъ имъ дава, емъ имъ па нарача:
„Да минете презъ Нова-Пазара,
Да купите на нозе папуци,
Купете си, боси не одете,
Купете си, голи не одете;
И купете лебецъ да ручате;
Заранъ си е големъ день велиденъ“.
Па си бутна Марко Кралевике,
Па си оди Марко на ютрина,
Па си ойде у Дечанъ манастиръ.
А що беше стара егумена,
Онъ си гледа на ачма пенджера,
Оти нема кральо да ни дойде;
Вакжтъ дойде църкви да испуща.
Видела го стара егумена,
Дека Марко по авлиа оди,
Дека оди, та си коньо води,
Ала не ке у църква да флезне.
Излезна си стара егумена,
Та си праша Маркуте юнака:
„Леле тебе, да краля честити!
Що ти си се вамо расърдило,
Оти не кешъ у църква да флезнешъ?“
А що каже Кралевике Марко:
„Леле тебе, стара егумено!
Я не самъ се вамо расърдилю,
Лелъ направихъ кръви у неделя:
Посекълъ съмъ три арапа църни,
Та испущихъ три сидижира робе
И имъ дадохъ по два-три алтъна,
Да си купа секой, що си нема,
Та не мога у цръква да флезна,
Та не мога преческе да зема.
А снощи ме мама заклинала;
Да не правимъ кърви у неделя!
И я не кехъ кърви да си правимъ;

А що си е мое първно любне,
Турило ми сабля на сглабове,
Та пусекохъ три църни Арапа;
Немамъ прзво во църква да флазимъ".
Тогай каже стара егумена:
„Леле Марко, Кралевиче Марко!
Ти си имашъ таманъ три преческе:
Едно тебе, едно на майка ти,
Едно, Марко, на твоето любне,
Що турило сабля на сглобове".
Тогай се е Марко пречестило.

36.

Марко погубя троица арапи и отпуща три синджира роби.

Пойде Марко църкфи на преческе.
Онъ пооди, любне му нарача:
„Такомъ Бога Марко, първно любне!
Да си земешъ сабля на[1]) вглобове,
Кога ойщъ по равни друмове,
Коа слезнешъ у тесни клисури;
По клисури сакоякo бива".
Та си ойде Марко вреденъ юнакъ,
Заборави сабля на вглобове.
Търчкумъ търчи Марковото любне,
Сабля му у скути запретнало.
Търчкумъ търчи и си викомъ вика:
„Я стой, постой Марко, първно любне!
Да ти дадемъ сабля на вглобове;
По клисури сакоякo бива!"
Недочу я Марко, вреденъ юнакъ,
Нели дочу Шарца добра коня,
Па Маркути петно говори:
„Леле Марко, да мой чорбаджие!
Нещо ми се гласи зачуое,
Се прилича на тфоето любне,
Тфое любне, моя чорбаджийка".
Застаналъ е Марко вреденъ юнакъ.
Пристигнало Марковото любне,
Та му даде сабля на вглобове.
Па си ойде Марко вреденъ юнакъ.
Па си ойде низъ тесни клисури.
На среща му гора повехнала!
Повехнала, гора изсъхнала.
Онъ на гора петно говори:
„Такомъ Бога, горо повехнала!

---

[1] Въ ориг. *надъ*.

Що си толко рано повехнала,
Повехнала, рано изсъхнала?
Да ли те е слана попарила,
Или те е секира посекла,
Или те е довица минала,
Та превела деветь сирачета,
Кое голо, кое гологлаво,
Кое босо, кое распасано,
Кое гладно, кое вода жедно?"
А гора му потио говори:
„Такомъ Бога, непознатъ юначе!
Нито ме е слана попарила,
Нито ме е секира посекла,
Нито ме е довица минала,
Та превела деветь сирачета,
Кое голо, кое гологлаво,
Кое босо, кое распасано,
Кое гладно, кое вода жедно;
Нелъ минаа три църни арапа,
Проведоа три синджира роби:
Единъ синджиръ подъ венецъ невести,
Други синджиръ подъ пъретенъ девойки,
Трети синджиръ подъ мустакъ момчета
Созъ нодзе ми коренъ погазиа
Созъ главе ми върше потрошиа!"
А Марко си у потио говори:
„Близу ли са, горо, далекъ ли са?"
А гора му потио говори:
Ни са близу, Марко, ни са далекъ,
До сега са низъ река Ситница,
Пришли са на чешма Дренница:
Вода пиятъ три църни арапа,
А на роби вода не давая:
Роби пища като люти змии!"
Като рече гора повехнала,
Дупна коня Марко, вреденъ юнакъ,
Та си слезна низъ река Ситница,
Та си ойде на чешма Дренница.
Тамъ затече три църни арапа,
Де си пия студена водица,
А на роби вода не давая;
Роби пища като люти змии.
Пристигна ги Марко, вреденъ юнакъ,
Пристигна ги Марко, измина ги.
Провикна се изъ синджиръ девойка:
„Леле Марко, леле добъръ юнакъ!
И ти ли ме Марко изминуешъ?
Собуй чизма, та ми вода додай,

Вече ми са уста зафанали,
Вече ми е гърло загранало!“
Марко си ў потио говори:
„Такомъ Бога, гиздава девойко!
Казуй, мори, отъ коя си рода,
Отъ коя си пуста покраина?“
Провикна се низъ синджиръ девойкя:
„Леле Марко, леле мили брайно!
Мош’ ли зная Марко, паметувашъ,
Кога ми се турско*) царство отме,
Турско отме и бугарско настана?
Си юнаци на войнa ойдоа;
И тизе си младъ войникъ отиде.
Кога дойде Марко одоздоле,
Та донесе седъмдесе рани,
Седъмдесе рани та и седъмъ,
Моя макя екимджикя беше,
Та ти, Марко, рани ликуеше;
Моя сестра бели кърпи пере,
Я, малена, водица ти дава!“
Проговори Марко вреденъ юнакъ:
„Ти ли ми си, сестро Кателено?“
„Да я съмъ ти, Марко, вреденъ юнакъ!“
Арапу се върло не досфиде,
Па Маркути потио говори:
„Върви, върви луда будалино,
Върви, върви, ногу не зборевай,
И за тебе празна алка има!“
Разлюти се Марко вреденъ юнакъ,
Та извади сабля на зглобове,
Развърте се на лево, на десно,
Та погуби три църни арапа,
Та отпущи три синджира роби.
Па на роби потио говори:
„Такомъ Бога, три синджира роби!
Айде сега, кой сте отъ дека сте,
Отъ дека сте, дома да с’ идите;
А тизека, сестро Кателено,
Да си идешь на мои дворове!“
Послушали три синджира роби,
Ойдоа си дома на дворове;
Слушала го сестра Кателена,
Та е ошла на негови двори.
Онъ си ойде църкфи на прическе.
Кога ойде тие чесни църкфи,
Коня шета, у църкфи не флаза.

---

*) Очевидно е, че тука вмѣсто „*Турско*“ трѣбва да стои *Бугарско* и обратно.

Согледа го стара егумена,
Па Маркоти потио говори:
„Таковъ Бога, непознатъ юначе!
Поби копе, па си коня вежи,
Та си флезни тие чесни църкфи!"
А Марко му по тио говори:
„Таковъ Бога, стара егумено!
Погубилъ съмъ три църни арапа,
Отпущилъ съмъ три синджира робе;
Да ли съмъ си у греове влезналъ,
Или съмъ си ногу аиръ здобилъ?"
Проговори стара егумена:
„Таковъ Бога, непознатъ юначе!
Поби копе, та си коня вежи,
Та си флезни тие чесни църкфи;
Това не си у греове флезналъ,
Току си си ногу аиръ здобилъ!"
Послуша го Марко, вреденъ юнакъ,
Поби копе, та си коня веза,
Та си флезна тие чесни църкфи.

37.

Марко освобождава три вериги роби и послѣ се причестява.

Търгналъ Марко църкфа на причесна,
Да ми оди рано на великдень,
Да ми земи таина причесна.
Що обружа Шарца пеливана,
Се промени, лепо се накити,
Що посака оруже да земи.
Го догледа неговата майка:
„А егиди мои мили синко!
Не ти треба оруже да земашъ,
Ти не одишъ синко на превара,
Тукъ ми одишъ цървва на закона,
Ке си земешъ таина причесна".
Що послуша Марко своя майка,
Не си зело светлоно оруже.
Итра била неговата майка,
Та му скрила сабя колаклия,
Що му скрила надъ грива на коня
За да му се найде во неола;
Вака коня она му кажуа:[1])
? ? ?
Търгналъ Марко по бели друмои,

[1]) Тукъ сж изпуснати думитѣ, които Марковата майка казва на коня. Ср. пѣсень 29, стихъ 45 и слд.

Той да оди чесна Сфета-гора.
Овде, онде по бели друмои,
Кога дошолъ среде на полъ пата,
Що ми виделъ едно чудно чудо,
Чудно чудо, три синджири робе:
Први синджиръ се млади дечиня,
Втори синджиръ убаи девойки,
Треки синджиръ се млади момчиня;
Що и тералъ църна арапина,
Що и тералъ, богме, сите пеши.
Мали деца одвай ми одаатъ:
Едни плачатъ, цици ми сакаатъ,
Друзи плачатъ, лебецъ ми сакаатъ.
Кога чуло Марко Кралевике,
Дечината дека ми плакале,
Многу му се сърце ужалило
И на арапъ „добре утро“ рекло,
„Здраво живо“ она ми сторило.
И арапа Марко ми прашало,
Отъ кай носилъ три синджира робе.
Що го молилъ роби да отпущитъ,
Азъ за атъръ, алъ за многу пари,
Колку сака, Марко да му даитъ.
Богъ да бие църна арапина!
Налутено она Марку велитъ:
„Ай оттука, жолта бугарина,
Данъ те вързамъ напре во синджири;
Аренъ, якъ си и вратъ дебелъ имашъ,
Да те клаамъ напре да й водишъ“.
Кога чуло делибаша Марко,
Дека му се арапъ повалило,
Одъ лутина назатъ се вратило,
Да ми пойдитъ во Вароша града,
Да си земи тешка боздугана,
Тешка, брате, седумдесетъ ока,
Да пренаши тая остра сабя.
Дупна Шарца со жолти мавмузи,
Во негои юначки слабине,
Що му влегле до бели джигери;
Ми потекли кърви како реки.
Рипа Шарецъ како полудено,
Одъ неола Шарецъ прогоори:
„Дейди Марко, мои стопанине!
Що ме дупишъ мене толку силно
Во слабине со жолти мавмузи?
Ми прободе белине джиґери,
Гледай кърфта како река течитъ.
Я кажи ми що неола имашъ,

Що на мене ти си се налутилъ?
Ако имашъ за оржже мана,
Я побарай подъ сакуръ калпака,
Я побарай подъ коята грива,
Тука сабя ти ке си я найдишъ".
Веднагъ Марко подъ грива посягналъ
И си нашолъ сабя куланлия.
Веднагъ Марко назадъ се вратилъ.
Що го втаса църна арапина.
„Слушай море, църна арапина!
Далъ ке пущишъ, три синджири робе,
Алъ ке дойдешъ да се обидиме?"
Кога чуло църна арапина,
Веднагъ юнакъ боздуганъ върлило,
За да удри делибаша Марка.
„Чекай море, молта бугарина,
Ти да видишъ арапъ како бие!"
Въ раце Марко боздуганъ дочекалъ.
Марко викналъ и Шарца разигралъ:
„Чекай море, църна арапина,
Ти да видишъ молта бугарина
Како бие тфои църна глава,
Со тфоята тешка боздогана,
Те да видимъ дали те познава!"
Що подвърлилъ Марко боздогана,
Та го удрилъ църна арапина,
Та го удрилъ мегю обе очи.
Двете очи, богме, изкочиле,
Падналъ арапъ на земя сурова.
Па му секолъ глава одъ рамена;
Глава му е петнаесетъ ока,
Горна рилка до чело му била,
Долна рилка, богме, до пояса.
Клало Марко глава во дисаги.
Ми отпущи три синджири робе,
Що му дало по неколку пари,
Да си купитъ лебецъ за по пато
И испрати секой отъ кай що билъ.
Тръгналъ Марко по бели друмои,
Шарца тератъ, колко що да можитъ,
За да втаса чесна литургия,
Да ми втасатъ и да се причеститъ.
Калугери отъ каменъ гледале,
По натиица магли ему праоси.
Мегю себе они зборуале:
„Фала Богу, за чудо големо!
Що ке биди она чудно чуде?
Той ке биде Марко Кралевиќе!

Синокъ ми се бре она опило
И нокеска може да се опило,
Що се она олку забаило;
Той ми иде, бре, да се причести.
Откоа се цървва испушило!"
Фтасалъ Марко лепа Света-гора.
Калугери него причекале
И шега се со него побиле.
Той му кажалъ, що стрека го нашла.
Калу́гери пакъ се подсмеяле.
Тогай Марко посигналъ въ дисаги,
Ми извади отъ арапа глава,
Та я фърлилъ преть калугерите.
Калугери кога я виделе,
Отъ страои тий се оплашиле,
Веднашъ просто сите застанале
И на Марка големъ честъ сториле:
Се собрали гяци, калугери
И старите, богме, егумени,
Та ми църква пофторъ отвориле,
Литургия пофторъ ми слугале,
Марка, богме, тие причестиле.
Марко назать ми се повратило
И радосенъ во Варошъ ми дошло.

38.

Крали Марко освобождава три синджи́ра робе.

„Ей горица, горо ми зелена!
Що те питамъ право да ми кажешъ:
Що си толко рано повехнала,
Дали те е слана попарила,
Или те е пожаръ пожарила"?
Горица му потихомъ говори:
„Леле Марко, леле вреденъ юнакъ!
Ели питашъ, право да ти кажемъ,
Що самъ толко рано повехнала.
Нити ме е слана посланила,
Нити ме е пожаръ пожарила,
Но помина църна арапина,
Та поведе три синджира робе:
Единъ синджиръ се млади юнаци,
Други синджиръ се млади девойки
Трети синджиръ се млади невести.
У юнаци твой пд-млади братецъ,
Напредъ иде, преденъ синджирь води;
У девойки твоя мила сестра,
Напредъ иде, втори синджиръ води;

У невести твое първо либе,
Напредъ иде, трети синджиръ води!“
А Марко й потихомъ говори:
„Леле варай, горице зелена!
Кжде ойде църна арапина?“
Горица му по тихомъ говори:
„Леле Марко, леле вреденъ юнакъ!
Отведе ги у тесна клисура“.
Затръгна се Марко вреденъ юнакъ,
Та утиде у тесна клисура,
Та достигна три синджира робе,
Арапину потихомъ говори:
„Леле варай църна арапина!
Я додай ми твои двете сабли,
Малко хоро да ти поиграемъ,
Да погледатъ три синджира робе“.
Не се сети църна арапина,
Па му даде нему двете сабли,
Двете сабли и у двете ржце;
Развърте се Марко вреденъ юнакъ,
Малко хоро да имъ поиграе.
Загледа се църна арапина.
Марко махна съ двете остри сабли
Та погуби църна арапина,
Отсече му нему *руса* глава,
Та па забра три синджира робе,
Поведе ги на свойо вилаетъ.

39.

Марко и димна гора.

Наймалъ ми се левенъ Марко,
Да ми вардитъ димна гора,
Димна гора и зелена.
На вечерь я обидвеше,
На утро я опитваше:
„Айти тебе, димна горо!
Що си горо подгорила?
Алъ те огань изгорило,
Алъ те слана посланило?“
„Левенъ Марко, а стопане!
Не ме огань изгорило,
Ни ме слана посланила,
Туку жалба ми паднала:
Поминае три синджири,
Три синджири младо робе;
Подъ нозе ме изгазие,
Со сълдзи ме попарие.
Први синджиръ, що помина,
Се юнаци посвършени;
Втори синджиръ, що помина,
Се девойки пърстенвати;
А трекиотъ, що помина,
Се вдоици съ луди деца!“
Тога велитъ левенъ Марко:
„А кжде си отидое?“
Димна гора отгоори:
„Бърго трага ке имъ наи'шъ,
Сега рано поминае“.
Се налюти левенъ Марко
И си зеде бързa коня.
Що пособра дробна войска,
Дробна войска се арапи;

Си прифтаса три синджира,
Си посече золумкяри,
Си испущи младо робе,
Отъ синджири и истаи,
И дарува съ добро азно,
И испущи на вилееть.

40.

Марко и Юда-Самовила.

Креналъ Марко возъ гора зелена.
Одейки му уста погорея;
Дооди му коня да прободе,
Да му пие църните кървове.
Отъ жалби му гората продума:
„Айде Марко возъ гора зелена,
Сé си оди вовъ десната страна,
Ке си видишъ дърво най-високо,
На дървото до деветъ катанци,
Заключени са до деветъ реки.
Майни Марко съ лека боздугана,
Та потроши до деветъ катанци,
Та си пущи до деветъ реки,
Па се напи и коне напои.
Цвръсто бегай возъ гора зелена,
Да н' те види Юда-Самовила;
Ке ти земе двете цръни очи
И на коне се четире нозе".
Бодна Марко возъ гора зелена,
Се си оди вовъ десната страна.
Сретнало го дръво най-високо,
На дръвото до деветъ катанци,
Заключени до деветъ реки.
Догледа го Юда-Самовила,
Направила Марка кьор-топала
И коне му и него направи.
Марко й се жално-милно моли:
„Юдо, Юдо, Юдо-Самовило!
Дай ми Юдо око половина,
Да си вида моя добра кона!"
Еле си е жена дъгокоса,
Дъгокоса, она крапоумна,
Даде Марку око половина
Да си види своя добра кона.
Не си виде своя добра кона,
Но си зема лека боздугана,
Та зареди Юда-Самовила,
Отъ петите до русата глава.
А ту викна Юда-Самовила:
„Собери си Марко боздугана
Ке ти дадемъ двете цръни очи
И на коне си четири нозе.

41.

Намаление силата на Крали-Марка.

Ой те тебе, Боже, мили Боже,
Що ми правишъ чуда и примами,
Да се чудитъ сжта рисяницая,
Да се славитъ твое свето име,
Да се слушатъ отъ вена до века!
Сполай Богу за чудо големо,
Дека ке се чудо нагледаме.
Шетба шетатъ Марко Прилепчанецъ,
Шетба шетатъ земя по краина.
Ми привязналъ коня шаренаго,
Шаренаго коня, дебелаго,
Дебелаго коня, кършигоро;
Ми наложилъ самура калпака,
На калпакотъ до три огледала,
А надъ ними перя паунови;

Ми засукалъ мърка мустачина,
Единъ мустакъ до три руна църни;
Ми намутрилъ очи соколови
И надъ ними вежди пиявици,
Като църни крила ластовички;
Ми опасалъ сабя диплетица,
Що се диплитъ дванадесеть пѫти,
Що се носитъ коню во гривата
И ми сечитъ древя и камена;
А на седло, богме, ми привързалъ,
Що привързалъ тежка боздогана,
Що е тежка шестотини ока;
Въ рѫка държитъ оно войно копе,
Ко ясика тонко, извишено;
Се наметналъ съ гуна кабаница,
Ми църнеетъ како теменъ облакъ.
Кѫй да стѫпитъ Шарецъ добра коня,
Било силе, илъ станоитъ каменъ,
Ми потонуватъ коня до колена.
Отъ що ми е сила у юнака
Е притежа майке църне земя,
Отъ тежина гѫрда косеещемъ,
Та ми ечитъ кутра църна земя
Еждъ ми ечитъ, ко листъ се тресетъ.
Чудо гледатъ звезда вечерница,
Чудо гледатъ, чудо невидено.
Кѫй ми шетатъ Марко Кралевике,
Дуръ ми спотналъ отъ велика сила,
А не знаетъ, со ня що да сторитъ;
Зато немать юнакъ спроти себе,
Нити юнакъ, нити лопотия,
Нити ламя, нити аждеръ люти,
Нити вила, нити самовила,
Нити некоа горска дивна юда.
Шетатъ Марко земя, покраина,
А земя е тѫжна пустелия.
Та си немать съ кого да се стретитъ,
Да се стретитъ, дума да си думатъ.
Ми погледа горе на небеси,
Ми я виде звезда вечерница,
Кѫй ми греетъ и ясно се смеетъ.
И е зборитъ Марко Кралевике:
„А ей гиди, звездо вечернице!
Ке те прашамъ, право да ми кажишъ:
Ево шетамъ земя и краина,
Сымъ изметлалъ сите кралевини,
Нийде юнакъ немать спроти мене,
Нити юнакъ, нити лопотия,

Нити ламя, нити димна юда,
Нити аждеръ, нити самовила;
Ти си грееш горе отъ високо
И се пулишъ редомъ на далеко,
Да ли иматъ юнакъ спроти мене?"
И му велитъ звезда вечерница:
„Ой те тебе, Марко Кралевике!
Нелъ ме питашъ, право ке ти кажа:
Язъ си грея горе отъ високо
И си гледамъ земя на далеко,
Како тебе юнакъ не си видохъ,
Ние било, нити пакъ ке бидитъ."
Богъ да биетъ Марка Прилепчанецъ,
Що ми рече дума неразумна,
Що си стори пуста будалщина,
Та погуби своя юнащина!
Тога рече Кралевике Марко:
„Ой те тебе, звездо вечернице!
Уще мене юнакъ ие познавашъ.
Слушай мене звездо вечернице!
Да ми слезнтъ Господъ отъ небеси
И со него на мейданъ излегвамъ;
Край да иматъ майка църна земя,
Съ една ржка нея ке подкренамъ!"
Слушатъ него звезда вечерница,
Нищо Марку звезда не отвреви,
Саде е са лице затемнило,
Затъмнило, мощне замжглило,
Побързала подъ облакъ се скрила.
Та отъ що е жалба припаднало,
Поронила солзи низъ облака,
И ми падватъ солзи отъ висина,
Како роса долу на земята.
Шеталъ Марко, малу що прошеталъ,
Мжчна му е Марку шетачката:
Си умори Шарца добра коня
Отъ тонене въ камень и кремене,
Та го биетъ Марко Кралевике
Съ топузина мегю църни очи.
Се разигралъ коня пеливана,
Се затресла кутра църнà-земя.
Нжчитъ, тжтнитъ кутра църнà-земя;
Завеяли силните ветрови,
Прибучали реки и езера,
Заиграло оно Църно море
И со него убао Бело море.
Сино-море бучитъ и клокочитъ,
Планинето' трещатъ, са прекжршватъ;

Се сплашиха люѓе по градища
И зверови въ глобоки пещери;
Сите тишки мали по земята,
Ми писнаха сите со гласови,
Кжй викаатъ до Бога се слушатъ.
Сполай Богу, лепо що послуша,
Та поглада долу на земята.
Кога гледатъ кутра църна-земя
Кжй ми нѣчитъ, ко лиотъ се тресить.
На Господа вишни се смилило,
Оти виделъ, земя не ке можитъ
Таква сила гжрда да понеситъ:
Тога слезе горе отъ небеси,
Се пристори н'еденъ стари-дедо,
Та си зеде торба малечкава
И со земя торба я наполни;
Благослови едножъ и два пжти
И се стори торба по тежина
Колко сжта майка църна земя.
Пакъ си седна Господъ на кръстопжть,
Кжй ке минитъ Марко Кралевике.
Ето ти го Марко се зададе,
Отъ планина скокатъ на планина,
А предъ него мжгли и прахови,
А задъ него дождой отъ камене,
Що й върлятъ коньотъ со копита.
Кога дихатъ Шарецъ добра коня,
Отъ ноздри му пламенъ излегуватъ,
А отъ уста тая бела пена,
Бела пена со кървь размешана.
Кога гледатъ Марко Кралевике
Во полето, по бели друмови,
Кжй ми одитъ единъ стари дедо,
На гърбъноcитъ торба малечкава.
Како стигна на пжть на кърстопжть,
Седна дедо малу да починитъ.
Го пристигна Марко Кралевике
И му викатъ уще отъ далеку:
„Добро вечерь дедо, стари дедо!
Що те тебе нужда дотерало
Да ми одишъ по ни една доба
По пустава земя, земя покраина
Со онаква торба малечкава?“
Му говоритъ онай стари дедо:
„Дай Богъ добро, страшна халетино!
Нелъ ме питашъ, право ке ти кажа:
И азъ шетамъ земя и крайна
Со овая торба малечкава,

Току ми е тежка и претежка,
Та не можамъ торба да подкренамъ.
Ти се моля незнайна делийо,
Подкрени ми торба малечкава,
Да я дигна на гърбъ да я носа".
Се насмея Марко Кралевике,
Кога виде торба малечкава,
Пакъ не можитъ дедо да я кренитъ,
И пресегна свое войно коне
Да подкренитъ торба малечкава;
Кога креватъ, торба се не креватъ;
Ми прифати коне со две рѫце,
Кога дигна право на угоре,
Се прекърши яко войно коне,
Се прекърши на две половини.
Чудо гледатъ Марко Кралевике,
На очите свои не веруватъ.
Ми натера Шарца добра коня
Да приближитъ близу до торбата,
Ми присегна со рѫка десница
И ми фати торба малечкава,
Ми я фати со малото прѫсте.
Кога търгна право на угоре,
Ми издихна Шарца добра коня
И смалъ душа Марку проговори:
„Ой те тебе, Марко, мой стопане!
Ми прекърши сите конски кости,
Ми искина мойте яки жили,
Ми погуби сѫта моя сила!"
Кога гледатъ Марко Кралевике,
Що да видитъ чудо невидено!
Ми потоналъ конь до колена,
А торбата не се помърднала.
Се налюти Марко Кралевике,
Та ми скокна отъ коня на земя
И ми клоцна торба малечкава
Со все сили со десната нога.
Десна нога него го забале,
А торбата уще не мърднуватъ.
Уще пойке Марко се налюти,
Та ми фати торба со две рѫце,
Со все сила креватъ на угоре
А со нозе тонитъ во кремене;
Кървавъ потъ му капитъ отъ лицето,
Пусти очи му се испулиле,
Ке м'испръснатъ очи отъ глобови;
Отъ що е зѫби пристиснале;
Уста му се съ кърви наполнила,

Тога 'одвай торба помърднало.
Ко'се напна Марко още еднешъ,
Ми подкрена торба до две педи
На висина горе отъ земята.
Исплющеха коски юнакови,
Му се скина нешто во сърцето.
И се стресе Марко Кралевике,
Си испущи торба на земята.
Кога гледатъ, съ нозе ми потоналъ
Во коменотъ дори до колена.
Тога велитъ оней стари дедо:
„Ой те тебе, Марко Кралевике!
Да ли знаешъ що тежина креватъ?"
Отговори Марко Кралевике:
„Ой те тебе дедо, стари дедо!
Що ке бидитъ она вельо чудо?
Що тежина иматъ во торбата?"
И му велитъ оней стари дедо:
„Ой те тебе, Марко Кралевике,
Ти подкрена сѫта црна земя!
Да ли имашъ сила юнащина,
Да излезишъ сега да се боришъ
Со Господа вишни отъ небеси?"
Отговори Марко Кралевике:
„Сполай Богу за чудо големо,
Що съмъ било лудо неразумно,
Коа не можа торба да подкрена,
Какъ ке можа на мейданъ д'излеза
Со Господа вишни отъ небеси?!"
Тога рече оней стари дедо:
„Ой те тебе Марко Кралевике!
Кога съ нозе торба подкреваше
Ти изгуби сила половина;
Кога съ пърстотъ торба подкреваше,
Си изгуби уще половина;
Кога съ раце земя подкреваше,
Си изгуби и та половина;
Кога торба веке я подкрена,
Си изгуби сита прежна сила.
И отъ сега благословъ ти давамъ
Пакъ да бидишъ юнакъ надъ юнаци,
Ама к'иматъ по-юнакъ отъ тебе:
Не ке можишъ само со юнаство
Да надбивашъ незнайни делия,
А повече нишо не надбивашъ
Со хитрини и со измамвене!"
Това рече, дедо се загуби.
Се зачуди Марко Прилепчанецъ

И ми тръгна по бели друмови;
Не ми ходитъ како халетина,
Току ходитъ кротко и полека;
Сълзи ронитъ по бели образи,
Рѫце кършитъ отъ бели колени,
Жалба жалитъ за напрежна сила,
Що загуби своя юнащина.
Та се врати во Прилепа града,
Тамо се е младо оженило,
Останало кралство да си държитъ,
Да си вардитъ земя покраина.
Отъ тогава Марко Кралевике
Со хитрина фати да се боритъ.
Заманъ било, време поминало,
Останало песна да се пеитъ,
Да се пеитъ, да се прикажуватъ,
Да се славитъ Боже свето име,
За да Слушатъ сѫта рисяншия.
Дуръ не било, не би се пеяло,
Що слушало, все весело било.

42.

Марко убива Веле отъ Костуръ и изгаря Марковица.

Седналъ Марко, богме, да вечера,
Маркоица вино му слугала
И чашата по-празна давала.
Се налюти Марко Кралевике,
Що се скаралъ со сфоя невеста,
Со невеста гюзелъ Ангелина,
Си побегналъ во Солуна града.
Що ми седелъ токмо три години.
Ми пишала млада Маркоица
Бела книга, църно напишана,
И на Марка вака му велела:
„Ой ти Марко, Марко домакине!
Дали уще во Солунъ ке седишъ,
Дали уще мене ке ме низмишъ,
Дека малку ние се скарафме?
Доста низма държа ти на мене,
Доста ти е токмо три години;
Ай ела си, домакинъ да бидишъ,
Да си видишъ твое машко дете.“
Кога пеадъ Марко бела книга
Отъ своята гюзелъ Ангелина,
Пишелъ друга и назадъ ѝ вратилъ,
И во книга вака му пишуа:
„Дейде мори гюзелъ Ангелино!

Ти со книга мене не ме плашишъ,
И за инатъ сега не си идамъ,
Не ке идамъ уще три години,
Да се сторатъ токмо шесть години."
Що си пее Маркоица книга,
Оти Марко нема да си идитъ,
Се налути гюзелъ Ангелина
И пакъ книга назадъ му пратила
И во книга лошо му пишала:
„Слушай вако домакине Марко!
Уще еденъ месецъ ке те чакамъ,
Ако дойдишъ, арно ти ке сторишъ
И домакинъ ти пакъ ке ми бидишъ;
Ако седишъ одъ месецъ по-еке,
Ти да знаешъ оти ке се мажамъ."
Кога зело Марко Кралевике,
Кога зело она бела книга,
Много Марко лели се налютилъ.
Бърго назадъ друга книга пратилъ,
Во книгата вака му пишало:
„Ой ти море младо Ангелино!
Ти ме чекай до шесь, бре, години,
Изимъ имашъ после да се мажишъ,
Да се мажишъ и другъ машъ да земишъ,
Ама да е по-юнакъ одъ мене.
Ако нема по-юнакъ одъ мене,
Ти ке седишъ уще шесь години,
Да познаишъ, машъ кога се сърди!"
Кога зела Ангелина книга,
Я отпеа и сълзи порона;
Дума, шета, како да напраи,
Одъ думане умотъ си кайдиса.
Та ми викна два млади теляла
И му рече, тие да викаатъ
Дали иматъ юнакъ надъ юнака,
Маркоица за машъ да го земи.
Що викале два млада теляла,
Що викале три дни, емъ три ноки,
Да излези юнакъ надъ юнака,
За да земи Маркоица млада.
Отъ кралеи, брате и банеи,
Нито еденъ, брате, не се яви,
За да земи Маркоица млада.
Богъ да бие Беле Костурчето!
Що дочуло и во Варошъ дошло
И я зело Марвоица млада
Со незино младо машко дете,
Да му биди убаа невеста.

Марковица кукя си обрало
И ми зела Маркоата сабя
И ми зела чаша чабурлия,
И си отишла со Беле во Костуръ
И си влезла во железно кале.
Затвориле порти челикови.
Си остана стара Ефросима,
Ефросима, Марковата майка,
Си остана безъ снаа си дома.
Лели му се многу пожалило
За внучето и за своя снаа!
Що писала една бела книга,
Та и праги во Солуна града
На сина си, Марка Кралевика,
И во книга вака му писала:
„Слушай синко, Кралевике Марко!
Ангелина твоя се премажи,
Со се твое машко дете младе;
Сета кукя она ти потлени
И го зеде Белета отъ Костуръ;
А ясъ, синко, си оставамъ сама,
Сама, сама, како кукаица.
Синко Марко, бърго да си додишъ,
Ако можишъ срамъ да си покриешъ,
Ангелина какъ да си я земишъ.“
Кога пеалъ Марко бела книга,
Многу мака нему му паднало.
Удрилъ рака, богме, на колено,
Рипналъ юнакъ на нозе юначки,
Та си спрема Шарца пеливана,
Си го стегна со деветъ колана.
Що го явналъ и силно потералъ,
Бързо дошелъ во Вареша града.
Кога виде кукя оплечкана
Отъ Белета отъ Костура града,
Многу мака нему му паднало,
Отъ мака се Марко расплакало.
Та се праша со своята майка,
Да му кажи, какво да направи,
Да убие Белета во Костуръ.
Погналъ Марко коня да го спрема.
Тогай Марко я прашалъ майка си
И майка му вака нему вели:
„Ой ти синко, Кралевике Марко!
Ти се готвишъ во Костуръ да идешъ
За да губишъ Белета отъ Костуръ;
Ти не можишъ него да погубишъ,
Оти тоа ми е заферено,

Въ яко кале, кале одъ железо;
Порти му се, богме, челикои,
Той однатре тебе ке устрели."
Слушай синко, ясъ що ке ти речамъ:
„Ти пойди си чесна Света-гора,
Ти стори се църна каугера,
Тогай пойди во Костура града.
Тамо, синко, поседи си малку,
Ангелина дури да си роди,
Дури дете во църкфа да си праши,
Да го кърсти, име да му клаи;
Тогай Беле порти ке отвори
И ти влези у Белета дома,
Та му седни на чесна търпеза.
Тогай Беле веселъ ке си бидитъ,
На търпеза тебе ке прибери.
Така, синко, Беле ке погубишъ."
Що послуша Марко своя майка
И си пойде чесна Света-гора,
Та се стори църна каугера
И си пойде во Костура града,
Та си просилъ низъ градъ милостиня.
Дошелъ деню, Марковица роди
И си прати дете на кърщене;
Тогай Беле порти отворилю
И поканилъ гости, приятели.
Що ми ставилъ чесните търпези,
За кърщене знаветъ ми даватъ.
Тогай Марко приклучалъ на порти.
Що излегла Белева слугина,
За да види, кой клюва на порти.
Що си виде църна каугера,
Той си сакалъ на рученъ да пойди,
У Белета търпеза да честитъ.
Кога чуле Беле добъръ юнакъ,
Изимъ дало, каугеръ да пойди,
У Белета търпеза да честитъ.
Ядатъ, пиатъ, сите се веселатъ.
Наче гърло Беле да зборуа:
„Ангелино, моя домакинка!
Я подай ми чаша чабурлия,
Що я пленифъ отъ Марка Кралета;
Тури вино ясъ да сѐ напиамъ,
За да видамъ, да ли ясъ сумъ юнакъ,
Дали можамъ чабуръ да испиемъ."
Ми донесла гиздавъ Ангелина,
Ми донесла чаша чабурлия
Чаша била токму седумъ ока;

Му подала млада Ангелина,
Му подала чаша чабурлия
На Белета, юнакъ отъ Костура.
Креналъ Беле, чаша ми я испилъ;
Му турила уще една чаша.
Креналъ Беле и друкъ чабуръ испилъ.
Кога виде Марко Кралевике,
Оти испилъ два чабура вино,
Се зачудилъ и той се уплашилъ.
Ангелина чабуръ му подала
На Марка, на църна каугера;
Некелъ Марко во рака да го вати,
А камо ли той целъ да го пие.
Маркоица му се тоарала
Да я земе чаша чабурлия
За малку и той да се напие,
За благософъ каугеръ да даи.
Виде, не виде Марко Кралевике
И той зеде чаша чабурлия
И се напи колку за причесна.
Кога чабуръ Марко подаваше,
Сторилъ юнакъ како да му паднитъ.
Го пожала Маркоица млада,
Бърго, бърго тая го позела
И го дала на сфоето дете;
Тоа зело чаша чабурлия,
Полоина чаша ми испило.
Тогай реколъ Беле отъ Костура:
„Я гледайте Маркоо копиле,
Що испило чаша полоина,
Леле ми е Маркоо колено!
Ангелина, моя верна любо!
Я подай ми сабя дипленица,
Що попленифъ отъ Марка Кралета
Да я видамъ да ли ми е остра.“
Я подаде млада Маркоица,
Я подаде тая остра сабя.
Що я зело Беле добъръ юнакъ,
Я потъргна отъ тесна ножница, [1])
? ? ?
Я подаде по чесна тръпеза,
За гостите да ѝ се обидатъ.
Сите ѝ се обишле на сабя,
Отъ никого не се извадила;
Що я зеде Маркоото дете,
Я потъргна сабя дипленица,

[1]) Между стих. 207 и 208 липсуватъ нѣколко стиха.

Я изваде малце отъ ножница.
Тогай вели Беле добъръ юнакъ:
„Бре егиди Маркоо копиле!
Ти си мало отъ седумъ години,
Отъ сега се юнакъ ти познавашъ;
Ами кога момче ке се сторишъ,
Ке потресишъ мало и големо.“
Тогай Беле вели, проговори:
„Я подайте сабя на каугеръ.
Каугере, Божи угодниче!
Обиди се сабя да истъргашъ.“
Прогоори църна каугера:
„Ой ти тебе, Беле, добъръ юнакъ!
Не давай ми мене остра сабя,
Мене дай ми книга вангелия.“
Така рече и сабя си зеде,
Търгна сабя и на нозе скочи.
Дуръ да трепнитъ посеколъ Белета,
Го посеколъ на две полоини.
Марко тогай вели, прогоори:
„А егиди млада Ангелино!
Късметъ било пакъ ясъ да те земамъ,
Кажи со що ти ке ми послужишъ:
Далъ со чабуръ вино ке ми служишъ,
Дали свекя вечерь ке ми служишъ?“
Ангелина вели, прогоори:
„Ой ти Марко, Марко Кралевике!
Язъ не сакамъ вино да си служамъ,
Да не нещо чаша не дополнамъ
И пакъ тебе можи да насърдамъ;
Язъ си сакамъ свекя да ти светамъ.“
Одвай Марко тоа дочекало,
Та ми зело една ругузина,
Я намачка смола и катрана,
Я завитка млада Ангелина,
Я запали и ми я изгоре.
Що пресеколъ дете малечкоо,
Та нараниль жрти, емъ загари;
Си поплениль стока отъ Белета
И си зело сфое машко дете,
Та си дошло во Вароша града.
Го причека негоата майка,
Го причека и се израдуа.

43.

Марко во Солунъ.

Кундисало Марко отъ Прилепа,
Кундисало подъ Солуна града,
Кундисало въ зелена ливада,
Отегнало белана чадора,
А потъ чадоръ седумдес' кралѣове:
Ядетъ, пиетъ време три години:
Тешка Марка дремка потфатила:
Се Прилепа могла потфатила,
А изъ могла ситна роса роситъ,
А изъ роса сиви голопъ летатъ,
А по него една еребица,
Мегю ними едно бело пиле.
„Защчо Марко отъ сончукъ не познавашъ?
Сиви голопъ — Велю отъ Качаникъ;
Еребица — тфоя млада Марковица;
Бело пиле — тфое машко дете“.

44.

Марко и Гино Арнауче.

Постилъ Марко пости великденски.
Седумъ недели седумъ пати ялъ
Безъ вино, безъ люта ракия.
И ми дойде дена великдена.
Станалъ Марко на веля сѫбота,
Се променвитъ, лепо се наруживитъ.
Марковица коня му променвитъ
И му велитъ млада Марковица:
„Айти Марко, мои господине!
Алъ да клаамъ твоя остра сабя,
Алъ да клаамъ жълта боздогана?“
И е рече Марко Кралевике:
„А егиди млада Марковице!
Не ке ода на войска цареа,
Не ке ода негдена на свадба,
Та да зеамъ моя остра сабя;
Тукъ ке одамъ въ цървва Арангела,
Арангела въ цървва на причесна“.
Богъ е убилъ млада Марковица,
Защо беше умна и разумна!
И я зеде сабя дипленица,
Що се диплитъ дванаесеть дипли,
Во дължина дванаесеть педи,
Во ширина що беше четири;

Му я кладе сабя отъ окрилема,
Му я кладе коню во гривата.
Му целива коню църни очи
И му рече млада Марковица:
„Коню, коню, жити църни очи!
Ако видишъ во зло негде Марка,
Да му нажинишъ нег'ва остра сабя“.
Си киниса Марко Кралевике
Да си одитъ въ цървва Арангела.
Колку пойде во гора зелена,
Го сустрети Гино Арнауче.
И му рече Марко Кралевике:
„Добро утро, Гино Арнауче“!
„Далъ Богъ добро, незнаено дельо“!
„Кжде вака, Гино Арнауче
Кжде вака коня си потералъ“?
Тога зборвитъ Гино Арнауче:
„Айта тебе, незнаена дельо!
Ясъ ке одамъ у Марка Кралевика.
Марко ми е въ църква Арангела,
Ке му грабимъ сестра Ангелина,
Ке му сторамъ големи намузлакъ,
Оти има три години време,
Ясъ е сакамъ, той не ми я даватъ.“
Тога рече Марко Кралевике:
„Ай со здраве Гино Арнауче!
Ако можишъ, Богъ да ти помошитъ“
Колку Марко ми са отделило,
Мошне жалитъ и умилно плачитъ
И со коня лакардии чинитъ:
„Леле коню, леле бърза коню!
Какъ не имафъ моя остра сабя,
Да пресечамъ Гино на пжтища;
Ке ми сторитъ големи намузлакъ,
Ке пограбитъ моя мила сестра!“
Даде Господь коня отгоори:
„Айти Марко, мое господине!
Не кла'и си големи касаетъ,
Тукъ побарай во моива коса,
Да си найдишъ твоя остра сабя.“
И си зеде Марко остра сабя,
Назадъ коня Марко си потера,
И си рече Марко Кралевике:
„Леле Боже, леле мили Боже!
Сега Боже, мене поможи ми;
Пакъ ке постамъ пости великденски,
Пакъ ке додитъ дена великдена,
Да си одамъ въ църковъ на причесна.“

Го прифтаса Гино Арнауче,
И му рече Марко Кралевике:
„Чекай ми се, Гино Арнауче!
Чия сестра ке одишъ да грабишъ?
Ела едножъ да се обидиме,
Обидиме во гора зелена,
Оту после сестра да я грабишъ.“
Се застоя Гино Арнауче,
Се фатие съ оне остри саби:
Остри саби си и искършие,
А юнаци не се загубие.
Се фатие со тонки рамена:
И го фати Гино Арнауче,
Си го фати Марка Кралевикя,
До колена въ земи го закопа,
Ущъ едношка дури до пояса,
Колку глаа да му я пресечитъ.
Богъ го убилъ Марка Кралевикя,
Защо беше уменъ и разуменъ!
Що му рече Марко Кралевике:
„А егиди Гино Арнауче!
Я ти падвамъ на твоята нога,
Како сакашъ, тако да ме губишъ;
Туку ти се тебе милно молямъ,
Да м'однесишъ на долна меана.
Тамо иматъ млада кърчмарица,
Многу вино тамо сумъ е пило,
Сумъ е пило, не сумъ е платило,
Да ме губишъ предъ нейдзини очи
И нейдзини кейфъ да е сторишъ,
Защо ми е тая башъ душманка.“
Се измами Гино Арнауче,
И му фърли дробнана синджира,
Си го фърли задъ себе на коня,
Го отнесе на долна меана.
Го догледа млада кърчмарица.
Не му беше тая башъ душманка,
Тукъ му беше верна посестрима.
„Ела, ела Гино Арнауче!
Алъ го носишъ монотъ асмия,
Богъ да прости каде си го фатилъ?
Оти иматъ токму три години,
Вино пиетъ, пари не ми дало.“
Си отиде Гино на меана,
Си го зеде млада кърчмарица
Та го скри во шарена одаа.
И го служитъ Гина Арнауче
И го служитъ со люта ракия,

По ракия манджи господарски,
А по манджи вино тригодишно,
А во вино билки чемерливки.
Се опияни Гино Арнауче.
И е рече Гино Арнауче:
„Айти тебе, млада кърчмарице!
Ти се молимъ арно да го държишъ,
Данъ побегнитъ нашиотъ асмия,
Отъ ке легна малу да поспия."
И му рече млада кърчмарица:
„Немай гайле, Гино Арнауче,
Ясъ го имамъ него заключено!"
Му подаде шарена перница
И му фърли свилена юргана,
Да поспиетъ Гино Арнауче.
Колку заспа Гино Арнауче
И си стана млада кърчмарица
И си зеде сабя мъжо'а си,
Си отвори шарена одаа,
Му извади дробнана синджира,
Му подаде Маркое остра сабя.
„Стани сега Марко Кралевике,
Да загубишъ нашиотъ асмия".
Си го отскри Марко Кралевике,
Си го отскри Гина Арнауче,
И му зеде глаа отъ рамена,
И е рече Марко Кралевике:
„Ангелина, моя мила сестро!
До сега т'имафъ верна посестрима,
А отъ сега за сестра рогена."
Го зедоа Гина Арнауче,
Го фарлие во бела Дунава.
Назодъ дома Марко си отиде.
Ко дойдое пости великденски,
Пакъ си пости Марко Кралевике.

45.

Марко прѣправенъ на калугеръ и Гино Латининъ въ Костуръ.

Търгналъ Марко на лова да иде,
Та обиде поле и планина,
Ка премина презъ гора зелена
И настана прѣзъ поле широко,
Пуста му се дремка додремало,
Та преклонилъ глава, та задремалъ.
Малку дремналъ, много посанувалъ:

Околъ него магле прикадиала,
Низъ мараманa сигне роса пада.
Навали му калпакъ на главата,
Калпакъ падна, та му конь подплаши,
Та се сепналъ, та се е сбудилъ.
Меракъ станалъ, дома да си иде.
Па посегна низъ равни друмова,
Право тегню за Прилепа града.
Ка настигналъ край града манастиръ,
Край манастиръ старецъ го е срещналъ,
Па на Марка „добра среща“ каже.
„Далъ Богъ добро“, Марко отговара.
„Отъ дека си, незнайни юначе?
Ако Богъ ще, на каде ще идешъ,
Отде идешъ на каде ще д'идешъ?“
Отговара Марко добарь юнакъ:
„Язе ида отъ Шарна планина
И отиждамъ за Прилепа града.
На редъ одихъ поля и планини,
Ега би ще лова да улова,
Па не могохъ нищо да улова:
А ти, дедо, отказе патувашъ?
Отказе си и и каде ще д'идешъ?“
Отговара стара просячка:
„Язе ида отъ много далеко,
Та преминахъ презъ неколко града:
Преминалъ съмъ презъ Прилепа града,
Минувалъ съмъ презъ Косово поле,
Минувалъ съмъ презъ Водина града“.
„Кажи, дедо, сега отде идешъ?“
„Сега ида отъ Прилепа града,
Право тегла за Бугарска земя“.
„Какво има у Прилепа града?“
„У Прилепа чудо е станало:
Снощи вечерь у църна темнина,
Нападналъ е Гино Латинико,
Та е обралъ Прилепски джелепе
И опленилъ Марковата дома
И е убилъ Марку стара майка,
Марку либе робиня заробилъ,
Марку слуги за робе закаралъ,
А слугини за клети робини“.
Марко ка́жи: „дедо, стари дедо!
Леле дедо, какво да направа?
Леле дедо, та язе съмъ Марко,
Кажи дедо, какво да направа?“
„Не знамъ синко, какво да ти кажа,
Моли Господь, Господь да ти каже!“

Стегна Марко своя добра коня,
Па заплака низъ равни друмове;
Като вика, гласъ до Бога иде,
Сълзи рони та коня окапа:
„Боже мили, смолай ми на тебе!
Защо пущашъ проклети латинци,
Да ни газятъ христянска вера,
Да се фалатъ, че христяне губатъ!
Пусти Гино у Костуръ кондисалъ,
Тамъ останалъ царство да царува".
Мисли Марко три недели време,
Самъ си мисли, съсъ конь се допитва:
„Кажи коню, какво да направа?"
Най-после е сасъ итросъ постигналъ:
Стана Марко въ манастиръ отиде,
Та облече калугерско руфо
И наметна свещена мантия,
Прошетна се по Бугарова земя
Да писува света милостиня.
Редъ е редилъ по сите градища,
Редъ е дошло и у Костуръ д'иде.
Стана Марко, у Костуръ отиде,
Тамъ закара Марку добра коня,
Тамъ занесе Марковата сабля
И занесе тежка боздугана.
Пуста сабля, сабля на злобове,
Саблята е на колаче събралъ,
Па я турилъ подъ левата мишка,
А боздуганъ на коня закачилъ.
Право тегли при Гинови двори.
Предъ дворове река му минавала,
На реката робини му прали
Църна вълна, бела да имъ стане,
Бѣла вълна, църна да имъ стане.
Ойде Марко при клети робини:
„Помози Богъ, Гинови робини!
Дома ли е чорбаджия Гино?"
„Далъ Богъ добро, оче непознати!
Дома си е, ала сега лежи,
Полегналъ е дремка да предреме".
Си робини никомъ погледнали,
Между себе дума продумали:
„Да ли не е господаря Марко!"
Па не могли Марко да познаятъ.
Онъ ги позналъ, а они не могли.
Проговори църна калугера:
„Кажете му за Бога, за душа,
Що обича Богу да подари,

Я не сакамъ силомъ милостиня;
Кой що сака, това нека даде;
Господь дава и малку и многу,
Кому какво силата достига“.
Припозна се Латина робиня,
Па попита църна калугера:
„Леле варай, оче свети гяче!
Защо яздишъ Марковата коня,
Да не бадешъ тизе Крали-Марко?
Марко беше наши господаринъ“.
Отговара църна калугера:
„Крали-Марко, Богъ да го опрости!
Онъ почина преди два месеца
У манастиръ свети Димитрия.
Мене даде коня за опевло,
Сегисъ-тогисъ свешъ да му запалямъ;
Крали-Марко, Богъ да го опрости,
Сполай Богу, ние да сме живи“.
Си робинни низъ сърце дихнали,
Си робинни сълзи поронили,
Си робинни Марко оплакали.
Па станала Латина робиня
Отвела го кодъ Гинова стая:
„Чукай тука, онъ ще да излезе“.
Па зафана калугеръ да чука,
Емъ да чука, емъ сасъ гласъ да вика:
„Излезъ Гино, Богу даръ да дадешъ,
Що обичашъ, това да подаришъ:
Богъ прибира и многу и малку,
Кой що сака, се ми Господь дава,
Кой що дава, Господь пакъ прибира“.
Излезълъ е Гино Латинико,
Та да види църна калугера;
Не позналъ го, че е това Марко,
Па му каже Гино Латинико:
„А оттука, куче побеснело,
Не познавамъ ни Господь, ни гяволъ!
Я самъ днеска Гино Латинико,
Я самъ днеска Гино Звезделино,
На звездите язи заповедвамъ“.
Проговори църна калугера:
„Постой Гино, не дей сърди Бога,
Ти си още саненъ, та не знаешъ;
На Господь се нищо не опира...“
Предума го църна калугера,
Та наведе глава да му чети,
Да му чети, греи да му прости,
Що е убилъ Марку стара майкя;

Та па бъркна въ левата пазува,
Да извади книга да му чети;
Не извади книга да му чети,
Бутна рака подъ левата мишка,
Та извади сабя на зглобове,
Та отсече Гину руса глава.
Трапна глава три пати продума:
„Дърно куче, я ка ме изеде!"
Тогай Марко робини отробилъ.
И саблече калугерски дреи
И обърсна калугерска брада
И зафърли калугерска капа.
Тогай Марко на коня се качилъ:[1])
Въ пленъ закара Гиновото либе,
Въ пленъ закара Гинови слугини;
Па потегли за Прилепа града
Песень пее, та майкя оплаква:
„Леле Боже, леле мили Боже!
Опрости ми, що самъ ти прегрешилъ
Жалъ ми стана, че сиракъ останахъ!"

46.

Марко убива Гине Латинче.

Слуга служи Марко Кралевити,
Слуга служи до три софри госте:
Една софра се са чорбаджии,
Друга софра се са средни люге,
Трета софра се са сиромаси.
Отъ се има Марко да ги служи,
Да ги служи Марко, да ги гости;
Още нема риба поморкина,
Да си сложи на чесна тръпеза.
Ойде Марко риба да донесе,
Насреща му Гине Латинче.
Проговори Марко, млади Марко:
„Богъ помози, незнайна делийо!
„Дай Богъ добро! ама те не познавамъ!"
А Марко му вели и говори:
„Каде к' идешъ, незнайна делийо?"
Гине Латинче вели, говори:
„Язе не самъ незнайна делия,
Току самъ си Гине Латинче.
Далекъ ли се Марковите двори?
Креналъ самъ тамо да си ида.
Онъ си има до три софри госте,

[1]) Тоя стихъ въ ориг. слѣдва погрѣшно слѣдъ стихъ 160.

Искамъ д'ида госте да поула,
Искамъ д'ида Марко да растажа,
Да расплача Маркоица млада!
Ка й зема нейно машко дете,
Се ке му се госте поулити!
Ке расплача Маркоица млада,
Ке растажа Марко Кралевити!"
Послуша го Марко, погледа го,
Па се чуди Марко, що да чини!
Не го пущи дома да му иде,
Извади си лева буздугана,
Та пресече Гине Латинниче!

47.

Марко-крале, отпуще́нъ отъ Едреневата темница, убива Муса Кесаджия при Качанскитѣ клисури.

Затфоренъ е Марко добъръ юнакъ,
Затфоренъ е у Едрене града,
Коня му е у Филибе града.
Затворенъ дванайсе години,
Затфоренъ е, та е забоворенъ,
Та си нема никой да го тражи:
Макя има — нема що да чини!
Усили се Муса Кесаджия,
Усили се до Качанъ клисура,
Та не дава цару азна д'иде.
Затражи го да честита цара,
Та е пратилъ два бърза улака,
Та ойдоа Марките на двори.
Равни двори бели пелинъ обрасли;
Среде дворе едно суо дърво,
На дървото три са кукавици:
Една кука туку овде-онде,
Друга кука, вече ичъ не може,
Трекята е вече осипнала.
Щото кука туку овде-онде,
Това си е Марковата макя;
Щото кука, вечемъ осипнала,
Това си е Марковото любие;
Щото кука, вече ичъ не може,
Това си е Марковата сестра.
Прашаа ги два бърза улака:
„Дека си е Марко вреденъ юнакъ?
Дека си е? Него цара тражи."
А они му потио говора:
„Затфоренъ е у Едрене града,

Затфоренъ е, та е забраворенъ,
Станало е двайсе години;
Брата нема, братъ да си го тражи,
Сина нема, сина да си го тражи,
Мака има — нема що да чини!"
Върнаа се, та цару казуя.
Царь си прати два бързи улака,
Та пущия Марките юнака,
Пущиа го и изведоа го.
Царь Маркути потио говори:
„Такомъ Бога, Марко преденъ юнакъ!
Я си влезни у нови ахъри,
Тамо има деветъ добри коне,
Кой ти боле, тогова избери.
Че да идешъ по Качанъ клисура,
Да си гонишъ Муса Кесаджия.
Еве стана деветъ годинъ време,
Ка си ходи по Качанъ клисури,
Та не дава никому да ми дойде."
Я Марко му потио говори:
„Такомъ Бога, да честита цара!
Я не можемъ лфоя коня да карамъ,
Че си тражимъ Шарца добра коня:
Да ми пущишъ четири теляли,
Да си лича на четири страни."
Царь си пущи четири теляли,
Та личиа отъ четири страни:
„Чуйте старе, разбирайте младо!
Че си сфири Марко добъръ юнакъ,
Че си тражи Шарцу добра коня,
Некой никой да си се устраши."
Па ще качи Марко добъръ юнакъ,
Па се качи на висока дела.
Еднашъ викна и два пати сфирна.
Па го дочу Шарца добра коня,
Па го дочу низъ Филибе града;
Па го дочу, па си е фиснала,
Деветъ са си жени породили.
Деветъ са се кобили исотурили.
Конь профисна, Марките казуе:
„Да еве ме у Филибе града,
Како съмъ си младо сакаджия,
Та си носимъ студена водица,
Вече ми се кости разплобиа,
Разплобиа отъ тия погиме!"
Проговори Марко добъръ юнакъ:
„Разиграй се, тюгюме шахфъран,
Та си дойди цару на дворове."

Послуша го Шарца добра коня,
Разигра се, гюгюме разфърли,
Та си ойде цару на дворове.
Емъ го справя Марко добъръ юнакъ,
Емъ го справя, емъ го прегледуе:
Ремици му рамения поиле,
Защо било младо сакаджия.
Па ойдоа на Качанъ клисури
Та чекаа Муса Кесаджия,
Чекаа го и онъ ми е дошелъ,
Та Марковте потио говори:
„На надзаде, Прилепско копиле!
Я надзаде, младъ че загинешъ!"
Забиа се съ Марковте юнака,
Та се бия три дни и три нощи.
Отъ Марковте църни кърви теча,
Я отъ Муса силенъ огинъ блейя.
Устраши се Марко добъръ юнакъ,
Та па си му потио говори:
„Фала тебе, църна арапине!
Застани ми малко на белега,
Да засфиримъ съ писана кафала,
Па че младо язе да загинемъ."
Послуша го Муса Кесаджия:
Застана му малко на белега,
Та си сфири Марко добъръ юнакъ,
Та си сфири, та си вила тражи:
„Фала вило, фала посестримко!
Погуби ме Муса Кесаджия!"
Вила му се отъ гора оддзива:
„Фала Марко, фала вреденъ юнакъ!
Та онъ с' има до три клети сърца:
Едно пие тфое клето сърце,
Друго пие тфое бело лице,
Трекьо пие тфои църни очи!
Я извади тфое влашко ноже,
Убоди си арапинъ у сърце!"
Послуша я Марко вреденъ юнакъ,
Послуша си вила посестрима,
Та извади това влашко ноже,
Та убоде Муса Кесаджия,
Убоде го, та си го погуби,
Па си ойде цару на дворове.
Царь Маркути потио говори:
„Кажи сега, що бакшишъ да ти дамъ,
Че погуби Муса Кесаджия?"
Я Марко му потио говори:
„Таковъ Бога, да честита цара!

Ти ме пущи нисъ тевни зандани,
Некюмъ нийо бакшишъ да тиземемъ;
Да ми дадешъ три дни да царувамъ,
Да напунимъ той тевна зандана,
Да напунимъ съ той тешки камене."
Царувалъ е Марко три дни и три нощи,
Царувалъ е, камене е носилъ,
Та напуни той тевна зандана,
Напуни я одва половина,
Та па му се царство застанало.

48.

Крали Марко и Арватка дѣвойка.

Фала Боже за чудо голѣмо!
Посили се арватска девойкя,
Посили се Богъ да я убие,
Посили се по арватска земня,
Та не дава свадби да се праятъ
И не дава млади да се женятъ.
Цвилба цвилятъ клети сиромаси,
Цвилба цвилятъ до Бога се чуе!
Собраа се клети сиромаси,
Па се чудятъ, какво да напраа!
Сетия се за Марко юнака,
Па пратия това бело книдже,
Бело книдже, сосъ църно писано,
Пратия го у Прилепа града,
У Прилепа до Марко юнака.
„Фала тебе, Марко Кралевиче!
На тебе че молба да сториме,
У назека по-скоро да дойдешъ.
У назека, у нашата земня,
Да си видишъ, ка теглиме ние,
Ка теглиме това црьно тегло,
Црьно тегло одъ арватска мома.
Посили се, Богъ да я убие,
Посили се по нашата земня,
Та не дава свадби да си праа,
И не дава млади да се жена
Дуръ се мома, море, не йожени.
Та ега можъ нò-скоро да дойдешъ
Да убиешъ арватска девокя,
Да избавишъ клети сиромаси.
Големъ ке те даракъ даруеме:
Секо момче по едно оруже,
Я момите свилена кошуля.

Кога било вечерь довечера,
Марко седи у ладни меани,
Де си пие той цръвено вино,
И сось него питина юнаци:
Единийо Милошъ вреденъ юнакъ,
Я другийо Янкула войвода,
Я трекийо Момчилъ добъръ юнакъ,
Четвъртийо Груица детенце,
Я петийо Рельо шестокрильо —
Де си пиятъ вино йоть три годинъ.
Ете току книдже довтасало,
Довтасало у ладни меани,
Довтасало до Марко юнака.
Книга чети Марко Кралевиче,
Книдже чети, дребни сльзи рони.
Юнаци му тихо отговаратъ:
„Фала тебе, Марко Кралевиче!
Да какво се у книдже казуе,
Та го четишъ и си сльзи ронишъ?“
Я Марко имъ тихо отговара:
„Фала вамо, петина юнаци!
Писмо пишатъ клети сиромаси,
Писмо пишатъ одъ арватска земня,
Писмо пишатъ доназе го пращатъ,
У книга се фногу оплакуя:
Тамо се е многу посилила,
Посилила арватска девокя;
Не давала, млади да се женятъ,
Не давала, свадби да се правя.
Цвилба цвилятъ клети сиромаси,
Цвилба цвилятъ, до Бога се чуе,
Цвилба цвилятъ, на назе се молятъ,
Да идеме у арватска земня,
Да губиме арватска девокя,
Да избавимъ клети сиромаси!“
Туку това Марко издумало,
Си юнаци на нозе рипная,
Сите сж се шестима заклеле,
Да си правать, какво че си правя,
Да убиятъ арватска девокя,
Да избавятъ арватската земня,
Да избавятъ клети сиромаси.
Вечерьта се, море, сговория,
На утрото сичките пойдоя,
Да си идатъ у арватска земня.
Богъ я убилъ арватска девокя:
Она седи, море, на чардаци,
Та си шие той свилени ракафъ

Та го шие на златни гергьове;
Она се е, море, залунала,
Та не зглeда шестина юнаци,
Де влезная у нойната земня
Де згазна шесь саати место.
Тогай ги е она согледала,
Па извика нойна стара майкя:
„Леле мале, леле стара мале!
Скоро справи коня ластавица,
Изнеси ми той свилени барякъ,
Изнеси ми лека боздугана,
Да си идемъ по поле ширко,
Да пречекамъ шестина юнаци,
Да ги пита арватска девокя,
Що кять они у моята земня,
Що кять они земня да ми газатъ“.
Послуша я нойна стара макя,
Стара макя ала алетина,
Та й̀ справи коня ластавица,
Изнесе й̀ той свилени барякъ,
Та го поби на средъ на дворове;
Изнесе й̀ лека боздугана,
Изнесе й̀ сабля на зглобове,
Изнесе й̀ олова камджия,
Изнесе й̀ самура калпака.
Тогай слезна арватска девокя,
Тогай слезна отъ високи чардакъ,
Та се спраи, Богъ да я убие;
Па си яна коня ластавица,
Па го пущи подъ вишното небо,
Па пресретна шестина юнаци,
Пресретна ги у поле широко.
Ка видоя шестина юнаци,
Ка видоя арватска девокя,
Ка си лети подъ вишното небо,
Чудо сѫ се сички юплашиле,
Па пръсная шестина юнаци,
Па пръсная, море, побегная,
Побегная презъ поле широко,
Побегная кой на каде види!
Богъ я убилъ арватска девокя!
Ка си нишна олова камджия,
Ка я нишна презъ поле широко,
Сите ги е наедно собрала,
Сите ги е кодъ нея собрала,
Па ги редомъ мома испитуе,
Кой отъ де е и па отъ каде е
И какво се море називая.

Па си фрьли ноенъ самуръ калпакъ,
Па го фрьли на црьната земня,
На юнаци тиомъ отговара:
„Фала вазе, шестина делии!
Който може калпакъ да подигне,
Да го тури на негова глава,
Него чемъ си любе залюбити,
Я другите млади че погуба“.
Па фаная шестина юнаци,
Да се редатъ редомъ да си дигатъ,
Да си дигатъ самура калпака:
Наведе се Милошъ вреденъ юнакъ,
Да си дигне самура калпака;
Дига Милошъ калпакъ се не дига,
Едвамъ го е Милошъ бре повдигналъ,
Поместилъ го отъ црьната земня.
Па го зема Янкула войвода,
Та го дигна Янкула войвода,
Та го дигна едвамъ до колена.
Па го зема Момчилъ добаръ юнакъ,
Онъ го дигна едвамъ натъ колена;
Па го зема Груица детенце,
Та го дигна едвамъ до поноко.
Па го взема Рельо шестокрило.
Онъ го дигна до белото грьло.
Редъ е дошло Марко̀ти юнака.
Та го зема Марко Кралевиче —
Оно било по̀-юнакъ отъ сите —
Онъ го дигна по̀-горе отъ сите,
Салъ го Марко на глава не тури.
Разлюти се арватска девокя,
Сите ги е по еднажъ шибнала,
Я Маркоте и двашъ и тришъ шибна.
Па ги забра арватска девокя,
Откара ги на нойните двори,
Затвори ги у кале голено,
У калето у темна зандана,
Дека нема сльнце да ги види,
Я камо ли човекъ да ги види!
Салъ имъ праща арватска девокя
Суа леба и студена вода,
Колко, богме, душа да имъ клъца.
Кога дойде на день на велидень
Она имъ праща той црьвеню яйце,
Имъ го праща у темни зандане,
Да познаятъ шестина юнаци,
Да познаятъ, де е день велидень;
Кога дойде на день на Гюргьовдень,

Сама ойде арватска девокя,
Сама ойде у темни зандани,
Отнесе имъ това вакло ягне;
На юнаци потио говори:
„Фала вазе, шестина юнаци!
Да ядете това вакло ягне,
Да знаете, де е день Гюргьовдень“.
И па ги е по еднъжъ шибнала,
Я Марката и двашъ и тришъ шибна.
Кога било на день на Петровдень,
Занесе имъ петровка ябука,
На юнаци тио отговаря:
„Фала вазе, шестина юнаци!
Да апнете, петровка ябука,
Да знаете, де е день Петровдень.
И па ги е по еднашъ шибнала,
Я Марката и двашъ и тришъ шибна.
Кога било на день на Никулдень,
Однесе имъ арватска девокя.
Однесе имъ у темни зандане,
Однесе имъ риба шаранова,
На юнаци потио говори:
„Такомъ Бога, шестина юнаци!
Да апните риба шаранова,
Да знаете, де е день Никулдень“.
Па ги сите по еднъшъ шибнала,
Я Марката и двашъ и тришъ шибна.
Кога дойде на день Йовандень,
Занесе имъ у темни зандане,
Занесе имъ вода леденица,
На юнаци потио говори:
„Фала вамо, шестина юнаци!
Да пийнете вода леденица.
Да знаете, де е день Йовандень“.
И па си е по еднъшъ шибнала,
Я Марката и двашъ и тришъ шибна.
Па седная шестина юнаци,
Па седея у темни зандане
Нито мало, нито па е ногу,
Таманъ тову три години време!
Кога било на день на велидень,
Справила са арватска девокя:
Премени си у свилно оруо,
Па си яна война добра коня,
Та си ойде цръкви на преческе.
А що бея шестина юнаци,
Нимъ се вече, море, досадило,
Досадило и па додеяло,

Додеяло у темни зандане!
Сичките са у коси утанали.
Дума дума Марко Кралевиче:
„Фала вазе, петина юнаци!
Да мислиме, ка че да праиме,
Ега да се, море, избавиме,
Да бегаме отъ темни зандане!
Еве стана три години време,
Клета да е арватска девоия,
Ка ни дръжи у тевни зандане,
Не ни пуща, нити па ни губи!“
А що беше Рельо шестокрильо,
Проговори Рельо шестокрильо:
„Фала вамо, петима юнаци!
Лесно чеме отукъ излезнати:
Тука има нать темни зандане,
Тука има кумине високи,
Язе чемъ ви йотъ тамо изнесемъ,
А за после ка че да праиме?
Ке ни згледа арватска девоия,
Сите че ни до единъ погуби.“
Отговарать петина юнаци:
„Фала тебе, Рельо шестокрильо!
Тизе после на назе остави,
Салъ ни отъ тукъ, Рельо, ти избави.
А що беше Рельо шестокрильо,
Оно има до шесь чифта крила.
Па си фана Милоша юнака,
Изнесе го низъ темни зандане,
Изнесе го низъ високи кумине.
Па се връна Рельо шестокрильо,
Та си зема Янкула войвода,
И него е нисъ занданъ изнесло.
Па се връна Рельо шестокрильо,
Си юнаци нисъ занданъ изнело.
Редъ е дошло Марките юнака.
Па го зема Рельо шестокрильо,
Подигна го, оно се не дига:
Тежко било, Богъ да го убие!
Провикна се Марко Кралевиче:
„Леле Рельо, леле мили брайно!
Дигай брайно, ега ме надигнешъ,
Да ега ме отъ тука избавишъ,
На неволя и ти че се найдешъ
И я чемъ си тебе помогнати.
Па го взема Рельо шестокрильо,
Дига Рельо возъ високи куминъ,
Гючъ-беля го возъ коминъ изнесе!

Проговори Рельо шестокрильо:
„Фала Марко, фала Кралевиче,
Проклеть да си, сръце ми йоткина!“
Излезная шестина юнаци,
Излезная подъ Арвата града;
Па бутная шестина юнаци,
Бутная си презъ поле широко,
Та връвея три дня и три нощи.
Емъ си връвать, емъ се обръщая,
Гони ли ги арватска девокя.
Клета да е арватска девокя!
Замала е тая чесна комка,
Па се назадъ на двори връналa,
Па я нещо дремка одремало,
Та легнала майце на свутеве.
Ка заспала, санокъ санувала,
Горокъ санокъ мома санувала.
Санувала змия тройоглава,
Че испила нойно клето сръце!“
Собуди се арватска девокя,
Па на макя потио говори:
„Леле мале, леле стара мале!
Лошъ самъ санокъ язе санувала,
Далъ е на зло, илъ е на добро?
Една змия, мамо, тройоглава,
Ми изеде мое клето сръце.“
Отговаря нойна стара макя:
„Фала щерко, арватска девокьо!
У неделя санокъ се не згажда,
У неделя, на день на велидень.“
Богъ я убилъ арватска девокя!
Сетила се, Богъ да я убне,
Сетила се, де е день велидень,
Па си зема той цръвено яйце,
Па си пойде у кале да иде,
Да обиде шестина юнаци,
Да имъ даде той цръвено яйце,
Да имъ каже, де е день велидень.
Кога влезна у кале гулемо,
У калето, у тевни зандане,
У калето нийде никой нема!
Разлюти се арватска девокя,
Па се връна дома на дворове,
Йотъ далеко иде и си вика:
„Леле мале, леле мила мале!
Изведи ми коня ластавица,
Та ми справи коня ластавица,
Да си гонимъ шестина юнаци.“

Па се качи на кули високи,
Та си зема той тънки пусули
Та разгледа нагоре надоле,
Нагоре, надоле презъ поле широко.
Согледа си арватска девокя,
Согледа си шестина юнаци,
Дека бегатъ презъ поле широко.
Па си слезна отъ високи кули,
Соблече си руо девойочко,
Та облече руо башъ юначко.
Па си зема сабля на зглобове,
Па си зема той леки топуза
И си зема той свилени барякъ
И си зема той олова камджия,
Па си тури тоя самуръ калпакъ,
Па си яна коня ластовица
Тури нога у десна зенгия,
Дуръ да тури море и оная,
Виуръ ветаръ подъ ясното небо!
А що бея шестина юнаци,
Ка видоа арватска девокя,
Де ги гони, Богъ да я убие,
Сите сж се у чудо сториле,
Па незнаятъ, ка че да си прая
А що беше Марко Кралевиче
Итро било Богъ да го убие
На юнаци потио говори:
„Фала вазе, петина юнаци!
Да що сте се толко уплашиле,
Уплашиле, йоще устрашиле?
Връвете си по друми широки,
Я че седа на шарена чешма,
Да си чекамъ арватска девокя.“
Слушая го шестина юнаци,
Та ойдоа по друми широки,
Онъ остана на шарена чешма,
Да си чека арватска девокя.
Итро било Богъ да го убие!
Соблече си неговото руо,
Та облече руо калугерско,
Направи се цръна калугера,
Па си седна на шарена чешма.
Ете иде арватска девокя,
Де си лети подъ вишето небо,
Запрела се на шарена чешма,
Непозна си Марката юнака!
Па на Марко потио говори:
„Такомъ Бога, цръна калугеро!

Одъ де идешъ и на каде идешъ?
Не виде ли тука да проминатъ,
Да проминатъ шестина юнаци?“
Калугеръ ѝ потио говори:
„Чуешъ мене, арватска девокя!
Проминая още вчера дзаранъ,
Сега са си яко на далеко;
Не че да мошъ тизе да ги стигнешъ!
Язе чемъ ти друго йотказати,
Ама немой за кусуръ да ловишъ:
Емъ си юнакъ, юнакъ надъ юнаци,
Па си жена, като сака жена!
Тизе не мошъ коня да си яздишъ,
Да си яздишъ като си юнаци,
И си не мошъ сабя да си вpътишъ,
Да си вpътишъ като си юнаци:
Коня яздишъ, богме, като жена,
Сабля вpътишъ, богме, йошъ по-лошо!
Я си слезни отъ коня ластавица,
Да я яне цpъна калугера,
Да си видишъ, ка калугеръ язди,
Да си видишъ, ка калугеръ вpъти,
Ка си вpъти тая остра сабля,
Ка се игра калугерско оро,
Да си викашъ до жива живота:
Богъ да прости цpъна калугера,
Де ме учи, коня ка се язди
Де ме учи, сабля ка се вpъти,
Де ме учи калугерско оро.“
Не сети се арватска девокя —
Ели си е жена краткоумна,
Краткоумна, жена длъгокоса —
Она се е лесно излагала.
Па си слезна отъ коня на земи,
Предаде си коня ластавица,
Предаде си сабля на зглобове,
Предаде я цpъна калугера.
Па си скокна цpъна калугера,
Та си метна коня ластавица,
Разигра го нагоре, надоле,
Па си нишна сабля на зглобове,
Та пресече арватска девокя
Пресече ѝ тънки половини,
Алъ девокя баре ичъ не чуе!
Па си нишна цъpна калугера,
Па си нишна сабля на зглобове,
Отсече ѝ нойна руса глава.
Проговори цpъна калугера:

„Богъ те убилъ, арватско девокьо,
Те ти тебе калугерско оро!
Не позна ли цръна калугера,
Дека си е Марко Кралевиче?“
На Марките глава отговори:
— Богъ те убилъ, Марко Кралевиче!
Да защо ме ти така измами?
Язе не чехъ тебе да си губа;
Чехъ да губа петина юнаци,
А тебе чехъ любне да залюба.
Проклетъ да си одъ мене, одъ Бога!
Мене тука гробо че ми баде,
Я отъ тебе нийде гробъ да нѣма!“
Я що беше Марко добаръ юнакъ
Пущи коня, коня ластавица,
Та пристигна петина юнаци,
Та ги стигна у тесни клисури,
Одъ далекомъ иде и си вика:
„Стойте, стойте петина юнаци!
Богъ да прости арватска девокя!“
Я що беа петина юнаци,
Сите са си па земи паднале
На Марките поклонъ напраия,
И по редъ му рака цаливая.
Па се сите надзадъ повръная,
У онойго у Арвата града,
Та личия по арватска земя,
Де убия арватска девокя,
Избавия клети сиромаси!
Собрая се клети сиромаси,
Напраия гозба превелика.
Си юнаци даре дарувая:
Секо момче по едно оруже,
Я момите свилена кошуля,
Я Марките йоще дарувая
Дарувая моминото руо,
Дарувая момините двори
Со се кащи, со се покащнина.

49.

Арватка дѣвойка и триесе юнаци; Марко я убива со превара.

Седи Марко, та съ макя вечера
Суа леба и вино цървено.
Онъ вечера, макя не вечера:
Макя сина се у очи гледа.
Марко си потихо говори:

„Бре вечерай моя стара мале!“
Она рекла: „вечерай ми Марко,
Вечерай ми Марко, мили сине;
Тфоя макя милос' не вечера,
Де е макя сина исчувала,
Де е макя юнака родила!“
Марко й потио говори:
„Мучи, мучи моя стара мале!
И ти ли си сина исчувала?
И ти ли си юнака родила?
Юнакъ има подъ мишка ме носи!“
Расплака се Марковата макя . . . . . .
Досети се Марко вреденъ юнакъ,
Па на макя потио говори:
„Мучи, мучи моя стара мале;
Не' де кажа арватка девойкя,
И она ме подъ мишка носеше,
Ама съмъ я мале погубило.
Ние бе'ме триесе дружина,
Собра̀ме се подъ Арвата града,
Тамъ найдо̀ме една бела чешма,
На чешмата дърво отъ борикя.
На дървото камикъ воденички.
Чрди'ме се триесе юнаци,
Чуди'ме се, мале, дзвери'ме се:
Кой ми тури дърво отъ борикя,
Кой ми тури камикъ воденички!
Провикна се козарче низъ гора:
„Чудете се, триесе дружина,
Чудете се и не чудете се!
Щото ми е дърво отъ борикя,
Това ми е арватки вретено;
Щото ми е камикъ воденички,
Това ми е прешленъ на вретено!“
А намъ ни се върло не засфиде,
Та стана'ме триесе юнака,
Та ойдо'ме у Арвата града.
Почука'ме на порти железни,
Почука'ме, мале, новика'ме:
„Тува ли си арватко девойке?
Тува ли си море, я излевни!
Отфори ни той железни порти: —
Зажени'ме Милоша юнака;
Зажени'ме, та ке те водиме!“
Немало я арватка девойкя,
Немало я, мале, да излезе.
Излезнала по̀-стара робиня,
Излезнала, порти отворила.

Проговори по́-стара робиня:
„Я елате, триесе юнаци;
Тука нема арватка девойкя,
Отишла е на земя запада,
Отишла е земя да обиде“.
Па влезнали триесе юнаци,
Насла́зиле отъ добрите коне,
Па поби'а тия буйни копе,
Навезали нийни добри коне —
Чекали са Арватка девойкя.
Кога било у ношъ, у полуношъ,
Загреала една ясна дзвезда,
Загреала отъ земя запада.
Греомъ грее, на порти догрее;
Та не ми е тая ясна дзвезда,
Нело ми е арватка девойкя;
Па влезнала у равни дворове.
Нарипали триесе юнаци.
Арватка имъ потно говори:
„Добре дошли триесе юнаци!“
„Добре нашли, арватко девойкьо!
Зажени'ме Милоша юнака,
Зажени'ме, за тебе дойдо'ме,
Дойдо'ме, та че те водиме!“
И она се море зарадува.
Искачи ги високи чърдаци,
Започели вино да си пия.
Търгна сабя, Марко вреденъ юнакъ,
Търгна сабя тамъ да я погуби.
Арватка се море разлютила,
Земала си троостру камджиа,
Та забрала триесе юнаци,
Накара ги у кале арватцко,
Накара ги, та ги затфорила,
Та лежали до день до великдень.
Кога било на день на великдень,
Излезнали Арватки девойки,
Излезнали оро да играя;
Нема юнакъ оро да си води!
Пожали се арватка девойкя:
„Я си имамъ триесе юнаци,
Че извадимъ оро да си вода!“
Извела ги арватка девойкя.
Не могли са оро да й вода,
Па земала троостру камджиа,
Накара[1]) ги у кале арватцко,
Накара[2]) ги, па ги затфорила,

[1]), [2]) Въ ориг. погр.: накара*ла*.

Па е ошла оро да си води.
Закукало пиле кукавица,
Закукало на джамна пенджера,
Малко кука, алъ повече дума:
„Сите си ги на влакно изведе,
Салъ остана Марко вреденъ юнакъ
И негова Шарца добра коня“.
Па си дошла арватка девойка.
Що да види море, що да чуе! —
Избегнали триесе юнаци,
Салъ останалъ Марко вреденъ юнакъ
И негова Шарца добра коня.
Разлюти се арватка девойка,
Врана коня на голина явна,
Та одгони триесе юнаци.
Погледалъ е Марко вреденъ юнакъ,
Какво си е брави отфорая,
Какво си е брави затфорая.
Па се справи Марко вреденъ юнакъ:
Премени се руо калугерско
И загърна кожуфъ калугерски
И си турилъ капа калимавка
И си зема Марко патерица,
Патерица, Марко, позлатена.
Па се качи на добрата коня
Па си ойде на равни друмове,
Та е стигналъ арватка девойка.
Арватка му потио говори:
„Айде, айде църно калугерче,
Айде, айде да си бързиме“.
А онъ реколъ: „такомъ, такомъ Бога,
Такомъ Бога, гиздава девойкьо!“
Я не можемъ съ тебе да се бързимъ:
Моя коня, коня аджамия,
Тфоя коня, коня акаллия“.
Проговори Марко вреденъ юнакъ:
„Такомъ Бога, гиздава девойкьо!“
Нещо ти се чижма подмакнала,
Подмакнала надъ нога десница,
Наведи се чижма да потъргнешъ.
Измами се Арватка девойка,
Наведе се чижма да натъргне,
Онъ извади лека боздугана,
Та а удари тънки половини,
Дека у се джубе раздваяше,
Одъ едного двамина станала.
Па си зема она добра коня,
Та одгони триесе юнака.

Ка видоа Маркоти юнака,
Они пища като люти змии.
Марко си имъ потио говори:
„Не бойте се, триесе юнаци!
Сега нема арватка девойкя,
Погуби'си арватка девойкя! —
Па си ошли дома на дворове.

50.

Марко се сражава съ незнайна дѣвойка.

Марко оди у Легена града,
А майкя му у незнайна земня,
Па на майкя потиомъ говоре:
„Леле мале, леле стара мале!
Като седишъ у незнайна земня,
Та има ли незнайни делии?“
А майкя му потио отговара:
„Тука има незнайни девойки,
А то нели незнайни делии“.
Доде они това продумаа,
Дочула ги незнайна девойкя,
Та отиде на Маркови порти.
Дваштъ чукнала, тришъ се провикнала:
„Излесъ, излесъ, Марко добаръ юнакъ,
Да идеме на Стара-планина,
На планина, на стари бойове,
Дека са се наши деди били,
Наши деди и па наши бащи,
Тамо да се боюмъ удариме,
Да видиме кой ще да надвие“.
Проговори Марко добаръ юнакъ:
„Стой почекай, незнайна девойкьо!
Да наостра моя остра сабля,
Да си туря пушки у кубуре,
Па да идеме на Стара-Планина,
Тогай да се бойомъ удариме“.
Проговори незнайна девойкя:
„Айде, айде Марко добаръ юнакъ!
Айде, айде на Стара-планина,
Немамъ време, кога да те чакамъ.
И я нося сабля неострена,
И я нося пушки безъ кубуре“.
Па ойдоа на Стара-планина,
На планина, на стари бойове,
Дека са се нихни деди били,
Нихни деди и па нихни бащи.
Удариа бойомъ да се биятъ,

Та са биа три дни и три нощи,
Та са биа и цала неделя:
Отъ Маркоти църни кърви течатъ,
Отъ девойкя синъ се огинь сева.
Проговори Марко низъ бойеве:
„Леле брайно, леле мили брайно!
Дека да си, сега тука да си,
Да ми малку въ бойеве помогнешъ".
Дочулъ го е братъ му отъ планина,
Дека коси трева детелина.
Провикна се братъ му отъ планина:
„Бий се брайно, не подавай ѝ се,
Баремъ язе въ боя да не влазамъ,
Баремъ язе ножъ да не кървава.
Кой ни види, ще да ни се смее,
Кой ни чуе, шега ще си бие:
Дека се е чуло и видело,
Два юнаци сасъ една девойкя
Да се биетъ три дни и три нощи!"
Провикна се Марко отъ планина:
„Леле сестро, леле мила сестро!
Дека да си, сега тука да си,
Да ми малку у боя помогнешъ".
Дочула го сестра одъ белило,
Па на Марко потиомъ говоре:
„Бий се брайно, неподавай ѝ се!
Бръкни брайно у десната чизма,
Та извади това влашко ноже,
Та убоди мома въ половина,
Момите са тамо яко слаби".
Послуша я Марко добаръ юнакъ,
Та си бъркна у десната чизма,
Та извади това влашко ноже,
Па убоде мома въ половина
И така се отъ нея избави.

51.

Марко Кралевичъ и жълта базиргяна.

Чуйте стари, приказуйте млади!
Посили се жълта базиргяна,
Посили се по Солуна града,
Та погуби седъмдесе краля
И погуби осъмдесе бана.
Направилъ е деветъ бели кули,
Деветъ кули отъ юначки глави,
Портите имъ отъ юнаци ржце.

Туку годи Марко да погуби,
Па че плени чиста Света-гора,
Де изгори бели манастири,
Че изгори Илиндаръ манастиръ,
Че погуби стари егумене,
Че погуби сички ученици,
Че изгори книги вангелии —
Всички народъ безъ законъ че стане.
Прати писмо жълта базиргяна,
Па го прати чиста Света-гора:
„Много здраве, старъ егуменъ Славе!
Да ми дадешъ чиста Света-гора:
Ако сакашъ, съ пари че я купимъ,
Ако нечешъ, зорле че я земемъ“.
Отговаря старъ егуменъ Славе:
„Ей фала ви, триста егумене,
Какво че ме вие научите?“
А они му верно отказуя:
„Ей фала ти, старъ егуменъ Славе!
Пиши писмо по сите крайнини,
Ега има юнакъ да се найме,
Да излезне юнаку насреща,
Да излезне жълту базиргяну,
Да отъвне чиста Света-гора“.
Послуша ги старъ егуменъ Славе.
Исписалъ е старъ егуменъ Славе,
Исписалъ е тия бели книги,
Распрати ги по сите крайнини;
Нема никой юнакъ да се найме,
Да излезне юнаку насреща,
Да си ване жълта базиргяна,
Да отъвне Илиндаръ манастиръ.
Отговара старъ егуменъ Славе:
„Ей фала ви, триста егумене,
И виека премлади дьечета.
Пратихъ писмо по сичката земя,
Нема никой юнакъ да се найме,
Да излезне юнаку насреща,
Да излезне жълту базиргяну,
Да отъвне чиста Света-гора;
Като нема юнакъ да се найме,
Хайде бари да я продадеме,
Негли сички само да гинеме.
Викнали сж триста егумене:
„Ей фала ти, старъ егуменъ Славе!
Я упущи троица телале,
Нека личатъ по Солуна града,
Белки некой юнакъ че се найме,

Та ега би Гора отървало,
Да отъвне чиста Света-гора.
Хока телалъ три дни и три нощи,
Та си хова по Солуна града:
„Продава се чиста Света-гора,
Има некой пари да я плати,
Ама нема юнакъ да се найме,
Да излезне юнаку насреща.
Да излезна жълту базирляну;
Треки день, е брате, наступило,
Ка излезна жълта базиргяна“.
Отговаря жълта базиргяна:
„Ей фала ти, старъ егуменъ Славе!
Думай сега колко пари сакашъ“.
Отговара старъ егуменъ Славе:
„Ей фала ти, юнакъ надъ юнаци!
Я не знаемъ колко да ти сакамъ,
Съ божя воля, колво що обичашъ,
Цана нема, ни се па продава“.
Отговара жълта базиргяна:
„Ей фала ти, старъ егуменъ Славе!
Да докарашъ четиресе маски,
Да товаришъ само суо злато,
Суо злато се жълти жълтици;
Да докарашъ още деветь мъсеки,
Да товаришъ сички рубиета;
Я имане съсъ брой не че бройшъ,
И оние ока злато не че меришъ, —
Колко можешъ, толко че да дигнешъ“.
Съсъ две думи пазаръ направили,
У пазаръ си рака целивали.
Отговара жълта базиргяна:
„Ей фала ти, старъ егуменъ Славе!
Като ойдешъ въ чиста Света-гора,
На секаде аберъ да оставишъ,
По сви места, бели манастири,
Най-повече Илиндаръ манастиръ,
Да излиза стари егумене,
Да излиза изъ бели манастиръ,
Немой никой книги да износи,
Че да пратимъ моите гавази,
Де ги срещна, тамъ че да ги губа“.
Завика се старъ егуменъ Славе.
Той се й чуло по сите крайнини:
„Продаде се чиста Света-гора,
Та я купи жълта базиргяна,
Емъ че излезе чиста Света-гора,
Че изгори бели манастири,

Че изгори Илиндаръ манастиръ,
Че погуби сички ученици,
Че изгори книги вангелии —
Сички народъ безъ законъ че стане“.
Той се й чуло по сите крайнини,
Па се дочу до Прилепа града.
Нажали се Марко Кралевике,
Па на майкя тогай отказуе:
„Леле мале, леле стара мале!
Посили се жълта базиргяна,
Посили се по Солуна града,
Та погуби седъмдесе краля
И погуби седъмдесе бана,
Кралиците млади изпороби.
Направилъ е деветъ бели кули,
Деветъ кули отъ юначки глави,
Портите имъ отъ юначки рѫце;
И е купилъ чиста Света-гора,
Тежко, ѓорко имане заплатилъ;
Емъ че плени чиста Света-гора,
Че изгори бели манасире,
Че изгори Илиндаръ манастиръ,
Че погуби стари егумене,
Че погуби сички ученици,
Че изгори книги вангелии —
Сички народъ безъ законъ че стане.
Леле мале, моя стара мале!
Дали можемъ юнакъ да се наймемъ
Да отъвнемъ чиста Света-гора?
Че оставимъ споменъ на земята;
Ако можемъ и я да погинемъ,
Па за вера, мале, че погинемъ“.
Отговара нему стара майкя:
Ей фала ти, Марко, мили синко!
Просто да е синко отъ менека:
Да отидешъ у бой да нападнешъ,
Отъ мене ти много изинъ имашъ,
Да се биешъ съ жълта базиргяна;
Ако можешъ Гора да отъвнешъ,
Че оставишъ споменъ на земята,
Се греове Господъ че ти прости“.
Везе изинъ Марко Кралевике,
Отъ негова мила стара майкя.
Пише писмо Марко Кралевике,
Па го прати до Солуна града,
Па го прати жълта базиргяна:
„Миръ си води жълта базиргяна!
Не ти давамъ чиста Света-гора,

Не ти давамъ Илиндаръ манастиръ.
Че ти сечемъ нодзе до колена,
Че ти сечемъ ржце до рамена".
Ка го везе жълта базиргяна,
Като везе това бело писмо,
Емъ го чети, емъ друго писува,
Па го прати до Прилепа града:
„Много здраве, Марко Кралевике,
Утро рано кодъ мене да дойдешъ,
Да ти видимъ твоето юнаство:
Ако бждешъ пô-юнакъ отъ мене,
Просто да е чиста Света-гора,
Заплатихъ я, па че ти я дадемъ.
Ако ли съмъ пô-юнакъ отъ тебе,
Язе, Марко, не чемъ да те губимъ,
Че те ковемъ на моите врати,
Кой те види мене да завиди,
А на тебе, Марко, да зафаля,
Че си чуенъ по сите крайнини."
Рано рани Марко Кралевике,
Рано зоби Шарка добра коня,
Назоби го съ цървена ченица,
Напои го вино троегодско.
Качилъ се е коню на рамена,
Право кара у Солуна града,
Тамо го е зора зазорила.
Край Солуна кале заградено,
У калето деветъ бели кули,
На кулите жълта базиргяна.
Като виде жълта базиргяна,
Че престига Марко Кралевике,
Нема кога коня да си стега,
На уяна коня на гоища
И си везе тежка топузина.
Съ редъ излезна съ Марко Кралевике.
Ка го виде Марко Кралевике,
Уплаши се Марко Кралевике,
Че е горко, юнакъ надъ юнаци.
Шарко коня на Марко думаше:
„Бегай, Марко, назадъ да бегаме —
Пô-юнакъ е, Вогъ да го убие!"
А Марко си на Шарко думаше:
„Айде, айде Шарко, добра коньо,
Я че гинемъ и неска и утре;
Що че бжде, сега нека бжде."
Те станали среща да си стоя,
Две сж си думи продумали.
Отговаря жълта базиргяна:

„Ей фала ти, Марко Кралевиће!
Да ти ли си юнакъ надъ юнаци?
Стани Марко на нишанъ да стоишь,
Ида, Марко, съ тебе да се биемъ.“
Стана Марко на нишанъ да стои.
Дига топузъ жълта базиргяна:
Щото беше Марковата коня,
Стана коня като вълко яйце.
Богъ да бие жълта базиргяна,
Не нишани Марко Кралевиће,
Но нишани коню у гърдите.
Като фърли жълта базиргяна,
Марко коня била талимлия,
Талимъ знала съ бугарско юнаство,
Та се сравни съ църната земя.
Превърли го жълта базиргяна.
Тогай Марко славно че да фърля.
Ка му стана жълта базиргяна,
Ка му стана на нишанъ да стои,
Тогай Марко славно че да фърля.
Като дига Марко Кралевиће,
Като дига тежка топузина,
Та удари жълта базиргяна,
Удари го у белите вежди,
Разцапи се топузъ на четири.
Това юнакъ не чуе, не ае,
Току ми е дума продумало:
„Ей фала ти, непознатъ юначе!
Каква дума точки удумахме,
Оти, Марко, на дума не стоя?“
А Марко му тогай отказуе:
„Мене ми е сърце дълговечно,
И моя е дума православна,
Я да стоимъ, сърце ми не стои.“
Отговара жълта базиргяна:
„Да идеме подъ Солуна града,
Тамо има единъ бели камикъ,
Че метаме тоя бели камикъ;
Ако бъдешъ по-юнакъ отъ мене,
Ти че, Марко, мене да надметнешъ;
Ако ли съмъ по-юнакъ отъ тебе,
Язе, Марко, не чемъ да те губимъ;
Че те ковемъ на моите врати,
Кой те види, мене да завиди,
А на тебе, Марко, да зафаля.
Като стана Марко Кралевиће,
Ка ойдоха подъ Солуна града,
Подъ Солуна скала халовита.

Като рипа Марко Кралевике,
Та пригърна той бели камикъ;
Тежко, горко му е натежало;
Па го фърли съ негово юначество.
Полетелъ е три саата време:
Като везе жълта базиргяна;
Като везе той бели камикъ,
Па го фърли презъ поле широко,
Нигде нема камикъ да си падне,
Дуръ не мина презъ Белото море.
Върло се е Марко уплашило.
Проговори жълта базиргяна:
„Ей фала ти, Марко Кралевике!
Хайде д'идемъ у Солуна града,
Че рипнеме презъ моите кули:
Ако да си по-юнакъ отъ мене,
Тизе, Марко, мене че надрипнешъ;
Ако ли съмъ по-юнакъ отъ тебе,
Язе, Марко, не чемъ да те губимъ;
Че те ковемъ на моите врати,
Кой те види, мене да завиди,
А на тебе, Марко, да зафали,
Че си чуенъ по сите крайнини."
Ка ойдоа у Солуна града,
Ка ойдоа съ жълта базиргяна,
Ка ойдоа на белите кули,
Заигра се Марко Кралевике;
Туку зорле кули прерипнало;
Заигра се жълта базиргяна;
За деветъ е место прерипнало;
А на горе вишинъ надвишило.
Тогай Марко страшно се уплаши,
Тежко се е, горко, помолило:
„Ей фала ти, юнакъ надъ юнаци!
Отъ тебе-ка по-юнакъ не бива,
Ти си сега юнакъ надъ юнаци;
Коло имамъ молба да се молимъ:
Я по сега отъ тебе че гинемъ,
Да ме пустишъ до дома да идемъ,
Да се простимъ съ моя стара майкя,
Да ме знае, дека че погинемъ."
Отговара жълта базиргяна:
„Фала тебе, Марко Кралевике!
Просто да е, Марко, отъ менека,
Просто да е дома да си идешъ,
Да се простишъ съсъ твоята майкя.
Ютре рано кодъ мене да дойдешъ;
Язе, Марко, не чемъ да те губимъ;

Че те ковемъ на моите врати,
Кой те види, мене да завиди,
А на тебе Марко да зафаля,
Че си чуенъ по сите крайнини."
И Марко го верно послушало,
Стана Марко, та си дома ойде.
Кога ойде у негови двори,
Тежко се е, горко, уилило.
Стара го е майка посретнала
И на Марка дума продумала:
„Не бой ми се Марко, мили сине!"
А Марко й тогай отказуе:
„Стой, не думай моя стара мале,
Тежко, горко, моето юнаство!
Не ми й жалба, че чемъ да погинемъ,
Най ми й жалба, моя стара мале —
Баре, мале, салъ да ме погуби,
Тежко, горко кървзи че пролеемъ;
Нѫло, мале, нема да ме губи,
Че ме кове на негови врати,
Кой ме види, нему да зафали,
А на мене, мале, да завиди.
Я се чудимъ, моя стара мале,
Славно, право мене че погуби;
Нѫ се боимъ отъ мой славни народъ,
Се че, мале, да си приказуе:
„Не загина отъ милаго Бога,
Налъ загина отъ жълта базиргяна."
Прости мале, просто нека да е,
Малко, мале, тебе съмъ прегрешилъ."
Оттовара нему стара майкя:
„Ей фала ти, Марко, мили синко,
Салъ се небой Марко, мили синко!
Нали пита твоя стара майкя.
Отъ Бога си много дарба имашъ:
Преличи се, синко, предреши се,
Преличи се у просяшка руба;
Конь преличи у просяшка руба,
Та отиди утре на зарана,
Та отиди край Солуна града,
Край Солуна на белата чешма.
Тамъ излази жълта базиргяна,
Рано рани, предъ сълнце излази,
Тамъ си мие тие жълти нодзе,
И на гладно сърце вода пие;
За това е юнакъ надъ юнаци.
Премени се синко, предреши се,
Премени се у просяшка руба;

Конь преличи у просяшка руба,
Па отиди на белата чешма,
Край Солуна на белата чешма.
Той че дойде рано на чешмата,
Че си пие рано студна вода,
Че си мие тие жълти нодзе
И тамъ можешъ синко да го убишъ:
Като дигнешъ сабя дамаския,
Не мой удря презъ половината —
Каменито й неговото сърце,
Не че може па да го погубишъ —
Нало махай доле презъ нозете,
Отсечи му нодзе до колена,
Та па бегай, колко че си можешъ.
Послуша я Марко Кралевике.
Като яхна Шарка добра коня,
Право кара край Солуна града,
Право кара на белата чешма;
Пусти коня трева да си пасе
И на Шарко тогай отговара:
„Фала тебе, Шарко добра коня!
Ке те пущимъ при белата чешма,
Гледай, коньо, среща спроти мене,
Щомъ да дойде жълта базиргяна,
Веднѫгъ, коньо, кодъ мене да дойдешъ,
Че се качимъ тебе на рамена,
Па да бегашъ, колко що че можешъ.
Като ойде Марко Кралевике,
Като ойде край Солуна града,
Край Солуна на белата чешма,
Пусти коня трева да му пасе
И на коня тогай отговара:
„Ей фала ти Шарко добра коня!
Паси коню ситна бела трева,
Нѫло много трева па не ручи,
Нѫло гледай, коньо, у менека.
Щомъ да дойде жълта базиргяна,
Веднѫгъ, коню, до мене да дойдешъ,
Че се качимъ на твои рамена,
Съсъ божата сила тамъ да бегашъ,
Че той е юнакъ надъ юнаци.
Рано било тамо, бре, предъ сълнце,
Ето иде жълта базиргяна.
Като дойде на белата чешма,
Емъ си язди коня на голища:
„Богъ помага, божа просечина!“
А Марко му тогай одговара:
„Далъ Богъ добро, юнакъ надъ юнаци!“

„Ей фалѝ ти, божа просечина!
Привани ми моя добра коня.
И Марко му коня привнало:
Съ левѫ рѫка неговата коня вани,
Съ десна рѫка на Шарките мина:
„Ела при мене Шарко добра коня“
Богъ да бие жълта базиргана,
То е била страшна халетина!
Тамо била съ девете шопки чешма,
Осъмъ шопки базиргани затисна,
На девета вода че си мие,
Че е било юнакъ надъ юнаци.
Марко седи сепръ да си чини.
Като тъгна сабля демиския,
Отсече му недзе до колейа.
Шарко коня скоро при него е,
Рипа Марко коню на рамена.
Побегналъ е Марко Кралевике,
Побегналъ е презъ поле широко.
Ка го погна жълта базиргана;
Ка го погна безъ недзе по него,
Та го гони три саати време.
Уплаши се Марко Кралевике,
Безъ малъ го е треска начала,
Та го треси три недели време.
И тогай се Марко прославило,
Че отъвна чиста Света-гора
И отъвна Илиндаръ манастиръ
И погуби жълта базиргана.
Като дочу старъ егуменъ Славе,
Веднѫгъ срѣтна Марко Кралевике,
Много му е зияветь правило:
И тогай се народъ освободи,
Че погуби Марко Кралевике,
Че погуби жълта базиргана;
Сички народъ беше остраминло,
Света-гора беше опленило
И егумене беше изгубило.
Що сѫ книги днеска литургийски,
Се то време чеше ги изгори,
Сички народъ чеше да остраши
И безъ законъ чеше да остане.
Па е славно Марковото име:
Каковъ зогунь що се направило
Въвъ бугарски земи на навреде,
Се е Марко насреща излело;
Никаде се Марко не посрами
И днесна е нему славно име.

52.

Марко и жълта чифутина.

Седна Марко съ майка да вечера,
Па се Марко подъ мустаке насмихна:
Съгледа го Марку стара майка,
Па Маркоти тихо говори:
„Фала тебе, Марко мило чедо!
Що се чедо подъ мустаке насмиваше?
Далъ се смееше на суа вечера,
Илъ се смееше мене на старости“?
А Марко й тихо говори:
„Фала тебе, моя стара мале!
Ни се смеемъ на суа вечера,
Ни се смеемъ тебе на старости;
Старости са секого стигнали,
Старости че и мене да стигнатъ.
Вечера е добра божа дарба:
Я се смеемъ жълта чифутина,
Че се фалила жълта чифутина,
Да собере три илади войска,
Да ги води чиста Света-гора,
Да разбие Илиндаръ манастиръ,
Да потроши куни и кърстове,
Да обере злато, бело сребро.
Я се чудимъ, моя стара мале,
Я се чудимъ, мале, на се доверимъ,
Да ли д'идемъ, мале, да си вардимъ,
Да си вардимъ чиста Света-гора“!
А майкя му тихо говори:
„Фала тебе, Марко мило чедо!
Не мой ми се съ евреи зафата,
Че що беше твойо стара баща —
Юнакъ беше Богъ да го убие —
Па одеше по чифута града,
По бугарии, по жълти еврейки.
Да не ти е жълта чифутина,
Да не ти е бащино колено,
Та че тебе младо да загинешъ!“
Не слуша я Марко Кралевичи,
На си стегна коня Шаргалия,
Та си отиде чиста Света-гора,
Па си поби, бре, бела чадъра,
А коня си задъ чадъръ привеза.
Па си легна Марко часъ да преспи,
А коня го съ десна нога бие:
„Стани, стани Марко Кралевичи,
Че си иде жълта чифутина

И предъ него три иляди войска".
Събуди се Марко добъръ юнакъ.
Кога виде три иляди войска,
Той надиесе калпакъ надъ очите,
Па порони сълзи дуръ до земи.
Съгледа го коня Шаргалия,
Па Маркоти потио говори:
„Не бой ми се Марко, мой сайбийо!
Илядо са голи арнауте,
Илядо са се църни цигане,
Илядо са се жълти чифуте;
Илядо кемъ я подъ нозе тури
И илядо ке сабля пресекти;
Илядо са се жълти чифуте,
Чифуте са много пабажливи,
Си илядо одъ стра че изгина."
Тогай стана Марко Кралевичи,
И отвори сабля кулаклия,
Па возседна коня Шаргалия,
Разигра го низъ поле широко,
Та е срещалъ три иляди войска.
Каде мина, се леши направи:
Илядо е съсъ сабля пресекалъ
И илядо конь подъ нозе турилъ
И илядо отъ страхъ изгинали.
Па си пойде Марко добъръ юнакъ,
Па си пойде по равни друмове.
Конь играе, равни друми копа,
Друми копа, темни прахи дига.
Тугай срещна жълта чифутина,
Че се вози у железни кола,
Карае го дванаесе чифта,
Дванаесе чифта се брези биволе.
Тръгна сабля Марко добъръ юнакъ,
Отсече му пуста жълта глава.
Не падна му пуста жълта глава,
Закрепи се на жълти рамена,
Та е погналъ Марките юнака.
Марко бега презъ поле широко,
Емъ си бега, емъ си гласомъ вика:
„Скоро, бърже мои бре дружина!
Де сте, де сте, сега тува да сте.
Препрегуйте дърве и камене,
Да се съпне жълта чифутина,
Да му падне пуста жълта глава,
Че ме стигна, Богъ да го убие!"
Дочулъ го е Релю Крилатица,
Веднага е у бойове ошелъ,

Та препречи дърве и камене,
Та се съпе жълта чифутина,
Та му падна пуста жълта глава.
Повърна се Марко Кралевиче,
Па извади ноже църночрено,
Та е распралъ жълта чифутина,
Да му види онуй клето сърце.
Клета била жълта чифутина,
Та имала до три клети сърца:
Едното се таманъ преборило,
Другото се таманъ сабуждало,
А третьото хичъ не чуло.

53.

Марко се обложва съ евреи.

Обложилъ се млади Марко,
Съ чифуте, млади евреи:
За день земя да обиде,
За нощь небо да обиде,
Ке му дадатъ гулямъ бакшишъ:
Деветь дукяна жътици,
А десети карагрошове;
Ако ли ги не обиде,
Ке му зематъ пръвно любне,
Пръвно любне съ машко дете.
Па си стана млади Марко,
Та си ойде на дворове,
Па на любне говореше:
„Марие, любне Марие!
Искокни си на дворове,
Та извади добра коня,
Гулемъ облокъ си чинихме:
За день земя да обида,
За нощь небо да обида,
Ке ми дадатъ гулемъ бакшишъ:
Деветь дукяна жълтици,
А десети карагрошове;
Ако ли ги не обида,
Ке те зематъ съ машко дете“.
Мария му говореше;
„Море Марко, млади Марко!
Пусти ти били облоци!
Нема ли съ що облокъ да чинишъ?
Немашъ ли ниви, ливади,
Та з'мене облокъ да чинишъ?
Ако не те е за мене,
Не ли те е за детето?“

Па ойде любне Марии;
Па ойде любне въ ярето,
Въ ярето коня юнето,
Та изведе добра коня;
Добра коня шестокрила
И съ коня зборуваше:
„Мили коню; мило добре!
Бръже оди; мегданъ фърлай:
Пафтите си ке растура;
Нозете ти ке потикова;
Гердане ке си разнижа,
Гривата ке ти нанижа;
Да не не чифуте попленатъ!“
Стана Марко, млади Марко,
Та си яхна добра коня,
Тури нога на зенгия,
Отишелъ земя половина;
Дури онаа префрълилъ,
Обиде земя до крайнина,
И се връна Марко на назадъ.
Мина у сестра на южина;
Тури сестра му трапезата;
Седна Марко да ижнува.
Искокнала е сестра му;
Връза коне на дворове
И му тури ситно сено.
Млади Марко говореше:
„Ой ле сестро, мила сестро!
Ногува се бръже варвамъ;
Гулемъ облокъ сме чинили
Съсъ чифуте млади евреи:
За день земя да обида,
За нощь небо да обида,
Гулемъ бакшишъ ке ми дадатъ:
Деветь дукяна жътици,
А десети карагрошове;
Ако ли ги не обида,
Ке ми зематъ првнно любне,
Пръвно любне съ машко дете:
Чифуте чекатъ на двори,
Да ли ида, или не ида;
Да ми зематъ пръвно любне?“
Ка е дочула сестра му,
Искочила е на дворове;
Та е ошла при коне,
Отсекла му десно крило.
Па си стана млади Марко
Та си яхна добра коня.

Бръже кара, мегданъ не фръла,
Я Марко му говореше:
„Мили коню, мило добро!
Бръже карамъ, мегданъ не фръладъ,
Да ли це си назобано,
Или не си напоено,
Или ти са е додеало?
Не ли ти е, коню, жално
За моето пръвно любие,
За моето малие дете?“
А коня му говореше:
„Подигни ми сиво седло,
Да ми видишъ сите крила,
Сите крила тука ли са!“
Подигналъ е млади Марко,
Млади Марко сино седле,
Ега ли му нема десно,
Десно крило отъ коната!
Я конь му говореше:
Клета да е твоя сестра!
Отсече ми десно крило,
Та не мога да си ода“
Оди Марко, оди Марко,
Кога близу набдижи
Кае братови си дворове,
А ту вивна, кону може:
„Тука ли си, мили братко!
Я подай ми твоя коня,
Бръже дома да си стигна;
Клета да е наша сестра,
Отсече ми на коната,
На коната десно крило.“
Даде брата Марко коня.
Бръже оди, дома стигна,
На порти висеа евреи!
Ка си дойде млади Марко,
Ойдоа си млади евреи.
Не му зеа пръвно любие,
Но имъ зема млади Марко
Деветь дукяна жълтици,
Десети царагредове.

54.

Марко и Филипъ Маджаринъ.

Седи Марко съ майко та вечеря
Соль и леба и вино цървено,
Пай се Марко подъ мустака смее.

Съгледа го нему стара майкя,
Та па Марку потио говори:
„Чедо мое, Кралевиче Марко!
Що се сине подъ мустака смеешъ?
Далъ се смеешъ майци на староста,
Елъ се смеешъ на суе вечере,
Елъ се смеешъ любе на грозости?“
А Марко си на майкю говори:
„Вала мамо, вала стара мамо!
Ни се смеемъ тебе на старости —
Кой се роди, секой че старее;
Ни се смеемъ на суе вечере —
Соль и леба ело господарско;
Ни се смеемъ на моето любе —
Лице божьо либе е кралево;
Нелъ се смеемъ Филипу юнаку,
Щото си е отъ Маджара града.
Погубилъ е тъкмо седъмъ краля,
А заробилъ до седъмъ кралице;
Завалилъ се, моя стара мамо
Да си губи още три юнака:
Едно ми е Кралевиче Марко
Отъ Вароша, отъ Прилепа града;
Друго ми е Янко добъръ юнакъ,
Отъ Вароша, отъ Косова града;
Трекьо ми е Рельо Крилатиче.“
Па си Марко на майкю говори:
„Вала мамо, вала старо мамо!
Лъсно, мамо, мене че погуби
И лъсно че Янка да погуби;
Я се чудимъ, кико че да Рельо погуби:
Онъ се бие съ магли и ветрове.
Вала мамо, вала стара мамо!
Дали, мамо, дома да му идемъ,
Или, мамо, тува да го чекамъ!“
А майкя си на чедо говори:
„Чедо мое, Кралевиче Марко!
Боле, сине, на ноге му иди.
И двама сте два добри юнака,
Кой да гледа ваши ясни кърви.“
Веднъкъ Марко мана да вечера,
Па улезе у ладни яаре,
Та посправи Шарца отъ мегдана.
Изведе га предъ свои дворове,
Приведе га на бело камене,
Па се юнакъ често прикръстило,
Па покарва нему добра коня.
Беле ми га зоре зазория

На убаво место на дубраве;
Ясно ми га слънце огреяло
У убаво село Пожарево;
На ручкове на бели Дунаве.
Тамо найде до седъмъ робине,
Перея си тая чръна вуна,
Отъ църна та бела да си стае.
А Марко си робине не знае:
„Богъ помагай, до седъмъ девойке!“
А они му потио говору:
„Далъ Богъ добро, непознатъ юначе!“
Па робине на Марка говору:
„Вала тебе, непознатъ юначе!
Ние не смо до седъмъ девойке,
Нело сме си до седъмъ кралице.
Заробилъ ни Филипъ добъръ юнакъ
И далъ ни е тая црънa вуна,
Да перемӧ, та бела да стае,
Тогай че ни исъ робство испущи.“
А робине Марку говору:
„Вала тебе, непознатъ юначе!
Како смеешъ та си тува одишъ?
Че те види Филипъ добъръ юнакъ,
Та че тебе младо да погуби,
А на коня ю ноге че обере.“
А Марко си на робини дума:
„Фала тебе, до седъмъ робини!
Далъ е Филипъ, далъ е много юнакъ?“
А робине на Марка говоре:
„Вала тебе, непознатъ юначе!
Юнакъ, юнакъ, дали не о юнакъ.
Да ли видишъ тая модра плоча
Е удидза коню до колена.“
Нема къга, Кралевиче Марко,
Нема къга отъ коня да слази,
Нелъ се суа отъ доброга коня,
Та си вана тая модра плоча,
Та ю дизда коню до рамена,
Па ю юнакъ назадъ повръшало.
Втори путь се отъ коня сунало,
Та си вана тая модра плоча,
Та удизда вечемъ спроти себе,
Па ю юнакъ назадъ повръшало.
Треки путь се отъ коня съжело,
Та ю връли Марко прекю себе.
Ка паднала тая модра плоча
На четиръ се плоча растрошила.
Заплакая до седъмъ робини:

„Вала тебе, непознатъ юначе!
Ка си дойде Филипъ добъръ юнакъ,
Кико нему ние че кажемо?“
Проговори Марко Кралевиче:
„Вала тебе, до седьмъ робиње!
Дека седи Филипъ добъръ юнакъ?“
А робиње на Марка говора:
„Вала тебе, непознатъ юначе!
Ка улезнешъ у Маджара града,
Тамъ че найдешъ той порти железни,
На портите до три чесни кръста.
Нему двори многу си са лични:
Двори са му съ кръви омазани,
А съсъ главе оперъ оперено.“
Па си стаде Кралевиче Марко,
Та отиде Филипъ на дорове,
До два си е пути подвикнало:
„Я излезни Филипова млада!“
А трекия путь се нарикнало:
„Я излезни Филипово любе!“
Она беше ядна ядовита,
У ядове нещо му продума:
„Айде, айде куче ебанджийско!
Тая шета, що са ни даяла,
Що лаяла, све са побеснела;
Тува нема Филипъ добъръ юнакъ,
Отиде си по гора по лова,
Да си лови пловке златокриле,
Елене и златне кошуте.
Да е тува Филипъ добъръ юнакъ,
Онъ би тебе сила повърнало.“
Разлюти се Кралевиче Марко,
Два се *шага* назадъ повърнало,
Па удари у порте железне;
На средъ двори порти излетея,
Съсъ све врате и съсъ све диреджи.
Разлюти се Кралевиче Марко,
Та разигра коня по дворове;
Излиталя отъ калдъръмъ камене,
Излиталя дури подъ небеса.
Па си маа Кралевиче Марко,
Па си маа съсъ десната ржка,
Та закачи Филипово любе,
Закачи го съ най-малкия пръстъкъ,
Кико ю е лжко ударило,
Два ю зжба у гръла накара,
А триесе низъ уста излетали.
Па излезе низъ равни дворове.

И заручи на Филипово любе:
„Вала тебе, Филипова младо!
Ка ти дойде Филипъ добъръ юнакъ,
Ка ти дойде низъ гора, низъ лова,
Да си дойде на ладне мезе,
Да пиеме вино тройеградско,
Да пиеме отъ вашата маха.
Тъманъ Марко на меани ойде
И пристиже Филипъ добъръ юнакъ;
И пристиже низъ гора, низъ лова,
Де си найде двори потрошени
И си найде любе убиено,
Па си любе Филипу говори:
„Вала тебе, Филипе юначе!
Лели съмъ ти я тебе думала,
Да се н'задевашъ съ прѣни Бугаре!
Како тебе едънъ юнакъ тражи,
Такъвъ юнакъ я не съмъ видела,
Отъ кико съмъ, богме, у живота:
На глава му калпакъ съсъ навене,
Я на ноге чизме съсъ кавене.
Изока си на нашите порти,
До два си е пута подокнало:
„Я излези Филипова младо!"
А трепше путь си извикнало:
„Я излези Филипово любе!"
А я бехъ си ядна ядовита,
У ядове нещо му продумахъ:
Айде, айде куче ебанджийско,
Тая щета, що са ни лаяла,
Що лаяла, се е побеснела:
Тува нема Филипъ добъръ юнакъ,
Одиде си по гора по лова,
Да си лови пловке златнокриле
И елене и златне кошуте.
Да е тува Филипъ добъръ юнакъ,
Онъ би тебе сила поврънало.
Разлючи се, живъ га Богъ убило,
Па два шага назадъ се поврънa
Пакъ удари у нашите порте,
На средъ дворе порте налетеа
Съсъ све врата и съсъ све диреци.
Па разигра коня по дворове,
Излитая отъ калдръмъ камене,
Излитая дори подъ небеса.
Па си маана съсъ десната рука,
Закачи ме съ най-малкия пръстакъ;
Кико ме е лико ударило,

Два ми зуба у грьло накара,
А триесе изъ устъ излетея.“
Разлюти се Филипъ добъръ юнакъ,
Та отиде коть Маркоте юнака,
Да си бие Маркоте юнака,
Да га бие съ тешка боздугана.
А Марко си Филипу говори:
„Вала тебе, Филипе юначе!
Ела тува вино да пиеме,
У меане бой се па не бие,
У меане криве ми се праву.“
Па си приде Филипъ добъръ юнакъ
Та си пие вино тройогодско.
Да си пия по едно ведро вино,
Що береше деведесе ока.
Па си Марко Филипу говори:
„А д’идему на Косово равно,
Дека бея твоите робине,
Да се биемо съ сила юначка.
Че видимо юнакъ надъ юнака,
Кой отъ кого че да си загине.“
Уседоше два добри юнака,
Уседоше на нихните кони,
Па излезли изъ Маджара града.
Отъ ноге имъ ясенъ огинъ свитка,
Нисъ носо имъ модъръ пламикъ лите.
Отишли са на Косово равно,
Дека бея до седъмъ робини.
Ударили се съ сила юначка,
Кръстомъ са си саби ударили,
Най се после у руке ванали:
Дръжали се ни многу, ни малку,
Дръжали се три дни и три нощи.
По слабъ беше Кралевиче Марко;
Марку са му самовиле спомогнале,
Оделе си Марко Кралевиче,
Та удари Филипа юнака;
Удари го у десната нога,
Удари го у зелена трава;
Съ два му ноита душа извадило,
Съ зуби му гръкляне извадило.
Ка видоя до седъмъ робине,
Они са се Марку поклонили:
„Да живеешъ, непознатъ юначе!
Сега сме се ние изробили,
Сега ч’идемо на наши дворове,
Да видимо наша *фамилия*.“
Извадилъ е Кралевиче Марко,

На сичките по дукать арива:
„Адъ идете на ваши дворове,
Да видите ваша вамилия.
До дека е, све ме поздравяйте:
„Све това . . . . . . да чинимъ
Ама отъ това да не гинимъ.“
Повръна се Кралевиче Марко,
Та отиде на Фильои дворове,
Па си забра Филиното либе
И си узе три товари благо,
Откара ги на неговите двори.
Па говори Кралевиче Марко:
„Вала тебе, моя стара мале!
Ете тебе три товара благо;
Я погубихъ Филипа юнака
И му узехъ три товара благо.
Ти си, мале, вече остарела,
Ти не можешъ мамо да се служашъ,
Ето мамо за тебе одмена;
Нема любе, мамо, да а любимъ,
Я си имамъ любе за любене.

55.

Убийството на Филипъ Маджарино отъ Марко Кралевецо.

„Мясечинку Босна-Сараевку!
Като гряешъ далеку, високу,
Не знаешъ ли юнакъ натъ юнака?“
Мясечинка вали утгувори:
„Юнакъ натъ юнака е Филипъ Маджярину.
Ой ле и ти Марку Кралевекю!
Филипъ иска тука да ти дойде.“
„Ой ле мале, ой ле стара мале!
Да ли чякамъ тука да ми дойде,
Ели язе тамо да му ида?“
Утгувори Маркувата майкя:
„Стани сину, дури тамъ та иди;
Излезяте на поле широку,
Да не гледамъ двя маки ругени,
Тамъ да капнатъ до две руди глави.“
Та си стана Марку та утиде.
Ага беше край негуву село,
Тамъ си има бре ряка Ситница,
На ряката седемдесе жени,
Седемдесе бре млади вдувици,
Дека бяля пусту църну платно;
Ка видяа Марку Кралевекю!

Яку му се милно примулила:
„Ой ле Марку, Марку Кралевеко,
Та ти ли си Марку Кралевеко?
Та ти ли си юнакъ надъ юнака?
То е юнакъ Филипъ Маджарину,
Той исгуби седемдесе юнака,
Устанайме седемдесе жени,
Седемдесе все млади адувици.
И даде ни това пусту платно:
Да го перемъ на раца Ситница:
Ага побелее, туга да си идемъ.
Таму има камень триста ока —
Гуворела седемдесе жени —
Филипъ сдига камень ду колена.“
Наведе се Марку Кралевеко,
Наведе се утъ вранета коня,
Та си узе камень триста ока,
Па гу тури утгоре на коне.
Па отиде н' Филипови порти,
Рука, рука, позадрукова се.
Утгувори Марку Кралевеко:
„Путегли се, коню, пò-надзади,
Та прярипи Филипови порти.“
Путегли се коне пò-надзади,
Та пририпна Филипови порти.
Тамъ си найде Марку Кралевеко,
Тамъ си найде млада Филипица,
Дека везе на позлатенъ гергефъ,
А тия гу съ очи не вугледна.
Утгувори Марку Кралевеко:
„Ой ле и ти, Шара добра коня,
Замаани й гергефъ съсъ нугата!“
Замаана й гергефъ съсъ нугата,
Путруши гу като ситенъ бисеръ.
Утгуваре Филипица млада:
„Ай оттука ябанджийску куче,
Кое ме е куче изнапалу,
Се е куче бесно кобесницу.“
Туг' замаана Марку Кралевеко,
Туг' замаана съсъ десната рака,
Съ десната рака, съ малкоту прьсле,
Съ малкоту прьсле, съ пицирената,
Та й удари по кипрата уста,
Та й падная *седемдесе* заби.
Та си фляже Марку Кралевеко,
Па си влязе нанчу да убира,
Та си узе, се шчу е аресалу.
Та излязе Марку Кралевеку,

Та си вали, вади и говори:
„Ой ле и ти Филипице млада!
Я ке ида у ладна меана,
Тамъ ке чакамъ Филипъ Маджарину
Да пиеме му една чаша вину,
Чаша вину седемдесе ока!“
Та си дойде Филипъ добъръ юнакъ,
На любне му гергефу натрошенъ!
На любне му забя почукани!
Съзи рони Филипица млада,
Съзи рони и на Филипъ душа:
„Ойле и ти, Филипе юначе!
Да погубишъ Марку Кралевекю,
Кье ме усти млада па безъ заби!“
Та си стана Филипъ Маджарину,
Та утиде на ладна меана;
На меана върта заптисана,
Заптисалъ е Шара добра коня.
Та си сдигна Филипъ Маджарину
Та си сдигна тешка боздугана,
Та удари Шара добра коня.
Той гу бие, коньтъ си вину пие!
Сдрафъ си беше Филипъ Маджарину,
Сдрафъ си беше, туга трескавъ падна,
Кату видя Марку Кралевекю:
Кужуу му утъ три мечи кожи,
Калпакъ му бе отъ три вълчи кожи.
Та си флязе Филипъ добъръ юнакъ,
Та си сдигна тешка боздугана,
Та удари Марку Кралевекю.
Уттувара Марку Кралевекю:
„Ой ле и ти, Филипъ Маджарину!
Не пъди ми бълхи отъ кужуу!
Да си пиешъ една чаша вину,
Чаша вину седемдесе ока!“
Марку пуфтаре и путрепова,
Филипъ не може чаша д'испие.
Уттуваре Марку Кралевекю:
„Ой ле и ти, Филипъ добъръ юнакъ!
Ай да идемъ кутъ седемдесе жени,
Да питаме, защо платно бяля
И ке вдигнемъ камень триста ока!“
Утидоа кутъ седемдесе жени,
Та и пита Марку Кралевекю:
„Това ли е Филипъ добъръ юнакъ,
Това ли е юнакъ надъ юнака?
Збурили се съ по едната ръка.
Уттовори Филипъ добъръ юнакъ:

„Пубратиме, Марку Кралевекю!
Малку л' ми е любнето безъ заби?"
Расърди се Марку Кралевекю,
Та гу вдигна и съсъ двяте раце,
Та гу пуби съ главата надолу.
Па му узе тешкото имане
И му узе любнето безъ заби.
Та утиде Марку Кралевекю,
Та утиде кутъ седемдесе жени;
На секоа даде по жълтица:
Коя гладна, ляба да си купи;
Коя гола, руба да си купи.
Та си стана Марку да си иде.
Майкя му го на порти чекала:
„Ой ле Марку, ой ле мили сину!
Идешъ ли си, Марку мили сину!" . . . . .

56.

Филипъ Маджаринъ и Крали Марко.

Пуфали сж Филипъ юнакъ
Сноши вечъръ на седенки,
Узарана на клагенци
И придъ муми и придъ момци,
Придъ Маркови мили сестри,
Деветъ вили, съмувили:
„Кой и юнакъ кату мене?
Азъ съмъ юнакъ надъ юнаци,
Азъ съмъ навилъ и пубъдилъ
Сидимдисе башъ юнака;
Туку идинъ ми устана,
Туку идинъ, Марку юнакъ.
Негу жифъ ща да гу фана,
Да гу фана, робъ да стани,
Да ми мите равни двори,
Да ми гледа врано кончи,
Да ми шета на жената,
Да ми бави мъжка рожба."
Де дочули деветъ вили,
Деветъ вили съмувили,
Чи утишле при брата си:
„Ой та тебе, братко Марко,
Чи чулъ ли си, разбралъ ли си?
Пуфали сж Филипъ юнакъ
Сноши вечъръ на седенки,
Узарана на клагенци
И придъ муми и придъ момци:

„Кой и юнакъ къту мене?
Азъ съмъ юнакъ надъ юнаци!
Азъ съмъ навилъ и пубъдилъ
Сидимдисе башъ юнака,
Туку идинъ ми й устанълъ,
Туку идинъ Марку юнакъ.
Негу жифъ ща да гу фана,
Да гу фана робъ да стани,
Да ми мите равни двори,
Да ми гледа врано кончи,
Да ми шета на жената,
Да ми гледа мъжка рожба.
Каилъ ли си брате Марко,
Тъй да думатъ заратъ тебе?
Ния хеля не еме вашъ!“
Де и дучулъ Крали Марко,
Чи утиди въ теминъ яхъръ,
Чи сж чуди и сж маи,
Куе кончи да усидлай,
Да усидлай да въседни:
Да ли кончи вихрухотчи,
Или кончи бързухотчи,
Или кончи гъзибарчи!
Чи въседна гъзибарчи,
Въседна гу, припусна гу,
Чи приплува присъ бялъ Дунавъ,
Кату инна малка бара;
Чи утиди уфъ Маджарску
Да си фани Филипъ юнакъ.

57.

Крали Марко въ Угринска земя.

„Пиле кукувиче,
Ти кату кукувашъ
Лете покрай селу,
Зиме покрай мори,
Ни виде ли пиле,
Мое синж Маркж?“
Удговара пиле,
Пиле кукувиче:
„Ой та тебе мале,
Ти Маркувж мале!
И дж гу видимъ
Ни гу пузнавами;
Най сми гу ржзбрали
У Угринска земя,
Чи иде и пие
Съ угренски юнаци
И си бурба бори
И бялъ камъкъ мята.
Бурба сж бурили,
Марку ги надбори;
Камъкъ сж мятжли
Марку ги надмятж.
Угренци му викжтъ:
„Марко, сиракъ Марко!
Марко юстани ни,
Марко пристани ни,
Дж ти юдждеми
Мума югренница“.

Я Марку имъ дума:
„Югренци юнаци!
Ни ви устанвѫмъ,
Ни ви пристанвѫмъ;
Сига деветъ гудини
Мое старъ бѫщицѫ
Ф' черкува ни влизѫ,
Мене жифъ жилее;
Мойти деветъ брате
Ни бръснѫти ходеть,
Мене жифъ жилеетъ;
Мойтѫ старѫ майкѫ,
Сига деветъ гудини,
Черна жарна носи,
Мене жифъ жилее;
Мойте деветъ сестри,
Сега деветъ гудини,
Расплетени ходеть,
Присъ плетъ хоро гледатъ
Мене жифъ жилеетъ".

57.

Марко погубва Филипа Маджаринъ и освобождава 50 робинки.

Седна Марко с' мака да вечера
Суа леба и вино цървено,
Онъ вечера, она не вечера,
Па се Марко подъ мустакъ осмихна.
Согледа го неговата мака,
Па Маркоти потио говори:
„Що се Марко подъ мустакъ усмихна?
Далъ се смеешъ на суа вечера,
Илъ се смеешъ на вино цървено?
Далъ се смеешъ мене на староста,
Илъ се смеешъ любне на грозоча?
А Марко й потио говори:
„Такомъ Бога, моя стара мале!
Не се смеемъ тебе на староста,
Не се смеемъ любне на грозоча,
Не се смеемъ на суа вечера,
Ни се смеемъ на вино цървено,
Нелъ се смеемъ Филипъ Маджарину,
Де се фалилъ кодъ негово любне,
Де се фалилъ мене да погуби!
Дали мале тува да го чекамъ,
Или мале на домъ да му идемъ,
Да му идемъ у Маджарска земя?"
А мака му потио говори:
„Боле сину на домъ да му идешъ,
Негли сину тува да го чекашъ;
Я не мога кърви да ти гледамъ,
А то не ли жива да останемъ!"
Рано рани Марко вреденъ юнакъ,
И на мака потио говори:
„Стани мале рано одъ зарана,
Стани мале низъ меки душеки,

Да ми простишъ това благо млеко,
Що самъ цицалъ три години време,
Що самъ цицалъ това бело млеко!"
Та станала рано одъ зарана,
Та станала низъ меки душеци,
Та му прости това благо млеко:
„Просто да е, сину, благосовно,
Що си цицалъ това благо млеко,
Що си цицалъ три години време!"
Па си ойде Марко добъръ юнакъ,
Па си ойде низъ Будима града,
Та си ойде низъ бела Дунафа.
Тамъ затече педесе робинки,
Де си беля това бело платно,
А Марко имъ потио говори:
„Такомъ Боги, педесе робинки!
Дека седи Филипъ Маджарина?"
Робинки му потио говора:
„Такомъ Бога, непознатъ юначе!
Карай коня на десната страна,
Филипу са порти яко лични:
Порти му са съ чоа покриени,
Двори му са съ главе оперени,
Околъ двори сребрени потпори!"
А Марко имъ потио говори:
„Такомъ Бога, педесе робинки!
Да чио е това бело платно,
Що буате на мраморенъ камикъ,
Що буате со златни буалки?"
Робинки му потио говора:
„Такомъ Бога, непознатъ юначе!
Филипово е, пусто да остане:
Еве стана деветъ годинъ време,
Ка белиме Филипово платно;
Ни се беди пусто да остане,
Ни се беди, море, ни се дере!"
Па Марко имъ потио говори:
„Юнакъ ли е Филипъ Маджарина?"
„Да юнакъ море, да не е ли?
Да юнакъ е, Богъ да го убие!
Да видишъ ли тоа мраморъ камикъ?
Односи го Филипъ, доноси го!"
Тогай рипна Марко вреденъ юнакъ:
Кога грабна тоа мраморъ камикъ,
Па го фърли у бела Дунафа,
На робинки потио говори:
„Такомъ Бога, педесе робинки!
Саберете това бело платно,

Нафърлете у бела Дунава,
Идете си, коя отъ дека сте;
Я че губимъ Филипъ Маджарина!“
Па си ойде Марко добъръ юнакъ.
Кара коня на десната страна,
Та си ойде Филипу на двори,
Та повика Марко добъръ юнакъ,
Та повикна Филипъ Маджарину:
„Я излези Филипъ Маджарина,
Отвори ми твои бели порти!“
Не излезна́ Филипъ Маджарина́,
Нелъ излезна́ Филипово любне́
Отъ далекъ се любне засилило,
Па Маркоти потио говори:
„Назадъ, назадъ непознатъ юначе!
Чѐ да дойде Филипъ Маджарина,
Че да дойде отъ ладна меана,
Че да дойде, па че те погуби!“
Разлюти се Марко добъръ юнакъ,
Ритна съ чизма, та порти отвори.
Кога грабна тая остра сабля,
Та погуби Филипово любне
Заби му се у скутъ посипаа,
Очи му са далекъ одлетели,
Далекъ, далекъ три конака место.
Тамъ погуби Филипово любне,
На место го море и остаи.
Па си ойде на ладна меана,
Па си ойде Филипа да тражи.
И си найде Филипа юнака.
А Филипъ му потио говори:
„Ела, ела Марко добъръ юнакъ!
Я те тражимъ по небо, по земя,
Ти ми, юнакъ, самъ на подзе дойде;
Айде Марко да се обаждаме
Кой че юнакъ, море, да излезне:
Да ти ли чешъ, Марко, или язе!“
Проговори Филипъ Маджарина:
„Я застани Марко на белега,
Да фърляме наши буйни копя!“
Па застана Марко на белега,
Па му фърли Филипъ Маджарина,
Та му фърли това буйно копе.
Това Марко, море, и не чуе.
Па застана Филипъ на белега,
Па му фърли Марко добъръ юнакъ,
Та му фърли това буйно копе.
На место го Марко и остаи.

Па си ойде Марко добъръ юнакъ,
Па си найде педесе робинки,
На робинки потио говори:
„Такомъ Бога педесе робинки!
Соберете тие бели платна,
Нафърлете у бели Дунава,
Идете си, коя отъ дека сте,
Я погубихъ Филипово любие,
Я погубихъ Филипа юнака!“

58.

Марко, Секула и Кралъ Латинина.

Седитъ Марко на диванъ високи,
Му паднала книга на рамена.
Книга пеитъ, подъ мустакъ се смеитъ.
Го догледа млада Маркоица:
„Айти Марко, мое господине!
Що те тебе нужда дотерало,
Книга пеишъ, подъ мустакъ се смеишъ?“
И говоритъ Марко Кралевике:
„Айти тебе млада Маркоице!
Дойущило краля Латинина:
Кральотъ иматъ една мила керка,
Ясъ си има една мила сина,
Мие да се оба сусватиме,
А два млади да се суземеотъ.
Айти тебе, млада Маркоице!
Ай влези си во шарена ода,
Да отключишъ шарена ковчега,
Да извадишъ рубо копринено,
Да променишъ Секула детето
И да сготвишъ до два бърви коня.“
И си стана млада Маркоица,
И си стана отъ диванъ високи,
И си влезе во шарена ода,
Си отклучи шарена ковчега,
Си извади рубо копринено,
Си извади цървена калпага,
На калпага до три перя златни,
Го промена Секула детенце,
И извади до две бързи коня,
И явнее два добри юнака.
Дете греитъ, како летно сънце.
И 'одее тие що 'одее.
'И догледа кральотъ отъ дивани.
Краль я викна своя мила керка,

Си я викна на диванъ високи
И я учитъ своя мила керка:
„Айти тебе, керко Ангелино!
Ай влези си во шарена одаа,
Да отключишъ шарена ковчега,
Изва'и си рубо девойкино,
Промени се, лепо наружи се,
Да излезишъ на витине порти
И ке доитъ Марко Кралевике.
Да се спущишъ, Марку конь да фатишъ,
Десна рѫка нему да целивашъ
И пакъ срамна назадъ да се вратишъ,
А на дете поклонъ поклони се."
Како ука кральотъ я научи,
Така ука керка му я фати.
И си пойде во шарена ода,
Си отключи шарена ковчега,
Си извади рубо девойкино,
Се промена, лепо се наружи,
Па излезе на витине порти.
Начасъ дойде Марко Кралевике.
Та се спущи, коньотъ му го фати,
Десна рѫка на Марка целива
И пакъ назадъ срамна ми се врати,
А на дете поклонъ се поклони.
И причека кралю Латинина
И ги кладе на диванъ високи
И имъ пущи вино и ракия.
И гощаа дена за неделя.
И говоритъ Марко Кралевике;
„Айти тебе, краля Латинина!
Доста ядофме и доста пифме,
Доста пифме за радось голема,
Ай сготви ни керка Ангелина!"
И говоритъ краля Латинина:
„Айти тебе, Марко Кралевике!
Какъ ке ти дамъ керка Ангелина,
Дуръ не сторитъ дете юнацина?
Ясъ си има църна арапина,
Що го държимъ во църна зандана,
Що го ранамъ за седумъ години;
Ке го извамъ църна арапина,
Да се боритъ Секула со него,
Да се боритъ съ тонка половина."
Се зачуди Марко Кралевике,
И пойде при своя бърза коня,
Го опитватъ своя стара коня.
Стара коня тога му говоритъ:

„Айти тебе, Марко Кралевиче!
Да си земитъ Секула детенце,
Да си земитъ фружките ножина,
Да ги клаитъ во русото перче,
Да пресечетъ и' араповъ чинтани."
Изваие църна арапина.
И си слезе Секула детенце
И си слезе во рамни дворей
И се удри со църна арапина,
Да се биетъ съ тонка полойна.
Що се бие три дни и три ноке,
Ни арапинъ, ни Секула надвитъ:
Отъ арапинъ църни кърви течатъ,
А Секула бели пени нущатъ.
На отзади дете ке загинитъ!
Припищие моми и невести
И тога ми коня прикржале,
Конь ми држина, Секула му текна
И извади фружките ножина,
Му присече църните чинтани.
И си падна църна арапина,
Го префати Секула детенце,
Го префати преку полойна,
Го закачи въ земи до пояса;
И истъргна тая остра сабя,
Му пресече тая църна глаа
И я качи на диванъ високи
И си седна на чесна търпеза.
Краль имъ тури вино и ракия,
Краль имъ тури три дни и три ноке.
Пакъ говоритъ Марко Кралевиче:
„Доста не върти краля Латинина,
Ай зготви ни убаа неестa!"
Му говоритъ краля Латинина:
„Айти тебе, Марко Кралевиче!
Дуръ не сторитъ друга юнащина,
Не ти даамъ керка Ангелина.
Ке нагорамъ една силна фурна,
Ке я гора три дни и три ноке,
После дете во фурна ке фърля,
Отукъ е му даамъ Ангелина."
Марко стана отъ диванъ високи
И опитватъ своя стара коня.
И говоритъ нему стара коня:
„Ичъ за това да не берешъ гайле:
Да ме язнитъ Секула детенце
И со мени малу да поигратъ,
Покрай фурна я ке се застоя,

Силна фурна я ке я угасна;
Я сумъ испилъ три студни кладенци."
Како ука що ми го научи,
Така ука Секула фатило.
Кога фурна ми я нагорие,
Тога явна таткоа си коня
Покрай фурна коня си поигра;
Коня фурна ми я угаснала.
Слезъ отъ коня, во фурна си влезе
И отъ фурна дете си излезе
И се качи на диванъ високи.
Пакъ краль тури вино и ракия,
Вино піетъ три дни и три ноке.
И говоритъ Марко Кралевике:
„Айти тебе, краля Латинина,
Ай зготви ни убаа неестa!"
И говоритъ краля Латинина·
„Дуръ не сторитъ дете треки унеръ,
Да препливатъ преку църно море;
Тамо иматъ злата яболщица,
Да ми скинитъ три златни яболка.
Така даамъ керка Ангелина."
Стана тога Марко Кралевике,
Си отиде при своята коня
И му кажвитъ, каде ке оитъ дете.
И му велитъ негва стара коня:
„Да ме явнитъ Секула детенце,
Ясъ ке одамъ со дете до тамо."
И го явна Секула детенце
И му стегна до деветь колани
И се фърли п'она църно море.
И одее тие що одее,
Имъ излезе морскана ламия
И на коня пѫтотъ му пресрети.
Тога коня дете ми го учитъ:
„Ай земи си сабя потайница
Да пресечишъ коса на ламия."
Си извади сабя потайница
И пресече на ламия коси.
И излегва тие на краище.
Пѫтемъ найдое до три вити ора,
Ора беа сите самовилски.
Тога коня ука го учеше:
„Айти тебе, Секула детенце,
Данъ се чудишъ во три вити ора,
Ели нещо да имъ прогооришъ!"
И имъ сборветъ до три вити ора:
„Ела, ела незнаенъ делия!

Ела да се оро надиграме,
Ела камень да се надфърляме,
Ела пърстенъ да се надменвиме!"
А Секула не имъ отгоорвитъ.
Пойдое до злата яболшница.
Дете сакатъ три яболка да скинитъ,
Коня сака да ми я откорнитъ.
Я навали на десното рама
И отъ коренъ дете я откорна
И я зеде во десната рѫка.
И пакъ спливна въ она църно море.
И одее тие що одее,
Нигде кралотъ веке не 'и гледатъ,
А Марко низъ диванъ се разшетвитъ.
Кральотъ тури да ядетъ, да пиетъ,
Да пиетъ за Секулоа душа.
Уще речта не е дорекое,
Начасъ стигна Секула детенце.
Не ми викатъ, не клюкатъ на порти,
Тукъ се фърди надъ бела бедена
И си влезе во рамни дворои.
Я закачи злата яболшница,
Я закачи во рамни дворои
И се качи на диванъ високи.
Краль имъ тури вино и ракия
И имъ даде керка Ангелина,
Имъ тоари азно неброено.
И краль лелю ми 'и попратило.

59.

Марко Кралевичъ, Иве и дете Дукадинче.

Шета Марко по Пиринъ планина
И по него Иве, свой побратимъ.
Шетали сѫ по поле широко,
Минали сѫ презъ гора зелена,
Шетали сѫ презъ суи планини,
Пливали сѫ северни морета.
Настанали самовилски дервенъ;
Тамо Марка дремка одремало.
Тогай Марко на Иве говори:
„Ей фала ти, Иве, мой побратимъ!
Викни Иве съ твои ясни гласи,
Съ ясни гласи, съсъ юначко сърце;
Викни Иве, викни, та ми запей,
Ега би се дремка уринала,
Ега ми се сърце развесели!"

А Иве му тогай отказуе:
„Ей фала ти, Марко, мой побратимъ!
Азъ не смеемъ тука да запеемъ,
Че тука е самовилски дервенъ,
Че ни чуе Вида Баздарджийкя,
Че ни чуе изъ Пиринъ планина,
Че се слети отъ Пиринъ планина,
Че се слети съ тия остри стрелки
И че двама тука да гинеме“.
Отговаря Марко Кралевичинъ:
„Викни Иве, мой побратимъ веренъ!
Викни Иве, викни та си запей,
Ега би се дремка уринала;
Мене ми е Вида посестрима,
Не че смее кодъ нази да дойде“.
Иве го е верно послушало.
Викна Иве съ нему ясни гласи,
Съ ясни гласи, съсъ юначко сърце.
Ка запея презъ гора зелена,
Отъ гора е шума попадала,
Долища се съ гласи угърмеа
И сва се е гора уехтала.
Ка ги дочу Гюргя самовила
Скоро пойде до Пиринъ планина,
Па на Вида тогай казуваше:
„Ей фала ти, Видо Баздарджийке!
Два юнаци низъ дервене ода,
Юнаци си ни край, ни брой нимъ;
Единъ пее низъ тесни клисури
Съ ясни гласи, съсъ юначко сърце;
По гора е шума попадала,
Долища се съ гласи угърмеа.
И сва се е гора уехтала“.
Тогай стана Вида Баздарджийкя;
Она язди сураго елена,
Що е еленъ, еленъ шестокрилецъ,
Зенгии ѝ зелени гущере,
Камджия ѝ одъ зелена смока,
Юзда ѝ е до две люти змии.
Като якна сураго елена,
Та се слети низъ Пиринъ планина,
Два юнаци на дервенъ пресретна.
Тогай везе до три остри стрелки,
Веднагъ фърля съ тия остри стрелки:
Съ една стрелка Иве ударила,
Съ една стрелка у глава го удри,
Съ друга стрелка у гърло го удри,
Съ треля стрелка у сърце го удри

И Иве е отъ коньо паднало.
И Марко се върло уплашило
И веднага назадъ побегнало.
Тежки сѫ го жалби нападнали,
Че загина Иве заратъ него,
Заратъ него, за негови думи.
Тежко, горко нему юнаството!
И веднага коня попитува:
„Ей фала ти, Шарко, добра коня,
Да виде ли Вида Баздарджийкя,
Да виде ли накъде побегна?
Че я гонимъ, и я да погинемъ,
Я да гинемъ, я да я погубимъ,
Че загина мой побратимъ веренъ,
Че загина за моите думи“.
А Шарко му тогай отказуе:
„Ей фала ти, Марко чорбаджийо!
Вишъ ли, Марко, подъ видрото небо,
Де излитна Вида Баздарджийкя,
Де излитна съ сураго елена,
Де излитна подъ видрото небо?
Ей я Марко при ясению месецъ“.
Тогай Марко на коня говори:
Вала тебе, Шарко добра коньо!
Можъ ли, коньо, кодъ нея да литнемъ?
Ега би я на земи свалили,
Я да гинемъ, я да я погубимъ“.
Шарко коня на Марка говори:
„Ей фала ти, Марко Кралевичинъ!
Можемъ, Марко, кодъ нея да минемъ,
Нѫ извади твоя бела кърпа,
Та превържи твои църни очи;
Като литнемъ возъ видрото небо,
Секакви че ветри да ни сретна,
Бесни ветри и върли вирулки,
Може тебе светъ да се замае,
Може, Марко, отъ мене да паднешъ;
Я чемъ нея скоро да намеримъ“.
Извадилъ е Марко бела кърпа,
Превеза си тия църни очи.
Излитнаа возъ видрото небо.
Секакви ги ветри пресретнаа,
Бесни ветри и върли вирулки.
Отидоа кодъ яснийо месецъ,
Намериа Вида Баздарджийкя.
Като дигна Марко Кралевичинъ,
Като дигна тежка топузина
Да удари Вида Баздарджийкя,

И веднѫга Вида побегнала.
Ка я погна Марко Кралевичинъ,
Скоро бърже на земе паднала.
Шарко коня съ копита я стигна.
Тргна Марко сабля димиския
Да погуби Вида Баздарджийкя;
А Вида се верно примолила:
„Фала тебе, Марко Кралевичинъ!
Немой, Марко, мене да погубишъ,
Я не знаяхъ, Марко Кралевичинъ,
Че си тизе, Марко, мой побратимъ,
Та погубихъ Иве свой побратимъ.
Я чемъ сега Иве да сѫбудимъ,
Емъ че стане по боле юнака,
Боле юнакъ, що какво е било.
Да пойдеме презъ Пиринъ планина.
Тука има Магда Самовила,
Тука има Магдини градини,
Секакво е цвеке посеяла,
Отъ секакви болки цвеке има.
Че наберемъ цвеке самовилско,
Че да сваримъ цвеке самовилско,
Че запоемъ Иве, че окѫпемъ
И веднѫга Иве че да стане,
Емъ пò-боле юнакъ че да бѫде".
Тогай стана Марко Кралевичинъ
И сасъ него Вида Баздарджийкя,
Та пойдоа презъ Пиринъ планина.
Намериа Магдини градини,
Набрали сѫ цвеке самовилско,
Та свариа цвеке самовилско,
Запоиа Иве, окѫпаа,
Стана Иве какво вакло ягне,
Боле че е като ка заспало
И по боле юнакъ па станало,
Та станало що какво е било.
И тогай се Марко зарадува,
Па на Вида тогай отказуе:
„Ей фала ти, Видо Баздарджийке,
Баздарджийке, моя посестримо!
Ай д'идеме у моите двори,
Три недели зияветъ че правимъ,
Че саживи мой побратимъ веренъ".
Отидоа на Прилепа града,
Отидоа у негови двори.
Три недели зияветъ правиа,
Та са пили вино тройоготско
И са пили той препекъ ракия;

Машка имъ е крави яловици.
Тогай Марко на Вида говори:
„Фала тебе, Видо Баздарджийке,
Баздарджийке, моя посестримо!
Като ходишъ по Пиринъ планина,
Че тизе си върла самовила,
Че тизе си сичко преодила,
Одила си по води и гори;
Да ли има пò-юнакъ отъ мене?“
Отговаря Вида Баздаржийка:
„Фала тебе, Марко Кралевичинъ!
И ти ли си юнакъ надъ юнаци?
Да ютидешъ въвъ Дукана града,
Тамо има дете Дукадинче,
Емъ е дете на седъмъ години,
Седъмъ пъти пò-юнакъ отъ тебе“.
Тогай Марко на Вида говори:
„Фала тебе, Видо Баздарджийке!
За колко че време да ойдиме?“
А Вида му тогай казуваше:
То е, Марко, млогу на далеко!
Какво карашъ коня, така бива:
Можъ да одишъ три недели време;
Ако ли си коня попритегнешъ,
Че отидешъ за три дена време.“
Тогай Марко на Вида говори:
„Фала тебе, Видо Баздарджийке!
Те станахме трима побратима,
Ха д'идеме у Дукана града,
Да ванеме дете Дукадинче,
И съ него чемъ побратимъ да бъдемъ,
Що какво сме и двата юнаци“.
Ка ойдоа край Дукана града,
Тогай Марко се чудомъ чудеше,
Да какво че дете да излъже,
Да излъже, дете да погуби.
Отишле сѫ у Дукана града,
Край Дукана камене калдъръме,
Стретъ чаршии порти позлатени,
А въ дворове кули направени,
А на кули дете Дукадинче,
И при него Богданъ добъръ юнакъ.
Ка видоа Марко Кралевике,
Скоро, бърже порти отвориа
И съсъ слава Марка посрешнаа.
Окнаа го на високи чардакъ,
Та седели три дни и три нощи,
Се сѫ пили вино и ракия.

Тогай Марко тихемъ отговара:
„Фала тебе, дете Дунадиниче!
Те ние сме трима *побратиме*,
Че одиме по пусти пустини,
Че одиме по сухи планини,
Че одиме три недели време
Тамо нема вода за пиенье;
Който може за вода да трае,
Той салъ може съ назе да отива“.
А дете му тогай отказуе:
„Че да траемъ шесь недели време,
А то не ли три недели време“.
Тогай се е Марко расърдило,
Па на дете тогай отговара:
„Хайде, хайде дете Дунадиниче!
Като идешъ съ мене, свой побратимъ,
Само дете ти да се не боишъ“.
Тогай пошли троица юнаци.
Много време злини преминали,
Пливали сѫ северни морета,
Одили сѫ по пусти пустини;
Дето човекъ не е преминувалъ,
И тамо сѫ юнаци минали,
Нема нищо юнаци да сретне.
Туку върви дете нанапреде,
Та играе конче тригодично.
Одъ нищо се дете не бояло.
И Марко си оди на сърдито.
Салъ се чуди Марко Кралевичинъ,
Да какво че дете да погуби,
Че е дете пò-юнакъ отъ него
Дека мине, пò-юнакъ отъ него[1]).
Преминали презъ суи планини,
Ходили сѫ три дни и три нощи,
Тамо нема вода за пиене.
Тамо вода никой не са пили,
Салъ е Марко за вода ожеднело,
А дете се за вода не сеща.
Самъ си Марко дума продумало:
„Ей дружина, верни и зговорни!
Тука има потаенъ кладенецъ,
Ха да идемъ вода да пиеме“.
А дете му тогай отказуе:
„Още нема три недели време,
Я съмъ думалъ шесь недели време!“
И Марко се на тогай расърди

---

[1]) Въ ориг. „Дека мине *се е* по юнакъ отъ него“.

Па се чуди Марко, що да чини.
Марко коню пословечи дума:
„Ей фала ти, Шарко, добра коня!
Стана време, три недели време,
Ка одиме съ дете Дукадинче,
Никде нема дете да ми падне;
Какво, коньо, дете да погубимъ?
Раскриви се съ четирите нодзе,
Па остани коню наназаде,
Нека дете нанапредъ излезне,
Та ега би дете погубили".
Послуша го Шарко добра коня,
Разкриви се съ четирите нодзе.
Останалъ е Марко на назаде,
Изминало дете на напреде.
Ка разигра Марко Шарко коня,
Ка отклони сабля димискиня;
Като махна Марко Кралевичинъ,
Та пресече дете Дукадинче,
Пресече го половината.
Това дете хичъ и не усети.
Тогай се е Марко уплашило,
Та на дете тогай отговара:
„Фала тебе, дете Дукадинче!
Да[1]) пустиеме наши добри коне,
Да видиме чия е по-бърза".
А дете му тогай отговори:
„Фала тебе, Марко Кралевичи!
Да нещо ме сърце прегризуе."
И Марко му тогай отказуе:
„Фала тебе, дете Дукадинче!
Те одихме по пусти пустини,
Одили сме снегове, ледове,
И тамъ пикме вода снежаница,
Одъ нея те сърце прегризуе;
Ха пущаме наши добри коне,
Сасъ коне че да се разгрееме".
Разиграа нихни добри коне.
Тогай Марко на Шарка думаше:
„Бегай, Шарко, до колко си можешь,
Я погубихъ дете Дукадинче".
И дете си отъ коня паднало
И на Марка тогай продумало:
„Богъ те убилъ, Марко Кралевичи!
Я да знаехъ, Марко Кралевичи,
Че тизека мене да погубишъ,

[1]) Въ ориг.: А.

Я чехъ тебе з'душа да уморимъ;
Проклетъ да си Марко Кралевичи!
Отъ тебека нигде гробъ да нема,
И Богъ, Марко, да те не приема,
Салъ да умрешъ и да те не зная;
Отъ тебека нигде гробъ да нема,
Ни отъ тебе, ни отъ Шарко коня,
Да не зная, дека че да умрешъ!"

60.

Димни Марко и турчинъ войвода.

Излеголъ е димни Марко
Шедба да ми се прошетатъ
Съ първа любовь Ангелина
Низъ тая гора зелена,
Низъ тая Перинъ планина.
Тамъ, дека си шедба шеташе,
Тешка го дремка фанала,
Тешка дремка на очите,
Тешка тѫга на сърцето.
Тогай веле н' Ангелина:
„Ангелино, първа любовь!
Слушай теби що ке речамъ:
Тешка ме дремка фанала,
Тешка дремка на очите,
Тешка тѫга на сърцето;
Да ми викнишъ една песна,
Речовита гласовита,
Гласовита въ сино небе,
Речовита по сѫ земя,
Мене дремка да помини,
Тешка тѫга да размини".
Она веле и говоре:
„Варай Марко стопанине!
Тува песна не се пее
Тува си е лошо место:
Тукъ шета турчинъ войвода,
Сосъ триста души сеймени,
Моиотъ първи душманинъ".
Тогай веле димни Марко:
„Ангелино, първа любовь!
Нимъ се грижи ти за мене,
Извикни си, запеи си!"
И она го послушала.
Извикнала една песна,
Речовита, гласовита,
Гласовита въ сино небе,
Речовита по сѫ земя.
Нелъ си дочу войводата;
Тогай веле на дружина:
„Гласове се Ангелини!"
Та станаха, се свалиха,
Се свалиха отъ горета,
Па фатиха димни Марко,
Во железо г' оковаха;
Искараха остра сабя,
Да му сечатъ руса глава.
Тогай веле Ангелина,
Ангелина църнаока:
„Варай, варай ти войводо,
Мои първи ти любене!
Ти се молямъ, да ми дадешъ,
Да ми дадешъ остра сабя,
Да погубимъ сама него,
Да му сечамъ руса глава"
Излъже се войводата
И даде й остра сабя.
Та намахна и пресече
Дребенъ синджиръ отъ рѫцето,
Па му даде остра сабя.
Ка си стана димни Марко,
Се развърте лево, десно,
Си пресече сейменитe;
Останалъ самъ войводата.
Го фатиха, му одсечеха
Бели рѫце отъ лактите,
Бели нодзе отъ колена,
Му изъвртеха църни очи,
Г' оставиха на бели чешми.
Кой одъ тамъ ми помине
За Бога нему да даде,

61.

Марко и дѣте Дукадинче.

Седналъ Марко съ майка да вечератъ,
Надъ него е дзвезда вечерница,
И е воритъ Марко Кралевике:
„А е гиди дзвездо вечерницо!
Ти ми стоишъ мошне на високо,
Тебе нещо я ке те опитамъ,
Ти се молямъ прао да ми кажишъ:
Али негде имашъ догледано
Да се найдитъ по-юнакъ отъ мене?“
И му зборвитъ дзвезда вечерница:
„Айте тебе, Марко Кралевике!
Ако сакашъ право да ти кажамъ.
Да си земишъ твоя бърза коня,
Та да пойдишъ земя Дукадинска,
Тамо иматъ дете Дукадинче;
Дете иматъ до седумъ години,
Седумъ пати по-юнакъ отъ тебе“.
Тога Марко ми се насмеало.
И му велитъ негова стара майка:
„Що се смеишъ мои мили синко?
Алъ се смеишъ со моята старость
Алъ се смеишъ со твоя невеста,
Алъ се смеишъ со твоето дете?“
Тога велитъ Марко Кралевике:
„Не гибай ме, майко, що се смеамъ,
Пѫть си имамъ сега ясъ да одамъ,
Я ке одамъ земя Дукадинска.
Тукъ извади моя бърза коня“.
Тога явна негва бърза коня.“
Първи петли дури пропеали,
Църно море Марко го преплива́лъ:
Дури ми се зора обзорила,
Ми излезе край бели друмои.
Тамо найде три млади орачи
И имъ рече Марко Кралевике:
„Добро утро три млади орачи!
Ке в' опитамъ, да не ме мамите:
Кѫде седитъ дете Дукадинче,
Що ми било отъ седумъ години?“
Му рекоа три млади орачи:
„Айти тебе, незнаена дельо!
Сами му се куки познаваетъ:
Строи му се бисеръ подвизани,
А бедени отъ жълта дукада,
Вити порти му се челикои,

А диредзи му се мрамерлии".
Пойде Марко на негои мерти,
Едножъ клюквитъ, а два пѫти викнитъ:
„А излези дете Дукадинче!
Да те видамъ, ти що дете ми си,
Да ти видамъ твоя юнащина".
Ми излезе дете Дукадинче
И му рече дете Дукадинче:
„Айти тебе, незнаена дельо!
Адетъ немамъ во нашата земя
Приятели на пѫть да причекува,
Току ела дома да седниме,
Да ядиме, малу да пиеме,
Оту после да се обидиме".
Ми отиде Марко Кралевике.
Яли, пили три дни и три ноке,
Си станае на чатвортиотъ денъ,
Отидое въ она рамно поле.
Тога рече Марко Кралевике:
„Айде сега каменъ да фърлиме,
Да видиме наша юнащина,
Кой ке бидитъ юнакъ надъ юнака".
Зеде Марко каменъ да си фърлитъ,
Малу каменъ що ми подфърлило,
Го фърлило токмо три сахати;
Го барае каменъ, го найдое.
Си подфърли дете Дукадинче,
Малу каменъ що ми подфърлило,
Го барае три дни и три ноке,
Нигде каменъ не си го найдое.
Се налюти Марко Кралевике
И му рече на дете малоо:
„Айде сега да се обидиме,
Съ остри саби, со бързего коня."
Се измами дете Дукадинче,
Та си зеде своя бърза коня,
Колку фати коня да подигратъ,
Му се спуши Марко Кралевике,
Го пресече преку половина.
Уще дете не ми е узнало
И ми рече дете Дукадинче:
„Айти тебе, незнаена дельо!
Нещо мене сърце ме наболитъ."
И му рече Марко Кралевике:
„А егиди дете малечкоо!
Кога сумъ билъ како тебе дете,
Много пѫти сърце ме болило,
Мали деца така болитъ сърце;

Току стегни твоя бърза коня,
Та да си се еднешъ обидиме".
Колку дете, коня си постегна,
Се разлюти, коня се разигра,
Падна дете, два трупа се стори.
Па се спущи Марко Кралевиче,
Му е зеде негва добра глаа,
Си отиде при седумъ кралеи,
Имъ я каза глаа отъ детето,
Защ' имаше много юнащина,
Седумъ пѫти по-юнакъ отъ Марка.
Му рекое седумите кралеи:
„Богъ те убилъ, Марко Кралевиче!
Що кайдиса н' ова лудо дете,
И гробнина да ти се не знаитъ".

62.

Марко Кралевиче и дѣте Голомѣше.

Засакалъ е Марко да се жени,
Па попиталъ негевата маия:
„Леле варай моя стара мале!
Язе сакамъ мома да си земамъ,
Мома сакамъ отъ Солуна града,
Мома сакамъ, мома сироти жене;
И кумъ имамъ и старейка имамъ,
Салъ си немамъ премладо деверче."
А мака му тиомъ отговара:
„Море Марко, море мили сину,
И това ли уна да те учимъ!
Кога пойдешъ отъ твоите двори,
Да си идешъ по поле широко,
Кого сретнешъ, али кого стигнешъ,
Него земи премладо деверче."
Па си стана Марко Кралевиче,
Та излезе нисъ шарени порти,
Нисъ шарени, нисъ чемширни порти,
Па си пойде нисъ поле широко,
Та достигна до Белото море.
Кога заздре Марко Кралевиче,
Па си виде Марко Кралевиче,
Па си виде дете Голомеше,
Дека игра съсъ ситни песоци,
Съсъ песоци, съсъ дребно камене.
Проговара Кралевиче Марко:
„Помага Богъ дете Голомеше!"
Отговара дете Голомеше:
„Далъ Богъ добро Марко Кралевиче!"

Проговара Марко Кралевиче:
„Леле варай дете Голомеше,
Язе сакамъ тизе да ми станешъ,
Да ми станешъ премладо деверче.“
Проговара дете Голомеше:
„Я си мини Марко Кралевиче,
Та си иди накжде си пошелъ,
Съсъ мене си шега не подбивай,
Зеремъ ако земемъ мало каменче,
Да те удримъ по русата глава,
Че испаднатъ твои цръни очи!“
Па продума Марко добъръ юнакъ:
„Фала тебе, дете Голомеше!
Клънемъ ти се у четири пости,
Клънемъ ти се и преклинамъ,
А най-вече у велики пости,
Оти съ тебе я шега не праимъ,
Я на тебе одистина зборувамъ.“
Па си стана дете Голомеше,
Та пойдоа съ Марко добъръ юнакъ,
Та ойдоа на Маркови двори.
Ка ойдоа на Маркови двори,
Засакало Дете-Голомеше,
Засакало руо спроти него.
Засакало лека боздугана,
Дето тегне триста деветъ ока.
Па си стана дете Голомеше,
Та улезна у ладне яжре,
Да избира коня спроти него:
Пръва коня ванало за опашка,
Пръва коня презглава превръли:
Фтора коня презглава превръли,
Трекя коня презглава преметна,
А четвръта ичъ се не подава.
Па си рече дете Голомеше:
„Тая коня коня спроти мене!“
Па улезна у зимници ладни,
Да избира лека боздугана.
Избрало е лека боздугана,
Дето тегне триста деветъ ока.
Наканилъ е Марко добъръ юнакъ,
Наканилъ е китени сватове,
Довелъ ми е до деветъ тупана,
Па пойдоа у Солуна града,
Да доведа гиздава девойкя.
Ка ойдоа у Солуна града,
Срешнала ги момината майкя,
Си сватове дарба е дарила,

Даръ дарида дете Голомеше,
Даръ го дари съ Маркова девойкя,
Да я пази отъ зло по планина.
Па пойдоа низъ момини двори,
Да си ида на Маркови двори,
Та минаа пресъ поле широко,
Улезнаа у гора зелена,
У зелена, у тесни клисури.
Кога бея у сретъ у гората,
Насреща имъ сила арапина:
„Е виека, китени сватове!
Оставяйте дари, що везехте,
Що везехте отъ момина майкя,
Яли сите сега че гинете,
На сичките глави че уземемъ
И отъ глави кули че да праимъ.“
Сви сватове дари подавая,
Ретъ си дойде до младо деверче.
Па му дума сила арапина:
„Ей тизека, дете Голомеше!
Давай дари, що си ги везедо,
И остави солунка девойкя!“
Отговара дете Голомеше:
„Надзадъ, надзадъ сила арапина!
Мене даръ е солунка девойка;
Глава давамъ, девойкя не давамъ!“
Сви сватове редомъ побегная,
Салъ остана сила арапина
Съсъ това ми дете Голомеше,
Двамината битка да се бия.
Па подигна дете Голомеше,
Па подигна лека боздугана,
Дето тегне триста деветъ ока,
Та удари сила арапина,
Удари го у слепите очи.
Отговара сила арапина:
„Вала тебе, дете Голомеше!
Удари ме тизе, още еднъшъ,
Да познаемъ дека си билъ юнакъ.“
Отговара дете Голомеше:
„Леле варай сила арапина!
Мене майкя еднъшъ е раждала
И язека по еднъшъ се удримъ.“
Тогай юнакъ съ душа се раздели.
Па си събра дете Голомеше
Све имане па сила арапа,
Натовари го на деветъ мъски,
Па си пойде дете Голомеше

И съсъ него солунка девойка,
Та ойдоа на Маркови порти.
Марку порти подъ ключи затворени.
Разлюти се дете Голомеше,
Та прескокна презъ аршинъ дуваре,
Па отвори Марковите порти,
Да улезе солунка девойкя
И съсъ нея на арапа руба,
На арапа руба деветъ мъски.
Стовари си дете Голомеше,
Стовари си деветъ мъски руба.
Па си събра китени сватове.
Сви сватове редомъ си нареди,
Па накара Марко, да ги служи,
Да ги служи съ най-малката чаша,
Дето збира деветъ ока вино.
Редомъ реди Марко Кралевиче,
Редомъ реди сватове послужи.
Отговара дете Голомеше:
„Постой сега Марко Кралевиче,
Чекай сега, па я да ги служимъ,
Да ги служимъ съ лека боздугана,
Да ги питамъ, дека имъ са дари
И дека е солунка девойкя."
Тогай дигне лека боздугана,
Редомъ реди китени сватове,
Сви сватове съсъ душа раздели,
Салъ остави Марко Кралевиче
И съсъ него солунка девойки.

68.

Дѣте Татуличе и вуйчо му Марко.

Прочуло се дете Татуличе,
Прочуло се на Демиръ-Капия,
Де запрело друми и клисури,
Та не дава пиле да пролети,
А то не ли юнакъ да замине.
Еве стана деветъ годинъ време,
Како не е юнакъ заминало.
Равни друми пелинъ порасна,
Изъ пелино пилци изведоа.
Дочулъ е го Марко Кралевико.
Марко му е своя на родина,
Дете му е свое сестриниче.
Ногу се е дете пофалило,
Де е било отъ уйкя по-юнакъ!
Па се чуди Марко и се дзвери,

Како д' иде, како да го види,
Дека си е юнакъ надъ юнаци.
Прилечи се Марко Кралевико,
Станало е гола дервишина,
Уяхналъ е тая добра коня.
Нима уяле, нима па углавникъ,
Съ боси водае коня по друмъ пера,
Право иде на Демиръ-капия.
Отъ далекъ го дете согледало,
Па си дете дума продумало:
„Леле Боже, леле мили Боже!
Еве стана деветъ годинъ време,
Како седимъ на Демиръ-капия,
Како чувамъ се пуста Демира,
Та не дадохъ пиле да пролети,
А то не ли юнакъ да замине,
Каковъ се е не юнакъ наело,
Та ми иде право на Демира?“
Па си зема негово оружье,
Запаса си тая остра сабля,
Заметна си лека топузина,
Топузина седъмдесе ока,
Уяхна си тая враня коня,
Че да среща гола дервишина.
Оно не е гола дервишина,
Нело ми е Марко Кралевико,
Ама си го дете не познава.
Отъ далекъ си дете продумало:
„Надзать, надзать гола дервишино!
Богъ те бие, ти че да погинешъ,
Я да седимъ деветъ годинъ време,
Да си чувамъ се Демиръ-капия,
Та не давамъ пиле да пролети,
А то не ли юнакъ да замине.
Равни друми пелинъ урасна!“
Я що беще гола дервишина,
Абаръ нема не равни друмове,
Право иде на Демиръ-капия.
А що беше дете Татуличе,
Фърлило е съ лека топузина,
Да повърне гола дервишина,
Дервишинъ го з' гради посретнало,
Та му топузъ далекъ отпращало,
Далекъ, далекъ у гора зелена.
Па извади Дете-Татуличе,
Па извади тая остра сабля,
Та я върти на равни друмове,
Да си запре гола дервишина.

А що беше гола дервишина.
Пружи рака, та му сабля кясна,
Па я фърли у гора зелена.
Тогай се е дете уплашило,
Де си нема никакво оруже,
Нема вече, сасъ що да се брани.
Па земало отъ коня зобница,
Върти, върти дервишинъ да върне.
А що беше гола дервишина,
Наклещи си тия остри зуби,
Та му кясна отъ коньо зобница.
Тогай се е дете уплашило,
Та побегна по равни друмове,
Та си бега до три дена време.
А що ми е гола дервишина,
Се си гони, та по него иде,
Вечемъ нема, кяде да си бега.
Приблизилъ е до Белото море,
Че да рипа въ море да се дави.
Или му е Марко па роднина,
Малко е го назадъ пролабило,
Та ми се е дете повърнало.
Па ойдоа у Окшама града,
Та си се е Марко пременило,
Облекълъ е неговото руо,
Заметналъ си юначко оруже,
Па завърте изъ десни сокака.
Намери си дете Татуличе.
Па му дете вели, та говори:
„Леле юке, Марко Кралевико!
Одъ де дойде, та те тува видохъ."
Па ойдоа у ладни меани,
Собрали се до седъмъ юнака,
Наточили вино тройоготско:
Они пия, а дете имъ служи,
Салте служи, а вино не пие.
Тогай Марко го е согледало:
„А бре дете, дете Татуличе,
Татуличе, мое сестриняче!
Оти служишъ, а вино не пиешъ?"
Тогай му е дете продумало:
„Леле юке, Марко Кралевико!
Язе съмъ си, юке, уплашено,
Уплаши ме гола дервишина.
Еве стана деветь годинъ време,
Ка си чувамъ се Демиръ-капия,
Ка не дадохъ пиле да пролети,
А то не ли юнакъ да замине;

Сега ме е, юке, уплашило,
Уплаши ме гола дервишина.
Еве стана до три дена време,
Се ме гони по равни друмове,
Прикара ме до Белото море.
Да н' беше се, юке, повърнала
И язе чехъ у море да рипнемъ!"
Тогай му е Марко продумало:
„Леле дете, мое сестриняче!
Пивни вино дете, небой ми се,
Това било своя ти роднина,
Та не те е у море удавилъ,
Да познаешъ Марките, юка ти!
Да ми седишъ на Демиръ-капия,
Да ми седишъ, а да се не фалишъ,
Дека ми си пô-юнакъ отъ мене."
Я дете му тиомъ отговара:
„Леле юке, Марко Кралевико!
Ко ти Бога, ти ли си ми било?
Рипна дете та си го прегърна,
Цалива го между двете очи:
„Честито ти, юке, юнаството!"

64.

Тимишаринъ Гюро, Марко Кралевичъ, дѣте Голомѣше и Арапинъ.

Шедба шета Тимишаринъ Гюро,
Шедба шета, та прилика тражи,
Саде оди, саде обиоди,
Конь у рака, сивъ соколъ на рака.
Се обиде редомъ по земята,
Одъ истока дори до запада,
Нигде нема девойкя да найде,
Да си найде на лице прилика
И на майка той верна отмена
И на баща той верна роднина.
Кога ойде града Сълнчамена,
Тамо найде за себе прилика,
Тамо найде за майкя отмена,
Тамо найде за баща роднина.
Утъкмилъ е гиздава девойкя.
Кума куми Марките юнака.
Пô-старъ деверъ Янкула войвода,
Алъ си нема премладо деверче.
Проговори Тимишаринъ Гюро:
„Фала тебе, моя стара мале!

Одалеко девойка утъкмихъ,
Одалеко града Сълнчамена,
Кума кумихъ Марките юнака,
Пó-старъ деверъ Янкула войвода,
Па си немамъ премладо деверче."
Проговори нему стара майка:
„Фала тебе, Гюро, мили синко!
И това ли, синко, да те учимъ?
Я омеси той бела погача,
Па наточи той пренекъ ракия,
Па ги турни у свилни дисаги,
Па си справи твоя добра коня,
Па си яхни твоя добра коня,
Та си пойди по равни друмове:
Кой те сретне, побратимъ го вани,
Да ти бѫде премладо деверче;
Кой те сретне и па кой те стигне,
Тизе него побратимъ да ванешъ".
И Гюро е майкя послушало.
Та омеси той бела погача
И наточи той пренекъ ракия
И си справи нему добра коня,
Па уяхна нему добра коня,
Та си пойде по равни друмове.
Нема нигде никого да сретне,
Ни да сретне, ни па да си стигне.
Кога ойде на край Бело море,
На край море у бела песока,
Дека лежи дете Голомеше,
Дека лежи у бела песока,
Дека лежи голо голишаво.
Проговори Тимишаринъ Гюро:
„Богъ помага млади побратиме!"
Одговара дете Голомеше:
„Далъ Богъ добро, незнайни делийо!"
Проговори Тимишаринъ Гюро:
„Фала тебе, млади побратиме!
Хайде стани низъ бела песока,
Тебе найдохъ, побратимъ че си ми,
Сà се женимъ, деверъ че ми бѫдешъ."
Проговори дете Голомеше:
„Богъ те било, незнайна делийо!
Ти ли съ мене шега че си биешъ?
Хайде върви накѫде си пошелъ;
Ако земемъ тоя дребенъ камикъ,
Че те удримъ у русата глава,
Че искарамъ твои църни очи."
Проговори Тимишаринъ Гюро:

„Фала тебе, млади побратиме!
Я съсъ тебе шега си не биемъ,
Язе тебе за истина думамъ:
Ако нечешъ вера да ми ванешъ,
Че се кълнемъ у дни, у години;
Ако нечешъ вера да ми ванешъ,
Че се кълнемъ у велики пости,
Що постиме до седъмъ недели,
Та постиме за день за великдень,
И у пости язи че се кълнемъ."
Тогай се е за вера ванало,
Тогай стана дете Големеше,
Излезналъ е низъ бела песока.
Соблекълъ е Темишаринъ Гюро
Соблекълъ е гуня кубелия
Та облече дете Големеше.
Заведе го на свои дворове,
Одведе го у ладни одаи;
У одаи шарени ковчедзи,
У ковчедзи тия златни дреи.
Па отвори Темишаринъ Гюро,
Па отвори шарени ковчедзи,
Та извади тия златни дреи;
Па говори Темишаринъ Гюро:
„Вала тебе, млади побратиме,
Избирай си дреи спроти тебе."
Избрало е дете Големеше,
Избрало е тия златни дреи,
Та облече тия златни дреи,
Та излезе на високи чардакъ.[1])
Проговори Тимишаринъ Гюро:
„Фала тебе, млади побратиме!
Редома се сабли накачени,
Избирай си сабля спороти тебе."
И онъ избра сабля спроти него,
Дълга сабя шеснаесетъ педи,
А у ширинъ до четири педи.
Па я везе дете Големеше,

[1]) Редътъ на стиховетѣ въ пасажа между стихъ 98 и 116 отъ оригинала е побърканъ:

99 *Па говори Тимишаринъ Гюро:*
100 *„Редома са сабли накачени."*
Проговори Тимишаринъ Гюро:
— Фала тебе, млади побратиме,
Избирай си сабля спроти тебе.
И он избра сабля спроти него,
105 Дльга сабля шеснаесет педи,
А у ширин до четири педи.
Забръмчи си сабля димиския.
Проговори Тимишарин Гюро:
— Фала тебе, млади побратиме,
110 Ела на двор на равни дворове
Да изберещ лека боздугана.
Избрало е лека боздугана,
Лек боздуган сто и шесдесе ока,
Па я везе Дете-Големеше,
115 *Заметна си лека боздугана*
116 Па му дума Тимишарин Гюро: и пр.

Освѣнъ това стихътъ 99 отъ оригинала не е нуженъ, защото се повтаря.

Забръмчи си сабля димиския.
Проговори Тимишаринъ Гюро:
„Фала тебе, млади побратиме!
Ела на дворъ у равни дворове
Да изберешъ лека боздугана.“
Избрало е лека боздугана,
Лекъ е било сто и шейсе ока.
Заметна си лека буздугана.
Па му дума Тимишаринъ Гюро:
„Фала тебе, млади побратиме!
А д̓идиме у ладне ахѫре,
Да изберешъ коня сproти тебе“.
Ка улезна дете ·Голомеше,
Ка улезна у хладне ахѫре,
Па зареди редомъ по коньове,
Коя коня за опашка ване,
Се коньове низъ врати изфърли.
Редъ е дошло до Гюрова коня.
Кога вана коня за опашка,
Коня тегли назадъ да повърне,
А коня се назадъ не повраща;
До колене у земи ущуца,
А коня се назадъ не повраща.
Избралъ си е Гюровата коня.
Оружа го и па оседла го,
Па си яхна Гюровата коня.
Итра била Гюровата коня,
Да коня е уйлия, кютлия,
Три пѫти е у бой улазило,
Три пѫти се съ арапе било;
Та се коня на чаркове върти.
Ка си яхна тая добра коня,
Ка го яхна дете Голомеше,
Па се збраа китени сватове,
Па пойдоа по равни друмове.
Ка си пойде дете Голомеше,
Ка си пойде съ китени сватове,
Па си личи у китени свати,
Като кьосемъ у големо стадо.
Ка минаа презъ поле широко,
Настанаа у тесни клисури,
У клисури, у гори зелени,
Излезналъ е църна арапина,
Арапина страшна халетина:
Устата му като мали врата,
Очите му два малки пенджери,
Нозете му солунски диреци,
Рѫцете му като два диреци.

Пресретналъ е китени сватове,
Пресретналъ ги, на сватове дума:
„Фала вие, китени сватове,
Айде вие сега си минете,
Сега нечемъ нищо да ви чинемъ.
Ка се вие отждъ повърнете,
Що земете дари отъ девойкя,
Се чемъ дари язи да си земемъ
И че земемъ гиздава девойкя.“
Никой смея дума да продума,
Проговори дете Голомеше:
„Богъ те било църна арапино,
Арапино, страшно халетино!
Секи си се отъ тебева бои,
А язи се отъ тебе не боимъ,
Я не чуемъ, ти това що думашъ;
По еднъжъ е майкя ни раждала
И по еднъжъ намъ че смърть да бжде,
Кому вече Господъ че помогне.“
Заминаа китени сватове,
Отидоа на момини двори.
Излезнала момината майкя
Сви сватове дари одарила,
На Марко̀те копье костеново,
На Янкула отъ злато кошуля:
На деверче нищо даръ не даде.
Па говори момината майкя:
„Фала тебе, премладо деверче!
Тебе нечемъ нищо даръ да дадемъ,
Тебе даримъ гиздава девойкя,
Да я чувашъ отъ зло по пжтища.“
Ка пойдоа китени сватове,
Ка пойдоа по равни друмове,
Поведоа гиздава девойкя.
Ка минаа презъ поле широко,
Настанаа у тесни клисури,
У клисури, у гори зелени.
Богъ да бие църна арапина,
Товарилъ е петнаесе мжски,
Товарилъ е той тежко имане,
Па си седи подъ зеленъ чадъра.
Ка дойдоа китени сватове,
Ка дойдоа у тесна клисура,
Богъ да бие църна арапина,
Уяхналь е коня вирогона,
Па претече китени сватове,
Па ги запре у тесни клисури.
Проговори църна арапина:

„Чуете ли китени сватове!
Давайте си даръ, що са ви дали;
Ако духнемъ, ветъръ че ви носи,
Ако плюнемъ, порой че ви носи,
Да ви ядемъ, една ломка нема,
Давайте си даръ, що са ви дали,
Сите сега че си погинете.“
Сви сватове дари са си дали;
Марко даде копье костеново,
Янкулъ даде отъ злато кошуля.
Па бегаа китени сватове,
Се бегаа единъ не остана;
Салъ остана премладо деверче
И при него гиздава девойкя.
Проговори църна арапина:
„Фала тебе, премладо деверче!
Давай, каже, даръ, що са ти дали“.
Проговори премладо деверче:
„Богъ те било църно арапино!
Я не чуемъ, ти това що думашъ.
Мене не са нищо даръ дарили,
Дариа ме гиздава девойкя,
Да я чувамъ отъ зло по пѫтища.
Глава давамъ, девойкя не давамъ.“
Проговори църна арапина:
„Фала тебе, премладо деверче!
Давай, каже, гиздава девойкя:
Да те духнемъ, ветъръ че те носи,
Да те плюнемъ, вода че те носи,
Да те ядемъ, една ломка нема.“
Проговори дете Големеше:
„Богъ те било, църна арапино!
По еднъжъ е майка ни раждала,
По еднъжъ че намъ смърть да си бѫде.
Кому вече Господъ че помогне.
Я не чуемъ, ти това що думашъ;
Я ми стани на юначко место,
Че да върлямъ лека боздугана,
Да си видимъ, що юнашство имашъ“.
Устраши се църна арапина,
Устраши се, боме, уплаши се.
Скараа се до двама юнаци,
Кой по-напредъ боздуганъ да върли.
Проговори църна арапина:
„Фала тебе, премладо деверче!
Я че напредъ боздуганъ да върлимъ“.
Каилъ стана дете Голомеше.
Станало е премладо деверче,

Станало е на юначко место,
Станало е малко на белеги.
Ка нишани църна арапина,
Ка нишани дете да удари,
Не нишани коню у гърдите,
Нелъ нишани коню между очи.
Ка си върли съ лека боздугана,
Сложила се Гюровата коня,
Сложила се ничкомъ на колена,
И боздуганъ надъ него прелете.
Проговори църна арапина:
„Фала тебе, премладо деверче!
Еднъжъ върлихъ, на измама паднахъ,
Айде море ошъ еднъшъ да върлимъ“.
Проговори премладо деверче:
„Богъ те било, църна арапино!
Насъ е майка по еднъжъ раждала,
По еднъжъ че намъ смърть да си бѫде.
Кому вече Господъ че помогне“.
Па си стана църна арапина,
Па си стана на юначко место.
Па нишани дете Голомеше.
Ка нишани съ лека боздугана,
Да удари църна арапина,
Не нишани коню между очи,
Нелъ нишани коню у гърдите.
Ка се сложи арапската коня,
Онъ да згоди църна арапина.
Ка си върли премладо деверче,
Ка си върли съ лека боздугана,
Сложила се арапската коня,
Сложила се ничкомъ на колена,
Търкаля се по зелена трева.
И онъ згоди църна арапина:
Удари го у арапска глава,
Искара го низъ синьото седло.
Па си търгна премладо деверче,
Търгнало си тая остра сабля,
Разточило сабля на зглобове,
Па си махна съсъ острата сабля.
Доръ си́ остра сабля да оправи,
На арапинъ глава да отреже,
До десеть е буче изпресекалъ.
На арапинъ глава отрезало,[1])

[1]) Стиховетѣ 296 и 207 отъ оригинала:

„Погуби си църна арапина
Па отреза арапската глава“, ги изоставяме, като излишни.

Па я тури у конска зобница,
Па си ойде на зеленъ чадъра,
Та си забра петнаесе мжски,
Товарени съсъ тешко иманье.
Па пойдоа съ гиздава девойкя,
Та си ида по равни друмове,
Па ойдоа на Гюрови двори.
Ка ойдоа на Гюрови двори,
Сватове дума си думали:
„Фала вие, китени сватове!
Доста пихме и доста ручахме,
Хайде море ние да пиеме,
Да пиеме на дете за душа:
Девойкя е арапинъ закаралъ,
Погубилъ е премладо деверче,
Та си нема деверче да дойде“.
Тамжнъ сж си дума продумали,
И дете е на порти чукнало;
Дори они порти да отвора,
Ритна порти премладо деверче,
Ритна порти, та порти искърти,
Накара ги у средъ у дворове,
А малите при кжщните ошли.
Па улезна у равни дворове,
Уведе си гиздава девойкя.
Па си събра премладо деверче,
Събралъ си е китени сватове.
У трапедза сватове седнаа.
Та си тръгна премладо деверче,
Тръгнало е лека боздугана,
Та си бие Марко добъръ юнакъ,
Па го бие съ лека боздугана,
Па го бие и на Марко дума:
„Богъ те било, Марко добъръ юнакъ!
Защо идешъ, та се[1]) кума ловишъ,
Кога немойшъ кума да си бждешъ
И не можешъ девойкя да чувашъ?“
Па си вана Янкула войвода,
Та си бие Янкула войвода,
Па говори премладо деверче:
„Богъ те било, Янкуле войводо,!
Защо идешъ, та се деверъ ловишъ,
Кога немойшъ девойкя да чувашъ?“
Па си вана млади младоженя,
Та си бие млади младоженя.
Па говори премладо деверче:

[1]) Въ оригинала си, ср. стихъ 337.

„Богъ те било, млади младожене!
Оти идешъ далекъ за девойкя,
Кога немойшъ девойкя да чувашъ?“
Па го бие съ лека боздугана.
Па говори гиздава девойкя:
„Удри браче, удри та утепай,
Саде немой кости да потрошишъ.“
Па си пущи млади младожения,
Па си събра китени сватове,
Па си даде петь азни имане.
Па ги даде, та свадба правиа.
А петь азни на девойкя даде,
А петь азни дете си везело.
Па ги везе дете Голомеше,
Па си ойде на край Бело море,
На край море у бела песока.

66.

Смъртьта на Крали Марко и войвода Деяна Попова.

Провикна се Деяна войвода,
Провикна се Деяна Попова,
Провикна се на Стара-планина,
На планина, на Игликовина,
На гора на Никюпска планина:
„Жална горо, жалъ ми е за тебе,
Че си горо толко повенала,
Повенала горо, посанала!
Дали те е слана попарила,
Или те е пожаръ пожарило,
Или те е балсама удрило?
Язе сакамъ войвода да стана,
Та да вода бугарска дружина,
Та у тебе кумити да крия,
Па тизека това и не мислишъ!
До кога ще турци да те държатъ
И да трепатъ низъ тебе кумити?
Да се виятъ орли и гарване
Надъ твоите дълбоки долове
И да смърдишъ на човечки мърши?
Да не може човекъ да замине,
А ту нели войвода съ дружина!“
За чудо е гора продумала,
За прикасъ е гора одзовала:
„Леле варай Деяно войводо!
На ли питашъ, право да ти кажа;
Право казвашъ и я да ти кажа:

Нито ме е слана попарило,
Нито ме е балсама удрило,
Нито ме е пожаръ пожарило,
Най минаа сношти у вечера
Три синджире се сасъ млада челядь,
Млада челядь, като младо цвеке,
Навързани и засинджирени:
Единъ синджиръ се млади момчета,
Се момчета, се млади кумити,
Таманъ туку жегнали мустаци;
Други синджиръ се млади девойки.
Два синджира безгрешни душици;
Трети синджиръ се млади невести,
Се невести по първна година,
Се невести трудни и дебели;
У невести венчана девойкя,
Завенчана, па недовенчана,
Ярмосана, още не свождана —
За нея ми шумата повена,
За нея ми вършето посана.
Та какво кю, Дойне, да не вена?
Стая ете петстотинъ години,
Ка са дошли тия бесни цета,
День не минва човекъ да не падне,
День не минва чавки да не рана,
Та вече ми дови и досади.
Едно време тука нещо беше:
У градъ Никюпъ тарапана беше,
Отъ менека дървата караа,
Та секи день опсези правеа,
Па не беше тая неволия,
Па не беше тая сакантия.“
Пригласи се пиле низъ гората,
Та запея една жална песень,
Песень пее за чудо и приказъ.
До тогая пиле не пеяло.
Саде тогай пиле запеяло:
„Леле варай Деяна Попова
Леле варай горо повенала!
Знаете ли турска размирия,
Помните ли бугарска робия?
Надойдоа турце и арапе,
Поробиа Бела-Бугария,
Поробиа и Кара-Влаия,
Поробиа и Мала-Сърбия
И мислеа пò-нататъкъ д'идатъ.
Па се мина ни малу, ни многу,
Разбунти се Кара-Романия,

Кара-Влашка и Кара-Богданска,
Поведе ги Мияилъ Витазно
Да одробатъ свои сестри бракя
Да одробатъ Бела-Бугария.
Пусти турци Марко уловили,
Уловили Кралевики Марко,
Одвели го битка да имъ прави,
Че не могли сами да надвиятъ.
Ка фанали у бой да се биятъ
Зачуди се Марко Кралевики,
Какъ ще трепе свои мили бракя.
Провикна се що го гласъ държеше:
„Леле Боже, какво сега стана,
Братъ на брата кравьта да испие?
Стори Боже, язе първъ да падна,
Та па после какво сакашъ прави!“
Пуста дума на енгелъ паднала.
Пушка пукна и онъ се преметна.
Трапенъ Марко сичко си исказа,
Каде одилъ и какво работилъ;
Молилъ Бога да го земе некой,
Да го носи у негова земня,
У негова, у Прилепа града,
Да не седи у душмански раце.
Ка го чули пустите читаци
Не дали му ни душа да даде,
Бутнали го у една ровина,
Бутнали го и го закопали,
Па трепали кого сѫ видели,
Да не би ще некой да искаже,
Какво казалъ и какво заржчалъ;
Да го зематъ и да го украднатъ,
Да го копатъ у негова земня“.
Послушала Деяна Попова,
Послушала, какво пиле пее,
Послушала и сѐ му разбрала.
Нажалена, презъ сърце се фана,
Та па викна, викна та заплака:
„Жална горо, жали да жалиме!
Запомни ли какво пиле пее?
Па заплака, що я гърло държи.
Емъ ти плаче, емъ ти песень пее,
Съ едно гърло две-три песни пее:
Една песень песень за пеянье,
Друга песень песень за плаканье,
Трета песень песень за смеянье:
Еднажъ викне, а дважъ се провикне,
Като вика и гората вика,

Като плаче и горАта плаче,
Като пее и пилците пеятъ.
Па станала Деяна Попова,
Та облекла дреи парцаливи,
Облекла се у просячки дреи,
Па очела у Търнова града,
Па станала предъ паша пашина,
Предъ вратата песень да му пее:
Запеяла една жална песень,
Гърцки пее, влашки изговаря,
А богдански гласо ѝ докарва
И съ кеменче гласо ѝ поправя.
Дочула е пашина пашица,
Та излела саиръ да почини;
Аресала, оти арно пее,
Та ѝ рекла дома да я води,
Да посвири да я повесели.
Очела е Деяна девойкя,
Престорена на клетъ просячина,
Свирила е пашини пашици,
Малу млогу, два дни и две нощи,
Надвечери трекята вечера,
Чекатъ паша отъ село да дойде.
Просячина итросъ направила,
Облекла се у пашови дреи,
Явила се предъ паша пашица,
Та казала, че е она паша,
Награбила иманье, що могла,
Па бегала на Стара-планина.
Па сабрала одбрана дружина,
Па викнала песень запеяла:
„Леле варай, помогни ми Боже!
Сабрала самъ педесе дружина,
Кю сабера още двайсе и петь,
Да ми станатъ седемдесе и петь,
Па кю стана язека войвода,
Да одробимъ наши сестри, бракя,
Но Божичко, безъ тебе не можемъ!“

67.

Крали Марковата смъртъ.

Марку, Марку, Крали Марку!
Разбуля са Крали Марку
Въ сраде гора лилянува,
Лилянува, дафинува.
Никой нема да гу чува.
Адно пиля и бюлбюля
Фавъ усца му вода носи,
Сасъ крилца му сенка прави,
Сасъ нужинки йоганъ стика.
Марку си му йодромоня:

„Пиле, пиле и бюлбюля!
Га загине Крали Марку
Въ сая гора лилянува,
Лилянува, дафинува,
Ти исфаркни, та отфаркни
На моиня равни дворя.
На дворъ има жоалта дуня,
На дунята бялъ трандафялъ;
Ти си стоапи на дунята,
Удъ дунята на трандафялъ,
Та сосипи бялъ трандафялъ
Моенуму порву любя,
Нисъ пизушки, нисъ цохинея;
То щя си са хитру сяти,
Чи загина Крали Марку!
Га загина Крали Марку,
Пилянце е исфоркалу,
Исфоркалу, отфаркалу
На Маркови равни дворя;
Стопилу е на дуняна,
Утъ дуняна на трандафялъ,
Та сасипа бялъ трандафялъ
Маркувици нисъ пазушки,
Нисъ пазушки, нисъ цохинея.
Маркувуну порву любе,
То си ми са итро сяти,
Чи загина Крали Марку,
Та расплетя морни коси
И распусна ясни глася
Удъ земьона ду нябону:
Загина ми Крали Марку!

68.

Маркова смърть и погинване на царството.

Одилъ ми е Марко по юнаштво,
Одилъ ми е вовъ Анадола,
Да са бии съ турци яничаре.
Де са е борилъ, се е надвивалъ.
Па се върна Марко българина,
Та замина край Бялото море.
Марко легна, лошъ сънь бе санувалъ:
Че са раздели това ясно небе,
Сички звезди на земя паднале.
Марко беше меракъ фанало,
Че воседна Шарка добра коня,
Та йотиде вовъ Прилепа града,
Та извика на бащини двори:
„Излязъ майко, що ма си родила,
Че лоша съмъ съня я санувалъ,
Дали е на лошо, или на добро?
Се раздели това ясно небе,
Всички звезди на земя паднаха.“
Ка излезе милата му майка,
Нахлупила кръпа до йочите,
Поронила сльзи до земята
И на Марко жално йотговаря:
„Ей та тебе, Марко, мили сине!
Че ти одишъ, сине, по юнаштво
Та са боришъ съ турци яничаре,
Та не знаешъ тука какво става:
Тукъ минаха турци яничаре,

Та превзеха блъгарска земя,
Се юнаци ключове дадоха
И предаватъ блъгарската земя
И тебъ диратъ да предадешъ ключове
И да предадешъ Прилепа града."
Като зачу Марко стара майка,
Той нахлюпи калпакъ до йочите,
Назадъ върна Шарка добра коня,
Та йотива вовъ Косово-поле,
Да са бие съ турци яничаре.
Ка вравеше Марко край река Ситница,
Стигнала го милата му майка.
Йотдалечъ вика милата му майка:
„Ей та тебе, Марко, мили сине!
Я са запри, Марко, мили сине,
Та на животъ, мама, да се юпростиме,
Че Богъ знае, дали ще се върнешъ."
Марко са назадъ не йобръща,
А връвеше край река Ситница.
Искачи са въ Качаникско клисуре,
Тамо срешна трима души турци,
Трима турци, трима яничаре.
А Марко имъ турски йотговаря:
„Ей ви вазе, трима души турци,
Трима турци, трима яничаре!
Ако Богъ е рекалъ, кѫде йотивате?"
Трима турци Марку йотговарятъ:
„Ей та тебе, незнайна гидийо!
Превзимаме блъгарската земя,
Се юнаци ключве предадоха
И предаватъ блъгарската земя,
Саде нема Марко йотъ Прилепа,
Саде нема, ключве да предаде,
Да предаде и Прилепа града;
Йотиваме вовъ Прилепа града,
Да намеримъ Марко блъгарина,
Да предаде ключовете йотъ Прилепа;
Ако Марко ключове не даде,
Ще му земемъ глава до рамена
И ще земемъ Марковица млада,
Да я водимъ вовъ нашъ Анадола,
Да я правимъ башъ бяла кѫдѫна."
Че поседя Марко, че помисли,
Па имъ Марко тихомъ йотговаря:
„Ей ви вазе, трима души турци,
Трима турци трима яничаре!
Че язе самъ Марко йотъ Прилепа,
Ала азе ключове не давамъ,

Не предавамъ и Прилепа града.
Кога падне Марко блъгарина,
И да падне Шарко добра коня
Тогава ща ключове да дамъ
И да предамъ и Прилепа града."
Върнали са трима души турци,
Трима турци, трима яничаре,
Извадиле тежки, йостри сабли,
Да погубатъ Марка блъгарина.
Расърди са Марко блъгарина,
Че разигра Шарка добра коня
И измъкна сабля демешлия,
Що я правилъ майсторъ Димитрия,
Де са вие като люта змия,
Дето сече дръва и камъне,
Та погуби трима души турци,
Трима турци, трима яничаре.
Искачи се Марко Кралевике,
Искачи се Марко въ Качаникско клисуре,
Та погледна камъ Косове поле.
Той си видя турци анадолци.
Не са чуди Марко, че са многу,
Но са чуди, какъ ги земя дръжи.
Гледа Марко, гледа давно види,
Давно види блъгарски байряци,
Блъгарски зелени байряци,
Ала нема блъгарски бъйряци,
Блъгарски зелени байряци,
Ами има бели и червени.
Расърди са Марко блъгарина,
Че удари Шарка добра коня,
Юдари го съ чарклия махмузе.
Разигра се Шарца добра коня,
Че се фърли средъ силнитѣ турци.
Па изжкна сабля демишлия,
Че сечеше турци анадолци,
Та ги сече три дни и три нощи,
Та потжна коня до колене,
Та потжна въ тия черни кръви.
Яви му се самъ свети Илия,
Самъ свети Илия съ три ангела,
Йоблечени съсъ бяла премена,
И на Марко тихомъ йотговаря:
„Ей та тебе, Марко блъгарине!
Конь си запри и сабля си запри,
Досега българско, отсега турско —
Вовъ Прилепа турчинъ ще да влада."
Марко трепна, йотъ сънъ са сабуди,

Па не вярва Марко Блъгарина,
Па не вярва да не е измама.
Пакъ сечеше Марко турци анадолци.
Съ ржка махва ржка му истръпва,
Ржка му истръпва, турци са не сечатъ.
Тогазъ видя Марко блъгарина,
Че е това Божия работа.
Назадъ върна Шарка добра коня
Та йотиде вовъ Прилепа града,
Че йолови Марковица млада,
Па я Марку итро изпитува:
„Ей та тебе, Марковице млада!
Да ли либе йотъ сабля ще юмрешъ,
Или въ турски ржце робиня да идешъ,
Да та водатъ въ пусти Анадолъ,
Да та правать башъ бяла кадана?“
Йотговаря Марковица млада:
„Ей та тебе, Марко пръво либе!
По-добре е отъ сабля да юмра,
Да не падна въ турски ржце робиня
Да ма водатъ въ тосъ пусти Анадолъ,
Да ма правать башъ бяла кадана“.
Марко махна съ неговата сабля,
Йотреза й тая клета глава;
Па юлови детето си Богдана
И нему отреза тая клета глава;
И погуби йоще старата си майка;
Измжкна си сабля демишлия,
Та посече и Шарка добра коня,
Съ него турци земя да не превзиматъ.
И побягна Марко, де му очи видатъ!

Рѣчникъ

на по-неизвѣстнитѣ думи, които се срѣщатъ въ текста на пѣснитѣ.

(Цифритѣ при отдѣлни думи показватъ броя на пѣсеньта и на стиха въ нея).

А.

Абаръ, аберъ, хаберъ, извѣстие, *нема* — не иска да знае. 8. 63.

Абдесъ, т. д. У мухамеданитѣ миенье прѣди молитва; — риза *абдеслия*. 18. 11.

Авлия, гр. д. дворъ. 35. 163. 164.
Ага, т. д. Господарь.
Ага — туга, когато — тогава. 55. 33.
Адетъ, т. д. обичай, навикъ.
Аджамия, т. д. неопитенъ, глупъ.
Аджия, хаджия, т. д. тозъ, който е ходилъ на светитѣ мѣста на поклонение.

Адно, едно. 7. 7—8.
Аждеръ, отъ *аждерха*, т. д. еждерха, змей, хала, драконъ. 41. 47.

Азна, хазна, т. д. държавни пари, държавно съкровище.

Азъръ, хазъръ, т. д. готовъ, готово. 8. 12.
Аирлия, хаирлия отъ хаиръ, т. д. добро, благо, благодѣяние, на добрѣ.

Айлъкъ, т. д. мѣсечна плата. 1. 51.
Акшамъ, т. д. вечерь.
Акълъ, т. д. умъ, разумъ, паметь; акъллия, уменъ. 49. 185.

Алища, халища, т. д. нощни завивки за спание; дрехи.

Алка, халка, т. д. брънка.
Алтънъ, т. д. злато, жълтица.
Алъ, али, или, дали. 32. 20.
Аманетъ, т. д. нѣщо, дадено нѣкому да го пази; нѣщо пратено отъ едно мѣсто на друго нѣкому; залогъ. 19. 51.
Арватъ градъ, Копривщица, 48. 278.
Аризвамъ, харизвамъ, гр. д. подарявамъ. 11. 10.
Армасвамъ, гр. д. годявамъ по църковенъ редъ, както се прави прѣди вѣнчаванието. 35. 75.
Анадолъ, Мала-Азия.
Анъ, ханъ, т. д. станъ, надало. 22. 71.
Анджия, ханджия, т. д. съдържатель на ханъ.
Аро, харо, прѣзрителна дума за стара баба, старъ дѣдо, изобщо за грозенъ човѣкъ, старо харо. 6. 67.
Аршланъ, арсланъ, т. д. левъ. 19. 42.
Аскеръ, т. д. войска. 1. 57.
Асмия, врагъ, душманинъ. 19. 124.
А то не ли, а камо ли. 28. 261.
Ауана, мн. ч. отъ *аянинъ?* т. д. началникъ, заповѣдникъ на една каза (окрѫгъ). 36. 70.
Аферимъ, т. д. браво! 6. 97.
Афионъ, т. д. сокъ отъ макъ, изсушенъ, който прѣспива кога се пуши или яде. (Гер.). 18. 103.
Ачма, отъ *ачикъ*, т. д. отворенъ, ясенъ, открitъ. 35. 165.
Аша, т. д. подложка на сѣдлото? 25. 9 - 10.

Б.

Бажливъ, страхливъ, плахъ. 22. 60.
Базиргянъ, т. д. търговецъ, купецъ. 51. 2.
Бакамъ, бакнувамъ, бацамъ, целувамъ, полюбвамъ. 2. 206.
Бакшишъ, т. д. подаръкъ.
Барамъ, хващамъ, питамъ; повръщамъ; диря, търся, тража, броя; закачамъ; ходя. 2. 98.
Баремъ, баре, бари, т. д. поне, баръ, божемъ. 50. 50. 61.
Башъ, т. д. първи, най-голѣмъ; ажно. 56. 10.
Беда, злощастие, зло; напасть, налетище, пакость, боля; клевста. 30. 328.
Бедевия, бедовия, епитетъ за конь: тънка бедовия. 22. 113.
Бедовина, тънка, 28. 192.

Беденъ, т. д. заберъ на твърдѣль, зидъ, стѣна, стоборъ, прѣграда (Геровъ). 13. 122.
Безистенъ, т. д. голѣма каменна ограда и вжтрѣ въ нея дюкяни.
Безистенджия, т. д. който търгува въ безистена. 30. 45.
Безцанъ, безцѣненъ. 23.
Беле, Бела. 54. 51.
Белки, белкимъ, беки, т. д. негли, може, невѣмъ, може би. 7. 57.
Бѣлѣгъ, слѣда, бѣлѣгъ, признакъ, нишанъ, знамение; нѣщо за лученье въ него съ пушка, съ стрѣла и пр. и пр. 47.
Берберъ, т. д. бръснарь. 20. 60.
Беендисамъ, беендисвамъ, беендиша, т. д. харесвамъ, ревне ми се.
Бинекъ ташъ, т. д. камъкъ, отъ който се качватъ на конь. 35. 55.
Биттисамъ, биттиша, биттисвамъ, т. д. свършвамъ, довършвамъ.
Благо, иманье, добро; сладко, блажно. 54. 227.
Блъвамъ, блювамъ, повръщамъ, ригамъ. 47. 95.
Боздисвамъ, боздиша, т. д. развалямъ, кваря, покварямъ. 21. 61.
Боле, пò-добрѣ, пò-голѣмъ, пò-великъ. 23. 50; 47. 44.
Боле — негли, пò-добрѣ — нежели. 28. 25, 26.
Брайно, брайне, отъ братъ, казва се въ зват. пад. въ смисълъ на братко! 50. 49.
Брича, бръсна. 20.
Будала, будалия, т. д. глупавъ, слабоуменъ, безуменъ. 36. 105.
Будимъ, Будина града, Буда-Пеща. 25. 1.
Бунгунлукъ, т. д. размирие, война. 19. 109.
Буйно копе, бойно копие. 58. 120.
Бурма, т. д. *витло,* пръстенъ *бурмали,* витленикъ. 8. 11.
Бюлбюлъ, т. д. славей. 67. 6.
Бърго, бързо. 39. 27.
Бъркамъ, отъ барамъ и бръкамъ, разбърквамъ, сърквамъ, барамъ, хващамъ, търся, тража, терамъ, гоня, подгонвамъ, припкамъ слѣдъ нѣщо и пр. 13. 30—31.
Бхи, бълхи. 55. 102.

В.

Вака, така.
Вакълъ, черноокъ; *вакла овца* = ваклуша. която има около очитѣ черна вълна; *вакло яне* = шарено; вакла мома: черноока, черновежда. 48. 180.
Вамилия, фамилия. 54. 242.
Вамо, тука. 19. 10.
Вангелия, евангелие.
Вардаръ, рѣка въ Македония.
Варкамъ, бързамъ, припкамъ, тичамъ; налѣгамъ бърже на работа. 58. 61.
Варошъ, село на мѣстото на стария Прилѣпъ.
Ведъръ, ясенъ. 60. 81.
Веземамъ, вземамъ. 21. 33.
Везиръ, везиринъ, т. д. първи чиновникъ въ Турско.
Везуля девойкя, отъ *везя, вежх.* 20. 1.
„Везаньето ризи и други женски дрехи е на голѣмъ почитъ у западно-македон. българи и това изкуство е много напрѣднало." В. Кънчевъ, Македония, 1900 стр. 33.
Великово руо, богати царски дрѣхи. 33. 24.
Вельо, велико. 41. 223.
Венокъ, венецъ. 36. 58.
Вилаетъ, велеатъ, т. д. мѣсто съ градове и села; страна, край, область; мѣсто, дѣто се е родилъ нѣкой, отечество. 38. 47.
Висвамъ, цвиля. 4. 128.
Вискомъ, со вискомъ, съ цвиленье. 30. 586.
Витеазъ, витецъ, храбъръ, юнакъ. 4. 84.
Више, високо.
Война копе, бойно копие. 41. 28.
Воденъ, градъ въ Македония, на зап. отъ Солунъ.
Вранъ, врана коня, черънъ конь.
Вредецъ, вреденъ. 28. 66.
Втасвамъ, гр. д. довършвамъ, извършвамъ работа, която върша; стигамъ, достигамъ, пристигамъ, догонвамъ; заварамъ, сварямъ, намирамъ и пр.; за хлѣбъ, тѣсто, овощия и пр. казватъ *етасали.* 37. 72.
Вуна, вълна. 54. 57.
Въеднакъ, веднага. 22. 98.
Върло, връло, люто, безжалостно, лошо; мжчно, що докарва мжка, тежко; силно, буйно, утровно, бързо. 16. 57.
Вявамъ, вяхамъ, яхамъ, възсѣдамъ. 4. 84.

Г.

Гавазъ, гавазинъ, кавазъ, т. д. въоржженъ полицейски разсиленъ; личенъ пазачъ. 26. 173.
Гавенъ, т. д. лихъ, лютъ. 19. 181.
Гайле, гайля, т. д. грижа. 24. 28.
Галапъ, гълъбъ. 12. 1.

Галичка рѣка, Галичица, която съединява при политѣ на пл. Галичица Охридското и Прѣспанското езера. 4. 302.
Гаргия, копие, маждракъ. 4. 42.
Годя, редя, нареждамъ; тъкмя, гласям, готвя. 51. 9.
Голина, голо. 49. 114, 51. 185, 51. 389.
Гезме, гезне, т. д. разходка. 22. 52.
Гибамъ, закачамъ, задѣвамъ, питамъ. 62. 25.
Глобъ, дупката подъ челото, въ която е намѣстено окото (Гер.). 41. 204. 205.
Грозоча, грозота. 58. 11.
Груда, грамуда, топка, буца.
Грудка, отъ *груда*, бучка, кжсче, парче. 29 42.
Гуна, гр. дума, кожухъ, кюркъ.
Гякъ, -ци; *дякъ*, -ци, който знае книга и чете и пѣе въ черкова. (Гер.). 8. 25.
Гърда, гърди. 41. 87.
Гюзель, т. д., хубавъ.
Гюмъ, т. д. мѣденъ сждъ съ тѣсни уста и съ захлупка за грѣенье вода, или за държанье нѣщо въ него. (Гер.). 47. 75.
Гючъ, т. д. мжчно, трудно. *Гючъ* работа= мжчна работа. 2. 26.

Д.

Да, да, хайде, че.
Давия, т. д. споръ, процесъ (сждебенъ).
Далдисвамъ, т. д. впускамъ се, спускамъ се? 13. 128.
Да ли, да ли нали. 54. 83.
Дамаскиня, сабля дамаскиня, — **димискиня,** така се наричали прочутитѣ по достоинството си сабли, които едно врѣме сж правили въ градъ Дамаскъ отъ една особенъ видъ стомана. (Геровъ).
Дафинъ, лаврово дърво. 67. 4.
Де, дѣка, дѣ; кждѣ; дѣто; нѣйдѣ, нѣкога, отдѣ; какъ; що, който, която, което; за що, за какво; че; камъ, камо; какъ се случи и пр.
Дели, делия, делибашъ, делибашия, т. д. лудъ; прѣдъ собств. име показва юнакъ: делибаша Марко.
Демешлия, сабя. 68. 87.
Демиръ-капия, т. д., желѣзна врата, мѣсто въ Македония, близу до Вардаръ.
Дерведже, т. е. дервишко дерведже? 30. 122.
Дервентъ, т. д. тѣсно мѣсто между планини, клисура, устие, боазъ.
Дервишъ, мухамедански калугеръ.
Дечанъ манастиръ, Дечански манастиръ въ Сърбия. 35. 163.
Джейнкъ, т. д. война, бой. 19. 49.
Джелепинъ, т. д. боляринъ; търговецъ, прѣкупувачъ на овци (на добитъкъ).
Джереме, т. д. глоба, пеня, щрафъ. 17. 118.
Джюбе, т. д. горна дреха, кафтанъ. 49. 145.
Дзверя се, втрейчамъ се, вгледвамъ се очудено, опулвамъ се. 9. 46.
Дибокъ, дълбокъ.
Диванъ, т. д. 1. Събрание на министритѣ при султана въ особна стая. 2. Така наричатъ по-главнитѣ учреждения по управлението. 3. Кжщна накитена стая за гости. 4. Пазачи, прислужници, които стоятъ прави. 4. 218—219, 33. 155.
Дивенъ, димелъ, чуденъ. 15. 41.
Диздамъ, удиадамъ, дигамъ, повдигамъ. 54. 84.
Дизгинъ, т. д. 1. Водило на юзда. 2. На парчета.
Втора (змия) съ конь *дизгинъ* направихъ.
1. стихъ 135, стр. 125.
Димитъръ, св. манастиръ Марковъ въ Македония. 45. 117.
Диредзи, дирецн, стълбове. 54. 189.
Дисаги, гр. д. Двѣ торби на двата края на единъ кжсъ платъ, за да се прѣмѣтатъ на самаръ или на седло на конь за носенье въ тѣхъ едно друго за пжть; хебе (Геровъ). 37. 102.
Доба, врѣме. 2. 17.
Долама, т. д. горна дълга дреха отъ аба, ржкавница, кюрдия, халина. (Геровъ). 24. 56.
Допущамъ, позволявамъ да пристжпи; давамъ воля за нѣщо; *допращамъ*. 59. 10.
Дотерамъ, заставлявамъ. 13. 42.
Друмъ, друмища, пжть, пжтища. 2. 96.
Дуваръ, т. д. каменевъ зидъ, стѣна.
Дукато, третя часть отъ пара, бодка, аспра.
Дулбия, т. д., далекогледъ, бинокълъ, пусула. 15. 34.
Дукана града, Дукаджинъ въ Албания. 60.
Дуна, дуня, дюля 6. 7.
Дупя, дупвамъ, дупна, дупча, надумвамъ, насъсквамъ, подшишквамъ, смушквамъ. 4. 278, 37. 57.
Душманинъ, т. д. неприятель. 9. 93.
Дюшекъ, мн. ч. дюшеци, душези. Постелка, изпълнена съ сѣно, вълна или памукъ, матраци.

Е.

Ево, еле ето. 41. 60, 47. 71.
Едрене, Одринъ. 47. 2.
Ега, кога, когато, щото, дано; *ега ле*, ето че 16. 4, 60. 13—15.
Екиминъ, хекиминъ, т. д. лѣкарь.
Ело, яденье. 54. 16.
Емъ, съюзъ, при туй, и.
Еничеринъ, т. д. новъ войникъ.
Если, нали. 38. 78.
Ете, ето.

З.

Забоворенъ, забравенъ. 20. 6.
Загаръ, голѣмо ловджийско куче, единъ видъ копой. 42. 251.
Заградъ, малко село задъ стария Прилѣпъ въ Македония. 11. 1.
Задужбина, постройка (църква, чешма и пр.) за поменъ, за успокоение, за очистение отъ грѣхъ душата, задушбина. 28. 1.
Задѣвамъ, окачамъ нѣщо нѣкадѣ, натоварямъ нѣщо на гърба нѣкому; закачамъ нѣкого, досаждамъ. 30. 431.
Загаждамъ, фърлямъ. 35. 140.
Заклонямъ, заключвамъ. 26. 244.
Залуивамъ се, захласвамъ се. 48. 83.
Заманъ, т. д. всѣкога; врѣме. 26. 162.
Заптисвамъ, заптиша, т. д. захващамъ, завладявамъ, задържамъ, запазвамъ, завардвамъ. 2. 138.
Затичамъ, протичамъ, заварвамъ, сварвамъ. 58. 45.
Зборувамъ, говоря. 4. 121.
Зеде, тр. л. ед. ч. отъ гл. вземамъ. 5. 11.
Зенгия, т. д. стреме, юзенги. 30. 64.
Зияфетъ, зиявеѣтъ, т. д. гуляй, пиршество. 23. 294.
Зола, т. монета = 30 пари. 11. 4.
Золумъ, т. д. притѣснение, пакость, поврѣда. 23. 192.
Золумкяръ, отъ *золумъ* т. д. обирачъ, грабитель, разоритель, разрушитель. 39. 34.
Зорле, зорлапъ, т. д. силомъ, съ сила. 51. 22.
Зжнданъ, т. д. темница въ земята.

И.

Изинъ, изинъ, т. д. позволение. 30. 4.
Изметъ, т. д. служба, прислужванье. 21. 90.
Измикеринъ, -ярка, т. дума работникъ, слуга, слугиня. 19. 114.
Изтурямъ, изваждамъ нѣщо, щото има въ нѣкой сждъ; турямъ всичко; изсипвамъ, разсипвамъ, изливамъ. За тежка жена: помѣта; изтръсвамъ се, изкилвамъ се. 47. 69.
Илячъ, илачъ, т. д. лѣкъ, лѣкарство, изцѣление. 29. 3.
Искачамъ, излизамъ, явявамъ се. 30. 55.
Ночувамъ, отхранвамъ, отглеждамъ. 49. 10.
Ифтира, ифтирия, т. д. клевета. 17. 20.
Ичъ, хичъ, съвсѣмъ не, никакъ.

К.

Ка, какъ, както, като, когато. 47. 48.
Кабаница, кабаница, т. д. горна дреха отъ груба материя, съ ржкави или безъ ржкави. 13. 60.
Кабахатъ, т. д. вина, погрѣшка. 33. 174.
Кавга, т. д. споръ, скарванье.
Кавгаджия, т. д. човѣкъ, който се много скарва съ хората.
Кавене, 54. 167.
Кадалжкъ, т. д. сждебенъ окржгъ? 13. 50.
Кадия, т. д. сждия.
Каилъ, т. д. приставамъ, приемамъ. 56. 40.
Калабалжкъ, т. д. тълпа, множество. 32.42.
Калдаржмъ, т. д. мѣсто (улица), постлано камъне.
Кале, т. д. твърдиня.
Кайдисвамъ, т. д. кайдисвамъ; скъцвамъ, счюквамъ; погубвамъ, убивамъ; смѣя, посмѣйвамъ, дава ми сърце, погубвамъ си ума. 42. 56.
Калаклия, т. д. епитетъ за сабля. 19. 33.
Калесвамъ, поканвамъ на нѣкакво семейно тържество, съ вино (бъклица) или съ ракия (палуръ).
Калимавка, гр. д. шапка, каквато носятъ свещеницитѣ и калугеритѣ. 49. 122.
Калжчъ, т. д., сабля.
Каменица, гора, гората при село Каменица, въ Чепино (Родопитѣ).
Канчикъ, канджикъ, бичъ, гръбачъ. 48.193.
Канаятъ, т. д., обезпечение, подържка, задоволство, поминъкъ, прѣхрана. 17. 123.

Капа, шапка, калпакъ; човѣкъ, глава. 94. 122.

Карагрошъ, т. д. така наричатъ всѣка чужда едра сребрена монета, талеръ.

Касаветъ, т. д. грижа, кахъръ. 44. 62.

Касканджия, т. д. завистливъ, ревнивъ.

Катанецъ, катинарь, катина, катанъ, кофаръ (Гер.). 40. 9.

Каулъ, т. д. условие, договоръ. 18. 15.

Кауринъ, гяуринъ, т. д. християнинъ. 19. 89.

Кафпе, отъ *кахпе,* т. д. кавпе, казва се като за похвала (Гер.). 30. 111.

Кахъ, къмъ, въвъ. 1. 381.

Качанинна града, навѣрно въ Шаръ-пл. гр. Качаникъ. 30. 115.

Качански клисури, при гр. Качаникъ, на изт. отъ Призренъ 31. 3.

Кашча, кѫща. 55. 68.

Ке, че, оти, дѣка, щѫ, щешъ, ще, щемъ. 35. 95, 41. 132.

Кебе, т. д. тъкано отъ вълна, дебело като черга, за постилка и за завивка; дебела черна дреха, аба. 33. 166.

Келешъ, малъкъ на бой, на ръсть, нищо и никакъвъ човѣкъ.

Кемеръ, таванъ, покривъ, изграденъ на дѫга съ камъне, съ тухли, кубе, арка; кесия за пари, която се опасва около кръста. 33. 15.

Кердосвамъ, гр. д. вземамъ, придобивамъ. 4. 343.

Кеседжия, т. д. кеседжия, кръвникъ, хайдутинъ, харамия, разбойникъ. Който ходи по пѫтищата, та убива и обира. (Геровъ).

Кефилъ, кефилинъ, т. д. поручитель. 17. 26.

Кефъ, т. д. кога човѣкъ е веселъ, добрѣ разположенъ; воля, щенье: за *кефъ:* защото ми се иска, а не защото има потрѣба; много добрѣ. 44. 102.

Кико, какъ, по кой начинъ, като. 54. 34, 54. 166.

Кинамъ, кѫсамъ, разкѫсвамъ, откѫсвамъ. 19. 43.

Кинисамъ, отправямъ се, тръгвамъ. 4. 130, 44. 32.

Кипри, хубавъ, гиздавъ, красенъ, лѣпъ. 55. 65.

Киска, китка. 29. 37.

Китени сватове, накитени, прѣмѣнени.

Клаамъ = кладамъ, турямъ, полагамъ, поставямъ.

Клисура, гр. дума. Тѣсно мѣсто между планини, устие, дервентъ, боазъ, дефиле.

Клисура града, градъ въ централния Балканъ. 13. 2.

Клоцамъ, ритамъ, удрямъ съ кракъ. 41. 194.

Клоци, мн. ч. ритня, чифте. 4. 113.

Клюквамъ, клюкамъ, хлопамъ, чукамъ. 4. 166.

Койна, коня. 13. 23.

Колачъ, т. д. растегъ, саженъ. 45. 82.

Комка, лат. д. св. причастие. 48. 285.

Комшия, т. д., съсѣдъ. 9. 93.

Копе, копие.

Конакъ, т. д. мѣсто, дѣто пѫтници се спиратъ да прѣкарватъ нощь, станъ; пространство, което пѫтници изхождатъ за единъ день; кѫща на голѣмецъ; управление. 58. 105.

Копиле, т. д. незаконно дѣте, бастардъ. 2. 59.

Коруна, корона. 3. 11.

Косово поле, въ Сърбия, на западъ отъ Карадагъ. 30. 197.

Костуръ, градъ въ Македония.

Коти Бога, такомъ Бога. 64. 130.

Котъ, кодъ, къмъ, при.

Кочия, колесница. 23. 822.

Кошуля, риза.

Кошута, еленъ (женски). 54. 182.

Краина, страна, область. 4. 339.

Крапоуменъ, краткоуменъ, кѫсоуменъ. 40. 32.

Кренамъ } **Кревамъ** } дигамъ, земамъ, повдигамъ, потеглямъ, на пѫть, ставамъ, вдигамъ се, събуждамъ се, помѣстямъ се. 2. 43, 40. 1.

Кубуръ, т. д. кабуръ, кобуръ: мѣшиненъ калѫпъ на сѣдло, или на кръста за държанье, за носенье въ него пищовъ; тулъ; такъвъ калѫпъ за стрѣли; прозорецъ на покрива на кѫща. 50. 24.

Кукя, куки, кѫща, кѫщи.

Кулаклия, т. д. за сабя, за ножъ: що е съ чиренъ като уши. (Геровъ). 37. 16.

Кулева града. Босна. 26. 5.

Кумендджия, куемджия, т. д. златарь, майсторъ на златни работи. 4. 145.

Кундисвамъ, т. д. слѣзвамъ нѣкѫдѣ, т. е. настанявамъ се врѣменно да живѣя, устроявамъ, разполагамъ, поставямъ. 43. 1—2.

Куртулисвамъ се, т. д. освобождавамъ се, спасявамъ се.

Кусуръ, т. д. недостатъкъ, порокъ; нѣщо не достига; остатъкъ; нѣма врѣда, нѣма нищо, обида. 48. 379.

Кутри, кой; горкия, клетия. 41. 38.

Къга, кога. 54. 85—86.

Кършигоро, епитетъ за конь: *коня кършигоро,* отъ *кърша, чупя* и *гора.* 41. 13.

Кьоръ-топалъ, т. д. отъ кйоръ — слѣпъ, и топалъ = куцъ. 40. 25.

Кьосенъ, т. т. овенъ, който води и върти стадото. 35. 127.

Кютвамъ, т. д. събарямъ, прикатурвамъ. 2. 67.

Кютлия, зълъ. 29. 22.

Кютя, седя мирно, трая, мирувамъ. 26. 206.

Кѫй, кадѣ, кадѣто, като, какъ.

Кѫсметъ, т. дума сѫдба, щастие, добъръ случай, честь. 2. 19.

Кѫцамъ, къцамъ, рѣжа, дѣламъ, сѣка, чукамъ, троша и пр. *кѫцамъ се,* бия ся шега, глумя се, ритамъ се. 16. 64.

Л.

Ладна меана, хладна механа, — кръчма.

Лакардия, т. д. 1) дума, рѣчь, лафъ; 2) разговоръ, бесѣда, приказка. 44. 54.

Лафъ, т. д., дума, рѣчь. слово, лакардия. 31. 87.

Левентъ, левенъ, т. д. юнакъ, юначина, младъ, зеленъ, здравенякъ. 15. 10.

Ледяна = **Легена** града, загатно название въ южнославѣнската епика. *Легенско* се наричала мѣстностьта, която се намира на далечъ отъ Сересъ (3 ч.) къмъ политѣ на Родопитѣ (Македония). 50. 1, 11. 19.

Лешъ, мъртъвъ трупъ отъ животни, отъ хора. 52. 67.

Лико, лице. 31. 25.

Личѫ, викамъ, кликамъ, казвамъ, извѣстявамъ нѣщо на високо, та всѣкой да го чуе. 5. 1—2.

Лоене, на лоене, ловъ, на ловъ. 29. 53, 54.

Лъсно, лесно. 54. 32.

Любне, либе, любовница, жена. 35. 27.

Люге, мн. ч. люде, хора, човѣци. 29. 17.

Лѫко, леко. 54. 144.

М.

Мавамъ, махамъ 31. 126.

Маджара града, (Буда-Пеща), народноепично означение столичния градъ на Филипа Маджаринъ.

Макя, майка. 55. 14.

Малоо, малко. 62. 77.

Манастиръ (Битоля), градъ въ Македония. 45. 16.

Марица, рѣка.

Марифетъ, мурафетъ, т. д. юначество, изкуство, знание.

Маскара, т. д. който е за смѣхъ, облѣченъ съ смѣшни дрѣхи; който прави смѣхъ, смѣшникъ; който е станалъ за смѣхъ на другитѣ; безобразникъ, безсрамникъ. 33. 134.

Махмузи, т. д. шпори.

Ма(х)рама, т. д. кърпа. 4. 334.

Меана, механа, т. д. кръчма.

Механджийка, кръчмарица. 17. 11.

Мегданъ, мейданъ, т. д. мегданъ, площь, площадъ, широко мѣсто; *на мегданъ* — на явѣ, на лице; *има мегданъ* — има врѣме; деля съ нѣкого мегданъ, т. е. сразявамъ се. 30. 335.

Мегю, между. 4. 337.

Меракъ, т. д. имамъ нѣщо меракъ: имамъ нѣщо, за което мисля, за което се грижа, което ме обезпокои; имамъ страсть за нѣщо; влѣзва ми нѣщо въ главата, турилъ си меракъ (че е боленъ, напр. и пр.). 45. 13.

Метанъ, поклонъ до земята. 2. 245.

Мехлемъ, т. д. мазь за рана. 21. 41.

Минцъ, минцове, австрийска жълтица съ рѫбове; кръменцъ. 31. 34.

Миря, умирявамъ, усмирявамъ. 21. 23.

Мишка, мишница. 45. 155.

Модъръ, синь, гълѫбовъ. 54. 83.

Момчиня, момчета. 2. 171.

Мошне, мощне, мощно, твърдѣ, много. 44. 53.

Мутафъ, мутафчия, т. д. който обработа козя вълна въ черги, чулове и пр. козинарь. 13. 61.

Мушафере, т. д. мушавере. Размисљоване, сговоръ за нѣщо; съвѣщание. 4. 2.

Мърка, черна. 41. 16.

Мювлетъ, т. д. срокъ. 17. 189.

Мюжде, мужде, т. д. подаръкъ за радостна вѣсть. 19. 141.

Муфтия, 17. 52.

Мѫка, душевно и тѣлесно страдание; стока. 54. 154.

Мѫска, катъръ, 51. 78.

Н.

Наддѣлея, наддѣлявамъ, надвивамъ. 29. 23.

Накачамъ, обвземамъ. 51. 416.

Намуалъкъ, т. д. безчестие, срамъ. 44. 46.

Намутрямъ, намуртвамъ, намръщвамъ. 41. 18.

Наружвамъ, наружувамъ, нареждамъ, уреждамъ нѣщо да стои гнѣздаво, накичвамъ, натруфямъ, натаврювамъ; накичвамъ се, нагиздвамъ се и пр. 44. 6.

Наржчници, мн. ч. наречници, орисници, славянскитѣ парции. 2. 18.

Нахия, т. д. най-малката териториялна единица въ Турско; страна, земя, околия, крайнина. 31. 3.

Не ае, не хае, не иска да знае. 51. 227.

Неволя, неволия, злочестие, зло, бѣда, бѣдность, тежка болесть. тежка болка. 21. 56, 35. 42—43.

Нейкюнъ, не ща, не искамъ. 19. 82.

Нелъ, нели, но. 21. 32.

Ненадежъ, ненадѣйно. 32. 45.

Никомъ, ничкомъ, надолу. 17. 130.

Никюпъ, название на старня градъ Nicopolis ad Haemum, сѣверно отъ Търново.

Нишанъ, т. д. знакъ, знамение, подаръкъ отъ младоженеца на булката, цѣль за стрѣлянье. 19. 99.

Нишнж, отъ нишамъ, люшкамъ, полющамъ, залюлѣвамъ. 48. 124.

Ногува, много. 53. 61.

Ной, онъ, оня; ѝ, ней, незе, нейзе, ей. 48. 164.

Нунко, гр. д. кумъ, кръстникъ, калитате, батия. 2. 91.

Нжло, ноло, но. 23. 163.

О.

Обе, двѣ. 37. 95.

Облокъ, обзалогъ, басъ.

Обиждамъ, обикалямъ нѣщо, спохождамъ, нагледвамъ, опитвамъ нѣщо да го видя какво е; опитвамъ се, боря се съ нѣкого, да видимъ, кой е по-юнакъ. 13. 135.

Овде-онде, тукъ-тамъ, сегисъ-тогисъ. 4. 92.

Огleяло, огрѣяло. 54. 53.

Одая, т. д. горница, стая, келия, чардакъ; едно стадо овци. (Геровъ).

Одва, одвѣ, два ката, два пжти толкова. 47. 135.

Одвай, едвамъ. 4. 161.

Оделе ем, отдѣля се, откачи се. 54. 231.

Оджа, ходжа, т. д. турско духовно лице.

Окшана града, Фокшани градъ въ Румжния. 64. 86.

Олку, толкова. 37. 119.

Омалявамъ, намалявамъ, спадамъ, ставамъ по-малъкъ, смалявамъ, слабѣя, отпадамъ, запирамъ, изнемощявамъ. 23. 145.

Операмъ, заграждамъ съ пармаклъци. 54. 113.

Опсеви, мѣсто, дѣто гората е изсѣчена. 66. 57.

Органа града, народно означение градътъ на Милошъ Огнянинъ. 30. 215.

Ордия, т. д. мѣсто, дѣто становятъ войска; дружина, войска, въоржжени люде. 33. 99.

Орицка нахия, Охридска нахия. 32. 10.

Откинвамъ, откинувамъ, откжсвамъ, избавямъ, отървавамъ, спасявамъ. 30. 106.

Отклонямъ, отклапямъ, отключвамъ, изваждамъ, изножвамъ, отварямъ. 26. 194.

Откорвамъ, откорнувамъ, изваждамъ, нѣщо съ коренътъ отъ земята, изскубвамъ, изтръгвамъ. 59. 180.

Отъмвамъ, отъмнувамъ, отнемамъ, вземамъ, отървамъ. 23. 46.

Охрида, Орида, градъ въ Македония. 8. 15.

Очела, отишла. 66. 169.

Обядамъ. обяждаме се ср. обиждамъ се. 58. 115.

П.

Патямъ, падамъ, попадамъ. 31. 71.

Палавъ, гр. д. безуменъ, лудъ, глупъ. 19. 107.

Пандурнитъ, пандуръ, помагачи на царя при ловъ, стражари нощни. 34. 22.

Паша, т. д. тъй се наричатъ управницитѣ на голѣмитѣ провинции въ Турско, въобще високи сановници, военачалници и пр.

Пашинъ деля, пашовски делия? 13. 97.

Пеамъ, пея, пѣя, четж. 32. 17.

Пенджеръ, т. д. прозорецъ.

Перница. 44. 133.

Перче, перчанъ. 59. 86.

Пехливанинъ, пеливанъ, т. д. борецъ.
Пещежа, т. д. даръ, подаръкъ. 24. 54.
Пизмя се, враждумамъ, скарвамъ се. 42. 14.
Пиринъ планина, планина въ Македония, на югъ отъ Рила. 60.
Пиротъ, градъ въ Сърбия.
Пишманя се, т. д. разкайвамъ се. 2. 93.
Пловка, дива патица. 44. 127.
Повойница отъ *повой, повойникъ, повойниче,* повиванье на дѣте.
Подоквамъ, подхоквамъ, извиквамъ. 54. 116.
Поелямъ, повелявамъ, давамъ заповѣдь. 13. 19.
Пожарево, навѣрно Пожаревацъ, градъ въ Сърбия. 54. 54.
Покланямъ, поклоня, даря, подарявамъ. 33. 39.
Полнокь, полунощь.
Поносвамъ, -се, бия си шега съ нѣкого, не искамъ да зная. 8. 3, 9. 2.
Понуда, когато нѣкой, било отъ роднини, или ближни, отнесе на болния нѣщо за яденье, напр. овощия, сладки нѣща, или сготвено, казватъ, че го е *понудилъ,* а самата хранителна вѣщь *понуда.* 28. 41.
Посвърпшвамъ, свършвамъ, свагосвамъ. 13. 13.
Пословски, пословечки, условенъ (таенъ) езикъ. 26. 179, 60. 255.
Потеря, потера, погонка, гонение.
Потерамъ, гоня, изкамъ, моля. 24. 29.
Потио = изтихо.
Пращамъ, питамъ, разпитвамъ. 8. 91.
Превара, прѣварванье. 37. 10.
Пренекъ, прѣпеченъ, прѣваренъ? 60. 159.
Преческе, св. причастие. 35. 21.
Прилепъ, градъ въ Македония.
Прилечвамъ се, прѣобличамъ се, промѣнямъ се, събличамъ се. 64. 18.
Пръстъкъ, пръстъ (на ржка). 54. 143.
Пубъдявамъ, побѣдявамъ. 56. 9.
Пусула, бинокълъ в. дулбия. 48. 323.
Путь, пжть.
Пърчиня, мн. ч. парчета. 4. 50.

Р.

Рагямъ, раждамъ. 30. 30.
Радомиръ, градъ въ сѣв. България. 30. 35.
Разцапи се, разцѣпи се. 51. 225.
Рамазанъ, турски празникъ. 24. 8.
Раскърсници, раскърсникъ, кръстопжтища, кръстопжть. 2. 97.
Рая, раяте, т. д. рая, раи; стадо, поданици християни, несвободнитѣ, покоренитѣ християни на турцитѣ. 30. 13.
Резе, т. д. бръва, заячена у врата. 18. 149.
Рилка, бърна. 87. 101.
Рисяни, християни. 3. 27.
Рубе, рубие, рубия, златна монета. 51. 82.
Рудъ, руда, червенъ, рудъ, ружи. 19. 29.
Ружамъ, карамъ се, ржжа. 35. 51.
Рукамъ, викамъ. 55. 42.
Ручокъ, обѣдъ.
Руо, рубо, рухо, дрехи.

С.

Саатъ, т. д. часъ. 25. 27.
Сабля на зглобове } 22. 117.
Сабя диплевица }, що е на стави, та може да се дипли, сгъва.
Саде, т. д. само.
Сайбия, т. д. господарь, притежатель. 52. 53.
Саипъ, т. д. отъ *сайбия, сейбия?* стованъ. 17. 25.
Саиръ, сеиръ, т. д. зрѣлище.
Санаджия, т. д., който носи вода за проданъ 47. 72.
Сакамъ, искамъ, изисквамъ, желая. 2. 142.
Сакантия, т. д. мжка, трудно (мжчно) положение. 66. 59.
Самуръ, епитетъ за калпакъ, *самуръ калпакъ,* соболъ. 37. 71.
Сараево, градъ въ Босна. 30. 21.
Сарай, т. д. палатъ, дворецъ.
Свадбина, свадбарина, свадбарски данъкъ. 31. 33, 96.
Свалямъ се, слизамъ, отивамъ. 30. 43, 44.
Свирци, табуанци, свирачи и тжпанари. 2. 131.
Сé = цѣлъ, цѣла, цѣло.
Сева се, свѣти, сияе. 50. 41.
Сейсана, т. д. товаренъ конь. 13. 23.
Сейменинъ, сейменъ, т. д. полицейски солдатинъ, стражаринъ. 25. 12.
Секавици, свѣткавици. 31. 73.
Симидъ, симитъ, т. д. особенъ родъ бѣлъ хлѣбъ. 1. 13.
Синджиръ, т. д. цѣпь.
Синокь, всѣта нощь. 37. 117.
Сиотъ, сичкиятъ. 31. 118:
Ситница, рѣка въ Сърбия (на Косово). 36. 68.
Скеля, пристанище.
Скопие, градъ въ Македония, на р. Вардаръ.
Сланъ, соленъ. 4. 86.
Слечамъ, свличамъ, снимамъ. 4. 243.

Сокакъ, т. д. улица. 24. 56.
Солунъ, градъ въ Македония. 42. 7.
Сончукъ, сънь, сънуванье. 48. 18.
Сотрешвамъ, отвързвамъ? 18. 87.
Спийе, 41. 38.
Стадамъ, ставамъ. 54. 114.
Сталакина, градъ Сталачь въ Сърбия при сливанието на двѣтѣ Morави. 30. 33.
Становитъ, епитетъ при думата камъкъ: *становитъ камень.* 41. 33.
Старойка, старъ сватъ. 8. 33.
Строй, 1. родъ, видъ, сортъ. 2. планъ. 3. годежъ. 13. 51.
Стройникъ,
Стройница, сватъ, сватя. 18. 10.
Суаращко, дърво. 18. 41.
Сужди, мн. ч. осждени. 20. 5.
Сунамъ, пружа, пружа се, свеждамъ се. 54. 87—89.
Сурия, сюрия, т. д. тълпа, множество, стадо. 21. 66.
Суръ, тъменъ, тъмносивъ.
Сфекояво, всѣкакво. 25. 48.
Съжевамъ се, съвземамъ се. 54. 95.
Сълнчамена града, градъ въ Сремъ (Австрия). 65. 11.

Т.

Табура, таборъ, рота войска. 7. 67.
Тавла, т. д. конюшня. 23. 102.
Таксамъ, таксувамъ, давамъ обѣщание, обѣщавамъ. 30. 31.
Талемлия, обученъ по воененъ редъ. 51. 213.
Таманъ, таманъ, т. д., напълно, равно, тъкмо когато. 28. 117.
Тарапана, т. д. учреждение въ което се правятъ монети. 4. 22.
Тафра, т. д. гордость, разкошъ. 11. 11.
Ташъ, т. д. камъкъ. 35. 55.
Тая, тия. 54. 123.
Телялъ, т. д. протогеръ. 5. 1.
Теминшваринъ Гюро, Гюро отъ *Тамишваръ,* градъ въ Унгария. 65.
Тепамъ, бия, убивамъ.
Тептилъ, тептилъ, неизвѣстно, никогнито. 13. 62.
Терамъ, втервамъ, натервамъ, истервамъ, принуждавамъ, заставлявамъ, карамъ вкарвамъ, изпжждамъ, прѣслѣдвамъ, искамъ. 2. 56, 1. 7, 59. 5, 4. 185.
Тержия, т. д. страничнитѣ части на сѣдлото или семера, дѣто може да се постави или закачи нѣщо. 31. 34.
Тишки, птички. 41. 114.
Той, тия, тая. 54. 109, 65. 29—30.
Тока, чуканье на чашитѣ при пиенье. 18. 7.
Точка, тукачка, тука. 26. 211.
Точки, по-напрѣдъ. 51. 229.
Трага, слѣда. 39. 27.
Тражимъ, търся. 65. 2.
Тройгодско вино, тригодишно вино. 26. 123.
Трещилъ, търтилъ. 3. 48.
Тъкменица, отъ гл. *тъкмя,* приготвямъ, устройвамъ, сватосвамъ. 9. 37.
Търгамъ, тегля, потеглямъ, отивамъ за нѣкадѣ. 13. 31.
Ту, та я. 54. 96.
Туга, тогава. 55. 33.

У.

Углавя, сватосвамъ, изглаждамъ, уравнявамъ нѣкоя работа. 6. 9.
Угренска земя, Унгария. 57.
Уйлия, 65. 135.
Улакъ, т. д. гонецъ. 47. 11—12.
Унеръ, юначество? 13. 55.
Усти, остави. 55. 84.
Учинамъ, правя, прѣправямъ се, струва ми се, помисламъ си. 26. 92.
Ущуцамъ, поджвамъ. 65. 129.

Ф.

Фара, родъ, родство. 19. 93.
Фала, вала, хвала, хвала ти, хвала на тебе.
Филибе, турското название на Пловдивъ. 47. 3.
Флоринъ, златна монета. 13. 100.
Фортома, канатъ или връвка отъ козя козина. 13. 37.
Фощо = въ що.
Фрушки, отъ фрънкскъ; въ народ. пѣсни епитетъ при „ножъ" (ср. сабя френгия). Дювер. 13. 38.
Фурна, обществена пещь, въ която пекжтъ хлѣбъ и ястия, срѣщу извѣстна платка. 22. 78.

Х.

Харамъ, арамъ, т. д. проклетъ. 35. 4—7.
Хатъръ, атъръ, т. д. уважение, угода, пристрастие. 37. 42.
Хекиминъ, икиминъ, т. д. лѣкарь. 35. 108.
Хилиндарь, български манастиръ въ Св. Гора. 30. 79.
Хокамъ, хокна, гълча, карамъ се; викамъ, повиквамъ. 33. 10.

Ц.

Цвиля, цвили конь; плача, жалвамъ се. 48. 7—8.
Цвекина, цвѣтя. 29. 36.
Цицирига, малкиятъ пръстъ на ржката. 55. 64.
Цохинеа, чохени, сукнени. 67. 23.

Ч.

Чабурлия чаша, отъ *чабуръ*, ведро.
Чардакъ, т. д., открита отъ едната страна галерия въ горния етажъ на кжщата.
Чарклия, т. д. колелчати. 68. 107.
Чаршия, т. д., търговска улица, дѣто ставатъ по дюкянитѣ най-голѣми пазарявания. 23. 137.
Чедъръ, палатка.
Чеизъ, туй, което невѣстата занася на младоженека. 23. 229.
Челикъ, т. д. стомана. 42. 78.
Чемерчикъ, чемерица.
Черка, щерка, дъщеря.
Чешки, т. д. *кешки,* дано, ако би.
Чизма, ботушъ. 36. 79.
Чинтяни, 59. 87.
Чио, чие. 58. 59.
Читакъ, турчинъ (оскърбително название). 66. 110.
Чифте, т. д. пара, двойка; ритня. 22. 101.
Чифутинъ, евреинъ.
Чоа, чоха, сукно. 58. 54.
Чобанъ, т. д. овчарь.
Чуадаринъ, слуга, лакей. 17. 169.
Чуена чултура, чохена, сукнена чултура (в. посл. д.). 35. 145.
Чултура, отъ *чулъ*, т. д. покривка за добитъкъ. 35.

Ш.

Шагъ, крачка. 54. 186.
Шамска земя, Сирия. 28. 23.
Шарка планина, Шаръ пл., на границата 45. 24.
Шати златокрили, патици. 34. 18.
Шербетъ, т. д. сладко питие. 22. 98.
Шетамъ, ходя, разхождамъ се.
Шидина града, Сибинъ (народно означение: Сибинянинъ Янко = отъ Херманщадтъ). 30. 187—188.

Ю.

Южина, закуска. 63. 53.
Юке, уйчо. 64. 105.

Я.

Ябанджия, т. д. чужденецъ. 13. 112.
Яглаче, яглжкъ, т. д. шита кърпа. 6. 26.
Яаджия, т. д. писарь, живописецъ.
Язъкъ, жално, много жално. 6. 64.
Ямлжкъ, т. д. диреkъ при ясла.
Янина планина. Навѣрно гористата мѣстность при гр. Янина въ свѣ. Гърция.
Ярджмъ, т. д. помощь. 16. 38.
Ярмлия, харамия? 18. 64.
Ясика, топола? 41. 29.
Яхръ, т. д. конюшня, оборъ.

Ѫ.

Ѫртъ, хжртъ, куче, копой.
Ѫрзнамъ се, сопвамъ се, застрашавамъ, заплашвамъ. 13. 15.

Ѭ.

Ѭчитъ, ечи, пашка? 41. 37. 38.

Съдържание.

Пѣсни.

II.

КЪМЪ БЪЛГАРСКИТѢ ТАЙНИ ЕЗИЦИ

(БРАЦИГОВСКИ МЕЩРОВСКИ (ДЮЛГЕРСКИ) И ЧАЛГЖДЖИЙСКИ ТАЕНЪ ЕЗИКЪ)

отъ

С. Аргировъ

Прѣдметъ на тази ми студия ще бѫдатъ два тайни езика, единътъ отъ които — брациговскиятъ дюлгерски таенъ езикъ — е донѣйдѣ вече познатъ въ своя лексикаленъ съставъ, а другиятъ — чалгѫджийскиятъ[1]) — сега за пръвъ пѫть ще се разглежда. Материялитѣ си за тѣзи два тайни езика събрахъ самъ миналата година, прѣзъ тритѣ великденски праздника въ Брацигово.[2])

---

[1]) Тур. *чалгѫ* 1) звукъ отъ музикаленъ инструментъ и 2) музикаленъ инструментъ.

[2]) Брацигово съ своето оригинално мѣстоположение и особито население, интересно отъ всѣка страна, отдавна ме привличаше, та на 17. априлъ 1899 г. съ готовность се възползувахъ отъ любезната покана на приятеля си В. Грамполовъ, родомъ Брациговецъ, да прѣкараме свѣтлитѣ празници въ тоя чаровенъ родопски кѫтъ. Историята на това селище и неговото мѣстно нарѣчие не сѫ още до тамъ добрѣ изслѣдвани, та къмъ даннитѣ, съобщени отъ К. Иречекъ (Княжество България, часть II. стр. 438—442) и Ат. Мишевъ (Сбм. XI.$_{3}$ стр. 181-187 и Бойтъ около Брацигово въ 1876. Пловдивъ 1881, стр. 11), желая да прибавя нѣкои свои бѣлѣжки, които успѣхъ да запиша.

Прѣди заселяньето на Брацигово, на западъ отъ него, на пѫтя за Пещера, при едноименна рѣка въ сегашнитѣ „Ливади“ е лежало селището *Превренъ*. Край него е минувалъ постланъ друмъ, който идѣлъ отъ Т. Пазарджикъ, прѣсичалъ Чанакчиево, Яскория и отивалъ на югъ, слѣди отъ който и до сега се забѣлѣзвали. То е било изложено на грабежитѣ на войскитѣ, що минували по туй шосе, и при потурчваньето на помацитѣ било разорено. Жителитѣ му се пръснали: едни се прѣселили въ Пещера, други въ Пазарджикъ; а около 15 кѫщи дошли и образували сегашно Брацигово, чието първоначално име ще да е било пакъ Превренъ. Споредъ г. Гаджовъ, отъ когото черпя и горнитѣ свѣдѣния, въ Цариградския кютюкъ Брацигово било отбѣлѣзано съ старото си име Превренъ. Не ми е извѣстно, дали подирното не се срѣща въ книжката на попъ Константинъ, 'Εγχειρίδιον περὶ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως. 'Εν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας, 1819, която не ми е сега при рѫцѣ. И до сега въ мѣстностьта „Ливадитѣ“, въ старото землище на Превренъ, се намирали останки отъ основи на кѫщи. Тамъ и слѣдъ разорението на селото е ставалъ панаиръ на аби и др. Мѣстото дѣто е ставалъ панаирътъ се наричало още *Узунчаршия*.

Отъ дѣ се е взело сегашното име Брацигово? Прѣди 150 години, споредъ г. Гаджовъ, 70- 80 челяди отъ Костурскитѣ села Галище, Сливница, Омутсково (въ селото и до сега има Омотска махала), Качаунъ и Орѣхчово (у В. Кѫнчовъ, Македония, етнография и статистика, 1900 намѣрихъ само първатѣ три села: Галища, Омотско, Сливница), измѫчени отъ турскитѣ золумлуци, се прѣселили въ Брацигово. Тѣ ще да сѫ и прѣкръстили Превренъ въ Брацигово, което по лека лека изтикало първото. Споредъ г. Гаджовъ въ нѣкои по-стари турски документи, които той самъ виждалъ, селото било писано *Барсáково* (отъ Бърсакъ? тъй се наричатъ сега още Кичевци, В. Кѫнчовъ, ор. с. 30), а по-старитѣ хора изговаряли *Барцикбю*. Въ по-нови турски документи (азъ видѣхъ такива отъ 1191 и 1195 г. турско лѣточисление) селото се срѣща подъ името *Брачково*, въ разговорния турски езикъ *Брацигъ*. Тука трѣба да забѣлѣжа, че въ Македония, Щипска каза, сѫщо срѣщаме село *Варсаково* (В. Кѫнчовъ, ор. с. стр. 230).

Тълкуваньето на Ат. Мишевъ (Бойтъ около Брацигово, стр. 11) че „братската любовь, братското живувание и взаимната помощь на основателитѣ за забрана, дали сѫ

Думитѣ отъ дюлгерския езикъ ми съобщи главно зидарьтъ Никола Каравълковъ,[3]) единъ отъ най-добритѣ още познавачи на този таенъ езикъ, както всички признаваха въ селото; освѣнъ това, когато мало и голѣмо узна, че азъ се интересувамъ за тоя езикъ, и излѣзохъ

поводъ за наименованието на селото съ прѣкрасното име: *Братово;* тъй като тѣ сѫ се бранили и сѫ поминували братски, а турцитѣ не сѫ могли да изрекатъ думата *Братски*, а сѫ го изговаряли *Братцикъ*, то останало си името му по турски *Братцигъ*, а по Български *Брацигово* което е доста разпространено въ самото село", е неприемливо.

Македонскитѣ прѣселенци, или тъй нареченитѣ „арнаути", не сѫ дошли наеднъжъ; тѣ сѫ прииждали на групи въ разстояние на десетина години. Освѣнъ въ Брацигово много сѣмейства се поселили въ близкото с. Козарско, а нѣколко и въ с. Црънча.

Не само „арнаути" сѫ се прѣселили въ Брацигово. При потурчаньето на Родопитѣ много сѣмейства отъ селата Осиково, Форцово, Осѣново (въ това село у нѣкой си турски ходжа се намиралъ пергаментовъ рѫкописъ, въ който между друго се споменувало, че прѣминаваньето на помацитѣ въ мохамеданство станало ужъ прѣди 270 години; отъ това сѫщото село ми показаха нѣколко турски документа отъ 1162, 1136 и 1238 год. турско лѣточисление, въ които името на бащата е още славянско, а на сина турско: Милошооглу Ахмедъ, Митре(въ) Юмеръ, Велю(въ) Мустафа) избѣгали и се настанили въ Брацигово. И до сега се помнятъ нѣкои отъ тѣзи сѣмейства: Карналови, Хришчови и др.

Старото мѣстно население, което заварили тукъ „арнаутитѣ", било наречено отъ тѣхъ „мърваци". (Споредъ Кѫнчова, ор. с. 37, сега, „мърваци" се наричатъ само жителитѣ на селата около Пиринския връхъ Али Ботушъ. „Мърва", тамошнитѣ хора наричали ситнежъ отъ вѫглища, а „мърваклъкъ" означавало рударство). „Мървакъ" споредъ обясненията на г. Гаджовъ било идентично съ „простъ човѣкъ, развлѣченъ, гевшекъ". Двѣтѣ племена се смѣсвали помежду си; само че жена „арнаутка", женена за „мървакъ", е запазвала своето нарѣчие и обичаи, когато наопаки жена „мървачка", женена за арнаутинъ е усвоявала обичаитѣ и нарѣчието на мѫжа си. К. Иречекъ споменува въ Брацигово и трето племе „болгари", тракийски прѣселенци. И азъ чухъ това име, само че неможаха да ми обяснятъ, дали то принадлежи на трето едно племе, или пъкъ съ него наричатъ едно отъ двѣтѣ по́-стари племена.

Брациговски нарѣчия. Въ Брацигово, както е извѣстно, се говорятъ двѣ нарѣчия: костурско и родопско: но тѣ вече доста сѫ влияли едно върху друго, та единъ „арнаутинъ" не говори чисто костурски и единъ „мърванъ" не говори чисто родопски, та човѣкъ често пѫти е въ недоумѣние, какъ да си отбѣлѣжи извѣстно явление. Забѣлѣзва се че „арнаутитѣ" се срамуватъ вече да говорятъ костурски, особенно прѣдъ чужди хора, та родопското нарѣчие взима връхъ. Тукъ ще съобщѫ само нѣкои отклонения езикови явления, които можахъ да схвана прѣзъ късото си прѣстояванье въ селото.

Ринезъмъ. Къмъ съобщенитѣ отъ К. Иречекъ въ „Cesty po Bulharsku" 21 думи съ запазени носовки, азъ вече въ прѣвода си „Княжество България" ч. II стр. 439 прибавихъ нови 6: *пѝнда, сѝнда, сѝндове, ѝнди* (ужъ), *клѝмбо* [умал. *клѝм(б)че*], *одѝнде* (отвждъ). Сега мога да притуря още *говѐнда, трѝнда* (сър. тро=малко, неорг. отъ троха?).

ѣ. вя́шкâ, дя́ти, ра́кâтâ, фля́нâ, умря́, мя́сту, живя́âт, бя́ши, шча́â (щѣха), гуля́мâ, но нѐма.

а безъ акцентъ се изговаря малко тъмно, което азъ отбѣлѣзвамъ съ â. *е* и *о* безъ акцентъ — като *и* и *у*: биау́миу, питкáйси, урти́ (хорати).

щ=шч: ни́шчу, на́шчу (нашето), шчо, о́шчи, зашчу́ ти сâ, нишча́ (нещо), нушча́.

Отпаданье на гласни: ба́тту (батето), ра́бтâ (работа), глеем (гледамъ), ста́рту (старото), мойтâ, ча́нâ (чичана).

Отпаданье на съгласни: го́спу (господь), лю́йти (людьетѣ), му́âти, утда́нâ (отдавна), о́ру (хоро), а́рчâ (харча), пра́иш, та́â, са́â, тури́ (турихъ), саа́тâ.

Други езикови явления: али́ (или), азли́зâ (излиза), адни́ш, пе́сма, ме́нâ, гирки́нâ; и́=му, имъ; мейнити=неговитѣ; *у* ню́му (у него, въ кѫщи); ръки́ти, нуги́ти; цут (цвѣтъ); вае́уль; поги́мнâ (погина); кѫ (какъ), ко (какво); дъи.

Нарѣчия: вѐчеру, су́триву, чѐстум пѐтли (на разсъмнуванье).

Отдѣлни думи: кра́сну (хубаво), ба́бâ ка́лâ (мѣсечина), джигъ́ртâм (чепкамъ), па́ндâ (умъ, собствено ядката на орѣха), кро́кâр (арнаджикъ), кра́сат (възнисалъ), удрѐн-

на хорището да се полюбувамъ на кръшното моминско-ергенско хоро, притичаха се при мене млади и стари да ме питатъ, да ли съмъ записалъ и едикоя дума, зная ли какво значи едикоя си дума, та по този начинъ голѣма е вѣроятностьта, че съмъ събралъ речи цѣлото лексикално богатство на тоя езикъ. Думитѣ отъ чалгжджийския езикъ ми съобщи Георги Хр. Гюлиметовъ, отдавнашенъ цигуларь, сега кафеджия въ селото.[4])

I. Брациговскиятъ мещровски (дюлгерски) езикъ.

За сжществуваньето на особенъ, съсловенъ говоръ между дюлгерския еснафъ въ Брацигово пръвъ загатна А. Теодоровъ въ своята статия „Приносъ къмъ въпроса за българскитѣ носовки" (сПС. кн. III. стр. 142 и сл. 1882 г.), но захласнатъ въ своитѣ изслѣдвания за назализъма въ Брациговския говоръ той не ще да е отбѣлѣзалъ нищо отъ дюлгерския таенъ езикъ, или поне не ни съобщава нищо по-близко за него. Едва слѣдъ двѣ години, на 1884 г. К. Иречекъ, прѣдъ наблюдателното око на когото нищо не е могло да избѣгне, ни съобщава въ статаята си „Пжтни бѣлѣжки за Срѣдня-Гора и за Родопскитѣ планини (сПС. кн. XI. стр. 5. сл.) 16 думи отъ тоя таенъ езикъ, като добавя, че той е пъленъ съ албански елементи. На 1885 г. сжщитѣ тия думи заедно съ други още 7 д. (всичко 23) той ни съобщи въ статията си „Conventionelle Geheimsprachen auf der Balkanhalbinsel" (Ar-

---

нѐти (посърнали), вѝлинки (плъстени ботуши), да̂ си улю̂ди къща̂та̂ (да си нареди стаята), да а́ипа (да зипа), и́ма̂т са̂ (обичатъ се), ми са̂ пра́ви (струва ми се), запи́ва̂м (годявамъ), ла̂па́вки (черни сливи).

Лични имена: Цилю (Василь), Ва́нчу (Иванчо), Ицу (Христьо), Личо (Илия), Фо́ла̂ (Флора), Лика̂ ( ), Вета̂ (Елисавета), На́ситу (Атанасъ).

Названия на мѣстности: Ро́пени, Драгу́ница, Не́резе (върхъ), *Ба́нище* на западъ отъ Брацигово край пжтя за Пещера, дѣто извира слабъ топълъ изворъ, *Барутчи́йница*, край нѣкогашния друмъ въ посока къмъ Пазарджикъ, дѣто се намирали желѣзни згории.

[3]) Сжщото лице ми съобщи, че и гръцкитѣ дюлгери имали свой особенъ дюлгерски езикъ. Прѣди 20-тина години той дюлгерувалъ въ Сливенъ заедно съ други зидари гърци отъ Одринъ, отъ които помнѣше още слѣднитѣ гръцки дюлгерски думи:

ангѝда с. ж., мома.

льуфѐ с. мн. ч., пари. — Отъ Алб. *l'ufé* а то отъ тур. *'ulufe* плата; нгр. λουφές, бълг. *лефе*, рум. leafă. Mey. Et. Wb. 249.

мохо́с с. м., чорбаджия.

моху́са с. ж., чорбаджийка.

прахала́ти ми то ста́мо работсте полека. Глаголътъ ще да е гр. πράττω, работя; сжществителното ми е неясно. — Алб. *pragal'ás*, уталожвамъ се, прѣставамъ (за вѣтъръ); *prah*, почивамъ, спж. Mey. Alb. St. V, 99.

ра́ши гл., иде. — Нгр. ῥάζω, ἀράζω, пристигамъ.

[4]) Сжщиятъ се занимава и съ изработването на лаути (муз. инструментъ подобенъ на тамбурата, само много по-голѣмъ и съ по-кжса дръжка; думата е араб. съ членъ *al'oûd*, дърvenъ инструментъ и се срѣща въ всички европейски езици). Една подарилъ и на Соф. народенъ музей. Той има и много други занаяти.

chiv f. slav. Phil. VIII, стр. 99 слд.). Въ „Княжество България“ часть II стр. 440 тъй сѫщо споменува за тоя брациговски „жаргонъ“, но не ни съобщава вече нищо по-ново. Само въ една бѣлѣжка (стр. 441) той ни обѣщава, че въ най-близко врѣме ще съобщи повечко думи отъ тоя езикъ, което поради други залиси, види се, до сега не е направилъ. На 1896 г. се появи широко замислената студия на проф. В. Ягичъ, Die Geheimsprachen bei den Slaven (Sitzungsberichte d. kais Akad. d. Wissensch. in Wien. phil.-hist. Classe, Bd. 133), въ която той подлага познатитѣ до тогава материяли отъ всички славѣнски тайни езици на критически разборъ, за да обясни всестранно славѣнскитѣ тайни езици въ тѣхния лексикаленъ съставъ. Въ нея той прѣди всичко разглежда домашнитѣ срѣдства, съ които си служатъ славѣнскитѣ народи, за да маскиратъ и направятъ неузнаваеми славѣнскитѣ думи въ тайнитѣ имъ езици, като оставя за другъ пѫть разглежданьето на чуждитѣ елементи въ тѣхъ. Въ статията си проф. Ягичъ споменува и за брациговския дюлгерски езикъ, но само толкозъ, колкото му е било извѣстно отъ бѣлѣжкитѣ на проф. Иречекъ въ Archiv f. slav. Phil. Той ни дава и обяснение на двѣ думи (*кривата* черква и *джайко* попъ), които азъ отфърлямъ (Вж. пó-долу въ рѣчника). Студията на проф. Ягичъ при обясненията на своитѣ материяли често ще цитирамъ, като правя сравнение на новообразувания въ брациговския дюлгерски езикъ съ подобни у другитѣ славѣнски тайни езици.

Сравнително най-много материялъ отъ брациговския дюлгерски езикъ (113 думи) ни съобщи Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ въ статията си „Бѣлѣжки за българскитѣ тайни езици и пословечки говори“ (Сбм. XII_2 стр. 15—50). Въ нея собствено той ни запознава съ съдържанието на цитираната по-горѣ студия на проф. Ягичъ, и за да улесни задачата на уважаемия професоръ, когато ще разглежда въ една бѫдѫща студия чуждитѣ елементи въ славѣнскитѣ тайни езици, Ш. ни съобщава материяли освѣнъ отъ брациговския дюлгерски езикъ, още отъ прилѣпския папуджийски езикъ, отъ тайния езикъ на дебърскитѣ зидари, отъ дюлгерския езикъ на с. Ковачевица, отъ стивастарския (драндарски) таенъ езикъ, отъ тайния езикъ на Крушевскитѣ зидари и отъ прилѣпския просяшки езикъ. Азъ ще имамъ по-долу често случай да цитирамъ думи отъ тѣзи тайни говори, когато ги сравнявамъ съ своитѣ материяли отъ брациговския дюлгерски езикъ. Часть отъ лексикалното богатство на тоя таенъ говоръ (50 думи), което ни съобщава Ш., бѣ вече по-рано съобщена отъ Ат. Мишевъ въ XI т. на мини-

стерския Сборникъ (стр. 185), друга часть (39 думи) му е съобщилъ г. В. Грамполовъ; не е ясно само, отъ дѣ е записалъ останалитѣ 24 думи.[1]) Заслугата на Ш. досѣжно българскитѣ тайни езици изобщо и брациговския дюлгерски езикъ отдѣлно е и тая, че той се опита да даде етимологията на голѣма часть отъ тѣхъ, съ малки изключения, съвсѣмъ сполучливо, — колкото се отнася до брациговския дюлгерски езикъ, който въ случая ни интересува.

Когато пригатвяхъ материялитѣ си за печать, узнахъ отъ Шишмановъ, че въ XVI—XVII кн. на министерския Сборникъ се печаталъ единъ „Приносъ къмъ българскитѣ тайни езици“ отъ Петко К. Гжбювъ (стр. 842—875). Г-нъ Гжбювъ бѣ тъй любезенъ, че ми позволи да разгледамъ въ коректура неговитѣ материяли и да направя нѣкои сравнения съ своитѣ, както читательтъ ще забѣлѣжи по-долу. Неговиятъ приносъ се отнася до езицитѣ: дюлгерски, дръндарски, просяшки и цигуларски. Единъ недостатъкъ на неговия материялъ по дюлгерския езикъ е тоя, че той е събиранъ „отъ работещи въ София македонци дюлгери, надошли тукъ изъ разнитѣ крайща на Македония“ (Дебърско, Битолско, Прилѣпско и отъ много други мѣста, но не и отъ Брацигово), но при това не е могълъ да отбѣлѣжи при събранитѣ думи, коя дѣ се говори, та по тоя начинъ той е образувалъ единъ дюлгерски езикъ, който въ този си лексикаленъ съставъ нийдѣ не сжществува и нийдѣ се не говори. За това и азъ въ цитатитѣ си го наричамъ дюлгерски езикъ на П. К. Гжбювъ.

Отъ материялитѣ, които азъ съобщавамъ, изглежда, че брациговскиятъ дюлгерски езикъ е изобщо най-богатъ таенъ езикъ. Доклѣ г. Гжбювъ съ свойственото нему умѣние е могълъ да събере отъ *всички* дюлгерски езици едва 360 думи (ор. с. 844), лексикалното съкровище на брациговския дюлгерски езикъ, което тукъ обнародвамъ, възлиза на 390 думи. Отъ тѣхъ за пръвъ пжть се съобщаватъ отъ мене 277 думи; 94 намѣрихъ публикувани и у Ш., а останалитѣ 19 се срѣщатъ само у него. За да се знае, кои думи се срѣщатъ и у Ш., азъ съмъ турялъ до тѣхъ въ рѣчничето въ скоби Ш. Ако и тълкуваньето на думата е негово, тоя знакъ стои слѣдъ тълкуваньето. Думи, които се срѣщатъ само у Ш. съмъ отбѣлѣзалъ съсъ *сШ.* Азъ се опитахъ да дамъ етимологията речи на всички 390 д.; до колко сполучливо, остая вѣщиятъ критикъ да се произнесе. Не ми се поддадоха само 32 думи. Като резултатъ на

[1]) На стр. 30 четемъ: „азъ привеждамъ тукъ въ азбученъ редъ не само 50-тѣ отдѣлни думи, а и всички други, които можахъ да извлекж изъ *разговоритѣ*“ (съ кого?)

моитѣ изслѣдвания се оказа, че 147 д. сѫ албански, 138 домашни съ условно значение, или пъкъ новообразувания, 30 грѫцки, 26 турски, 7 румѫнски, 4 цигански, 4 италиянски и 2 испанско-еврейски.

Отъ сравненията, които можахъ да направя между брациговския дюлгерски езикъ и другитѣ тайни български езици споредъ материялитѣ, обнародвани отъ Шишманова и Гѫбюва, намѣрихъ много малко сходство по между имъ: около 11 думи изглежда че сѫ заети между брациговския дюлгерски езикъ и останалитѣ тайни езици, приблизително други 30 д. сѫщо иматъ много общо, но тѣхъ като че всѣки таенъ езикъ е заелъ самостоятелно отъ първоначалния изворъ — чуждъ нѣкой езикъ, или самиятъ домашенъ говоръ. Азъ изобщо дохождамъ до заключение, че речи всички български тайни езици сѫ се образували самостоятелно и че сравнително малко сѫ заимали единъ отъ други. Въ туй отношение стои разбира се най-горѣ брациговскиятъ дюлгерски езикъ. Мнѣнието на Шишманова по този въпросъ не ми е ясно: така на стр. 46 (ор. с.) той казва: „Отъ шестьтѣ тайни езика, които разгледахъ, прилѣпскиятъ папуджийски, дебърскиятъ и крушевскиятъ таенъ дюлгерски езикъ, прѣдставляватъ най-голѣми сходства въ рѣчника, и изглежда да образуватъ една група“, а 13 реда по-долу четемъ: „Общи думи въ *всички* 4 тайни езика въ прѣдставенитѣ тукъ материяли нѣма. По-общи сѫ само названията на циганитѣ *дрен, дренове,* циг. *манука* и назв. на паритѣ *пилафки, пилавки* въ Прил., Деб. и Брац. тайни езици. По-разпространени сѫ и думитѣ *орденка* и *посен*“.

Брациговскиятъ дюлгерски езикъ, който отъ самото население се нарича мещровски, до колкото можахъ да разпитамъ, освѣнъ между зидаритѣ въ Брацигово, се говорилъ и въ Пещера и с. Козарско; кѫсото врѣме обаче, съ което разполагахъ, не ми позволяваше да провѣря на самитѣ мѣста туй нѣщо.

Понеже брациговскиятъ дюлгерски езикъ е станалъ извѣстенъ въ пó-главнитѣ си изрази речи на цѣло Брацигово, у младитѣ дюлгери се е появилъ стремежъ да сътькмяватъ нови думи покрай познатитѣ стари. Такива думи отъ втори слой ми съобщиха че били: *карагля́рец* слънце, покрай по-старото *раíко, прихт* попъ, покрай по-старото *джаíко, фитогра́ф* мисирка. Повече такива думи неможаха да ми съобщѫтъ.

За откриванье на албанскитѣ елементи въ брациговския дюлгерски езикъ си послужихъ съ рѣчника на *G. Meyer,* Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache. Strassburg, K. J. Trübner.

1891, който и цитувамъ нà всждѣ. Нѣкоя и друга дума, които не можахъ да намѣря нито у Майера, нито другждѣ, ми изтълкува г. П. Чилевъ, учитель въ Софийската мжжка гимназия, добъръ познавачъ на албанския езикъ, комуто тукъ изказвамъ своята дълбока благодарность.

акату́ нар., тукъ. — Алб. *kətjé* тукъ. Mey. Et. Wb. 1. Въ брациговския дюлгерски езикъ често виждаме, че се прибавя частицата *а* къмъ албански думи. Вж. по-долу *акьу́, ангóрдим, ангрéвам са.*

акьу́, акьу́шти мѣст., въпросниятъ, за когото става дума. У Ш. съ значение на „тоя". Алб. *kü* тоя. Mey. Et. Wb. 1.

аламáнин с. м., турчинъ, сжщо и Иречекъ (П. Сп., Archiv и пр.) *аламанчо,* старата дума за нѣмцитѣ. Mikl. Lexicon 3, аламанинъ ἀλαμανός. Mikl., T. El. 245.; Grimm Wb. I, 218. Тихонр. Пам. отреч. русск. литер. т. II 440: *алáманин орель ѥ.* (Изъ сръбски ржкоп. отъ XV в.). Така и до XVII. вѣкъ у българитѣ: „Та отиде Еень на воиске на Будимь, та се би сась Аламанци този лѣто, а тоин нема що да стори на Аламанци, и пр." (Български лѣтописенъ разсказъ отъ края на XVII вѣкъ отъ М. Дриновъ. П. Сп. 1882. кн. III. стр. 10). Алб. *aľaman* нѣмецъ, отъ турски *alaman,* id. Mey. Et. Wb. 8. Защо и кога е измѣнила думата значението си, не ми е извѣстно. Чини ми се, че въ това значение тя не се употрѣбя само въ брациговския таенъ езикъ. Вече Вук обяснява *аламан* съ *zingarus* (као аламани поједоше, т. е. жедно). Микл. Et. Wb. 2 мисли *куманинъ.* У насъ на нѣкои мѣста се казва *аламанин* на човѣкъ, който има *турски* характеръ. Дюв. 237. съвсѣмъ фалшиво обяснява „аламанка девойка" (Милад. 32) отъ тур. *el-āman,* quartier, grâce, pardon, sûreté. „Взятое вмѣстѣ съ его приложеніемъ дѣвойка, означаетъ — милосердная дѣвушка". (Ш.)

аламáнка с. ж., була, кадъна. Вж. *аламáнин.*

аламáнско кѣрче с. ср., кадѣнче. Вж. *кѣрче.*

ангóрдам гл., умирамъ. Алб. *ngorϑ,* вкоченясвамъ се, издъхвамъ, умирамъ. Mey. Et. Wb. 306.

ангрéвам са гл., ставамъ, дигамъ се. Алб. *ngrē* вдигамъ, изправямъ и пр. Mey. Et. Wb. 306. (Ш.) Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *грéвам* = ставамъ. Сбм. XVI, 846.

ахтáлья с. м., господь. Прилича на циганска, но у Микл. не я намѣрихъ.

бабáит прил., голѣмъ. Турск. *бабá-іиит* юнакъ. *Бабаит мештра* уста башия. (Ш).

бабáитата тúра с. ж., конакъ, управление. Гр. ϑύρα врата, порта. Срв. „Високата Порта".

бабáитин с. м., голѣмецъ.

бáбка с. ж., джамия. Въ Пазарджишко „бабка" се нарича цвѣтето кокиче (Galanthus nivalis); съ това значение думата не намираме нито въ рѣчника на Дювернуа, нито въ рѣчника на Герова. Джамията е наречена тъй споредъ бѣлата боя и формата на растението.

бадúта с. ж., надница. Отъ алб. *mbε+ditε; mbε* прѣдл. на, *ditε* день. Mey. Et. Wb. 68, 265.

бакарéла с. ж., подаръкъ. Прилича на циганска. У Микл. не се срѣща.

бáля с. ж., каль. Алб. *bal'tε* каль. Mey. Et. Wb. 25. Иречекъ блато. (Ш.) Едва ли тукъ може да се отнесе *бляга* = каль въ дюлгерския езикъ на Гжб. Сбм. XVI, 845.

бáра с. ж., сѣно. Алб. *bar* трѣва, сѣно, билье. Mey. Et. Wb. 26.

бáрба с. м., хаджия. Итал. *barba* вуйчо, отъ дѣто и въ алб. *barbεa* съ значение на „вуйчо" и като прозвище на по-стари хора. Mey. Et. Wb. 26. Въ просяшкия езикъ у Гжб. *бáрба* = брада. Сбм. XVI, 868.

бачваíна с. ж., цѣлувка. Итал. *bacio, baciare, baciamento* цѣлувка. И въ обикн. говоръ *бакам, бацвам* — цѣлувамъ. Геровъ 22.

бéлите уджáци с. ж. мн. ч., конакъ, управление, сѫдилище. — Тур. *оджáк*, огнище, коминъ, фамилия, кѫща, династия. Срв. сръб. *òџак* дворецъ, палатъ. Mikl. Tü. El.

бéлчо с. ср., снѣгъ. Етимологията е ясна. И въ дюлгерския ез. на Гжб. *бéлче* = снѣгъ, *бéлица* = въшка, въ прилѣпския папуджиски ез. и въ крушевския дюлгерски *бéла* - ракия, а освѣнъ това въ прилѣпския *бéлиот* -- арапинъ, въ стевастарския таенъ езикъ *белúа* = яйце, въ драндарския езикъ у Гжб. *белó* -- яйце, *бéльчу* = арапинъ. Сбм. XII_2. 34, 40, 42; XVI, 845, 861. — Срв. въ словенския „плинтовски" ез. *белец* снѣгъ, въ чешката „хантирка" *bělá* бѣло брашно, но *bělka* млѣко, *bělky* свѣтлина, *bělo* день, *na bělo* при лунна свѣтлина, най-послѣ *bělak* сирене и мѣсечина; въ рускитѣ тайни езици *бѣлюсь* снѣгъ, *бѣлýга* бѣла рѣпа. Ягичъ, op. c. 28, 38, 68.

бербáт прил., лошъ. Перс. *bérbad* развāленъ, разрушенъ, загубенъ. Mi. Tür. El.

бéса с. ж., въ клетвата „бéса та бес". Алб. *bésε* вѣра, договоръ, примирие и пр. Mey. Et. Wb. 33. Albanes. Stud. 97. (с Ш.)

бéчка с. ж., овца, новообр. Сближ. съ *бейка* невъзможно. Подирната дума е заета вѣроятно отъ алб. *beikε*, тоски *bel'kε* отъ сл. бѣлъ. Ср. сръбск. *црвеника* червена коза. Mey. Et. Wb. 31. (Ш.).

бéчкар с. м., овчарь.

биковúт прил., якъ. Отъ бикъ, познатъ по своята якость.

бир с. м., синъ. Алб. *bir* синъ. Mey. Et. Wb. 37.

бúта с. ж., вилица. На мѣсто вита?

благ с. м., захарь. Срв. *благúа* медъ, захарь въ езика на македонскитѣ стивастари, *благѫ* ябълка, *благѫта* — хлава, въ драндарския езикъ у Гжб. *блжгѫтж* — халва, медъ, петмезъ и др. сладки нѣща, *блжгжтáнку* = халваджия. Сбм. XII_2, 42; XV, 54; XVI, 861, 862. И въ рускитѣ тайни езици *сластимъ* = захарь. Ягичъ, op. c. 76.

бланчóсам гл., дѣламъ. Срв. рум. *blană* тънка дъска.

блѐона гл., храня. Срв. алб. *bl'εndzε*, стомахъ, коремъ. Mey. Et. Wb. 39.

брéке с. м. мн. ч., потури. — Алб. *brekε* панталони, отъ лат. *braca* Mey. Et. Wb. 46. Срв. втората часть отъ бълг. *беневреци*, сръб. *беневреке, беневрике, беневреке*, рум. *bernevecĭ* и алб. *brendevck*. Първата часть отъ думата е тъмна.

бре́нду нар., вжтрѣ. Алб. *brεnda, mbrεnda* вжтрѣ, може би отъ лат. *perintus*. Mey. Et. Wb. 47.
брич, бричáіку с. м., хлѣбъ. Алб.? Ср. *mbruj, mbrüń* мѣся, *brum, mbrum, brumε* тесто за хлѣбъ. Mey. Et. Wb. 49. (Ш.). Въ тайния дюлгерски езикъ на с. Ковачевица (Неврокопско) *бри́нго* = хлѣбъ. Сбм. XII₂. 40.
бруши́нско бýкало с. ср., гайда. Ново образов. отъ брýкам. (с Ш.).
бръз с. м., циганинъ.
брѣнза с. ж., сирене. Рум. *brînză*.
бýркач с. м., мжжъ. Алб. *bur̄, bur̄ε* мжжъ, сжпругъ. Mey. Et. Wb. 55.
буфе́ла с. м., чорбаджия. Иречекъ сближава съ итал. *buffone* гр. μπουβοῦνος. Възможно е отъ итал. *buffare* надувамъ (*buffo* силенъ вѣтъръ), *буфе́ла* = надутъ човѣкъ. (Ш.). Азъ мисля, че думата е най-близка на рум. *bufleа*, име, което се дава на човѣкъ, който е много голѣмъ. Damé, F. Nouveau dictionnaire roumain-français 163. Въ Дюлгерския езикъ на Гжб. *буф* господарь. Сбм. XVI, 846.
буфели́ца с. ж., чорбаджийка. Вж. *буфе́ла*.
бъ́рам гл., работя. *Не го бъ́ра пýна* не го бива. *Набъ́рах го* направихъ го. *Шчо бърахте* какво работихте? *Какво да бъраме* какво да правимъ. *Бърънска лазйрница* хубаво работно врѣме. Алб. *baj* гег., bεn тоск., *boj* Дебъръ, *bun* сиц. правя, работя; bεrε дѣло, работа. Mey. Et. Wb. 23. Alb. Stud. 61.
бъ́рам рупи́цко гл., пазарявамъ. Относително втората дума срв. перс. *rupie* единъ видъ златна монета, бълг. *рубия*, рум. *rubie*, гръц. ῥοῦπι, ῥουπιές. Mikl. Türk. El.
бъ́рго нар., скоро. Македонска дума.
бърлив прил., лудъ, глупавъ. Срв. *бръмъж* бѣснѣя, лудувамъ. Геровъ, Рѣчникъ 78.
ваі с. м., масло. Алб. *val'*, *vaj*, гег. *voj* масло. Mey. Et. Wb. 462.
варголе́сто с. ср., яйце, диня. *Въргалямъ* търкалямъ, *вжргулесто* нѣщо обло (Ш.). Въ Ахъръ-Челебийско *извиргулили* = изобљили. Сбм. I, 141.
варновáчко с. ср., заходъ. Отъ алб. vrānε, vránεtε гег. тъменъ? Алб. дума е старъ заемъ отъ старслав. *вранъ*. Mey. Et. Wb. 478.
ве́кот нар., много. У Шишманова *векут* доста. Общомакедонски *векот* много. Вѣкъ.
ве́там са гл., отивамъ; *ве́таі са* иди. Алб. *vetε*, гег. *vetεm* вървя, пжтувамъ. Mey. Et. Wb. 468, Alb. St. 96. Иреч. Пер. Спис., Arch. и пр. (Ш.). Макед. бълг. *витосаі се* махни се.
вко́пам гл., хващамъ. Обикн. д. И въ крушевския таенъ дюлгерски езикъ *до́ го паі* = хвани. Сбм. XII₂. 40. Стои въ свръзка съ обикновената българска *откопча се* = отърва се. *скопчено* = заловено.
во́гльу нар., дребно. Алб. *vogel'ε* малъкъ, младъ. Mey. Et. Wb. 477.
во́зат са гл., coire. Срв. народното изречение „гръцки *кола*“ coitum.
вре́ща с. ж., чувалъ. Обикновена д., макед. *вреkя*, изт.-бълг. *врѣтище*.
вýлджа гл., бия. Шишмановъ сравнява думата съ алб. *vul'os* удрямъ печатъ, отъ новогр. βοῦλλα, βουλλώνω. Азъ мисля, че думата е по-близка до циганската *vul*, *bul* задникъ, podex. Mi. Zig. VIII. 95.
вýрам гл., слагамъ, застрѣлямъ. Срв. тур. *vourouchmaq* бия се. удрямъ се. Bianchi et Kieffer, Dictionnaire turc-français, t. II. p. 1178.

вчѐпкувам гл., пазарявамъ; *дж вчепкжме* да пазаримъ. Обикн. д. (сШ.). Въ езика на стивастаритѣ *фчѐпквам* хващамъ. Сбм. XV, 58.

връгу́ляи гл., бия. Отъ *вързалямъ?* Въ дюлгерския ез. на Гжб. *вѝрклеш, вржкеш, вжртлес* = родех. Сбм. XVI, 846.

вртелѐшка с. ж., воденица. Думата е ясна. Въ драндарския езикъ у Гжб. *вжртилѝгувж* = воденица. Сбм. XVI, 862.

вртокѐшник са прѐта на вжтрѣ отива зданието, не върви право сградата. Каква е връзката съ обикн. д. *въртокжщникъ* стопанинъ, не мога да отгатна!

гáбер с. ж., годеница. Срв. гръцки γαμπρός младоженекъ, сжпругъ, зеть. Въ стивастарския съсловенъ таенъ езикъ *гáбер* = зеть. Сбм. XII$_2$. 43.

гадáля нар., полека. Споредъ г. Чилева сжщата дума съ това значение сжществува и въ албанския езикъ. Да ли нѣма нѣщо общо съ нгр. αγάλια? У Меу. не я намираме.

гѝвич с. м., зеть. Срв. тур. *гювеги* годеникъ, зеть. Тилковъ, Турско-бълг. рѣчникъ, 454.

глу́(в)а с. ж., пушка. Иречекъ (Пжтувания 441) отъждествява думата съ *глуха,* което споредъ мене нѣма смисълъ. Правъ е Шишмановъ, като мисли думата за албанска, само че трѣбва да я произвеждаме не отъ *guvε*, а отъ *gl'ofkε* куфина, дупка. Въ това мнѣние ни укрѣпява и слѣдната дума *глуф* коминъ. Меу. Et. Wb. 126 произвожда алб. *gl'ofkε* отъ бълг. *глобъ.*

глу́ф с. м., коминъ. Вж. прѣдната дума.

глу́фец с. м., мишка. Обикновена дума, у македон. плъхъ. Вж. у Герова, Рѣчникъ 223 *глушецъ* мишка.

гльупáлка с. ж., гозба. Срв. алб. *g'elε* отъ срб. *јело* ястие, и *ľup* гълтамъ лакомо. Меу. Et. Wb. 138, 233. Въ езика на дебърскитѣ зидари *хльóпало, шльóпаньє* = ястье. Ш. я мисли за звукоподражателна дума. Сбм. XII$_2$. 39. Срв. и обикновената българска *лопамъ,* (излопамъ, олопамъ) ямъ, изямъ. Въ тайния дюлгерски езикъ на с. Ковачевица (Неврокопско) *льóпьа* = ямъ. ib. 40. Въ езика на прилѣпскитѣ шивачи *клóпарник* = хлѣбъ, въ дюлгерския езикъ на Гжб. *кльóпам* = ямъ, *кльóпарник* = хлѣбъ, *кльóпачка* = уста и *гъу́фтам* = ямъ. Сбм. XVI, 846, 850.

гнѐтач с. ж., зеть. — Отъ *гнетж.* Въ езика на прилѣпскитѣ папуджии *гнѐтам* = ямъ. Сбм. XII$_2$. 34.

гну́сен прил., лошъ.

гóе с. ж., уста. Алб. *goľε*, *gojε*. Мéу. Et. Wb. 126.

грáпша гл., пиша. Гр. γράφω, γράψω. (Ш.). Да ли не е отъ сжщия произходъ и *дрáпам* чета въ дюлгерския езикъ на Гжб.? Сбм. XVI, 847.

грапшáлка с. ж., моливъ.

грапшишáр с. м., писарь.

грип с. м., дѣдо, сиромахъ. Срв. гръц. γρυπός свитъ, наведенъ, нагърбенъ.

гу́гуль с. м., цигара; *завáлькам гу́гуль* завивавамъ цигара. Срв. алб. *guguľis* пия. Срв. обикн. „пия тютюнъ". (Ш.). Думата може да бжде произвеждана и отъ алб. *gógεľε* въ изречението *makarundε gógεľε* дѣто означава дебели и кжси макарони. Меу. Alb. St. VII, 78.

гулемáн, гóлчо с. м., вино. Шишмановъ пише *гольумáн, гóльчу.* Иречекъ (Archiv VIII. 101) обяснява наименуванието съ туй, че човѣкъ отъ много пиенье най-послѣ оголява, осиромашява, остава безъ срѣдства. Срв. поговорката „вино, вино голо, ти си ми продало воло". И въ тайния дюлгерски езикъ на с. Ковачевица (Неврокопско) *гóлчо* = вино. Сбм XII_2. 40.

гýрач с. м., камъкъ. У Шишманова *гуреч.* Алб. *gur* камъкъ, скала, *guritškε* камъче. Mey. Et. Wb. 135. Иречекъ. Не принадлежжтъ тукъ *гýралки* = нозѣ, *гýрам* = ида, вървж, отивамъ, *гýрачка* = нога, *гурóйн, гурóінка* = кракъ въ дюлгерския езикъ на Гжб. Сбм. XVI. 846.

гьóеко с. ср., куче.? (Ш.). Срв. въ езика на прилѣпскитѣ папуджии *кьéнтоско* кучешко, отъ алб. *k'en, k'εn* куче, рум. *câne, câine.* Mey. Et. Wb. 222. И въ тайния дюлгерски говоръ на с. Ковачевица *кéнче* = куче, у стивастаритѣ *кунáн* = куче и турчинъ Сбм. XII_2. 35, 40, 44.

гьýлмата му вáрих плача. За първата дума срв. тур. *гюлмéк* смѣя се; втората, па и самото съчетание не ми е ясно. Тя се срѣща и съ други думи, така: *калишáта вáре* — пѣя (*калишата* — пѣсень). Алб. *varés* сърдя, досаждамъ, отъ гр. βαρῶ. Mey. Et. Wb. 463. Срв. сжщо и бълг. д. *варя́камъ* плача, Геровъ, Рѣчникъ 109.

гьýсма с. ж., половина, сѣнка. Алб. *g'ümεs* половина, *g'ümεsε* половина; отъ послѣдната форма е произлѣзла и *g'üzme* съ сжщото значение. *g'ümεs* е произлѣзла отъ гр. ἥμισυς. Mey. Et. Wb. 143.

дáла с. ж., млѣко. Алб. *δalε, δal* кисело млѣко. Mey. Et. Wb. 83.

дáсма с. ж., сватба. Алб. *darsme, darsεm, dasmε* сватба. Mey. Et. Wb. 62. (Ш).

дгьóвам гл., зная. У Шишманова *дугьóвам* помня. Срв. алб. *dig'ón, dεg'ón*, гег. и *ndεg'ój, nεg'ój* слушамъ, отъ лат. *intelligere.* Mey. Et. Wb. 66, Al. St. 13, ако и значението да не е съвсѣмъ сжщото.

джáіко с. м., попъ. Алб. *dźakue-oni* свещеникъ, отъ срб. *ђакон, diaconus* Mey. Et. Wb. 80. Jagić 27: срв. сръбс. *дајко* чичо, название на по-стари хора, сжщо и *дајџа.* Mikl. Türk. Elem. I. 44. (Ш.). И въ тайния дюлгерски езикъ на с. Ковачевица *джáіко* = попъ, свещеникъ. Сбм. XII_2. 40.

джвúлья гл., пуша (тютюнъ) и пия (вино). У Шишманова *жвили, жули* пие. Употрѣбя се и инакъ. Жуля.

джукольбсам гл., крадж. Срв. циг. *джукланипе* „Schurkerei" Mikl. Zig. VII, 209.

джупáнска с. ж., баница.

джýра с. ж., vulva. Срв. алб. *dźurdék* бракъ. Mey. Et. Wb. 82. Сръб. *цура* момиче.

джурáіка с. ж., vulva, публична жена. Вж. джура. Чеш. čurati пикая; въ обикнов. говоръ *„пикла"* за жена изобщо.

джýс(т)ра гл., ударя, бия. У Шишманова *джýстри* бие. Той прѣдполага, че е звукоподражание. — Срв. алб. *dźorε, tšorε* тояга, боздуганъ.

дзúрка с. ж., прозорецъ; **дзúрко** с. ср. око. Срв. въ гатанката за яйцето „нигде *дзирка* ни *прозирка.* Отъ *зря.* Срв. сръбск. *гéгавачки зрáкавица.* Вук. (Ш.). Въ тайния съсловенъ езикъ на стивастаритѣ *зжрцалá* = очи, въ просяшкия езикъ у Гжб. *здрáкала* = очи, *здрáкам* = гледамъ,

виждамъ. Сбм. XII$_2$. 43; XVI, 869. У Герова рѣчникъ *дзйрка* = пролука, *дзйркамъ* = гледамъ. Въ Т.-Пазарджикъ *дзъркали* = очи.

дйіа гл., помня, знамъ. Алб. *di* знамъ, *diε* мждрость, учение. Mey. Et. Wb. 66. (с Ш.). Въ езика на дебърскитѣ зидари *дйвам* = давамъ, въ дюлгерския езикъ на Гжб. *дйвам* = зная. Сбм. XII$_2$, 37, XVI, 846.

дбвличи са гл. пов. накл., ела. У Шишманова *влéчи (са)* иде (влѣче се) *„Шуленицита панýваіте, буфéлата сж влéчи“.* Срв. въ съсловния таенъ езикъ на стивастаритѣ *допильáвам* = дохождамъ. Сбм. XII$_2$. 43.

долгорóчко с. м., свиня. (Ш.). Въ тайния езикъ на прилѣпскитѣ просяци *рóчко* конь. Сбм. XII$_2$. 50. Въ езика на сръбскитѣ просяци (Вук) *рáшков* = конь и *рашковица* = кобила. Вж. Ягичъ, ор. с. 24, комуто думата е сжщо тъй неясна.

дбра с. ж., ржка. Алб. *dorε* ржка. Mey. Et. Wb. 72. (Ш.).

дрáса с. ж., дъска. У Ш. *дрáста*. Алб. гег. *dέrasε*, *drásε* дъска, маса, отъ итал. *terrazza*. Mey. Et. Wb. 66. И въ езика на дебърскитѣ зидари *дрясóвинки* дъсчици, а на крушевскитѣ *дрáска;* въ дюлгерския езикъ на Гжб. *драсóінка* = дъска. Сбм. XII$_2$, 37, 40, 47, XVI, 847.

дрáшта гл., бѣгамъ; *му го дрáснъ* побѣгна (аор.) Гръц. διδράσκω, δράσομαι бѣгамъ, δρασμός бѣгание. Срв. у Герова *дращж възъ планинжтж* вървьж, качвамъ се полека лека. Сжщо тъй въ обикновения говоръ: „кждѣ драсна?“ = кждѣ отиде; „взе *дракитѣ*“ = забѣгна.

дрéбна с. ж., леща.

дрéбнаджия с. м., дограмаджия.

дрен с. м., циганинъ. Отъ дрѣнъ? Въ езика на прилѣпскитѣ папуджии *дрéнов,* въ езика на либяховскитѣ стивастари *дрьан*. „Защото циганитѣ като дрѣнътъ, който и зимѣ цъвти, не се бояжтъ отъ студа и ходжтъ голи и по хладъ“. (Сараф.) Възможно е обаче да е народна етимология. Срв. въ тайния езикъ на босненскитѣ Осаћани *трем* човѣкъ, *тремка* жена, *тремче* дѣте, отъ алб. *trim* храбъръ, младъ човѣкъ (Jagić, Geheimspr.). (Ш.). И въ драндарския езикъ у Гжб. *дрьáн*, мн. ч. *дрене́* = циганинъ (защото билъ изпеченъ, отъ студъ и пекъ, като *дрѣна*). Сбм. XVI, 862.

дренáчки с. мн. ч., дърва. У Шишманова *дреновúчки*. И въ стивастарския таенъ езикъ *дрýна*, *-и* дърво, -а; въ дръндарския у Гжб. *дрýну*, *-и* = дърва. Сбм. XV, 54; XVI, 862.

дрéнка с. ж., циганка. (с Ш.).

дреновáта с. ж., торба. Постоянна принадлежность на циганина (дрен).

дренóви с. мн. ч., орѣхи. Вж. *дрен*. И въ тайния езикъ на стивастаритѣ *дрьан* = орѣхъ и циганинъ. Сбм. XV, 54.

дрúхта с. ж., жито; **дѣлга дрúхта** ръжь. Алб. *driϑε* жито. Mey. Et. Wb. 74. (Ш.).

дýан с. м., тютюн. — Обикн. дума. И алб. *duhán* отъ тур. *duχan* сжщ. И въ словенския „плинтовски“ ез. *духан*. Ягичъ, ор. с. 27.

дýе му г. безлич., страхъ го е. Обикнов. „издува го“ бои се.

дýльбен с., болесть? (с Ш.).

душúка са гл. аор. 3 л. ед. ч., сѣти се. Ср. алб. *šikón*, *šεkón*, *šukón* изглеждамъ, внимавамъ, забѣлѣзвамъ. Mey. Et. Wb. 405. И въ обикновения говоръ *дошикамъ се* сѣщамъ се. Геровъ.

дѣлъг с. м., пжть. Вж. *дѣлгата*. Срв. гатанката за пжть „колкото сжмъ *дългъ*, да съмъ правъ" и т. н.
дѣлгата бѣгай. И въ обикновения говоръ *надавамъ длъгж-тж* побѣгвамъ. Геровъ, Рѣчникъ 296. Въ Т. Пазарджикъ *фани дългия* (трѣба да се разбира пжть) бѣгай.
діáленце, діáле с. ср., дѣте. У Шишманова *гелинйшта* дѣца. Алб. *djál'ε* дѣте. Mey. Et. Wb. 60. И въ тайния дюлгерски езикъ на с. Кавачевица *гьáле* = дѣте. Сбм. XII_2. 40. Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *гьал, гьáлофче* = дѣте. Сбм. XVI. 846.
дьáхта с., сирене. Алб. *djaϑε* сирене; у Пулѣвски *djaxт*. Mey. Et. Wb. 69.
éлпа с. ж., ячемикъ. Алб. *el'p-bi* сжщ. Срв. гр. ἄλφι, ἄλφιτον ячемикъ. Mey. Et. Wb. 94.
жáр с. м., огънь.
жéлка с. ж., фурна. Отъ вжтрѣшната форма на фурната (Ш.) Инакъ *желка* — костенурка, жълва.
зáчури гл., повел. накл., запали. Отъ алб. *tšel'*, запалямъ? Mey. Et. Wb. 446.
игрýвам гл., ямъ. У Шишмановъ *грýе* яде. Срав. алб. *grüksi* лакомия, Gefrässigkeit, *grüks*, *grik* гърло. Mey. Et. Wb. 133. Вж. и по-долу *кърка* яде, навѣрно отъ стбъл. *кържъ*. Или може би отъ рум. *gurâ* уста?
извлéка гл., изгрѣя.
извóза гл., coire. Вж. *вóзат* са.
извѣнта гл., coire. Срв. циг. *vando*, testiculus. Mikl. Zig. VIII. 91.
излю́вам гл., перж. Срв. алб. *l'aň* перж, кжпя, отъ лат. *lavare;* рум. *lá*, *lăuá*. Mey. Et. Wb. 237.
йлето с. ср., илиндень.
йпи са гл., повел. накл., качи се. Срв. гр. ἱππεύω яздя на конь.
испéки са гл. аор., изпече се.
іáва с. ж., недѣля; **4 іави** мѣсецъ. Алб. *jávε* седмица, отъ лат. hebdomas. Mey. Et. Wb. 162.
іéртето с. ср., testiculus? Въ дюлгерския езикъ на гжб. *іéрле* съ сжщото значение. Сбм. XVI. 848.
іýптин с. м., циганинъ. Въ бълг. говори *египтинъ, гюптинъ* съ сжщото значение.
іурдáна с. ж., вода. Отъ рѣката Йорданъ. И въ тайния езикъ на стивастарктѣ *урдáна* вода. Мсб. XII_2. 45. Отъ Йордана Шишмановъ тълкува и *óрденка* ракия въ езика на прилѣпскитѣ папуджии. Той прѣдполага че и *ордуй* вино въ вранския мутафч. езикъ е пó-скоро отъ Йордана, отколкото отъ алб. *uroig,* пия наздравица, както мисли Ягичъ (ор. с.), съ чието мнѣние съмъ напълно съгласенъ. Сбм. XII_2. 35. Въ говора на дебърскитѣ и крушевскитѣ зидари *Тунджа* (притокъ на Марица) = вода ib. 39,41. Послѣдниятъ примѣръ подтвърдява горнята догадка.
какавáн с. м., циганинъ.
каль с. м., конь. Алб. *kāl' kāl'ε* конь, отъ лат. *caballus*, рум. *cal*. Mey. Et. Wb. 170. Alb. Stud. 15. И въ езика на босненскитѣ Осаћани *калац* (Миличевић). (Ш.). *каль* = конь и въ тайния дюлгерски говоръ на с. Кавачевица. Сбм. XII_2. 40. Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *кáльуче* — куче. Сбм. XVI. 849.

калами́сам гл., бъхтя, бия. Срв. нгр. *καλάμι* тръсть, пржчка, *καλαμία* ударъ съ тръсть.
калиша́та с. ж., пѣсень. (Ш.). Отъ нгр. *καλῶ* викамъ, каня?
калиша́та ва́ре пѣя. За втората дума срв. *гъу́лмата му ва́рих*.
канделни́ца с. м., сждия. Отъ *кандовам* четж? Въ тайния езикъ на стивастаритѣ *канди́лка* пияница. Сбм. XV, 55.
кандо́вам гл., четж. Отъ рум. *cânta* пѣя?
ка́пзам гл., копая. Ср. тур. *khavz* вдълбяванье, вдълбочаванье, потопяванье въ нѣщо. Bi. Dic. I, 791.
караглa̍рец с. м., слънце. Новобразуванье. Интересно е образуваньето на тая дума. По старото название на слънцето е *раiко*. Въ Брацигово се намиралъ обаче нѣкой си Райко отъ с. Карагларе, та и слънцето нарекли *карагла́рец*.
карке́лья с. ж., варь. Алб. *kəľk'ere*, скут. *kəľtšér*, сжщо *kərk'eľe* (Пуљ. *kak'éľ*) варь; отъ лат. *calcaria* отъ *calx*. Mey. Et. Wb. 186.
каркелджи́iа прилг., лѣнивъ, айнаджия. Отъ *каркеля?* Работницитѣ, които бъркатъ варь, сж познати по своята лѣность.
карко́вам гл., искамъ. Срв. алб. *kərkoń* търся, идентично съ итал. *cerkare*, фр. *chercher*, които сега се произвождатъ отъ лат. *circare*. Mey. Et. Wb. 188.
ка́с(т)ра гл., псувамъ. Обикн. *кастря* мъмря нѣкого, карамъ се, отъ рум. *castra*.
ка́тра с. ж., муле. Тур. *катъръ*. (с Ш.).
ка́фта са гл., сасаге.
ка́ша с. ж., плѣва. Алб. *kašte* слама, плѣва. Mey. Et. Wb. 181.
ква́чка с. ж., хиляда.
ке́чка с. ж., коза. Алб. *kets, kats*, гег. *ketš* сжщо. Тур. *кечъ*. Mey. Et. Wb. 185. (с. Ш.). И въ просяшкия езикъ у Гжб. *кечо́манка* = коза, *кечо́манче* = яре. Сбм. XVI, 869.
ке́ша са гл., смѣя се. Алб. *k'eš* смѣя се, подигравамъ. Mey. Et. Wb. 224.
кисили́на с. ж., оцетъ. Въ езика на рускитѣ офени *кисλякъ* = лимонъ. Jagić, Geh. spr. 72. Въ дюлгерский езикъ на Гжб. *ки́сел* = кефъ, *кисло́сам се, ки́слъам се* = сърдя се. Сбм. XVI. 849. Обикновена дума въ Костурско и изобщо въ Македония.
клъу́кач с. м., часовникъ (Ш.) — Звукоподражание. У Герова *клюкамъ* = тропамъ, чукамъ. Въ езика на дебърскитѣ зидари *чу́кало* = часовникъ и часъ, у крушевскитѣ *чука́ленко* = часовникъ, въ дюлг. ез. на Гжб. *чукач* сжщ. Сбм. XII_2. 39, 41; XVI. 859.
ко́ка с. ж., глава. (Ш.) Алб. koke глава, тилъ. Mey. Et. Wb. 165. Срв. и Иречекъ, Archiv VIII, 101.
коловáти с. мн. ч., грошове. — Коло, колело, търкалести. (с Ш.). Срв. въ езика на рускитѣ Празоли *кругλякъ* рубла отъ *круглый*. Ягичъ, ор. с. 71.
кос с. м., циганинъ. Нареченъ тъй по черната боя на Turdus merula. Срв. въ чешката „хантирка" *černici* цигани. Ягичъ, ор. с. 38.
кре́миша с. ж., тъмница. Срв. гр. *κρέμασις, κρέμασμα* привързванье, окачанье (желѣза, окови?).
кри́в с. м., кръсть. Наречанъ тъй поради неговата форма.

крива с. ж., черква (Ш.) Отъ *крив* (кръстъ). Подирната дума понеже не е била извѣстна на Ягича, той тълкува „крива "отъ кривата стрѣха или кула, кубе. Geh. Spr. 27. Тъй и Шишмановъ.
крипа с. ж., соль. Алб. *kripε*, гег. *krüpε* соль. Mey. Et. Wb. 206.
кумбáра с. м., кумъ. И алб. *kumbare* отъ гр. *κουμπάρος* = ит. *compáre* кумъ. Mey. Et. Wb. 214.
куминкóлько с. м., вълкъ. Отъ *кум* + *николько?* Срв. въ приказкитѣ „кумче вълче".
кýшка с. ж., шапка. Срв. рум. *kuşma* калпакъ.
кѣбли гл. 3 л. ед. ч., яде. (с. Ш.). Срв. въ драндарския езикъ у Гжб. *кжлвáч* = ястие. Сбм. XVI. 863; *кжлвж* = ямъ. Сбм. XII_2. 44.
кълкам гл., крия; *скълкам* скрия.
кѣмба с. ж., кракъ. Алб. *kambε*, *kąmbε* гег., *kεmbε* тос. Mey. Et. Wb. 172. Alb. St. 99. Иречекъ. (Ш.).
къмиша с. ж., риза. Алб. *kεmišε* риза, отъ лат. *camisia* = ит. *camicia*, рум. *cămeşă*. Думата я има и въ нгр. и славѣнскитѣ езици. Mey. Et. Wb. 187.
кѣркам гл., ямъ. Шишмановъ сравнява думата съ стбъл. кѫркъ гърло. Вж. по-горѣ *игрѝвам*.
кѣрче с. ср., момиче. Вѣроятно отъ гр. *κόρη*. Сѫщо и цигански. Mi. Zig. III. 13 (Ш.) Въ драндарския езикъ у Гжб. *кжрче* = podex. Сбм. XVI. 863.
кѣсам гл., хапя. Обикновена дума.
кьáфа с. ж., глава. *Не са прѣта мъни у кьáфата* нѣма умъ въ главата. *Без мъни кьáфти* неразбрани хора. Алб. *k'afε*, рум. *ceafă* задна часть на главата. Произвеждането на алб. д. отъ турск. *кафá* не е възможно споредъ Майера, Et. Wb. 219 поради началното *k'*. Срв. и Alb. Stud. 115. 76. (Ш.).
кьéра с. ж., глава. Алб. *kεrε*, *kεrε* Kopfgrind, келъ отъ лат. *caries*. На присмѣхъ — келява глава. Mey. Et. Wb. 223. Alb. Stud. 63. (с. Ш.).
кьýтья гл., седѫ. — Обикн. д.
лáдна с. ж., дукянъ, механа. Споменува се и у Иречека (Пѫтувания, Archiv) и Ягича съ значение на кръчма, механа. Хладна е постояненъ епитетъ на механата въ народния говоръ. — Срв. въ чешката „хантирка" *chladík* зимникъ, понеже е хладенъ; отъ тамъ *chladná* или и *studená* прѣдвѣрие, прустъ, въ противуположность на *teplá* стая (горещата). Ягичъ, ор. с. 38.
лазарѝца с. ж., година. (Ш.). Въ тайния езикъ на крушевскитѣ зидари *лазáрница*, у стевастаритѣ *лáзарица*, въ дюлгерския езикъ на Гжб. *лазáрица*, въ просяшкия ез. у сѫщия *лáзарица*. Сбм. XII_2. 41; XV. 55; XVI. 851, 869. — Срв. и въ обикновения говоръ *лазарникъ* година.
лѝзач с. м., пияница. — Отъ *лижа*. Срв. въ обикновения говоръ дум. *смъркачъ* съ сѫщото значение. Срв. и въ рус. *нализаться* опивамъ се.
лѝзга с. ж., вѣтъръ.
лѝпа с. ж., воля. Алб. *l'ip*, *l'ipεń*, гег. *l'üp*, *l'üpij* изисквамъ, желая, прося. Mey. Et. Wb. 247. Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *лѝпа* = чума, която ще да е отъ другъ произходъ. Сбм. XVI. 851.
липáку нар., явно. Споредъ г. Чилева въ алб. *лéпе* = гледай. У Mey. не намираме тази дума.

ли́пе гл., махна. Срв. гр. λείπω отсжтствувамъ; отъ аористната форма на този гр. глаголъ (ἔλειψα) е и нашето *липсамъ*, алб. *l'ipsem*, рум. *lipsésc*, съ сжщото значение.

ли́пта гл., плача. (с. Ш.). Срв. гр. λυπῶ опечалямъ, наскърбявамъ. Въ обикн. говоръ *хлипамъ* плача съ гласъ.

ли́там гл., лъжа. (с. Ш.). Отъ алб. *l'utem* моля? Mey. Et. Wb. 251.

лита́рга с. ж., вжже. Гр. λυτάρι връвь за воденье на нѣколко кучета заедно; и алб. *l'itár* връвь, вжже. Mey. Et. Wb. 247.

льонга́рка с. ж., лъжица, лопата. Рум. *lingură* лъжица. Отъ сжщия произходъ ще да сж и *лингур* манджа въ прилѣпския просяшки езикъ и *льа́нга* ястие, гостба въ дюлгерския езикъ на Гжб. Сбм. XII_2, 50; XVI. 852.

льо́чо с. м., пияница. Отъ *лоча?* Срв. *лúзач* сжщо, отъ лижа.

льу́вам гл., мажа?

льу́га с. ж., лопата. Алб. *l'ugε* лъжица. Стара заета дума отъ славѣнски, дѣто е запазена само въ умалителна форма: лъжица. Mey. Et. Wb. 250. Въ тайния дюлгерски езикъ на с. Ковачевица *лъу́га* = лъжица. Сбм. XII_2. 40.

льу́льачка с. ж., цвѣте. Алб. *l'ul'e* цвѣте, отъ лат. *lilium*. Mey. Et. Wb. 250. И макед.-рум. *lilitše* цвѣте. Weigand, Vlacho-Meglen. 48.

льу́пи гл. пов. накл., яжъ. Вж. *глюпалка*.

льу́спа с. м., сиромахъ.

льу́спарски прил., сиромашки. Въ обикновения говоръ *лу́спавый* богатъ. Геровъ, Рѣчникъ.

льу́спи с. мн. ч., пари. И въ обикновения говоръ *луспи* пари. Геровъ, Рѣчникъ.

льут с. м., лукъ. Въ тайния езикъ на стивастаритѣ *льутúе* пиперъ. *льутжта* пиперка. Сбм. XV. 55. Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *лъу́тица* = ракия. Сбм. XVI. 852.

льут ма е ядъ ме е. Лютя се, ядосвамъ се (с. Ш.).

льу́та с. ж., комка? Може би отъ алб. *l'us, l'utem* моля, празнувамъ. Mey. Et. Wb. 251.

льу́ти с. мн. ч., чушки.

льу́хта с. ж., бой. Въ тайния дюлгерски езикъ на с. Ковачевица *му́хтьа* = бия, у стивастаритѣ *льу́фта му са сжбутите* хлопа му дъската. Сбм. XII_2. 40, XV. 55. Обикн. дума.

маджу́вам гл., глобя, наказвамъ. Ср. Межиіа, тлака безъ пари (Стааимака). Та ми се чудьахж .... какъ меджиіа да сжбержт. Сбм. VII. 89. Хаск. Попът тропа на меджиіа. Славейковъ, Бълг. Притчи 91. Меажúіе. Сбм. I. 27. Миджии. Сбм. III. 112. Тур. *меджú*. (с. Ш.).

ма́зан с. м., сапунъ. Въ тайния съсловенъ езикъ на стивастаритѣ *мазнúе* = масло, зехтинъ, шарлаганъ. Сбм. XII_2. 44, XV. 55.

ма́зна с. ж., свѣщь.

мала́че с. ср., дрѣмка. Отъ неговата лѣность, заспалость?

мали́н с. м., селски кехая. Тъй се е наричалъ прѣди 30 години единъ брациговски кехая.

ману́ка с. ж., жена. Циг. *manuš* човѣкъ. Mi. Zig. VIII. 12. Хинд. *manukh*. Pott. Zig. II. 446 (Ш.). Въ езика на прилѣпскитѣ папуджии *ма́нук*.

-*ци* турци, *мáнука* жена, *манýчинья* дѣца. Въ тайния говоръ на дебърскитѣ зидари *мáнук* чорбаджия, въ крушевския дюлгерски езикъ *мáнук* мъжъ, *мáнука* жена, *мáнуче* дѣте; въ дюлгерския езикъ у Гжб. *мáнук* господарь; въ просяшкия езикъ у сжщия *мáнуфче* момиче. Сбм. XII$_2$. 35, 38, 41; XVI. 852, 869.

мáрам гл., взимамъ, купувамъ. У Ш. и съ значение печеля. *Іаска си мáра* купихъ си. *Дж мáраме* да спечелимъ. — Алб. *mār* взимамъ, приемамъ. Mey. Et. Wb. 261. Alb. Stud. 96. Взимамъ = купувамъ, обикн. (Ш).

мáрга с. ж., муле. Алб. гег. *margáts*, покрай обикн. *magár* магаре. Срв. и алб. *gomár* сжщ. отъ гр. γομάρι магаре. Отъ тамъ и бълг. *магаре*, сръб. *магарац*, рум. *măgar*. Mey. Et. Wb. 253, 126.

маргúта с. ж., мечка. Въ Македония обикновено мечкаритѣ поименуватъ своитѣ мечки съ името „Марио“.

мартóвам гл., соёо. — У Ш. *мжртóвам*. Алб. *martóň* оженвамъ, отъ лат. *maritare*, рум. *mărită*. Mey. Et. Wb. 261. Може би отъ сжщия произходъ е и *матрúкука* = vulva въ дюлгерския езикъ на Гжб. Сбм. XVI. 853.

мартóвам са гл., женя се; *мартóван* жененъ. Вж. по-горѣ. Срв. гр. γάμω — соёо и marito.

мáсач с. м., мѣрка. Алб. *matε*, *masε* сжщо. Mey. Et. Wb. 262.

мáцка с. ж., котка. Обикн. д.

мéка с. ж., вълна. Ясно. Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *мéка* = каль. Сбм. XVI. 853.

мекишáр с. м., гръкъ. У Ш. *мéкиіа* и *мекýшар* сжщ.

мéко с. ср., stercus. И въ тайния стивастарски езикъ *мéки* съ сжщото значение. Сбм. XV. 56.

мéкра с. ж., брада. Алб. *mjekrε*, *mńekrε* сжщо. Mey. Et. Wb. 282. Alb. Stud. 34. Иречекъ (Ш.). И въ дюлгерския езикъ на Гжб. срѣщаме тази дума съ сжщото значение. Сбм. XVI. 853.

мéлько с. ср., брашно. Алб. *mjeł*, *mieł*, гег. *mił* брашно. Mey. Et. Wb. 282. У Шишманова срѣщаме д. *мил*, за която той се съмнѣва, дали означава брашно. *Дека бжрж мил* воденица (която прави брашно).

мéркеп прил., лошъ. Срв. тур. *mürék'k'éb* мастило, алб. *mürek'ep*, *mirek'ep* сжщо. Mi. Tü. El. 131. Поради обикновената своя черна боя, то е послужило и за означение на понятието лошъ.

мéсра нар., утрѣ. Алб. *nesεr*, гег. и *nestεr* утрѣ. Mey. Et. Wb. 303.

мéш(т)ра с. м., майсторъ, дюлгеринъ. У Ш. *мештра* майсторъ, *мúштровци* дюлгери, *библит-мéштра* устабашия. Алб. *mještrε*, *mještr*, *mješter* сжщо. Mey. Et. Wb. 284.

меттрóвски прил., дюлгерски.

мингувáчко с. ср., жгълъ. Отъ алб. *angonε* сжщ., а то отъ гр. ἀγκῶνα? У Иречека (Archiv. VIII, 101) *минго*.

мúрка прил., прѣхубава. Алб. *mirε* добъръ, хубавъ, тихъ, справедливъ. Mey. Et. Wb. 279.

мúсор с. м., паница. Алб. *misúr* сжщ. Алб. д. е заета отъ стслав. *мисa*, която нѣкъ произвеждатъ отъ лат. *mensa*. Mey. Et Wb. 280.

мисýргето с. ср., ухо. Отъ алб. *misür* паница, наречено тъй поради своята форма?

мишáiко с. ср., месо. Алб. *miš* месо, *mištε* отъ месо. Mey. Et. Wb. 280. Иречекъ. (Ш.). И въ тайния езикъ на крушевскитѣ зидари *мишóвина* = месо; въ дюлгерския ез. на Гжб. *мешúвина, мешóiна*. Сбм. XII_2. 41, XVI. 853. Сжщо и въ сръб. гегавачки ез. и у босненскитѣ Осиħани *мúшкра, мúша* месо. Ягичъ ор. с. 24, 25.

мóсфали гл. пов. накл, мълчи. Алб. *mos* отрицателна частица *не* при imper. и konjunct. + *fjal'ε* дума, говоръ, *fl'as* говоря = неговори. Mey. Et. Wb. 106, 287. У Ш. *мóсанга* сжщ. = алб. *mos+nga* незадѣвай го.

мóтра с. ж., сестра. Алб. *motrε* сжщ. Mey. Et. Wb. 287. И въ тайния дюлгерски езикъ на с. Ковачевица *мóтра* = сестра. Сбм. XII_2. 40.

мур с. м., стѣна, зидъ. Алб. *mūr*, отъ ит. *muro*; рум. *mur*. Mey. Et. Wb. 291. Вж. дебърск. *нýрци*. Сбм. XII_2. 38. (Ш.). Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *нýрец* = зидъ. Сбм. XVI. 854.

муснúци с. мн. ч., мустаци. Въ тайния стивастарски езикъ *мустасні* мустаци. Сбм. XV. 56.

мýта с. ж., вжшка. Срв. алб. *mut* човѣшки и животински нечистотии. Mey. Et. Wb. 294.

мýтоф с. м., чулъ. Тур. *mutaf, mujtaf, mujtah*, който работи конски чулове отъ козина. И алб. *mutaf* конски чулъ отъ козина. Mey. Et. Wb. 294.

мýцка с., ергенъ. Вж. *мучо*.

мýчо прил., малъкъ, младъ. Срв. тур. *мучо* „Schiffsjunge“, отъ итал. *mozzo* момъкъ. Mey. Türk. St. I. 81. Отъ тукъ може би и *мýцка* ергенъ.

мýчо дьáленце с. ср., пеленаче (соб. малко дѣте). Вж. *мýчо*.

мъглúсам гл., закривамъ, затъмнявамъ, лъжа. Отъ мъгла. Въ драндарския езикъ у Гжб. *мжгляж* = конь. Сбм. XVI. 864.

мънц с. м., умъ; **мънцлúiа** уменъ. Алб. *mεnt* умъ, гег. *mεndzum, mεndzεm* уменъ, разбранъ, отъ лат. *mentem*; рум. *minte*. Mey. Et. Wb. 274. (Ш.).

мѣска с. ж., муле. — Обикн. д. И въ алб. *mεs* сжщо. Mey. Et. Wb. 276.

пáдвор нар., вънъ. Обикн. д.

памáжа гл., побѣгна; *му го нáмаза* побегна (аор.). У Ш. *намáзвам* избѣгвамъ. Отъ *мажа*.

нáплюти гл. повел. накл., напълни. Алб. *pl'ot* пъленъ. Mey. Et. Wb. 345.

натрáпам гл., намѣря.

пéмите с. мн. ч., говедата.

нóщно páiко с. ср., мѣсечина. Вж. *раiко*.

нýнко с. м., кумъ. Гр. νουνός, отъ дѣто и въ алб. *nun* сжщ.; рум. *nun*, отъ лат. *nonnus*. Mey. Et. Wb. 312. И въ прилѣпско *нунко* кумъ. Сбм. I. 17.

нýска с. ж., невѣста. Алб. *nuse* невѣста, снаха, балдъза, зълва, отъ лат. *num(p)tia*. Mey. Et. Wb. 312. И въ езика на дебърскитѣ зидари *нýсiа, нýса* невѣста; въ дюлгерския езикъ на Гжб. *нýса*. Сбм. XII_2. 38, XVI. 854.

óпнат с. м., войникъ, заптия. Мн. ч. *опнáти* (Ш.). Срв. въ езика на прилѣпскитѣ папуджии *тéсни* войска. Сбм. XII_2. 36. Въ дюлгерския езикъ

на Гжб. *оптегнат* = високъ, *престегнат* = войникъ, стражарь и пр. Сбм. XVI. 854, 855.

осýна са гл. аор., съвна се. Обикн. западна бълг. форма.

пáвльу с. м., католикъ. Отъ *павликянинъ*.

палигáн с. м., penis. Ср. алб. *paľε* колъ, паламарка, отъ лат. *pāla* лопата. Отъ лат. е и слав. палица. Отъ *paľε* е и *paľój* оплодявамъ (за жена). Mey. Et. Wb. 319.

панýкла с. ж., чума. И гр. *πανοῦκλα* сжщо, отъ тур. *панукла*. Mi. Tür. El. 139.

парáвец с. м., циганинъ. Отъ гр. *παραβιάζομαι* бързамъ? Вж. *бръз*. Въ тайния езикъ на дебърскитѣ и крушевскитѣ зидари *бáравец (бáревец)* циганинъ, *барáвачка (баревка)* циганка. Ш. тълкува думата отъ циг. *baro* голѣмъ. Mi. Zig. VII. 17. *Баравец* на подбивъ — голѣмецъ. Сбм. XII_2. 37, 40.

парцýца с. ж., вода. Етимологията на думата е тъмна. Може би алб. ракията, която се носи сутриньта слѣдъ сватбата за невѣстата, *pεr tsutsεn?* Парцуца казвать обикновено на слаба ракия. „По-добрѣ у свата ракийца, че нека е парцуца". Славейковъ, Бълг. Притчи, 157. *Пр'цоцие* казвать на слаба ракия. Любеновъ. Самов. 138. (Ш.). Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *цýца* = дѣвойка. Сбм. XVI. 859 отъ алб. *tsutsε* момиче до 12 години. Mey. Et. Wb. 443. И въ обикновения говоръ на с. Плѣвня (Драмско) *парцýца* проста ракия. Сбм. VIII_3. 281.

парѣасвам гл., напущамъ. Обикн. д. *Сж парьасви пýната* напуща работата. *Парасúна* лозе напуснато да се работи. Желюша. Сбм. V. 225. Гр. аор. отъ *παρίημι*. Mikl. Et. Wb. 232. Матовъ, Гръцко-бълг. студии IX. 25. *παριάζω*. (Ш.)

пéјчово с. ср., ястие. Отъ пекж. Срв. за *j* алб. *pjek* пекж, пържа. Mey. Et. Wb. 341.

пепелáшка с. ж., книга. Шишманову не е ясна връзката съ пепель, та мисли за дрипава? Споредъ мене нѣма нужда да мислимъ нито за пепель, нито за дрипава. Думата е испанска: *papel*, прѣминала чрѣзъ испанскитѣ евреи. И въ чалгжджийскиятъ таенъ ез. *папéл саркъфж* книга (вж. стр. 34.) Срв. въ езика на прилѣпскитѣ папуджии *препруга*. Сбм. XII_2. 36.

пепелашкáр с. м., учитель. Вж. прѣдната дума.

пéтрето с. ср., петровдень.

пéшка с. ж., риба. Алб. *pešk* сжщ. отъ лат. *piscis*, итал. *pesce*, рум. *peşte*, арум. *pescu* и пр. Mey. Et. Wb. 339. (Ш.).

пúла с. ж., трионъ. Обикн. д.

пилáвки с. мн. ч., пари. Иречекъ тълкува думата отъ *пилафъ*, варенъ оризъ. Шишманову се вижда за по-вѣроятно думата да е отъ алб. *piľε* камъче, плоска рѣчна блѣнка, особно тънкитѣ плочки, които дѣцата употрѣбять въ нѣкои игри. Той посочва и у Д. Матова, „Къмъ бълг. рѣчникъ". Сбм. VII. 471. *Пúспиле* (Велесъ) нар. за фърлянье плосъкъ камъкъ по водната повръхность по такъвъ начинъ, дѣто да се плъзга и да излѣзе нѣколко пжти надъ водата. Матовъ прѣдполага, че е звукоподражателна дума. Въ *пилафки* отъ piľε паритѣ сж сравнени съ тънки каменни плочици. Менъ ми се вижда

тълкуванието на Иречека по правдоподобно. И въ езика на прилѣпскитѣ папуджии *пильавки* пари. Въ тайния говоръ на дебърскитѣ зидари сѫщо *пильави* пари; въ дюлгерския езикъ на Гжб. *пилафки*. Сбм. XII$_2$. 36, 38, XVI. 855.

пи́лчо с. ср., оризъ. Отъ пилафъ.

пи́нгел с. м., сабя, ножче. Алб. *piñal* кама отъ итал. *pugnale*. Думата сѫществува и въ полск. ез. *puginał*, *puinał* и хр. *punjal*. Лит. *puinolas*. Mey. Et. Wb. 338. Mi. Et. Wb. 267. Diez[5] 258. (Ш.).

пи́нок, -ци с. м., царвули. — Намѣсто обикн. опинци.

пи́рга с. ж., черга; **пирги** дрѣхи. — Думата Шишманову е тъмна. Той бѣлѣжи, че *пирги* въ Търновско се наричатъ перата и късит̂ѣ коси отпрѣдъ на челото на женитѣ, които немогатъ да се заплетѫтъ въ голѣма коса. Сбм. II. 115. Цани Ганчевъ, заб. 2. Сѫщиятъ прѣдполага, че може би думата е произлѣзла отъ *перж* — пирки. Думата обаче е албанска: *perḱi* зестра, отъ сръб. *prćija* — бълг. стбълг. *прикия*, отъ нгр. προικίον — стгрън. προίξ зестра. Mey. Et. Wb. 333. Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *пи́рго*, *пи́ргоiц* циганинъ. Сбм. XVI. 855. Срв. въ обикновения говоръ чергари — цигани.

пиринди́iа с. м., господь. Алб. *perendi*, *perndi* богъ. Mey. Et. Wb. 328.

пирни́ца с. ж., възглавница. Обикн. д. *перница*.

пируша́та с. ж., кокошка. У Ш. *перушата*. Отъ *перушина*.

пи́тач с. м., просякъ. Обикн. македонска д. за просякъ.

пла́сна гл., падна. Обикн. д. плѣсна.

(плачко) с. ср., великдень.?

пли́тар с. м., кирпичъ. Гр. πλιθάρι, отъ дѣто и въ алб. *pľiϑár*. Mey. Et. Wb. 345. И въ обикн. говоръ *плита* кирпичъ.

плите́нки селяни. Срв. гр. πλῆθος множество, πολὺ πλῆθος много народъ.

пльак с. м., дѣдо, стара. Алб. *pľak* старецъ. Mey. Et. Wb. 344. Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *плак* — старъ и русинъ. Сбм. XVI. 855.

пльа́ка, пльаканд́ора с. ж., баба, свекърва. Алб. *pľakε* стара жена. Mey. Et. Wb. 344. Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *пльáка* = баба (стара жена). Сбм. XVI. 855. И въ ез. на вранянскитѣ мутавчии *пльака* жена. Ягичъ, ор. с. 26.

пльа́ко прил., старо. Вж. по-горѣ.

пльот прил., пъленъ. Алб. *pľot* сѫщ. Mey. Et. Wb. 345.

пльо́та гл., пълня. Вж. по-горѣ.

пльу́овец с. м., кирпичъ. Отъ алб. *pľuhur* прахъ? Mey. Et. Wb. 346.

(пльу́сна) гл. аор., роди.

порьа́сам гл., оставямъ. У Шишманова *парьáсам* напущамъ. Вж. *парьасвам*.

по́сан с. м., българинъ. У Шишманова *пóсен* християнинъ. Въ езика на прилѣпскитѣ папуджии и дебърскитѣ зидари *пóсен* = християнинъ. Въ съсловния таенъ езикъ на стивастаритѣ *поснáк* християнинъ, русинъ: въ дюлгерския езикъ на Гжб. *пóснак* = българинъ. Сбм. XII$_2$. 36, 39, 44; XVI. 855.

пра́вдо с. ср., добитъкъ. Срв. гр. πρόβατον овца. И макед. — рум. *proḁdu* животно, добитъкъ. Weigand, Vlacho-Meglen. 48.

про́сам гл., коля, рѣжа; *про́шаі* коли. Алб. *pres* отсичамъ, отрѣзвамъ. Mey. Et. Wb. 352. (Ш.).

пре́та са гл., иде, има, е; *кж са пре́та* какъ е? У Шишманова само съ значение има, е. *Сж претжше да мараме* имаше да спечелимъ. *Каква (?) сж претж пу̂ната* каква е работата. Той сравнява д. съ алб. *pritem, mε pret* грижа ме е, споредъ менъ едва ли сполучливо. По-скоро отъ алб. *prek* допирамъ се, *pεrkás* срѣщамъ, бутамъ, удрямъ, принадлежж. Mey. Et. Wb. 352. И въ дюлгерския езикъ на Гжб. *пре́там се* ида Сбм. XVI. 855.

при́ун с. м., трионъ. Гр. *πριόνι* сжщ., и алб. *prión*. Mey. Alb. St. V. 99.

прихт с. м., попъ. Алб. *prift* свещеникъ, отъ лат. *pre(s)biter*. Mey. Et. Wb. 353. Рум. *preot*. Думата се употрѣбя отъ по-младитѣ дюлгери. И въ дюлгерския езикъ на Гжб. *прифт* = попъ. Сбм. XVI. 855.

при́шена ми е ли́пата разтурена ми е волята, нѣмамъ кефъ. Алб. *priš* разваламъ, разтурямъ. Mey. Et. Wb. 353. За *липа* вж. подъ буквата *л*.

про́іко с. ср., просо. Едва ли думата ще произлиза отъ гр. *προῖκα*, *προικιόν* даръ. По-скоро може би отъ *προϊόν* земно произведение.

прѣма нар., довечера, нощно врѣме. — Алб. *mbrεmε*, *brεmε* вечеръ. Mey. Et. Wb. 266.

пукрова́ч с. н., облакъ. Отъ покровъ.

пу̂на с. ж., работа. У Шишманова *пуньа́шка* сжщ. Алб. *punε* работа, занятие, имотъ, вещь. Mey. Et. Wb. 357. И въ езика на прилѣпскитѣ папуджии *пу̂на* = работа. Сбм. XII_2. 36.

пу̂ри са гл. повел. накл., остави се. — ? (с. Ш.).

пцун с. м., ястие. Срв. гр. *ψωμί* хлѣбъ. *пц* за *пс* е обикновено явление въ бълг. говори.

пънова́ч с. м., работникъ. Вж. *пу̂на*.

пънова́чка с. ж., слугиня. Вж. *пу̂на*.

пъну́вам гл., работя (Ш.). — Алб. *punóń* сжщ.

ра́іко с. ср., слънце; *нощно раіко* мѣсечина. Отъ рай? Сжщата дума намираме въ тайния говоръ на дебърскитѣ зидари и въ дюлг. езикъ на Гжб. *(ра́іче)*, а споредъ Ц. Гинчевъ тозъ епитетъ се давалъ на слънцето и въ източна България. Сбм. XII_2. 39. XVI. 856.

ра́мен с. м., чардакъ. Обикн. д., равенъ.

ра́мна с. ж., калдъръмъ. Обикн. д.

ра́мнио с. м., таванъ. Обикн. д.

рі́іа гл., седж. Алб. *ri* седж, живѣя, почивамъ. Mey. Et. Wb. 374.

рогова́т с. м., волъ, добитъкъ. (Ш.). Отъ рогъ. Срв. и въ тайния езикъ на стивастаритѣ *ро́гльу* волъ. Сбм. XV. 57. Срв. и въ езика на моравскитѣ „свинерѣзци" *rožek*, *rohaňa* бикъ, крава, въ чешката „хантирка" *roháč* бикъ, *rohatka* или *rohačka* крава. Ягичъ, ор. с. 37, 40.

рогова́та с. ж., крава.

ро́нко с. ср., дъждъ. Отъ роня? Ср. фразата „сълзи роня". Или може би отъ *ръми* вали.

ро́чко прил., здравъ, хубавъ, добъръ. Употрѣбя се и въ обикновения говоръ. Етимологията е тъмна.

ру̂пицки с. мн. ч., хакъ. Вж. *бу̂рам рупи́цко*.

рупи́ще с. ср., градъ. У Шишманова *рупи́шко*. Иречекъ (Пжтувания) прѣдполага думата да произлиза отъ *Хрупище* старото отечество на Брациговци. Шишмановъ загатва, че може би отъ *рупци?* Въ околностьта на Брацигово има мѣстность, наричана „Рѣпени".

рушаїко с. ж., грозде. Алб. *ruš* гроздъ, сродна съ слав. гроздъ, която се бѣлѣжи обикновено като чужда дума. Mey. Et. Wb. 371. И въ тайния съсловенъ езикъ на стивастаритѣ *рошко* = гроздье. Шишманову е останала неясна тази дума. Сбм. XII_2. 44.

сакавица с. ж., брадва. Алб. *sak'itsɛ* топоръ, тесла. Mey. Et. Wb. 378.

свѐкльу с. м., фасуль. Срв. алб. *séfklʼɛ*, *sfékɛlʼɛ* цвекло, чукундуръ, Beta vulgaris. Гр. σεῦκλον, σεύκουλα. Mey. Et. Wb. 380. Значението е друго, но формата е много сходна, та можемъ приие този произходъ на думата.

свѐкам гл., pedere. Отъ *свекльу*, поради газоветѣ които той произвежда?

свѐкьа с. ж., свещь. Македонска форма на думата.

свир с. м., турчинъ, циганинъ, куче. — ?

скѐпар с. м., тесла. Гр. σκεπάρνι топоръ, брадва, сѣкира, отъ дѣто и въ алб. *sk'epár*, гег. *sk'epar*. Mey. Et. Wb. 388. Срв. въ Лѣсковско *шкипърнва̀* крива сѣкира.

снова̀ гл., бия.

спрѐтам гл., крадж, взимамъ, давамъ. Вж. *прѐтам са.*

спретам льульа̀чка годявамъ. Собствено крадж цвѣте. За *льульачка* вж. подъ л.

спретаі са гл. пов. накл., ела. Вж. *прѐтам са.*

спрѣми са гл. аор., мръкна се. Вж. *пръма.*

стеф с. м., podex (Ш.). Срв. алб. *sk'if* коремъ, майчина утроба, отъ гр. σκύφος чаша. Mey. Et. Wb. 388. Въ драндарския езикъ у Габ. *стѐфжн* = 1) добъръ, хубавъ и 2) podex. Сбм. XVI. 865.

стѝпса шкьа̄ с. м., скъперникъ. *Стипса* съ сжщото значение и въ обикн. говоръ, отъ гр. στύφι, и въ алб. *stipɛs*, *stüps*. Mey. Et. Wb. 393. За *шкіа* вж. подъ ш.

стоі̀на с. ж., стомна. Народна етимология отъ стоѭ, понеже постоянно стои права.

сѣна с. ж., снъха. Обикн. д. Прѣзъ снъ'а — съна.

таксида̀р с. м., просякъ. Въ обикн. говоръ *таксирдаръ*, *таксидтаръ* commis — voyageur. Отъ гр. ταξιδεύω пжтувамъ. И въ алб. *taksiϑ-ϑi* пжть (гр. ταξίδι) Mey. Et. Wb. 422.

тамбу̀ра с. ж., телеграма; *му фу̀кна адна тамбу̀ра* изпрати му телеграма. Сходството между тамбурата и телеграма сж теловетѣ на телеграфа и на тамбурата.

та̀по с. ср., тояга. Бълг. и сръб. *стапъ* = стбъл. стжпъ а то отъ стр. г. нѣм. *stap*. И въ алб. *stap* тояга. Mey. Et. Wb. 392.

таркалѐстаджиіа с. м., коларь. У Шишманова *търкалеста* кола. Етимологията е ясна. Срв. и въ руските тайни езици отъ гл. *катить* търкалямъ: *катыгиъ* колело, *окатыши* колела, *котимь* кола и пр. Ягичъ, ор. с. 71.

тѐгна с. ж., ока. У Шишманова *тегна̀чка* сжщ. Отъ тегна, тегля. Въ езика на дебърскитѣ зидари *тжрга* = ока. Сбм. XII_2. 39.

тѐнти с. мн. ч., зжби. Алб. гег. *δąmp*, *δąm*, то. *δɛmp* Mey. Et. Wb. 83. Или може би отъ итал. *dente?*

тепа̀лка с. ж., тесла. Отъ тепа?

тѐшок с. м., куршумъ. Тежъкъ. Въ езика на дебърскитѣ и крушевскитѣ зидари *тѐшката* земя, пръсть. Сбм. XII_2. 39, 41. Въ драндарския

езикъ у Гжб. *тешкіж* = огънь (защото ужъ човѣкъ неможелъ да го държи на ржката си, понеже пάри, а смѣховито казано, защото ужъ *тежалъ*). Сбм. XVI. 866. Срв. въ чешката „хантирка" *těžký* желѣзо, т. е. тежкото. Ягичъ, ор. с. 40.

ти́ра с. ж., врата. Гр. *θύρα* сжщ. Вж. *бабайтата тйра*.

трап с. м., ровъ, темелъ. Обикн. д., която е прѣминала и въ албански. Mey. Et. Wb. 434.

тра́ша с. ж., торба. Алб. *traste, društe, traiste, trase* торба за хлѣбъ, пжтнишка торба. Mey. Et. Wb. 434.

трън с. м., пиронъ. Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *тржнки* = пари, *тржнье* = гвоздеи, *тжрносам* = закова съ гвоздей. Сбм. XVI. 858.

трѣнчо с. ср., триндафилъ. Срв. въ рускитѣ тайни езици *терналка* сливово дърво. Ягичъ ор. с. 77.

ту́ргам гл., бутамъ. Въ обикн. говоръ *турна, катурн*ѫ и пр. И въ алб. *tur, turem* тичамъ, фърлямъ се. Mey. Et. Wb. 453. Думата я има и въ сръб. и руски. Mi. Et. Wb. 365.

тъга́рко с. ср., testiculus, нѣнка. Срв. тур. *tagar, tegar, tugar* глинена чашка, коженъ мѣхъ, торбичка. Mi. Türk. El. 168. Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *тойрки* = цицки, *тжргач* = кантаръ, въ езика на дебърскитѣ зидари *тжрга* ока. Сбм. XII_2. 39; XVI. 858.

тѣма с. ж., майка. Алб. гег. *ame* майка, *t'ame* майка ти. Стара, много разпространена дума. Mey. Et. Wb. 10. И въ тайния дюлгерски езикъ на с. Ковачевица *тάма* = майка. Сбм. XII_2. 40.

тѣрна са гл., махна се. Обикн. д. *тръгни* се.

у́іа с. ж., вода. Алб. *uje* сжщ. Mey. Et. Wb. 456. Иречекъ (Arch. VIII, 101). И въ тайния дюлгерски езикъ на с. Ковачевица *у́іа* = вода. Сбм. XII_2. 40.

упита́нец с. м., шопъ. Отъ *опнатъ?*

уша́то с. ср., магаре. (Ш.). Срв. *роговат* за волъ, *роговата* за крава. И въ дюлгерския езикъ на Гжб. *у́шаче* = магаре. Сбм. XVI. 858. Срв. въ ез. на моравскитѣ „свинерѣзци" *ušaňa* свиня съ дълги уши. Ягичъ, ор. с. 37.

у́шна гл., подслушвамъ, чуя. (Ш.). Споредъ Шишманова новообразувание. Азъ мисля отъ алб. *veš* ухо. Mey. Et. Wb. 467.

ушро́вам гл., гледамъ. У Шишманова *уштро́вам* видя. Алб. *veštoń, veštroń* гледамъ, наблюдавамъ, забѣлѣзвамъ, чакамъ и пр. Mey. Et. Wb. 471.

уще́вам гл., гощавамъ. Алб. *ušk'eń* храня, отглеждамъ, възпитавамъ, отъ лат. *vesco*. Mey. Et. Wb. 459.

фе́нкам гл., сасаге. Срв. алб. *fend* пущамъ вѣтъръ. Mey. Et. Wb. 101. Въ езика на прилѣпскитѣ папуджии *искенца (се)* cacavit. Сбм. XII_2. 34.

фи́джу с. м., евреинъ, **фиджо́вка** еврейка. Споредъ Шишманова Цѣпенковъ обяснявалъ думата отъ това, че евреитѣ викали на дѣцата си *фиджу*. Въ испански дѣйствително *hijo* = синъ, дѣте.

фитогра́ф с. м., мисирка. Новообразувание. Срв. въ обикновен. говоръ *фитъ* сжщо.

фишо́свам гл., убивамъ. Отъ тур. *fišék'* патронъ. Mi. Türk. El. 297.

флиі́а гл., спж. (Ш.). Алб. *fl'e* гег., *fl'e* тоск. сжщо. Mey. Et. Wb. 107. Отъ тукъ и *флиіашка* легло, дрѣмка.

фльіа́шка с. ж., легло, дрѣмка; *фльіа́шка ме потиска* дрѣмка ме налѣга. Вж. *фльіа*.

фльа́са с. ж., дума. Вж. *фльа́сам*.

фльа́сам гл., думамъ, казвамъ, рекж. Алб. *fl'as* говоря, викамъ. Mey. Et. Wb. 106. (Ш.). Отъ сжщия произходъ е и *фольати* говоря въ ез. на вранянскитѣ мутафчии. Ягичъ, ор. с. 26.

фльасани́ца с. ж., приказка (с. Ш.). Вж. *фльа́сам*.

фльа́сач с. м., който обича да говори. Вж. *фльа́сам*.

фту́ам гл., казвамъ, говоря. У Шишманова *фту́вам*. *Іа ми фту́ваі* кажи ми. *Кж фту́ве* като казватъ (?). Алб. *θот, θет* казвамъ, говоря и пр. Mey. Et. Wb. 91.

фу́кна гл., запаля, фърлямъ. Думата съ второто значение я има и въ обикновения говоръ.

фу́ра гл., горж, *исфу́ри* изгорѣ. Алб. *fur, furε* пещь, фурна, лат. *furnus*. гр. φοῦρνος. Mey. Et. Wb. 114. (Ш.). Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *фу́рит* г. безлч. = страши. Сбм. XVI. 859.

фу́чкам гл., рина, фърлямъ.

фу́чкам са гл., играя хоро. Отъ сжщия коренъ както и *фукна*. Звукоподражание.

фучка́ло с. ср., хоро (Ш.). Вж. *фу́чкам са*.

фу́шли ми гл., страхъ ме е. У Ш. *фу́шьилу му* уплашилъ се.

фѣ́рцна гл., раждамъ. Въ обикн. говоръ съ значение на pedere. Звукоподражателна.

ца́дза нар., малко; *ца́дза са поріа́са* малко остана. Алб. *dzidzε, tsitskε, tšitškε* малко. Mey. Alb. St. VII. 73.

ца́кле с. ср., кесия. Срв. въ езика на прилѣпскитѣ папуджии *це́кан* грошъ, тъй и въ дюлгерския ез. на Гжб., отъ итал. *zecca* монета, *zecchino* златна монета. Сбм. XII_2. 36; XVI. 859. Гжбювъ прѣдполага, че *це́кан* е отъ бълг. коренъ, еднакъвъ съ рус. *чеканить* монету.

ца́цко прил., уменъ, интелигентинъ; *ца́цко са пре́та*. — ?

це́да гл., пуша (тютюнъ). Обикн. дума.

цига́ни с. мн. ч., орѣхи. И въ езика на стивастаритѣ намираме тази дума съ сжщото значение. Сарафовъ, който дава свѣдѣния за този езикъ, обяснява думата: „оти правьжт шум в човала като цигани“. Мсб. XII_2. 45. Срв. *дрен, дреньи* цигани и орѣхи.

цу́цу, цуцугла́в с. м., циганинъ. Алб. *tsutsk'e* кучка, срб. *цуцак* куче. Mey. Et. Wb. 443. Срв. *свир* съ значение на куче и циганинъ, турчинъ. Като паралела на *цуцуглав* срв. въ обикн. говоръ *песоглавецъ*.

цуцуле́ста с. ж., джамия. Нам. чучулеста? Наречена тъй споредъ своето минаре.

цѣ́ркам гл., mingere. Обикн. дума. Въ езика на стивастаритѣ *цѣ́ркам, цѣ́ркнувам* = давамъ. Сбм. XII_2. 45.

цу́фльу с. м., фасуль. Срв. нгр. τσέφλι черупка, луспа, кора, στρειδότσεφλον черупка отъ стрида. Споредъ Миклошича, Tü. El. Nachtr. II. 94. въ тур. *tšefle* луспа. Mey. Et. Wb. 440. Фасультъ, както е извѣстно, принадлежи къмъ фамилията на шушулковитѣ.

цѣ́рла с. ж., сланина. — ?

чаварга́п с. м., penis. — ?

чѐнка с. ж., пшеница. Отъ *пшеница* — *пченица* — *ченица* — *ченка*.

чо̀че с. ср., ракия. У Ш. *чьо́ча*, у Иречека *чочо*, като я обяснява отъ алб. *чоч* нѣщо. Споредъ Ш. по-вѣроятно произлиза отъ итал. *ciociare* смуча, суча. *Смуче*, *пие*, казва се за хора, които много пиятъ. Срв. въ обикн. говоръ д. *цу̀кна* пия. И въ езика на стивастаритѣ *чок*, *чо̀чж* = ракия. Сбм. XII$_2$. 45; XVI. 867.

чу̀ден прил., хубавъ, добъръ.

чужд с. м., penis. —?

чуль с. м., penis. Алб. *tšun* момче до 14 години, любовникъ, *tsune* дѣтороденъ органъ на момче. Въ Дурацо *tšul* = *tšun*. Mey. Et. Wb. 449.

чърен с. м., барутъ. Ясно (Ш.). И въ езика на стивастаритѣ *цжрница* = барутъ. Сбм. XII$_2$. 45. Въ чешката „хантирка" *černá* тъмна нощь, *černíci* цигани, *černo* тъмно. Ягичъ, ор. с. 38.

чърно с. ср., кафе. Ясно. И въ езика на прилѣпскитѣ папуджии *цжрно* = кафе. Сбм. XII$_2$. 36.

шат с. м., село. Алб. *fšat* село; и рум. *sat* село. Mey. Et. Wb. 112.

широпо̀їка с. ж., керамида. Вж. съ сжщото значение и *шупорка?* Въ тайния езикъ на дебърскитѣ и крушовскитѣ зидари *кьо́рки* = керамиди. Сбм. XII$_2$. 38, 41.

шкипо̀ви с. мн. ч., арнаути. Алб. *šk'ipóň* разбирамъ, *šk'ipɛtár* албанецъ, *šk'ipɛtare*, *šk'iptarke* албанка, *šk'ipɛri*, гег. *šk'ipɛni* Албания, *šk'ipɛništ*, гег. *šk'ipɛništ* албански, *šk'ip* нар. албански, *šk'ipe* албански езикъ. Глагола *šk'ipóň* е лат. *excipio* слушамъ, чувамъ; *šk'ipɛtár* соб. който разбира. Mey. Et. Wb. 411. *šk'ipóň* съ значение „разбирамъ" срѣщаме и въ тайния езикъ на прилѣпскитѣ папуджии подъ формата *ичкьивам*. Сбм. XII$_2$. 34.

шкьа с. м., човѣкъ. У Ш. *шкьах* е погрѣшно, у Иречека *шкьау* трѣбва да се смѣта като членувана форма. Алб. *šk'ā* (не *škjau*, както пише Ш.) българинъ, схизматикъ гръкъ, отъ лат. *sclavus* робъ. И румжнитѣ наричатъ *schiaĭ* българитѣ, заселени въ едно прѣдградие на Кронщадъ. Mey. Et. Wb. 410. Ш. бѣлѣжи, че и циганитѣ означаватъ българинъ съ *das* (*dasni* българка). Рум. циг. *das* значи като брациг. *шкьа* мжжъ, човѣкъ. Първоначалното значение на *das* обаче е робъ. Ст. инд. *пали дāса* робъ. Срв. Mi. Zig. VIII. 42. За *шкьаў* българинъ вж. и Милетичъ, Дако-ромънитѣ, отд. отп. стр. 60—61.

шкрѐта с. ж., вжшка. У Mey. Et. Wb. намираме *škretɛ* само съ значение на „пустъ, уединенъ", но споредъ г. Чилева *škretɛ* значи и „проклета"; само това послѣдно значение на алб. дума може да се доведе въ свръзка съ вжшка.

шкро̀фа с. ж., съпруга (с. Ш.). Нгр. σκρόφα свиня, а споредъ г. Чилева и „лоша баба".

шкурта̀лька с. ж., палто. Споредъ г. Чилева алб. *шкурт* кжсо палто. Рум. *scurteică* джубе. У Mey. Et. Wb. ненамираме тази дума.

шльути̇̀ни сьо̀фти Орта-Мезаръ въ Пловдивъ (с. Ш.) — ?

шпити̇̀їа с. ж., кжща. У Ш. и И. *шпи́та*. Отъ гр. σπίτι.

шпѫ̀лта гл., яде. Вж. *кжрка* и *грувам*. Тъмна дума. Отъ алб. *špeite ha*, бърже ямъ? Mey. Et. Wb. 144, 413 гълтамъ.. (с. Ш.).

шýле с. м., момче. Ш. прѣдполага, че може би е въ свръзка съ алб. *šul*, колъ, пржть. Споредъ мене по правдоподобно е думата да произлиза отъ алб. *šil'ék, šel'ek'* младо агънце, отъ тамъ и обики. бълг. шиле. Прѣминаваньето на *и* въ *у* е познато явление въ българскитѣ говори.
шуленѝща с. ср. мн. ч., дѣца. Вж. по-горѣ.
шýма нар., прѣмного. Алб. *šumε* много, отъ лат. *summus*. Mey. Et. Wb. 419. Въ ез. на босненскитѣ Османи *шумни* добъръ. Ягичъ, ор. с. 25.
шýмар с. м., хайдутинъ. Отъ шума гора, т. е. който се скита по горага. — Срв. и въ чешката „хантирка“ *šum* гора, и сръб. *шума* гора. Ягичъ, ор. с. 40.
шупóрка с. ж., керамида. —?
шýтко с. ср., великдень. — Отъ ишутявамъ се? Срв. плачко.
шѣткам гл., продавамъ. Алб. *šes* продавамъ, *šiturε* продажба. Mey. Et. Wb. 402. Въ дюлгерския езикъ на Гжб. *шитосам, шитóсувам* продавамъ. Сбм. XVI. 859.

II. Чалгжджийски езикъ.

Става вече 8 години, какъ Шишмановъ е отворилъ въ Министерския Сборникъ отдѣлъ и за тайнитѣ езици, и доклѣ по другитѣ съсловни езици все се съобщаваше по нѣщо, до сега никой не се е обадилъ съ материяли по езика на музикантитѣ. Това обстоятелство подтвърдява думитѣ на съобщителя на моитѣ материяли, г. Г. Хр. Гюлиметовъ, че чалгжджийскиятъ езикъ знаятъ дори малцина отъ самитѣ музиканти, защото, каже, е мжченъ и не всѣки има дарба да го научи. Та и той самъ можа да ми съобщи едва 88 думи, като ме увѣряваше, че имало и други думи, но ги заборавилъ. Само въ „Приноса къмъ българскитѣ тайни езици“ на г. Гжбюва, за който говорихъ вече по-горѣ, намѣрихъ единъ списъкъ отъ 113 думи отъ „цигуларски езикъ.“[1]) Г-нъ Гжбювъ подава своитѣ думи, съ малки изключения, безъ всѣкакви обяснения. Отъ сравнението, което направихъ между неговитѣ и моитѣ материяли, оказва се, че тукъ имаме работа съ единъ и сжщъ таенъ чалгжджийски езикъ; и понеже споредъ г. Г. той се говорилъ отъ свирачитѣ въ Прилѣпъ, Битоля, Охридъ, Крушево, Велесъ, Скопие, и то не само отъ българи, но и отъ свирачи отъ други народности, а пъкъ г. Гюлиметовъ го е училъ и говорилъ между свирачи въ България. можемъ да заключимъ, че въ България сжществува единъ едничъкъ таенъ чалгжджийски езикъ, общъ на всички свирачи, отъ която и да е народность. Общи думи между моитѣ материяли и тѣзи на г. Г. се оказаха 35, мои 53 не се срѣщатъ у него, а негови 78 не се

[1]) Споредъ мене г. Гжбювъ неправилно е поименувалъ този езикъ „цигуларски“, понеже него не го говорятъ само цигулари, но изобщо музиканти.

намѣриха у мене. Понеже г. Г. съобщава своитѣ материяли безъ всѣкакви тълкувания, а пъкъ мене се удаде да обясня повече отъ половината (60) негови думи, рѣшихъ да напечатамъ неговитѣ материяли заедно съ моитѣ като общъ чалгжджийски езикъ. При заетитѣ отъ него думи стои винаги знакътъ *Г.*

Отъ изслѣдванията, които направихъ върху общия материялъ (всичко 163 думи), се оказа, че повече отъ половината сж цигански (79), 34 турски, 9 новогръцки, 9 ружнски, 2 испан.-еврейски, 1 албанска и 1 българска. Неможахъ да изтълкувамъ 29, отъ които нѣкои изглеждатъ пакъ да сж цигански, но у Миклошача[1]) неможахъ да ги намѣря, а другитѣ, особно названията на тоноветѣ и струнитѣ, ще да сж турски (арабски или персийски), които нѣкой добъръ познавачъ на източнитѣ езици би могълъ негли да изтълкува.

Между моитѣ и на г. Гжбюва материяли се забѣлѣзва само разлика въ ударението и въ нѣкои и други звукове, което се лесно обяснява отъ обстоятелството, че неговитѣ думи сж събирани отъ лица — македонци, а моитѣ отъ тракиецъ.

Вече отъ изброяваньето на тѣзи чужди елементи въ чалгжджийския езикъ се вижда, че той не прилича на обикновенитѣ български тайни говори, въ които видно мѣсто завзиматъ домашни думи съ условно значение или пъкъ новообразувания. Въ чалгжджийския езикъ, съ изключение само на д. *заек* = $^1/_2$ ср. левъ, нищо подобно не намираме; тамъ е всичко чуждо. Дори обикновено и спрежението и образуванието на думитѣ не е българско, а турско; напр.: *аінаљж, аінасъз, аінасъзлáмма, дикúс иттúм ми* и пр. Въ туй отношение трѣба да споменж — се забѣлѣзва малка разлика между моитѣ материяли и на г. Г.: у него спрежението е двойно, турско и българско, на пр. *чóризет* не крадн (соб. не прави кражба, отъ *чориз* и *іет), пенизéтме* неказвай (соб. неправи казванье, отъ *пениз* и *іетме),* покрай *му стóриф пéнис* или *ненизетúсах му* казахъ му.

Като особность на този таенъ езикъ трѣба да се отбѣлѣжи, че съ помощьта на думата *саркъфж,* която означава дрѣха, и чийто произходъ не ми е ясенъ, съединена съ други чужди, се образуватъ нови думи, на пр.: *бьуіук саркъфж* мустаци, *гьуіус саркъфж* цицки, *дермéн сиркафж* часовникъ, *думáн-сиркаф* гърмещо оржжие, *калопú-сиркаф* сждъ за вино, *марифчú-сиркаф* униформена дреха, *папел-саркъфж* книга, *парнопú-сжркаф* чаша за ракия, *хабé-саркъфж*

[1]) Ueber die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europa's I—VIII. Denkschriften d. k. Akad. d. Wissenschaften, phil.-hist. Classe. Bd. 21—23, 25—27.

уста и пр. За етимологията на думитѣ вж. по-долу въ рѣчничето. Подобно явление не ми е познато въ други тайни езици.

Много силниятъ цигански елементъ и по-слабиятъ турски въ чалгаджийския езикъ се обяснява отъ обстоятелството, че въ нашитѣ музикантски трупи въ турско врѣме, па и сега, които участвуватъ на сватби и други народни тържества по градове и села, първо мѣсто завзиматъ циганитѣ, които обикновено добрѣ владѣятъ и турски.[1])

а́врало с. ср., глупавъ, лудъ човѣкъ. *Авра́лото се́га а́ндре ке го ошла́ндисаат* лудия ей сега ще го закаратъ (тикнатъ) вжтрѣ (въ затвора). (Г.). Изглежда да е циг. д., но у Микл. не я намѣрихъ.

а́врик нарѣч., вънъ. *Да се ошла́ндисаме а́врик: по аіна́лшиіа іет за печис* да излѣземъ навънъ (защото) е по-хубаво за седенье (Г.). Циг. *avri* и *avrik* вънъ. Mi. Zig. VII. 172. Г. посочва само циг. *аври́*.

аіа́к киризи́ с. м., хоро. Тур. *аіак* кракъ; *к'ири́ш* тетива (на лжка).

аіа́к саркъфж́ с. м., обуща. Тур. *аіак* кракъ.

аіналж́ нар., хубаво. У Гжбюва *аіна́лшиа* прилг. общ. р. и нарѣч., добъръ, хубавъ; добро, хубаво; добрѣ. *Аіналшиіа гжник* хубава (добра) жена. Сбм. XVI. 871. Срв. тур. *аіна* огледало, *аіналж́* прилагателно отъ *аіна*.

аінасѣз нар., лошо. У Г. *а́інасжс* прилг. общ. р. и нарѣч., лошъ; лошо. *Ти́кното а́інасжс сжркаве іи́ма* сиромахътъ има лоши дрехи. Сбм. XVI. 871. *аінасѣз* = тур. *аіна+съз* безъ огледало.

аінасъзла́миа гл. пов. накл., не се закачай, не прави тъй (собств. недѣй става лошъ). Тури повелит. отриц. форма отъ гл. *аінасъзламак*, а той образуванъ отъ прил. *аінасъз* + част. *ла*.

алакла́інсвам гл., взимамъ. *Алакла* вземи. *Алакла́ісаф од џаму́трото ча́ката* взехъ отъ зетя пари. (Г.). Тур. *алмак* хващамъ, взимамъ, получавамъ.

а́ндре 1) нарѣч., вжтрѣ; 2) с., затворъ. *Ке го ошланџи́саат а́ндре* ще го турятъ вжтрѣ (въ затвора). (Г.). Циг. *andré* вжтрѣ. Mi. Zig. VII. 45

араба́н с. м., струната d на цигулка и лаута и изобщо тонътъ d.

а́спи гл., мълчи. *А́спи бе* мълчи бе! (Г.).

астако́с с. м., ракъ. Отъ нгр. ἀστακός морски ракъ.

атаха́ с. ж., пари. Срв. нгр. ἄτοχος безпариченъ интересъ, τόχος интересъ, полза, доходъ.

ба́алама прил. общ. р., глупавъ човѣкъ. Въ циган. *balamó* гръкъ. Mi. Zig. VII. 173.

баламу́р с. м., българинъ. Циг. *balamoró* умал. отъ *balamó* гръкъ. Вж. прѣдната дума. Mi. Zig. VII. 173. У Г. *ба́ламур* християнинъ, българинъ, човѣкъ. *Бала́мурон го маризла́ісими дау́иците* тогозъ българина го били турцитѣ. Сбм. XVI. 872.

ба́рба с. ж., брада. Рум. *barbă* брада.

---

[1]) Интересна тема за нашитѣ специялисти по музика, да изслѣдватъ влиянието на циганската и турска музика върху нашата.

баро с. ср., стопанка. Циг. *baro* голѣмъ, знатенъ. Mi. Zig. VII. 175. У Г. *баро* = богаташъ, господарь и голѣмецъ. Сбм. XVI. 872.
басма с. ж., дребни пари (Г.). Г. я тълкува отъ тур. *басма́* печатъ, отпечатъкъ, понеже паритѣ носятъ върху си нѣкакъвъ отпечатъкъ.
біiаф с. м., сватба, *біiавот* сватбата. *Некнижниiо біiаф по-аiна́ллиiа бе́ше: на́ке ча́като алаклаiiсавме* изпрѣдишната сватба бѣше по-добра: повече пари взехме. Вж. Сбм. XII_2. 40 *біiа* мома (Г.). Циг. *biáv, bav, piáv* сватба. Mi. Zig. VII. 179.
бишчи́с с. м., кжща. У Г. *пе́чис* 1) седенье, *пе́чизет* седни (*пе́чис iет*); 2) продавница (бакалница, магазия), *пе́чизот;* 3) кжща. *На́ печис* въ кжщи. *Печи́фчиiа* който седи. *Печифчи́iите од біiаво* хората, които сж (седжтъ, присжтствуватъ) на сватбата. Циг. *beš* седж, живѣя. Mi. Zig. VII. 178.
бо́риiа с. ж., невѣста, булка (Г.). Циг. *borí* невѣста, млада жена, снаха. Mi. Zig. VII. 181. У Г. неточно е посочено къмъ циг. *бори́iа.*
буру́н с. м., носъ (турска дума). (Г.)
бу́руци с. м. мн. ч., мустаки, вжси. *Да му се сто́рам кжiис на буру́ците.* (Г.). Срв. циг. *buro* гжсталакъ, трънenъ гжсталакъ. Mi. Zig. VII. 183.
бьулбьу́л с. м., часть отъ инструмента лаута. Тур. *бьулбьул* славей.
бьуiу́к саркъфж́ с. м., мустаци. У Г. *бу́руци* = мустаки и вжси. Сбм. XVI. 872. —Срв. тур. *буiумак* растж, *бьуiук* голѣмъ.
га гл., има.
га́джа с. ж., жена. Циг. *gadža* нециганка, съпруга. Mi. Zig. VII. 211.
гаджи́к с. м., турчинъ. Циг. *gadžó* чужденецъ, нециганинъ, човѣкъ, съпругъ. У румжнскитѣ цигани и съ значение на „румжнинъ“, у рускитѣ съ значение на „русинъ“. Mi. Zig. VII. 211. — У Г. *да́джик* = турчинъ. Сбм. XVI. 872.
ганга́р с. м., кумъ.
гангармандýда с. ж., кума. За втората часть срв. тур. *дуду́* дама.
гили́біiа с. ж., пѣсня. *Туку пра́i гили́би* току пѣе (прави пѣсни) (Г.). Циг. *gilí* пѣсня, *gil'á* мн. ч., *gil'ábava* гл., пѣя. У Г. неопрѣдѣлено е посочено къмъ циг. *гильа́бен.*
гъник с. ж., жена. *Аiна́ллиiа гъник* хубава жена. (Г.). Г. я тълкува отъ нгр. *γυναῖκα.* Срв. употрѣбяната въ Т. Пазарджикъ, Пещера *гънга* господарка.
гьуiу́с саркъфж́ с. ж., цицки. Тур. *göks, göjüs* гжрди.
да́iа с. ж., майка (Г.). Циг. *daj, dej, taj* майка. Mi. Zig. VII. 198. И у Г. циг. *dai.*
дат с. м., баща (Г.). Циг. *dad* сжщо. Mi. Zig. VII. 198.
дерме́н саркъфж́ с. м., часовникъ. Срв. тур. *деирмен* воденица.
джа́мутро с. м., зеть, младоженецъ. *Дат му iет на джаму́трото* баща е на зетя. (Г.) Циг. *džamutró* зеть, шурей, деверь. Mi. Zig. VII. 207. Г. правилно е посочилъ циг. *джамутро́.*
джи́га гл., нѣма. Вж. *га* има. Първата часть на тази дума е циг. отриц. частица *či* не. Mi. Zig. VII. 189. И у Г. *джи́га* нѣма. Сбм. XVI. 872.
джи́злам с. м., бѣганье. *Джи́злам iет* или *джи́злам сто́ри се* бѣгай! (Г.).

джу́кел с. м., куче, *джу́кле* кученце. *Ді́кис, джу́кело кьє те абезе́ттиса* гледай, кучето ще те охапи (Г.). Правилно изтълкувано у Г. отъ циг. *džukél*, *žukél* куче. Mi. Zig. VII. 209.

джут с. м., евреинъ. Циг. *džut* евреинъ. Mi. Zig. VII. 209. И у Г. *џут*, сѫщо. Сбм. XVI. 872.

дикс с. м., podex. У Г. *дис* сѫщо. Сбм. XVI. 872. Отъ нгр. δίσκος?

дики́с с. м., очи. Циг. коренъ *dikh* виждамъ, гледамъ, грижа се, наблюдавамъ. Mi. Zig. VII. 201. У Г. *ди́кизи* = очи, *ди́кис* = гледанье. Сбм. XVI. 872.

дики́с итти́м ми гл., видя ли? Вж. по-горѣ. У Г. *дикисла́ісам* = видя. Сбм. XVI. 872. *Иттим ми* въпр. фор. отъ тур. *итмам* извършвамъ, изпълнямъ.

ду́ка с. м., penis. Срв. циг. *dukh* любовь, болка. Mi. Zig. VII. 205. У Г. *ду́каф* сѫщ. Сбм. XVI. 872.

дума́нсъркаф с. м., гърмеща обружа (пушка, пищовъ, револверъ). (Г.). Тур. *думан* димъ, пушекъ, мъгла.

дьудьу́к с. м., кларине. Тур. *дьудьук* свирка.

зае́к с. м., половина сребър. левъ. Отъ *заекъ;* срв. по-долу *ка́ньо* куче и сребъренъ левъ.

зебе́к с. м., видъ хоро. Тур. *зебек.*

иви́ч с. м., тонътъ *a* (?)

иджа́с с. м., струната *a* на цигулка и лаута и изобщо тонътъ *a.*

іалаиу́р с. м., гръкъ. Циг. *balamoró* умал. отъ *balamó* гръкъ. Вж. *баламу́р.* Mi. Zig. VII. 173.

іусени́й с. м., тонътъ *c.* Отъ тур. *іусек* високъ, *іусегиний* високиятъ.

ка́бниіа трудна (тежка, непразна) жена. *Кабни́іата кьє ошла́ндиса чі́во* трудната жена ще даде дѣте (ще роди). (Г.) Въ случая по́-правилно е да се тълкува думата отъ циг. форма *khabní* Mi. Zig. VII. 235, а не отъ *камни́*, както прави Г.

ка́іарто с. ср., futuatio (Г.). Срв. циг. *kar* penis. Mi. Zig. VII. 231. Отъ него навѣрно и гл. *ка́ідисам* futuo.

ка́ідисам гл., futuo. *Да ти ка́ідисам ди́зот* (Г.). Вж. *ка́іарто.*

ка́лопис с. м., вино. *А́інасжс іет кало́пизо* не е хубаво виното. (Г.). Думата е сложена отъ *кало+пис.* И въ двѣтѣ си съставни части тя е циганска: *кало́* черно+*пиіс* питие (вж. за тази д. по-долу), т. е. черно питие, въ противуположность на *па́рнопис* ракия или бѣло питие (вж. по-долу). За циг. *кало́* вж. Mi. Zig. VII. 229. Тълкуваньето на *кало́* отъ гръцки (хубаво, добро) у Г. е неприемливо.

калопи́съркаф с. м., сѫдъ за вино: бъклица, бъчва, стъкленица и др. (Г.). Думата е съставена отъ *ка́лопис+сжркаф.*

ка́ньо с. ср., куче, сребъренъ левъ. Рум. *câne, câine*, алб. *k'en*, *k'εn*, отъ лат. *canis.* Mey. Et. Wb. 222.

ка́пис с. м., пиенье. *Кьє пра́іме ка́пис па́рнопис* ще пиеме (ще правимъ пиене) ракия. (Г.). Срв. циг. коренъ *pi* пия. Mi. Zig. VIII. 44.

каптѐр гл. пов. накл., вземи. Тур. *капмак* заграбямъ, задигамъ.

каса́п с. м., видъ хоро. Тур. *касаб* месарь, *касабе́* пищѣлъ.

кафе́с с. м., часть отъ инструмента лаута. Тур. *кафе́с* клѣтка.

келавниіа с. ж., meretrix. (Г.) Циг. гл. *keláva*, прич. *keldó* танцувамъ, играя, *kelavdí* meretrix, *chellădo*, *chellădi* любовникъ, любовница. Mi. Zig. VII. 236.
кирал с. м., сиренье. *Ій шчо аініллиіа кирал* ехъ че хубаво сиренье! (Г.). Отъ циг. *kerál* сжщ. Mi. Zig. VII. 234, а не отъ *кирáл*, както пише Г.
кирйз с. м., тѣлото на цигулката. У Г. *кйрис* цигулка и свиренье. Сбм. XVI. 873. Вж. *кирйш*.
кирйз делйм гл., да свиримъ. Втората дума е турска повелителна форма отъ гл. *дéймек* допирамъ се, досѣгамъ се.
кирйш с. м., цигулка. Тур. *к'ирйш* тетива (на лжка).
киришчии с. м. мн. ч., цигулари. У Г. *кирйфчиіа* цигуларь. Сбм. XVI. 873.
кóраф с. м., лошъ турчинъ. *Дáджикот іет кóраф, іймат думáнсжркаф, джіизлам стóри се* турчинътъ е лошъ човѣкъ, има пищовъ, бѣгай. *Корáіот*. Мн. ч. *кóраі*. (Г.).
кýла с. ж., merda (Г.). Циг. *khul* excremente. Mi. Zig. VII. 238.
курт с. м., вълкъ (турска дума). (Г.).
кѣіне с. м., 1) нужникъ, 2) ходенье по вънъ (Г.). Срв. тур. *каі* бълванье.
кьучéк с. м., видъ хоро. Тур. *кьучек* играчъ.
мангйс с. м., пари. Циг. *mangin* богатство, пари. Mi. Zig. VIII. 11. — У Г. *мáнгис* = парá. Сбм. XVI. 873.
маризлáісвам гл., бия. *Балáмурот го маризлаійсали дацйците* този българинъ го били турцитѣ. (Г.). Вж. *мáрис* бой.
мáрис с. м., бой. (Г.). Циг. коренъ *mar* бия, воювамъ, бой. Mi. Zig. VIII 11. Отъ него и *маризлáісвам* бия, *марйфчиіа* стражарь, *марифчйсжркаф* униформена (полицейска, военна) дреха, *марйфчица* жена на полицейски или воененъ.
марйфчиіа с. м., стражарь, войникъ. *Бáро-марифчйіа* полицейски приставъ, околийски началникъ, градоначалникъ, офицеръ. (Г.). Вж. *мáрис*.
марифчй-сѣркаф с. м., униформена (полицейска, военна) дреха. (Г.) Вж. *мáрис*.
марйфчица с. ж., жена на полицейски или воененъ. *Амй іа дикислáіса марйфчицата, се ошлáндиса áндре*, видѣ ли жената на войника (жандарина), влѣзе вжтрѣ. (Г.). Вж. *мáрис*.
масърáджиіа с. м., касапинъ, месарь (Г.). Вж. мáсъро.
мáсъро с. ср., месо (Г.). Циг. *mas* месо. Mi. Zig. VIII. 11.
матис прил. м. р., пиянъ. *Мáтизо* пияниятъ. *Дйкиз дáджико мáтиз іст* гледай турчина пиянъ е (Г.) Циг. *mattó (mató)* прил., пиянъ. Mi. Zig. VIII. 12. И Г. посочва циг. *матó*.
мáче с. ср., риба, мн. ч. *мáчинья*. (Г.). Г. правилно посочва циг. *мачó*. Вж. Mi. Zig. VIII. 8 *mačó* риба.
мекарéсте нарѣч., все ми е едно, не искамъ да зная. (Г.). Дако-румжнска дума (има и село Măcăreşti), идентична съ нашето *макаръ*, отъ нгр. *μακάρι*, *μακάρη*, *μαγάρι*. Cihac, Dict. daco-romane 671.
мéрко с. ср., магаре. Срв. алб. гег. *margáts* покрай обикн. *magár* магаре. Mey. Et. Wb. 253. И въ езика на брациговскитѣ дюлгери *мáрга* муле.

мингьáн с. м., циганинъ. Срв. циг. *манг* желая, искамъ, моля, прося. Mi. Zig. VIII. 9. И въ обикн. бълг. говоръ *манго* — циганинъ. У Г. *мúнгьан* сжщ. Сбм. XVI. 873.
мúнджа с. ж., vulva (Г.) Циг. *mindž*, мн. ч. — *i* сжщ. Mi. Zig. VIII. 14.
мýин с. м., конь. У Г. *мáиин* сжщо. Сбм. XVI, 873.
мýрафес с. м., бръсненье. *Се стóриф мýрафес* обръснахъ се. (Г.). Циг. *muráva*, *moráva*, *muntáva* чистя, търкамъ; *muravára*, *muntavára* бръсна. Mi. Zig. VIII. 17. — И Г. посочва циг. *муравáф* обръснахъ.
мурт с. м., смърть. *Мурт се стóри* умрѣ. *Ій ччо аінáлліа бáламур се стóри мурт* ей че добъръ българинъ (човѣкъ) умрѣ! (Г.) Циг. прил. *murdál*, *merdó* умрѣлъ, изгасналъ. Mi. Zig. VIII. 13, 18.
мурупл ý с. м., попъ. Срв. у Г. *мýрт* — смърть. Сбм. XVI. 873. Циг. *murdal* прил., умрѣлъ, изгасналъ. Mi. Zig. VIII. 18.
нáнго с. м., 1) сиромахъ, 2) кжсъ човѣкъ. (Г.) Г. правилно посочва циг. *нангó* голъ. Вж. и Mi. Zig. VIII. 20.
невá с. ж., струната *е* на цигулка.
нóви с. м., зеть, невѣста. Срв. нгр. νύφη невѣста.
ошлáн гл. повел. накл., ела, вземи, дай ми и съ много други значения. У Г. *ошлáндúсвам* — давамъ, закарвамъ, изливамъ, раждамъ, влизамъ, донасямъ, отивамъ и пр. Смб. XVI. 873.
ошландѣр гл. пов. накл., дай.
ошóр с. ж., vulva.
пандéла с. ж., дааре. У Г. *бáндера* — дайре. Сбм. XVI. 872. Срв. тур. *пандура* китара.
пáнніе с. ср., вода (Г). Г. правилно посочва циг. *панú* сжщо. Вж. и Mi. Zig. VIII. 29.
папарóнка с. ж., езикъ. Въ нгр. παπαρῦνα макъ. Не ми е ясно сближението. Може би червенината?
папéл керищесú с. м., учитель. Вж. слѣд. дума.
папéл саркъфж с. ж., книга. У Г. само *пáпеле* = книга. Сбм. XVI. 873. Отъ испански *papel* книга.
пáрниіа с. ж., бѣла меджидия. (Г.). Срв. циг. *parnó* бѣлъ; у рум. циг. *parnó* сиренье, у бесар. циг. *parnó* снѣгъ, и пр., поименувани тъй все поради бѣлата боя на прѣдметитѣ. Mi. Zig. VIII. 30, 31.
пáрнопис с. м., ракия. (Г.). Думата въ съставнитѣ си части е циганска. отъ *parnó* бѣлъ, *pi* пия = бѣло питие (за *пис* вж. по-горѣ), въ противуположность на *кáлопис* вино (черно питие) Mi. Zig. VIII. 30, 45. Познато е, че ракията смѣсена съ вода, става бѣла. Тълкуваньето у Г. на *парно* отъ пареньe, пара, вареньe не търпи критика.
парнопúсъркаф с. м., чаша, стъкленица и др. сждове за ракия, мн. ч. *парнопúсжраве*. Отдѣлно *сжркаф* значи дреха. (Г.). Вж. *пáрнопис*.
пáтакос с. м., четвъртъ бѣло меджидие. (Г.). Срв. по-горѣ *áтаха* пари.
патéс с. м., merda. У Г. *пáчос* vulva.
пáтици с. ж. мн. ч., обуща. Въ с. Коноичие, Чирпанско, *пжтжци* казвать на вехти подпетени обуща: човѣкъ като върви съ тѣхъ, тѣ били викали (издавали шумъ) пжтжк, пжтжк! (Г.) Думата е дако-рум. *pătĭtă* подметка (гьонъ) на дървени обуща отъ нгр. πάτος, πατοῦνα стжпало, подметка (гьонъ). Cihac, Dict. daco-romane, 685.

патифчиіа с. м., обущарь (Г.). Вж. *пáтици*.
пáчос с. м., vulva (Г.).
пéне с. ср., перото, съ което се дрънка на инструмента лаута. Въ рум., итал. и другитѣ ром. езици *penna* перо.
пéнелик с. м., часть отъ инструмента лаута, мѣстото, дѣто се дрънка съ перото. Вж. *пéне*.
пенизеттиісвам гл., казвамъ, говоря. *Пенизéтме* не казвай, не говори. *Пенизеттиисав му* казахъ му, говорихъ му. (Г.). Вж. *пéнис*.
пéнис с. м., казванье. *Му стóриф пéнис* казахъ му. *Нé праі му пéнис за чáкато* не му говори за пари. (Г.). Циг. *phen* казвамъ. Mi. Zig. VIII. 39.
пéньіа с. ж., сестра. *На цамýтрото пéньіа му* на зетя сестра му. (Г.). Циг. *phen*, мн. ч. *phenjá* сестра. Mi. Zig. VIII. 39. И Г. посочва циг. *пен*.
пизáн прил., піянъ. Циг. *pi* пия. Mi. Zig. VIII. 45. У Г. *пизáана* кръчмарница, механа. Сбм. XVI. 874.
пиíс с. м., вино. Вж. прѣдната дума. У Г. *пиíс* пиево, пиенье. Сбм. XVI. 874.
пúнго с. м., кривъ (куцъ) човѣкъ. *Ако нé беше пúнго черпáнчето, поаінáллиіа кье бéше* ако да не бѣше момичето куцо, по-хубаво щѣше да е. (Г.). Циг. кор. *phag* чупя, *pangó, bangó* куцъ, кривъ. Mi. Zig. VIII. 36. И Г. посочва циг. *банзó*.
пинúс с. м., пѣние. Вж. *пéнис* казванье.
полýр с. м., грошъ. Циг. *poli* златна монета. Mi. Zig. VIII. 38. У Г. *пýгур* сѫщо. Сбм. XVI. 874.
прал с. м., братъ. *Прамóіте му* братята му (Г.). Циг. *phral* братъ. Mi. Zig. VIII. 41.
пýрніа с. ж., баба; *пурúіата пенифчиіата* свекървата; *пýро* с. м., дъртъ човѣкъ. (Г.). Циг. *phuró* прил., старъ; *phuri* стара жена. Mi Zig. VIII. 43. И Г. посочва циг. *пурó* и *пурú*.
рас с. м., струната *g* на цигулка и лаута и изобщо тонътъ *g*.
рáшаі с. м., попъ. *Рашáіот прáі гúлиби* попътъ пѣе. (Г.). Циг. *rašáj* попъ, учитель. Mi. Zig. VIII. 54. И Г. посочва циг. *рашáі*.
рѣндза с. ж., черва (Г.). Рум. *rânsa* стомахъ.
сáдик с. м., фесъ, шапка, калпакъ, капела (изобщо всичко, назначено за носенье на главата като облѣкло). (Г.). Циг. *stadik, sadik* фесъ, гр. σκιάδι. Mi. Zig. VIII. 66. Г. не точно посочва циг. *стадú*.
сóвис с. м., спанье. *Прáіи сóвис* спи. (Г.). Циг. *sov* спя. Mi. Zig. VIII. 65. Г. неправилно посочва циг. д. *совéл*, която значи клетва.
сузáк с. м., спанье. Отъ тур. *сус* тихо, мълчанье?
сувáк иттúи ли гл., спа ли? (Собствено направи ли спанье?) Тур. *етмек* правя.
сыркáвджиіа с. м., шивачъ (Г.). Вж. *сыркаф*.
сыркаф с. м., дреха. *Аінасж сжркаве* лоши дрехи. *Бандéраци! аллакла бандéрата, стóри му пéниз на джамýтрото да ошлáндиса чáкато. óти на сжркáвете од борúіата напрáівме кúрис, даиреджио!* вземи дайрето, кажи на зетя да даде пари, че свирихме на дрехитѣ на булката (на чеиза). (Г.).

тари́ с. ж., ракия. Срв. първата часть на думата *пі́рнопис* = ракия.
тарикáтче с. ср., чалгаджийски. *Тарикáтче чакі́рма сън* знаешъ ли цигуларски. У Г. *тýджарски* цигуларски. Сбм. XVI. 874.
тáтто с. ср., diarrhea. У Г. *тáто* = кафе, *татóджиіа* кафеджия. Сбм. XVI. 874. Срв. циг. *tattó* горещъ. Mi. Zig. VIII. 76.
ти́кно 1) с. м., сиромахъ. 2) прил., малъкъ. (Г.) Циг. *tiknó* малъкъ. Mi. Zig. VIII. 82. Г. посочва циг. *ці́кно*, която е собствено рум. и сръб. форма.
тóмбола с. ж., лаута. Може би отъ перс. *tamboûr* цитара, общо разпространена дума въ всички речи европ. езици; или отъ араб. *thouboul* тамбура; въ сръб. *дамбулхана* турска музика. Cihac, Dict. Daco-romane, 624.
туджáр с. м., човѣкъ. У Г. *тýджарски* цигуларски. Сбм. XVI. 874. — Тру. *туджар* търговецъ.
туджáр хавасѫ́ с. ж., видъ хоро. Тур. *хава* въздухъ и мелодия.
тýіало с. ср., тютюнъ. *Óшлан іéдно тýіало* дай единъ тютюнъ. (Г.). Циг. *thuv, thu*, пол. циг. *tuviało* тютюнъ. Mi. Zig. VIII. 81.
тьýльумен с. м., скѫсанъ циганинъ. (Г.).
ýпре нарѣч., горѣ (Г.). Г. посочва циг. *упрé*, която азъ неможахъ да намѣря у Миклошича.
факатýра с. ж., глава.
фрéнксъркаф с. м., опънати (панталонски, френски, европски) дрехи. (Г.). Вж. *сѫркаф. Френк* тур. французски.
хабé с. ср., хлѣбъ. Циг. *cha* ямъ. Mi. Zig. VII. 217. И въ алб. *ha* ямъ. Mey. Et. Wb. 144. Думата е староинд. *khād*. У П. К. Гѫбювъ *абé* = хлѣбъ, *абéджиіа* = хлѣбарь, гостилничарь. Сбм. XVI. 871.
хабé еделúм гл., да ядемъ. Тур. *іемек* ямъ. Повел. форма.
хабé иттúм гл., яде ли? У П. К. Гѫбювъ *абезéттисвам* = ямъ и охапя, *абезéтме* не яжъ. Сбм. XVI. 871.
хабé саркъфѫ́ с. м., уста. У Гѫб. *абéсѫркаф* = лъжица, вилушка и др. потрѣбни ствари при яденье. Сбм. XVI. 871.
хаджéм с. м., тонътъ *f*.
хамáто с. ж., vulva. Отъ нгр. γαμός coitum?
хьузáм с. м., тонътъ *h*.
чаí с. м., момиче. Циг. *čavo, čaó, čo* дѣте, *čaj, čej* дъщеря. Mi. Zig. VII. 188. У Г. *чáво* = дѣте, мн. ч. *чáвина, чéрпан* = момиче. Сбм. XVI. 875.
чáкато с. ср., пари́. *Алакла чáкато* вземи пари. *Джúга іет чáкато бáламур* нѣма пари човѣкътъ (Г.).
чакі́рма сън гл., знаешъ ли? У Г. *чактúсвам* = продумвамъ, разбирамъ, зная. Сбм. XVI. 875. Срв. тур. *чагърмак* викамъ, пѣя.
чивилúк с. м., часть отъ инструмента лаута. Тур. *чиви* клинецъ, спица, гвоздей.
чиргьá с. ж., струната *c* на лаута и изобщо тонътъ *c*.
чóрис с. м., кражба. (Г.). Циг. *čor* крадецъ, *čoribé* кражба, *čoráva* крадѫ. Mi. Zig. VII. 194. Г. посочва неточно циг. *чорáф*.
чоризеттúсвам гл., крадѫ, открадвамъ. *Чоризéттисаі (или чóризет)* открадни. *Чóризет парнопúсаркава, ошлáндисаі му го на бандереджúіата за нá печис* открадни тая стъкленица (разбира се, която е

съ ракия), дай я на дайреджията за кжщи (да я имаме, да си сръбнемъ). (Г.). Вж. *чóрис*.

чóраібе с. ср., сѣмето, което изтича отъ penis'а. (Г.). Циг. *čor* сипя, наливамъ, пикая, *čoraibé* сипванье, наливанье. Mi. Zig. VII. 194. Г. казва, че циг. *чораібé* означавало било течность отъ жената.

чýмис с. м., цалувамъ (Г.). Циг. *čumb*, *čumi* цалувка. Mi. Zig. VII. 196.

чурýк с. м., ножъ, сабя, ятаганъ. (Г.). Циг. *čuri*, *čori* ножъ. Mi. Zig. VII. 197. И Г. посочва циг. *чурú*.

ширтó с. ср., видъ хоро. Нгр. συρτός клатенье, хоро.

Добавка.

Когато статията ми бѣше вече наредена, попадна ми на ржцѣ сръбското етнографично списание „Караџић“ год. II, брой 8 и 9, дѣто редакторътъ му Тих. Р. Джорджевичъ съобщава на стр. 156 и сл. бѣлѣжки за тайнитѣ езици въ Алексанацъ. Тѣзи бѣлѣжки обематъ материяли 1. по мутафчийския или грънчарския или терзийския езикъ, 2. по дюлгерския езикъ, 3. по гегавачкия езикъ, 4. по говора „преко језик“ и 5. по пословечкия езикъ. Мене ме интересуваха материялитѣ по дюлгерския езикъ, на който се и спрѣхъ, и за мое очудванье видѣхъ, че той не е нѣкакъвъ сръбски таенъ езикъ, а чисто български, защото, както казва самъ събирачътъ (стр. 162), материялитѣ му съобщилъ нѣкой си Димитръ Станковичъ, дюлгеринъ, родомъ отъ Крушево въ Македония, който сега живѣе отъ занаята си въ Алексанацъ. Дюлгерския занаятъ е училъ въ Бѣлградъ и Нишъ отъ майстори изъ Крушево, Прилѣпъ, Битоля и Охридъ, па заедно съ занаята е научилъ отъ тѣхъ и дюлгерския езикъ. И да не бѣше ни съобщилъ г. Джорджевичъ тѣзи свѣдѣния, членуванитѣ форми *кркачката, манукото,* що срѣщаме въ този езикъ, ясно ни показватъ, че той е български таенъ езикъ.

Тъй като списанието „Караџић“ не е разпространено у насъ, азъ рѣшихъ да запозная българския читатель съ материялитѣ по дюлгерския езикъ, които Джорджевичъ съобщава безъ всѣкакви коментарии, като прибавихъ къмъ тѣхъ свои бѣлѣжки и тълкувания.

Отъ сравнението, що направихъ между този таенъ дюлгерски езикъ и брациговскиятъ мещровски, излиза, че първиятъ е много по богатъ съ домашни елементи, защото отъ 84 думи — 46 сж отъ домашенъ произходъ (новообразувания или пъкъ обикновени думи съ друго значение), а отъ останалитѣ 38 думи — 10 сж цигански, 9 албански, 3 турски, 3 румжнски, 2 гръцки, 1 итал. и 10 оставатъ неясни, поне на мене. Нови думи, непознати въ до сега обнарод-

ванитѣ материяли по българскитѣ тайни езици и специялно по дюлгерския таенъ езикъ отъ едни и сѫщи мѣста, се оказаха 10, а туй показва, че отдѣлни лица или отдѣлни малки групи отъ еднакъвъ занаятъ постоянно образуватъ нови думи, тъй че и тайнитѣ езици не оставатъ едни и сѫщи, а се промѣнятъ и развиватъ.

апсика прил., добра, *апсико* добро. И въ езика на прилѣпскитѣ папуджии и дебърскитѣ зидари *áпсико* добрѣ, *áпсик* харенъ, честенъ, въ дюлг. ез. на Гѫб. сѫщо *áпсик* добъръ, хубавъ. Сби. XII₂. 34, 37; XVI.—XVII. 845. — ?

белач с. м., варь. Срв. у мене *бéлчо.*

белачка с. ж., ракия. Срв. у мене *бéлчо.*

блеiач с. м., българинъ, овенъ. Въ дюлгерския ез. на Гѫб. *блéкаче* агне, въ тайния ез. на дебърскитѣ зидари *блéкачки* овци, въ стивастарския ез. *блеiáло* овца. Сбм. XII₂. 37, 41; XVI. 845.

блекачка с. ж., овца. Вж. *блеiач.* И двѣтѣ звукоподражателни думи.

боски с. мн. ч., цици. Обикновена бълг. д.

бошкач с. м., майсторъ. И въ тайния ез. на дебърскитѣ и крушевски зидари *бóшкач* майсторъ. Въ дюлг. ез. на Гѫб. *бошкачки* майсторски. Сбм. XII₂. 37, 40; XVI. 846. — ?

ваiзе с. ср., момиче. И въ езика на дебърскитѣ и крушевски зидари *вáiи* щерка, *вáiзиче* мома. Сбм. XII₂. 37, 40. Алб. *vaize* момиче. Mey. Et. Wb. 464.

влечачки с. мн. ч., дрехи. Отъ влѣкѫ, отъ дѣто и облѣкло, облачамъ.

гледач с. м., прозорецъ. Ясна.

горовинье, гуронье с. ср., дърво. И въ тайния ез. на крушевскитѣ зидари *гурóвинче* дърво, въ дюлг. ез. на Гѫб. *горóiнче* дръвце. Гѫб. произвежда отъ *гора.* Ш. посочва нá *горýн* видъ дъбъ, граница и пр. Сбм. XII₂. 40, XVI.—XVII. 846.

гуралка с. ж., рѫка, нога. И въ ез. на дебърскитѣ зидари *гýралкьи* нозѣ, въ ез. на крушевскитѣ зидари *гýралка* рѫка, въ дюлг. ез. на Гѫб. *гýрачка, гурóiн, гурóiнка* кракъ, нога. Сбм. XII₂. 37, 40; XVI.—XVII. 846. Циг. *ger, gür, jür* бедро, кракъ. Mi. Zig. VII. 213. Срв. азиат. *gur* кракъ. Pott 2. 162. Отъ тукъ и гл. *гýрам* ида и давамъ, т. е. туй, що се върши съ крака и рѫцѣ.

гурам гл., ида. Въ ез. на прилѣпскитѣ папуджии *гурам* давамъ, въ ез. на дебърскитѣ зидари *гурам* нося, давамъ, на крушевскитѣ зидари *гýраi(до-)* дойди, *отгураi* иди, въ дюлг. ез. на Гѫб. *гýрам* ида, вървя, отивамъ. Сбм. XII₂. 34, 37, 40; XVII.—XVII. 846. Вж. *гýралка.*

ѕаѕе с. ср., дѣте. Срв. У мене *дьаленце.*

дикльам гл., търся. Въ езика на дебърскитѣ зидари *дíкльам* искамъ, въ дюлг. езикъ на Гѫб. *дíкльач* просякъ. Сбм. XII₂. 37; XVI.—XVII. 847. Срв. алб. *diktoń* откривамъ, намирамъ, взимамъ. Mey. Et. Wb. 67.

долга с. ж., ѕадница. Отъ дългъ, debitum, Schuld?

дреконьа с. ж., дъска. Срв. у мене *драса.*

жилка с. ж., работа. *Апсика жилка* добра работа. Въ ез. на прилѣпскитѣ папуджии *жíлам* работя, въ ез. на дебърскитѣ зидари *жилí-*

венье работа, жилавина, въ дюлг. ез. на Гжб. *жилка* работа, *жилам* работя. Сбм. XII$_2$. 34, 38; XVI.—XVII. 847.

жилкам гл., правя. *Каво жилкаш* какво правишъ. Вж. *жилка*.

калосам гл., ямъ. *Догурете да калосаме* елате да ядемъ. Срв. и въ ез. на прилѣпскитѣ папуджии *калосуам* ямъ, *калосуанье* ядевье, *калос* хлѣбъ, въ ез. на крушевскитѣ зидари *калосник* хлѣбъ, въ стивастарския ез. *калос* хлѣбъ. Сбм. XII$_2$. 35, 41, 43. Отъ алб. *kal* житенъ класъ? Mey. Et. Wb. 168.

калосник с. м., хлѣбъ. Вж. *калосам*.

кевам гл., имамъ. *Кевашъ ли?* имашъ ли. И въ дюлг. ез. на Гжб. *кевам* имамъ. — ?

кисли се гл., ядосва се. *Не кисли се* не се ядосвай. Срв. у мене *кисилини*.

каталник с. м., нужникъ. И въ дюлг. ез. на Гжб. *китанье, китайне, китойинче* stercus. Сбм. XVI.—XVII. 849. Срв. алб. *k'it*, *k'is* вадя, изваждамъ вънъ, произвеждамъ. Mey. Et. Wb. 228.

клинчарка с. ж., кжща. И въ ез. на дебърскитѣ зидари *клинчарница* кжща, *клинчам* обитавамъ нѣкоя кжща, въ ез. на крушевскитѣ зидари *клинка* кжща, въ дюлг. ез. на Гжб. се срѣщатъ сжщитѣ форми. Сбм. XII$_2$. 38, 41; XVI.—XVII. 849. 850.

клопотач с. м., часовникъ. Срв. въ обикн. говоръ *клопам* чукамъ, *клопотар, клопатя* звънецъ. Геровъ, Рѣчникъ. Вж. у мене *клъукач*.

котоман с. м., човѣкъ. И въ езика на прилѣпскитѣ папуджии *котоман* голѣмецъ, епитропъ, въ ез. на дебърскитѣ зидари *котоман* чорбаджия, богаташъ. Сбм. XII$_2$. 34, 38. Отъ циг. *kodo* този и *тапиš* човѣкъ? Mi. Zig. VII. 243, VIII. 10.

котоманка с. ж., жена.

кркачката с. ж., кокошка, стомна. И въ езика на дебърскитѣ зидари *кжркачка* кокошка. Сбм. XII$_2$. 36. Звукоподражателна д.

кртач, кртачка с. м. и ж., свиня. И въ ез. на дебърскитѣ и крушевскитѣ зидари *кжртач, кжртаче* свиня, прасе, въ дюлг. ез. на Гжб. *кжртачка* свиня, *кжртале* прасе. Сбм. XII$_2$. 38, 41; XVI—XVII. 851. Отъ *кънтя*.

куталено нар., гьотура, едно на друго. *Апсико куталено* добрѣ е пазарено, добрѣ спогодено. Въ ез. на дебърскитѣ зидари *кутнуам* пазарявамъ. Сбм. XII$_2$. 38.

ладна с. ж., кафене. *Гуреі у ладна* иди въ кафенето. Вж. у мене.

лаіач с. м., куче. И въ ез. на крушевскитѣ зидари *лаіаче* сжщо, въ дюлг. ез. на Гжб. *лаіач*. Сбм. XII$_2$. 41; XVI—XVII. 851.

летаче с. ср., птица. Отъ *лътя*.

летерка с. ж., банка, сарафчийница. Отъ гр. λεπτὸν, λεφτὸν дребна пара. И въ дако-рум. *léft* дребна сребърна или златна пара. Cihac, Dict. daco-rom. 668.

льутачка с. ж., чушка. Вж. у мене *льут*.

маџарка с. ж., тухла. Въ обикн. говоръ *маджарка* австрийска жълтица. Геровъ, рѣчникъ.

манук с. м., човѣкъ. Вж. у мене.

манука с. ж., жена.

манукото с. ср., домакинъ, господарь.

мапуче с. ср., синъ.
мерач с. м., метъръ, день. Въ ез. на крушевскитѣ зидари *мѐрач* день, въ дюлг. ез. на Гжб. *мѐрач* аршинъ. Отъ *мѣря*. Сбм. XII$_2$. 41: XVI—XVII. 853.
метла с. ж., брада. Въ драндарския ез. у Гжб. *метлѝ* vulva. Ясно. Сбм. XVI.—XVII. 864.
мижење с. ср., спање. И въ либяховския стивастарски ез. *мѝжж* спя, въ дюлг. ез. на Гжб. *мѝжаво* око. Сбм. XII$_2$. 44; XVI.—XVII. 853. И въ дако-рум. *mijesc* спя. Cihac, Dict. daco-rom. 195.
мижерка с. ж. стая, т. е. мѣстото дѣто се спи. Срв. по горѣ *мижење* спање.
мркач с. м., нощь. Въ дюлг. ез. на Гжб. *мжрка* вечеръ. Сбм. XVI—XVII. 853. Отъ *мръква се*.
мрко с. ср., кафе. И въ тайния ез. на дебърскитѣ зидари *мжрко* кафе, *мжркаджиıа* кафеджия, въ дюлгер. ез. на Гжб. *мжркес* арапинъ. Сбм. XII$_2$. 38; XVI.—XVII. 835. Срв. у Герова, Рѣчникъ *мрькъ*.-а́,-о́ чърникавъ, мургавъ. И срб. *мрк* — черенъ. Срв. у мене *чърно*
мрсен с. м., турчинъ, богатъ. Въ тайния ез. на дебърскитѣ зидари *мжрсната* турчинъ, на крушевскитѣ зидари *мжрснак*, тъй и въ дюлг. ез. на Гжб. Сбм. XII$_2$. 38, 41; XVI.—XVII. 854. Отъ *мърся* — блажа, не пазя пости, въ противоположность на *посен* сърбинъ, християнинъ.
одгурам гл., отивамъ. Вж. *гурам*.
опльескам гл., бия. *Гурҫі че те опльеска* бѣгай ще те бие. Срв. въ либяховския стивастарски ез. *пльукало* пушка, въ дюлг. ез. на Гжб. *пльускарец* пищовъ. Сбм. XII$_2$. 44; XVI.—XVII. 855. отъ *плескамъ*.
опльесканье с. ср., градъ, битка. Вж. по-горѣ.
опоркан прил., пиянъ. Вж. *поркам*.
певач с. м., попъ и пѣтелъ. Ясно.
пилави с. мн. ч., пари. Вж. у мене.
пирговец с. м., циганинъ. Вж. у мене *пѝрга*.
пирговка с. ж., циганка.
поркам гл., пия. *Що порка?* що пие. *Напоркал се* напилъ се. И въ ез. на дебърскитѣ зидари, както и въ дюлг. ез. на Гжб. *по̀ркам* пия. Сбм. XII$_2$. 39; XVII.—XVI. 555. Отъ рум. *porc* свиня. Срв. фразата: пиянъ като свиня.
посан с. м., сърбинъ. Вж. у мене.
прелевач с. м., прѣдприемачъ. Въ ез. на прилѣпскитѣ папуджии *лѐвам* приемамъ, въ дюлг. ез. на Гжб. *лѐвам* веземамъ, крадя. Сбм. XII$_2$. 35; XVI.—XVII. 851. Ш. сочи циг. *lav*. Mi. Zig. VIII. 3. Гр. λάβω. Може обаче да се мисли и на итал. *levare* вдигамъ, вземамъ.
пупуньак с. м., грошъ. „*Дикльа да му тапосиме пет пупуньци* търси го да му дадемъ петь гроша. Въ ез. на дебърскитѣ зидари *пу̀пунец* нѣмецъ, *пу̀пунци* пари, въ дюлг. ез. на Гжб. *пу̀пунец* грошъ, 20 ст. —?
раіко с. ср., слънце. Вж. у мене.
рашлье с. м., попъ. И въ ез. на дебърскитѣ зидари *ра̀шле*, *рашлевци* попъ,-ове, въ ез. на крушевскитѣ зидари *ра̀фле* свещеникъ, въ дюлг. ез. на Гжб. *ра̀шле* попъ. Сбм. XII$_2$. 39, 41: XVI.—XVII. 837. Циг. *rašaj* попъ, свещеникъ. Mi. Zig. VIII. 54.

ржач с. м., конь. Въ ез. на дебърскитѣ и крушевскитѣ зидари *ђрзач*, *ђрзжч* сжщо, въ дюлг. ез. на Гжб. *ђржач*, *ђрзач* сжщо. Сбм. XII$_2$. 39, 41; XVI.—XVII. 860. Стбъл. **ръзати**, рус. ржать, срб. рзати и пр.

ржачка с. ж., кобила.

рикач с. м., волъ. Въ дюлг. ез. на крушевскитѣ зидари *ри́каче* магаре, въ дюлг. ез. на Гжб. *ри́качка* крава. Сбм. XII$_2$. 41; XVI.—XVII. 837. Стбъл. **рыкати**, рус. рыкать, рычать, ср. рикати и пр.

рикачка с. ж., крава. Вж. по-горѣ.

росковци с. м., камъкъ. Въ дебърския дюлг. ез. *росо́мини* камъньe, въ крушевския *ро́сковец* кымъкъ, въ дюлг. ез. на Гжб. *ро́сман* камъкъ. Сбм. XII$_2$. 39, 41; XVI.—XVII. 857. — ?

светачка с. ж., черква, недѣля. Въ ез. на дебърскитѣ и крушевскитѣ зидари *свѐтица* черква, въ дюлг. ез. на Гжб. *свѐтица* недѣля. Сбм. XII$_2$. 39, 41; XVI.—XVII. 857.

седачка с. ж., столъ, пейка.

ситна с. ж., пѣсъкъ, соль, брашно. Въ дюлг. ез. на Гжб. *си́тна* пѣсъкъ Сбм. XVI.—XVII. 857. Вж. у мене *дрѐбна*.

сивалки с. м. н. ч., очи. Въ крушевския дюлг. ез. *скъйвало* око, *скъйваі* гледай, въ дюлг. ез. на Гжб. *скйвна* гледамъ, видя. Ш. посочва д. *чкъйвам* гледамъ въ прилѣпския папуджийски ез., която произвежда отъ алб. *šikón* гледамъ. Азъ мисля, че *скивалки* трѣбва да произвеждаме отъ стбъл. гл. **къікати**, нбъл. *скимна*. Сбм. XII$_2$. 36, 41; XVI.—XVII. 857.

слушач с. м., ухо.

спевам гл., говоря. И въ езика на дебърскитѣ и крушевскитѣ зидари *спѐвам* казвамъ. Сбм. XII$_2$. 39, 41.

тапосам гл., давамъ. *Тапосаі ми кркачката що кева тунца* дай ми стомната, която има вода. И въ ез. на дебърскитѣ зидари *тапо́суам* давамъ, въ дюлг. ез. на Гжб. *та́посам* сжщо. Сбм. XII$_2$. 39; XVI.—XVII. 858. Ш. правилно посочва тур. *тапй*.

тркальац с. м., сребъренъ левъ. Срв. въ дюлг. ез. на Гжб. *тржкльо́вни* картофи. Смб. XVI.—XVII. 859. Отъ *търкалямъ*.

тркальачка с. ж., кола. Вж. у мене *таркалѐстаджиіа*.

ткрач с. м., конь. Срв. въ рум. заетата отъ маджаритѣ дума *tarcát* пъстъръ, *tárce -cal tărcat* пъстъръ конь.

тунца с. ж., вода. Вж. у мене *ѓурдана*.

утар с. м., дуваръ, зидъ. — ?

утач с. м., кладенецъ. — ?

ушачка с. ж., врата. Не ми е ясна връзката съ ухо. Срв. въ ез. на прилѣпскитѣ пъпуджии *у́шлинкьи* обуща. Сбм. XII$_2$. 36. Вж. у мене *уша́то*.

црвена, црвенка с. ж., керамида.

чадалник с. м., тютюнъ. И въ ез. на крушевскитѣ зидари и въ дюлг. ез. на Гжб. *ча́далник* сжщо. Сбм. XII$_2$. 41; XVI.—XVII. 832. Отъ *чадъ* димъ.

шоре с. ср., вино. И въ ез. на прилѣпскитѣ папуджии *шо́ре* сжщо. Сбм. XII$_2$. 36. Ш. я тълкува отъ тур. *шира, шарапъ*.

III.

КРАТКО ИСТОРИКОГЕОГРАФСКО ОПИСАНИЕ

НА

ГРАДОВЕТѢ ОХРИДЪ И СТРУГА

ОТЪ

К. А. ШАПКАРЕВЪ.

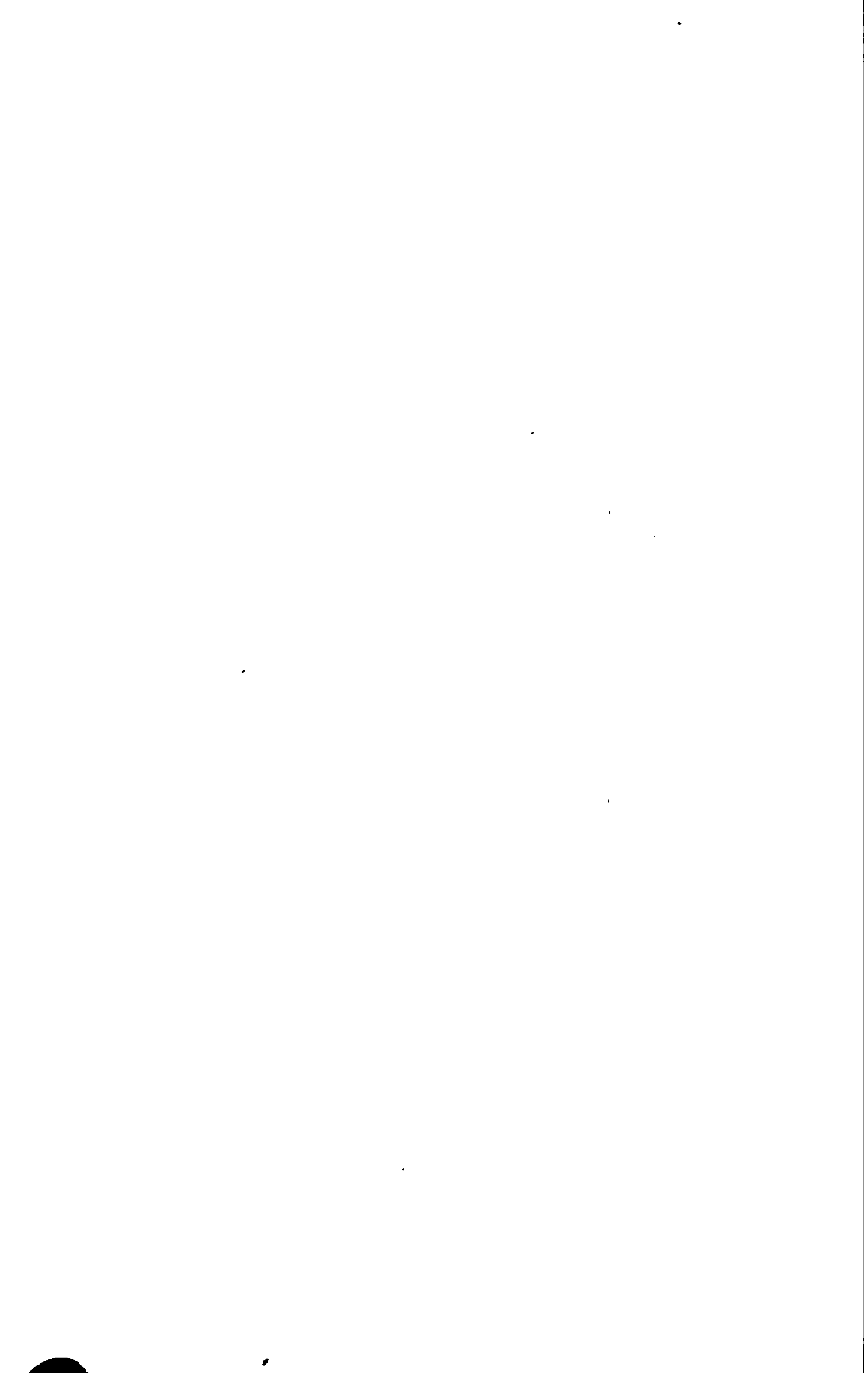

А. Охридъ.

Патрияршеска и царска българска столица.[1])

I.

Положение, околность и климатъ.

Градъ Охридъ, както е извѣстно отъ историята въвъ врѣмето на царь Самуиловата династия е билъ столица на българското царство, което тогава се простирало на югъ до самата днешна Гърция на западъ граничило съ Адриатическо море. А прѣзъ много вѣкове, дори и до прѣди 1762 година, е билъ сѣдалище на български Патриархъ или независимъ архиепископъ. Днесъ Охридъ не е повече отъ единъ обикновенъ околийски градъ въ Битолския вилаетъ и санджакъ, на найзападната граница на Македония и имящъ съсѣдни градове: на изтокъ Прилѣпъ, 16-часа разстояние; на югоистокъ Рѣсенъ, на 5-часа разстояние; на югозападъ Старово и Поградецъ, а по на югъ Корча, на 14-часа разстояние, близу до който е и едноврѣмешниятъ градъ а сега село, Воскополе; на западъ, Струга, на 3-часа разстояние, а пó-назападъ въ Албания Елбасанъ, на 18-часа; на сѣверъ Дебъръ, на 12-часа разстояние, и на североизтокъ Кичава, сѫщо на 12-часа.

На Охридъ днесъ гледаме като на развалини (урвалища) отъ нѣкое великолѣпно нѣкогашно здание. Но подъ тия стари, натрупани

---

[1]) Охридъ, чини ми се, е описванъ до нѣйде и другадѣ, както на послѣдно и въ кн. IV-а М. Сб. Тукъ ще се потрудя доколкото ми бѫде възможно, да притуря недостатъчното и да поправя неточното.

Всичко що се отнася до прѣданията за Охридъ и околностьта му, слушалъ съмъ отъ трима покойни старци: именно 1) отъ пок. Никола Рогузаровъ, починалъ прѣди нѣколко години на повече отъ 90 годишна възрасть; 2) отъ пок. Миле даскалътъ попъ Алексиевски, сѫщо прѣди нѣколко години починалъ 85-годишенъ; и наймного 3) отъ блаженопочившаго ми татка, който се прѣдстави о господѣ прѣзъ ноември 1873 год., 85-годишенъ старецъ. Покойниятъ макаръ простъ и сиромахъ работникъ и съвсѣмъ неграмотенъ, все, щото отъ пóстари билъ слушалъ, чудно помнѣше и често пѫти ни разказваше подробно. Лошото биде това, че нѣколко години прѣдъ смъртьта изгуби слухъ, та немогохме да се въсползуваме до край отъ старешката му опитность и чудна паметность.

на грамади урвалища, не ще ли можемъ да намѣримъ нѣщо, скъпоцѣнно за насъ, нѣкоя народна антика, ако бихме се потрудили да ги поизровимъ? Ето съ каква цѣль и надежда пристѫпямъ къмъ описанието му.

За да си състави човѣкъ приблизително понятие за мѣстото, на което се намира Охридъ, нека си въобрази една трижгълна възвисена окрѫжность, или висока поляна (котловина) отъ около 30—35 часа обиколка (периметъръ), заградена отъ вси страни съ високи раззеленѣли планини, на която върхътъ е при градеца *Поградецъ* на югъ, а на другитѣ два ѫгла на сѣверъ, западъ и северо-западъ.

Планинитѣ които окрѫжаватъ тая висока котловина, като започнемъ отъ западъ, сѫ слѣднитѣ.

1. Една вѣтва отъ Акрокеравнийскитѣ планини съставя западната ѝ оградка, която е и найзападна граница на Св.-Стефанска България и задъ която започва вече Албания съ найближния ѝ градъ Елбасанъ, дѣто почиватъ нетленнитѣ мощи на Св. Иванъ Владимиръ, почитанъ отъ тамошното и Охридското население безъ разлика на вѣра и народность. Тая планинска вѣтва носи различни имена, споредъ селата, които сѫ разположени по нея както слѣдва:

а) *Орловъ-каменъ,* при който е Дримско-гърло, найнасѣверъ, дѣто се свършва сѣверо-западната граница на Охридско — Стружката околия, а отъ тамъ започва вече Дебърската.

б) иде *Беличката* планина или *Беличица,* на която лѣжатъ на източното ѝ рѣбро двѣ влашки села, „Горна и долна Белица“, и понадолу арнаутското село „Велеща“, за които ще поговоря и другждѣ. Върховетѣ на тая висока планина цѣла година се бѣлѣятъ отъ снѣгъ.

в) *Линската* планина, така наречена отъ селото „Линъ“, за което казватъ да е на сѫщото мѣсто, на което се намиралъ нѣкогашният гр. „Лихнидосъ“, на една, подадена въ езерото като полуостровъ могилка. За него ще имамъ да спомена нѣщо и другждѣ.

г) *Какелската* планина, отъ селото *Какьеле.*

д) *Лънгарската* планина отъ влашкото село *„Лънга“.*

е) *Старовската* планина, отъ градеца *„Старово“.*

ж) *Мокърската* планина, отъ околията *„Мокра“,* въ старовското окрѫжие. Послѣдната така е наречена, види се по царь-Самуиловия татко, Шишманъ-Мокра. Най сетнѣ на найюжния край тая планинска вѣтва свършва се.

3. Съ *Св. Наумската* планина[1]) отъ дето е пжтьтъ за Корча;

2 На югъ другъ редъ планини, вѣтви, както казватъ, отъ Шарскитѣ; между нихъ сж:

а) *Тьрпейчката* планина, така наречена отъ селото „Тьрпейца" послѣ.

б) *Галичица* найвисоката планина въ тая окржжность, отъ която снегътъ никога не липсува. По на изтокъ отъ нея иде.

в) *Лѣтница*[2]) планина, раздѣлена отъ Галичица съ единъ долъ. На източното ребро на Лѣтница има село „Изтокъ", за което казватъ да е било родно мѣсто на Юстина и Юстинияна, наречено така отъ името на Юстинияновия татко. Притурятъ още че се виждали още основитѣ на Юстинияновото „четвъро-стълбие" въ това село. Въ сжщата Прѣспанска околия има и село „Германъ", на което показватъ като на Велизарово мѣсторождение.

На югоисточното подножие на послѣднитѣ двѣ планини се простира да длъжъ къмъ югъ Прѣспанското езеро съ околията Прѣспа, горна и долна, и съ главно мѣсто Ресенъ. Водитѣ отъ това езеро се цедятъ, както народътъ вѣрва, прѣзъ реченитѣ планини въ Охридското езеро, като прѣдварително на Охридското подножие на сжщитѣ планини образуватъ извори съ природни увеселителни мѣста, прохлаждани отъ обилни студени води, при които охридскитѣ жители често въ праздвични дни отиватъ фамилиярно на увеселения.

Отъ тия извори по-забѣлѣжителни сж:

и) *Бейбунаръ,* който погрѣшно покойниятъ Г. С. Раковски споменува вмѣсто „Бѣлъ-Дунавъ" въ коледната охридска пѣсень: Сива, Сива Василица и пр. вж. „Българска Старина, стр. 30 и 35), вмѣсто истинската Охридска

„Сива, Сива, Голóбица,
Кждѣ-си се осивила?
Тамó-горѣ на Бéлъ-дунавъ и пр. (вж. въ Сборника ми; коледна или божична пѣсень № 74.)

б) *Студенчища,* най бележитиятъ изворъ съ най прѣлѣстно положение.

в) *Ржчанска* рѣка, която извира изъ една долчина, „*Ржча*" наричана.

---

[1]) Изброенитѣ до тукъ планини носятъ и други имена, които обаче за сега не мога да си спомня добрѣ.

[2]) Тая планина не се споменува въ статията за Охридъ, обнародвана въ кн. IV на М. Сб., или името ѝ е замѣстено съ: „Сука гора". На нѣя има нѣколко села *Коньско, Елшани, Велестоо, Шипокно, Рамне* и пр.

г) Изворътъ на рѣка *„Дримъ“* при обительта Св. Наумова.

На изтокъ слѣдватъ пакъ сжщитѣ вѣтви отъ Шарскитѣ планини подъ различни мѣстни имена, взети повече отъ селата, които лежатъ на нихъ или обратно, като: *Петрино, Страчка, Завойска, Сирулъска, Плакенска* и найпослѣ:

4. На сѣверъ идатъ *„Дебърчанскитѣ“* и сетнѣ *Дебърскитѣ* планини, които на северозападъ се допиратъ до западнитѣ *„Орловъ-Каменъ“* и *„Дримско-гърло“*. Задъ първитѣ лѣжи гр. *Кичава,* а задъ вторитѣ гр. *Дебъръ.*

Една гранка отъ сѣвероизточнитѣ планини въ видъ на остъръ върхъ се вдава къмъ вжтрешностьта на така заградената поляна, та достига съ носа си речи до близустоящето езеро, дѣто образува единъ остъръ клюнъ съ прѣрѣзана глава близу до него, до което речи се допира, наричанъ *„Гъбавци“* съ едноименното си малко селце на подножието му. А малко по на северозападъ, на равно мѣсто друго село *„Подмолïе“.*[1])

Малко по на изтокъ отъ Гъбавци, отъ сжщата гранка спуща се една вѣтва могили, *„Чекощина“* наричана и изпосадена съ лозя, която обгражда едно доста широко равнище, сжщо изпосадено съ лозя и наричано *„Патéрица“*. Низъ тѣзи послѣдни лозя и днесъ на много мѣста има грамади каменя и тухли, събирани на купове отъ разтуренитѣ нѣкогашни сгради на старото Охридско прѣдградие „Хермелия“, дѣто проповѣдвалъ и кръщавалъ съ хиляди души въ ближното езеро Св. Еразъмъ, за паметь на които и до сега се е запазила една малка църквица въ видъ на пещеря, вдлъбната въ самия поменати носъ Гъбавци. Охридчани всѣкоя година на 2 юния, празнуватъ спомена и мнозина фамилиярно отиватъ въ църквицата, която едва 5—6 мина създима, да се черквуватъ; а единъ градски свещенникъ особито ефимерията отъ градската махала *„челница“* служи тоя день църковна служба.

За поменатото прѣдградие „Хермелия“ запазило се е у насъ едно прѣдание, че отъ стѣнитѣ му направили се Охридскитѣ стѣни,[2]) и че каменята били подавани отъ ржка на ржка по народа, който пореденъ на редове измежду едночасовото разстояние отъ това мѣсто до Охридъ и че народътъ отъ обата пола до толко билъ занетъ въ тая работа, че едва по една стара жена била оставена на по

---

[1]) Тие двѣ села взели имената си отъ бойоветѣ, съ турцитѣ, за които ще кажемъ другждѣ.

[2]) *Стѣни* у насъ казватъ на карпитѣ или канаритѣ — голѣми каменя, а сжщитѣ стѣни или градски зидовеназоваватъ по турски: *калета.* Тукъ се разумѣватъ послѣднитѣ.

седемъ люлки съ малки дѣца, да люля а вситѣ останали били занети съ прѣфърлянье каменята отъ прѣградието въ града. А кога именно е било това нѣщо, никой не знае.

До самиятъ спом енати носъ Гъбавци къмъ истокъ, на крайезерното равнище, на пжтя отъ Охридъ за Струга има турски гробища съ едно тюрбе. За тия гробища казватъ, че сж били отъ падналитѣ турци въ едно сражение съ Скендербега, въ което турцитѣ били съвсѣмъ поразени отъ послѣдния; а за тюрбето, че било гробътъ на турския въ това сражение военачалникъ Балабанъ-паша, който падналъ въ сжщия бой.[1]) Турцитѣ днешни у насъ религиозно почитание иматъ къмъ спомена му и се кланятъ на това тюрбе.

Всички речи споменати планини, както и равнищата, сж изпосѣяни все съ села чисто български, и носятъ имена все чистославѣнски, а не гръцки или турски, както по други мѣста. За любопитство, ще спомена нѣколко само, на пр. Пѐщани, Търпѐйца, Елшани, Кóньско, Шипокно, Велестôо, Рамне, Видобища, Велгощи, Лѣсковецъ, Корàбица, Кòсель,[1]) Зàвой, Скрѐбатно, Опѐйнца, Свѝньища, Плàкє, Сѝруля, Курàтица, Лъкочърей, Бéлъ-каменъ, Орбовникъ, Бàйникъ, Вòлино, Мишлéшôо, Бийолàрница, Вѝшне, Вѐщани, Бòроецъ, Лòкувъ, Злѐсти, Слѝвоо, Вѐрбяни, Лáктинье, Гòдивье, Цървенá-вода, Мешéища, Оздóлени и др. и др., вситѣ населени отъ чисто българско

---

[1]) Тукъ прѣданието за смъртьта на Балабанъ-паша не се съгласява съ историята на Скендербега, обнародвана кратцо отъ Марко Д. Балабановъ подъ заглавие: Борба за отечество и вѣра или Скендербей, албанский герой (1444—1467 г.), Пер. Спис. кн. XLIX—L, стр. 1—31), дѣто на стр. 14 се казва, че Балабанъ-паша съ 15,000 конника и 3000 пѣшака дѣйствително на три пжти билъ разбиванъ отъ Скендербега около Охридъ, но самъ тоя едва се спасилъ. А на стр. 15 се казва, че при Кроя билъ тежко раненъ и ударилъ на бѣгъ, та прѣди да стигне въ турския лагеръ, издъхналъ. Ако е това послѣдното вѣрно, тога трѣба да смѣтаме, че Шереметъ-паша е падналъ и погребенъ въ споменатото тюрбе при Гъбавци.

[1]) *Косель* у насъ значи кюкюртъ, симпуръ, жупель, сера. Съ това име се наричатъ двѣ села, горни и долни Косель, които лежжтъ на подножието на една отъ източнитѣ Охридски планини, близу до които села на сжщато подножие до прѣди 60—70 години се копаелъ и обработвалъ кюкюртъ. На тая руда работили жителитѣ отъ осемъ ближни тамъ села: Велгощи, Лескоецъ, Скребатно, Горни и Долни-Косель, Свиньища, Опейнца и Завой, които отъ това и днесь туко-речи се наричатъ *мадемски* села. Но понеже отъ нѣкое врѣме се забѣлѣзало, че разноскитѣ за обработванье рудата надминували произвеждането ѝ, а още че по нѣколко мина отъ работницитѣ умирали всѣкоя година, за това търтили изкопваньето и обработваньето на *коселя*. Не само тая планина, но и ближнитѣ ѝ, а особито Велгошката отъ далечъ издаватъ тежка кюкюртна воня. На това мѣсто, дѣто изкопвали симпура, освѣнъ многото пърстни могилки, образувани отъ копаната земя, има днесь една дупка или духло, колкото единъ старъ турски бешликъ широко, прѣзъ което изподъ земята излиза вѣтрецъ, та изфърля навънъ малки камчиня. Това подтвърдява до нѣйдѣ прѣданието, че тамъ нѣкога е билъ вулканъ, сега изгасналъ, отъ изригването на който прѣди хиляди години градътъ, който не билъ ужъ на сегашното си мѣсто, а на едно равнище пò на изтокъ, потъналъ билъ. Сега това послѣдно мѣсто е покрито, часть отъ единъ езерски заливъ или ржкавъ, а часть отъ глиjи блатища, дъното на които е живо тресалище и много тъмни.

население, освѣнъ двѣ села, Горня и Долна Белица, споменати и пó-горѣ, които се населявать отъ власи, и осемъ арнаутo-мохамедански села; Велеща, Поунъ, Делогощи, Мислоожда, Татеши, Песочанъ, Боговица и пр., първото отъ които е на западъ отъ г. Струга, на подножието на Беличката планина, а другитѣ на сѣверъ отъ езерото, по полето до Дебърчанскитѣ планини и до рѣка Сатеска.

Описаната до тукъ яйцевидна плоска окржжность или висока котловина, прѣсѣчена до срѣди комай посрѣдствомъ носа Гъбавци, раздѣля се на суша и вода. Половината близу часть отъ нея, юго-западната, държи езерото, което започва отъ найюжния край на окржжностьта, отъ св. Наумовия манастиръ, та покрай западнитѣ планини простира се надлъжъ къмъ северъ до г. Струга. Формата на езерото také образува единъ елипсъ; на югъ по-широкъ, а на сѣверъ по-тѣсенъ. Подългиятъ прѣчникъ отъ югъ къмъ сѣверъ на езерския елипсъ е отъ 8—9 часа или 40—45 километра; а по-късиятъ отъ западъ къмъ изтокъ, отъ 4—5 часа. Обиколката или периметърътъ на езерото е отъ около 18 часа: Отъ св. Наумовия манастиръ до Струга 9—10 часа; отъ тамъ до Охридъ 3 часа, и отъ Охридъ до св. Наумъ 5—6 часа.

Въ него се вливатъ много малки вади съ студени води, които извиратъ изъ околнитѣ планини, и нѣколко потоци (суходолици) и една рѣка, Далянска наричана по причина, че въ нея съ даляни се ловжтъ езерски риби. Тя извира изъ най далечнитѣ източни планини. А най-забѣлѣжита вода, която се втича въ него и пакъ изтича, е великолѣпната рѣка *Дримъ*. Тя извира или се цѣди отъ Прѣспанското езеро подъ св. Наумовата южна планина при самия манастиръ, дѣто, щомъ излѣзе, образува едно малко езерце съ малко тоже въ срѣдъ островче; а сетнѣ, като мине подъ единъ каменень мостъ. влива се въ езерото. На вкусъ водата е тежка и докарва заграквание на гърлото и осипванье на гласа, отъ което може да се мисли, че тя върви прѣзъ варовита почва въ планината, отъ която извира. Тая сжщата рѣка е, може да се каже, която, уголѣмена и отъ езерската вода, изтича на сѣверъ при г. Струга, която прѣсича на двѣ части, източна и западна, свързани чрѣзъ единъ дървенъ мостъ, и течеещемъ все къмъ сѣверъ покрай западнитѣ планини, влиза въ Дебърското окржжие прѣзъ Дримско-гърло при Джбъвяни (проходъ между сѣвернитѣ и западнитѣ планини, които окржжаватъ описваната Охридска котловина). Тамъ поголѣмата часть отъ водата се губи подъ варовитата почва, а по надолу пакъ отново избликва и като се съедини посетнѣ съ Матско-Дебърския Бѣли Дримъ, влива

се въ Адриатическо море близу при Шкодра. Въ Охридския Дримъ при Джбъвяни влива се и друга една рѣка, Сатеска, която извира изъ сѣвероизточнитѣ Дебърчански планини и тече на длъжъ край сѣверозападнитѣ, та изтича въ Дримъ.[1])

Въ старо врѣме всичката крайезерска обиколка била изпосѣяна все съ села и градове, въ които живѣло едно племе, *„Езерци,“* наричано. И сега въ Охридъ и околностьта му намиратъ се каменя съ надписи отъ тия „Езерци“, които по гръцки изпърчени сж на „дасарити“. Съ това послѣдно име има и въ Охридъ единъ надписъ на единъ голѣмъ камень, който се намира подъ трема на първоначалното Св. Климентово училище. Той започва така: Δασσαρίτιοι Δρύαντα Σκυπίωνος и пр.

Останалата часть отъ котловината състои отъ суша, поляни.

На едно югоизточно огнище отъ тая яйцевидна плоскость, между водата и сушата, на двѣ доста възвишени и една до друга долѣпени могили, вдадени до половина речи въ езерото като полуостровъ, и около нихъ по равнището, при подножието имъ, е расположенъ градътъ Охридъ, който, не зная на здраво, отъ дѣ е зелъ името.[2])

Изгледътъ му, особито отъ далечъ, е отъ най-очарователнитѣ. Щомъ се появи пжтникъ на върха на която и да е отъ окржжаващитѣ охридската котловина планини, изеднжжъ прѣдъ очитѣ си ще види едно широко пространство отъ бистра като сълза вода и отъ раззеленено около нея като кадифе поле, оградени отъ вси страни съ високи зелени гори, изпосѣяни съ села. Помежду тия двѣ разнообразни пространства изправя се всрѣдъ като гигантъ, стжпящъ съ единя си кракъ на сушата, а съ други на водата, горделивъ

[1]) Не помнія дѣ съмъ срѣщалъ съобщението, че прѣди царь-Самуила рѣката Дримъ не сжществувала, а че езерото изтичало ирѣзъ сто (100) малки вади, които се образували отъ прѣбликваньето на езерото прѣзъ цѣлото тричасово равно разстояние отъ Охридъ до Струга, които обаче по надолу необходимо е било да се съединятъ въ едно и да образуватъ цѣла рѣка. Отъ това, види се, подсѣтенъ Самуилъ затъкналъ всички тѣзи 100 вади и отворилъ голѣмата матка на Дримъ. Отъ това може и проходътъ, дѣто понапрѣдъ се събирали въ едно вадитѣ, да е нарѣченъ: *Дримско-гърло*. У народа обаче подобно прѣдание не се е запазило, слѣдователно неможемъ нито да подтвърдимъ, нито да опровъргаемъ, че царь-Самуилъ е бащата на Дримъ.

[2]) Нѣкои сж на мнѣние, че днешниятъ Охридъ билъ ужъ на онова сжщо мѣсто, дѣто стоялъ нѣкога гр. „Лихнидосъ“, та затова и днесъ гръцкитѣ историци наричатъ го съ това име. На това мнѣние е и нашиятъ сгражданинъ Маргаритъ Димза. Но ние не можемъ да приемемъ това за основателно, толко повече, че както се спомена и погорѣ, въ тая сжщата окржжность, на западното крайбрѣжие на сжщото езеро, на източното подножие на Беличката планина, на едно приблизително съ Охридското мѣсто върху една могила, вдадена сжщо въ езерото, лежи едно българско село съ име *Линъ* или *Хлинъ*, което много по-вѣроятно може да се приеме за мѣсто на древния „Лихнидосъ,“ нежели безъ никакво основание да се взима Охридъ за Лихнидосъ. Съгласно съ насъ мислѣше по тоя въпросъ и приснопаметниятъ Д. Миладиновъ.

градътъ Охридъ съ могилитѣ си, които отъ една страна на югъ и юго-западъ гледа къмъ разлѣтото, а по нѣкога развълнувано отъ разяренитѣ вълни водно пространство; а отъ другата на сѣверъ и сѣверо-изтокъ, къмъ раззеленелитѣ ниви, градини, лозя и гори, покрити все съ овощни дървеса. Всичкото подножие на околнитѣ планини, както и самитѣ планини, посѣти сж все съ села, които прѣдставятъ една армия, разположежа по цѣлата окржжность, всрѣдъ която стърчи най-високиятъ царски чадъръ, градътъ Охридъ. А двѣ по-малки могили, „Горици“ наричани, една къмъ изтокъ прѣко езерския ржкавъ, вдадена въ езерото и залѣпена до планината лѣтница, а друга задъ града на полето, стоятъ като вѣчно будни стражари — тѣлохранители на града.[1])

Около езерото не е само тоя градъ и селата му. Освѣнъ него, като на трижгълникъ, лежжтъ и други още градовце:

а) Срѣщу Охридъ, на юго-западното крайезерие, край източнитѣ поли на западнитѣ планини, издигатъ се едно по друго, двѣ малки градчета, *Стáроо* и *Погриецъ*, които заедно съ околнитѣ си села съставятъ днесъ особна кааза и сж населени по-вече отъ арнаути.

б) На сѣверния езерски брѣгъ, на устието на рѣка Дримъ стои градецътъ Струга, родно мѣсто на приснопаметнитѣ братя Миладинови, Димитрия и Константина, състоящъ отъ 7—800 кжщи, български и турски. Струга се впада въ Охридската кааза, въ така наречения Дримъ-колъ, на който е главното мѣсто. За него ще се говори и особно.[2])

в) Близу до Стàроо, малко пò-на югъ, на най-южния езерски брѣгъ, на една могила, прилѣпена до планината и вдадена сжщо въ езерото, основана е обительта на св. прѣподобнаго Наума, единъ отъ българскитѣ Седмочисленици, споменътъ на когото всичкото население на споменатата Охридска окржжность, дори и на цѣлата Македония и часть отъ Албания, безъ разлика на вѣра и народ-

---

[1]) Не напраздно Охридъ билъ избранъ за царска и патриаршеска столица. Царь Самуилъ е избиралъ за такива и Прѣспа и Воденъ, положението на които удовлетворявало е до нѣйдѣ любовьта му къмъ хубавото, но не е могло и неможе да се сравнява и тъкми съ Охридското положение. До колкото зная отъ очи другъ градъ въ цѣлата турска държава нѣма съ подобно мѣстоположение. То прилича на единъ малъкъ Цариградъ, ако не и нѣщо повече. Единъ поетъ намѣрилъ би въ него най-добрия и обиленъ материялъ за изредни поеми.

[2]) Въ по-благоприятни отъ сегашнитѣ обстоятелства и условия могло би да се открие едно пароплувно дружество съ малки параплувчета както Цариградскитѣ, които да работятъ по езерото и да улесняватъ мѣстната поне търговия между споменатитѣ околоезерски градове и села. А ако би имало добри и сигурни пжтища, улеснявала би се търговията и между съсѣднитѣ градове Рѣсенъ, Битоля, Прилѣпъ, Кичава, Дебъръ, Елбасанъ и Корча, тъй че Охридъ би станалъ едно търговско срѣдоточие.

ность, най-набожно почита и на праздника му, (20 юния)[1]) стърча се на поклонение, както и за веселби. Тамъ тогава става и отъ малки търговци панаиръ. За тая многозначенателна за страната ни обитель има много да се говори; но азъ ще се огранича въ малко само нѣщо, именно, че въ нея имало твърдѣ много стари български ржкописи. Единъ 80-годишенъ старецъ, родомъ арнаутинъ отъ Старовско, на име Наумъ, нѣкога многогодишенъ слуга въ сжщия манастиръ, казвалъ ми е, че прѣди 50—60 години по заповѣдь на тогашния егуменъ гъркъ анадолецъ изнесли 50—60 врещя, пълни съ стари кожени книги, натрупали ги на купъ на манастирското гумно, та ги запалили и изгорѣли, като еретически или поне непотрѣбни. Другъ единъ старецъ, охридянинъ, който много врѣме сжщо бѣ живѣлъ въ манастира, казвалъ ми е сжщо, че въ по-сетнешно отъ споменатото врѣме една пълна стая стари ржкописи били изгорени по сжщия начинъ.

Тая великолѣпна обитель прѣди нѣколко години, отъ невнимание на неканени гости — арнаути, изгорѣ съвсѣмъ, освѣнъ църквата, въ която се намира и гробътъ на прѣподобнаго Наума. Поклонницитѣ му лѣчжтъ се особито отъ лудость, като лѣжжтъ при гроба. Обителя се намира между три епархии и каази (Охридска, Корчанска и Елбасанска), а принадлежи на първата. Въ послѣдно врѣме при църковния български въпросъ грѫцкиятъ Охридски владика съ привърженицитѣ си мѣстни жители и съ помощьта на гражданската власть, отне я отъ ржцѣтѣ на българитѣ охридяни и я усвои за патриярщията, като ставропигионъ.

Казватъ че отъ начало тая обитель не е била на сжщото днешно мѣсто, а на друго, по на истокъ, сега наричано *Заумъ*, дѣто и до днешенъ день сжществува запустѣла една, но здрава инакъ църквица. Притурятъ още, че тамъ проповѣдалъ св. Наумъ въ тогашния градъ „Дѣволъ“ или „Дiавия“.

Още по на истокъ отъ Заумъ, край езерото и по-близу до Охридъ „на планината Лѣтница има църква св. Стефанъ пандзиръ.“ Прѣдание се запазило, че на това мѣсто въ старо врѣме имало прѣдградие, отъ което излизали по 300 души пандзирлии войници на година.

Климатътъ въ Охридъ, както и на цѣлото окржжие, е отъ най-приятнитѣ, нито зима става толко люта, съразмѣрно съ височата

[1]) Споменътъ на Св. Наума въ по-старо врѣме празднувалъ се на 23 декемврия. Но по причина че поклонницитѣ не могли зимно врѣме да посѣщаватъ манастиря, съ едно патриаршеско и синодално отъ Охр. Архиепископия постановление прѣмѣстилъ се на 20 юния. (Вижъ М. Сб. кн. X, стр. 553,554.)

на мѣстото му, нито лѣтна горещина. Горещата, както и студената, температура се умѣрява несъмнѣно не само отъ обширното водно пространство, езерото но види се и отъ безбройното число студени вади и вадички, които обилно извиратъ изъ околнитѣ планини, и течеещи въ града и около него вливатъ се въ езерото, както и отъ обилнитѣ плодородни и овощни дървеса по пространитѣ градини, съ които се украсяватъ кѫщитѣ въ турскитѣ и влашки махали.

Водата, както планинската, така и езерската, е най-вкусна и здрава. Християнитѣ българи, освѣнъ една часть отъ тѣхъ, пиятъ отъ езерската; а турцитѣ, власитѣ и една часть отъ българитѣ, споредъ махалитѣ си, поятъ се отъ планинска, провождана чрѣзъ чешми.

Въ една само махала, долната влашка, поради ближнитѣ до нея голѣми блата, низина и плоскость на мѣстото, климатътъ и водата не сѫ толко здрави.

II.

Вѫтрѣшность на града.

Както рекохме вече, Охридъ е разположенъ на двѣ край-езерни могили, вдадени до полу въ езерето. Но да се не помисли, че той е изключително само на могилитѣ разположенъ; а ето какъ.

Двѣтѣ могили отдолу, отъ едната страна на край-зерето та до върховетѣ имъ и пакъ до другата страна на езерския брѣгъ, сѫ обградени съ стѣна въ видъ на полагатъ полумѣсецъ[1]), така че, едното имъ лице, южното, влиза въ калето и гледа къмъ езерото; а другото, сѣвероизточното. остая на вънъ и гледа къмъ полето.[2]) На високия върхъ, на западната могила има и вѫтрѣшна стѣна, „Ич-кале“, наричана и дебела $1^1/_2$ мѣтъръ и много по висока отъ външната; въ нея били палатитѣ на поврѣменнитѣ владѣтели и управители.[3]) А на по-низкий върхъ отъ източната по-низка могила имаше до скоро врѣме другъ палатъ, „нови-сарай“ наричанъ, който въ наши дни доволно врѣме служи за казарма на тукъ прѣбиваващата войска, а на послѣдно, както и до днесъ, на това мѣсто, като се срути палатътъ, има *дебой* или воененъ складъ, при който прѣбивава и малко войска. Другъ палатъ стои на единъ

---

[1]) Въ по-старо врѣме, когато езерето не се допирало до самитѣ могили, тѣзи били отвсѫдѣ обградени съ стѣнитѣ.

[2]) Стѣнитѣ, както показватъ прѣднитѣ имъ ветхи основи, сѫ били много пѫти събаряни отъ обсади и много пѫти пакъ обновявани.

[3]) Въ турско врѣме тия палати се наричаха „Горни-сарай“, за отличие отъ другитѣ два, които ще видимъ. Първитѣ бидоха съсипани отъ пожаръ прѣзъ 1832 год., слѣдъ избѣгваньето Джеладинъ-беюво. Прѣдполагатъ че дълбоко подъ развалинитѣ имъ непрѣменно се намиратъ скѫпоцѣнни древности; но кой да се наеме да ги търси?

трети, по-низъкъ жгълъ надъ езерото, „долни-сарай“ наричанъ. Тритѣ споменати сараи правели единъ правиленъ, наведенъ полегато трижгжлникъ; въ първия отъ нихъ се помѣщавало управителното учреждение; въ втория при Джалядинъ-беюво врѣме, живѣяла християнката Джелядинбеюва Ташула ханъма, която едва прѣди 2—3 години умрѣ на вѣрата си; а въ послѣдния, долни-сарай, живѣяла сжщата Джелатинъ-бежица, братова щерка на извѣстния Али-паша Янински.

Въ казаната крѣпость или стѣна едно врѣме се влизало прѣзъ петь врати: 1) долня порта, къмъ източното край-брѣжие, на равнището на града; 2) Челничка порта, малко по-нагорѣ, на срѣдъ понизката могила, обърната къмъ махалата „Месокастро.“[1]) 3) при новия-сарай, на върха на по-низката могила, издаденъ къмъ изтокъ и образуванъ като единъ жгълъ на стѣната; 4) горна порта, най-главната отъ всички порта, на мѣстото, гдѣто се съединяватъ двѣтѣ могили:,[2]) и 5) една малка вратичка на горния-сарай, прѣзъ която се излиза къмъ сѣверозападното край-езерие. Сега работятъ само двѣ врати: горна и долна порти, на които до скоро врѣме пазѣха военни стражи, и прѣзъ които не се позволяваше да мине яздещъ християнинъ. Вратата край Челница отдавна била зазидана, защото, както казваха старитѣ ни, прѣзъ нея билъ миналъ нѣкога единъ царь слѣдъ вѣнчанието си за такъвъ, та не чинело вече да мине прѣзъ сжщата другъ човѣкъ; а двѣтѣ други врати при сараитѣ не се изобщо употрѣбятъ, освѣнъ едната, при дебоя, която служи само на прибиваващитѣ тамъ войници, когато излизатъ за чаршията. Отъ нѣколко врѣме насамъ отворена е Челничката врата.

Въ заграденото съ стѣни лице на могилитѣ се намира по-забѣлѣжителната часть на града, *Варошъ* наричана. Въ нея живѣятъ по-богатичкитѣ търговци християни, по-развититѣ интелегенти и поблагородничкитѣ граждани българи, които се сматрятъ за останки и прѣми потомци на старитѣ туземци и сжщи охридяни. Въ Вароша се намиратъ общественитѣ по-забѣлѣжителни ветхи заведения, както ще видимъ другждѣ.

---

[1]) Близу до тази врата, отвънъ калето намира се „вълчея-яма“, за която споменуватъ пок. бр. Миладинови въ Български народн. пѣсни, и за която казватъ че била входъ на подземенъ пжть, който водѣлъ ушъ къмъ изтокъ и излизалъ па план. Петрино, единъ часъ отъ града, при манастира св. Петка.

[2]) Отъ горна порта право надолу, по дола между двѣтѣ могили, протака се една дълга и широка улица, *Папарница*, която досегаещемъ се до езорото при мѣстностьта *Сарамще* и при св. Софийската потурчена църква, въ фардакъ махала, показва двойностьта на градскитѣ могили и раздѣля Вароша на източна и западна часть. За тая улица, както и за св. Софийската църква, ще кажемъ още нѣщо и другждѣ тукъ въ тая книжка.

Варошътъ състои отъ нѣколко християнски махали: а) болница при долна порта; б) Челница при калето на длъжъ до нови-сарай; в) св. Димитриева или св. Климентова и Манастирска наричана, съсѣдна на Челница, протакаща се до горна порта и покрай папарница по източната могила; г) Пантанашка подъ самия горни сарай по западната могила до горна-порта и папарница; д) св. Враченска отъ Пантанашка и близку до долниясарай; е) Фардакь подъ самия долни сарай; ж) Геракомия, между болница и фардакь, на длъжъ край-езетото до Сараище и св. София; 3) Канео въ едно каменито езерско заливче, както ще видимъ и другадѣ. Освѣнъ тѣхъ има и една турска махала, „Имаретска", наричана, малко подъ най-високия върхъ на западната могила, подъ горни-сарай, на западъ отъ Пантаносъ. За нея ще поговоримъ и по-сетнѣ.[1])

Въ всѣкоя отъ изброенитѣ до тукъ махали сега има по нѣколко църкви или църквици, а въ старо врѣме имало по-вече, за които сжщо ще поговоримъ по-сетнѣ.

Отъкъмъ отградената страна на могилитѣ има и други християниски български махали

а) На сѣвероизточното подножие махала Кошища, дѣто прѣзъ 1860 год. се съгради първото въ града бълг. училище, намираща се до една часть отъ чаршията, „Плитокопие" наричана.

б) На източното отворено ребро отъ по-низката източна могила, вънъ и покрай стѣната, стоятъ три още българ. Християнски махали: „Св. Георгиева", „Св. Димитриева" и „Месокастро."[2]) Послѣдното название прѣминало е днесъ за общо на вситѣ три. За тѣзи послѣднитѣ и за Кошища има една само църква, *Каменско* наричана и съградена вързъ една каменна скала, висеща, речи, надъ чаршията, между кошища и Месокастро.[3])

[1]) Г-нъ *** въ статията си, обнародвана въ М. сб. кн. IV забѣлѣзалъ е махалитѣ по най-новото, турско наименование.

[2]) Когато казваме Охридъ, прѣимуществено разумѣваме Варошътъ; защото жителитѣ на външнитѣ махали се различаватъ до нѣйдѣ отъ варошани както по нравитѣ и обичаитѣ, така сжщо и по образованостьта и развитието, а наймного и найрѣзко по дрѣхитѣ си. Тие както и всички речи охридски селяни, много поприличатъ на жителитѣ отъ околнитѣ ближни градове, Битолия, Прилѣпъ и др., отколкото на охридчанитѣ — варошани. Това обстоятелство, по мое мнѣние, показва: а) че варошанитѣ сж стари Охридски жители, които наслѣдили отъ праотцитѣ си дири отъ благородие и помеки нрави, и че външнитѣ сж посетнѣ по врѣменно прихождали отъ селата; б) че Охридъ въ старо врѣме, като царска и патриаршеска столица, стоялъ е на повисока стъпень отъ другитѣ градове, както по благородство и образование, така и по езика, на който произношението запазилъ и до днешенъ день въ почисто български духъ. Чуждитѣ рѣчи посетнѣ сж вмъкнати въ езика.

[3]) Всѣкоя отъ споменатитѣ три месокастрански махали имали си и църкви, които църкви днесъ сж обърнати на джамии съ сжщитѣ имъ обаче названия. Така: х. *Касамъ-джамиси* и *Едрелесъ джамиси* или *Али паша джамиси*, по причина че този послѣдниятъ я подновилъ.

На могилскитѣ източна, сѣверна и сѣвероизточна поли, по цѣлото имъ подножие. отъ едина край на езерото та до другия, завива се около двѣтѣ могили змиеобранзо, като полуобржчъ, чаршията, всрѣдъ която стърчи единъ извънредно едъръ великанъ, хилядогодишенъ яворъ, около пъня на който има съградени нѣколко дюкяна съ магазии изваяни вжтрѣ въ кореня. Този яворъ съ вѣтвитѣ си покрива една голѣма часть отъ чаршията и цѣли наоколо си площади. Подобенъ нему яворъ имало, казватъ, само на островъ *Косъ*. Отъ 30—40 год. насамъ взелъ вече да капе и отпада.

Отъ чаршията натамъ по всички посоки издаватъ се като пръсти на разторена педя или като лжчи на полумѣсецъ турскитѣ махали, които имаещи основанието си на чаршията, простиратъ се надлъжъ въ прави и твърдѣ широки улици дори до зеленото поле и двѣтѣ мери. Ако би нѣкога правителството пожелало да прѣустрои града по европейски крой, съвсѣмъ малки мжчнотии би се срѣщнали въ тия махали и твърдѣ незначителни поправки би били нужни.

Като започнемъ отъ източното крайезерие, виждаме край него най-първо най-веселата махала *Търсье*. Задъ нея иде *Срѣдна махала* или *Орта-Сокакъ*; по задъ нея, *Карабей махала*; послѣ *Сарай-махала*, отъ половината на която налѣво издава се другъ клонъ, *Зулумия* наричанъ; задъ нихъ къмъ сѣверъ иде *Сюргюнъ махала*; по задъ нея, единъ слѣпъ сокакъ и сетнѣ *Лескайца*; послѣ *Воска* (или *Войска*), разцѣпена на два клона; а най сетнѣ край сѣверозападния езерски брѣгъ простира се махалата *Грашница*, която достига едва ли не до Балабанъ-пашовото тюрбе.

Прѣчно на върховетѣ на двѣтѣ поменати махали Търстье и Срѣдна опрѣна е *долнята влашка махала*, която започва на югозападъ отъ езерото и достига на сѣвероизтокъ до малката мера. Сжщо по нагорѣ отъ нея, прѣчно на турскитѣ махали Карабей, Сарай и Зулумия отъ югоизтокъ къмъ сѣвероизтокъ, се простира *Горната Власишка махала*, която започва отъ малката, бейбунарска мерà и достига на сѣверъ до голѣмата мерà. Послѣднитѣ двѣ махали не сж били въ старо врѣме, а прѣди 80—90 години сж заселени отъ власи, бѣжанци отъ Воскополе и Опаръ, както ще се рече и подолу. Бъ послѣдно врѣме съградиха се и въ нихъ по една църква съ по едно училище. Въ горната църквата е основана на 1840 год., а въ долната слѣдъ 1857 год. Задъ тия двѣ влашки махали простиратъ се двѣ мери за пасенье градскитѣ добитъци, едната помалка, а другата доста обширна, задъ които започватъ вече нивитѣ, лозята и по задъ нихъ, окржжаващитѣ мѣстото източни планини.

Турскитѣ и влашкитѣ махали съразмѣрно съ числото на къщитѣ си, обниматъ много широко и несъразмѣрно пространство, когато българскитѣ въ Вароша и Месокастро сѫ много нагѫсто и нагнетени. Между всѣки двѣ турски улици простиратъ се голѣми ширини въ видъ на кѫщни градини, изпосадени съ различни видове овощия. Отъ това и овощията въ Охридъ сѫ твърдѣ обилни, между които найпърво мѣсто държѫтъ изреднитѣ ябълки, които по вкусъ и трайность надминватъ всѣкой видъ отъ кое и да е мѣсто. Само Тетовскитѣ може до нейде да се мѣрятъ съ нихъ. А не сѫ подолни и черешитѣ, както и крушитѣ.

Отъ западната, повисока могила къмъ турската махала Грашница, югозападно вдаденъ въ езерото има единъ малъкъ носъ, надъ който се свършва западниятъ край на градската стѣна съ една развалена сега кула; а по на изтокъ отъ него другъ по голѣмъ и подългъ, право къмъ югъ. Между тия два носа образува се завиокъ (завѣтъ) или езерски заливъ, *Лобиноэ* наричанъ. По̀-на изтокъ отъ втория носъ има другъ, трети, а между него и между втория, втори завиокъ, дѣто лежи като въ пещеря махала *Канео.* Надъ върха на втория Каневски носъ има църква за послѣдната махала, храмъ Св. Иована Богословъ, за който подолу ще се рече още нѣщо. На самото острило на сѫщия носъ, долу въ езерото като въ една малка пещерка имало и друга църквица, храмъ прѣсв. Богородици. Знакове отъ нея въ дълбочинитѣ на носа, като въ ноздринки запазили сѫ се и до днесъ зографии и др. Отгорѣ надъ двата поменати завои и носове, Лобинйо и Канео, къмъ върха на сѫщата могила на високо лежи турската махала *Имаретъ*, за която подолу повече.

Между носоветѣ Канео и Лобино отъ една страна и между могилката Горица, насрѣща къмъ югоизтокъ до планината Лѣтница отъ друга, навѫтрѣ къмъ помалката мера вдаденъ е отъ езерото единъ доста широкъ и дълбокъ заливъ, който се свършва до турската махала Търсье. Долната влашка махала, малката мера̀ и Студенчища, едно твърдѣ увеселително мѣсто. Тоя заливъ казваха ни старитѣ е билъ образуванъ или поне поразшироченъ и повдлъбнатъ отскоро; а на постаро врѣме билъ поограниченъ и по малъкъ, така, че отъ Търсье до Грашница отивало се по сухо. За подтвърдение привеждаха ни и примѣри за нѣкои турски свадби, които вървѣли съ кола по това разстояние.

III.

Забѣлѣжителни нѣща и сгради.

Само въ *Вароша* вжтрѣ на по-старо врѣме имало до 360 църкви и църквички, както показватъ развалинитѣ имъ, които и днесь се срѣщатъ на всждѣ изъ махалитѣ. Отъ всички тия църкви по-забѣлѣжителна трѣбва да е била старата св. Климентова, посрѣдъ западната по-висока могила, на по-низкия ѝ върхъ, по-долу отъ горния сарай, която днесь не прѣдставя друго, освѣнъ четири зидища на разтурена джамия въ махалата Имаретъ и отъ основа прѣправена на мохамедански молебенъ домъ всрѣдъ много турски гробища.[1]) Само малка часть първобитна отъ зидоветѣ на звънарницата се е запазила и досега.

Тая църква била основана и съградена отъ самаго св. Климента охридски въ честь на св. Пантелеимона, когото най-много отъ вситѣ светии почиталъ и подражавалъ. Подиръ смъртьта на българския светитель народътъ отъ дълбоко къмъ своя свещеноначалникъ почитание обърналъ я въ негова честь и я нарекълъ св. Климентова. Когато завладѣли града, турцитѣ я обърнали на мухамедански имаретъ, отъ дѣто се разумѣва, че и у християнитѣ вѣроятно тя трѣбва да е била манастиръ съ сиротопиталище. Недалечъ отъ нея се намира и турската махала Имаретъ.

Тоя св. Климентовъ имаретъ[2]) и днесь още притежава много недвижими имущества,[3]) отъ които всѣкогодишно получава огромни приходи, служащи за посрѣщанье разноскитѣ му, състоещи засега отъ раздаванье дважъ въ седмицата по сиромаси *кещекъ* и *зерде,* двѣ пченични ястия, а на остатъка отъ приходитѣ се наслаждаватъ настоятелитѣ на заведението, което се помещава въ една полусрутена кжща въ махалата Имаретъ. Доскоро врѣме тѣзи послѣднитѣ, сжщи прави потомци на потурченото християнско настоятелство[4]) на св. Климентовата църква, отдѣляли една часть отъ приходитѣ на имарета и на християнската днешна св. Климентова църква, както и на

[1]) и много едри дръвеса — кочеджици.

[2]) Има и другъ Имаретъ въ турскитѣ махали; но той е маловаженъ, прѣнебрѣгнатъ и тъкоречи, съвсѣмъ запусгялъ.

[3]) Не само Имаретътъ има имущества, ами и всички речи джамии въ града, като прѣобърнати отъ църкви, посвоили заедно съ църквитѣ и имуществата имъ, особно една, текето притежава цѣли села и планини.

[4]) Като на потурчена фамилия въ Охридъ освѣнъ споменатото настоятелство на имарета показва се и на друга една отъ най-първитѣ турски фамилии, членоветѣ на които и днесь сж бейзадета. По-стари отъ нихъ помнимъ: Абдула-паша и Лючамъ-бей и тѣхенъ синъ Рашитъ-бей. Християнското имъ прѣзиме е било: „Богдановци“, което и сами тѣ не криеха.

християнското градско население, а сега вече съвсѣмъ сѫ прѣстанали да удостояватъ християнитѣ съ тая честь. Днешнитѣ турци настоятели, човѣци относително благородни и съ по-меки нърави, и сега още показватъ на християнскитѣ си прѣдни фамилярни имена. Сѫщитѣ тия днешни настоятели, които сега носятъ фамилярно турско име *Шашковици,* повѣрително обадили на нѣкои отъ нашитѣ съграждани българи, че у нихъ се намирали нѣкои скѫпоцѣнни християнски свети старини, останали у нихъ като залогъ отъ прадѣдитѣ имъ християни съ завѣщание и клетва, да ги пазятъ до тога, до когато дойде врѣме да придобиятъ отново политическата свобода пакъ християнитѣ и да си вематъ назадъ и църквата[1]). Какви ли сѫ тия светини и въ що се състоятъ въ кръстове ли, свещенишки ли одежди и църковни украшения, или нѣкои списания, никой досега още не знае.

Близу до св. Климентовия имаретъ имало и друга църква, храмъ *св. Благовѣщения.* Тя била съборна и патриаршейска църква до самото паданье на Охридската независима архиепископия, споредъ забѣлѣжванията и подписанитѣ протоколи въ Охридскитѣ кодекси. Но види се, понеже е била близу до имарета, турцитѣ слѣдъ паданьето на патриаршията и заточението на послѣдния патриархъ Арсения, съборили я отъ основа. Не отдавна и въ наше врѣме женитѣ ходѣха съ колива и питари да раздаватъ за упокоение душитѣ на починалитѣ си роднини на онова сѫщо мѣсто, дѣто е била споменатата църква, която наричаха и още наричатъ *Блоощникъ* т. е. Благовещникъ, а днесь е нива притежание на единъ гражданинъ.

Освѣнъ споменатитѣ двѣ забѣлѣжителни църкви въ сѫщия Варошъ има друга, не по-малко забѣлѣжителна храмъ *св. Софии* въ махалата Фардакъ, близу до езерото, подъ самия долни сарай. Тая църква, съградена по заповѣдь на византийския императоръ Лъва Мѫдри ужъ по подобие на цариградската едноименница, запазена е отъ турцитѣ цѣла цѣлиничка, сѫща църква съ олтаритѣ й амвона си, а само едно малко минаре й се прибавило отгорѣ на единъ отъ сводоветѣ.

Отъ споменатитѣ 360 църкви и църквички въ Вароша нѣкои, по-старитѣ и по-важнитѣ, както споменатитѣ три, и други още нѣкои, сѫ направа или българска, или византийчка; а останалитѣ и то повечето, както може да се сѫди отъ нѣкои уцѣлели до днесь

[1]) Това обаждане било станало наскоро, при послѣдната руско-турска война, 1877—1878 г., когато и самитѣ турци вѣрваха, че владичеството имъ на Балканския полустровъ наближава да изчезне и се готвѣха какъ да посрѣщнатъ новитѣ владѣлци-християнитѣ.

и отъ урвалищата на срутенитѣ, били по-сетнѣшни или пъкъ не сѫ били нѣщо друго, освѣнъ махалски или по-добрѣ частни, фамилни църквици или пъкъ калугерски. Първитѣ сѫ съ сводове, както св: Климентовата, св. София, Каневската, Челничката св. Константинъ, както що сѫ и св. Наумовитѣ двѣ, една въ манастиря, а друга въ Зумъ. Останалитѣ сѫ прости като селски църквици. По-добритѣ и по-важни църкви се намирали въ днешнитѣ турски махали, които обаче обърнати и отъ основа били прѣправени на джамии, по причина види се, че въ бойоветѣ за завземанье града били срутвани.

Сега въ Вароша сѫ остнали само 8—9 дѣйствуващи църкви, въ които се служи. Между нихъ по-забѣлѣжителни сѫ:

а) Челничката, хр. Прѣсв. Богородици;

б) Каневската, хр. Св. Йоана Богослова; и

в) сегашната св. Климентова, съборна и митрополитска църква.

Отъ горнитѣ три църкви първата е забѣлѣжителна по това, че има суевѣрие, по което въ нея дѣца се не кръщаватъ, нито младоженци се вѣнчаватъ, защото била ужъ таласъмлия — имало въ нея таласъмъ, та нито кръщаванитѣ, нито вѣнчаванитѣ въ нея щѣли да траятъ; 2) че подъ самата нея се намира зазидана врата на калето, за която по-горѣ споменахме.

Втората, Каневската църква е забѣлѣжителна по това, че въ нея билъ вѣнчанъ нѣкой царь. (Иванъ Асѣнь II или киръ Тодоръ, не зная добрѣ), вѣнчанъ отъ Охридския патриархъ Димитрия Хоматияна, та отъ това едната отъ тритѣ ѝ врати, севѣрната е зазидана, тъй като прѣзъ нея излѣзълъ изъ църквата слѣдъ вѣнчанието си царътъ. Може би да е той сѫщиятъ, който слѣдъ като се вѣнчалъ за царь, миналъ като такъвъ за пръвъ пѫть прѣзъ челничката врата на стѣната, та що и тая била сѫщо зазидана; защото казвать, че когато единъ нововѣнчанъ царь минѣлъ за пръвъ пѫть слѣдъ вѣнчанието си прѣзъ нѣкоя врата, тя трѣбвало непрѣмѣнно да се зазида, за да не мине вече прѣзъ нея другъ слѣдъ царя. Както за едната, така и за другата врата запазило се у насъ прѣдание, което подтвърдява дѣйствителностьта на казаното за нихъ[1]).

Каневската църква, за която тукъ ни е рѣчьта, до скоро врѣме бѣше занемарена и оставена безъ вратни затвори, та въ нея прѣзъ лѣтнитѣ горещини намираха приятна хладина пасещитѣ около нея по баира добитци, а турцитѣ бѣха изболи очитѣ на живописанитѣ светии. Но около 1850 год. нѣкои богоугодници потрудиха се да

[1]) Г-нъ Спространовъ въ статията си за Охридъ инакъ разказва за случката по зазиданьето на челничката врата.

я поправятъ и подновжтъ. Днесъ тя дѣйствува като махалска Каневска църква.

Третята нарекохъ „днешна Св. Климентова“ църква затова, защото друга е била сжщинската и първобитна Св Климентова. Въ християнско врѣме днешната е била храмъ прѣсв. Богородици, както цариградската Балаклия, и то въ видъ на манастиръ, както и до сега още се нарича „*манастиръ*“ или Св. Климентъ. Тя е византийска направа и съ византийски живописъ, основана, както казватъ, отъ Охридския Патриархъ Ѳеодула, и по-сетнѣ поправена отъ византийския Императоръ Андроника Палеологъ, на когото има и надписъ надъ главната ѝ врата.

Завоевателитѣ турци обърнали на джамии и меитѣ по-забѣлѣжителни храмове въ Охридъ, а на християнитѣ жители оставили имъ само нищожнитѣ и като плѣвни църквици. За да би могли да запазятъ за себе тая поне отъ по-важнитѣ църкви, т. е. днешната Св. Климентова, послѣднитѣ употрѣбили една хитрость, — напълнили я съ слама, като плѣвня. Като я видѣли таква, турцитѣ я оставили непокътната. Тога именно християнитѣ я отворили и наименували Св. Климентова, а до нея съградили по-сетнѣ и патриаршески домъ. Послѣдното патриаршеско здание, което прѣзъ 1862 год. пожъртвуваха на огъня слугитѣ и роднинитѣ на послѣдния гръцки владика Мелетия, не бѣше по-старо отъ единъ вѣкъ и нѣколко десетки години.[1]) То бѣше дѣло на Охридския патриархъ Иоасафа, родомъ Влахъ, отъ Воскополе, който патриархувалъ трети или четвърти прѣди послѣднаго патриарха Арсения.

Заедно съ църквата се била отървала цѣла библиотека отъ славѣнски и гръцки скжпоцѣнни ржкописи, както и много други древности, за които ще споменемъ по-долу. Скжпоцѣнната библиотека, пощадена отъ разорителитѣ завоеватели турци и отъ съсипителнитѣ съ нихъ войни, изгубила се по-сетнѣ отъ наше невѣжество, а може би по-вече и отъ гръцка злоба. До скоро врѣме въ нея намирали се още доста стари ржкописи, но сега едва ли нѣкоя само църковна книга може да се найде. На мое врѣме (1861 год.), отъ библиотеката помня само двѣ-три забѣлѣжителни стари книги:

а) Единъ пергаменовъ ржкописъ на гръцки езикъ отъ археологията на еврейския прочутъ археологъ Йосиппа, и единъ отъ съчиненията на Св. Василия Велики.

---

[1]) Спорѣдъ по-сетнѣ добити свѣдения, то било започнато да се гради на 1730 г., а свършено на 1735.

б) Тълкования на евангелието и на апостола въ два подвързани тома, отъ българския Патриархъ Теофилакта, чисто, но найстаро писмо и груба книга, на български езикъ.

Първитѣ два ръкописа бидоха отнети, прѣнесени въ Европа и продадени, както казватъ, въ Берлинъ отъ единъ нашъ съотечественикъ, сега гръцки професоръ въ Атина, Маргаритъ Г. Димза, прѣименуванъ Димица. За нихъ училищното настоятелство възбуди и съдъ противъ г. Димза, но турското правосѫдие въ Битоля го оправда. А вторитѣ двѣ книги, които лично бѣхъ виждалъ на 1860 г., като ги потърсихъ слѣдъ нѣколко години, за голѣма моя жалость не могохъ да ги намѣря вече.

Въ сѫщата църква упазили се и до днесъ слѣднитѣ нѣща:

а) Двѣ изредни стари икони на твърдѣ голѣмъ форматъ, образи на Иисуса Христа и Прѣсв. Богородица до поясъ, стилъ старовизантийски. Казватъ, че подобни тѣмъ се намирали само въ солунската митрополитска църква, която обаче прѣди нѣколко години изгорѣ, разбира се, заедно и съ нихъ; и двѣ други, въ нѣкой отъ Св.-Горскитѣ манастири.

б) една рѣдкость, — четверожгълна плоча отъ слитъ бѣлъ каменъ (мермеръ), тъмнопрозраченъ, отъ величина около два лакта надлъжъ и единъ и половина речи наширъ, а една длань дебела, съ первази наоколо три-четири пръста дебели и толко високи по четиритѣ ѝ ребра, издигнати отъ сѫщия камень, положена на св. прѣстолъ. Пѫтувачи, отъ които не единъ само сѫ я виждали, изразявали сѫ се, че тая плоча е слѣтъ каменъ и че подобенъ нему е отъ най-скѫпоцѣннитѣ рѣдкости.

в) единъ сърменовезанъ покровъ за Св. прѣстолъ съ надписи, издѣлие старовизантийско. [1])

---

[1]) Плочата, за която ни е дума, както и везаниятъ покровъ били подарени, казватъ, на Охридския управитель отъ византийския Императоръ Андроника Палеологъ. Тя била въ Св. Софийския храмъ, но нашитѣ дѣди, кой знае съ какви мѫки и бакшиши въ турско врѣме, прѣнесли я въ св. Климентовата църква. Отъ тога до сега минали се толко години не, ами нѣколко вѣкове, дохаждали сѫ и сѫ нападали разни завоеватели, ставали опустошителни войни, а както еднитѣ, така и другитѣ пощадили сѫ тия скѫпоценности. Между това разни пѫтувачи и други лица пожелали съ високи цѣни да ги купятъ, или по-добрѣ да ги похитятъ, но не сполучвали, тъй като гражданитѣ умѣели да ги цѣнѫтъ и пазятъ. При това и разни гръцки владици искали да посегнатъ на нихъ, но и тѣ не сполучвали. А сега, българскиятъ народенъ свещеноначалникъ, Охридски Григории излѣзе по-юнакъ, по-уменъ отъ всички горѣказани; той се осмѣли да посегне на тия и други тѣмъ подобни древности, вѣроятно по висша заповѣдь отъ началството си. И първо Григори дигналъ и развалилъ патриаршеския тронъ, а на мѣстото му турилъ другъ, новъ и лъскавъ. Плочата извадилъ отъ св. прѣстолъ и я турилъ вънъ отъ олтаря. Ето защо охридскиятъ Калиникъ едно врѣме бѣше се провикналъ: „ὦ Ἀχρίδα, πρώτη χώρα, τί γαϊδάρους τρέφεις τώρα.“ Но това изречение прилича да се изрече на днешнитѣ охридяни.

г) единъ патриаршески прѣстолъ или тронъ (столъ), въ който стояли патриярситѣ.

д) Нѣколко златовезани икони съ надписи.

е) Единъ дървенъ Св. Климентовъ кумиръ. [1])

ж) Една стара Св. Климентова икона.

з) Една патриаршеска, както казватъ, Св. Климентова, или Иоасафова корона.

и) Мощитѣ св. Климентови безъ главата [2]) или както други казватъ на партиярха Иоасафа, взети и сматряни вмѣсто св. Климентови. [3])

к) Много надписи на грьцки езикъ, [4]) между които и единъ славѣнски надъ единъ зазиданъ прозорецъ въ нартиката, дѣто е изобразенъ правостоещъ голъ човѣкъ, тѣлото на който тамъ на-близо било погребено.

Споредъ надписа погребениятъ тамъ билъ нѣкой сродникъ на Марко-краля и на нѣкой си Жупанъ отъ рода и фамилията „*Рωпе*.“ [5]) Тоя надписъ е покритъ съ гѫста свѣщна чадовина, така, че едва може да се познае по нѣщо. Ето го колкото е било възможно да се открие:

„Прѣстави се рабь Божій ѿсоя Раяковикь по гусломъ учарчикь и суродникъ краля Марка. Зетъ Жупана Рωпе. Лѣто ѕωни мѣсецъ

---

[1]) Тоя кумиръ едно врѣме билъ облѣченъ съ скѫпоцѣнна кадифена дрѣха, обшивана все съ едъръ чистъ бисеръ, нъ похитителя граждани очистили го, та сега стоя голо дърво.

[2]) Главата или по-добрѣ черепътъ св. Климентовъ билъ откраднатъ и задигнатъ изъ Охридъ отъ единъ калугеръ изъ Карафѣрския (Верийски) манастиръ, св. Ивана Прѣдтеча. Този калугеръ нарочито биль дошълъ въ Охридъ прѣсторенъ на простъ слуга, слугувалъ въ патриаршията и църквата нѣколко години, до когато нашълъ сгоденъ случай да открадне главата на св. Климентовитѣ мощи заедно съ единъ добъръ патриаршески конь, съ който и избѣгълъ. Въ тоя манастиръ, казватъ, и днесъ сѫществува откраднатата глава, почитана отъ населението на цѣлата тамошна околность. По-късно Охридската църковна власть възбудила процесъ противъ кражбата и крадеца на светинята прѣдъ Вселенската патриаршия, на която поменатиятъ манастиръ е подвѣдомственъ. Послѣдната обаче обадила се въ полза на крадцитѣ, като се постарала и да укроти тѫжителитѣ чрѣзъ нѣкои извинѣния.

[3]) И ако би се приело за истинно мнѣнието на послѣднитѣ, т. е., че сѫществуващитѣ мощи не сѫ сѫщи св. Клитентови, но Иосафови, пакъ една-двѣ частички отъ св. Климентовитѣ сѫществуватъ неопрѣвержимо и се пазатъ въ особна сребрена кутия.

[4]) Несъмнѣно трѣбва да е имало и много български, както въ нея църква, така и по много други мѣста и църкви изъ града; но ония, които не пощадили такви и толко скѫпоцѣнни списания, отървани отъ турски рьцѣ, за вѣрванье ли би било, да оставятъ читави надписитѣ? Послѣдниятъ славѣнски надписъ, за който говорѫ по-долу, запазенъ е, види се, по едничката причина, че се намира въ затънтено и съвсѣмъ тъмно мѣсто, така че само който би го знаелъ, могълъ би да го намѣри. И азъ не бихъ могълъ да го видя, ако не беше ми го посочилъ другъ, който го знаеше.

[5]) Въ Охридъ, въ махалата Кошища до скоро врѣме сѫществуваше една фамилия, далечна наша роднина, съ прѣзиме „*Ропчевци*“; а друга една, най-първата въ града, съ прѣзиме: „*Робевци*“, сѫществува и днесъ. Дали нѣкоя отъ тия двѣ фамилии може да се сматря за потомка на споменувания въ надписа Жупанъ Рωпе, или не, неможемъ наздраво да знаемъ, като нѣма други по-положителни свѣдѣния.

Октомврій ї.ѡ̃.г̃. Васъ же молю братя моя любимая прочитающе простите яко ви можете.

битско̀ а и како вьнколѩж.[1])

По турскитѣ махали въ Охридъ има около 18 джамии и нѣколко мечити, т. е. по-малки джамийки, отъ които само една въ Сарай-махала, близо до горната влашка, е собствено съградена на цѣлина, сир. първобитно, и то на наше врѣме съгради я първо за училище единъ воененъ майоръ, и послѣ прѣобърнаха я на джамия. Вситѣ други джамии прѣобърнати сѫ на такива отъ най-добритѣ и най-знаменититѣ въ града цѫркви, както може да се прѣдполага отъ централнитѣ имъ положения Въ врѣме на многогодишнитѣ войни за прѣвзиманье на града цѫрквитѣ били отъ основа съборени, и на нови основи на сѫщитѣ имъ мѣста изградени сѫ джамиитѣ, но имената на светиитѣ, въ честь на които била посветена всѣкоя цѫрква, помнятъ се отъ населението и до днесъ; а на нѣкои отъ нихъ и самитѣ турци дали имъ сѫщитѣ имена, прѣведени на турски. Така редомъ по чаршията има храмъ св. Великомученика Димитрия, — *Хаджи-Касамъ* джамия, най-голѣмата отъ всички, старитѣ основи на която намиратъ се дори въ околнитѣ турски кѫщи; св. Георгиева — *Едрелесъ* джамиси; св. Троица, св. Богородица и др. Между тѣхъ въ Сарай-махала има една посветена на въздвижението честнаго и животворящаго кръста. На върха на минарето на тая джамия и сега още се вижда вмѣсто звѣзда и полу-мѣсецъ изправено едно тенекиено малко кръстче, безъ което самитѣ турци казватъ, не било възможно да се задържи минарето. Тая джамия се нарича и *„Високъ-мечитъ“*, близу до която, отсрѣща на пѫтя има и изворче отъ светена лѣковита вода, както вѣрватъ, отъ измиваньето на която се цѣрятъ особито страдащитѣ отъ очеболъ и треска.

Между чаршийскитѣ джамии най-забѣлѣжителна и дълбоко почитана отъ страна на турцитѣ е една, която въ сѫщо врѣме е и *теке* съ дервиши и единъ главатарь *Шехъ,* който е на голѣма почить по нашитѣ мѣста. Между много и токо речи всички Шехове, що се намиратъ по нашитѣ страни, Охридскиятъ стои на най-висока стъпень по чинъ и по честь. Той е като архиепископъ, а другитѣ епископи. Види се това да е останало по подражание на християнското въ страната цѫрковно разпрѣдѣление, по което Охридскиятъ архиепископъ билъ патриархъ и глава надъ всички околни епископи.

[1]) Тоя сѫщий надписъ сѫ възпроизвели и други прѣди мене.

И текето, както се каза по-горѣ за имарета, както и св. Софийската джамия, притежаватъ пространни недвижни имоти, планини, села, чифлици и др., които, разумѣва се, по-прѣди принадлежали на християнскитѣ туземни църкви, манастири или каквито било други богоугодни заведения.

IV.

Население и поминъкъ.

Цѣлото Охридско окрѫжие се дѣли на три околийки: *Орта-колъ,* състоещъ се отъ най-ближнитѣ около града сега съ главно мѣсто сѫщиятъ градъ; *Дримъ-колъ,* състоещъ отъ сѣверо-западнитѣ при р. Дримъ села съ главно мѣсто Струга; и *Дебърца,* състояща отъ най-отдалеченитѣ отъ града сѣверни села и раздѣлена на *Горна* и *Долна-Дебърца* съ главно мѣсто *„Здеглавье“* — Главиница. Населено е съ жители, принадлежащи на двѣ религии, Християнска и Мухамеданска, и на двѣ народности, Арнаутотурска и Българска, освѣнъ двѣ малки села влашки, Горна и Долна Белица и двѣ сѫщо влашки махали въ града, въ които живѣятъ смѣсено власи и българи, но у които все първитѣ наддѣляватъ; а гъркъ въ цѣлото окрѫжие има само единъ, колко за цѣрь, живѣе въ селото Враница и той прѣселенецъ отъ Месолонги, и единъ въ града, сѫщо прѣселенецъ отъ Лариско.

Мѫжкитѣ нуфузи въ цѣлото Охридско окрѫжие надминуватъ числото 26.000, отъ които $^2/_3$ сѫ българи-християни, включително и мало-бройнитѣ власи, а $^1/_3$, арнауто-турци — мохамеданци.[1]) Въ града Охридъ, както и въ Струга, числото на еднитѣ и другитѣ е приблизително, но все пакъ турцитѣ сѫ по-малочислени нежели християнитѣ. А въ селата е огроменъ българо-християнскиятъ елементъ; чисто мухамедански села има съвсѣмъ малко, осемь — ония само, които споменахме въ описанието на окрѫжностьта; а смѣсени нѣма никакъ. Слѣдователно повечето села сѫ чисто — български, християнски.[2])

Поминъкътъ на селското население е обикновениятъ на цѣлъ български народъ, що населява селата, т. е. земледѣлие и ското-

[1]) Въ числото на турцитѣ — мухамеданци влизатъ и малочисленитѣ цигани, сѫщо мухамеданци, но говорятъ албански езикъ, а не своя си цигански. По други градове, като Битоля, Прилѣпъ, Леринъ тѣ запазили си езика, но не и Охридскитѣ, които изключително се занимаватъ съ желѣзарство и просия, а тукъ-тамъ и съ други занятия, както и съ кражба.

[2]) Съ подробно изчисление на населението за всѣкое село отдѣлно не ми биде възможно да се снабдя, макаръ и много да се старахъ да го добия, по причини, които всѣкой лѣсно може да се догади.

вадство. Нужнитѣ дрѣхи си приготвя у дома, безъ да купи нито влакно, освѣнъ нѣкои маловажни украшения за женскитѣ дрѣхи. Животътъ му е твърдѣ скроменъ и ограниченъ.

Гражданитѣ, особено християнитѣ, живѣятъ сжщо твърдѣ пестовно по причина на голѣмата сиромашия, що владѣе въ мѣстото. Съ 5—6000 гроша годишно една срѣдна фамилия може да живѣе бейски. Турцитѣ поминуватъ съ приходитѣ отъ мюлковетѣ или отъ овощията, що иматъ въ кжщнитѣ си отъ пространни градини; или пъкъ съ правителствени служби, а съвсѣмъ малцина съ занаяти и земледѣлие. Едничка изключителни тѣхни занаяти, непозволявани на християнитѣ, сж: берберство (бръснарство) кафеджийство, налбанство, кожарство и бостанджийство. Това послѣдното у християнина неможе да вирѣе.

На християнитѣ граждани, които се броятъ отъ 5—6000 души, главенъ поминъкъ въ по-старо врѣме е билъ: а) кечеджиството, съ което въртѣли доста обширна търговия; и б) риболовството. По-сетнѣ, нѣщо прѣди 50—60 години, първиятъ отстжпилъ мѣстото си на кожухарството, а той съвсѣмъ речи изчезналъ. Сега едва ли дватрима се намиратъ, които се занимаватъ съ тая индустрия — кечеджиството. Отъ нѣколко врѣме обаче насамъ, особено слѣдъ послѣдната руско-турска война, и кожухарството пострада. Прѣди 40—45 години 15—20 керхани (кожухарски фабрики) работѣха непрѣкжснато речи прѣзъ цѣлата година, лѣтѣ и зимѣ, и у всѣкоя отъ нихъ намираха работа и цѣлогодишната си прѣхрана по 45—55 души мжже и момци, дори и много малки момчета, и по толко още жени и моми. Тѣзи послѣднитѣ работѣха — шиеха на парче вънъ отъ керханитѣ, по кжщитѣ си. Освѣнъ главнитѣ керхани имаше и много повече на число малки керхани съ по 5—10 работника. Притежателитѣ на голѣмитѣ фабрики, хора доста богатички, развиваха трѣскава и доста обширна търговия съ кожухарскитѣ си скжпоцѣнни произведения; купуваха сурови лисичи кожи и други подобни изъ Европа, особено на Липисканския панаиръ, а като ги изработѣха и направѣха на „щици“ и „тулуми“, продаваха ги главно въ Узунджовския панаиръ и по други панаири, дѣто ги носѣха съ цѣли кервани; а послѣ и въ Цариградъ и Мала-Азия. Покрай нихъ водѣха се малкитѣ търговци, притежатели на по-малкитѣ керхани. Тѣзи послѣднитѣ като съберѣха на дрѣбно кожи отъ мѣстенъ и албански дивечъ, една часть отъ нихъ продаваха необработени на разни мѣстни или външни търговци, а друга часть обработваха и я продаваха или на мѣстнитѣ главни фабриканти или заедно съ

нихъ отиваха да ги продаватъ въ Узунджово, отъ дѣто на връщанье донасяха друга стока: аби, гайтани, коприна, ибришимъ и др. Днесь обаче едва $^1/_{100}$ часть отъ тая търговия сжществува, и надали едно незначително число граждани поминаватъ се какво-годѣ, съ толкото важенъ по-прѣди поминъкъ, и то не за прѣзъ цѣлата година. И ето първата и главна причина за стремлението на гражданитѣ да търсятъ прѣхраната си по чуждина.

Не по-малко омаломощено е днесь и риболовството. Прѣди 50—60 години, както казватъ старитѣ, въ Охридското езеро имало много берикетъ, ловили се изобилни риби, въ едно фърляньe мрѣжата улавяли се по 500—1000—1500 оки риба;[1]) а сега веке този берекетъ се скусилъ (се прѣкратилъ). Старитѣ, особено по-проститѣ, като не могатъ да издиратъ истинскитѣ причини на това рибно днешно безплодие, отдаватъ го, както обикновено въ подобни случаи простолюдието прави, на божи гнѣвъ, сжщинската обаче причина е друга и другадѣ.

Ловеньето риба въ Охридското езеро не се дава на обществена експлоатация, както по нѣкои мѣста, сир. който би желалъ да лови, да даде на правителствения ковчегъ опрѣдѣленъ процентъ отъ ловитбата си, напр. $^1/_5$ или $^1/_8$, а се продава всичкото езеро за една или 2—3 години съ кесимъ едному, който би наддалъ повече, както що се продаватъ ашаритѣ на земнитѣ произведения, за 6—8 хиляди лири годишно; който го купи изцѣло, прѣпродава го послѣ

---

[1]) Тия риби, особено наричанитѣ летница и кресница, както е извѣстно всѣкому, който е вкусилъ отъ нихъ, надминуватъ по вкуса на мѣсото си всѣкой видъ риба, било морска, рѣчна или езерска. Познатитѣ и толкозъ хвалени рѣчни пъстърви въ България, макаръ и да сж отъ единъ и сжщи родъ, но сж много и несравнено по-долни отъ Охридскитѣ лѣтници и кресници.

Въ Охридското езеро живѣятъ много, около 19—20 вида риби, които за любопитство излагамъ по-долу единъ по единъ. Тѣ се дѣлятъ на два разреда, *питоми* и *диви* наричани. Първитѣ сж най-вкусни и нѣматъ едри луспи по тѣлото си; а вторитѣ сж подобни на обикновенитѣ по всждѣ рѣчни, езерски или и морски риби.

Въ първи разредъ влизатъ: 1) *лѣтница,* най-вкусна и най-претила риба; 2) *кресница,* още по-вкусна отъ първата; 3) *крапотникъ,* твърдѣ тлъста и вкусна, по-едъръ отъ първитѣ двѣ; искатъ да кажатъ. че той не е другъ видъ, а просто израсла и стара лѣтница; 4) *зимна,* съ умѣрена тлъстина и вкусъ; 5) *майска,* по-вкусна отъ послѣдната; 6) *коранъ,* подобенъ на майската, или мжжката лѣтница; 7) *льоча,* най-слаба отъ питомнитѣ риби, или по-добрѣ изврьшена — лехуса лѣтница; 8) *жгуля,* извѣстната зимorка; 9) *бѣльвица,* най-крехка и безврѣдна. Отъ тия деветъ вида, първитѣ приличатъ помежду си на гледъ и като да сж всички отъ единъ видъ, съ малки нѣкои отлики. Послѣднитѣ два вида сж съвсѣмъ различни, както помежду си, така и отъ първитѣ.

Въ втория редъ риби влизатъ:

1) *крапъ,* извѣстниятъ шаранъ; 2) *кленъ;* 3) *скобустъ;* 4) *мрѣна;* 5) *скобалъ;* 6) *грунецъ;* 7) *писа;* 8) *плашица;* 9) *шлюнецъ,* и 10) *моранецъ.* За свойствата и качествата имъ вижъ въ прибавения къмъ сборника ми рѣчникъ, ч. III кн. XI—XII.

Ловенитѣ риби се разнасятъ за продаванье въ Битоля, Прилѣпъ и другадѣ, а жгулитѣ обикновено въ Корча и най-вече въ Сърбия.

на части, та много пѫти цѣлиятъ му годишенъ наемъ надминува и 10 хиляди лири. Малкитѣ прѣкупци за да посрѣщнатъ огромнитѣ разноски и да платятъ условената мирия за купенитѣ части, принуждаватъ се да измислюватъ разни и най-тънки изкуства, да не оставатъ ни една риба въ езерото. Отъ нѣколко десетки години насамъ изнашли сѫ или по-добрѣ видѣли отъ другѫдѣ и въвѣли въ употрѣбение една твърдѣ голѣма мрѣжа, *„немечки влакъ"* наричана, отъ която нищо не може да избѣгне. Тая мрѣжа или влакъ обхваща много широко пространство, и се фърля въ езерото всрѣдъ дълбочината отъ ладии, както и се изважда на нихъ. Теглятъ го отъ крайбрѣжието 10—12 души съ силенъ напоръ. А най-истрѣбително срѣдство е, щото нито единъ день прѣзъ годината ни въ едно ѫгълче на езерското пространство не оставятъ рибитѣ на покой; дори и въ врѣме на плоденьето имъ, когато се *нършатъ* (несѫтъ икри), ловятъ ги безпощадно. Така, че ако съ врѣме не се вематъ строги мѣрки противъ тия изтрѣбители риболовци, не е чудно да чуемъ, (и таква минута не е далечъ), че въ Охридското езеро не останала чиста риба, и на потомството си послѣ да разказваме, както нѣкое бабешко прѣдание, че нѣкога си въ това езеро имало такви и онакви риби, каквито нийдѣ по свѣта не се намирали, а че по божи гнѣвъ поради грѣховетѣ ни изчезнали съвсѣмъ.

На едно грижливо Правителство не би било трудно да възпрѣ това зло, което заплашва съ погибелъ населението на двѣ цѣли окрѫжия, Охридското и Старовското, като забрани ловеньето поне за два мѣсеца въ година за всѣкой видъ риба особно, а отъ друга страна опрѣдѣли окавината и слѣпотата на мрѣжитѣ, прѣди всичко пъкъ да измѣни начинътъ за експлоатацията на езерото.[1])

При всички напрежения на рибаритѣ да спечелятъ отъ ловитбата, пакъ тие, като прѣкупци, не могатъ да извадятъ нито мирията да си платятъ, а отъ това и се отчайватъ, та сега сѫ станали надничари риболовци на турци прѣкупци. До прѣди нѣкое врѣме този поминъкъ бѣше въ рѫцѣтѣ изключително само на християнитѣ, а отъ нѣколко години прѣминалъ совсѣмъ у турцитѣ, които работятъ чрѣзъ слуги съ мѣсечна, годишна или дневна плата. Тия слуги сѫ прѣжнитѣ сѫщи рибари християни или нихни синове и внуци.

Докогато риболовството цъвтѣше, половината комай градъ и толко още отъ окрѫжието поминуваше съ него, а другата половина,

[1]) Съ душевно утѣшение напослѣдно чухме, че турското Правителство отъ 1883 год. на сетнѣ взело нѣкои противъ изтребленето на рибитѣ мѣрки. За жалость, въ Турско, както всичкитѣ закони и разпореждания, така и тия мѣрки били само за три дни и сетнѣ си търгвало пакъ по старому.

както се рече погорѣ, живѣеше съ кожухарство. Понеже мѫжетѣ се занимаваха съ риболовство, женскиятъ полъ изкарваше доходъ съ приготвянье оръдия за ловеньето. Въ всѣка кѫща, дѣто имаше жена до срѣдна възрасть или мома, човѣкъ ще видѣше разни видове мрѣжи и орѫдията, съ които ги плетѣхѫ: *бърдце, вилица, плетало* и др.[1] А съ паданьето на риболовството падна и поминувката на цѣлата половина на населението, както другата половина падна съ упадъка на кожухарството.

Слѣдъ поменатитѣ два поминъка дохожда обикновениятъ на Българитѣ поминъкъ земледѣлие, лозарство и градинарство. Въ Охридъ всѣкой малу-много състоятеленъ гражданинъ е притежатель на единъ поне кѫсъ нива; а безъ лозе рѣдко би се намѣрилъ човѣкъ въ тоя градъ, освѣнъ ако би билъ отъ найдолната класа. По селата лозя речи нѣма, освѣнъ въ ближнитѣ до града. Селянитѣ се снабдяватъ съ нуждннтѣ пития вино и ракия или съ грозде отъ градскитѣ лозя и вина. Грозде и произведения отъ него се продаватъ и въ Рѣсенъ; но наймного отъ Охридското грозде, вино и ракия се продава въ Струга, понеже мѣстнитѣ лозя въ тоя градъ сѫ малко и гроздето имъ съвсѣмъ слабо. Лозята и нивитѣ въ Охридъ работятъ ги гражданитѣ или сами, или съ работници надничари. Градинарството е прѣимуществено поминъкъ на Месокастрани. Зеленчуци отъ Охридъ се изнасятъ въ Струга, Корча и Дебъръ.

Изобщо Охридъ днесъ страда отъ сиромашия и скудость на поминъкъ, тъй че, едвали нѣкои малочислени семейства живѣятъ не стѣснено. Повечето мѫже и момчета поради тая причина, а сега и поради други избѣгали сѫ отъ тамъ и непрѣстайно бѣгатъ по чужбина, та днесь въ тоя градъ ще видишъ повече старци и дѣца, некадърни за нищо и жени, нежели здрави и кадърни за работа мѫже.

Чаршийската търговия въ Охридъ е съвсѣмъ слаба, защото слаби сѫ селата му, като изложени на непрѣстайни обири отъ страна на съсѣднитѣ дебърски злодѣйци и на разни други всѣкидневни злоупотрѣбления. При това като се намира на отстранено отъ главния

[1]) За любопитство, излагамъ тукъ имената на разнитѣ видове мрѣжи и други риболовни орѫдия, които се употрѣбятъ по Охридското езеро.

Влакъ, пространна мрѣжа — *грибъ*, състоещъ отъ нѣколко различни по окавина и слѣпота части, както: *слѣпо, тепе, кацулъ, стока, парче* и др. всички плетени отъ конопна прежда.

Влачка, помалка отъ влакъ.

Мрѣжа, отъ ленена прежда.

Мрѣйца — мрѣжица, отъ тънка копринена прежда.

Кепче, *Сачма*, отъ конопна прежда;

Ключъ

Освѣнъ тѣзи има и други още орѫдия: *далянн, ѫдици* — вѫдици, *остu* и др.

пѫть мѣсто, градътъ не се радва на никое търговско движение, та да го газятъ пѫтници поне или търговци. Въ това отношение Струга е почеститъ.

Плодородието въ Охридското окрѫжие е умѣрено. То доста прѣхранва мѣстното население, не може обаче да даде и излишъкъ за продаванье по вънъ, както други мѣста; отъ това и житна търговия въ Охридъ не може да сѫществува. Когато въ околнитѣ до него мѣста се случи нѣкоя година скудость поне отъ жито, та тамошното население се принуждава да си набави отъ Охридското, щомъ се изнесътъ нѣколко стотини товари жито изъ послѣднето, веднага се усѣща скудость — цѣната на храната високо се възкача, става скѫпия. Само царевицата може да излиза навънъ безъ осѣтно промѣнение на житнитѣ цѣни. Въ Охридското окрѫжие, а особито въ града царевицата се сѣе и обработва въ доста широкъ размѣръ, а се разнася или подобрѣ се вдига въ Дебъръ и въ остала Албания, дѣто този видъ храна е на прѣдпочтение отъ всичкитѣ други видове.

Земно пространство за сѣитба въ Охридското окрѫжие има съразмѣрно твърдѣ малко; отъ това и почвата му е съвсѣмъ излокана и слаба.

V.

Основание и състояние на Охридъ до прѣвзиманьето му отъ турцитѣ.

Кога Охридъ билъ основанъ и отъ кого именно, или какво е било първобитното му име, никой положително не знае, тъй като до сега несѫществува никое вѣрно свидѣтелство. По всѣкоя обаче вѣроятность, основанието му е отъ найдревнитѣ. Нѣкои казватъ, а и прѣдание сѫществува у мѣстното население, че основатель му билъ Императоръ Юстиниянъ Велики, който му далъ и името, а за доказателство на това се притуря че, когато споменатиятъ Императоръ възлизалъ (качвалъ се) по угорнината на градскитѣ могили, като се уморилъ, извикалъ: „Охъ ридъ!", което послѣ станало „Охридъ". (Вж. и у Миладинови „Бъл. нар. пѣсни, прѣданията.) Но че това мнѣние и прѣдание нѣма никаква основа, доказва се отъ това, че Императоръ Юстиниянъ споредъ историцитѣ и прѣданията украсилъ и почестилъ поранниятъ вече отъ него Охридъ съ църковна независимость и тога му турилъ ново име „Първа Юстиниана".[1])

---

[1]) Нашиятъ сънотечественикъ, Маргаритъ Г. Димза грьцки писатель и атински професоръ, въ съчинението си за „Охридската независима Архиепископия", издадено прѣзъ 1857 год. на грьцки и съ грьцка цѣль, довежда едно твърдѣ смѣшно производство

Не знаемъ положително нито едното нито другото, ще се ограничимъ само въ това, че който и да е билъ първиятъ му основатель, прѣзъ което врѣме и да е основанъ той първоначално и каквото и да било първобитното му име, днешнето му име дадено му е вѣроятно отъ Славѣнитѣ прѣди дохожданьето на Волжкитѣ Българи.

Охридъ, както и поголѣмата часть мѣста на Балканския полуостровъ, често е промѣнялъ господаритѣ отъ найнезапаметни вѣкове, та дори до завладѣнието му отъ Турцитѣ. Той е билъ Македонски градъ, послѣ римски, византийски, славѣнски; подиръ това пакъ византийски, а наймного врѣме български, първо подъ властьта на непосрѣдственитѣ Аспаруховй наслѣдници, особито на Батая; сетнѣ, подъ Бориса и Симеона, когато светителствувалъ тамъ Св. Климентъ; подъ Самуиловата династия, на която е билъ столица; подъ Асѣневци, вториятъ отъ които, както казватъ, билъ тамъ вѣнчанъ. На послѣдно падналъ подъ сръбския краль силни Стефанъ Душанъ; но слѣдъ малко сталалъ независимо българско княжество подъ Милоша Охридиянина, а найпослѣ за малко врѣме, билъ зачисленъ въ владѣнията на Скендеръ-бега, за когото повече ще поговоримъ подолу, дѣто найпослѣ завладѣли го турцитѣ и го държатъ и до днешенъ день.

VI.

Прѣвзиманье на Охридъ отъ турцитѣ.

Отъ чии ржцѣ турцитѣ прѣвзели града, който описваме, кога и какъ дошли тамъ и какъ го прѣвзели, не се знае положително. Една стара песень за прѣвзиманьето му отъ Османцитѣ бѣ запазена въ устата на единъ 85-годишенъ просякъ, Наумъ. Но колко се наскърбихъ, когато, като го потърсихъ да ми я изпѣе, се научихъ че той прѣди шесть мѣсеца билъ умрѣлъ. Отъ другждѣ нѣкое вѣрно свидѣтелство нѣмаме. Единъ старъ ржкописъ на турски езикъ се намира и днесъ у едни турци Охридяни, у Салй-бега или повѣроятно у Садйкъ-ага Апчевъ; но пазятъ го като светина и по никой начинъ го не изваждатъ отъ кжщата си, нито го пропускатъ отъ ржцѣтѣ си, та да може човѣкъ да извлѣче нѣщо отъ съдържанието му.[1]) Прѣдания обаче разни, и едно отъ друго посъмнителни, за-

(етимология) на името *Охридъ*, споредъ него *Ахридъ*. Името *Ахридъ* било произлизало отъ грьцката рѣчь *ἀχλάδια*, което значело круши или горници — диви круши, каквито, казва, имало много въ околностьта на града.

[1]) А другъ единъ ржкописъ, на български, казвалъ ми г. Д. Македонски, нѣщо прѣди 30 години намиралъ се у пок. свещ. Иванъ Сакелария отъ Струга; състоялъ отъ около 150 страници, а запазенъ само половината, въ който били описани турскитѣ завоевания не само на Охридъ, ами и на цѣлъ Балкански полуостровъ. Дали тоя ржкописъ е запазенъ и до днесъ, не ми е извѣстно.

пазили се у мѣстното население нѣколко. Подостовѣрни отъ нихъ могатъ да бѫдатъ слѣдующитѣ двѣ.

За да прѣвзематъ града турцитѣ се били седемъ цѣли години прѣдъ самия градъ, вънъ отъ крѣпостьта му.[1]) Найпослѣ успѣли да се доближѫтъ до него и съ пристѫпъ прѣвзели „Горната порта", дѣто станало първото найкърваво сбиванье, въ което нападателитѣ надвили, а Християнитѣ били втикнати вѫтрѣ въ града. Послѣдвало второ подобно въ срѣдъ града, на правата и широка улица „Папарница", наричана, която отъ горня порта надолу води и стига до църквата Св. София и досѣга до езерото при Сараище и фардакъ съ два клона. И изъ това второ сражение турцитѣ излѣзли побѣдители. Послѣдно отчаяно и рѣшително сражение станало въ двора на самия храмъ св. Софийски и около него, дѣто християнитѣ били съвършено поразени и немилостивото кланье надъ нихъ послѣдвало по тогавашния обичай на завоевателитѣ. Църквата св. София на часа била прогласена за джамия, отъ която нашественицитѣ за пръвь пѫть[2]) отправили благодарителна молитва Аллаху си и пророку Мохамеду за побѣдата.

б) Други казватъ, че градътъ билъ прѣвзетъ съ прѣдателство: Слѣдъ седмогодишнитѣ бойове[3]) една отъ седемтѣ народности или партии, които живѣели ужъ въ града и редомъ пазили го на стража, като ѝ се сдодѣяло обсадното положение, рѣшила се да го прѣдаде, та се била споразумѣла съ обсадителитѣ да извърши прѣстѫпното си дѣло въ врѣме на своето дежурство. И така единъ день, обсадителитѣ отъ вънъ съгледали у нихъ прѣдварително условения знакъ за прѣдаванье, запрѣгната едната пола отъ дългата имъ дрѣха, доломата. Тоя часъ тѣ нападнали на града и съ пристѫпъ прѣвзели Горна-порта, отъ която самоволно стражаритѣ били отстѫпили. — Другитѣ партии, разумѣва се, опрѣли се яко, та отъ това и послѣдвали горѣказанитѣ сражения. Отъ това и по тая ужъ причина прѣ-

[1]) Като казваме града, разумѣвамэ оградената му съ стѣна часть, т. е. Варошътъ съ крѣпостьта.

[2]) Споредъ други, което е и повѣрно, турцитѣ, като влѣзли въ града, не въ св. Софийската църква, отправили първа молитва Мохамеду, а още на първото си влизанье вѫтрѣ низъ горна порта, на лѣво отъ нея, на една малка възвишеность, дѣто и днесъ сѫществува една малка сградичка, нѣщо като мухамедански параклизъ — мечитъ. Въ тоя мечитъ и до скоро врѣме турци дохаждахѫ на поклонение. Тая сградичка и днесъ има 4.000 гр. годишенъ приходъ за поддържка, отъ който се ползува единъ ходжа или имаминъ подъ извѣтъ, че я прави мереметъ и др.

[3]) Старитѣ приказваха ни че, додѣто турската Войска, установена на лагеръ на полето, два часа почти на изтокъ отъ града, прѣбивавяла тамъ, посадила си била и лозя на мѣсто, днесъ наричано „Гаврилъ," на което и сега има лозя. Отъ посаденитѣ си лозя войницитѣ дочакали, прѣди още да прѣвзематъ града, да събиратъ и ядѫтъ грозде. Но това послѣдне обстоятелство други го отдаватъ на покъсно, Али-пашаво врѣме.

дателката партия наречена била „Концаревска“ — къмъ царя. А и днесъ въ Охридъ има прѣзиме: „Коцаревци“.

Както и да било, но както едното, така и другото прѣдание не можемъ съ достовѣрность да опрѣдѣлимъ, на кое именно прѣвзиманье града отъ турцитѣ се отнасятъ тѣ, понеже извѣстно е, че този сѫщи градъ нѣколко пѫти сѫ го прѣвзимали турцитѣ и нѣколко пѫти пакъ Скендеръ-бей имъ го отнималъ, а слѣдъ смъртьта на послѣдния османцитѣ за посѣденъ пѫть прѣвзели го отъ Венециянската република, която била опекунка на малолѣтния Скендеръбеговъ синъ. [1])

Прѣдание у насъ се е запазило и до днесъ, че Албания, въ която влизалъ тога и Охридъ до Дявато, между Битоля и Рѣсенъ, 8—9 часа на изтокъ отъ Охридъ, а два часа на изтокъ отъ Рѣсенъ, била подъ властьта на Венетикъ — Венеция. Отъ тукъ лесно се разумѣва, че послѣденъ пѫть турцитѣ прѣвзели прѣдметния градъ отъ опекунцитѣ Венецияни. И ние сме наклонни да вѣрваме че горѣизложенитѣ прѣдания за прѣвзиманьето му се отнасятъ именно къмъ това послѣдно. Прѣданието ни казва, че при прѣвзиманьето му имало жители отъ седемъ народности, разбира се, освѣнъ туземцитѣ, още и Албанци и Венецияни, правителствени чиновници и други чужди спекуланти. Когато турцитѣ го завладѣли, всички попърви и побогатички граждани, като заровили въ земята и въ скривалищата си все, що имали поскѫпичко, прѣселили се въ Венеция съ надежда, че не слѣдъ дълго врѣме пакъ ще се върнатъ, мислещи си, че отечеството имъ нѣма да остане за дълго врѣме въ турски рѫцѣ, а ще си го усвоятъ пакъ. Единъ нашъ съотечественникъ. 80-годишенъ старецъ, покойниятъ Ан. Герасимовъ, който прѣди 40—50 години отишълъ билъ въ Венеция като търговецъ, казваше, че и тога още въ тоя градъ сѫществувала една махала съ название „Охридска.“ А пъкъ, споредъ поточни свѣдѣния на Д-ра К. Робевъ, послѣдниятъ Охридски управитель се именувалъ „Урокъ“.

---

[1]) Съ историята на Скендеръ-бега наймного сѫ се занимавали италиянцитѣ. Отъ историцитѣ, които писали за него и неговитѣ подвизи, едни го искатъ за албанецъ, други за гръкъ, трети за славѣнинъ. Споредъ свѣдѣния отъ Д-ра Конст. Робевъ, черпани отъ разни истории, баща му се наричалъ *Иванъ* (по славянски; ако бѣше гръкъ, трѣбваше да е Иоаннисъ, ако албанецъ, Живанъ). Споредъ понова една история на грьцки. неговото потекло било отъ Воденско или Мегленско но билъ гръкъ. Ще приведѫ обаче едно обстоятелство, станало въ Атина по въпроса за потеклото на Скендеръ-бега прѣзъ 1850—1851 год.; разказвалъ ми го е уважаемиятъ ми вуйко, г. Ян. Г. Стрезовъ въ писмо отъ 11 Юлия 1895 год. „За народностьта му може би знаете, че въ Атина прѣди нѣколко врѣме бѣха станали доста противорѣчия (вм. прѣпирни) между Григ. Папаригопулусъ (прочутъ историкъ) и нашия Марчарита Димица (Димзовъ), отъ които първиятъ казвалъ, че Скендеръ-бей билъ славѣнинъ, а нашиятъ Маргаритъ, че билъ елинъ.

който ималъ и доста роднини както въ града, така и въ „Опаръ“, та кога влѣзли турцитѣ въ Охридъ, роднинитѣ на Урока избѣгали прѣко езеро съ чунове и сетнѣ отъ тамъ съ роднинитѣ си отъ Опаръ всичѣ въ Италия.

А че Скендеръ-бей отнелъ Охридъ отъ турцитѣ, свидѣтелствува и запазената до днесъ за него пѣсень:

„Попленилъ ми Скендеръ-бей
Йовче-поле битолско — и пр.[1])

Отъ тога насетнѣ нищо вече не се споменува въ прѣдания или поне ние не знаемъ за Охридъ дори до 18 вѣкъ, къмъ края на който пакъ се вижда, че игралъ рола на пограниченъ между два съсѣдни неприятеля градъ и прѣтърпѣвалъ и всичкитѣ горчивини на взаимнитѣ имъ вражди.

VII.

Охридъ подъ властьта на двѣтѣ Албании. Васалство и Джеляддинъ-бегъ.

Прѣзъ течението или къмъ края на 18. вѣкъ, както е извѣстно, въ Албания били се появили така наричанитѣ деребеевци, сир. владѣтели албаномухамеданци, които поискали да владѣятъ отечеството си независимо отъ централното турско правителство и се постарали да уздравжтъ властьта си, която отъ послѣ била имъ унищожена. Такива сж били: Шкодранскиятъ Мустафа-паша и Янинскиятъ Али-паша Тепеленли. Тѣ раздѣлили помежду си Албания на двѣ независими княжества, сѣверна Албания или Гегария съ главенъ градъ Шкодра, и южна или Тоскария съ главенъ градъ Янина. Охридъ, като пограниченъ между двѣтѣ Албании[2]) падалъ

---

[1]) Вж. сборника ми, ч. I, кн. III, пѣс. № 349.

Йовче-поле е било село или околийка отъ села на изтокъ отъ Битолия, 12—13 часа отстояще отъ Охридъ, а 6—7 часа, отъ поменатото Дявато, югоизточната граница на Скендербеговата държавица. Днесъ тамъ село не сжществува, а полето на изтокъ отъ Битоля, се нарича Йовче-бунаръ или Йовче-поле.

Охридъ, като пограниченъ между Македония и Албания, въ разни врѣмена ту принадлежалъ на едната, ту на другата. Въ Скендеръ-бегово врѣме той правилъ часть отъ неговата държавица. Ако се гледа по мѣстоположението, той физически пада се повече па Албания; защото западниятъ улей на Балканския полуостровъ, наведенъ къмъ Адриатическо море, започва отъ Дявато. 8 часа на югоизтокъ отъ Охридъ. Ако ли смѣтаме етнографически, той трѣбва да е неотемленъ отъ Македония, защото до 7 часа задъ него къмъ западъ, и 3—4 часа задъ Струга до върха на западнитѣ окржжаващи го Белички планини задъ езерото, прѣобладава въ несравненъ размѣръ християнско-българското население, както и въ цѣла Македония; а отъ тамъ. на западъ, до Адриатическо море, населението е изключително речи отъ албанска народность и повечето отъ мухамеданска вѣра.

[2]) Ако отъ Охридъ тръгнемъ една права линия до Адриатическо море, ще раздѣлимъ Албания точно на двѣтѣ й части, Гегария на сѣверъ, а Тоскария на югъ. И самитѣ

подъ властьта кога на едната, кога на другата; но разумѣва се прѣминаваньето не ставало безъ войни и ужасни кръвопролития.

Старитѣ наши приказваха, че единъ пжть, като билъ градътъ подъ властьта на Али-паша, а се отметналъ къмъ шкодранския Мустафа-паша, който билъ сродникъ (зеть за сестра) на Охридскитѣ владѣещи бегове и паши, Али-паша рѣшилъ да го прѣвземе обратно и тръгналъ съ войската си. Когато излѣзълъ отъ Битоля, която била подъ негово вѣдомство, заклѣлъ се билъ, че като прѣвземе Охридъ, не ще остави въ него жива душа. Но когато приближилъ 2—3 часа до града, на планината „Петрино,“ близо до манастира св. Илия[1] казватъ ослѣпѣлъ. Това нещастие дало му поводъ да помисли и разбере, че рѣшението му и клѣтвата били несправедливи и неугодни Богу, та побързалъ съ молитви и разкаяния да ги отвърне, и така прогледналъ пакъ. И наистина, като завладѣлъ града, уловилъ и погубилъ само 90 души първенци, най-виновнитѣ (не се знае, дали турци или християни, или пъкъ смѣсено). Погубилъ ги прѣдъ градската стѣна, вънъ отъ Горна-порта, а осталото население пощадилъ. Това било около 1794 година. Отъ тогава вече Охридъ останалъ подъ негова власть дори до скончанието му.[2])

Слѣдъ като прѣвзелъ града, Али-паша турилъ за свой подвѣдомственъ управитель четвъртия отъ петьтѣ братя, Охридски паши и бегове, на име Джелядинъ-бей, за когото по-долу ще се каже повече. Него, за да добие привързаностьта му, та да си обезпечи властьта надъ града, привързалъ го съ най-тѣсна родствена връзка — далъ му жена братовата си дъщеря (братъ му билъ Вели-паша), като прѣдварително убилъ мжжа й. Тя, както ще видимъ по-долу.

нѣколко албански села, дори, намиращи се въ самата Охридска окржжность, сжщо се дѣлятъ по всички чърти на албанското население. Жителитѣ на ония села, които се намиратъ на сѣверозападъ отъ Охридъ както Велеща, Поунъ, Татеши, Делогощи и др. по дрѣхи, по нърави, по езикъ, сж чисто и просто геги; а на югозападнитѣ, както Старово, Поградецъ и др., сж тоски. А на това причина е, че първитѣ сж прѣселенци бѣжанци отъ гегарски мѣста, особито отъ Дебъръ, а вторитѣ сжщи отъ тоскарски.

[1]) На западното Петринско ребро, което гледа къмъ Охридъ, надъ главното село Велгощи, имало е въ старо врѣме, манастиръ св. пророкъ Илия, отъ който сега е останала само малка една църквица, речи срината. Тамъ доскоро всѣкоя година на 20. юлия кожухарскиятъ и самарджийскиятъ еснафи, които иматъ за патронъ сжщия пророкъ, отиваха да празнуватъ и правѣха голѣми веселби. Подолу отъ него на лѣво има другъ манастиръ св. Петка дѣто цѣлиятъ градъ на 26 юлия отиваше на пиръ (джумбушъ),

[2]) Всрѣдъ Охридската чаршия има джамия, която поправена отъ Али-паша, посвѣтена е на негово име. Тя въ християнско врѣме била църква, св. великомжченика Георгия, принадлежаща на мосокатранската махала св. Георгия. Турцитѣ и днесъ понѣкога наричатъ махалата „Едрелесъ махале,“ и джамията „Едралесъ-джамиси,“ но прѣодолѣва названието: „Али-Паша джамиси.“ Прѣзъ юния 1882. год. изгорѣ както тая махала, така и джамията заедно съ една часть отъ чаршията.

играела въ управлението важна и благотворна за християнското население роля.

Споменатитѣ паши и бегове, братя Джелядинъ-бегови, били отъ най-свирѣпитѣ тирани за християнството въ Охридъ. Казвали сѫ ни старитѣ, че на тѣхно врѣме единъ новъ зобилникъ дори ако би видѣли на нѣкой дюкянъ окаченъ за продаванье и имъ се поревнѣлъ, отнимали го свободно безъ никакъвъ зазоръ, а камо ли друго по-важно нѣщо. Охридъ въ това врѣме прѣдставялъ опустошено едно мѣстище, населено отъ малочислено бѣдно християнско население освѣнъ турското.

Али-паша, като хитъръ управитель, желаелъ види се да установи въ държавата си мирно живѣнье между населението, та се стараелъ да даде на християнитѣ съотвѣтна съ тогавашното врѣме свобода и миръ, дори — както казва Метернахъ въ писмата си — пратилъ нарочитъ човѣкъ при тоя послѣдния, да му иска способно лице, което да му приготви конституция и конституционни закони. По негова заповѣдь Джелядинъ-бегъ изтрѣбилъ всичкитѣ си братя, злоупотрѣбители и сѣмействата имъ, освѣнъ едного, най-голѣмия, който успѣлъ да избѣга въ Дебъръ, дѣто въ това врѣме не достигала види се властьта му. Слѣдъ очистяньето на злоупотрѣбителитѣ свои братя, на които изгорилъ и сараитѣ, Джелядинъ-бегъ въвелъ въ държавицата си мирно и тихо управление. Отъ тога и до тензимата, именно до 1832 год., до когато траяло управлението на поменатия бегъ, християнитѣ въ Охритско се наслаждавали на една относителна и съразмѣрна съ врѣмето свобода и миренъ животъ. Тога животътъ, имотътъ и честьта имъ били съвършено обезпечени и вънь отъ всѣкоя опасность. Убийство, кражба или каквото да е насилие въ града или въ селата никакъ не били познати ни чуени, или съвсѣмъ рѣдко случвало се подобно нѣщо,[1] но въ такъвъ случай бивало строго наказвано. Бѣсилката била еднакво наказание, на отъ която и да било вѣра прѣстѫпникъ. Хайти, делибашии, кърджалии, яничари и други злоупотрѣбители, които въ тия врѣмена върлуваха и опустошаваха християнското население по цѣлата турска държава, нѣмали достѫпъ въ Джелядинъ-беговата държавица; дори когато изъ Цариградъ би дошълъ нѣкой царски пратеникъ, делибашия напр., бостанджибашия или другъ подобенъ, отпращанъ билъ отъ погра-

[1]) Разбойницитѣ, които споредъ Кузманъ-Капидановата пѣсень, нахлували въ околностьта Дебърца и правѣли пакости на раята му, били нарочито изпращани отъ Дебъръ отъ беговитѣ неприятели, за да му отмъстяватъ. Но и нихъ Кузманъ-Капиданъ изтрѣби и умиротвори казата.

ничнитѣ стражари назадъ отъ границата; освѣнъ съ особено позволение отъ бега могло нѣкому да се допусне влизаньето вжтрѣ. Едничкото тиранство, отъ което охридскитѣ християни имали да се оплакватъ, било ангарията и гледаньето конаци или слугуванье на войската или бегова тебабия, която била поселена изъ града въ особени по всѣкоя махала кжщи, конаци наричани. Съ една рѣчь християнското население въ охридско прѣдставяло едно множество чифчийски момци въ чифлика на единъ добъръ и справедливъ чифликъ-сейбия, господарь, който желаелъ мирно живѣенье на слугитѣ си и не позволявалъ никакво злоупотрѣбение.[1]) Тога населението, както въ града, така и по околията му, взело да се намножава бързо и търговията да се развива.

Въ замѣна на това покровително така да кажемъ управление Джеладинъ-беговитѣ подданици плащали му, вмѣсто всѣкакъвъ данъкъ по единъ день въ годината „кале-меремети", т. е. всѣкой гражданинъ билъ дълженъ да работи единъ день прѣзъ годината или самъ лично, или чрѣзъ свой замѣстникъ въ поправяньето на градското кале. Освѣнъ това плащали по 100 пари за всѣки възрастенъ мжжки нуфузъ *„харачъ"*. А нѣкои давали и по 32 пари *„спендже"*.[2])

Отъ честитѣ прѣди това врѣме бойове, както се каза и погорѣ, градътъ или по-добрѣ населението му било разрѣдено, та бегътъ за да го попълни, прибралъ въ града бѣжанцитѣ отъ Воскополе и Опаръ,[3]) а повече отъ послѣдния градъ родомъ власи, и

[1]) За добрината на бега, разказватъ единъ дори невѣроятенъ епизодъ. Въ единъ отъ голѣмитѣ празници прѣзъ годината, селянитѣ отъ едно село, което било и собственъ чифликъ Джеладинъ-беговъ, като си пийнали и се веселили, почнали сетнѣ въ разговоритѣ си да си разподѣлятъ беговия чифликъ, като си казвали, че еди кои си загони ще взема азъ, еди кои си ти и т. н. т. Въ това врѣме случило се да присжтствува тамъ единъ отъ беговитѣ тѣлохранители — албанци. Щомъ чулъ, той отърчалъ въ града и обадилъ, или по-добрѣ наклеветилъ селянитѣ на бега. Този немедлено повикалъ ги и попиталъ истина ли тѣ разподѣляли чифлика му още прѣзъ живота му? Селянитѣ уплашени, загубили пусулата и незнаяли какво да отговорятъ. Но подиръ минутно мълчанье, ославяни на правдолюбието му, съвзели се и му отговорили: „истина, бегу; но ако имахме още едно буре вино, щѣхме да си разподѣлимъ и сараитѣ ти." Бегътъ задоволенъ отъ отговора имъ, вмѣсто да ги накаже, както би направилъ всѣки другъ турчинъ, изсмѣлъ се и имъ подарилъ едно буре вино.

[2]) „Спендже" билъ единъ данъкъ, който плащали ония граждани християни, що не сж били първобитни туземни градски жители, а поврѣменни заселенци отъ вънъ отъ селата. Първобитнитѣ Охридчани 12 сѣмейства, или споредъ други, 70 на брой, били свободни отъ тоя данъкъ. Потомци на тия първобитни охридски жители сжществуватъ и днесъ, каквито сж напр. фамилиитѣ: Робевци, Пърличевци, папа Паповци, Гулицовци и други.

[3]) „Воскополе" и „Опаръ", както и другъ тога разселенъ градъ „Николица", били влашки градове на юго-западъ отъ Охридското езеро, близо до Корча въ юго-западна Македония или южна Албания, до окржжието „Колоня", току речи опустошени отъ тогашнитѣ злоупотрѣбения и безредици (вижъ в. „Марица" 1882 год. брой 353 и др.). Сжщо и албанскиятъ градъ „Бокукъ." Бѣжанцитѣ отъ тия градове заселени били не

далъ имъ отъ притежанията на изтрѣбенитѣ свои братя, отъ чифлицитѣ имъ близо до самия градъ мѣсто даромъ, за да си направятъ кѫщи, съ условие само да плащатъ годишно по нѣщо като наемъ на мѣстото.

И така на Джелядинъ-бегово врѣме, сир. въ началото на тоя вѣкъ или най-рано въ края на миналия, се съставила и заселила по-голѣмата часть отъ двѣтѣ влашки махали въ Охридъ, особито въ долната махала изцѣло, „горно“ и „долно влашки села“ наричани. Долнитѣ махалци и до днесъ още плащатъ по $14\frac{1}{4}$ гроша годишно за кѫщитѣ си на споменатитѣ косвени или прѣми потомци, притежатели на мѣстата имъ — на двѣ ханъми, и по името на първитѣ притежатели нарѣчени сѫ по турски казанитѣ двѣ махали „Ракитъ-бей махале“ и „Кара бей махале.“ На послѣдно врѣме обаче влашкото население и въ обѣтѣ тия махали се е разрѣдчило до толко, че долната е изпразднена комай отъ власи, а малко по-малко попълнявана съ българи варошани. Власитѣ бѣха повечето зидари та като отиваха по работа въ Румѫния тамо и оставаха; и ето защо махалата се изпразднѝ отъ нихъ. Горната махала още се крепи; но и тя постепено, макаръ и по-бавно се разрѣдява отъ власи, и се пълни съ българи, приходещи отъ селата; така че не за дълго врѣме ще имаме въ Охридъ влашки наричани махали съ българско население. Власитѣ жители отъ тия махали борили сѫ се заедно съ българитѣ по църковния въпросъ противъ гръцкото духовенство и до скоро врѣме признаваха българската екзархия и българския митрополитъ, — явление едничко въ македонскитѣ лѣтописи. Обаче отъ нѣколко години насамъ тѣ признаха патриаршията и гръцкиятъ владика. А на това никой другъ не е кривъ, а самъ днешниятъ български владика св. Охридски Григорий! Отъ друга страна, слѣдъ освобождението на България и българското население въ града, особито варошкото не малко се разрѣди и постоянно се разрѣдява, а празнотата се по-пълня отъ албанци християни, които притѣснявани въ родното си мѣсто, Старовско бѣгатъ и се заселяватъ въ Охридъ. Въ панагонъ още, и отъ Дебъръ мухамеданци албанци бегове заселяватъ се сѫщо въ Охридъ; слѣдователно, отъ двѣ страни албанското население нараства въ Охридъ, когато българското се намалява; така че може би ще дойде день,

само въ Охридъ, а повече въ Битоля, Магарево, Крушово и други мѣста, свободни до тога отъ влашки елементъ, на които съ влиянието и богатството си успѣли да имъ дадѫтъ влашки изгледъ. Отъ Воскополе сега е останало едно влашко село съ 80 кѫщи, а Опаръ е вече албанско село. Тамъ има нѣколко села, наричани „Българи“, макаръ жителитѣ имъ и да сѫ вече поарнаутени.

когато отъ тоя градъ да не остане български изгледъ. Зато албанцитѣ мохамеданци и днесъ дори искатъ го за албански градъ, макаръ до прѣди малко и душа албанска да не е имало въ него.

Джелядинъ-беговото управление не допущало на турцитѣ да тъпчатъ и мъчатъ раята му, християнитѣ; въ войската се употрѣбявали и християни, каквито били напр. Нико топчията и Кузманъ капиданъ съ своитѣ християнски сеймени (за Кузмана повече вижъ въ пѣсеньта № 377 отъ сборника ми.)[1])

До когато билъ живъ Али-паша, Джелядинъ-бегъ владѣелъ и управлявалъ Охридъ като неговъ васалъ; ималъ си своя войска, състоеща отъ южни и сѣверни албанци — колунци и дебряни; водилъ войни съ околнитѣ ближни бегове, когато не би щѣли да му се покоряватъ. Единъ пъть той воювалъ въ Старово противъ нѣкой християнинъ възстаникъ, на име Шепърданъ, който въ бойветѣ си употрѣбявалъ топове отъ крушови пъньове. Джелядинъ-бегъ билъ съ войската си и въ Гърция заедно съ царската война противъ гръцкитѣ възстаници. Въ салтаната си той не стоялъ по-долу отъ тогашнитѣ везири, а може би въ нѣкой случаи и ги надминавалъ. Ималъ три свои собствени двореца на тритѣ ъгли на града: единъ на най-високия върхъ въ ичъ-кале „горни-сарай“ наричанъ, който му служилъ като правителственъ и управителенъ домъ; вториятъ долу надъ надезерския носъ срѣщу храма св. Софийски, „долни-сарай, дѣто живѣлъ фамилиярно; и третиятъ на върха отъ по-низката източна могила, който гледалъ надъ чаршията и се наричалъ „нови-сарай“. Въ него живѣла втората му жена или любовница, гъркина отъ Аграфа,[2]) плѣнена въ гръцкото възстание, която никакъ не била принуждавана да промѣни християнската си вѣра. Тя и до прѣди 2—3 години бѣше жива, *Ташула ханъма* именувана, и си умрѣ християнка, дори много благочестива и набожна.[3]) Когато излизалъ отъ сарая си, за да отиде нейдѣ, или отъ единя сарай въ другия, Джелядинъ-бегъ билъ съпровожданъ отъ силенъ конвой, състоящъ отъ 100—150 войника дебрани напрѣдъ и толко още други колунци — тоски по себе. Дрѣхи носилъ антерия дълга до подъ колена опасана съ тарабулусъ, и скъпоцѣненъ кожухъ, а на главата си чалма бѣла, като същъ ефендия.

[1]) Потомци Кузманови, внуци и прѣвнуци изобилуватъ и днесъ. Косвени негови потомци сѫ и моитѣ три чада. Слѣдъ неговата смърть въ бюлюкбашилъка го бѣ наслѣдилъ най-стариятъ му синъ Гьоре-капиданъ.

[2]) Аграфа е една околийка или нахия въ Ламийската околия въ Гърция, нѣщо отъ 14 села.

[3]) Джелядинъ-бегъ ималъ билъ по единъ палатъ и въ Струга и Рѣсенъ, всичкитѣ направени съ ангария и отъ каменята на братовенитѣ си изгорени и срутени сараи.

Слѣдъ паданьето Али-пашово Джелядинъ-бегъ пакъ не изгубилъ държавицата и властьта си надъ нея. Той прибързалъ да признае царското върховенство и немедлено проводилъ въ Цариградъ нарочитъ свой агентинъ, за да стои тамъ и прѣдъ Високата Порта да наддава за Охридъ повече отъ всѣкиго другиго, който би пожелалъ да му го прѣвземе[1]) отъ това Джелядинъ-бегъ нареченъ билъ въ Цариградъ „алтънъ-бей." Той така слѣдвалъ да владѣе и управлява Охридъ като царски васалъ до тензимата.

Около 1831—1832 год., когато тогашниятъ садразаминъ Хуршидъ-паша излѣзълъ бѣше по държавата, за да приспособява исканитѣ отъ тензимата реформи, като бѣ пристигналъ въ Битоля, пратилъ Джелядинъ-бегу извѣстие да се приготви: или да даде на царското правителство едно огромно количесвто пари 100 хил. гроша или да се бие срѣщу царската, редовна вече тога войска. Това, разумѣва се, било едно искушение за охридския князъ; Споменатата ханъма, Джелядинъ-бегова съпруга, хитра и разумна янинка, Алипашова братанка, завчасъ се досѣтила и познала примката, която садразаминатъ чрѣзъ дилемата си готвилъ Джеладинъбегу, та посъвѣтвала мѫжаси да приготви пари и безпрѣкословно да даде исканото количество, понеже знаяла, че той не билъ въ състояние да противустои на царската войска само съ своитѣ башибозуци — арнаути.[2]) Но хазнатарьтъ му Чолакъ-Люманъ-ага съвѣтвалъ го противното. Той го убѣждавалъ, че щели да могатъ да противустоѭтъ съ войската си и да се противѭтъ на садразамина. Бегътъ, инакъ уменъ, тога склонилъ на мнѣнието на първия си чиновникъ, та категорически отказалъ да даде на садразамина исканото количество; но скоро осѣтилъ погрѣшката си, за поправката на която било вече късно. Взелъ прочее да търси срѣдство за собственото си поне избавянье. Откакъ нощемъ прѣдварително изпратилъ въ Шкодра всичко, що ималъ поскѫпоцѣнно, заедно съ харема си, една нощь той офейкалъ, като на мѣстото си оставилъ хазнатара Чолакъ Люманъ-ага съ войската. А не се минали много дни, ето че и тоя послѣдни герой не виденъ бистъ отъ града. Въ Шкодра се намѣрили съ бега и отъ тамъ заедно избѣгали въ Египетъ.

Тамо Джелядинь-бегъ ималъ врѣме да поразмисли повече и по-зрѣло за гибелната си погрѣшка и да узнае тежината на па-

[1]) Извѣстно е, че въ тия врѣмена управителитѣ не се назначаваха отъ правителството, както сега, а всѣкой купуваше отъ правителството правото за управление съ наддаванье, и това купено право за управление наричало се „*Максатъ*".

[2]) Същето го съвѣтвалъ и владиката Калиникъ.

губнитѣ й слѣдствия; но поправката й като не била вече възможна, възможно му било да отмѫсти на глупавия си съвѣтникъ, който я причинилъ. Единъ день той пратилъ хазнатара си по море съ нѣкои моряци, ужъ съ нѣкаква порѫка. Моряцитѣ по уговоръ съ бега удавили хазнатара срѣдъ море. Не слѣдъ дълго врѣме и бегътъ отъ ядъ и скърбъ умрѣлъ въ Египетъ; но и до живота си той всѣкога жалилъ за отечеството си, отъ което билъ отчужденъ еднъжъ за винаги и съ сълзи на очи се окайвалъ.

Джелядинь-бегъ не е оставилъ никакъвъ потомецъ, нито другъ нѣкой отъ братята му, освѣнъ единъ, Шерифъ-бегъ, синъ на побѣгналия въ Дебъръ братъ. Шерифъ-бегъ посетнѣ, като управлява доста врѣме и на нѣколко пѫти въ Охридъ, като Муселиминъ зависящъ отъ централната власть, умрѣ въ сѫщия градъ, отровенъ[1]) отъ Охридскитѣ турци първенци поради строгостьта си, безъ да остави мѫжко чедо, а само една щерка, омѫжена за Битолския Халилъ-паша. Така сѫщо и отъ другитѣ му стриковци бѣха останали само по нѣкое женско чедо, та днесъ речи тая фамилия съвсѣмъ вече е изчезнала.

Най ближнитѣ и интимни съвѣтници Джелядинъ-бегови въ управата му били:

а) съпругата му, внука отъ брата на Али-паша;[2])

б) гръцкиятъ мѣстни владика Калиникъ; и

в) единъ изкусенъ и ученъ докторъ, родомъ гръкъ, на име Пердикари.

Слѣдъ избѣгването Джеладинъ-бегово отъ Охридъ, като пристигналъ съ войската си садразаминътъ, влѣзълъ въ града безъ ни най малко отъ никого съпротивление; а като постоялъ въ него 40 дни само, върналъ се назадъ въ Битоля, като оставилъ за управитель едного отъ пашитѣ, които го съпровождали. Отъ тога и до нѣкое врѣме въ Охридъ управлявали паши, както днешнитѣ му-

[1]) Спорѣдъ по сетнѣ добити отъ К. Робевъ свѣдѣния, Шарифъ-бегъ умрѣлъ отъ апоплексия, а не както изобщо въ града ни се вѣрваше отъ отрова,

[2]) Тая мѫдра и добра негова съпруга всѣкога е била благотворна посрѣдница между мѫжа си и християнското население и великодушна покровителка на това послѣдното. Колчимъ християнитѣ имали да се оплачатъ противу нѣкое злоупотрѣбение сторено тѣмъ отъ страна на нѣкой турчинъ, тѣ се отнасяли съ молба до нея, писана на гръцки езикъ, който она, като янинка, знаела. А въ рѣдъкъ нѣкой случай, че бегътъ не рачилъ да я послуша, или просто би появилъ настроение да отбие нейното искане, тя го заплашвала съ връщанье при стрика си Али-паша, отъ когото Джеладинъ-бегъ, като неговь васалъ, се боялъ, (Вижъ и сборника ми, пѣс. 377). Тя всѣкога била защитница и усърдна покровителка на онеправдаванитѣ, християни поданици. Ето защо половината честь и признателность за доброто управление на Джеладинъ-бега пада се по право на съпругата му.

тесарифи или попрѣжнитѣ валии; послѣ се замѣстили съ така наричанитѣ муселими, които имали въ своята територия подъ свое вѣдомство седемъ албански кадилъка или каази; инакъ казано Охридъ съ тия каази съставялъ единъ санджакъ или днешенъ мутесарифлъкъ. А отъ въвежданьето на каймакамлъцитѣ или отъ новото на вилаети раздѣление на държавата и до днесъ Охридъ съ окрѫжието си съставя единъ каймакамлъкъ, състоящъ само отъ града и каазата му, раздѣлена на три нахии или околийки, като часть отъ Битолския вилаетъ и санджакъ.

VIII.

Църковно и учебно състояние на Охридъ.

Църковното състояние на Охридъ до паданьето на независимата му архиепископия, прѣзъ 1761--1762 г. или споредъ други, до 1767 г., извѣстно е до нѣйде всѣкому, който е прочиталъ историята на това скръбно събитие, съ исключение само на едно криворазбрано и криво казано отъ историцитѣ обстоятелство, което надѣя се да се поправи тукъ.

Историцитѣ или нѣкои поне отъ нихъ казватъ, че Султанъ Мухамедъ завоевательтъ, като миналъ еднѫжъ прѣзъ Охридъ и видѣлъ нѣкои разпри между гражданитѣ и патриарха, вдигналъ того послѣдниго и го пратилъ въ Цариградъ, „отъ дѣто той, както и неговитѣ прѣемници, Охридски Патриарси за винаги вече управлявали паството си чрѣзъ свои намѣстници.“ Че тогавашниятъ Патриархъ билъ вдигнатъ отъ Охридъ и прѣмѣстенъ въ Цариградъ, може да е истина; но не е никакъ вѣрно, че и неговитѣ прѣемници прѣбивали за винаги тамъ и отъ тамъ управлявали чрѣзъ намѣстници. Това се доказва съ много фактове, отъ които азъ нѣколко само ще спомена тукъ.

1) Самитѣ патриаршески въ Охридъ кодикси, два отъ които доскоро сѫществуваха[1]). Ако наистина Охридскитѣ патриарси подиръ поменатото обстоятелство прѣбивали завинаги въ Цариградъ и отъ тамъ чрѣзъ свои намѣстници управлявали паството си, чрѣзъ кого и какъ изпращали зеленитѣ си подписи, които на всѣкоя страница

[1]) Единъ кодиксъ съмъ виждалъ много пѫти. Тей е по-новъ отъ 1677. год. и се казва, че е църковенъ. Откѫслеци отъ протоколи или праксизи въ него се обнародваха напослѣдно отъ Г. Стрѣзовъ и А. Шоповъ въ Министерския Сборникъ кн. VI. и X. Освѣнъ него имало е и другъ по-старъ, собствено патриаршески; но той чини ми се изгорѣ прѣзъ 1861. год. януария заедно съ Робевската кѫща, дѣто се пазѣше. Него трѣбва да е виждалъ руския ученъ пѫтувачъ Викторъ Григоровичъ, който дойде въ Охридъ на 1845. год. и когото лично видѣхъ.

на тия кодикси блѣщятъ прѣзъ тристагодишно врѣме, т. е. отъ Мухамеда завоевателя до самото паданье на архиепископията? Кодиксътъ ли билъ изпращанъ въ Цариградъ за подтвърдение на всѣкой актъ и пакъ връщанъ въ Охридъ, или подписътъ патриаршески, въ кръпче вързанъ, се пращалъ отъ Цариградъ въ Охридъ? А пъкъ, ако и противъ здравия разумъ би се допуснало подобно прѣдположение, тога патриаршескитѣ подписи не ли по необходимость трѣбва да бѫдатъ съпровождани съ опрѣдѣлението мѣстожителството на подписавшитѣ? А въ Цариградъ има ли нѣкое мѣсто съ название, подобно на онова, което фигурира въ кодикситѣ при самитѣ патриаршески подписи? Ето какъ сѫ изложени датитѣ патриаршескитѣ и ония на синодалнитѣ владици подписи — въ реченитѣ кодикси:

„ . . . . . индиктионъ . . . . . ἐν Ἀχρίδι." слѣдватъ послѣ подписитѣ първо на патриарха съ зелено мастило: „Πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας" и пр. и подиръ него на синодалнитѣ, между които най-първо мѣсто държи костурский, като първопрѣстоленъ (πρωτόθρονος), който се титулира: „Касториасъ καὶ πάσης παλαιᾶς Βουλγαρίας."

2) Мнозина отъ патриарситѣ Охридски слѣдъ датата, за която е думата, а особено патриархъ Иоасафъ, който светителствувалъ отъ 1719. до 1745. год., умрѣли сѫ въ Охридъ. Пита се сега, какъ сѫ умрѣли тѣ въ Охридъ, ако прѣбивали въ Цариградъ и отъ тамъ чрѣзъ намѣстници управлявали паството си?

Тукъ прилагамъ и една нова пѣсень за паданьето на прѣдмѣтната архиепископия, съчинена прѣди 30 години отъ покойния Гр. Пърличевъ, която не противоречи на изложенитѣ ни доказателства, и повече ги усилва.[1])

Паданьето на Охридската Патриархия.

„Хиляда и седемъ стотинъ шестедесть и второ[1]) лѣто
Въ Охрида отъ Цариградъ дошолъ салоорпъ,[2])
дошолъ салоръ[3])

---

[1]) Като излагамъ една истина, азъ не искамъ да кажа съ това, че добро е станало, дѣто Охридскитѣ патриарси прѣбивали въ столицата си; наопаки, азъ мисля, че много по-добрѣ и по-полезно щѣло да бѫде за самата независима църква и за нашия народъ, ако тѣ бѣха живѣли въ Цариградъ, дѣто сѫ се плели кознитѣ и интригитѣ противъ нихъ. Въ такъвъ случай гръцкитѣ кознодѣйства не биха могли да успѣятъ до тамъ или и никакъ, както имаме данни да вѣрваме отъ подобни по-нови случаи.

[1]) Споредъ други, „шетдесеть и първо" или шестдесеть и седмо."

[2]) Салооръ царски нароченъ пратеникъ.

[3]) Послѣднитѣ двѣ рѣчи на всѣкой втори стихъ въ пѣсеньта се повтарятъ като напѣвъ.

Се представилъ предъ Арсеня, наша Патрика честнаго
И му реколъ слово горко, слово жалостно:
„Царска воля е да тръгнишъ денеска въ Цариграда,
На тебе отъ върли гърци големъ повикъ е!"
Собралъ Патрикъ свое стадо в'църква Свети-Климендова,
Благословъ му далъ послѣденъ, ржцѣ заплетилъ!
Дълго врѣме хлипалъ старецъ въ мълченье всенародно
И по бѣла брада ронилъ сълдзи горѣщи:
„Слушайте ме, мили чада, язъ ке тъpгнa' в'Цариграда,
На мене отъ върли гърци големъ повикъ е.
Гърцки Патрикъ ке ни строшитъ славна Охридска столица
И мене до смърть ке држжитъ в'заточение!
Ке пратитъ владици гърци, лицемъ светци, сърдцемъ вълци;
Ке ви даватъ, ке ви стрижатъ, ке мълзатъ до кръвь!
„Мегю народъ ке посѣватъ несъгласіе и раздори,
Да се мразитъ синъ со татка и со брата братъ!
Ви' ке викните до Бога, и крило не ке найдите,
Смирени ке наведите глава до земя!
Ке ми бждете сираци; така било написано!
Елате ми, да ви гушна' за послѣденъ пжтъ!"
Църна тъга поразила старо, младо, мжжи, жени;
Вси со ржцѣ заплетени сълдзи ронехж!
Той ги гушна, тие тжжно му целиватъ десна ржка,
А отъ ржка, како изворъ сълдзи се леятъ!
Вяхналъ Патрикъ бърза коня и неволно упжтилъ се;
Тога шуменъ плачъ народенъ небо процепилъ!
Умилилъ се честний Патрикъ, хвърлилъ шапка навезана,
Погледналъ на сине небе, люто прокълналъ:
„Охъ! послушай милий Боже: хаиръ никой пжть да нѣмжтъ
Стамче-бей и Буяръ Лигдо, Нейко-челеби!"[1])
„Милостивий Богъ послушалъ патричка горѣща клѣтва;
Слава нихна, сѣме нихно погубилъ со шумъ!
И денеска в'кукьи нихни ткажтъ паячина паяци
И на пусти стрѣхи нихни хутятъ хутове!"

Слѣдъ паданьето и изгонванье отъ Охридъ на послѣдния Охридски Патриархъ Арсения,[1]) грьцката Патриярхия пращала

[1]) Забѣлѣжително е, че въ тия безредни врѣмена въ Охридъ имало е голѣми и влиятелни личности, каквито сж били споменуванитѣ въ пѣсента *Стамче-бей*, *Буяръ-Лигдо*, Нейко челеби и другъ единъ, *Малечко-бей*. Тия голѣмци, споредъ казваньето на стари имали такво влияние и сила прѣдъ турцитѣ, че когато отивали въ управителния домъ и по турскитѣ конаци, отивали яхащи на хатове и съпровождани отъ свои сеизи. Положението на нихнитѣ кжщи, вече срутени, показва се и до днесъ. Мжжко потомство ни отъ единъ отъ тѣхъ не сжществува, а отъ Стамче-бей никакво. Приказваха ни стари, че първитѣ трима били прѣдателитѣ на Охридската независима архиепископия, чрѣзъ които грьцката патриархия сплела интригитѣ и най-послѣ сполучила да постигне цѣльта си.

[2]) Прѣдпослѣденъ Охр. патриархъ билъ Кирилъ. а прѣдъ него, Диониси родомъ отъ Охридъ, отъ Гулицовския родъ. И двамата патриархували по една двѣ години, та дошълъ послѣдний Арсения. Такви скорошни промѣнения на послѣдно врѣме били като

гръцки митрополити съ титла „Прѣспански,“ а не „Охридски,“ които обаче не могли да се задържжтъ въ епархията освѣнъ по нѣкоя и друга година; защото или сами избѣгвали, възнегодувани отъ не добрия приемъ, съ който били посрѣщани отъ народа, или и силомъ били изгонвани отъ того послѣдняго,[1]) който билъ се сѣтилъ за измамата си и позналъ ямата, въ която билъ фърленъ чрѣзъ интригитѣ на прѣдателитѣ първенци. За трима отъ тѣзи владици, които владикували редомъ въ 30 години, до 1800 год., именно Григории, Исаия и Киприянъ дѣдовцитѣ ни казваха.

На 1801—1802 год. дошълъ Калиникъ, който видѣхме въ прѣжната глава, като съвѣтникъ на Джелядинъ-бега, родомъ отъ Галиполъ, младъ и хитъръ гъркъ, който управлявалъ Охридската епархия цъли 40 год Причината на толко дълго него́во владикуванье, прѣко попрѣжния обичай, на прѣдшественицитѣ му, билъ е извѣстниятъ ни вече Охридски управитель, Джеладинъ-бегъ, при живота на когото никой не се рѣшавалъ и не смѣелъ дв изусти нѣщо противъ владиката, а камо ли да го гони. Бѣсилката за подобенъ прѣстжпникъ била повече отъ готова. Инакъ владиката не гонилъ никого; лишенъ билъ и отъ гърковладишкитѣ лакомии за грабежъ; не билъ много ученъ, но крайно ученолюбивъ, а още и славолюбивъ; той много обичалъ училищата, които на нѣгово врѣме цъвтѣли: обичалъ и ученитѣ людье и имъ отдавалъ почести и уважения; обичалъ още и салтаната. А като младъ и разглезенъ гръкъ, той билъ надаренъ и съ младежки природни наклонности.

Потемъ паданьето на Джелядинъ-бега, Калиникъ на три пжти едно по друго билъ изгонванъ отъ епархията и съ безчестие и позоръ, каченъ на голъ конь, заточванъ поради турска умраза противъ него, въ която не останали безучастници и нѣкои отъ християнитѣ граждани; но и на тритѣ пжти сполучвалъ да се върне додѣто най-послѣ умрѣ въ Янковецъ, село близу до г. Ресенъ, дѣто биде и погребенъ; отъ гроба му обаче днесь нѣма нито знакъ.

прѣдвѣстници на свършено наданье. Сжщата фамилиарна кжща па патриарха Дионисия днесь е притежание на потомцитѣ му, наслѣдници на покойния попъ Василия Касаповъ, бивши прѣдсѣдатель на Охридската църковна община, човѣкъ уменъ, хитъръ и опитенъ въ управлението на църковнитѣ работи.

[1]) Казваха ни стари че единъ пжть, когато единъ отъ тия владици, а чини ми се Исаия, влѣзълъ въ митрополитската църква да служи, прѣдставили му се 2—3-ма граждани, въоржжени отъ глава до пети и съ голи ножове застанали прѣдъ самия архиерейски столъ, дѣто стоилъ владиката, и му казали: „владико! Или немедлено вънъ отъ църквата и отъ града ни, или сега ще бждешъ съсеченъ на кжсове!“ Владиката, уплашенъ, оставилъ и служба и църква, и прибързалъ да се избави съ бѣгъ скрилъ се въ митрополията. Скоро той оставилъ и епархията. Сжщиятъ начинъ за изгонванье на насилствено дохождалитѣ гръцки владици може би да е билъ практикуванъ и противъ другитѣ владици отъ тоя родъ, но ние само за едного знаемъ.

Подиръ смъртьта Килиникова за Охридски митрополитъ дойде 5 гръцки владика Иосифъ, родомъ Караманлия, човѣкъ неученъ, старецъ, а никакъ не злобливъ. Въ негово врѣме митрополията вонѣше отъ развратъ. Слѣдъ четиригодишно блудно живуване въ Охридъ, отъ дѣто съ упорити оплаквания, които достигнаха и до В. Порта, биде изгоненъ; наслѣди го 6 гръцки митрополитъ Диониси, бившъ Кьостендилски, Каировъ ученикъ и върлъ привърженикъ и поклонникъ Бахусовъ. Въ врѣме на неговото гонене изъ епархията четворица епархиоти прѣдставители, двоица Охридяни, покойнитѣ Сотиръ Кецкаръ и Димитъръ К. Паунчевъ и двоица Ресенци, (не помня имената имъ), бидоха пратени на заточение въ Св. Гора, дѣто доста врѣме киснаха (1854.). Вмѣсто прѣмѣстения Дионисия около края на 1857 год. за охридски митрополитъ биде назначенъ Иоаники, бивши Дирахийски, родомъ Арнаутинъ отъ Елбасанъ, човѣкъ кротъкъ и свободенъ отъ всичкитѣ гърковладишки поразии. На негово врѣме, прѣзъ 1859 год. се породи въ Охридъ първата искрица на народно самосъзнание, отъ която посетнѣ пламна силно желание за български владика и избухна въпросътъ за обновението на Охридската независима Архиепископия.

На 25 декемврий 1859 год. споменатиятъ Иоаники умрѣ въ Охридъ отъ сърдешница. Още на живота му друъ гъркъ, Мелети, бивши протосингелъ и епископъ на Иоаникиевия прѣдшественикъ Дионисия, отдалеченъ отъ нашата епархия поради интригитѣ му противъ стареца си и други злоупотрѣбления и пратенъ въ Зворникъ (Босна) като изпълняващъ митрополитски длъжности, дебнѣлъ билъ да наслѣди Иоаникия въ Охридската епархия, та чрѣзъ приятелитѣ си въ Цариградъ и въ самата епархия работѣлъ за постиганье цѣльта си. Отъ друга страна епархиотитѣ още на самия смъртни владиковъ часъ писаха на патриархията, че понеже митрополитътъ имъ се помина, молятъ Негово Всесвѣтейшество и св. Синодъ да имъ прати другъ и то българинъ родомъ, именно единъ отъ слѣднитѣ посочени кандидади: Илариона Макариуполски, Авксиния Велешки или Архимандрита Антима, тога учитель въ Халки, а по сетнѣ Прѣславски митрополитъ и най-напоконъ първъ български екзархъ.[1]) Патриаршията не услиша многократнитѣ и много пѫти повтаряни жарки молби и желания на цѣлокупната епархия, прѣдставяни чрѣзъ нарочито проводени прѣдставители, и дългитѣ съ 12 хиляди подписи и 500 печата прошения раздра, а въпрѣки общитѣ желания

[1]) Прошенията. пращани до патриархията отъ страна на Охридскитѣ епархиоти, вижъ въ МС. кн. X и XVI — XVII.

наложи имъ за митрополитъ умразния за гнжсотиитѣ му прѣжни протосингелъ и епископъ. Мелетия.[1]) Отъ тога разпрята се започна пбсериозно и трая доклѣ найпослѣ се увѣнча съ тържество за епархиотитѣ, които на 1874 год. се удостоиха съ български екзархийски митрополитъ, Натанаилъ, съ когото обаче не бидоха и тъй блажении да се радватъ повече отъ двѣ години, поради възстанията въ Тракия прѣзъ 1876 год. и послѣдуващата ги руско-турска война, слѣдъ която подиръ много години епархията се удостои съ втори български митрополитъ Синесия, сега скопски; а подиръ оставката му съ трети, сегашниятъ Григорп.

Отъ прѣдсѣдателитѣ, управляващи общинитѣ, особито въ врѣме на разпрята, които сж се отличили като позабѣлѣжителни, сж слѣднитѣ двама: покойниятъ попъ Василь Касаповъ; и попъ Анастасъ духовникътъ.

Главнитѣ дѣйци по заражданьето и воденьето разпрята съ фенеръ дори до 1861. год., бидоха — първо присно паметниятъ Д. Миладиновъ и съмишленицитѣ му, тогашни Охридски учители; и второ нѣкои отъ градскитѣ първенци, имено фамилията Манчевци. Тая разпря слѣдъ улавяньето на Д. Миладиновъ утихна за малко и се поутай; но послѣ пакъ избухна подъ други водители и трая до край, додѣто сир. въпросътъ се рѣши въ полза на епархията.

Тукъ считамъ за неизлишно да прѣдамъ едно стихотворение, съчинено отъ покойния Р. Жинзифова, а напечатано въ „Читалище“, год. I.

Охридъ.

„Я въ полнощь мрачнж, беззвѣзднж,
Боже, на высоко мѣсто,
Съ сьлзы въ очи, съ душж жеднж,
За Охридъ, я мислѣхъ често,
За Охридъ, столицж духовнж,
За теплж вѣрж тогащнж;
Какъ съ народнж душж свободнж
И съ душж чистж, безгрѣшнж;
Климентъ славянскж молитж,
Божие предаваше слово,

[1]) Поведението мелетиево е неописуемо. Той освѣнъ блудството си между Рѣсенското население, дѣто единого нарочито бѣше опопилъ заради такива смѣтки, ами бѣше инакъ и немилостивъ, грабитель и бездушенъ. За една вѣнчалка въ село Мишлешово (Стружко) зелъ е 4000 гр., а за друга 8000 гр.; а като нѣмалъ що да вземе отъ задълженитѣ сиромаси вѣнчани селяни, продалъ имъ покжщнината. За доказателство на бездушието му стига примѣрътъ съ Д. Миладиновото прѣдаване и погубванье, както и за удушваньето на Дебърския игуминъ Илариона за който поподробно е казано въ жизнеописанието на пок. Братя Миладинови.

Въ Охридъ, въ старжтж цьрквж, —
То бѣше кротко и ново.
Какъ на свой языкъ народенъ
Проповѣдвалъ кротко, мило,
Духъ на любовь, духъ свободенъ,
Онъ кадейки сосъ кадило.
Тамъ въ цьрквж съ любовь, съ смиреніе
Онъ свое словесно стадо,
Сосъ Кирилово ученіе
Напоявалъ старо, младо.
И какъ народъ гръмогласно
Въ старж ми цьрквж Охридскж
Произносеше съгласно
Онъ молитвж си славянскж,
А сега, о Боже, често,
Сосъ очи влажны, сълзливы,
Отъ това высоко мѣсто,
Пращамъ Ти теплы молитвы. —
Пастырь прати имъ духовенъ
Да паситъ славѣнско стадо,
Съ духъ народенъ, духъ свободенъ,
Да утѣшитъ старо, младо.

Учебното състояние на града не ще описвамъ тукъ, понеже описанието му отъ незапаметно врѣме до днесъ съставя особенъ мой трудъ, отъ части обнародванъ въ „Бълг. Прѣгледъ“ год. II; ще се ограница само да кажа пжтемъ, за числото на днешнитѣ му училища. Не би било обаче излишно, ако бихъ, бѣжичкомъ поне споменалъ, че и въ това отношение Охридъ всѣкога е надминувалъ своитѣ събратя, околнитѣ и ближни, а речи и всички други градове въ цѣла Македония. Изъ неговитѣ училища, макаръ и на чуждъ, гръцки, езикъ, излизали учители и доктори. Воитѣ речи днешни по-стари учители на български езикъ, родомъ отъ Охридъ и околностьта му сж прѣми или косвени плодове на охридскитѣ елински училища. Въ наше врѣме въ града имаше доволно старци учени, каквито тогава въ никое мѣсто изъ областьта не се намираха. Само напослѣдно врѣме Охридъ въ това отношение е останалъ по-назадъ по други причини; има обаче надежди за бждеще да се попълнятъ училищнитѣ недостатъци. Най-слаби охридскитѣ училища сж били прѣзъ годинитѣ 1850—1854.

Прѣзъ 1859. год. за пръвъ пжть се въведе отъ части въ училищата и църквитѣ му български езикъ; а сега нѣма вече въ него ни църква, ни училище, въ които да се служи на гръцки, освѣнъ гъркоманскитѣ църква и училищата. Начинътъ, по който се замѣсти

гръцкиятъ езикъ съ български, описанъ е подробно въ вѣстницитѣ на тогашнитѣ години (вж. в. „Съвѣтникъ“ год. 1862. мартъ и други).

Днесъ въ Охридъ сѫществуватъ шесть български училища: едно главно съ 2—3 класа въ двора на св. Климентовата митрополитска църква заедно съ едно първоначално, и три други първоначални въ махалитѣ Болница, Месокастро и Кошища — всички за момчета, а едно само дѣвическо за цѣлия градъ. При тѣхъ има още и 1—2 бавачници. Въ влашкитѣ махали има по едно ромѫнско мѫжко училище и едно дѣвическо въ горната махала, поддържани отъ Ромѫния.

При тѣхъ атинскитѣ силогоси за нѣколцината гъркомани българи и за колкото още би могли да привлекѫтъ, поддържатъ въ Вароша съ огромни количества три гръцки училища: едно главно; едно първоначално и едно дѣвическо, които вижда се да успѣватъ, по причина че българскитѣ слабо се крѣпятъ безъ външна подпорка. Отъ нѣколко години насамъ вече и тия послѣднитѣ се подпомагатъ отъ българската Екзархия.

Б. Струга.

I.

Положение и климатъ.

За градеца Струга понеже въ описанието на Охридъ нѣколко пѫти се спомена излишно би било да се повтаря тукъ сѫщото: стига само да притуримъ недоизказаното.

Този градецъ като се намира на сѣверния брѣгъ на Охридското езеро, на обата брѣга на р. Дримъ, прѣсича се отъ течението на послѣдния отъ югъ къмъ сѣверъ на двѣ половини, източна и западна; а отъ Охридския за Елбасанъ (Албания) пѫть отъ истокъ къмъ западъ на други двѣ половини, южна и сѣверна: т. е. отъ тия двѣ линии, които образуватъ кръстъ, раздѣля се на четири части. Срѣдоточието на кръста съвпада на върхъ самия рѣчни дървенъ мостъ, дѣто до прѣди 40—50 години имаше врата, затваряна вечерь и стража.

Отъ четиритѣ части на градеца, на които е той раздѣленъ чрѣзъ рѣката и чрѣзъ пѫтя за Албания двѣтѣ, източнитѣ, сж населени отъ турци, освѣнъ една-двѣ махали български. Другитѣ двѣ части, западнитѣ, наричани „Варошъ“, сж населени исключително

отъ българи християни. На най-западния край, речи вънъ отъ градеца, намира се църквата св. великомученика Георгия, и двѣтѣ до нея училища, главно и първоначално, великолѣпно здание, въ което 3—4 години, отъ 1856 до края на 1859 год. учителствувалъ съмъ и азъ, съградено прѣзъ 1855—1856 год.; въ тѣзи училища още прѣзъ настѫпилата 1857 год. азъ съмъ въвелъ български езикъ.

Струга не се намира непосрѣдствено до самия езерски брѣгъ, както що е Охридъ, а малко пó на сѣверъ. Между градеца и езерото има доста разстояние, около единъ километъръ, покрито съ блатища, образувани отъ наводнението на езерото. Тамъ, при баритѣ има едно мѣсто *„Климетица"*, за което приказватъ била нѣкога църква св. Климентова. Отъ нея се подразумѣва, че въ пó-старо врѣме Струга е билъ пó-близу до езерото, а че послѣ, наводняванъ, принуденъ билъ да се прѣмѣсти или постепенно да се прѣмѣстя пó на сѣверъ, та е стигналъ дѣто се намира днесъ. И наистина наводненията езерски и въ днешно врѣме заплашватъ градеца, а особито турскитѣ му махали, съ съвършено потопяванье. Нееднѫжъ пѫтьтъ отъ Охридъ за Струга бивалъ е прѣсекванъ отъ подобни наводнения, и то прѣдъ самия входъ въ градеца. Това става обикновено въ зимно и бурно — южно врѣме и поради насипванье рѣката Дримъ съ езерски пѣсъкъ. Въ Джелядинъ-бегво врѣме подобно насипванье ставало по-рѣдко или и никакъ не ставало, понеже тога били взети противъ него нужнитѣ мѣрки: много пѫти прѣзъ годината насипваниятъ песъкъ билъ ровенъ и ринатъ по течението на рѣката чрѣзъ много и нарочито за тая цѣль хранени биволи. Мѣстото на тѣзи послѣднитѣ и сега се нарича село. *„Биволарница"* намираще се подъ самия градецъ, на ½ ч. разстояние отъ него. Тия мѣрки днесъ като сѫ прѣнебрегнати, мѣстото страда отъ чести наводнения, особито зимно врѣме.

Климатътъ въ Струга е здравъ; но по причина че е изложенъ на сѣвернитѣ вѣтроте прѣзъ планинскитѣ долини и по течението на рѣката, той е доста студенъ; а поради окружаващитѣ го отъ всѣкждѣ речи води, езерскитѣ, рѣчнитѣ и блатскитѣ, и поради низостьта на мѣстото, е и много влаженъ. Населението пие вода изключително отъ рѣчноезерската, която е бистра като кристалъ, освѣнъ въ много бурни врѣмена.

II.

Население и поминъкъ.

Населението въ Струга надминува 700—800 сѣмейства, отъ които по-вечето отъ половината сѫ християни българи, а осталитѣ арнауто-мохамеданци.

Християнитѣ си поминуватъ;

а) Съ малка чаршийска търговийка. Пазарътъ тамъ, по причина на ближнитѣ голѣми села, е многолюденъ, и търговията, макаръ и дребна, доста живостна. Продавачи дохождатъ и отъ Охридъ, но много страдатъ пѫтемъ отъ злодѣйци, както и въ самата чаршия въ града не липсуватъ подобенъ видъ злоупотрѣбения. Въ постаро врѣме ставалъ прѣзъ септемврия и панаиръ, но сега вече не. При това, като градецътъ е на друма за Албания и обратно за Македония, отъ който пѫтнику не е възможно да се отклони ни най-малко, Струга ще неще, ще му послужи за нощувка та отъ това тамъ има и ханове доста, които и добрѣ работятъ.

б) Риболовството, особито въ рѣката, въ която въ силни южни вѣтрове и въ тъмни и бурни зимни нощи ловатъ се изобилно ѭгули посрѣдствомъ далянитѣ. Отъ единия брѣгъ до срѣщния рѣката е прѣградена съ градежъ на чупена линия отъ изправени и доближени една до друга прѫтни леси, така че водата изтича си на долу, а риба не би могла да се провре и прѣмине. По-край цѣлия плетъ, отъ едина край до другия има тѣсно мостче, което служи на работницитѣ да вървѫтъ по него въ врѣме на ловеньето. На нѣколко мѣста по градежа има нарочито оставени дупки, които да се отварятъ и затварятъ, споредъ потрѣбата. Такива градежи по течението на Дримъ има 7—8 по на едно опрѣдѣлено разстояние единъ отъ другъ, за да би ако изъ единия успѣе нѣкакъ рибата да се измъкне, да бѫде посрѣщната и прѣпрѣченъ пѫтьтъ ѝ пó надолу отъ другъ. Тия градежи се наричатъ *„даляни"*. Зимно врѣме, когато повѣятъ силни южни вѣтрове прѣзъ облачни и тъмни нощи, ѭгулитѣ поради силнитѣ бури, които развълнуватъ езерото отъ самото му дъно, биватъ надигнати отъ жилищата си тласкани на огромно количество, така че тия като пияни носятъ се и вървѫтъ по посока на вѣтъра, додѣ достигнатъ до устието на рѣката. Щомъ влѣзатъ въ нея, слѣдватъ да вървятъ по течението и и стигатъ до даланитѣ. Въ подобно врѣме наемачитѣ на рѣчното риболовство свикватъ за ловенье всички ония отъ гражданитѣ, които умѣятъ и се занимаватъ съ тоя видъ занятие, та множество отъ нихъ охотно се при-

търчатъ, а заедно съ нихъ и множина прости зрители. Ловцитѣ на всѣкоя отъ споменатитѣ дупки на далянитѣ намѣстятъ по една върша, изплетена отъ пржтие, като захлупена отъ долу фуния или като кошъ, и чакатъ. А жгулитѣ гонени отъ вѣтъра и вълнитѣ, и влѣзли еднжжъ въ рѣката, като дойдатъ до градежа и търсятъ изходъ, най-послѣ ще намѣрятъ дупкитѣ на даляна и прѣзъ тѣхъ ще се вървжтъ, та ще се намѣрятъ въ капана — въ вършата. Като се напълни една таква върша съ жгули, дигатъ я, за да я изпразнятъ въ нарочито отъ дъски направени дълбоки хамбари на брѣга. Подобни върши съ по 3—4-ма ловци на всѣкоя дупка има по всичкитѣ даляни. Ако бурното врѣме се продължи прѣзъ цѣла нощь или и прѣзъ нѣколко нощи непрѣкжснато, ловитбата става твърдѣ обилна: излавятъ се съ хилядници жгули и колко по-силни биватъ буритѣ, пó-прѣмъ югътъ и пó-гжста нощната темнина, толко по обилна бива и ловитбата. Наопаки, щомъ или ветърътъ прѣстане или повѣе другъ вѣтъръ, се зазори или малко мѣсечинка поне сяйне, ловитбата прѣсича се като съ ножъ; жгулитѣ, макаръ и влѣзли въ рѣката, като имъ се малко провиди, избѣгватъ като мълния назадъ, нагорѣ възъ рѣката и влизатъ въ езерото.

Възнагражденито на риболовцитѣ тога състои въ една или двѣ жгули на всѣкиго.

Ловеньето жгули въ Струга е едно тържество, както и ловеньето крановетѣ на *„залекъ“* описано въ прибавения къмъ сборника ми рѣчникъ. По причина че става денемъ и лѣтно врѣме, то бива помноголюдно и зрители повече го посѣщаватъ, когато при ловеньто жгулитѣ прѣчи лошото и тъмно врѣме на посѣтители да се наслаждаватъ на весело зрѣлище.

Освѣнъ жгулитѣ въ сжщата рѣка ловятъ се прѣзъ тихо и особито лѣтно врѣме и отъ другитѣ езерски риби, прѣимуществено найвкуснитѣ *крѣсници*. Тѣхното обаче ловенье е различно отъ онова на жгулитѣ. За нихъ има на край рѣчния брѣгъ, направени колибки върху самата вода съ оставена по една входна дупчица, така че щомъ една риба влѣзе въ колибката, не може вече да излѣзе назадъ. Момцитѣ (слугитѣ) далянски отъ врѣме на врѣме прѣзъ деня посѣщаватъ и обихождатъ колибкитѣ, и щомъ видятъ, че нѣкоя риба влѣзла, улавятъ я съ *кепче* отъ мрѣжа. Има и други способи за ловенье, които обаче излишно считамъ да описвамъ.

Правото за ловенье риби въ Дримъ продава Правителството за 800—1200 лири турски годишно.

в. Грънчарството е изклютеленъ поминъкъ на много стружки семейства, както и на много такви въ градеца Рѣсенъ.

г. Найпослѣ общиятъ български поминъкъ, земледѣлието. Въ стружката околность сѣе се конопъ, а въ Струга и малко ленъ. Лозята тамъ поради студената температура не вирѣятъ; гроздето имъ не узрѣва добрѣ, и виното остава кисело слабо. Стружани се снабдяватъ съ нужното вино и грозде отъ Охридскитѣ лозя. Въ ближната до Струга планина къмъ западъ има много костеневи кории, *бърда* наричани, принадлежащи на гражданитѣ.

Облѣклото (носията) на стружкитѣ жени, а прѣди нѣколко врѣме и на мжжетѣ е както и на жителитѣ въ Охридскитѣ външни махали Месокастро и Кошница; сжщо и на Рѣсенскитѣ селско, българско, шаечно и домародно.

III

Политическо, църковно и учебно състояние на Струга.

Струга до прѣди 60 години се наслаждавалъ на особни нѣкои правдини, дарени отъ нѣкоя Султанка, чието притежание и се считалъ градецътъ. Но слѣдъ тензимата, като отишълъ въ Цариградъ единъ стружки прѣдставитель, на име *Пирде,* за да добие подтвърдение на поменатитѣ правдини отъ постжпилиятъ новъ Султанъ Абдулъ Меджитъ, надлежнитѣ документи нѣкакъ съ измама били отнети отъ ржцѣтѣ му. Сега прочее и Струга както и всички други мѣста на държавата, подлежи подъ сжщитѣ общи закони. Инакъ. както въ политическо, така и въ църковно отношение този малъкъ градецъ, като часть отъ Охридското окржжие и главно мѣсто на една отъ околиикитѣ му, Дримската, *Дримъ-колъ* наричана, [1]) всекога е ималъ сжщата речи участь съ главния градъ Охридъ. А отъ 30—40 години насамъ той много страда отъ ближнитѣ албаномухамеданци селяни, особно отъ Велещанитѣ злодѣйци, които много пакости и золуми правятъ на стружкото население — грабятъ го, крадятъ, поробятъ, а найпослѣ убиватъ немилостиво по срѣдъ чаршията и на пладнина. Отъ страна на църковното началство, както и на полическата власть въ Струга е имало и има по единъ намѣстникъ. Политическиятъ намѣстникъ до скоро врѣме се наричаше „*Эминъ-ага;*“ отъ това и управителнията домъ се казваше „*Эминаане.*“

---

[1]) Г-нъ * * * въ статията си „Битолско, Прѣспа и Охридско,“ обнародвана въ кн. IV на Мсб, като описва стружката околность, казва погрѣшно, че тази послѣдната се наричала „*Малисия,*“ когато съ това име се наричатъ само осъмъ нейни села, на лѣвия брѣгъ на Дримъ и на сѣверозападъ отъ Струга, а не и цѣлата околийка, която се нарича „*Дримъ-колъ.*“

И въ учебно отношение Струга всѣкога е послѣдвалъ примѣра на главния и съсѣденъ Охридъ. Прѣзъ цѣлия текущи вѣкъ не се помни врѣме, когато да е нѣмало въ Струга училище. Тамъ първо видѣли бѣли свѣтъ и първитѣ научни сѣмена добили приснопаметнитѣ братя Х. Миладинови, както е казано и въ жизнеописанието имъ.

Българскиятъ езикъ въ стружкитѣ църква и училище много покъсно нежели въ Охридскитѣ е замѣстенъ съ гръцки. Когато прѣзъ 1856—1860 год. учителствувахъ тамо, старитѣ свещеници казваха ми, че тѣхнитѣ родители или дѣди свещеници, на млади години служили въ църквата по славѣнски, сир. нѣщо прѣди 70 години отъ тога, а гръцки не знаели; а прѣди 95—100 години, т. е., 20—30 год. слѣдъ паданьето на Охридската независима архиепископия, почнало се да се служи по гръцки, когато наопаки въ Охридъ не се помни отъ кога се е въвелъ гръцкиятъ езикъ. И пакъ въ Струга една-двѣ години порано се въведе български езикъ, именно на 1857 год., а въ Охридъ на 1859—1860 год. Сега въ Струга училища има: едно главно, едно първоначално и едно дѣвическо, вситѣ на български езикъ.

Прилага се тукъ песеньта за вдовицата на пок. Д. Миладиновъ, съчинена отъ покойния Р. Жинзифовъ и печатана въ спис. „Братски трудъ," а прѣпечатана въ „Читалище" год. II. съ нѣкои езични бѣлѣжки. Сега пакъ прѣработана малко по мѣстното стружко нарѣчие.

Вдовица.

„В'градъ Струга дек'буйно Дримъ течитъ,
И'зъ езеро златъ песъкъ влечитъ,
Затѫжила какъ Кукавица,
При рожби си клета вдовица.
  Тá майка вдойца пѣещи
  Съ распущени коси по плещи,
  Прокълнуватъ своя сѫдбина,
  Прокълнуватъ часъ и година.
Въ прѣгръшки си рожби държеещи
И ядни си сълзи ронеещи,
Расплакала гори, планини
И стружки гльбоки долини;
  Градини и ниви и дървя,
  Расплакала цветя и лозя;
  И славей прѣстана да пѣитъ
  И слънце прѣдъ нея да грѣитъ;

Отъ жальость Зорница се скрила
И вситѣ небѣсни свѣтила;
И върба си вѣтки наведна
И риба изъ вода побѣгна.
При рожби вдвойца ми страдна,
Наредвитъ си тѫжна и ядна.
За кого тá коси си корнитъ?
За кого тá сълзи си ронитъ?
За мѫжа, за деверь тя'вика,
А рожби, за татка, за стрика;
Изеде ги градска темница
Въ приморска царска столица.
Градъ Струга, градъ Охридъ, прѣславни,
Два братя родени, два главни,
Работници съ вѣра немъртва,
На злоба тѥ бидоха жъртва!
Какъ вѣрно, как'сложно, сговорно,
По българско поле отборно,
По поле, по то македонско,
Широко и чисто славянско.
Запалени свѣщи държеещи
На Бугари пѫть тѥ светееще
Безъ хитрость, безъ гордость, безъ злоба
И себе си вѣрни до гроба;
Со сърдце смирено, горещо,
Тѥ бранехѫ, со слово си вѣщо
Народность, свобода народна,
И вѣра духовна, свободна.
И бѣше имъ слово такъ милно,
Так живо, так врело, так силно,
Та'се, що до тога бѣ нѣмо,
Продума се, малко, голѣмо!
О, братя, дружина ми вѣрна!
Владика со вѣра безвѣрна,
Наклевети братя ми славни,
Как'кървници страшни и главни:
Въ голѣмъ градъ прѣзморский, приморский,
Оставиха снѫга и коски!
А гробъ имъ не знаѭтъ: То мѣсто
Прѣмило, прѣдраго, прѣсвѣто!

IV.

ПОСЛОВИЦИ И ПОСЛОВИЧНИ ИЗРАЗИ

(по говора въ г. В.-Търново)

събра и нареди

Петко К. Гжбювъ.

Много малко сж ония отъ тукъ напечатанитѣ пословици, които не сж по говора въ г. В.-Търново. За такивато пословици е означенъ въ скоби градътъ, по говора на който тѣ сж писани.

При нѣкои отъ пословицитѣ не е турено обяснение, защото, мисля, то лесно може да имъ се даде отъ всѣкиго, който ги чете.

Разпрѣдѣлението на тукъ напечатанитѣ пословици не е единичкото, по което тѣ би могли да се наредятъ, толкозъ повече като много отъ тѣхъ могатъ да бждатъ написани и въ една и въ друга купчинка. Напр. пословицатата „Зе́хж гу дьа́ улти“ може да се смѣта и като пословица отъ купчинката „4. Богъ и дяволъ“, и като пословица отъ купчинката „34. Упоритость. Гнѣвъ. Сръжба. Ядъ“. Пословицата „Пжзи́ сж уд бильа́зжн чуве́к“ може да е и въ купчинката „24. Прѣдпазливость“, и въ купчинката „22. Поучения“. Сжщо така пословицитѣ: „Свьа́т кжту цвьа́т“, „Пждж́т цж кжту ку́читж“, „Кжту за́йък стржхли́ф“, могатъ да се смѣтатъ и тритѣ като пословици за сравнение (купчинка 30-та), или пъкъ първата отъ тѣхъ да е въ купчинка „14. Здраве. Болесть. Смърть“, втората въ купчинката „18. Обичь. Умраза“ и третята въ купчинката „31. Страхъ. Уплаха“.

Пословици по говора въ г. В.-Търново сж печатани въ Сбм. кн. XV. Върху самия говоръ въ г. В.-Търново е печатана статия въ Сбм. кн. XIII.

---

1. Безредица, неразбория.

Де́вьжд ба́би — ки́лжву де́ти. — Ако въ нѣкоя работа се мѣсятъ много хора безъ нужда, тя излиза не както трѣба.

Ди́гнжхж (дѣцата) кжштжтж нж глжвж́тж си. — Много викатъ и се закачатъ.

Йидно́ зж глжвж́, дру́гу зж кржка́ (уловилъ). — Нѣколко ра́боти захваналъ, но ни една отъ тѣхъ не върши както трѣба.

Ка́чили сж нж глжвж́тж ми. — Не ми се покоряватъ, а вършатъ каквото си щжтъ.

Прис ку́п зж гро́ш. — Надвѣ, натри; какъ да е.

Тржгнжл прис прусо́ту. — Кара безъ редъ; не както трѣба.

2. Биенье, убиванье.

Двé ржцé зж йнж́ глжвж́. — Двѣтѣ ржцѣ служатъ за да бранятъ главата, безъ която се свършва и животътъ.

Дж гу бийш, чи дж му ни кáзвжш зжштó гу бийш. — Заслужва си боя безъ оправдание.

Мáйкжтж дéту ўдáри, лóй вж́рџи.— Биеньето отъ майката е полезно: удареното мѣсто не се повреждa, ами затлъстява.

Мóйти ржцé чжвж ни сж́ ўд вóсжк (*или:* чжвж ни сж́ вж́рвжни; *или:* чжвж ньáмж дж бирж́т крўши)! — И азъ ще ударимъ, ако нѣкой ме нападне.

Нжсждúли гу нж пáчи йжúцá. — Били го до толкозъ, че не мóже да се мръдне отъ мѣстото си.

Свитúли му мáслуту. — Убили го.

Сжз дўми гу бúй. — Мжмри го.

Сжс мóйти кáмжни мéньж пу глжвж́тж бúйжт.—Нѣкого въздигнахъ, той да ме тжпче.

Туйáгжтж й з двá крáйж. — Азъ мога съ другия край на тоягата тебе да бия.

(Шж тж бúйж) йи в џóбж ти дж тўрьж. — Много ще те бия; навѣрно ще мога да бия.

3. Богатство, бѣдность.

Áз дж си йúмжм пжрú, чи нéкж сжм сьурмáх. Сьурмáх и, жмж си йúмж пжрú. — Така казватъ за нѣкого, който не е, а пъкъ казва, че е сиромахъ.

Гóл, кж́кту гу й мáйкж рудúлж.

Гулутúйж ду шúйж, хўй ду кулéни.— На сиромаха това ужъ бивало пó-голѣмо, отколкото на богатия.

Дéту й тéклу, пáк шж тичé. — Който е ималъ богатство и го е загубилъ, пакъ ще го придобие.

Дибéлийж (хуй) й приз гáштити личú. — Който си има нѣщо: богатство, умъ, учение, все се познава, ако и да се не изказва самохвално.

Дурдé сжм жúф и здраф, сé сжм пжрú.

Кáпкж пу кáпкж стáвж лóквж. — Малко по малко става много.

Нжйáлж сж вж́шкж, чи йзльáглж нж чéлу. — Нѣкой сиромахъ забогатѣе, па се държи много наголѣмо.

Нж дубрúйж сúн зжштó му сж пжрú (оставени отъ баща му наслѣдство: той ще си спечéли самъ) — йи нж лóшийж зжштó му сж (той ще ги прахоса).

С тржн дж зжмáхниш, нúшту ньáмж дж зжкжчúш (въ нѣкоя кжща дюкянъ). — Ф кж́штжтж му с тржн дж зжвжртúш, ньáмж кжквó дж зжкжчúш. — Нѣма покжщнина.

Стигнú бóсийж, чи му зимú цжрвўлти. — На сиромаха нѣма какво да му вземешъ.

Сжс прáзни ржцé душéл. — Нищо не донесълъ. Сжс прáзни ржцé ўстáнжл. — Изгубилъ всичко.

Сьурмáх и кж́рлишж, чи ньáмж дўпи дж сéри. — Казватъ на оногозъ, който казва че е сиромахъ.

Сьурмáх чувéк с пулвúнкѫ минáвѫ. Саромахътъ съ пó-малко мóже да прѣкара.

Ут фтúчи мльáку йúмѫ (в дьугéньѫ му, ф кѫ́штѫтѫ му). — Всичко (много нѣща) има.

Учú пѫ́лни, рѫцé прáзни. — Гледашъ го съ очитѣ си, но не е твое (да го имашъ въ рѫцѣтѣ си).

4. Богъ. Дяволъ.

Бóг дáвѫ, Бóг зúмѫ. Бóг дал, бóг зéл. — Така казватъ, когато нѣкой умре, или нѣкого постигне нѣкоя случайна загуба.

Бóг дáвѫ, ѫмѫ ф кушáрѫ ни фкáрвѫ.

Гóспуд зѫбáвьѫ, ѫмѫ ни зѫбрáвьѫ. — Макаръ и късно, Господь отплаща на всѣкиго.

Гóспуцˉци знáй рáбутѫтѫ.

Дóбѫр ий Гóспут йи зѫ нáс. — И ние ще имаме сполука нѣкой пѫть.

Дьáвулѫ ни у̃рé, ни купáй (а у̃чи хората на лошо; изкарва ги на лошъ пѫть).

Дьáвулѫ си ньáмѫ (дру́гѫ) рáбутѫ а у̃чи хóрата на лошо.

Чáкѫл дьáулѫ дѫ у̃зрéйѫд дрéнкити. — Напразно надежба за скоро-достиженъ добивъ.

Дьáулѫ кѫту вúдьѫл, чи дрьѫнѫ́ цѫ́фнѫл уц цúчки (отъ всички) дѫрвéтѫ нáй рáну, сéднѫл пуд нéгу, кѫту зéл йи тирѫзúйи дѫ тéгли дрéнки, дѫ прудáвѫ, кѫту у̃зрéйѫт. Тóй сѫ нѫдьáвѫл чи куйéту дѫрвó нáй нѫпрéц цѫ́фни, тó нáй нѫпрéт йи шѫ у̃зрéй, ѫмѫ Гóспут, кѫту вú-дьѫл дьáулѫ с тирѫзúйити пуд дрьѫнѫ́ — чу́нким Гóспут йи дьáулѫ сѫ гóньѫт — чи Гóспут пруклéл дрьѫнѫ́ дѫ ни у̃зрьáвѫ скóру нѫпу́к нѫ дьáулѫ, йи у̃т тугáс устáнѫлу дрьѫнѫ́ нáй нѫпрéд дѫ цѫфтú, нáй кѫ́сну дѫ зрéй.

5. Бързина, бавность, търпенье.

Бѫрзáтѫ ку́чкѫ слéпи ги рáждѫ.

Всьáку нéшту си йúмѫ врéмиту. Фсьáку нéшту сѫс вримéту си.

Дурдé сѫ нѫкáни, шѫ мрѫ́кни. — Много бавно върши нѣщо.

Йóшти кóньѫ ни кáчил, йи крѫкá зѫмáхѫл. Йóшти пи сѫ́ кáчил нѫ мѫгáрту, й зѫмáхѫл крѫкá.

Кѫц цѫ притýрьѫт кулáтѫ — пѫ́тиштѫ мнó-о-гу! — Слѣдъ направената погрѣшка човѣкомъ идатъ на ума много начини, по които би се избѣгнала тя.

Ни дéй привáрьѫ кѫту пу́ли мáйкѫ си. — Не бързай дѣто не трѣба.

Пудир дѫ́ш кѫчу́лкѫ. — Закъснѣло прѣдпазванье.

Рúбѫтѫ óшти ф мурéту *(или: óшти рúбѫтѫ ф мурéту)*, тóй при-гóтвил султѫ́ *(или: тóй пригóтвил сóл дѫ йѫ сулú)*.

Сúчку шѫ стáни, сáму нѫ кьусéту мустáки ньáмѫ дѫ йѫрѫстѫ́т. — Което има да стане, ще стане, но иска се малко търпенье.

Трáй кóньо зѫ зилéнѫ тривѫ́. — Слаба утѣха е, че занапрѣдъ щѣло да е добрѣ, ако сега и да е злѣ.

Чу́жѫй жильáзуту дурдé й гурéшту.

6. Врѣме.

Ден — гудйнѫ. Казва се за лѣтнитѣ дене.
Дéн ду плáнинѫ. — Много малко врѣме.
Дéн — чáс. Казва се за зимнитѣ дене.
Дугудйнѫ пу тйкви. — Никога.
Нѫ кýкувден. — Никога.
Ф срьáдѫ. — Никога.

7. Глума. Смѣхурии. Подигравки. Дразненье.

Булй гу зѫбй чи кýцѫ.

Дáл ти Гóспуд дѫрвó (намѣсто далъ ти Господъ добро, отговарятъ шеговито на здрависваньето: дубрýтру, дóбѫр дéн или дóбѫр вéчѫр. Нѣкои притурятъ още и: „йи ут мумá рибрó", особно ако здрависвачътъ е момъкъ).

Дѫ си блѫгуслувéн, кѫту уфцй пуд увéн. (Трѣвна).

Дѫ сѫ ни вйди мѫкáр — кугá й тѫмну.

Йидйн ýм зѫ кугá нó нѫпрéт: зѫ лéтьѫ ли, зѫ зймьѫ ли! *(или:* зѫ дéлник ли, зѫ прáзник ли!). — Така се присмиватъ на оногозъ, който е направилъ нѣщо не умно.

Кóльо, Кольо! кóл в друбй ти! — Така дразнятъ Кольовцитѣ. Нѣкои притурятъ и: „хýй в гѫзй ти!"

Мáстур йи кузѫ́тѫ, чи лéй куршуми (сере барабошки). — Казватъ на нѣкой, който се хвáли, че билъ майсторъ да прáви нѣщо.

Нáшту мѫгáри ут нéйѫ пéсьѫн умрьá. — Казватъ за нѣкоя лошо изпѣта пѣсень.

Сѫс вйлѫтѫ óрьѫхи *(или:* сѫс рѫшéтуту вудй) шѫ нóсьѫ нѫ свáдбѫтѫ ти. Казва се и: Сѫс вйлѫтѫ óрьѫхи, сѫс рѫшéтуту вудй шѫ нóсьѫ нѫ свáдбѫтѫ ти. — Така казватъ на нѣкой момъкъ или мома, като *(или* за да) шетатъ нѣкому, а той ще имъ се отплаща на свабата.

Упичй си прйкѫскѫтѫ чи кѫжй „гóзгьѫй". — (Трѣвна). Така се присмиватъ на нѣкои дрѣновски колибари, които казватъ: гóзгьѫй, гьáду, вйгьѫ ли гу? клáгьѫниц, йéгини, кусáкь, уцéкь и др.

Учил сѫ нѫ врéмиту, сигá му йиди кѫту хѫрйзѫнѫ. — Казва се на подигравка, кога нѣкой говори неприлични или не намѣсто думи.

8. Грижа, безгрижность.

Днéс зѫ днéс, ýтрьѫ зѫ ýтрьѫ. — Кáрѫми йѫ (работата), *или:* живéйми днéс зѫ днéс, ýтрьѫ зѫ ýтрьѫ.

Кóйту си йймѫ брѫдй, йймѫ си й грéбьѫнчи. Който се е наелъ за нѣкоя работа, той е приготвилъ всичко да я върши.

Мáлкити (дѣца) сѫ мáлкѫ грйжѫ, гулéмити — гульáмѫ грйжѫ.

Нѫдвйл си нѫ мѫсрáфѫ. — Купува си всичко, нужно и нѣщо повече, и не се грижи за нищо.

Нѫ трѫ́ни сидй. — Неспокоенъ е.

Удрьѫй нѫйцá нѫ мáслу! Животъ живей! Карай да върви!

Умислил сж, сьáкаш чи гимийити му ф мурéту путйнали.

Широку сжрцé йимж. — Не се притѣснява, не е припрѣнъ.

Жмáн зж тьáх, жмáн ут тьáх. Жмáн бис тьáх, жмáн сжс тьáх.—Говори се за слугитѣ: като ги нѣмашъ, нѣма кой да ти шета; като ги имашъ, ядосвашъ се, че не шетатъ добрѣ.

9. Добро, зло; доброта, злина. Свада.

Двé дубриний нж йинó мьáсту ни бивжт.

Дéту вжрвѝ й пóйжсж си вличé.—Гледа токо да се кара съ тогозъ, оногозъ. Нѣкой ако си остави пояса да се влѣче, човѣкъ безъ да ще, може да го настжпи, и за оня, който си е повлѣкълъ пояса, му се дава случай, да захване да се кара.

Дубрóту дубрó ни пáшта, злóту злó гу ни фáштж.

Дж спѝ злó пут кáмжк. — Дано не те срѣшне зло.

Злóту лéсну духаждж, мжчну си ўтѝвж.

Злжтóту ржждѝ ни гу̀ фáштж. — Лошитѣ думи за честния човѣкъ не могатъ да иматъ значение.

Йилá злó, чи биз тéбьж пó зло. — Човѣкъ като види голѣмото зло, става склоненъ и за по-малкото.

Кждéту стжпи, тривѝ ни пунѝквж. — Лошъ е; зълъ е.

Кжт путрйгни, вжрвѝ.

Мнóгу ми пáриш. — Не те бива; не си добъръ човѣкъ.

Мнóгу ми си тóпжл. — Не си добъръ човѣкъ.

Мржвьáтж ни нжстйпвж. Пáзи сж мржвьáтж дж н нжстйпи.—Много е кротъкъ, миренъ, тихъ.

Мжгáрштинжтж ни хóди пу гурйтж, жм (ами) пу хóртж.—Не е за чуденье, че има хора магарета.

Ни йé цвéти зж мирѝсжни. — Не е човѣкъ, съ който да имашъ работа безъ да те увреди.

Ни сѝ й стóкж. — Не е добъръ човѣкъ.

Нжпржвѝ дубрó, чи гу фжрлѝ ф мурéту. За направено добро не очаквай добро, а смѣтай като да си го фърлилъ въ морето.

Ньáмж дж ўбйрни кулá нж вудинѝцж. — Нѣма да стане човѣкъ; нѣма да спести, та да събере пари за едни кола храна, да я закара да се смеле на воденица.

Пруклéт ф чжрвáтж. —Много лошъ.

Стáду биз мйршж ни бѝвж. — Между нѣкои хора ще има и лоши.

Сьáку злó зж дубрó. — Нѣщо ужъ зло може да е причина за нѣщо добро.

Удáри гу гóрнийж (прагъ на вратата), чи вѝдьж дóлнийж (прагъ). Докато не види зло отъ Бога, не иска да знае за по-долнитѣ отъ себе си.

Уд дéт ни сй нждьáвжш, ут тáм ти йѝди (*или*: духáждж) — нѣкое добро, или зло.

Фжнáрж (*пáра*) ми дѝгжш. — Не си добъръ човѣкъ.

Чжрвá сж свáрвжт, чи нé чувéк х (съ) чувéкж дж сж ни свáрж.

10. Дума; говоръ. Мълчанье.

Биссóлни дýми. Биесóлни прикѫски.

Дрѫ́нка, жмѫ й тóй ни знáй кѫквó дрѫ́нкѫ. — Като говори, не се осѣща, накѫдѣ му отива думата,

Дýмѫ дýмѫ ýтвáрьѫ (*турски:* лáф лáф ачáр).—Разговоръ върху нѣщо става причина за разговоръ и върху другъ прѣдметъ.

Дýмѫ дýпкѫ ни прáви. — Думата не поврежда човѣка тѣлесно.

Зѫ́п ни ýбéли. — Нищо не продума.

Йиз устáтѫ ми сѫ вѫрдáльѫ, жмѫ ни мóгѫ дѫ гу кáжѫ. — Нѣщо съмъ знаялъ и ми се чини че ха-ха ще мога да го кажа, а пъкъ не мога.

Кóн пѫрдѝ, вьáтѫр вéй. — Говоренье несбѫдливи работи.

Кѫту ни тѫ́ пѝтѫт, мѫлчѝ.

Минáвѫ му дýмѫтѫ. — Слушатъ го.

Мнóгу прикѫски бѝвѫт нѫ вудини́цѫ. — Не говорѝ много.

Мѫлчáн пѝтѫ йзьáдѫ. — Понѣкога мълчаньето докарва облага на оногова, който мълчи.

Ниврéли, никипéли (думи). — Празни думи.

Нѫ йѫзи́кѫ ми сѫ вѫртѝ, жмѫ ни мóгѫ дѫ гу кáжѫ.

Прикáзвѫй си (*или:* дрѫ́нкѫй си) чи си (*или:* аку си) ньáмѫш рáбутѫ. — Нѣма кой да обръща внимание въ думитѣ ти.

Тéбьѫ дýмѫм дѫ́щте, сéштѫй сѫ снáхо. — Говоря на нѣкого, а то се отнася за другиго.

Уд дéвьѫд дирéтѫ вудѫ́ ти дукáрвѫ.—Говори ти по разни начини за да те придума.

Удрьѫй сѫмáрѫ дѫ сѫ сéштѫ мѫгáриту. —Говоря на нѣкого, за да се осѣща другиятъ.

Устáтѫ мѫ зѫбульáхѫ дѫ хуртýвѫм. (да поучавамъ, да мъмрѫ нѣкого). — Безполезно говоренье.

11. Желание; трудъ за постиганьето му. Пожелаванье.

Глáднѫ кукóшкѫ прусó сѫнýвѫ.—Кой каквото желае, то му е на ума.

Дѫ ти сѫ слýчи кѫквóту мѝсльѫт кумшийити, дѫ ни йé кѫквóто мѝсльѫт кѫ́шнити. — Съсѣдитѣ отъ завистъ все мислятъ, че съсѣдътъ имъ ще спечели отъ нѣкоя работа (особно ако е заминалъ на нѣкѫдѣ за печалба), а кѫщнитѣ мислятъ за загуба (или че отишлия ще го убиятъ и нѣма да се върне, и други таквизъ злочестини).

Зѫ зáйци с кулá сѫ ни хóди. — Дѣто може да се убие заекъ, тамъ кола не могатъ да минаватъ. Употрѣбенъ несъобразенъ съ гонената цѣлъ начинъ за постиганьето ѝ.

Игрáй йи (на нѣкоя жена) кóньѫ.— Ще ѝ се, да я закачатъ чуждитѣ мѫже.

Ни йѫдé кóткѫ прьáснѫ рѝбѫ. — Нѣкой ужъ не ще нѣщо.

Нѫмéрил чéркувѫ дѫ сѫ крѫ́сти. — Не отговаря изборътъ на желанието му.

Нѫ ýмрьáлу мѫгáри пéтѫлти тѫ́рси. —Търси нѣщо, което неповратно е загубено.

Пуд вόлж тéли тáрси. — Търси нѣщо, дѣто не му е мѣстото.
Тишкó му нж булгýрьж! — Напразно надѣванье.
Трúстж (*или:* хильáдж) прикжски (*или:* дýми) зж пжрй. — Колкото и да говоришъ, все нѣма да стане споредъ както казвашъ.

12. Загубалка. Открадванье.

Дж тж пáзи Гóспут ут кáшжн хжйдýтин (отъ крадецъ, който живѣе въ самата кжща, дѣто се краде).
Сьáкжх (сѣкашъ) чи в зимéтж путáнж. — Изгубило се.

13. Заканванье, заричанье.

Йилú хýй нáдвьж, йилú пýтжж нá читири. — Ако си изпатя азъ, ще си изпатя, но въ противенъ случай за съперника ми ще е още по-злѣ.
Кржфтú ти шж йспúйж. — Ще те убия.
Тéсни шж ти сж вúдьжт вржтáта. — Като те погнатъ мжчно ще избѣгашъ.
Шж вúдиж дьáул пу плáдньж. — Ще срѣщнешъ неприятность.
Жку мж вúдиш йóшти вúднжш, пишú мж. — Нѣма вече да ме видишъ; нѣма да идвамъ вече при тебе.

14. Здраве. Болесть. Смърть.

Бис пжрú здрáви — гутóвж бóльжс. — Човѣкъ като е безъ пари, и здравъ да е, като боленъ е.
Днéс жку смé, ýтрьж ни смé. — Човѣкъ, не знае, кога ще умре.
Здрáви с пжрú ни сж купýвж.
Зжспáл уд джлгийж (сънь). — Умрѣлъ.
Кóйту ýмрé сж ýттáрвж, жми кóйту ýстáни (живъ подиръ умрѣлия), тóй тéгли.
Кжту ýмрé, свитú ли шж сж свáрши сжс нéгу? — Отъ неговото умиранье нѣма свѣтътъ да има голѣма загуба.
Нж прáс змирúсжл. — Прилича скоро да мре (да го заровятъ въ земята, да стане на пръсть).
Сýху здрáви — гутóвж бóльжс. — Здраве безъ парú както човѣкъ да е боленъ.
Сжс динé ýтúди. — Рано умрѣ: занесалъ е въ гроба си нѣкои отъ днитѣ, които още трѣбало да живѣе.
Тó шж сж мрé, жми — здрáви дж й. Човѣкъ да е здравъ, та нека умира.
Тýрил гу пóпж в ҵóбж си. — Умрѣлъ. Дж ни йé фльáгжл нж пóпж в ҵóбж? — Да не би да е умрѣлъ?
Фáрлил пéтжлити. — Умрѣлъ.
Фáрлил тóпж. — Умрѣлъ.
Чувéг дж знáй кугá шж ýмрé, сжмúчжж шж си йскупáй грóбж. Човѣкъ не знае, кое кога ще се случи.

15. Лакомия.

Билѫтѫ си тѫ́рси. — Недоволенъ отъ постигнатото, търси повече макаръ и да би го постигнала загуба.

Нѫ бьу́улѫ у̑ко́ту се́ фѫф прусо́ту. — Нѣкой все онуй ми́сли (или за онуй говори), което му се иска.

Нѫу́чи сѫ по́п
Нѫ пра́жѫн бо́п;
Свѫ́рши сѫ бо́п,
Уду́чи сѫ по́п.
Или: Свѫ́рши сѫ бо́бѫ,
Уду́чи сѫ по́пѫ.

Ньа́мѫ т (да) ти пука́рѫт ругá йа (като изядешъ нѣщо), — Не го яжъ.

Сѫрце́ (коремъ) йи́скѫ, гѫ́с ни сти́скѫ.

Утишла́ кѫми́лѫтѫ за ругá, вѫ́рнѫлѫ сѫ биз уши́. — Който търси многото, остава и безъ онуй, което има.

Чуве́шкуту у̑ко́ ньа́мѫ на́ситѫ (на имоть).

16. Лукъвщинъ, извъргливость. Удържанье или неудържанье дума. Подокорооване.

Бра́двѫтѫ му ни сиче́ нѫ йно́ мьа́сту. — Прѣди малко друго е говорилъ, а сега друго говори.

Во́лѫ сѫ вѫ́рѫи зѫ ругáтѫ, ѫ чуве́к зѫ йѫзи́кѫ. — Казаната дума трѣба да се изпълни отъ оногова, който се е задлъжилъ съ нея: той се е вързалъ съ нея.

Йигра́й нѫ вѫ́жи. — Не е откровенъ.

Ко́тквтѫ се́ нѫ крѫка́тѫ си па́дѫ. Ко́тквтѫ нѫ гѫрбѫ́ си ни па́дѫ. Нѣкой и да е кривъ, все намѣрва какъ да се оправдае.

Куйе́ту й пльу́л, ни гу́ бли́жи. — Не се отмѣта отъ казаната си дума.

Не́ лу́к йа́л, не́ нѫ лу́к мири́сѫл. — Така е можалъ да потаи извършеното, като че не го е извършвалъ.

Нѫди́хѫли гу. — Подучили го; насъскали го.

Нѫ ду́мѫтѫ си мре́ (*или:* у̑ми́рѫ). Уми́рѫ, ѫмѫ ду́мѫтѫ си нѫзáт ни врѫ́штѫ.

Се́ у̑дго́рьѫ, кѫту ма́слу нѫд вудѫ́. — Все той правъ; все той всичко знае и др.

Убѫ́рнѫ (*или:* убрѫ́штѫ) кула́тѫ. — Казва или прáви обратното на дотогавашното.

Ут вудѫ́тѫ су́х йизльа́гвѫ. — Каквато кривина и да напрáви, все мо́же да се оправдае.

Фльа́гѫл му пут ко́жѫтѫ. — Подбужда го (подскоросва го).

17. Лъжа. Измислица.

Дѫ́ртѫ лѫжа́. — Голѣма лъжа.

Кѫту лѫ́жиш, нѫ кѫде́ гле́дѫш? — Познавамъ те, че лъжешъ.

Лѫ́жи кѫту дѫ́рт ци́гѫнин.

Лѫ́жи, тѫ сѫ кѫ́сѫ. — Много лъже.

Нé чи лѫ́жи, жми прáву ни кáзвѫ.

Нѫ чéрнуту кáзвѫ „бьáлу". — За лъжливото казва, че е истина.

Ньáкуй пѫ́ц цѫ збѫ́рквѫ, чи прáву кáзвѫ. — Обикновено лъже.

Слéз (отъ небето) Бóже, чи глéдѫй! — Казва се, когато нѣкое малко дѣте върши нѣща като възрастенъ човѣкъ: и то взема ножъ да си рѣже месото въ паницата си като голѣмитѣ хóра; и то взема моливъ и иска книга да пише (безъ да може още и да говóри), и др. такива.

Упѫшáтѫ лѫжá. — Голѣма лъжа.

Ут прѫ́стити си гу йсму́кѫлъ. — Измислилъ го; казва за нѣщо, че е еди-какво безъ то да го има. Лъже.

18. Обичь. Уразa.

Кáни мѫ (*или:* вѝкѫ мѫ) сѫс пулвѝн устá. — Не отъ все сърце; отъ нѣмай-кѫдѣ.

Мнóгу сѫм йизгурьáл зѫ нéгу! Не го искамъ. Сéкий сéби си хѫрéсвѫ.

Тé ни гу́ пу́штѫт (*или:* йи́скѫт) ф сéлуту, тóй пѝтѫ, дé й нѫ пóпѫ кѫ́штѫтѫ (*или:* тóй питѫ нѫ пóпѫ зѫ кѫ́штѫтѫ).

Убѫ́рнѫли му чéхлити нѫóпѫки (съ стѫпалата нагорѣ, захлупено). — Това се било правѣло въ нѣкои села на сватята, която е отишла да иска нѣкоя мома, за да се разбере отъ това, че не харесватъ момъка. Въ В.-Търново тая пословица се употрѣбява за да означи, че нѣкого не го щѫтъ, дѣто е ходилъ и дѣто сѫ му обърнали чехлитѣ наопаки.

Чувéк жку ни хѫрéсвѫши сéби си, штéж (щѣше) дѫ сѫ у́бéси.

19. Опитность.

Дéту фѫрчѝ, сѝчку ни сѫ́ йѫдé. — Не става всичко така, както човѣкъ си мѝсли.

Минáвѫлу ми й приз глѫвѫ́тѫ. — Прѣкарвалъ съмъ таквозъ нѣщо; ималъ съмъ таквазъ случка.

Нѝкуй сѫ ни рáждѫ нѫу́чѫн. (Нѫу́чѫн сѫ нѝкуй ни рáждѫ. Нѝкуй сѫ нѫу́чѫн ни рáждѫ).

Ни пѝтѫй стáру, жми пѝтѫй пáтусну. — Не годинитѣ учатъ човѣка, а опитътъ, теглилото.

Ни прудáвѫй нѫ бѫхчувѫнцѝйѫ крáстѫвици. — Не се мѫчѝ да измамишъ опитенъ човѣкъ.

Пáрьѫн кáшѫ ду́хѫ. — Опитниятъ се прѣдпазва.

Прис плéт ни вѝждѫл! — Никакъ не видвалъ, какъ се прáви нѣщо.

Тѝ кугáту у́тѝвѫши, á (азъ) сѫ врѫ́штѫх. Азъ съмъ пó опитенъ отъ тебе, не искай да ме мамишъ.

Чувéг, дурдé й жѝф, сé сѫ у́чи (йи пáк нинѫу́чѫн умѝрѫ). Чувéк сé сѫ у́чи й нинѫу́чѫн умѝрѫ. — Никой не е съвършенъ.

Жку йѝмѫс стáру (въ кѫщата си), йиспѫдѝ гу, аку ньáмѫш, купѝ си.— Старитѣ жени много мърморятъ за едно-друго въ кѫщи, но пъкъ и много добрѣ гледатъ дѣцата и се грижатъ за всѣко нѣщо въ кѫщи да е както трѣба, та човѣкъ спокойно мóже да остáви кѫщата си (съ малки дѣца) на стара жена и да бѫде увѣренъ, че никаква пакость нѣма да му стане, ако отѝде на нѣкѫдѣ, било денѣ или вечерь и нощѣ.

20. Пиянство. Непиенье.

Бистръ вудйцъ, мйрнъ глъвйцъ. — Който не пие спиртни пиеви, не се опива, мирна му е главата.

Вйнуту пийе нéгу, нé тóй вйнуту. — Не мóже да нóси виното (отъ малко се опива, виното го завладява).

Дъ чýйът йи ушй чи шъ пийéм —казватъ, когато се чукатъ съ сждоветѣ, отъ които пиятъ. (Въ този случай взематъ участие всичкитѣ петь чувства: очитѣ виждатъ чашитѣ, ржцѣтѣ ги държжтъ, езикътъ познава вкуса, носътъ миризмата на пиеното, а ушитѣ чуватъ траканьето на чашитѣ).

Ни йé сжмйчък (има вино въ себе си). — Пиянъ е.

Ни стуйй (виното) мйрну (въ корема) кжту в бурйййтъ: тáм с óбржчи й стéгнату (а въ корема нищо не го стѣга и затова, като опои човѣка, прáви го да не мирува).

Пийанъ жинá ут бьáснъ свиньá й пó лóшъву.

21. Покорность. Послушность.

Вóди сж зъ нусъ. Зъ нусй гу вóджт. — Слуша хорски умъ; върши каквото му кажатъ други.

Ййди ми нъ гáйдътъ. — Съобразно е съ моето желание.

Ни мý уйдйсвъй нъ гáйдътъ! — Не му върви по волята.

Нъ мржвьáтъ пжт стрýвъ. — Много е кротъкъ.

Уфцй ли си — шъ ййма кóй дъ тъ стрйжи. — Ако се подчинявашъ, ще има кой да ти заповѣдва.

22. Поучения.

Вйдьъ ли — ни вйдьъх, чýли — ни чýх. — Така учатъ нѣкого да казва, ако го питатъ, за да нѣма главоболие да разправя (често пжти и по сждилища), какво е видѣлъ или чулъ.

Йá си ўтвáрьъй учйти, йá ш ти ги ўтвóрьът. Учйти си ўтвáрьъй. чи хóртъ ти ги ўтвáрьът хй-ъ! Хýбъву дъ си ўтвáрьъш учйти (хй-ъ!). Утвáрьъй си ўчйти чéтири! Чéтири дъ ги (очитѣ си) ўтвáрьъш. Хубаво да се пазишъ въ взиманье-даванье съ хóра, защото инакъ можешъ да загубишъ.

Йили млáц цъ (младъ се) жиний, йилй млáт кълугирй.

Къквóто й дъ прáвиш, зъ сéтньънтъ дъ мйслиш.

Лéтьъ биз дрéхъ (за студъ), зймьъ бис хльáп (на пжть) ни трйгвъй.

Ни сй ўвйржй мýцунътъ, дéту ни тй й рáбутъ. — Не се вмѣсвай въ не своя работа.

Прустйржй сж спрут чéргътъ си. — Не харчй повече, отколкото допуска състоянието ти.

Пъзй фтйчиту дурдé й ф ржкйтъ ти: йсфрйкни ли видкйш — тýй тó. — Пазй нѣщо до като го имашъ.

Трй пжтьъ мирй, видцйш рижй. — Добрѣ прѣсмѣтни, каквото ще правишъ, та тогазъ го правй.

23. Прилика или неприлика.

Бжрвбáр Пéтку с хóржтж. — Нѣкойси и той се туря наредъ съ всички хора.

Диné ўц цутринтѫ́ си личи́. Динé ўц цутринтѫ́ сж пузнáвж какѫ́ф шж й. — Една работа отъ началото се познава, какъвъ край ще земе. Човѣкъ отъ малъкъ се познава, какъвъ ще е като порасте.

Дж бьáхж сж тáрсили, ньáмаши дж сж нжмéрьжт. Много се посрѣщатъ единъ съ другъ.

Крýшкжтж нут крýшжтж пáдж. — Прилича на своя (по кръвъ родъ).

Кáкту ти свúрьжт, тáй шж йгрáйш. — Каквото ти заповѣдватъ, това ще правишъ.

Кжч чи ли й (като че ли е) бúль и прибúл. — Напр. на нѣкой новъ войникъ така му прилѣгатъ войнишкитѣ дрѣхи и той така хóди съ тѣхъ, кжч чи ли й бúль и прибúл войникъ отдавна.

Млáду (нóси облѣкло́) зж хýбус, стару зж прúликж.

Мнóгу ти прилúчж! — Не ти прилича да правишъ така.

Ни йé зж твóйти ўстá лжжúцж. — Не е за тебе работа.

Нж стáру дýпи хжрѕýлкж.—Всѣко нѣщо си има своето врѣме: кое когато му прилича.

Нж сьáку гáрни мирудúйж. — Бърка се на всѣкждѣ, и дѣто не му е работа.

Прилúчж му кжту нж свиньá звжнéц. — Не му прилича.

С кжквúту сж сжбúржш, йи тú тжкáф стáвжш.

Сжс свéж дж гу тáрсиш, ни мóж гу нжмéри. — Много му е сгóденъ.

Тжркулúлу сж гáрниту, нжмéрилу си пухлупáкж. — Събрали се двама: какъвто единътъ, такъвъ и другиятъ.

Удрáл му кóжжтж. — Прилича на него.

Чéрнж чýмж нж бьáл кóн. — Грозенъ човѣкъ съ хубава прѣмѣна.

Чжвж ньáмж дж сж мéтни (да прилича) нж гурáтж! — Разбира се, че нѣма да прилича на гората, а на баща си (или на майка си, или и на двамата) нѣкое чедо.

24. Прѣдпазливость.

Бижáнувж мáйкж ни плáчи, Стуйáнувж мáйкж плáчи. — Плаче майката не на оногозъ, който бѣга отъ случаи, дѣто може да бжде убитъ (че да го оплаква майка му), а на оногозъ, който стои.

Вжрцú пóпж дж й мúрну сéлту. — Отстрани причината, за да избѣгнешъ послѣдицитѣ.

Пукрúтуту млъаку кóткити гу ни йждáт. — Запазеното (варденото) нѣщо не го крадатъ.

Пжзú сж уд бильáзни (отъ Бога) чувéк: гърбавъ, куцъ, кривъ и др. т.; таквизъ хóра не били добри и Господь нарочно ги е забѣлѣзалъ, за да се пазятъ хората отъ тѣхъ.

Стжнú уртáг з дьáулж, дурдé мúниш мóстж. Слагай се на лошавия човѣкъ, докато мине опасноста, да не ти напрáви нѣкоя пакость.

Сжс учú дж вúдьж ни вьáрвжм. Дж гу вúдьж сжс учúти си пáк пáк ньáмж дж гу пувьáрвжм.

Сѫс учи́ти си дѫ гу ви́диш, на́г дѫ гу ни вьа́рвѫш.

Ци́гѫнинѫ дурде́ йи́мѫ дила́ф, ни пи́нѫ бгѫньѫ сѫс рѫце́. — Докато човѣкъ си има леснината за нѣщо, той не се мѫчи.

Чуве́к нѫ ба́ньѫ трѫ́гвѫ чи зѐмѫ бухче́, тѫ не́ е пѫйто́н (тѫли́гѫ, бри́чкѫ, кула́) кѫту трѫ́гни дѫ ни зе́мѫ ни́шту. — 1) Говóри се на пайто́нджиитѣ, които казватъ, че нѣкой билъ натурилъ много нѣща на пайтона имъ, съ който ще заминаватъ за нѣкѫдѣ. 2) Казватъ пайтонджиитѣ на нѣкого, който се пазари́ съ тѣхъ да го каратъ за нѣкадѣ и иска да му вземѫтъ евтино, защото нѣмалъ билъ да взима много нѣща да туря на пайтона имъ (или пъкъ, че нищо нѣмалъ билъ да взима съ себе си).

25. Работа, трудъ.

Биз мѫ́кѫ ньа́мѫ нѫу́кѫ.

Вѫ́рзѫнѫ хрѫ́ткѫ за́йци ни луви́. — Не искай работа отъ човѣкъ, когато си ограничилъ въ работеньето. Ако си заровишъ пари́тѣ, нѣма да ти докаратъ полза.

Глѫвѫ́ ли шѫ мѫ зѫбули́? — ако придобия нѣщо, или ако нѣщо направя съ малъкъ трудъ, а голѣма полза.

Гѫзѫ́ си дѫ сѫдире́, па́к не ще може да напра́ви нѣщо.

Да́лѫ ба́бѫ пѫрѫ́ дѫ сѫ фа́ни зѫ хуро́ту, се́тньѫ да́вѫ две́ дѫ сѫ пу́сни, ѫмѫ ни йе́ пу́штѫт. — Човѣкъ като се залови за една работа, често пѫти не мо́же да я напусне, когато си иска.

Две́ ди́ни пуд иднѫ́ ми́шницѫ ни сѫ́ но́сьѫт. — Двѣ ра́боти да върши човѣкъ едновремѣнно, не мо́же.

Дне́шнѫтѫ ра́бутѫ зѫ у́трьѫ ни у́ста́вѫй.

Ду кѫту ни пла́чи де́тту, ни му́ да́вѫт дѫ су́чи (*или:* ни му́ да́вѫт ци́цкѫ). — За да се даде́ нѣкому нѣщо, трѣба да го поиска.

Дѫ йи́мѫ ньа́куй дѫ мѫ путка́ньѫ, зѫ йиди́н де́н ути́вѫм ду Ца́риград", казало кучето. — Нѣкое куче, като го подгонятъ, дорде има кой да му вика, то все тича.

Кирва́нѫ си вѫрви́, ку́читу не́кѫ си ла́й. — Нѣкой си гледа работата, а други отстрана нека си му мисли злото.

Ко́йту го́ни два́ за́йѫкѫ, ни йди́н ни у́ла́вьѫ. — Който залавя много ра́бота, често пѫти не мо́же да кара добрѣ нито едната отъ тѣхъ.

Ко́лку па́дѫ йно́ де́ти ду кѫц пѫ (като се) нѫу́чи дѫ хо́ди! — До като нѣкой се нау́чи на нѣкоя работа, колко се мѫ́чи!

Ло́зиту ни ште́ мули́твѫ, йи́скѫ мути́кѫ. — Всѣка работа иска пипанье, не ще гледанье или говоренье.

Кѫ́шнѫтѫ ра́бутѫ ни сѫ́ свѫ́ршвѫ ни́кугѫ.

Ме́чкѫтѫ у́д гурѫ́тѫ сѫ нѫу́чвѫ, чи чуве́к ли дѫ н сѫ́ чѫу́ни! — Казватъ селянкитѣ слугини, когато ненаучени на кѫщна гражданска работа, се приставятъ у нѣкоя гражданка и тя ги пита, ще могатъ ли да се научатъ на нейната домашна работа.

Ни мо́гѫ дѫ си пуче́кѫм ут те́бьѫ зѫбѫ́. — Никакъ не ме оставяшъ на мира.

Нѫпра́зну й дѫ у́чиш мѫ́ш сѫс муста́ци йл жина́ сѫс дица́.

Ньа́мѫ дѫ сѫ рѫхче́кнѫ (йа́!). — Не мога азъ всичко да върша (и навсѫдѣ да бѫда).

Рáбуттж сж свŕршва кжту ўмрé чувéк. — Човѣкъ до като е живъ, все има работа (все намѣрва да върши нѣщо).

Рáну пи́ли рáну пéйи. — Който съ врѣме се е заловилъ за нѣкоя работа, на врѣме я извършва.

Ржцéти ти нж гжзж́ л сж? — че не направяшъ нѣщо.

С прждне́ буйé ни стáвж. — Съ говоренье работа не се върши.

Стигни́ си дýпиту (*или* гжзж́), чи си спичили́ (каквото нѣмашъ).

Сжс и́иди́н кáмжк кж́штж ни стáвж. — Нѣкоя работа не мóже самъ човѣкъ да я извърши.

Фáниш ли сж виннж́ш нж хурóту, трьáбж дж гу йгрáйш.

Чувéк си свж́ршвж рáбутжтж кугáту ўмрé.

26. Скиталство.

Дé двáмж, тóй трéти. — Скита се безъ работа; хайманува. Дѣ има събрани двама, той трети се при тѣхъ явява.

Дéту ни гý сéйш (*или:* дéд гу ни сéйш), тáм ни́кни. — Дѣто не се надѣвашъ да го срѣщнешъ, тамъ го намѣрвашъ.

27. Скжперство; пестенье. Щедрость, прахосничество. Добивъ. Разноски.

Бéли пжри́ зж чéрни динé.

Гóспут нж мéньж сжс чувáлж, áс нж тебьж с турбж́тж. — Когато имамъ много, ще дамъ и на тебе малко.

Дж бéши йзви́ржлу, пáк штéши дж сж свж́рши. Чи тó ни йзви́рж!

Кóйту купýвж куйéту му ни трьáбж, шж си прудждé й куйéту му трьáбж.

Кóсжмж цéпи. — Не оставя да замине нѣщо отъ него; недава, макаръ и малко, нѣщо повече отъ онова, което се пада на нѣкого.

Кжлджрж́м ли шж ги (пари́тѣ) прáвьж, чи дж ги ни хáрџж! Ньáмж дж ги прáвьж кжлджрж́м йá, чи дж ги (пари́тѣ) ни хáрџж.

Мжжé (мжжжтъ) дж фнасьж (въ кжщи) с кулáтж, жинáтж дж йзнáсьж с иглáтж, пáг жинáтж шж нждви́й. Ако жената въ една кжща е прахосница, мжжътъ не мóже и́ надделя съ принасянье.

Ржзвéй прáх. Прж́хосникъ.

Сви́лж му сж й зжми́á ф киси́йжтж (че не мóже, дж си кýпи нѣщо). — Скжперникъ е.

Стрáшнж три́цж й. 1) Лютъ е. 2) Скжперникъ е.

Сжс йиднж (ржка) ги (пари́тѣ) зéмж, сжс двé (ржцѣ) ги (пари́тѣ) дáвж. — По малко прибира (печéли) по много хáрчи (за неотклонна нужда).

Уд дéту душлó, тáм утишлó. Безъ трудъ придобито имотство за скоро врѣме разпелѣно.

28. Сполука, несполука. Нужда отъ помощь. Пакостенье. Измама.

Грáд глáт ни прáви, жмж тéшку му й гóрку, уд дéту пуми́ни.

Гуржá сж з гуржá сж ни срéштж, чувéк ду чувéкж дупи́рж (*или:* чувéк сж ду чувéкж дупи́рж). — Допираньето на човѣкъ до човѣка има два сми-

съла: или че човѣкъ отива до човѣка за нѣкаква помощь, или пакъ че мжжъ се допира до жена за онази работа.

Гурж̂ з гурж̂ сж ни сре́штж, чуве́к х чуве́к сж сре́штж. — Мо́же да до́йде такъвъ единъ случай, та човѣкъ има нужда отъ нѣкого, отъ когото не е очаквалъ или не би желалъ да вижда помощь.

Да́ли му пжтьж. — Изпждили го.

Дж й нж̂бѝл с иднж̂ кж̂пкж вудж̂ дж гу ўда́ви. — Мрази го.

Дж ни флѐзиж виднж̂ш нж вжлкж̂ ф устж̂тж: ни мо́с сж (можешъ се) ўттж̂рва́. — Като паднешъ въ ржцѣтѣ на лошъ човѣкъ, мжчно можешъ да се отървешъ отъ него:

Жи́вж й тжштá ти. — Казватъ на нѣкого, който свари нѣкои хора че ядатъ и не сж изяли още всичко, а има и за него. Въ противенъ случай се казва „тжштá ти ўмрьáлж."

Збж̂ркжл кунци́ти. — Побъркалъ си работата, отговоритѣ, смѣткитѣ.

Зé си двéти пжрѝ. — Прѣстана да ме безпокои; отиде си.

Йизгурѝ му чéргжтж. — Изма́ми го; напра́ви му зло.

Йизгурѝ ми душéтж (*или:* душицжтж). — Напра́ви ми голѣма пакость, злина.

Йиз нусж̂ ми гу (даденото) йизва́ждж. — Докарва ми неприятность поради случая, че ми е далъ нѣщо.

Йи ф тржпиéту ўгрьáвж слж̂нце. — Сполучва нѣкой пжть и онзи. за когото не е имало надежба, че ще сполу́чи.

Ки́сьжлу му йзлéзи. — Неприятно.

Кли́н кли́нь избѝвж.

Ко́йту купа́й нж другигу гро́п, са́м па́дж ф нéгу. — Лошото, което готвишъ за другиго, постига тебе самия.

Кждé мéри, кждé ўда́ри. — Какво си смѣташе, какво го постигна.

Кжкво́ту ми́сли ми́шкжтж, ко́ткжтж гу ржзва́льж. — Което е намислилъ нѣкой да извърши, другъ му попрѣчва.

Кж̂сжй чи фж̂рльжй. — Давай, та се отървай.

Ми́нжлж му лиси́цж пж́т. — Не сполучилъ.

Мж̂ти ми вуджтж. — Бжрка ми на кроежитѣ (работитѣ).

На́штж ку́чкж нж на́шту ку́чи ни да́вж. — Нѣкой спомага на нѣкои отъ далечни мѣста хора, а на близкитѣ си съсѣди не.

Нжмисту вéжди дж нжпра́ви, учѝ йзва́ждж. — Намѣсто полза докарва повреда. Нжмисту вéждити дж ти нжпра́ви, учи́ти ти йзва́ждж.

По́-дубрé дж си нж хортж ф устж̂тж, дж ни сѝ йи н ф кржкж̂тж. — По́-добрѣ съ завистъ да говорятъ за тебе, отколкото, като безсиленъ, да те тъпчатъ.

Пудлéли му вудж̂тж — Нѣкой станалъ причина (подлѣлъ водата), да изпждятъ нѣкого отъ службата му (или отъ работата, на която се е намѣрвалъ).

Сé зж кжвгж̂ ро́ви. — Все търси случай да се кара.

Скруйи́ли му йди́н кьула́ф! — Измамили го. Вкарали го въ лоша работа. Направили му нѣщо, което той не желае.

Ту́й то́ билж̂тж ф турбж̂тж. — Това е прѣчката.

Ту́рихж му два́тж кра́кж ф иднж̂ йимини́йж. — Вкараха го въ стѣснително положение.

Уд дѫж бьа́гѫ, нѫ гра́т нѫле́ти.

Удрьа́зѫхѫ му сѫ крила́тѫ. — Изгу́би доброто си положение (служба, длъжность, имотство).

Уплѐти си кошницѫтѫ. — Уреди си работата.

Упрьа́ но́жѫ ду ко́кѫлѫ. — Работата дойде до крайность.

Ут ко́н чи нѫ мѫга́ри. — Отъ по́-добра служба на по́-лоша. Отъ по́-износна работа на по́-неизносна.

Ут трѫ́н тѫ нѫ гло́к. — Отъ лошо на по́-лошо.

Фльа́гѫл ф кѫпа́нѫ. — Уловилъ се въ нѣщо (извършено) лошо.

Фсичку сѫс хо́рѫ ста́вѫ. — Много нѣщо се урежда съ посрѣдничеството на хора.

Шѫ све́ти нѫ ми́шкити. — Ще го затворятъ въ тъмница; очитѣ му тамъ, въ тъмното, ще сѫ за мишкитѣ като свѣщь.

Жрнѫу́тинѫ йи дру́к пѫт зна́йи. — Ако по нѣкой начинъ не ми се допуска да извърша нѣщо, азъ мога да го извърша и по другъ начинъ.

29. Справедливость, несправедливость.

А́тувити сѫ ри́тѫт, мѫга́ритѫтѫ те́глѫт.

Во́лѫ ро́ви зиме́тѫ, й прѫстѫ́ нѫ гѫрбѫ́ му па́дѫ. — Нѣкой върши повреда ужъ на другиго, а пъкъ тя върху му се стоварва.

Га́рвѫн нѫ га́рвѫн учи́ти ни ва́ди. — Хора, които иматъ общъ интересъ, не си врѣдятъ единъ на другиго.

Гла́днѫ ме́чкѫ хуро́ ни йгра́й.

Грьа́х му нѫ душе́тѫ. Господь грѣхъ да му пише за дѣто е направилъ нѣщо.

Гульа́мѫ глѫвѫ́ гульа́мѫ бо́льѫс. — На когото работата е голѣма, той и много главоболия има.

(Де́ту й дѫ у̑ти́диш), укѫ́тѫ й се́ че́тиристо́тин дра́ми. — Никѫдѣ не даватъ на нѣкого повече, отколкото му се пада.

Де́ту ми́ни ми́шкѫтѫ, пѫ́ц͡та́вѫ (пѫть става). Ни́шту ни йе́ дѫ ми́ни у̑д не́йди йнѫ́ ми́шкѫ, ѫми пѫ́ц͡та́вѫ. — Единъ пѫть допуснато изключение, дава поводъ и за по́нататъшни.

Зѫ йнѫ́ бѫлхѫ́ цьа́л йурга́н йизга́рьѫ. — Дребни ра́боти да прѣмахне, голѣми па́кости пра́ви.

Зѫ пра́вѫ Бо́гѫ. — Напразно. Би́ли гу зѫ пра́вѫ Бо́гѫ.

Йиди́н пла́чи, дру́к сѫ сме́й (— тѫкѫ́ф йи то́зи свьа́т). — Често пѫти се случва въ нѣкой градъ (въ туй число и въ В.-Търново) наблизу да има (или да минава) и смърть, и сватба.

Йиди́н пра́ви, хильа́дѫ те́глѫт.

Йи́мѫ (кривдина) йи ф са́пѫ, йи́мѫ йи в бра́двѫтѫ. — Кривъ е и единътъ и другиятъ.

Йистѫка́х си плѫтно́ту, дѫ ти ри́тѫм крусно́ту. — До като ми трѣбаше, почитахъ те, а по́-подирѣ не искамъ и да те зная.

Йи ху́й ф пу́ткѫ, йи душе́ ф ра́й ни мо́жи.

Ка́жѫт ли нѫ йно́ ку́чи „бьа́сну й“, то́ й дѫ ни йе́, шѫ пубисне́й (ще го смѣтатъ за бѣсно). — И добриятъ човѣкъ, като кажатъ че е лошъ, може да се има за лошъ.

Кóйту бáркж мидá, тóй си ýблизвж прáстити.

Кóйту вúди вжлкá, вúкж, кóйту нé, двáш. — Който не трѣба, се мѣси въ нѣкоя работа повече отъ онзи, който трѣба.

Кóйту плáчи нж чýжди грубóви, биз учú ýстáвж. — Който мисли за хорскитѣ нужди, себе си уврежда.

Кóйту сидú пут крýшжтж, тóй йждé крýшити. — Който е близу до нѣкой доходъ, той се ползува отъ него.

Кóйту плáчи зж свитú (*или:* зж хóртж), биз учú ýстáвж.

Кóньж сж йéзди нжгóрьж — дж сж йсплáштж (за грѣховетѣ си), нждóлу — дж сж йсплáштж (че за него сж дадени парú), пу рáвнуту — зжштóту й кóн (Трѣвна).

Куйéту кýчи мж й зжлáйвжлу, сé й пубисньáвжлу. — Който е говорилъ лошо за мене, все не е виждалъ добро.

Кукóшкжтж вудá пйие й Бóгж глéдж. — Човѣкъ трѣба отъ страхъ прѣдъ Бога да мисли, и да не прáви лошо.

Кýчи ýт кржвáй ни бьáгж. — Ако на нѣкого нѣйдѣ му е добро, той не напуща него мѣсто и да отива на друго.

Кжквóту й друбúл, тжквóш шж сáрбж. — Каквото е правилъ, таквозъ ще го постигне.

Кжквóту пувúкжлу, тжквóс сж ýдзувáлу. — Както нѣкой се отнесълъ къмъ нѣкого, така и той къмъ първия.

Кжквóту си пустéлиш, тжкá й шж си лéгниш. — Каквото си можалъ да приготвишъ, таквозъ и ще намѣришъ.

Кжквóту тáрсил нжмéрил. — Намѣрило се кой да му отплати за вършенитѣ злини.

Мúнжлуту — мúнжлу. — Миналото да забравимъ.

Мурéту минáвж, вудá ни пйие. — Не се възползувалъ отъ сгодния случай да се обогати или да изкара нѣкаква облага за себе си.

Ни йé пу вржтá (ударено), жми пу пийжтж. — Прѣиначаванье нѣщо сáмо съ думи, а фактътъ си е все той.

Ни мá й (гнѣвъ) дж мж рúтни тýрчин сжс бутýш, жми цúгжнин с (съ) цжрвýл. Ни мá й (гнѣвъ) дж мж рúтни áт, жми крáстжву мжгáри. — Мжчно ми е, кога ме напада не пó-горенъ, а пó-доленъ човѣкъ отъ мене.

Нж будлúвж крáвж Гóспут ругá ни дáвж. — Способниятъ да прáви пáкости бива лишенъ отъ възможноста да ги прáви.

Нжгóрьж дж пльýйш — нж сурáтьж си, нждóлу — нж бждáтж си. — И за едногото и за другигото да кажешъ лошо, не иде. защото и двамата сж свои хóра (роднини, приятели).

Нж жúвж мéчкж кóжжтж ни сá зúмж.

Нж зжтвóрьжн дьугéн кирúйж плáштж. — На нѣкого жена му е лихуса и не мóже да има работа съ нея, а пъкъ безъ да се гледа на това, домашнитѣ разноски си вървжтъ.

Нж йнугó (едного) мáйкж, нж дрýги мáштихж. — Къмъ едногото (нѣкого) се отнася добрѣ, а къмъ другиго не.

Нж льýцку дýпи стó туйéги сж мáлку. — Човѣкъ не осѣща хорскитѣ болести и мжки и не му се вижда, че нѣкой много тéгли.

Нжмéрил сéлу бис кýчитж, трáгнжл бис туйáгж. — Когато на нѣкого се правятъ отстжпки, той задминава позволеното.

Нъмéрил чи сѫ пусрáл. *Или:* Нъмéрил чи сѫ зъбрáвил. — Колкото и да е по угодата нѣщо на нѣкого, той гледа още повече да му е угодно.

Нъ тъкáвъ глъвѫ тъкъ́в бръснúч.

Нъ хърúзъну мъгáри пéтълти му ни сѫ глéдът. — Нѣма нужда да се придирва изтънко хубоста на подарено нѣщо.

Ньáмъ дъ йи върéт уд уший́ти йá! — Казватъ за нѣкоя мома, за която се говóри че била стара. Вѣрва се че на старо пó-мѫчно овира ухото, отколкото на младо (било то човѣкъ, или друга живина) и отъ варенето се била познавала староста.

Пó хýбъву — нъ мънъстúрьъ. — Отъ прѣдлаганото нѣмаме пó-хубаво.

Пъзú Бóже ўт тýпъ бидѫ́. Дъ пáзи Гóспут ут тýнъ бидѫ́. Гóспуд дъ пáзи ўт тýнъ бидѫ́.

Сьáку нéшту със мьáркъ. — Не бива да се прѣкалява въ каквото и да е: яденье, пиенье, говоренье и др.

Сéкий тéгли уд глъвъ́тъ си.

Сéки[1]) тéгли към сéбьъ си. — Всѣкой гледа повече нѣщо да вземе.

Сúтийъ ни фáштъ вьáръ нъ глáднийъ. — Който има, не знае какво е нѣманьсто. Който има, не вѣрва на оногозъ, който нѣма. Богатиятъ не хваща вѣра на сиромаха.

Сúчкити дубриний́ нъ йнó мьáсту ни сѫ збúрът. — Човѣкомъ все ще има нѣщо да не му достига.

Спурид глъвъ́тъ й бръснúчъ. — Споредъ човѣка и почитьтъ.

Спурит нáш Никóлъ нъмръзúх йи свитú Никóлъ. — Споредъ едногото намразихъ и другигото.

Спурит свитéцъ й свиштѫ́. — Споредъ човѣка и почетта.

Спурит сýхуту гурú й сурóвуту. — Споредъ едного и другъ тéгли.

Спурит фтúчиту йи ўпáшкътъ. — Споредъ богатството е и облѣклóто, или други нѣкои потрѣбности на човѣка.

Стъний́ тú дъ сéднъ áс. — Нѣкого изпъждатъ отъ служба не затуй, че той е неспособенъ за нея, а за да турятъ другиго. пóсвой.

Със къквáту мьáркъ мéриш, със тъквáс йи нъ тéбьъ шъ мéрьът. — На когото си правилъ зло, ще ти отплати съ зло.

Със пърúти си билѫ́ си кýпих. — Срѣщнахъ неприятность отъ нѣкоя работа, въ която съмъ намѣсенъ съ пари даванье.

Уд глъвъ́тъ си тéгли. — Самъ е причина на теглото си. — Чувéк уд глъвъ́тъ си тéгли.

Уд иднѫ́ уфцѫ́ двé кóжи ни сѫ дирѫ́т. — Не трѣба два пѫти да се дава за сѫщото нѣщо.

Хéм сърбú, хéм булú. — И тъй му се ще, и инакъ му се иска.

Хръний́ кýчи дъ тъ лáй. — Прави добро на нѣкого, за да ти прави вреда или неприятность, злина.

Цървýли ньáмъ, гáйдъ йúскъ. — Нѣма потрѣбното, иска извънпотрѣбното.

---

[1]) Въ пословицата, която е тутакси прѣдъ тая, имаме *„сéкий тéгли“*, а тука е „сéки тéгли“. При нарочно запитванье единъ търновчанинъ (а не самия казачъ на пословицата), този подтвърди, че наистина тия двѣ пословици така се казватъ, както тука сѫ написани: въ едната *„сéкий“*, а въ другата *„сéки“*.

Чувéк йждé, йи пáк йистáрвж уд устáтж си, чи нé уд ржкáтж си нéшту дж ни йстжрвé (че да падне да се счупи). — Така казвать закрилницитѣ на нѣкоя слугиня, когато тя си отива отъ господаря си, дѣто е слугувала, и той иска да задържи отъ платата ѝ за нѣщата си, които тя му е счупила прѣзъ врѣме на слугуваньето си.

Чувéк кжквóту (зло) сжмсú си нжпрáви, цьáлу сéлу дж сж сжбиpé, ни мóжи дж му гу нжпрáви.

Шж му бирé грьжхá. — Ще отговаря на онзи свѣтъ за дѣто е станалъ причина нѣкой да направи нѣщо, напр. (нѣкой облажилъ нѣкого безъ подирнинятъ да знае, че му е дадено нѣщо блажно за яденье).

Жку ти кáжжд дж сж ўбéсиш, шж сж ўбéсиш ли? — Казва се на нѣкого, който се оправдава за нѣщо извършено съ това, че му билъ казалъ нѣкой си да го направи. — Жку ти кáжжд дж сж фáрлиш ф óгжньж, шж сж фáрлиш ли? — Жку ти кáжжд дж сж ўдáвиш, шж сж ўдáвиш ли?

Жку шé й, дж йé; жку нé, хúџ дж ни йé. — Или да е нѣщо както трѣба, или никакъ да не е.

30. Сравнения.

Глéдж гу кжту ўчúти си. — Много грижливо го пази.

Глéдж кжту кутáк.

Дрáнкж кжту прáзнж вудинúцж. — Много и не на мѣсто говори.

Дýпи и гáшти сми. — Много сме близки приятели.

Джрдóри (бръщолеви, бърбори) кжту прáзнж вудинúцж.

Джрџú сж кжту слипéц у туйáгж.

Жéлт кжту пжпьжш.

Збáркжл сж кжту кýчи ф͡ удинúцж.

Зúпжл (*или:* утвóрил устá) кжту лáмйж. — Кара се; отвръща дѣто, не трѣба.

Зжлувúл сж кжд (като) дрáкж. — Неотстжпно.

Зжчжрвúл сж кжту рáк (*или:* кжд бужýр).

Йждáт сж кжту кýчитж. — Мразять се. Карать се.

Кó (какво) бьáгжш кжту дьáул ут тжмьáн.

Курдúсвж сж кжту гóл кóкжл ф тéнџжрж. *Или:* Кжкó ми сж нждýвжш кжту гóл кóкжл ф тéнџжрж?

Курдúсвж сж кжту трú й пулвúнж ф кисúйж. — Неоснователно се голѣмѣе: три (гроша) и половина не сж много пари.

Кáкто душлó, тáй утишлó.. — Лесно придобитото богатство лесно се прахосва.

Кжту зáйжк стржхлúф.

Кжту свьáт. — Както (каквото) трѣба. — Нжпржвú гу кжту свьáт. Лигнú си кжту свьáт. Купú си йднá дрéхж кжту свьáт.

Лéк кжту пирó. — Има и прѣносно значение: сиромахъ е.

Мéсти сж кжту пржддлúф. — Човѣкъ като прѣдне, отива пó на друго мѣсто, за да не го осѣщать, че той е прѣдналъ.

Мжгáрту ни вúкжт зж дрýгу нж свáдбж, жм (ами) дж нóси ўдá. — Нѣкого канять ужъ на гости, а пъкъ докарвать работата така, че той трѣба да помага въ нѣщо, гостенинъ бидейки.

Ни йé гя́рни дж сж фчýпи. — Казва се за нѣкого, който скача отъ високо.

Ни йé (човѣкътъ) цвéти дж гу пумири́шиш (та да можешъ да го разберешъ, какъвъ е).

(Нѣкой е) тржн ф учи́ти нж хóртж. — Каквото и да направи, всѣки ще говори за него; като че ли прѣчи на всичкитѣ хора.

Нждýл сж кжту пýйжк. — Голѣмѣе се.

Нждьáвж сж кжту кóн нж прáзнж йáслж.

Нжмьáрвж сж кжту ф нибрáну лóзи. — Неприготвенъ какво да отговаря.

Нжйáдух сж кжту пóпску чéду нж ждýшницж.

Нж кóсжм ви́си. — Малко остава да не е тъй, както е.

Нж сурáтъж ти прили́чж. — Нѣкоя работа е извършена така лошо, каквото е лошо и лицето ти.

Нжтрýпжли сж — сьáкжш мéчкж йи́мж дж глéджт.

Прáф кжту вжжи ф турбж́. — Не е правъ.

Прáф кжту свéш. — Говори се за пжть.

Приви́вж сж кжту чéрвьжй. — Въ затруднително положение се намира.

Присмьáл сж й хýмник нж чéрьжп. — Който се присмива е такъвъ сжщо, какъвто и онзи, на когото се присмива.

Приши́т кáлиц у кжлцýн. — Таквазъ роднина били нѣкои, т. е. никаква, не сж роднина.

Пувéли сж кжту слипци́. Вóдьжт сж кжту слипци́.

Путáвж сж кжту бжлхж́ в гáшти. — Мълчи; мирува; не се обажда; кротува. Кжквó сж путáвжш кжгу бжлхж́ в гáшти?

Ржзгóнил сж (разтичалъ се) кжту мáртински кутáк. — Казва се за дѣца. Котацитѣ прѣзъ марта ходятъ по чуждитѣ кжщи и на купове-купове тичатъ подиръ коткитѣ да се мръстятъ.

Ржскáрвж мж кжту никувáнж свиньá. (Трѣвна).

Ржствóрил устá кжту лáмьж. — Кара се съ нѣкого.

Свитж́ й сж́лбж: йидни́ сж кáчвжт, дрýги сьáгвжт.

Свьáт кжту цвьáт. — Както цвѣтътъ овѣхва, така и хората мржтъ.

Скжрцж кжту нимáзжни кулá.

Спи́ кжд зжклáн. — Дълбоко спи.

Стáнжл кóжж й кóкжли. — Измършавѣлъ.

Сьáкжш чи й с митлж́ пумéтьжну. — Нищо не останало.

Ти́ бжштá, ти́ мáйкж. — Много ти се моля. На тебе ми е всичката надежба.

Убицж́ дж ти й нж ýхóту. — Добрѣ да го помнишъ.

Уби́чжм гу кжту лéштж нж вили́гдьжн.

Уби́чжт сж кжту кýчиту й кóткжтж. Кýчиту й кóткжтж кóлку сж ýби́чжт — йи тé тóлкус.

Узжртж сж кжту йстжрвáн зáйжк.

Улуви́ йди́нж, удржи́ дрýгийж. — И двамата не ги бива. Какъвто е единътъ, такъвъ е и другиятъ.

Улуви́л сж кжту лéпкж.

Учи́ти му све́тьжт кжт нж ся́сьжл.

Чжрва́тж ми нж бильа́рду йгра́йжт. — Червата ми сж празни: гладувамъ; изгладнѣлъ съмъ.

31. Страхъ; уплаха.

За́йжшку сжрце́ йи́мж. — Отъ малко се плаши: чуе ли нѣщо да тропне, подскача.

Ме́чкж стра́х, ме́н ни стра́х. — Така казва нѣкой, когато се рѣшава да извърши нѣкоя опасна работа. Така казватъ дѣцата, когато ще скачатъ отъ нѣкждѣ отъ високо, или ще прѣскачатъ нѣкой трапъ.

Ни йе́ (нѣкой) з две́ глжви́ йа́ (че да ме е страхъ отъ него).

Ни му́ ми́гж у̃ко́ту. — Не́ го е страхъ. Не се пла́ши.

Стра́х гу й уц цьа́нкжтж му.

Стра́х ло́зи па́зи. — Човѣкъ не върши нѣщо лошо отъ страхъ, да не би да го видятъ, или инакъ нѣкакси да се научатъ, че го е направилъ.

Ту́рил си глжва́тж ф турба́тж. — Рѣшилъ се дори и да умре (да го убиятъ), ако стане случай.

Ф ми́шж ду́пкж сж скри́. — Отъ страхъ, отъ бързина не видѣ кждѣ се скри.

32. Търговия. Земанье-даванье. Стока.

Гле́джньту й бис пжри́. — Ако нѣкой гледа нѣкоя стока, той не е длъженъ и да я ку́пи, или пъкъ да плаща за дѣто я е гледалъ.

Гро́шж ста́нж нж зо́лжтж. — Не са́мо че не се е спечелило, но и отъ капитала се загубило.

Да́вжж гу с ржце́ти си, тжрсиж гу с крака́тж си. — Казва се за даденото навѣра или назаемъ.

Дж йи́мж дж зе́мж. — Нѣма да бжде удовлетворенъ.

Дж у̃же́ним мума́ ко́лку (колкото) дж ни йе́ у̃ дума́. Ужини́ мума́, дж ни йе́ у̃ дума́. — Една стока се продава не толкозъ, че много ще се спече́ли отъ нея, а са́мо за да не се държи непродадена.

Зе́л Ко́льу, да́л Ко́льу. — Не полза, не загуба.

Зе́х, да́дух. — Продадохъ и си взехъ паритѣ: нови пазарлъци или повръщанье не признавамъ.

Зж прит кумж́ не́шту шж йи́мж ли? (*или:* не́шту у̃ста́нж ли?). — Ще има ли нѣкаква (значителна) полза.

Йе́фтьжнту не́шту й ви́нжги скжпу (защото по́ не трае отъ скжпото, или е по́ лошаво).

Йиди́н йи́скжл хильа́дж (гроша), дру́г да́л пжрж́ йи пак сж спжзжри́ли. — Казватъ когато нѣкой, като вижда, че между исканата цѣна и даваната има голѣма разлика, изказва желание да се напусне пазарлъкътъ.

Кисийж у̃ши́ ли си? Уши́ ли си кисийж? Уши́й си кисийж! — Нѣма да вземешъ пари́.

Ко́йту зе́мж нжвьа́рж, по́ скжпу купу́вж. — Мисли се че търговцитѣ (особно бакалитѣ) взетата навѣра стока я пишатъ по́ скжпо, отколкото продаватъ съ брой.

Кьуѓету прудáвж кьушéту, ж нé кьушéту кьусéту (отъ *турски:* Кьошé кьосей сатмáз, кьосé кьошей сатáр). Търговецътъ въ дюгеня привлича (съ умѣяньето си) мющериитѣ, а не мѣстото, на което е дюгеньтъ.

Ньáкугиси йидúн кьусé чувéг джрцáл сжс кирúйж йидúн дьугéн нж йнó кьушé. Дьугéньж йúмжл мнóгу мьуштирúйи йи сéки кáзвжл: „Виш жквó й нéшту дж йúмжж дьугéн нж кьушé: кóлку мьуштирúйи йúджт!" Пу йнó врéми, нжмéрил сж йдúн чувéг дж пудлéй вуджí нж кьусéту: дáвж пóвичи кирúйж за дьугéньж йи фльáгвж вжтри, кжту смьáтжл чи мьуштирúйити нж кьусéту пáк шж йúдвжт ув дьугéньж. Минáвж сж жквóту сж минáвж, мьуштирúйти ýтúвжт пáк при кьусéту, пж нóвийж му дьугéн, нж придúшнийж му дьугéн ни ýтúвжт. Тугúвж дьугинцúйжтж нж кьушéту, кжту душлó вждéту нж дьугéньж, нжпýштж гу и сжйбúйжтж нж дьугéньж пáк кáнил кьусéту дж зéми дьугéньж му и му йúскжл сигá пó мáлку кирúйж ут придúшнжтж, жмж кьусéту ни йúскжлу пáг дж сж мéсти ф óнзи дьугéн, кжту ýдгóрьж сж й пудигрáлу сжс сжйбúйжтж нж дьугéньж йи му кáзжлу тéз дýми: „кьусéту прудáвж (прáви да струва парú, да има висока кирия) кьушéту, ж нé кьушéту (да прáви да печéли) кьусéту", йи ýт тугáс устáнжлу дж сж кáзвж тжс прúчтж.

Ни штé нé хльáп, нé вуджí нѣкоя стока (на ступана си) — ако нѣкой купувачъ не дава исканата за нея цѣна за да я кýпи и тя остане непродадена.

Пéсьжн му пьáх чи йúмж дж ми дáвж. Не е важното защо има да ми дава, а е важното че ми длъжи.

Пишú ги (парúтѣ, които имашъ да вземашъ) нж лиджí. — Нѣма да ти се даджтъ парúтѣ, които имашъ да вземашъ.

Плáтну му нж ýчúти! — Отговаря нѣкой на питанье; платилъ ли му е длъжникътъ му (колиби Ганьовъ-ханъ, Трѣвненско).

Скжíпуту нéшту й вúнжги йéфтьжну (защото пó е трайно, пó е хубаво отъ ефтиното).

Сжс свóй (роднина) йéш йи пúй, жлжíш-вирúш ни пржвú.

Уртáшкуту мисó й кýчиттж гу ни йжджíт.

Хчýпьжнж пжржí ни дáвжм пóвичи.

Хжлвжцúйжтж зж бузжцúйжтж. — Нѣкои сдружници, които не ги знае други, освѣнъ тѣхъ, че сж такива, ставатъ длъжници и поржчители единъ за други като отдѣлни търговци.

Чувéк йúмж пéт пржíстж нж ржкжíтж си, чи й тé ни сжí йнó (*или:* ни сжí йнáкви). — Дѣцата на нѣкого не си приличатъ едно на друго. Нѣкоя стока не е еднаква.

33. Умщина. Глупость. Гламавщина.

Вьáтжр гу вéй. — Хвáли се. Говóри глупави рáботи.

Гáрги му йсúпили умжí. — Направилъ глупаво нѣщо.

Глжвжíтж му й пжíлнж з бржíмбжри. В глжвжíтж му йúмж бржíмбжри. — Глупавъ е.

Йúмж дж пláштж (*или:* дж дáвж) нж Михáльж (зж джíски). — Смахнатъ е.

Йинжíтж му сжíбутж йиксúк. — Малко е смахнатъ.

Йнскипьáл му умѫ́. — Направилъ нѣкоя глупость.

Кукувѝцѫ умѫ́ му йиспѝлѫ.

Кусѫ́тѫ му пубильáлѫ, умѫ́ му ни стѝгнѫл.

Кýчи, куйéту ни знáй дѫ лáй, сѫмó дукáрвѫ вѫлкѫ́ ф кушáрѫтѫ. — Глупавиятъ често пѫти самъ на себе си врéди.

Лýт свѝри, лýт игрáй, кóй ги глéдѫ — ýм ньáмѫ. — Не трѣ́ба човѣкъ да се заглежда на нѣща безполезни за него и да не си гýби врѣмето, ами да си гледа работата.

Михáл гу стьáгѫ. — Смахнатъ е.

Нидумáсльѫн йи. — Смахнатъ е.

Ни пѫсé (нѣкой) тривѫ́. — Не е добитъкъ, че да не разбира. Не е глупавъ.

Нѫ дьáулѫ цѫрýли ýбýвѫ (Нова-Загора). — Много е хитъръ; не се мáми.

Сичé му глѫвѫ́тѫ кѫту хѫлвѫцѝйскѫ тислѫ́. — Не е уменъ.

Сичé му тѝквѫтѫ (*или:* глѫвѫ́тѫ). — Разбира. Уменъ е.

Умѫ́ му йóшти ни душéл. — Още е глупавъ.

Устáвил пѝтумнуту, чи ýтишéл при дѝвуту. — Напусналъ доброто, че тръгналъ да търси неизвѣстното.

Хѝтрѫтѫ лисѝцѫ з двáтѫ крáкѫ ф кѫпáнѫ. — Нѣкой ужъ е хитъръ, а пъкъ се излъгва повече и отъ пó глупавитѣ.

Хлóпѫ му дѫскѫ́тѫ. — Малко нѣщо е смахнатъ.

34. Упоритость. Гнѣвъ. Сръжба. Ядъ.

Гýштьѫри бѫ́лвѫ. — Ядосанъ е и говóри омразни думи за нѣкого.

Глѫвѫ́тѫ му с инѫ́ ýдѫ́ ни ýвѝрѫ. Ни мý ýвѝрѫ глѫвѫ́тѫ с инѫ́ ýдѫ́. С инѫ́ ýдѫ́ глѫвѫ́тѫ му ни ýвѝрѫ ки! — Не се разбира (не взема) отъ малко думи, отъ малко пѫти теглѝло.

Двá сéрт кáмѫкѫ ни мéльѫт брѫшнó. — Двама сертъ (люти, сръдливи) хóра не могатъ да живеятъ заедно.

Дибéлѫ глѫвѫ́. — Упоритъ, непридумливъ човѣкъ.

Зéхѫ гу дьáвулти. — Разсърдилъ се.

Кѝпнѫ му кéльѫ. — Разсърди се.

Кóнскѫ глѫвѫ́. — Дебелоглавъ човѣкъ.

Кóйту сѫ сѫ́рди, гóни гу Гѫ́рди. — Дѣдо Гърде е живѣлъ въ В.-Търново прѣди 1877 година и се е занимавалъ съ кираджилъкъ (съ бричка). Както тогазъ, тъй и сега такова име въ В.-Търново нѣма. Не се знае, дали е билъ той родомъ отъ В.-Търново. Дѣцата сѫ го подигравали съ думитѣ „дьáду гѫ́рни“.

Кóйту сѫ сѫ́рди, дѫ си дѝгни хльáбѫ нѫ висóку. — Не искамъ да зная (не ме е грижа), че щѣлъ билъ нѣкой да се сърди.

Ни гý ýпьáвѫй нѫ вирисѝйѫ. — Не се дърпай, ами се съгласи.

Ни сѝ фѫ́рльѫй турбѫ́тѫ. — Не се отказвай. Коня, като си изядé ячемика отъ окачената му торба, маха съ главата си (като че по този начинъ се мѫчи да фърли торбата отъ главата си) за да му махнатъ торбата отъ главата. Сѫщо и човѣкъ, кога не ще нѣщо, маха съ глава

като конь съ торба (на главата си), и по тая прилика се казва тази пословица.

Ни скя́рцай, де́-е! — Не се противи́. Стига настоява. Млъкни.

Нѫ гѫзѫ́ л ти сѫ ўчи́ти (чи ни ви́диш)?

Нѫ уси́ пика́л. — Много се разлютилъ.

Пузилиньа́л кѫту (зиле́н) гу́штьѫр. Зиле́н гу́штьѫр ста́нѫл. — Силно се ядосалъ.

С фуни́йѫ л дѫ ти ка́звѫм? — Отъ едно казванье трѣба да разберешъ. Чуве́к трьа́бѫ с фуни́йѫ дѫ му ка́звѫ.

Сѫс тя́пѫни ли йи́скѫж дѫ ти ду́мкѫт? — Не ти ли стига са́мо веднъжъ като ти се каже?

Хо́цѫтѫ, ко́лкуту й дѫ й висо́ку вика́луту, той, куйе́ту си зна́й, не́гу си ви́кѫ. — Упоритиятъ човѣкъ все на своето настоява, макаръ че исканото отъ него и да не е постигливо, или пъкъ и да е вредно за него.

Ча́кѫ с пло́скѫ (бъклица) да гу кѫле́сѫт. — С пло́скѫ ли йи́скѫж дѫ тѫ кѫле́сѫт? Ньа́мѫ с пло́скѫ дѫ гу кѫле́свѫм йа́! — Нѣма повторно да го каня: казано му е веднъжъ — и туй е то.

35. Характеристика.

Ве́ту кѫрпи́ — кунци́ хѫби́, ста́ру либи́ — вре́ми губи́.

Вя́лк пѫстѫрмѫ́ ни пра́ви. — Казва се за човѣкъ, който не задържа нѣща да му се намиратъ за напрѣдъ.

Вѫлкѫ́ й че́тьѫну йѫде́. — Крадецътъ не гледа, знаешъ ли колко ти е стоката, или не, че са́мо въ подирния случай да краде.

Вѫлкѫ́ нѫ мѫгли́ву вре́ми сѫ ра́двѫ. Вѫлкѫ́ у́бичѫ (*или:* тя́рси) мѫгли́ву вре́ми. — Нѣкой чака разбъркани врѣмена, за да изкара облага.

Вѫлкѫ́ си миньа́вѫ ко́зинѫтѫ, тѫбийа́тѫ си ни миньа́вѫ. — Човѣкъ може да си промѣни занятието, или вънкашната обноска, но характера си рѣдко промѣня.

Гу́зьѫн нигоньѫн бьа́гѫ.

Де́тту куйе́ту йѫде́ хѫла́л му й, куйе́ту но́си хѫра́м му й. — Отъ яденьето дѣтето расте — то му хваща мѣсто, а дрѣхитѣ си ги кѫса безъ полза за себе си — тѣ му сѫ харамъ.

Де́ту й тя́нку, та́м сѫ кя́сѫ. — Дѣто нѣщо не е направено здраво, тамъ се поврежда.

Де́ту ньа́мѫ ко́ткѫ, ми́шкити хуро́ йигра́йѫт. — Дѣто нѣма кой да пази нуждния редъ, тамъ всичко върви наопаки.

Дубра́тѫ ре́ч ути́вѫ нѫ дѫле́ч, ѫ ло́шѫтѫ йо́шти по́ нѫ дѫле́ч. — Укорнитѣ думи за нѣкого се чуватъ по́ далечъ отъ похвалнитѣ.

Дуслу́кѫ му (на турчина) й нѫ кульа́нуту. — Отъ приятель лесно ти става неприятель.

Ду у́чи́ свьа́т, ду зя́би сла́дус. — Да си пази човѣкъ очитѣ и зѫбитѣ, защото до като му сѫ здрави очитѣ, вижда всичкото по свѣта и до като му сѫ здрави зѫбитѣ, осѣща сладоста на яденото.

Дж гу бóдниж, гнóй шж путичé ўд нéго (отъ желтия, болния човѣкъ — толкозъ вече си изгубилъ кръвта, червенината).

Джрвóту сж привúвж ду кжту й млáду. — Човѣкъ, или друга живина, се научва на нѣщо до като е малъкъ.

Жинáтж кáзвж „дáй, мжжо!“: мжжé кáзвж „дáй, Бóже!“. — Жената очаква отъ мжжа, а мжжътъ отъ Бога.

Жинáтж ни знáй „ньáмж“ — тьá кáзвж (на мжжа си) „дáй“.

Злá кýчкж стáду вáрди. — Строгиятъ човѣкъ запазва едно друго отъ разпеляванье; поддържа добъръ редъ въ нѣкоя работа.

Йиргéн сж жéни кугáту йúскж, мумá кугáт йж йúскжт.

Йунáг биз рáнж ни бúвж. — Така казватъ на нѣкого като се нарани.

Кáмжкж нж мьáстуту си тижúй. — Човѣкъ има значение между хора, които го знаятъ.

Кóйту сж дáви ф мурéту, йи зж слáмкж сж ўлáвьж. — Който човѣкъ се нуждае, бива доволенъ и отъ малка помощь.

Кóньж пузнáвж кóй гу йéзди. — Тая пословица има прѣко значение (за коня) и прѣносно: подчиненитѣ (подвластнитѣ) познаватъ какъвъ господарь (заповѣдникъ) имъ сѣди.

Крáстжвити мжгáритж уд джлéч сж пумирúсвжт. — Лошавитѣ хóра отъ далечъ се познаватъ че сж такива и се събиратъ заедно да правятъ лошавини на хóрата.

Кýчиту ут пжт устжрьáвж. — Нѣкой е остарѣлъ отъ много блъсъкъ (трудъ).

Кжту дáвжш (парú, цигари и др.), мнóгу прийáтьжли йúмжш.

Кжштж биж жинá, мжж бис пжрú — óгжн дж ги гурú. — Не е хубаво въ една кжща да нѣма жена (да реди кжщата), а мжжътъ да нѣма пари.

Лижú (*или:* спú) нж трúйси. — Казва се за старъ момъкъ: откакъ е станалъ на 30 години, все на 30 се казва че е, макаръ да може да е заминалъ и четиресеттѣ. Сжщото се отнася и за мома. Числото мóже и да не е 30: то мóже да е 25, 30, 40 и др.

Лжжóвьжн свьáт. Свитж й лжжóвьжн. Тóс свьáт и лжжóвьжн свьáт. — Човѣкъ неочаквано умира или осиромашава.

Мáлку сéлу, чéстж бúр.

Ни йé кжкту знáйш, жми кжкту нжмéриш. — Не винаги човѣкъ живѣе както е наученъ: понѣкога се докарва и малко пó инакъ.

Нжкáржй хжйлáзинж нж рáбутж, дж тж нжучи нж ўм. — Като кажешъ на лѣнивия да направи нѣщо, той захваща да ти разправя, че пó добрѣ таквозъ нѣщо да не се прáви по еди-коя и еди-коя причина: ўчи те па умъ намѣсто работа да върши.

Нж мумúнскж вржтá йи áт йи мжгáри пухлóпвж. — Момата я искатъ и достойни и недостойни за нея момци.

Óстру жильáзу ф чувáл сидú ли? — Не търпи нѣкой да седи на едно мѣсто.

Прийáтьжл ф нýждж сж пузнáвж.

Пжрж сжйбúйж ньáмж. — Пжрж́тж й бис сжйбúйж.

Пкрăтк ньáмк сжйбийк. — Сжщитѣ парѝ не се намѣрватъ все у сжщия човѣкъ.

Рѝбктк ўд глквăтк сж фмирѝсвк. — Лошото захващатъ да правятъ най-напрѣдъ голѣмцитѣ, а че тогазъ и пó-долнитѣ отъ тѣхъ.

С кукóшкити льáгк, с йурдéчкити стáвк. — Рано лѣга, късно става.

Стáр чильáк кату пáнни, дурдé ни лéгни, ни стáвк. — Стариятъ човѣкъ не мóже да рипве както е падналъ, а трѣба да се нагласи както му е пó-лесно, че тъй да стане.

Сжбрàли сж ут кóл (набити на колъ), уд вăжи (обѣсени на вжже). — Сбирщина нехранимайковци.

Сьáкуй питéл нж кýпиштиту си пéй. — Човѣкъ има значение между нему познатитѣ хóра.

Сьáку чýду зж трѝ дни. — Каквото необикновено нѣщо и да стане, хóрата му се почудватъ два-три деня и подирѣ прѣстаятъ: всѣки си гледа своята работа.

Тóй кóли кýчиту. Тóй кóли, тóй бéси. — Влиятеленъ е.

Уд глквăтк вудă пийé. — Запознатъ е съ работата отъ самия ѝ източникъ.

Ут кулá грóбиштк ни стáвк. — (Колиби Йововци, Трѣвненско). Има нѣща, на които човѣкъ не увѣковѣчава спомена и не жалее за тѣхното погубванье.

— Ут кждé си? „Уд жинáтк ўц цéлуту". Уткждéту ѝ жинáтк, ут тáм и ѝ мжжă. — Женениятъ мжжъ до толкозъ се привързва къмъ жена си и всичко неи близко, щото се отказва отъ своето си.

Ф иднó гăрни пкрдéт. Едно сж: какъвто е единътъ, такъвъ е и другиятъ. Не се дѣлжтъ единъ отъ другъ.

Хóржтк ýм дáвжт, хльáп ни дáвжт.

Хýбжвк жинá збóр збѝрж, грóзнк жинá дóм збѝрж. Хубавицата жена се грѝжи за труфила и гиздила, завжжда приятели, а грозната жена се грѝжи за кжщната работа и за добрия редъ въ кжщи.

Цѝгжнинк, кжту ѝимк мжцýк, сăн ни гý фăштк. Нетърпеливость.

Цѝгжнинк цѝгжнкжтк гу хрáни. — Циганинътъ лежи въ катуната (колибата) подъ сѣнка, а циганката хóди да прóси и донася за циганина да ядé наготово.

Шѝлу ф турбă ни стуйѝ. Живиятъ (не мърхола) човѣкъ не се спира безъ работа. Живото дѣте не седи на едно мѣсто.

Шту штé ў цѝгжнин кѝсьжлу мльáку. Не търсѝ нѣщо тамъ, дѣто то не мóже да бжде.

36. Хвалба. Самохвалство.

Гульáм кăшкй пригжлнѝ, гульáмк дýмк ни кáзвжй. — Не говорѝ лошо за нѣкого. Не се хвалѝ, защото незнаешъ пó подирѣ какъ ще бждешъ.

Дурдé снисé йиднó йжйцé, кукóшкжтк цьáл дéн куткудьáцк. — До като нѣкой извърши незначителна една работа, ще проглуши свѣта че работа върши.

Жини́ мѫ, ма́мо, пѫдѫле́ч ле́сну дѫ сѫ фа́льѫ. — **Така** казватъ на самохвалковцитѣ. (Далечъ оженената лесно мо́же да се хва́ли, защото тамъ не ще да я знаятъ каква е и да могатъ така да и́ хванатъ лъжитѣ).

Ко́йту сѫ фа́ли, ни па́ли. Който се фа́ли че тъй, че инакъ ще на-пра́ви, той не извършва злото (а го извършва този, който мълчи).

Сѫмси́ чуве́г дѫ сѫ ни фа́ли, ѫми хо́ртѫ дѫ гу фа́льѫт.

Тѫли́гѫ фѫли́, нѫ пѫйто́н сѫ нуси́. — Колкото и да хвалиш несгодното, то отъ хвалба не става по́-сгодно.

Чуве́г дѫ сѫ ни фа́ли кѫкѫ́ф и би́л, ѫми дѫ ви́дим сига́ кѫкѫ́ф и. — Сегашната лошота на човѣка не се отплаща съ миналата му доброта.

Материялъ за български рѣчникъ.

Нареди Петко К. Гжбювъ.

За нарежданьето на този си материялъ азъ съмъ се ползувалъ отъ даденитѣ ми записани думи отъ г. Петко Цачевъ (по него врѣме учитель въ В.-Търново).

Думитѣ до буквата **л** или ги нѣма никакъ въ рѣчника на дѣда Геровъ, или пъкъ нѣматъ тамъ онуй значение, което имъ се дава тукъ. Такива сж думитѣ: *витленик, водачка вжлненик, гребач, дробен, заструк, извлак, какавела, кангал, куджи кжрмило.* Думитѣ отъ **л** нататъкъ или ги нѣма въ рѣчника на Дювернуа, или пъкъ нѣматъ тамъ значението, което имъ е дадено у мене. Отъ послѣднитѣ сж думитѣ: *падина, палица, слезен, топило и цедилник.*

Значение на съкращенията: Абл. (Абланица), *вж.* (вижъ), В.-Търн. (Велико-Търново), Орх. (Орхание), *раст.* (растовина), Ст. Станимака), Ст.-Заг. (Стара-Загора), Тет. (Тетевене), Тет-ко (Тетевенско), Чеп. (Чепеларе), Чеп-ко (Чепеларско).

бабулка, с. ж. (Чепеларско) буболечка.
бабух, с. м. (с. Абланица, Тетевенско) име на нѣкаква си растовина.
бобота, с. ж. (Чепеларе) мисиреникъ (мисиренъ хлѣбъ).
бржкадан, с. м. (Разложко) качамакъ.
булини гашти, (с. Абл., Тет.-ко) име на нѣкакваси растовина.
бурилка, с. ж. (Станимака) буталка (дълго тѣсно кадче за бутанье въ него масло).
бжзгам, г. д. (Ст.) фъргамъ като стрѣла.
бжзгунче, с. с. (Ст. и Чеп.) бръмбарче.
бьаканче, с. с. *дътска дума* (Ст.) ягне.
ведер, с. м. (Тет-ко) охльовъ.
ветрак, с. м. (с. Абл. Тет-ко) нескопено юнче.
витленик, с. м. (с. Абл., Тет.) сплеснатъ сждъ за ракия.
вишовно, нрч. (Чеп.) дъждовно.
водачка, с. ж. (Ст.) кобилица.

врýкьа, с. ж. (с. Царево село, Пиянечко, Макед.) горещина.
вржтка, с. ж. (Ст.) желѣзното вретено, на което се навиратъ масуритѣ за навиванье прежда съ руданъ.
вжлненик, с. м. (Чет.) сукманъ. У *Герова* влъняни́къ.
гáжам, гл. д. (Царибродъ) мѣря, луча.
гиалé, с. с. (Чеп-ко) пасище за овце.
гогýч, с. м. (с. Ситово, Хвойненско) охльовъ.
гребáч, с. м. (Ст.) ржжéнъ.
гжржаво, прлг. ср. (Чеп.) мършаво.
гжчж, г. д. (Ст.) притискамъ.
ḍардахáнин, с. м. (Ст.) дрипльо, повлѣкáнъ човѣкъ.
дрóбен, с. м. (Чеп.) парче.
држм, с. м. (Чеп-ко) малко парче, троха.
дýба, с. ж. (Чеп.) купчинка пръсть, нарита около дърга на царевица.
дýдне, г. безлич. (Тет-ко) бучи като подъ земята.
дýпник, с. м. (Тет-ко) кошъ (съ двойно дъно) за ловенье риба.
жáнка, с. ж. (с. Аб. Тет-ко) единъ видъ кржгла и съ лъскара кожа слива (въ Ст.-Заг. ḍáнкж; В.-Търново кýмбулж).
жáткам, г. д. (Ст.) фъргамъ.
жи́жна, г. ср. (Ст.) опáри, пробóде, стрѣлна.
жýбрьж сж, г. ср. (Ст.) кривык си устата плачейки.
журýлек, с. м. (Тет.) дръвце за стриванье коприва. (В.-Търн. ḍурýл).
жжлтурýга, с. ж. мн. (Ст.) *вж.* жанка.
ḍи́нгул, с. м. (Разложско, Банско) сополъ, хърле, мърсолъ.
заблéйж сж, г. ср. (Ст.) заплесна се (за гледанье).
зáструк, с. м. (Ст.) стругъ (бъчеварско сѣчиво).
зеленáк, 1. с. м. (с. Абл. Тет-ко) име на нѣкаквиси есенни круши.
зеленáк, 2. с. м. (Ст.) русъ човѣкъ съ сини очи.
и́звлак, с. м. (Орх.) кладенецъ.
изсéфки, с. ж. мн. (Чеп.) трици.
и́нка, с. ж. (Орх.) хиндитау (турски), индийска кокошка.
какавéла, с. ж. (Ст.) висока жена.
кангáл, с. м. (Ст.) високъ мжжъ.
кóрсем, прч. (Чеп.) ужъ.
котáрник, с. м. (с. Абл. Тет-ко) издигнато мѣсто край огнището (на него сѣдатъ коткитѣ).
котловáрка, с. ж. (Ст.) кобилица.
кóчура, с. ж. (Чеп.) ограда за телци.
кýдж, г. д. (Чеп.) целувамъ.
кýпан, прч. (Ст.) комай.
кýтелец, с. м. (Чеп.) брънка, бримка на чорапъ.
кжжлé, с. с. (Чеп-ко) хурка, на която кжделята не се привързва, а се натъква.
кжрми́ло, с. с. (Ст.) мѣсто за кърменье овце.
лев, с. м. (Павелско, Чеп-ко) дамъ (руски хлѣвъ?). У Дювернуа има *хлѣвъ.*
лéтка, с. ж. (с. Абл. Тет-ко) *вж.* вржтка.
лигáвец, с. м. (Бобище, Костурско) охльовъ. У Герова има „лигавецъ" при *бухыръ.*

лигда, с. ж. (Чеп.) мазь (каквато и да е); мазнотия.
мостук, с. м. (с. Ситово, Хвойненско) мръсникъ.
мотра, с. ж. (Софийско) мързеливка.
моштурак, с. м. (Дерекьой, Ахж-челебийско) нужникъ.
мугерица, с. ж. (с. Абл. Тет-ко) нарината купчинка пръсть около дърга на растовина.
нарамалник, с. м. (Ст.) прѫтъ.
нити, с. ж. мн. нищелки.
обирамчѫ, г. д. (с. Абл. Тет-ко) окачамъ на рамо.
облек, с. м. (с. Абл., Тет.) неорана нива.
олба, с. ж. (Орхание) листъ (отъ тесто) за баница.
орешки гѫби, (Абл., Тет.) име на едни гѫби много меризливи, които растѫтъ въ гора.
отцѫдинка, прч. (Хасковско) отсамъ.
падина, с. ж. (Чеп-ко) долина.
палица, с. ж. (с. Югово, Хвойненско) бухалка.
панчушки, (с. Абл., Тет.) гѫби, които растѫтъ на пѫть.
перачник, с. м. (Тет.) пературъ котелъ (В.-Търново: хѫрѫнийѫ; с. Конопчие, Чирпанско: пиратник).
пеек, с. м. (с. Батакъ) чучулига.
пиротьѫ се, г. ср. (Чеп-ко) закачамъ се сърдейки се.
пишкам, г. д. (Ст.) бодѫ, мушкамъ.
подношки, с. ж. (Чеп-ко) крака на станъ. У Дювернуа: подножъ *с. м.* подноже *мн.*
поцефки, с. ж. мн. (Чеп-ко) трици.
прело с. с. (Ст.) прежда.
пресник, с. м. (Чеп-ко) прѣсно млѣко. [Въ с. Конопчие, Чирпанско: присник = прѣсенъ (безъ квасъ) хлѣбъ, както квѫсник = съ квасъ хлѣбъ].
привой, с. м. (Чеп.) ременъ за привързванье воището съ хумота.
процефка, с. ж. (Ст.) цѣпка, дупка отдолу на потури.
припаджк, с. м. (Ст.) примиранье, паданье въ несвѣсть.
притьажна, прич. ж. (Чеп.) тежка, трудна (жена).
прѫпотица, с. ж. (Чеп.) яребица.
прѫхул, с. м. (Ст.) пришка, пѫпка.
пужек, с. м. (Панагюрище) охльовъ. У Герова при „бухыръ" тая форма я нѣма.
пурьас, с. м. (Ст.) сѣверенъ студенъ вѣтъръ.
путана, с. ж. (Чеп.) курва.
раззинналник, с. м. (Чеп.) месалъ, на който слагатъ приготвения за мѣтанье (да се пече) хлѣбъ. (Въ с. Конопчие, Чирпанско „рѫзнимѫм льабѫ" значи отъ мѣсеньето въ нъщовитѣ тесто правя отдѣлни хлѣбове).
рогатник, с. м. (с. Ситово, Хвойненско) пита, печена на подница.
рулче, с. с. (Прилѣпъ) пеленаче дѣте. У Дювернуа: рулекъ *с. м.* рульче *ум.*
рѫтлак, с. м. (с. Абл. Тет-ко) могила обрасла съ дървета.
садина, с. ж. (с. Абл. Тет-ко) голо полегато мѣсто.

сбосьѫ се, г. ср. (Чеп.) събувамъ се, изувамъ се.
сгору́ха, с. ж. (с. Абл. Тет.) изгага, вренье па гърлото.
скопнѐйж, г. ср. (с. Абл.) стопявамъ се (за снѣгъ). При думата „сне́жовица“ срѣщаме у Дювернуа: ,Да ю грутка снежовица, отъ сѫнце ке скопнеше. У Герова има *копнѣѭ* съ значение топѭ се.
скроф, с. м. (с. Абл. Тет-ко) скривалище.
слѐзен, с. м. (Тет.) *раст.* камилякъ. У Дювернуа *слѣзъ.*
снова́телка, с. ж. (с. Абл. Тет-ко) кловия (за снованье).
стри́чина,[1]) с. ж. (Чеп.) стрина.
стьа́к, с. м. (Павелско, Хвойненско) знаме, хорѫгва.
топи́ло, с. с. (Чеп.) мѣсто, дѣто топѭтъ конопитѣ.
тѫрду́х, прч. м. (Чеп.) за́духавъ (който има мѫчно дѫханье въ гърлото).
хлепа́чки, с. ж. мн. (Чеп.) чехли.
цеди́лник, с. м. (Абл.) голѣма вълнена торба.
чо́кал, с. м. (Ст.) мисиренъ (царевиченъ) кочанъ.
чури́лка, с. ж. (Чеп.) бута́ло на буталка.
шеленго́с, с. м. (Ст.) охльовъ. У Герова „*шеліангосъ*“ при *бухъръ.*

---

[1]) Тая дума е за забѣлѣзванье, че е таквазъ прилика съ думитѣ *стрико, стрина*, каквато е и думата *учинайѫ* (с. Конопчие) съ думитѣ *вуйка́* [и ву́йчу (В.-Търново)], *ву́йнѫ* (В.-Търново), са́мо че *вуйчиная* е запазила пълния краежъ *ая* (като прилагателно име съ значение на сѫществително), а *стричина* не го е запазила. За думата *батиная* в. „Огзивъ“ (г. 1898. бр. 428 въ подлистника) пише: „по нѣкои мѣста малкитѣ кръщелничета казватъ на кумътъ *бато,* а на кумата — *батиная.*

„Сборникътъ“

на Българското Книжовно Дружество

въ София

излиза всѣка година въ *една книга,* въ *обемъ,* какъвто опрѣдѣли общото събрание на дружеството.

Въ тоя «Сборникъ» се вмѣстятъ по̀-голѣми трудове на членове на дружеството и на външни лица, а сѫщо и *материяли* изъ народната словесность, за народния животъ и просвѣта, за българския народъ и отечество изобщо.

На тая I. книга отъ «Сборника»

цѣната е 4 л. 50 ст.

Widener Library
3 2044 089 934 962